

manuale
sapientia

Imola Katalin Nagy

Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii

Editura Scientia

Imola Katalin Nagy

**Introducere în traductologie
sau noțiuni și concepte
fundamentale în teoria
și practica traducerii**

Imola Katalin Nagy

Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii

Editura Scientia
Cluj-Napoca ■ 2020

Editor responsabil:

Zoltán Kása

Referent științific:

Zsuzsanna Tapodi (Miercurea Ciuc)

Copertă:

Tipotéka SRL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NAGY, IMOLA KATALIN

Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii / Imola Katalin Nagy. - Cluj-Napoca : Scientia, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-975-040-7

82.09

Cuprins

În loc de prefață.	11
Definiții conceptuale. ce este traducerea?	17
Ce este traductologia?	23
Istoria traducerii și istoria traductologiei	31
Teorii și teoreticieni ai traducerii. Figuri de mari teoreticieni.	41
O taxonomie a teoriilor traducerii	45
Traductologia românească	81
O incursiune în istoria traducerilor româno-maghiare	87
Metode, tehnici, strategii de traducere	107
Alte noțiuni și concepte privind tehnicile de traducere	137
Conceptul de echivalență	143
Dificultăți ale traducerii	151
Tipologia greșelilor de traducere	163
Tipologia textelor.	179
Taxonomii ale tipologiei traducerilor	185
Tipuri de traduceri	193
Realitățile și culturile în traducere	205
Traducerea literară	247
Traducerea specializată.	273
Unitatea de traducere	327
Etapele traducerii	331
Evaluarea traducerii	339
În loc de încheiere.	345
Bibliografie.	349
Abstract	367
Kivonat.	369
Despre autor.	371

Contents

Preface	11
Conceptual definitions. What is translation?	17
What is translation studies?	23
The history of translation and the history of translation studies	31
Theories and theoreticians of translation and great theoreticians	41
A taxonomy of translation theories	45
Romanian translation studies	81
A survey of the history of Romanian–Hungarian translations	87
Translation strategies, methods, and techniques	107
Other notions and concepts regarding translation techniques	137
The concept of equivalence	143
Difficulties of translation	151
Translation errors	163
Typology of texts	179
Taxonomies of translation types	185
Types of translations	193
Realia and culturemes in translation	205
Literary translation	247
Specialized translation	273
Translation units	327
Stages of translation	331
Evaluating translations	339
Conclusions	345
Bibliography	349
Abstract	367
About the author	371

Tartalomjegyzék

Előszó	11
Alapfogalmak a fordítástudományban. Mi a fordítás?	17
Mi a fordítástudomány?	23
A fordítás és a fordítástudomány története	31
A fordítás elméletei és a fordítástudomány elméleti tudósai	41
A fordítás elméletei	45
Román fordítástudomány	81
A román–magyar fordítások történeti áttekintője.	87
Fordítási stratégiák, fordítási módszerek és technikák.	107
A fordítási technikákkal kapcsolatos egyéb fogalmak és koncepciók	137
Az ekvivalencia fogalma	143
A fordítás nehézségei	151
A fordítási hibák típusai	163
Szövegtípusok	179
A fordítási tipológiák osztályozása	185
A fordítások típusai	193
Reáliák és kulturémák a fordításban.	205
A műfordítás	247
A szakfordítás	273
A fordítás egységei	327
A fordítás folyamatának szakaszai	331
A fordítás értékelése	339
Utószó	345
Könyvészet.	349
Kivonat.	369

În loc de prefață

Volumul intitulat *Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii* este dedicat unei prezentări sintetice a principalelor concepte legate de fenomenul traducerii. Traducerea, acest complex proces de mediere în universul plurilingv al lumii globalizate, tinde să devină obiectul de studiu al unei discipline relativ tinere, *traductologia* denumită în limba engleză *translation studies*, *translatology*, în franceză *traductologie*, *science de l'observation*, *praxeologie*, *traducto-therapie*, *theorie de la traduction*, *translatologie*, în germană *Übersetzungswissenschaft*, *Translatologie*, iar în limba maghiară *fordítástudomány*, *fordításelmélet*. Traductologia, ca știință care studiază deopotrivă teoria și practica traducerii în toate formele ei (verbală, scrisă, generală sau specializată), are un puternic caracter interdisciplinar, fapt relevat de o cercetare atentă asupra etapelor evolutive ale devenirii ei. Traductologia este o disciplină care nu oferă, nu poate oferi explicații imuabile, nu identifică teorii universal valabile dincolo de repere temporale și/sau spațiale, ci oferă interpretări, impregnate și influențate de contextul spațial și temporal în care se produc.

Această disciplină tânără este menită să studieze una dintre cele mai vechi activități de comunicare interumană, traducerea. Unul din capitolele volumului nostru își propune să urmărească evoluția traducerii din Antichitate (când apar primele traduceri literare), până azi, când traductologia este deja o disciplină universitară. O atenție specială este acordată traducerilor româno-maghiare. O privire asupra istoriei traducerilor poate fi o condiție esențială a teoretizărilor, deoarece marile probleme ale traducerii au rămas constant aceleași pe parcursul secolelor: reflectările și întrebările gânditorilor antici se regăsesc, toate, în miezul teoriilor contemporane asupra traducerii.

Prezentăm o sinteză a celor mai renumiți teoreticieni ai debuturilor, precum și câteva abordări legate de teoriile traducerii. Marile paradigme ale teoriilor traductologice le-am grupat în teorii lingvistice și teorii postlingvistice (a. literare/poetologice, b. socio-funcționale și culturale). Există un lung șir de teorii și abordări ale traducerii, fiecare contribuind, în felul său, la îmbogățirea repertoriului de cunoștințe despre traducere. Însă toate teoriile par a valorifica un aspect esențial al traducerii: implicațiile culturale. Din acest motiv credem că dincolo de deosebirile de paradigmă, care se pot stabili între diverse abordări teoretice ale traducerii, între diversele teorii, menite toate să elucideze ce altceva decât inefabilul procesului traductiv, este necesar să acceptăm polivalența actului traductiv și ideea pluralității traducerilor posibile, aidoma ideii lecturilor plurale.

Traducerea este o formă a scriiturii, se transformă tot mai mult dintr-o activitate de mediere eminentă lingvistică într-o modalitate creativă de producere a textelor. Demersul nostru se ocupă și de soarta traductologiei din România,

enumerând și citând pe larg contribuțiile cercetătorilor din școlile românești de traductologie. Un fapt remarcat de noi este că traductologia românească nu înseamnă neapărat traductologia în limba română, ci mai degrabă discursul traductologic din România, elaborat de specialiști rezidenți în România. Editurile au scos la lumină, în ultimii ani, numeroase volume, cu preponderență traduceri din alte limbi sau scrise de autori din România în limbi de circulație internațională. Traducerea trezește interesul publicului filolog de multă vreme, s-au implicat în studierea traducerii lingviștii, criticii literari, scriitorii și poeții. Cercetarea românească a rămas în urmă în privința sistematizării și publicării în volume separate a materialelor ce țin de teoria traducerii, dar și de traducerea interlingvistică – literară sau nu – din regiunea centrală a Europei (aspectul mozaicat al traductologiei românești a fost remarcat și de Lungu-Badea, 2017: 11).

Probabil din motive ce țin de sistemul rigid de evaluare, sufocat de punctaje bazate pe criterii matematice, specialiștii științelor umaniste tind să elaboreze studii de mai mici dimensiuni, în general studii aplicate comparative sau analitice, într-o limbă de circulație internațională (în special limba engleză), și nu se scriu prea multe lucrări teoretice, sintetice în limba română (cu toate că astfel s-ar putea ușura mult dorita unificare sau standardizare a terminologiei traductologice românești). De asemenea, lipsesc și lucrările teoretice în limba română care să valorifice sau să prezinte evoluția discursurilor traductologice neoccidentale (din Europa Centrală sau școala traductologică rusească¹, dezbrăcată de haina discursului științific stalinist), așa cum nu se scriu nici studii sau volume în limba română dedicate traducerilor din/în limba română în/din limbile maghiară, germană, bulgară, ucraineană etc. Și din acest motiv am ținut să facem o scurtă incursiune în istoria traducerilor românești, cu o aplecare deosebită pe domeniul traducerilor dintre limbile română și maghiară, prezentând și contextul istoric și cultural în care aceste traduceri au apărut.

În *Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii* ne preocupăm de cele mai importante concepte operaționale cu care operează teoreticienii traductologi. Definim termeni precum *principiu de traducere, metodă de traducere, strategie de traducere, tehnică de traducere, procedeu de traducere*, încercând să clarificăm relația ierarhică dintre aceștia. Valorificăm contribuții ale teoreticienilor de vârf din traductologie, pornind de la constatarea că există o mare inconsecvență a literaturii de specialitate în ceea ce privește definirea unor termeni precum *principiu, metodă, strategie, tehnică* sau *procedeu de traducere*. Tocmai datorită lacunarei literaturii de specialitate din

1 Albert (2011) face o incursiune în istoria traductologiei maghiare care urmează, în anii 1950, modelul traductologiei sovietice: era o traductologie contrastivă, aplicată, comparând limbi și nu texte, analizând traducerea cuvintelor și nu a textelor, o traductologie normativă, didactică, pe alocuri sufocată de obligatoarea imersiune în discursul ideologic-politic al timpului. Însă tot aici Albert remarcă și unele aspecte moderne, care prefigurează traductologia de azi, sau dincolo de referințele bibliografice marxist-leniniste, și firavul ecou al volumelor semnate de Valery Larbaud sau Georges Mounin.

limba română, există capitole în care cităm pe larg contribuțiile deja existente în limba română. Procedăm așa tocmai din dorința noastră asumată de a servi și cu o metaanaliză a literaturii de specialitate în limba română, o prezentare sintetică a teoriilor legate de traducere, citând astfel pe îndelete din lucrările specialiștilor români. Tehnicile de traducere menționate în volumul nostru sunt ilustrate prin exemple de traducere româno-maghiare și/sau maghiaro-române, un segment al traductologiei mai puțin cercetat. Metalimbajul traductologiei nu este unitar, dar o prezentare sintetică a definițiilor pe care literatura traductologică românească a dat-o diferitelor concepte legate de metode și tehnici ni se pare utilă.

Echivalența, această piatră de temelie a oricărui demers traductiv, este un alt punct cheie al volumului, deoarece traducerea înseamnă, dincolo de orice clasificare sau taxonomie, procesul prin care se stabilesc echivalențe (textuale, funcționale, culturale, semantice și pragmatice), fapt ce va conduce într-un final la crearea unor construcții textuale corespondente și mesaje cu înțeles sau semantic echivalent cel puțin dintr-un punct de vedere. Deși este una din tehnicile fundamentale de traducere, în mod straniu echivalența sau echivalarea nu este inclusă ca atare în toate taxonomiile tehnicilor și procedeele de traducere. Ne ocupăm și de dificultățile traducerii: traducerea frazelor, a umorului, a aspectelor pragmatice ș.a.m.d. Diferențele interculturale pot impune anumite constrângeri traductive, de aceea regulile legate de politețe, adresarea politicoasă, ranguri și funcții, elemente deictice (în special deicticele personale și sociale) sunt tot atâtea aspecte de luat în considerare.

Traducerea include și erori. În privința greșelilor de traducere, am recurs la aceeași tehnică: prezentarea pozițiilor și definițiilor din literatura de specialitate, oferind apoi un set de exemple din corpusul nostru.

Clasificarea textelor în diverse tipuri, pe baza diferitelor criterii constituie subiectul unui alt capitol. Strâns legate de problematica tipologiei textelor sunt și tipurile de traduceri. Diferite tipuri de texte impun diferite tipuri de abordare traductologică, așa cum și diferențele dintre publicul destinat – specializat sau laic – influențează tipul de traducere. În discuția privind problematica tipurilor de traduceri, prezentăm câteva definiții legate de acestea, încercând să sintetizăm principalele tipuri de traduceri care apar menționate în literatura de specialitate, cu definițiile pe care specialiștii le dau acestor concepte.

Noțiunea de *realia* și noțiunea de *culturem*, folosite alternativ, însemnând lexeme care desemnează sau poartă informații culturale, reprezintă centrul de interes al unui alt capitol. Ne ocupăm de tipologia culturemelor, de traducerea lor, deoarece culturemele, caracteristice mai degrabă textelor literare decât celor tehnice, pot pune probleme de (in)traductibilitate. Încercăm, de asemenea, să propunem și o taxonomie proprie a elementelor cu încărcătură culturală.

Traducerea textului literar este subiectul unui capitol în care prezentăm principalele teorii și luări de poziții privind traducerea literară, care este în fond un act creator, un proces de creare și re-creare a textului literar. Una din particularitățile

traducerii literare este faptul că, pe lângă coeziune și coerență, transmiterea mesajului și acuratețe lingvistică, un text literar trebuie să păstreze în traducere și emoția, plăcerea estetică provocată de cel original. Esența traducerii literare este identitatea de efect și echivalență estetică. Am introdus în capitolul *Traducerea literară* și câteva considerații teoretice legate de traducerea poeziei, după cum am inclus și câteva segmente textuale menite să servească drept punct de plecare pentru analize, discuții și exerciții legate de stabilirea metodelor și a tehnicilor de traducere.

În capitolul următor studiem, firește, traducerea specializată, limbajul specializat și lexicul terminologic. Pentru a înțelege mai bine detaliile și particularitățile traducerii specializate, axată pe transferul unui text specializat dintr-o limbă în alta, abordăm probleme precum etapele traducerii specializate, tipuri de texte specializate. În acest capitol am inclus considerații teoretice și practice privind câteva tipuri de discurs specializat: texte publicitare, texte jurnalistice, texte administrative și juridice, texte comerciale, texte medicale, texte agricole și horticole.

Trecem în revistă principalele particularități ale traducerii literare și specializate, și conchidem că există, pe de o parte, o echivalență la nivelul cuvântului (echivalență lexicală) și, pe de altă parte, o echivalență la nivelul textului (echivalență textuală). Din cauză că echivalența textelor specializate depinde în mare măsură de echivalența denotativă, care este asigurată de echivalența denotațiilor lexemelor, în traducerea specializată echivalența textuală depinde în mare măsură și este asigurată de echivalența lexicală. Traducerea specializată reclamă, de multe ori, un traducător specializat, în măsura în care traducerea literară reclamă un traducător cu simț estetic și talent literar. Atât în capitolul dedicat traducerii literare, cât și în acela dedicat traducerii specializate, am inclus mostre de traducere literară sau specializată româno-maghiară.

Unitatea de traducere sau *traductemul* (ca unitatea minimală a limbii care servește drept punct de plecare pentru traducere) stă în centrul următorului capitol, așa cum capitolul *Etapele traducerii* sintetizează pașii și factorii implicați în procesul de traducere. Interpretarea textului sau discursului sursă din perspectiva scopului și funcției pe care produsul actului traductiv trebuie să le aibă este o etapă obligatorie. Funcția și scopul textului sursă însă, poate fi diferit de funcția și scopul textului țintă, iar astfel de cazuri constituie tocmai provocările traducerii.

Elementele componente ale personalității traducătorului, competențele sale sunt prezentate în capitolul următor. Traducătorul este „un mediator între două situații de comunicare interculturală” (Bantaș-Croitoru, 1999: 24) care trebuie să aibă un set de competențe pe care le enumerăm și prezentăm aici.

Evaluarea traducerilor este capitolul în care abordăm perspectivele evaluării traducerilor și cadrul referențial al analizei traductologice. Traducerea implică *know-how*, *savoir-faire* și *savoir-être*, iar acești parametri sunt în strânsă corelație cu etapele traducerii: deverbalizarea, reverbalizarea, corectarea sau revizuirea.

Intenția, contextul lingvistic și extralingvistic, transferul cultural, echivalența, competențele, tehnicile și metodele, tipologiile textuale sunt concepte-cheie care apar în volumul intitulat *Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii*. Actul traductiv implică mai mulți factori și mai mulți actanți, pe care încercăm să îi abordăm și să îi analizăm într-un demers sintetic și analitic deopotrivă. Dorim să recuperăm și contribuții neglijate sau pur și simplu rămase în afara interesului traductologilor români (lucrările specialiștilor maghiari, de exemplu), așa cum ne dorim ca cineva să reabiliteze teoriile și pozițiile marii școli traductologice ruse, în mod straniu evitată în ultimele decenii. Cauza să fie doar lipsa competențelor noastre lingvistice în domeniul limbii ruse, sau o deplasare a accentului către producția teoretică occidentală? Răspunsul rămâne încă unul deschis, sperăm ca prin volumul nostru să incităm alți autori la a-și publica volumele, pentru a îmbogăți repertoriul teoriei traducerii în limba română și pentru a afla răspunsurile pe care noi nu le-am aflat.

Târgu-Mureș, octombrie 2020

Nagy Imola Katalin

Definiții conceptuale. Ce este traducerea?

Volumul nostru este dedicat unei prezentări sintetice a principalelor concepte legate de fenomenul traducerii. Acest demers trebuie să pornească însă de la definirea traducerii și de la trecerea în revistă a principalelor nivele de semnificare pe care acest concept le implică. Cuvântul *traducere* are trei sensuri diferite după Andrei Bantaș și Elena Croitoru (1999). Traducerea este un concept abstract care include atât traducerea ca proces cât și traducerea ca produs, adică vizează atât activitatea de traducere, cât și traducerea ca entitate. Prin urmare, traducerea este abordată și privită în două ipostaze:

1. traducerea ca produs al procesului de traducere, adică textul tradus;
2. traducerea ca proces, adică activitatea desfășurată de traducător (Bantaș-Croitoru, 1999: 11).

Traducerea este definită de Baconsky et alii drept: „1. Operație de de transfer interlingvistic care constă în interpretarea unui text sursă și în producerea unui text țintă, prin realizarea unei relații de echivalență între cele două texte, cu respectarea parametrilor inerenți comunicării și în limitele constrângerilor impuse traducătorului [...]. Spre deosebire de interpretare, care poate fi orală, traducerea operează cu documente scrise. 2. Traducerea constituie o formă de discurs raportat. Traducătorul nu se confundă cu autorul textului sursă: el enunță din nou ceea ce a fost o dată scris.” (Baconsky et alii, 2005: 136)

Termenul *traducere* este un cuvânt polisemantic și în viziunea Georgianeii Lungu-Badea (2012), care are în vedere următoarele semnificații:

1. operația de traducere;
2. rezultatul acestei operații, produsul finit, adică textul tradus dintr-o limbă în alta;
3. disciplina propriu-zisă, adică traducerea și analiza procesului de traducere și a textului de tradus, sinonim pentru unii cu traductologia;
4. traducerea ca exercițiu utilizat în procesul de predare și învățare a limbilor străine, sinonimă cu *temă* și respectiv *versiune*.

Definiția complexă dată de cercetătoarea timișoreană include deja aspecte legate de tipurile de traducere: „Polisemia cuvântului *traducere* și numeroasele contexte în care aceasta se asociază cu alte cuvinte pentru a forma termeni noi care actualizează sensuri noi, toate arată că statutul traducerii este complex. Reținem definiția și clasificarea traducerilor realizate de Galisson și Coste, pe temeiul definiției lui R. Jakobson, în funcție de cod, cercetătorii identifică: *traducerea semiotică* sau interpretarea semnelor unei limbi naturale cu ajutorul semnelor nonlingvistice, al limbajelor artificiale, *traducerea interlinguală*, interpretarea

18 ■ Definiții conceptuale. Ce este traducerea?

semnelor unei limbi cu ajutorul semnelor altei [...] și *traducerea intralinguală* sau *reformulare* [...], adică interpretarea semnelor unei limbi cu ajutorul semnelor aceleiași limbi. Se disting diferite manifestări ale activității și rezultatului acesteia: *traducerea scrisă*, diferită de *interpretarea simultană* sau de *interpretarea consecutivă* ori de *traducerea la prima vedere* – și, implicit, la prima lectură; dar și *traducerea literală* sau *termen cu/de termen*, *traducerea structurală* sau echivalarea formelor de suprafață (a semnificațiilor), *traducerea semantică* sau echivalarea frazelor din limbile sursă și țintă, deosebite structural, dar trimitând la aceeași structură semantică profundă, *traducerea pragmatică* sau evocarea actelor vorbirii și a realizărilor lor diferite în limbile sursă și țintă, *traducerea profesionistă*, „*impresionistă*” (scriitori) și „*anatomică*” (lingviști). Această realizare proteiformă ar putea explica dificultatea pe care o întâmpină specialiștii atunci când încearcă să definească succint traducerea: *artă* (traducerea literară a textelor expresive), *știință* sau *tehnică*.” (Lungu-Badea, 2012: 150-152)

În aceeași ordine de idei termenul *traducere* a mai fost definit ca însemnând deopotrivă proces al traducerii, rezultat al traducerii, o însemnătate deosebită având – în această schemă – următoarele componente: interpretarea, analiza, transformarea, adaptarea. Definiția dată de Petrehuș își trage sevele din abordarea lui Bantaș: „un concept abstract (adică atât *procesul de traducere*, cât și *traducerea ca produs*), traducerea ca produs al procesului de traducere (adică textul tradus) și traducerea ca proces (activitatea desfășurată de traducător). O a patra teorie este cea enunțată în completare de Bantaș și Croitoru, și anume teoria interpretativă a traducerii, care, pe lângă studierea traducerii ca produs și ca proces, pune accent pe procesul de *interpretare*, cuprinzând domeniile lingvisticii, psiholingvisticii, semanticii, pragmaticii, contextului cultural, competenței de comunicare, în cadrul analizei textului efectuate în vederea traducerii (*translation oriented text analysis* – TOTA). Se susține ideea conform căreia odată cu efectuarea unei traduceri are loc o *metamorfoză* la nivelul textului. Textul original suferă cu ajutorul traducătorului diverse procese de prelucrare, transformare, interpretare, adaptare.” (Petrehuș, 2016: 234)

Dincolo de aspectul analitic, traducerea înseamnă implicit, potrivit binecunoscutei formule *traduttore traditore*, și un act de trădare sau de infidelitate față de text: „A trece dintr-o limbă în alta înseamnă a-i modifica structurile. Astfel, actul de trădare pe care îl face un traducător este unul asumat.” (Petrehuș, 2016: 236)

Eugen Coșeriu definește traducerea drept „o vorbire, cu un conținut virtual identic, în două limbi diferite. Nu traducem limbi, ci vorbiri și afirmații; nu traducem ceea ce o limbă dată ca atare spune, ci ceea ce se spune cu această limbă, nu traducem deci semnificații, ci, în principiu, traducem ceea ce este desemnat cu ajutorul semnificațiilor. Semnificațiile sunt un instrument și nu un obiect al vorbirii. Nu există o transpunere directă de la semnificațiile limbii-sursă către semnificațiile limbii-țintă; drumul trece în mod necesar prin desemnatul extralingvistic. De aceea traducerea este mai întâi *des-compunere prin limbaj*

(*Entsprachlichung*) urmată de o *re-compunere prin limbaj* (*Versprachlichung*).” (Coșeriu, 1993, apud Luchiancicova, 2015: 39)

Cuvântul *traducere*, cu originea în cuvântul latin *translatio*, este „o redare, o trecere a înțelesului unui text din limba în care este scris într-o altă limbă țintă. Modalitatea de efectuare a traducerii se realizează fie printr-o redare *ad literam* a textului respectiv (echivalare formală), fie prin parafrază (echivalare dinamică). Echivalarea dinamică sacrifică unele aspecte semantice ale textului, redarea exactă a textului și înclină balanța în favoarea transmiterii esenței sensului, în timp ce echivalarea formală înclină spre o traducere cuvânt-de-cuvânt a textului original.” (Costin, 2012: 11)

Ca proces, traducerea este o operație intelectuală, cognitivă prin care traducătorul stabilește echivalențe dintre un text sursă și un text țintă. În cadrul acestui proces eminentemente cognitiv, au loc diverse fenomene, de la decodare, deverbalizare, interpretare și până la reverbalizare. Pe parcursul acestei operațiuni complexe, traducătorul procedează, mai mult sau mai puțin conștient și ordonat, „la interpretarea și analiza particularităților (textului sursă), la aplicarea unor (procedee de traducere) la cercetarea prin confruntare a limbilor avute în vedere, la explorarea resurselor (limbii țintă), la alegerea mijloacelor adecvate reformulării și la verificarea pertinentei echivalențelor reținute.” (Baconsky et alii, 2005: 106-107)

Alți exegeți subliniază un alt nivel de semnificare al termenului *traducere*, echivalându-l cu știința traducerii: „Traducerea, ca orice altă disciplină, are teoreticienii săi, care au definit-o și studiat-o începând cu secolul al XX-lea. Prin urmare este o disciplină relativ nouă, cel puțin din punct de vedere al teoriei.” (Dobândă-Dobândă, 2012: 51) Traducerea, afirmă Metleaeva, „este un fenomen complicat și multilateral, unele din aspectele căruia pot fi obiecte de cercetare ale diferitor științe. În cadrul traductologiei se studiază aspecte variate ale activității de traducere: psihologice, literare, etnologice etc. și istoria traducerii în una sau altă țară ori țări.” (Metleaeva, 2016: 114)

Victoria Ungureanu (2013) definește traducerea ca având cinci nivele de semnificare:

1. traducerea ca proces, ca activitate;
2. traducerea ca rezultat final, ca produs;
3. traducerea ca mijloc de comunicare;
4. traducerea ca interpretare;
5. traducerea ca transformare a mesajului, textului.

„În mod general, putem trata traducerea ca un caz particular de convergență lingvistică, în scopul medierii interlingvistice, care permite transmiterea informației între locutori de limbi diferite.” (Ungureanu, 2013: 9)

Traducerea este un proces complex în general, care presupune dincolo de existența unui text de tradus din limba A în limba B, o multitudine de aspecte, printre care un rol important este jucat de competența pluridimensională a

20 ■ Definiții conceptuale. Ce este traducerea?

traducătorului (lingvistică, culturală, traductivă, interpretativă, simț critic și auto-critic etc.). Traducerea este un act științific și creativ în același timp și în aceeași măsură. „Procesul traducerii presupune o muncă foarte grea, traducătorul fiind numit, pe bună dreptate, *vânător de cuvinte*. Efectul unui cuvânt prost ales poate fi uneori catastrofal și ireparabil, de aceea, foarte importantă în traducere este practica, singurul mod în care se pot învăța tehnici și proceduri de traducere.”²

Procesul traducerii implică o schemă actanțială complexă: text original sau text sursă, un autor al textului sursă, o limbă țintă, un text tradus, un traducător din limba sursă în limba țintă, un destinatar sau receptor al textului tradus, precum și recuzita lingvistică și traductologică cu care traducătorul operează (cunoștințele lingvistice, cunoștințele traductologice, principiile traductologice pe care și le asumă și metodele abordate, utilizate în actul traducerii, etapele pe care le parcurge în procesul traducerii etc. „Pentru pregătirea și derularea procesului de traducere în condiții optime, traducătorul face o lectură (1) a TS sau mai multe, ceea ce constituie, de altfel, o formă de traducere mentală, pentru a înțelege (2) textul ce urmează a fi tradus. Cvasisimultan cu înțelegerea se produce și deverbalizarea, amândouă reprezentând cea de-a doua etapă a procesului de traducere. Reformularea sensului și mesajului TS, precedată de puțin de deverbalizare, constituie cea de-a treia etapă a procesului de traducere al cărei scop este reconstruirea unui sens în funcție de parametrii traducerii.” (Lungu-Badea, 2012: 116)

Traducerea înseamnă transpunerea unui text și a contextului său dintr-o limbă/cultură sursă într-o limbă/cultură țintă. Traducerea este o reformulare a unui text cu ajutorul recuzitei lingvistice (procedee și mijloace) ce aparțin unui sistem lingvistic, diferit de cel din limba sursă, cu scopul de a-l face comprehensibil și cunoscut unui public dintr-un alt spațiu cultural (proximal sau nu cu limba și cultura sursă). „Cel care realizează traducerea, traducătorul, își construiește propriul sistem, propriul model de lucru, bazându-se pe principiile, cunoștințele și experiențele sale, pe starea de spirit pe care o are la momentul respectiv etc. Altfel spus, traducătorul este *homo ludens*. Este cel care deține regulile jocului în acest proces, întrucât, pe de o parte, încearcă, în manieră personală, să se apropie de textul sursă iar, pe de altă parte, fiecare versiune pe care o prezintă corespunde unei sintaxe și intenții diferite.” (Aldea, 2006: 141) Ideea traducerii ca joc, și nu doar ca simplu proces cognitiv și creativ apare deja la Eugene Nida, care afirmă că „pentru a se ajunge la traduceri excepționale este necesar un sistem de negocieri complex și bidirecțional:

1. cu textul sursă, pentru a-i determina sensul, dar și secretul atractivității și
2. cu receptorii, pentru a putea porni de la cunoștințele acestora și de la presupuzițiile subiacente.

În înțelegerea acestui proces, cea mai potrivită analogie este aceea cu jocul, așa cum a sugerat-o Wittgenstein. Jocurile constau atât din reguli, cât și din tactici,

2 Marinela Doina Dorobanțu, *Despre traducere și traducător*, <http://www.sinuc.utilajutcb.ro/V.3.pdf>

iar în traduceri existau lucruri ce nu trebuie făcute, dar și spații ample pentru tactici creatoare și pentru a produce ceva neașteptat.” (Nida, 2004: 167)

Bogdan Ghiu definește traducerea subliniind tocmai latura pragmatică a limbilor implicate, argumentând că traducerea nu se face între limbi, ci între idiomuri sau utilizări ale limbii: „traducere nu se face între limbi, dintr-o limbă în alta, de la o limbă la alta, ci între niște *idiomuri* singulare, între *utilizări-spre utilizare* [...] Când traduc nu traduc dintr-o limbă în alta, ci traduc niște utilizări pragmatice, un idiom singular care e opera, gândirea(-traducere) a unui autor. Nu există limbi, ci doar idiomuri, utilizări. Iar a traduce înseamnă a face disponibil.” (Ghiu, 2015: 35)

În traducere se pune problema existenței sau inexistenței unei traduceri perfecte. Prima dificultate în dezlegarea acestui mister ar fi cheia de interpretare a sintagmei *traducere perfectă*. Perfecțiunea sau imperfecțiunea unei traduceri este întotdeauna o chestiune de interpretare, iar calitatea unei traduceri depinde în mare măsură de capacitatea traducătorului de a rezolva o problemă spinoasă a procesului traducerii: inefabilul sensurilor și capacitatea cuvintelor (și a sensurilor) de a fi mereu evanescente și adeseori relative. Imposibilitatea traducerii perfecte poate fi datorată unui fenomen al limbii, *paralaxa* (capacitate de schimbare aparentă datorită schimbării poziției observatorului), adică relativismul lingvistic datorat perspectivei participanților la comunicare: „în ciuda a tot ce se poate spune despre natura limbajului și a culturii și a faptului că s-au realizat foarte multe traduceri excepționale nu este mai puțin adevărat că unii traducători – foarte competenți – sunt convinși că nu există traduceri perfecte. [...] mai întâi, limbajul dezvăluie și, totodată, ascunde. Cuvintele oferă cheia sensurilor fără a fi puncte fixe în descifrarea acestora [...] Traducerea poate fi imposibilă și pentru că depinde, în mare măsură, de cunoștințele cititorilor. [...] Informația este întotdeauna o problemă de acumulare, iar traducătorul nu știe niciodată exact ce anume este cunoscut, mai ales dacă cele două culturi sunt foarte diferite. [...] Nu există două cuvinte din două limbi diferite care să aibă exact aceleași sensuri denotative și conotative. Înțelesurile derivă în mod indirect din paralaxa fiecărei limbi.” (Nida, 2004: 165-166)

Dincolo de acest aspect ludic, artistic, creativ, traducerea înseamnă emina-mente și știință și metodă. Tensiunile din sânul activității de traducere, aspectul de știință, artă și joc fac acest proces atât de provocator. Traducerea înseamnă, poate nu în ultimul rând, un act de mediere interculturală. „Ținând cont de faptul că traducerea vizează mai multe sisteme și coduri de comunicare, propunem o reprezentare complexă a procesului de traducere, ca transfer intercultural, ce asigură comunicarea între vorbitori de limbi diferite/purtători de culturi diferite. Așadar, traducătorul este figura centrală a comunicării interculturale, iar conceptele evocate până acum sunt antrenate ca un totem indestructibil: limbă, cultură (valori, identități) și societate.” (Guțu, 2015: 136) În interpretarea Anei Guțu (2015: 135) așadar, traducătorul este un pilon al deșteptării civilizațiilor, artizan al limbii și literaturii

22 ■ Definiții conceptuale. Ce este traducerea?

naționale, un bun cunoscător al limbii și culturii în care traduce, chiar factor de decizie, uneori o emanare a puterii politice. Bogdan Ghiu definește traducerea ca fiind noua paradigmă, noua conștiință politică, singura pe măsura globalizării lumii: „Totul trebuie tradus. Totul trebuie în permanență tradus, supus traducerii. Totul trebuie tradus adică totul, tot timpul, în mod reflex, trebuie negociat, apropiat, transformat, subiectivat. A prelua fără traducere înseamnă a prelua reflex, fără gândire, de-a gata, economic, *fast culture*.” (Ghiu, 2015: 15)

Traducerea este așadar un complex proces de mediere în acest uriaș univers plurilingv care este lumea modernă: „Pe glob trăiesc aproximativ 6,5 miliarde de oameni ce vorbesc limbi care de care mai diferite. Cea mai vorbită limbă aparține celei mai populate țări de pe glob. Peste un miliard de oameni vorbesc limba *mandarină* – un dialect pe baza căruia s-a realizat limba chineză modernă. [...] Alte peste 650 milioane de oameni vorbesc *hindusa/urdu*. În mod ironic, hindusa și urdu sunt aceeași limbă – în Pakistan, limba este numită urdu și este scrisă cu caractere arabe, pe când în India este scrisă cu caractere Devanagari. [...] *Engleza* vine abia pe locul 3 – o vorbesc peste 500 de milioane de persoane și chiar dacă nu are cei mai mulți vorbitori este, cu siguranță, limba universală. Oficial, în afară de englezi, o vorbesc americanii, australienii, canadienii, populațiile din Zimbabwe, Caraibe, Hong Kong și Africa de Sud. *Spaniola*, limba oficială în peste 20 de țări [...], se află abia pe locul 4, până în prezent numărând aproape 400 de milioane de vorbitori (în unele clasamente spaniola devansează engleza, mulți vorbitori de engleză vorbind și spaniola). Arealul geografic întins al Rusiei și populația numeroasă fac ca *rusa* să fie situată pe locul 5 cu peste 280 milioane de vorbitori, ea fiind vorbită în toate țările din fosta URSS. Pe locul 6 stă una dintre cele mai vechi limbi – *araba*, limba oficială în aproximativ 25 de țări, din Irak până în Maroc [...]. Pe lângă aceste limbi de circulație există, desigur, o multitudine de alte limbi sau dialecte. Secolul al XXI-lea găsește, așadar, lumea într-un veritabil „turn Babel”, în care, alături de respectul pentru individ există și respect pentru diversitate lingvistică, toleranță și dorință de deschidere către alte culturi. Rolul de mediator îi revine în acest caz traducătorului.”³

3 Marinela Doina Dorobanțu, *Despre traducere și traducător*, <http://www.sinuc.utilajutcb.ro/V.3.pdf>

Ce este traductologia?

Știința care se ocupă de aspectele diverse ale traducerii se numește *traductologie* (en. *translation studies, translatology*; fr. *traductologie, science de l'observation, praxeologie, traducto-therapie, theorie de la traduction, translatalogie*; ge. *Übersetzungswissenschaft, Translatalogie*; ma. *fordítástudomány, fordításelmélet*). Termenul *traductologie* înseamnă știința traducerii (*traducto* = traducere, *logos* = știință). Traductologia studiază deopotrivă teoria și practica traducerii în toate formele ei (verbală sau scrisă, generală sau specializată).

Traductologia poate fi definită ca disciplina sau știința care studiază actele de mediere lingvistică și produsul acestora.” (Mohr, 2012: 98) Implicațiile normative și descriptive ale științei traducerii sunt în strânsă corelație cu evantaiul de termeni cu care știința este denumită de către diverse școli de traductologie sau diverși cercetători ai fenomenului, dar și cu aspectele diverse care devin subiect de cercetare și studiu pentru specialiști.

Lungu-Badea arată că denumirea științei care studiază procesul de traducere – teoria traducerii, știința traducerii sau traductologie – variază de la un traductolog la altul, în funcție de obiectele de studiu și de obiectivele disciplinei: *teoria traducerii, știința traducerii, traductologie, arta traducerii, teoria și practica traducerii, practico-teorie, traductosofie, știință a observației, praxeologie, reflecție asupra traducerii, translatalogie* etc. Pe tărâm german, pentru desemnarea științei traducerii și a obiectului acesteia, în limba germană sunt folosiți mai mulți termeni, de exemplu: *Theorie der Übersetzung, Übersetzungswissenschaft, Translatalogie* – pentru traductologie: *Übersetzung, Sprachmittlung, Translation* – pentru obiectul traductologiei. „Reținem că este atât discurs traductiv, cât și studiul metodic, sistematic și științific al fenomenelor traducerii interlingvistice, scrise sau verbale. Se mai face distincție între traductologia traducătorilor (descriptivă) și traductologia nontraducătorilor (normativă, inductivă, speculativă, științifică). [...] Plasată la confluența mai multor discipline, [...] , traductologia s-a impus ca o disciplină și ca o știință de graniță. Abordări diferite ale problemelor traducerii pun în evidență aspecte diferite și soluții inedite, fără ca vreuna dintre aceste teorii să o anihileze pe cealaltă, dimpotrivă, ele se completează mai mult sau mai puțin armonios, ducând la obținerea unei viziuni de ansamblu asupra fenomenului traducerii. Cercetarea în domeniul traductologiei este concretizată, prin urmare, în lucrări al căror obiect de studiu este variabil, problemele ridicate de traducere sunt numeroase și variate, iar problematica diversă a traducerii se realizează în funcție de tipul de abordare: problematica traducerii textelor literare (contemporane creației și traduse în altă epocă decât cea de apariție, unde trebuie să se țină cont de evoluția internă a TS și evoluția externă a LT), de gusturile publicului receptor; problematica textelor neliterare sau tehnico-științifice;

problematica traducerii textelor didactice (în învățarea limbilor străine), în conturarea oricărei teorii a traducerii se are în vedere faptul că știința traducerii întreține relații cu lingvistica, antropologia, comunicarea, sociologia, psihologia și istoria, științele economice, teoria literaturii etc.” (Lungu-Badea, 2012: 168-170)

Traductologia ca știință are ca obiect de studiu traducerea – ca proces și ca produs ce rezultă în urma procesului. Ea este o ramură a științelor umaniste care are ca obiect studiul metodic și multidisciplinar al aspectelor teoretice, descriptive și aplicative implicate în traducere. În sens larg, traductologia sau teoria traducerii cuprinde diverse concepții, principii și informații privitoare la practica traducerii, metodele și condițiile de realizare ale acesteia. În sens mai îngust, teoria traducerii include numai partea teoretică a traductologiei și neglijează aspectele ei aplicative.

În traductologie, sunt de părere Baconsky et alii (2005), optica adoptată poate fi prescriptivă (normativă) sau nonprescriptivă (descriptivă). „Acest domeniu organizat al cunoașterii, pe care unii îl califică drept știință de sine stătătoare, își datorează metodologia și o parte din metalimbaj diverselor arii de studii ori de discipline ce se intersectează cu traducerea: filologia, istoria, lingvistica, literatura comparată, semiotica, terminologia etc.” (Baconsky et alii, 2005: 146)

Disciplina care are ca obiect de studiu traducerea (ca activitate, ca proces, ca rezultat) a apărut în a doua jumătate a secolului XX. Domeniul de studiu al traductologiei a fost definit în mod științific și metodic de către James Holmes, care a publicat, în 1972, un articol intitulat *The Name and Nature of Translation Studies*. Aici el distinge două direcții majore în cercetarea traductologică: *traductologia teoretică și traductologia aplicată*. Traductologia teoretică se ocupă de studiul și descrierea fenomenelor traducerii, definirea conceptelor operaționale ale domeniului, definirea principiilor și teoriilor care guvernează practica traducerii. Traductologia aplicată, în schimb, urmărește felul în care principiile și teoriile traducerii sunt utilizate în formarea traducătorilor, implementarea unor instrumente de traducere și critica traducerii. Cele două tipuri de traductologie se află într-o relație dialectică, de complementaritate și nu se exclud: reflexia teoretică și concluziile practicii traductologice se îmbogățesc și se nuanțează reciproc. Traductologia în sens larg cuprinde disciplina în totalitate, în timp ce traductologia în sens restrâns se referă la domenii specifice, tipuri de texte, devenirea istorică a disciplinei (principii traductologice în diferite epoci istorice), problemele specifice ale traducerii.

Interdisciplinaritatea traductologiei se revelează prin numărul mare de științe cu care are contacte și din care a împrumutat termeni și/sau metode: ramuri numeroase ale lingvisticii (lingvistica contrastivă, aplicată, textuală, psiholingvistica, sociolingvistica), studiile culturale, literatura (istoria și teoria literaturii fiind incluse), filosofia, antropologia, relațiile interculturale etc. Cu aceste discipline traductologia are relații strânse, împrumutând metode de analiză, perspective de abordare, termeni și concepte sau noțiuni. Traductologia este o știință umanistă,

care studiază deopotrivă factori precum textul sursă, emițătorul textului sursă, contextul sociocultural al emiterii și contextul sociocultural al receptării, textul țintă, traducătorul, procesul traducerii, fenomenele și chiar ideologiile care dirijează activitatea de traducere la un moment istoric dat. Astfel, Mathieu Guidère (2016), în volumul *Introduction à la traductologie. Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain*, vorbește de o *traductologie internă*, interesată exclusiv de procesul traducerii (concepută ca o activitate lingvistică și culturală), dar menționează existența unei *traductologii externe*, care abordează traducerea ca produs al factorilor politici, istorici, sociali și de altă natură. Traductologia este de esență interdisciplinară, deoarece ea cercetează și caută să cuprindă globalitatea fenomenului traductiv. Din acest motiv, traductologia are nevoie de numeroase mijloace de investigare, pe care le împrumută de la alte discipline, cu scopul cuprinderii tuturor implicațiilor obiectului său de studiu, un obiect proteiform și specific în același timp (Guidère, 2016: 11). Cu toate acestea, „Traductologia nu reprezintă o prelungire a altei discipline (fie lingvistică aplicată sau literatură comparată), ea se plasează *între* discipline, limbi și culturi, care reprezintă domeniul traductologiei, ca știință aparte. Traductologia, spre deosebire de lingvistică, preferă o abordare «de sus în jos», conștientă fiind de faptul, că simpla analiză a părților componente nu poate oferi o înțelegere a întregului. Traductologia, ruptă de sub tutela lingvisticii, ca știință aparte, examinează o rețea de relații, fiind decisă de relevanța unor contexte mai largi, cum ar fi cele textuale, situaționale și culturale.” (Dimitriu, 2001: 80 apud Ungureanu, 2013: 8-9)

Definirea traductologiei, ca disciplină sau ca știință, nu este posibilă fără specificarea obiectului acesteia. Mohr (2012: 98) ne reamintește că în literatura de specialitate traductologică de limbă germane, pentru desemnarea actelor de traducere și interpretariat este utilizat termenul de *mediere lingvistică* (*Sprachmittlung*). Statutul traductologiei este controversat, depinzând în mare măsură de abordările traducerii, pendulând între definirea acesteia ca artă sau ca știință: „Pe de o parte, hermeneuții și traducătorii de literatură consideră deseori traducerea o artă, traducătorul fiind mediator și creator în același timp, adică un autor ancorat într-un anumit timp istoric, având la dispoziție mijloacele de informare și expresie specifice unui anumit stadiu de evoluție al limbii și culturii. În acest caz, traductologia nu ar putea avea alt obiect decât studiul sincron și diacronic al funcției traducerii în plan social și cultural și anumite aspecte stilistice. Pe de altă parte, mulți învățați consideră că studiul traducerii (ca proces și ca produs) face parte integrantă din obiectul lingvisticii și că, prin urmare, traductologia nu este și nu poate fi o disciplină de sine stătătoare. În fine, există și părerea că traductologia a ieșit «de sub tutela lingvisticii», dobândind un „statut de independență, fie sub denumirea, practică în lumea francofonă, de *traductologie*, fie sub cea folosită în lumea anglosaxonă, de *Translation Studies* sau cea germană, de *Übersetzungswissenschaften*.” (Mohr, 2012: 98) În domeniul german, așa cum arată același Carol Alexandru Mohr, a fost rațională introducerea, din

necesități de precizie terminologică, a hiperonimului *mediere lingvistică*. Cu toate acestea „unii teoreticieni ai traducerii (printre care Otto Kade, Hans Josef Vermeer, Katharina Reiss) au considerat sfera noțiunii *mediere lingvistică* prea îngustă pentru a face referință la actul traductiv, întrucât acesta presupune, pe lângă *mediere lingvistică*, și *mediere culturală*. Din acest motiv, în anii `60 ai secolului trecut, a fost introdus în limbajul german de specialitate termenul «Translation», un neologism, care de fapt exista în limba germană încă din secolul al XV-lea, dar ieșise din uz. Pe baza acestui termen pivot, au fost creați (în mod voit!) termenii germani *Translator*, *Translat*, *Translatologie*, având semnificațiile *mediator lingvistic și cultural*, *produs al unui act traductiv* și, respectiv, *traductologie*.” (Mohr, 2012: 98-99)

Georgiana Lungu-Badea trece în revistă, în contextul schițării polisemantismului termenilor *traducere* și *traductologie*, și o scurtă cronologie a teoriilor traducerii. „Tipologia teoriilor traducerii cunoaște și ea diferite concretizări. Din punct de vedere cronologic, Nida distinge următoarele teorii ale traducerii: *teoria filologică* (accent pe textele literare), *teoria lingvistică*/interes special acordat corespondențelor gramaticale, lexicale etc.) și *teoriile sociolingvistice* (interesate de traducere ca element al unui proces de comunicare mai complex). [...] Edmond Cary crede că traducerea literară nu este o operație lingvistică, ci o operație literară, pe aceeași direcție situându-se și Efim Etkind, care apreciază traducerea drept un act de creație de gradul doi, dar, subliniază că aceasta nu poate ignora problemele lingvistice. Alți reprezentanți: A. Berman, J.-S. Holmes, Robei Roubaud ș.a. Teoriile de traducere de tip lingvistic cunosc o dezbatere largă, materializată în numeroase lucrări de referință. Mounin, Vinay și Darbelnet, Guillemin-Flescher, Chuquet, Paillard, Newmark sunt doar câțiva reprezentanți ai acestei teorii. Kelly afirmă că o teorie globală a traducerii ar trebui să aibă trei componente: specificarea funcțiilor și scopurilor traducerii; descrierea și analiza operațiilor; critica relațiilor dintre scopuri și operații. Orice teorie de traducere are la temelie o anumită abordare a fenomenului traducerii. Prin urmare, orice teorie de traducere întrezărește și tratează o anumită problematică a fenomenului traductiv, iar concluziile sale nu anihilează rezultatele altor cercetări sau abordări [...] Astfel, diferitele perspective de tratare a traducerii se întrepătrund pentru a crea cadrul complementar și interdisciplinar adecvat studierii de ansamblu și în ansamblu a traducerii.” (Lungu-Badea, 2012: 168-170)

Traductologia este știința care se ocupă de multiplele implicații ale traducerii. Ea este strâns legată, uneori chiar confundată cu teoria traducerii, definită drept studiul principiilor specifice traducerii, și se concretizează într-o varietate de abordări și teorii: teoria finalității sau funcționalității, *Skopostheorie* (Reiss și Vermeer, Nord), teoria sociolingvistică (Nida, Pergnier), teoria interpretativă (Lederer și Seleskovitch), teoria lingvistică a traducerii (Catford), teoria polisistemului (Even-Zohar, Toury) etc.

Specificitatea traductologiei este legată de caracterul empiric și descriptiv. În acest sens, traductologia vrea să identifice, utilizând metoda observației,

acele principii și fenomene recurente în activitatea de traducere, care vor forma o teorie a traducerii. Elaborarea acestui cadru teoretic al traductologiei cuprinde trei etape: etapa observării, etapa ipotezei și etapa verificării ipotezei. Etapa observării constă în examinarea detaliată a faptelor de traducere. Se observă aspecte legate de competența lingvistică, implicațiile culturale ale subiectului, constrângerile instituționale care dirijează traducerea etc. Ipoteza va fi formulată printr-un raționament inductiv, pornindu-se de la un caz particular (o traducere concretă, particulară) și formulându-se un principiu sau regulă explicativă care se extinde asupra traducerii în sens general. Verificarea constă în aplicarea principiului sau regulii asupra altor texte (Guidère, 2016: 11). Cu toate acestea, traductologia de azi tinde să fie mai degrabă descriptivă decât prescriptivă sau normativă: se observă fenomene, relații, principii și nu se prescrie cum trebuie tradus.

Trăsăturile principale ale traductologiei, în opinia Zuzanei Raková (2014: 15) sunt următoarele:

- traductologia ca disciplină universitară se ocupă de fenomenul traducerii ținând cont de implicațiile comunicaționale, lingvistice, semiotice, culturale;
- traductologia este practică de specialiști care se definesc drept traductologi, cu toată că formația profesională sau apartenența la o catedră universitară nu cuprinde neapărat desemnarea prin lexemul *traductologie*;
- aspectul interdisciplinar al traductologiei este esențial, ea aflându-se în relații complexe cu multe discipline complementare precum lingvistica (contrastivă, textuală și pragmatică), literatura comparată, studiile culturale, psihologia cognitivă, sociologia etc.;
- caracterul extrem de eterogen al traductologiei se datorează pe de o parte diversității domeniilor cuprinse: traducerea literară, traducerea științifică, traducerea tehnică, traducerea mediatică etc., dar pe de altă parte și multiplelor fenomene studiate: produsul, procesul, receptarea, dificultățile traducerii, educația și formarea traducătorilor, organizațiile profesionale etc.

În opinia lui James Holmes există două ramuri ale traductologiei: *traductologia pură (teoretică)* și *traductologia aplicată*.

Din *traductologia pură* face parte *traductologia descriptivă (Descriptive Translation Studies)*, care are subdiviziunile:

- traductologie orientată spre produs (care cercetează textul tradus, produsul finit al traducerii);
- traductologie orientată spre funcție (care studiază funcțiile și receptarea textelor traduse în societatea țintă), și
- traductologie orientată spre proces (care cercetează procesele cognitive ce permit actul traducerii).

În afară de traductologia descriptivă, Holmes mai definește *traductologia teoretică*, care are menirea de a formula teorii pornind de la rezultatele traductologiei descriptive.

Din *traductologia aplicată* fac parte următoarele subdiviziuni:

- didactica traducerii;
- instrumentele de traducere (gramatică, lexicografie, terminologie);
- politicile de traducere (politicile publicaționale în domeniul traducerilor),

respectiv

- critica traducerii (Holmes apud Raková, 2014: 15-16).

Daniel Gile are o taxonomie proprie a traductologiei. El distinge *traducerea scrisă* și *interpretariatul* (traducerea orală). Traducerea scrisă se subdivide în *traducere literară* și *traducere non-literară*, în timp ce interpretariatul cuprinde următoarele: *interpretariatul de conferință*, *interpretariatul juridic* (de la tribunal), *interpretariatul serviciilor publice* (Gile, 2005, apud Raková: 2-14, 16).

Traductologul maghiar Gyula Erdei (1979) urmează tradiția școlii traductologice sovietice și definește traductologia ca o știință eminentemente lingvistică, având un rol primar descriptiv și un rol secundar prescriptiv sau normativ. Erdei (1979: 11) distinge trei ramuri ale traductologiei:

- traductologia generală,
- traductologia specială,
- traductologia aplicată.

Traductologia generală studiază regulile după care traducerea, această comunicare bilingvă, se desfășoară, ea studiază rezultatele procesului de traducere, printre temele abordate numărându-se următoarele: locul traductologiei în cadrul celorlalte discipline, problema traductibilității și a limitelor ei, definirea traducerii, definirea noțiunilor fundamentale în traductologie, problema echivalenței traductive sau comunicative, modelele procesuale ale traducerii, problema unităților de traducere, respectiv tehnicile de traducere.

Traductologia specială urmărește felul în care principiile formulate în traductologia generală se concretizează în cadrul unor traduceri dintr-o limbă A în limba B. Traductologia specială are rol descriptiv și prescriptiv deopotrivă.

Traductologia aplicată folosește rezultatele traductologiei generale și ale traductologiei speciale pentru a elabora metode, materiale pentru didactica limbilor străine.

Principalele noțiuni cu care traductologia sau teoria traducerii operează sunt, cf. Erdei (1979), următoarele: limba sursă/limba țintă, traducerea interlinguală, intralinguală, intersemiotică (Erdei adoptă modelul jakobsonian al tipurilor de traducere), sens (denotativ sau referențial, pragmatic și gramatical), invarianța în traducere (însemnând ce atribute se păstrează nealterat în procesul traducerii, de exemplu intenția vorbitorului sau forța ilocuționară în termenii lui John Austin), problema echivalenței sau a adecvării și competența traductologică.

Anton Popovič (1980: 34-35) adoptă următoarea taxonomie a ramurilor traductologiei, pe care o numește *teoria traducerii*:

– teoria generală a traducerii, cu trei subdomenii: teoria generală a traducerii comunicării orale, teoria generală a traducerii comunicării scrise respectiv teoria generală a traducerii automate;

– teorii speciale ale traducerii, cu câteva subdomenii mari: 1. Teoria traducerii tehnico-științifice (cu ariile: teoria traducerii științifice, teoria traducerii tehnice); 2. Teoria traducerii textelor publicistice; 3. Teoria traducerii textelor literare (cu ariile: teoria traducerii textelor poetice, teoria traducerii prozei, teoria traducerii textelor dramatice, teoria traducerii textelor biblice și sacre); 4. Praxiologia traducerii (cu ariile: sociologia traducerii, practica editării traducerilor, metodologia criticii traducerilor); 5. Didactica traducerii (cu ariile: formarea traducătorilor literari și instrumentele de lucru ale traducătorilor).

Pentru o mai bună înțelegere a conceptului, se cuvine clarificarea unor concepte conexe, precum *retraducere*, *retrotraducere*, *retroversiune*. *Retraducerea* se mai numește și *retrotraducere* sau *retroversiune* (en. *back-translation test* (BTT); *retranslation*; ge. *Übersetzungsrevision*, *Rückübersetzung*, *Hinübersetzung*; ma. *visszafordítás*). Un termen încă neîncetățenit în limba română, dar folosit în jargonul profesional este conceptul *temă* (en. *inverse translation*), care desemnează traducerea din limba maternă spre limba străină, mai ales în vederea învățării limbii străine.

În acest sens, se impune a face distincția aici între:

– *retraducere* sau *retrotraducere*, definită de drept „accepțiune utilizată în traductologie și, în special, în didactica traducerii, pentru a descrie traducerea efectuată, din LT spre LS, cu scopul de a măsura distanțarea față de original, dar, mai ales, de a sublinia subiectivitatea reexprimării, dependentă de circumstanțele comunicării și reproducerii sensului” (Lungu-Badea, 2012: 124);

– *retraducere* ca *traducerea consecutivă a aceleiași opere în limba țintă*, o retraducere care urmează o traducere anterioară, accepție considerată vulnerabilă de către Lungu-Badea (2012) care afirmă că „atunci când o retraducere (= traducere consecutivă) are ca punct de plecare o traducere anterioară, nu mai avem de-a face cu o (re)traducere, ci o revizuire a unei traducerii deja existente care urmărește o actualizare fonetică, lexicală, și nu o reformulare, un transfer interlingvistic. Funcția primordială a unei revizuirii – care pornește de la o traducere – este, deci, de a corecta eventualele erori, de a diminua posibilele distanțări, denaturări, entropii.” (Lungu-Badea, 2012: 124)

Retrotraducerea este verificarea traducerii care constă în retraducerea în limba sursă unui text țintă, adică a unui text tradus deja din limba sursă, „cu scopul de a regăsi sau de a remarca în ce măsură se regăsesc trăsăturile pertinente esențiale ale TS corespondent, adică de a verifica gradul de adecvare a traducerii.” (Lungu-Badea, 2012: 124) Bantaș (1998: 23) apreciază că o traducere reușită se obține atunci când, prin retrotraducere sau retraducere, se obține aceeași variantă ca și textul de la care s-a pornit (lucru greu de obținut mai ales în cazul traducerii literare, credem noi).

Traducerea este, prin urmare, un cuvânt polisemantic care implică următoarele semnificații: *operația* de traducere, *rezultatul* acestei operații, adică textul tradus, *disciplina* propriu-zisă dedicată studierii traducerii, disciplină ce se ocupă de analiza procesului de traducere și a textului (de) tradus, respectiv traducerea ca *exercițiu didactic*, metodă utilizată în procesul de predare și învățare a limbilor străine. Se disting diferite tipuri ale traducerii: traducerea scrisă, traducerea literală, traducerea semantică, traducerea pragmatică etc.

Ca proces, crede Lungu-Badea, traducerea bună înseamnă „a parafraza bine, a reda în limba țintă, cu cea mai mare fidelitate posibilă conținutul de idei, structura logică și emoțională a textului sursă, astfel încât transpunerea să aibă asupra receptorului efectul pe care îl are originalul și, prin corectitudinea limbii țintă să nu semene cu originalul.” (Lungu-Badea, 2012: 150-151)

George Steiner, în volumul său *După Babel* (1975: 74-75), arată că a traduce înseamnă implicit a face traductologie, deoarece activitatea de traducere presupune existența unei conștiințe traductologice minimale. În ciuda multiplicării instrumentelor de traducere, traducătorul rămâne, la urma urmei, un artist al limbii. Traductologia, asemeni celorlalte științe umaniste, este o disciplină care nu oferă, nu poate oferi explicații imuabile (cf. Lungu-Badea, 2001: 48). Traductologia nu identifică, cu alte cuvinte, teorii universal valabile dincolo de repere temporale și/sau spațiale, ci oferă interpretări ancorate, uneori, în spațiul și timpul în care se produc.

Istoria traducerii și istoria traductologiei

Traducerea are o istorie de peste 5000 de ani, iar profesia de traducător este una dintre cele mai vechi în lume (Guțu, 2015: 13). În Antichitate, în capitala Imperiului Roman apar primele traduceri literare și primele sintagme care desemnează activitatea de transfer dintr-o limbă în alta. Primele documente care atestă o activitate traductologică datează din anii 2300 î.H., când în Mesopotamia existau deja dicționare bilingve. În epoca romană se fac primele traduceri din literatura greacă și apar primele texte teoretice asupra traducerii (de exemplu tratatul lui Cicero, 46 î.H.). „Grecii pentru traducere nu au decît cuvîntul *hermeneuein* (a interpreta). Romanii elaborează un întreg lexic pentru traducere – *vertere, convertere, transverter, imitari, reddere, translatare*. Roma are și primul traducător Livius Andronicus [...] care a tradus *Odisea* în 240. Prima tentativă de abordare teoretică a problemei traducerii o constituie prefața unei traduceri a lui Demosthene, realizată de către Cicero, care optează spre o realizare oratorică, dar nu traductologică. De aici conflictul între sens și cuvînt, sens și stil, creativitate și fidelitate.” (Ungureanu, 2013: 7)

În secolul al II-lea d.H. apar scrierile Sfântului Ieronim (*Sophronius Eusebius Hieronymus*), patronul traducătorilor și primul traducător al Sfintei Scripturi, care traduce Biblia în limba latină. El va fi promotorul traducerii literale. Începând din secolul al VII-lea d.H. apar și primele traduceri specializate, texte medicale scrise în limbile greacă și latină fiind traduse în limba arabă. Așadar, precepte și considerații legate de traducere au fost formulate de către Cicero, dar și de către Sfântul Ieronim și Sf. Augustin. Cicero, considerat cel mai important traducător al antichității clasice, „susține în reflecțiile sale asupra traducerii, că nu trebuie copiate imagini verbale, ci redat sensul, el scrie în *Libellus de optimo genere oratorum* recomandarea de a nu se traduce *verbum pro verbo*, adică cuvânt cu cuvânt, recomandare reluată apoi de Horațiu în *Ars poetica*. Deși traducerile din greacă în latină sunt caracterizate de emulație, el s-a străduit să transpună precis terminologia filosofiei grecești și a dat numeroase explicații de motivare a soluțiilor traductive pe care le-a utilizat. Ieronim (Hieronymus, 348-420 d.H.), autorul primei traduceri complete a Bibliei în limba latină, contribuie și el la îmbogățirea teoriei despre traducere. În epistola sa către senatorul roman Pammachius, el susține ca principiu traductiv primordialitatea sensului față de cuvânt, exceptând de la acest principiu textul Sfintei Scripturi, unde – spune el – și „ordinea cuvintelor exprimă un mister”. (Mohr, 2012: 99-100) Ieronim a contestat literalismul doar în traducerea textelor nonbiblice, nonreligioase, arată Lungu-Badea (2013: 21).

În secolul al XII-lea Toledo devine un adevărat centru traductologic. Prima școală de traducători, Școala din Toledo, a fost fondată de R. de Toledo, în perioada 1125-1151. „La această școală s-au format traducători în toate limbile europene, clasice și orientale. Pentru istoria traducerii în Vest, eforturile școlii din Toledo au însemnat popularizarea operelor culturii universale. Școala din Toledo a enunțat cele două condiții necesare pentru apariția acesteia: o diferență de cultură între două comunități și contactul direct între acestea (comunitatea creștină și cea musulmană).” (Guțu, 2015: 14) Cel mai renumit traducător al școlii de aici este Gérard de Cremona.

Dincolo de acest moment prototraductologic, adevărata înflorire a activității de traducere sosește odată cu Renașterea și revoluția produsă de invenția lui Gutenberg. Secolul al XVI-lea este marele secol al traducerii, al descoperirii și traducerii operelor celor mai importanți autori clasici greci și latini. Difuzarea operelor lor traduse va fi facilitată prin invenția tiparului, subliniază Guțu (2015: 14).

Verbul care desemnează activitatea de a traduce, *traduire*, a fost utilizat pentru prima oară în limba franceză în secolul al XVI-lea de către lexicograful și traducătorul umanist Robert Estienne, care lansează lexemul în 1539. Paralel cu introducerea tiparului și cu redescoperirea antichității greco-latine apare și contribuția lui Étienne Dolet: în 1540 Étienne Dolet introduce cuvintele derivate *traduction/traducere* și *traducteur/traducător* (Guidère, 2016: 16). Așa cum explică Larose, cuvântul traducere provine dintr-un foarte vechi verb latin cu conjugare neregulată, care avea forma de infinitiv prezent *transferre*, și de participiu trecut *translatus*. (Larose, 1989 apud Guidère, 2016: 16). Termenul *traducere* apare deci în Franța pentru prima dată, „sub penița lui Étienne Dolet, tipograf, umanist și traducător” (cf. Guțu, 2015: 14), verbul *traduire* va înlocui forma veche *translater*. Tot el scrie primul tratat despre traducere în limba franceză *La Manière de bien traduire d`une langue en autre/Maniera de a traduce bine dintr-o limbă în alta*, unde stabilește cinci reguli fundamentale, niște adevărate arhiprincipii ale traducerii, care au supraviețuit până azi, sub o formă sau alta (păstrarea perfectă a sensului exprimat de autor; cunoașterea perfectă a celor două limbi; traducere nu cuvânt cu cuvânt, dar păstrarea intenționalității auctoriale; evitarea neologismelor; păstrarea coerenței și armoniei limbajului) (cf. Ungureanu, 2013: 6)⁴.

Documentul clasic de traducere monumentală este Biblia, text scris inițial în ebraică, după care este tradus în greacă și latină. În germană, Biblia este tradusă de către Martin Luther în 1522, în engleză de către Tyndale în 1525, în franceză de către Olivetan în 1535 (cf. Ungureanu, 2013: 6). Un important salt calitativ în tradiția cugetărilor despre traducere îl produce teologul și reformatorul german Martin Luther, care este adeptul unei traducerii libere a textelor sacre. „A devenit celebră maxima sa exprimată în *Scrisoarea deschisă despre traducere*: „*Rem tene, verba sequentur!*”, adică „*Pătrunde sensul, cuvintele vor veni de la sine!*”. Luther considera că traducătorul trebuie să aibă un fin simț al limbii țintă pentru a putea

4 A se vedea și capitolul următor.

realiza texte, care să producă efectul dorit asupra receptorilor. De la Luther provine și termenul *Verdeutschung*, care este substantivizarea infinitivului german *verdeutschten*. Prin urmare, Luther nu și-a propus, asemenea lui Ieronim, să traducă *ad litteram* Biblia, ci să o transpună în limba germană, înțelegând traducerea ca act de adaptare la uzul limbii țintă.” (Mohr, 2012: 99-100) Discursul traductologic inițiat și dezvoltat în jurul traducerii *Bibliei*, a luat naștere „din grija pentru conservarea textului sacru care este cuvântul lui Dumnezeu și din conceperea limbilor ca perfect corespondente; ca urmare, soluțiile alese – pentru rezolvarea problemei de fidelitate și/sau infidelitate (cu entropiile aferente) – au fost literalismul sintactic, calculul sintactic, echivalențele sintagmatice care violau firescul limbii traducătoare. Literalismul a dominat traducerile spre latină în tot Evul Mediu, începuturile Renașterii și a continuat să se manifeste în pofida contestării lui.” (Lungu-Badea, 2013: 21)

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea limbile străine au cunoscut o extindere din ce în ce mai largă (Bantaș, 1999: 105-111). Epoca clasicismului francez (secolul al XVII-lea) aduce *cearta dintre antici și moderni* și traducerea după modelul *frumoaselor infidele*. Practicile traductologice din această perioadă promovau metoda adaptării: omisiunea unor pasaje întregi, reformularea, restructurarea textelor. Secolul al XVIII-lea, supranumit secolul Luminilor (după franțuzescul *Les Lumières* devenit în limba și cultura română iluminism), este marcat de inspirația creațiilor literare autentice din traduceri sau (pseudo)traduceri (Montesquieu, *Les lettres persanes*, 1721).

Așadar primele reflecții teoretice asupra traducerii sunt marcate de un empirism fundamental, și ele se mulează pe câteva dihotomii fundamentale, câteva opoziții conceptuale latente care vor marca toată istoria ideilor traductologice. Aceste dihotomii sunt: traductibil vs. netraductibil, litera vs. spiritul textului, fidelitate vs. trădare (Bassnett 1980, 39 apud Guidère, 2016: 24). Cu toate acestea, există un decalaj între conceptualizarea activității traductologice și practica traductologică, între teorie și traducere propriu-zisă. Există o tendință pronunțată de a confunda traductologia și practica traducerii.

Dacă reflecțiile teoretice asupra traducerii datează din Antichitate (textele lui Cicero, Horațiu, Seneca, Plinius), de-a lungul timpului numeroși literați, filosofi, gânditori și-au exprimat poziția în tematica traducerii, mai bine spus în tematica prescriptivismului: Sf. Ieronim (*De optimo genere interpretandi*), Sf. Augustin, Sf. Toma de Aquino, Roger Bacon, Erasmus, Martin Luther (1530, *Sendbrief vom Dolmetschen*), Étienne Dolet, Joachim du Bellay, John Dryden, Gottfried Wilhelm von Leibniz, Alexandre Pope, Samuel Johnson, Novalis, Goethe, Friedrich von Schleiermacher, Wilhelm von Humboldt, Shelley, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche ș.a.

Traducerile au continuat de-a lungul secolelor următoare, deși lipsea încă o teorie de specialitate, teoria traducerii. Așa cum arată Mohr (2012) până la începutul secolului al XIX-lea toate teoriile *pre-științifice* despre traducere gravitau

în jurul dihotomiei fidelitate față de original – libertate în exprimare. „În 1813, Friedrich Schleiermacher publică eseul *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens* (*Despre diversele metode de traducere*) în care prezintă principiile pe care le-a aplicat la traducerea *Dialogurilor* lui Platon. În doctrina hermeneutului Schleiermacher, textele se împart în două mari categorii, și anume: texte în care se reflectă originalitatea autorului și texte pur descriptive, rezultate din necesitatea de comunicare. Textele din cea de-a doua categorie sunt considerate de Schleiermacher nedemne de asocierea cu lexemul *Übersetzen* (care desemnează *actul traductiv*), el folosind în mod peiorativ cuvântul *Dolmetschen* pentru a desemna transpunerea acestora în altă limbă. Schleiermacher susține că numai transpunerea în altă limbă a operelor autentice merită a fi analizată și teoretizată, întrucât traducerea celeilalte categorii de texte este o activitate banală, mecanică, pe care o poate practica oricine cunoaște două limbi la nivel mediu.” (Mohr, 2012: 99-100)

Începând din secolul al XIX-lea are loc o profesionalizare a traducerii și o teoretizare bazată pe practica traductologică, arată Guidère (2016: 23). Din secolul al XVIII-lea până la începutul secolului XX *lingua franca* a diplomației internaționale a fost limba franceză. „Secolul XX înseamnă și *punerea în scenă a traducerii*, pentru că rolul de comunicare a crescut considerabil. Traducerea unor conferințe a apărut în anul 1919, mai întâi consecutivă, iar apoi simultană, în procesul de la Nürnberg, după cel de-al doilea război mondial. Războiul rece a condus la apariția mașinii de traducere în anul 1954.” (Guțu, 2015: 15)

După Bantaș-Croitoru (1999) un punct de cotitură în istoria reflecțiilor teoretice despre traducere îl reprezintă volumul lui Ortega y Gasset, *Mizeriile și splendorile traducerii* (Madrid, 1942). După 1945, cercetarea traductologică revine în special în sarcina lingviștilor, cu toate că există și specialiști care resping abordarea lingvistică, deoarece aceasta cercetează limba în afara contextului comunicational (Danica Seleskovitch și cercul de la *École Supérieure d'Interprète et de traducteurs*, fondat în 1957 la Paris 3 – *Sorbonne Nouvelle*). În calitate de doctrină cu drepturi depline, sau cel puțin revendicate, traducerea își face loc în domeniul teoriilor despre limbă în cea de-a doua jumătate a secolului XX (Guțu, 2015: 28). Un prim pas în elaborarea bazelor teoretice, științifice ale procesului traducerii este cartea rusului V. Feodorov, *Bazele teoriei traducerii* (1953), „devenită clasică, în virtutea faptului că a fost primul.” (Guțu, 2015: 16)

Începuturile învățământului superior în domeniul traductologiei sunt legate de fondarea, în 1941, la Geneva, a Școlii de Traducere și Interpretare (*École de Traduction et d'Interprétation*) în cadrul universității de acolo, urmată de fondarea, în 1949 a unei secții de traducere și interpretare în cadrul Școlii de Studii Comerciale Înalte (*l'École des Hautes Études Commerciales de Paris*). În 1957, la Sorbona se fonda Școala Superioară de Interpreți și Traducători (*l'École Supérieure d'Interprètes et Traducteurs*), iar la Institutul catolic parizian se instala Institutul Superior de Interpretariat și Traducere (*l'Institut Catholique de Paris/ Institut Supérieur d'Interprétariat et de Traduction*).

Devenită disciplină universitară și fiind preocuparea principală a din ce în ce mai mulți specialiști, traducerea devine obiectul unor cercetări serioase din anii 1950, fiind o preocupare cu prisosință a lingviștilor: Roman Jakobson (1959), John C. Catford (1965), Georges Mounin (*Les belles infidèles*, 1955, *Les problèmes théoriques de la traduction*, 1963), Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet (*La stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*, 1958). În centrul interesului stă relația dintre limba sursă și limba țintă. Primul care aduce în schemă și figura traducătorului și mută accentul spre obiectivul comunicării este Eugene Nida (*Toward a Science of Translating*, 1964).

O lucrare fundamentală, care pune baza unei adevărate abordări științifice este *Problèmes théoriques de la traduction* de George Mounin, apărută în 1956. „Fiind precoce, această lucrare în mare măsură poartă amprenta influenței lingvistice exersată de „*Cursul de lingvistică generală*” de F. de Saussure.” (Ungureanu, 2013: 7). În spațiul francez, în 1956, J.-P. Vinay și J. Darbelnet lansează lucrarea clasică *Stylistique comparée du français et de l'anglais/Stilistica comparată a limbii franceze și engleze*. „Această lucrare clasică, inspirată din realitatea canadiană bilingvă, a oferit doctrinei 7 tehnici de traducere. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm faptul că numeroase studii moderne privind domeniul au un caracter profund descriptiv, bazat pe comparație.” (Guțu, 2015: 17) Un alt teoretician al traducerii este Edmond Cary (*Comment faut-il traduire?*), dar se cuvine să menționăm și numele unor specialiști precum J. Piaget, M. Ballard, E. Nida, G. Steiner, R. Jakobson, K. Reiss. „Noua generație a teoreticienilor traducerii nominalizează: J. R. Ladmiral, M. Lederer, D. Seleskovitch, R. Bell, T. Cristea”, arată Ungureanu (2013: 7).

Printre lucrările fundamentale care au marcat decisiv evoluția cercetărilor ulterioare, enumerăm următoarele: I. A. Richards, *Toward a Theory of Translating*, Z. S. Harris et al., *Eight Papers on Translation* (1954), *Mechanical Translation* (1954), Edmond Cary, *La traduction dans le monde* (1956), Theodore Savory, *The Art of Translation* (1957), Reuben A. Browner (ed), *On Translation* (1959), George Steiner, *After Babel* (1975), Leon Levițchi, *Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română* (1975), Andrei Bantaș, Elena Croitoru, *Didactica traducerii* (1998), Susan Bassnet, André Lefevre, *Constructing Cultures. Essay on Literary Translation* (1998), *Translating Studies* (1980), *Translation, History and Culture* (1990) etc. Toți acești specialiști au contribuit în mod esențial, fiecare în felul său, la îmbogățirea principiilor de traducere. «Acești cercetători s-au consacrat definirii și fundamentării statutului traducerii. Atenției specialiștilor s-au impus în special trei direcții considerate a fi esențiale: cea lingvistică – pe baza unor modele strict științifice de analiză *lingvistică* – care consideră că traducerea integrală este posibilă; cea *estetică*, care refuză traducerii statutul de „lingvistică aplicată”, înlocuindu-l cu cel de „nou domeniu în teoria și practica literară” și conferindu-i atributul de „artă a transpunerii poetice”; și o poziție *intermediară* „de artă fundamentată pe știință”, formulată de Georges Mounin. Este o abordare mai amplă care are în vedere influențele provenind dintr-o serie de alți factori,

interdisciplinari sau extraliterari, asemenea istoriei socioculturale, psihologiei și experienței personale a traducătorului, particularităților sale de gândire și reacție, viziunii specifice asupra realității de o atât de mare diversitate estetică, lingvistică, a mentalităților și tradițiilor culturale, ale spațiului și epocii cărora le aparține.» (Pioariu, 2003: 1)

Paternitatea termenului *traductologie* este încă un subiect disputat. Termenul *traductologie* (< fr. *traductologie*) datează din 1972 și a fost creat de germanistul, traducătorul și filosoful francez Jean-René Ladmiral, afirmă Mohr (2012: 98), în timp ce Lungu-Badea (2017: 15) îl citează pe Harris, care l-a utilizat în 1973 în articolul *La traductologie, la traduction naturelle, la traduction automatique et la sémantique*.

Cert e că în 1972 lingvistul britanic James Holmes prezintă un articol fundamental în evoluția traductologiei, *The Name and Nature of Translation Studies*, tipărit abia în 1988. El lansează aici denumirea de *Translation Studies*. Dincolo deci de a fi lansat denumirea disciplinei, denumire care va face carieră în cercetarea traductologică, Holmes stabilește și principiile fundamentale și obiectivele disciplinei: descrierea fenomenelor traducerii, și formularea unor teorii explicative și predictive legate de fenomenul traductiv (cf. Raková, 2-14: 15). În 1972, la cel de-al III-lea Simpozion Internațional de Lingvistică din Copenhaga, James Holmes „a specificat necesitatea recunoașterii teoriei traducerii ca pe un domeniu independent de cercetare științifică. Holmes a formulat drept sarcină principală a noii științe stabilirea principiilor generale pentru explicarea legităților și prezicerea manifestărilor reale în dezvoltarea teoriei procesului de traducere.” (Metleaeva, 2016: 111). Lungu-Badea (2017: 15) menționează pătrunderea termenului *traductologie* în discursul românesc în anii 1970, prima oară fiind utilizat de către Elena Ghiță într-un articol din 1976.

Așadar, anii 1950 au marcat un reviriment însemnat al perspectivei teoretice în cercetarea traducerii, „urmărindu-se fundamentarea unei teorii generale și a unei poetici a traducerii pe baza influențelor convergente dinspre comparatismul literar și stilistic, poetica structurală, semantica structurală și semiotica, logica și psihologia. Traductologia cunoaște progrese considerabile și realizări de mare valoare care au rămas certe puncte de referință pentru domeniul în discuție, prin aportul excepțional adus de remarcabili oameni de litere sau filosofi cum au fost Goethe, Schopenhauer, Mathew Arnold, Ortega y Gasset, Ezra Pound, Paul Valéry, Benedetto Croce sau Walter Benjamin.” (Pioariu, 2003: 1)

În această abordare științifică sistematică, traducerea începe să se situeze la intersecția interesului de studiu al mai multor discipline, al lingvisticii, al psihologiei, sociologiei, sau al teoriei culturii. Problema traducerii nu a beneficiat multă vreme de un studiu sistematic. Predecesori direcți ai teoriei traducerii ca disciplină științifică pot fi considerate lingvistica structurală și cea funcțională. Adepții lingvisticii structurale, cu preocupări în domeniul teoriei traducerii (precum Roman Jakobson, Paul Newmark, Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet)

au adus în centrul atenției concepte cheie precum semnificația și echivalența. Traductologii care au fost adepții lingvisticii funcționale (Katharina Reiss, Paul Vermeer, Julian House, Mona Baker) au evidențiat rolul determinant al contextului social în procesul traducerii. „Abordarea structuralistă frontală, respingând studierea semanticii, a ignorat problematica traductologică, prilejuind reevaluarea așa-numitei *teorii a intraductibilității*, conform căreia traducerea în genere este imposibilă. S-a creat o situație paradoxală, când activitatea practică seculară de traducere era pusă la îndoială. Explozia informațională postbelică, soldată cu schimbări esențiale în activitatea traductologică, dar și în abordarea interdisciplinară a problemelor lingvistice, inclusiv a celor de comunicare verbală, precum și dezvoltarea științei despre procesul literar, a permis apariția unor posibilități de dezvoltare în continuare a științei traductologice. *Teoria intraductibilității* a fost astfel combătută: factorii lingvistici presupun nu doar complicații pentru traduceri, dar și condiții pentru a le depăși.” (Metleeva, 2016: 111)

Începând din anii 1980-1990 accentul cercetărilor în traductologie se mută de la o abordare teoretică spre analiza pe baza tipologiei textuale sau analiza discursului (Fraser, 1987, 1993), Hatim (1984), Hatim și Mason (1990), Reiss (1974, 1984). O caracteristică fundamentală a gândirii traductologice moderne este abordarea din perspectiva actanțială, de comportament (Justa Holz-Mänttari și a ei *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki, 1984 în care elaborează teoria traducerii ca acțiune traductivă/*Translatorisches Handeln* sau teoria *Skopos* a lui Hans Vermeer, Katharina Reiss, Christiane Nord etc.) În același mod, Gideon Toury va defini traducerea ca un act al traducătorului, bazată pe câteva norme de traducere. Pentru el traducerea nu se definește prin niște criterii absolute, ci prin norme. Traducătorul ia câteva decizii individuale în procesul traducerii, iar aceste decizii sunt dictate și reglate de normele sociale (ideologice, politice, religioase) existente în spațiul și timpul în care se efectuează traducerea. Printre cei care par să urmeze ideea privind normele se află școala traductologică DTS (*Descriptive Translation Studies*), și americanul Lawrence Venuti. Acesta pornește de la ipoteza polisistemului, conform căreia textele unei culturi slabe vor avea tendința de a fi naturalizate atunci când sunt traduse într-o limbă/cultură puternică (*domesticating translation*, maniera păstrării caracteristicilor limbii și culturii țintă), în timp ce textele unei culturi puternice, când sunt traduse în direcția unei culturi mai slabe, au tendința de a fi exotizate, străinizate sau alienate (*foreignizing translation*, maniera păstrării caracteristicilor limbii și culturii sursă). Venuti face parte din ceea ce se numește în istoria traductologiei, *the cultural turn*, adică aplecarea spre preocupări mai generale, mai global(izat)e, interculturale în materie de traducere arată Raková (2014: 20-21). Lawrence Venuti subliniază efectul negativ, distructiv al procesului traducerii, cauzat de faptul că orice întâlnire interculturală produce o pierdere semantică, deoarece diferențele dintre culturi nu pot fi compensate sau rezolvate prin mijloace semantice, este de părere Simigné (2007: 2).

Vorbind despre etapele de stabilire a traductologiei ca știință, Victoria Ungureanu le menționează: «1. Structuralistă (cuvânt cu cuvânt) vede traducerea ca o corespondență exactă a cuvântului dintr-o limbă în alta, și deci ea ar constitui descompunerea în unități semnificative pentru o transpunere ulterioară; 2. Pragmatică (frază cu frază) cercetările asupra actelor de vorbire, necesitatea „de a observa” situația în care se produce enunțul, reliefează abordarea pragmatică a problemei, care va trece la căutarea „echivalențelor”, trecînd de la cuvânt la frază, și ea fiind plasată într-o situație comunicativă (Catford, Vinay, Darbelnet); 3. Textlingvistic (la nivel de text) și Scoposteoria (scopul textului).» (Ungureanu, 2013: 7-8) În abordarea textlingvistică, promovată de H. Weinrich și Roland Barthes, unitatea de bază a traducerii este textul, ceea ce face loc creativității în traducere.

Spre sfârșitul secolului al XX-lea și în primul deceniu al secolului al XXI-lea, în Europa Occidentală și de Est crește interesul față de teoria traducerii artistice: „insuficient studiată în special pe segmentul influenței psihologiei și mentalității naționale asupra activității traducătorului. Acest fapt l-au remarcat Ladmiral (1997), A. Berman (1985), H. Meschonnic (1999), G. Steiner (1978), T. Slama-Cazacu (1999), D. Psurțev (2001) ș.a. Traductologia experimentală, bazată pe lingvistica etno-socială, are pe agendă o complicată problemă teoretică despre subiectivitatea traducătorului, viziunea sa asupra imaginii naționale a lumii sub aspectul dialogului dintre două literaturi și culturi.” (Metleaeva, 2016: 112)

Secolul XX este secolul traducerilor literare, căci așa cum arată Raková, (2014: 21), în 1972 traducerile literare reprezentau majoritatea covârșitoare a traducerilor (aproximativ 40.000 titluri), comparativ cu datele din 2000, care arată că dintr-un total de 73.840 traduceri doar 34.540, adică 47% erau traduceri ale unor texte literare. În anul 2000, în Franța, de exemplu, dintr-un număr de 9502 traduceri mai mult de jumătate, adică 5065 titluri erau traduceri literare (cf. Sapiro, 2008: 148, pe baza *l'Index Translationum* apud Raková, 2014: 21).

Cea de-a doua jumătate a secolului XX produce o explozie editorială în privința volumelor dedicate istoriei traducerii, ceea ce contribuie masiv la legitimarea tot mai accentuată a traductologiei ca disciplină științifică autonomă. Astfel, apar volume precum: Edmond Cary, *La traduction dans le monde moderne*, Geneva, 1956; R. A. Brower, *On Translation*, Cambridge, 1959; George Steiner, *After Babel* (1975); Louis Kelly, *The True Interpreter: A History of Translation Theory and Practice in the West*, New York, 1979; Henri Van Hoof, *Histoire de la traduction en Occident: France, Grande-Bretagne, Allemagne, Russie, Pays-Bas*, Paris, 1991; Lieven D'Hulst: *Cent ans de théorie française de la traduction. De Bat livre De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions*, Lille, 1992. Majoritatea acestor volume sunt concentrate asupra problemelor traducerii literare, subliniază Raková (2014: 25-25), cu excepția cărții lui Van Hoof care consacră câteva capitole devenirii și istoriei traducerii tehnice.

George Steiner propune, în volumul *După Babel* (1983), patru perioade distincte în evoluția istorică a fenomenului traducerii și reflecției teoretice despre traducere:

1. perioada dintre anul 46 înainte de Hristos (celebrul dicton al lui Cicero, referitor la a nu se traduce *verbum pro verbo*) și 1813 (eseul lui Friedrich Schleiermacher, *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*): este perioada empirică a traducerii, în care accentul cade pe rolul traducătorului;
2. perioada dintre anul apariției eseului lui Schleiermacher și până în 1946, momentul în care apare studiul lui Valéry Larbaud, *Sous l'invocation de Saint Jérôme*: este perioada filosofică a traducerii;
3. perioada dintre sfârșitul anilor 1940 și până la mijlocul anilor 1960: este perioada formalistă, lingvistică a traducerii, în care apar și primele încercări de traducere automată;
4. perioada care începe către sfârșitul anilor 1960 și ține până azi: este perioada hermeneutică a traducerii, când revin în atenție abordările interpretative.

Kelly (1979: 224 apud Guidère, 2016) modifică periodizarea lui Steiner, divizând prima etapă, considerată prea lungă, în cinci segmente temporale mai scurte: epoca preclasică, clasică, medievală, renașcentistă și iluministă a traducerii.

André Lefevere propune o diviziune nu cronologică, ci tematistă a istoriei traducerii. Astfel etapele de care vorbește Lefevere (1992) sunt:

1. rolul ideologiei în producția traductologică,
2. rolul mecenatului,
3. rolul constrângerilor poetice,
4. universul discursului,
5. dezvoltarea limbajului și a educației,
6. rolul tehnicilor de traducere.

O privire asupra istoriei traducerilor poate fi nu doar benefică, consideră Guidère (2016: 21), ci chiar o precondiție esențială a teoretizărilor, deoarece marile probleme ale traducerii au rămas constant aceleași pe parcursul secolelor: reflecțiile și întrebările gânditorilor antici se regăsesc, toate, în miezul teoriilor contemporane asupra traducerii.

Teorii și teoreticieni ai traducerii.

Figuri de mari teoreticieni

În continuare prezentăm o sinteză a celor mai renumiți teoreticieni ai debuturilor, precum și câteva abordări legate de teoriile traducerii.

Sf. Ieronim (347-419), supranumit și patronul protector al traducătorilor, este cunoscut drept autorul *Vulgatei*, adică el a tradus Biblia în limba latină, printr-un proces de revizuire a unor traduceri anterioare ale *Noului Testament/l' Itala* și *Vetus latina* și o traducere integrală a *Vechiului Testament* din limba ebraică, arată Ballard (1992: 45-50 apud Raková, 2014: 28). Datorită acestei traduceri novatoare a *Sfintei Scripturi*, Sf. Ieronim a fost acuzat de erezie. În opinia Sf. Ieronim, metoda de traducere ideală este o metodă fidelă sensului și nu cuvintelor, permițând modificările și explicitările.

Martin Luther (1483-1546) traduce în 1521 *Noul Testament* în limba germană, în perioada refugierii sale în castelul de la Wartburg, și va continua să lucreze la traducerea *Vechiului Testament* până în 1534. El redactează *Ein Sendbrief vom Dolmetschen*, lucrare în care acordă o importanță mare limbii țintă: în paradigma lutheriană a traducerii limba țintă este cea care dirijează și ghidează munca traducătorului, căci obiectivul unui proces traductiv este tocmai găsirea unui echilibru între limba țintă și limba sursă (cf. Ballard 1992: 139 apud Raková, 2014: 28-29; Bassnett, 2002: 55).

William Tyndale (1490-1536) va începe să traducă *Noul Testament* în limba engleză, pornind de la varianta în limba greacă. Textul său, tradus între 1522 și 1526 va fi interzis de Biserică, din cauză că a fost scris sub influența protestantismului și a lui Luther. Cu toate acestea, Tyndale continuă să lucreze la traducerea Bibliei în limba engleză, iar din 1530 începe publicarea traducerii *Vechiului Testament*. Este arestat și condamnat pentru erezie, iar în 1536 este ars de viu. Totuși traducerea sa va servi drept model pentru traducerile ulterioare care se vor cristaliza în versiunea autorizată din 1611, cunoscută sub denumirea de *Biblia regelui James* (Ballard, 1992: 145-146 apud Raková, 2014: 30), precedate însă de variante anterioare precum *Coverdale's Bible* (1535), *Great Bible* (1539) și *Geneva Bible* în 1560 (Bassnett, 2002: 56).

Étienne Dolet (1509-1546), un scriitor umanist francez, care este cunoscut drept fondatorul traductologiei franceze. Figură renaștivistă, el creează termenii *traducteur* și *traduction*. Cu multiple preocupări legate de problemele teoretice ale traducerii, el va redacta primul tratat de teoria traducerii, intitulat *La Manière de bien traduire d'une langue en l'autre* (1540). Câteva dintre principiile metodologiei propuse de Étienne Dolet sunt următoarele:

1. traducătorul trebuie să înțeleagă semnificația și intenția auctorială din textul sursă, dar are libertatea de a clarifica pasajele obscure;
2. traducătorul trebuie să stăpânească perfect limba sursă și limba țintă, adică limbile din și în care traduce;
3. traducătorul trebuie să evite traducerea cuvânt cu cuvânt;
4. traducătorul trebuie să utilizeze cuvinte și expresii ale limbii comune, generale;
5. traducătorul trebuie să aleagă și să organizeze cuvintele astfel încât să obțină o tonalitate optimă (cf. Raková, 2014: 35; Ungureanu, 2013: 6; Bassnet, 2002: 60).

E. Dolet a fost condamnat de Inchiziție și ars pe rug din cauza unei traduceri făcute din dialogurile lui Platon (introducerea sintagmei *rien du tout*, interpretată a fi o blasfemie).

În opinia lui Michel Ballard (1992, 276 apud Raková, 2014: 40-41), momentele cheie ale devenirii științei traducerii sunt legate de secolul al XVII-lea, când apare primul studiu sistematic asupra erorilor de traducere, semnat de Claude Gaspard Bachet de Méziriac și când apare primul text dedicat regulilor traducerii și totodată prima metodă de studiu contrastiv și stilistic în domeniul traducerilor, text semnat de către Gaspard de Tende. Pentru Claude-Gaspard Bachet de Méziriac (1581-1638) calitatea esențială a unui traducător este fidelitatea, afirmă Raková (2014: 46). Textul semnat de acesta (*De la Traduction*) este unul din textele fondatoare ale științei traducerii. Gaspard de Tende (1618-1697), elaborează în 1660 lucrarea *Règles de la traduction ou moyens d'apprendre à traduire de latin en français*, un veritabil tratat asupra fenomenului traducerii. *De la traduction, ou Regles pour apprendre à traduire la langue latine en langue française*. Gaspard de Tende, sieur de l'Estang, 1660 se compune din trei părți. Volumul abordează problema traducerii substantivelor și pronomelor, considerații teoretice privind sinonimia în traducere și transpoziția, dificultățile stilului și aspectele estetice ale traducerii (Ballard, 1992: 186-197 apud Raková, 2014: 49-50).

George Chapman (1559-1634), un intelectual englez, traducător al operei lui Homer, reia ideile lui Dolet. În opinia lui Chapman, un bun traducător trebuie să evite traducerea cuvânt cu cuvânt, trebuie să surprindă spiritul textului original, și trebuie să evite traducerea prea liberă, bazată pe traduceri și versiuni anterioare, preexistente (Bassnet, 2002: 61).

John Dryden (1631-1700), traducător al autorilor clasici greco-latini, distinge trei modele de traducere: metafraza (traducerea cuvânt cu cuvânt, vers după vers), parafraza (traducerea elastică, în sensul lui Cicero), imitația (o traducere care se îndepărtează de textul original, prin libertăți pe care traducătorul le consideră utile). Raková (2014: 58) arată că Dryden preferă conștient și în mod asumat metoda parafrazei, care este, după el, modelul cel mai echilibrat de traducere.

Alexander Fraser Tytler (1747-1813), elaborează primul tratat în limba engleză despre studiul sistematic al traducerii (*Essay on the Principles of Translation*,

1791). Tytler consideră că traducătorul trebuie să respecte stilul textului original, dar are, în același timp, dreptul să corecteze în procesul traducerii, eventualele inexactități, erori ale autorului textului sursă, cu scopul clarificării sensului, a mesajului. Principiile fundamentale ale lui Tytler, prezentate pe larg în *Essay on the Principles of Translation*, și sintetizate de către Bassnett (2002: 69), sunt următoarele:

1. traducerea trebuie să fie o transpunere, o reproducere fidelă a ideilor din opera originală;

2. stilul textului tradus trebuie să coincidă cu stilul textului sursă;

3. traducerea trebuie să dea impresia de natural, ca și textul sursă.

Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) enumeră în *West-Östlicher Diwan* (1819) trei tipuri de traducere:

– un tip de traducere globală;

– traducerea centrată pe conținut, reproducerea conținutului prin cuvintele traducătorului;

– traducerea centrată pe obținerea unei identități perfecte între textul sursă și textul țintă prin redarea unicității textului sursă în forma și structura limbii țintă (Raková, 2014: 62-63).

Friedrich Schlegel (1772-1829), consideră că traducerea este o categorie de gândire, o categorie cognitivă și nu doar lingvistică, care poate contribui la îmbogățirea limbii și culturii naționale. Traducerea este, după el, un loc de întâlnire a limbilor și culturilor, arată Raková (2014: 65), iar sarcina primordială a traducătorului este de a orienta limba sa proprie către limba străină din care traduce.

Principalul promotor al abordării hermeneutice, explicative, interpretative a traducerii a fost Friedrich Schleiermacher (1767-1834). Schleiermacher subliniază următoarele aspecte care intervin în fenomenul traducerii (intra- și interlinguală deopotrivă):

– necesitatea reformulării aceluiași discursuri la intervale de timp, din cauza schimbărilor care se petrec în interiorul unei limbi (evoluția diacronică a limbilor și limbajelor);

– evoluția diacronică a idiolectului personal al oamenilor;

– influența reciprocă dintre limba vorbită și gândire sau procesele cognitive;

– distinge două tipuri de traducere: traducerea interpretativă (a textelor din domeniul afacerilor, a discursului pragmatic) și traducerea propriu-zisă (a textelor filosofice, literare, a textelor relevante pentru științele umaniste).

Schleiermacher prezintă și diferitele maniere sau strategii de traducere, dintre care remarcă importanța și utilitatea traducerii sursiere sau exotizante, numită mai târziu de către Venuti *foreignizing translation* (care păstrează, în textul țintă, toate elementele străine, exotice ale textului sursă), deoarece aceasta obligă cititorul la efort intelectual, cu scopul înțelegerii tuturor aspectelor străine, exotice ale textului original. Raková (2014: 72-131) subliniază că, în opinia lui Schleiermacher, traducerea este un proces de înțelegere, de comprehensiune în

cadrul căruia traducătorul trebuie să tindă să înțeleagă ceea ce autorul textului sursă are de spus. O traducere bună este aceea care este citită ca o operă străină, prin care se întrezărește limba operei originale, Schleiermacher fiind astfel clar partizanul traducerii exotizante. El distinge net traducerea cu scop utilitar, adică traducerea textelor specializate, pe care o numește *interpretare* de *traducerea propriu-zisă*, adică traducerea textelor literare. În cadrul traducerii Schleiermacher vorbește de *metoda parafrizei* (traducerea mecanică a textelor specializate) și de *metoda imitației* (traducerea textelor literare).

José Ortega y Gasset (1883-1955) a scris excepționalul eseu *Miseria y esplendor de la traducción* (lăudat de către Bantaș-Croitoru, 1999) în 1937, în timpul exilului său argentinian, dar textul integral a apărut în Spania doar în 1961, în volumul de opere (J. Ortega y Gasset, *Miseria y esplendor de la traducción, Obras completas*, Madrid, Revista de Occidente, 1961, Tome V, 433-452). Butada binecunoscută *Traduttore, traditore*, lansată de autor, se referă în special la textele care se dovedesc a fi rebele, dificil de tradus. Scepticismul intelectualului spaniol privind posibilitatea obținerii traducerii perfecte (text, cultură, intenție auctorială), este de părere Raková (2014: 82), se combină cu reflecțiile sale legate de marea responsabilitate morală a traducătorului și importanța socială a meseriei de traducător.

Jean Darbelnet (1904-1990) și **Jean-Paul Vinay** (1910-1999) publică în 1958 studiul intitulat *La Stylistique comparée du français et de l'anglais* (Editura Didier de la Paris respectiv Beauchemin la Montréal). Studiul lui Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet, tradus în mai multe limbi, este un manual de traductologie în care autorii definesc și descriu cele două metode de traducere majore: directă și oblică. Aceste metode cuprind câteva procedee de traducere: traducerea directă cuprinde împrumutul, calculul și traducerea literală, iar traducerea oblică cuprinde transpoziția, modularea, echivalența și adaptarea (vezi capitolul dedicat tehnicilor de traducere).

O taxonomie a teoriilor traducerii

Zuzana Raková (2014: 6-7) vorbește, în volumul *Les théories de la traduction*, de patru mari paradigme în care teoriile traductologice pot fi grupate:

1. **paradigma echivalenței:** include teoriile lingvistice;
2. **paradigma finalității:** include teoria acțiunii, teoria Skopos-ului;
3. **paradigma descriptivismului:** include formalismul rus, structuralismul ceh, polisistemul izraelian, descriptivismul olandez, flamand și anglo-american;
4. **paradigma indeterminismului:** include teoria jocului, deconstructivismul, postcolonialismul.

Camelia Petrescu (2000: 16) vorbește, în volumul *Traducerea între teorie și realizare poetică*, de două tipuri de abordări:

1. teoria traducerii ca lingvistică,
2. teoria traducerii ca poetică.

Teoria lingvistică are în vedere Școala de la Leipzig (Otto Kade, Gert Jager, Albrecht Neubert, Wolfram Wilss, Katharina Reiss, Werner Koller). Tot aici intră și activitatea lui J. Catford, M. A. K. Halliday, E. Nida. Printre alți adepți ai teoriei lingvistice se numără școala francofonă: Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet, cu studiul lor menționat mai sus despre compararea traducerilor în vederea identificării legilor ce guvernează transferul lexical dintr-o limbă în alta. Georges Mounin este cel care fundamentează dreptul traductologiei la statutul de știință și introduce conceptul de *fidelitate* în traducere: „În studiul *Les belles infideles*, Mounin discută o [...] problemă cardinală a traductologiei: fidelitatea. Între fidelitatea față de textul original, față de limba sursă, și fidelitatea față de limba receptoare, este preferată a doua, frumoasa infidelă. Acest gen de traducere, care a făcut o lungă carieră în Franța – din secolul al XVII-lea până la sfârșitul secolului al XIX-lea, este definită de Mounin printr-o metaforă: *verres transparents* (lentile transparente). Transparența se referă la faptul că textul tradus dă iluzia scrierii originalului direct în limba traducerii. O traducere bună trebuie să fie transparentă, și anume să nu păstreze din operă nici coloritul limbii, nici al epocii, nici al civilizației originale. Partea a doua a metaforei, lentile colorate (*verres colores*), corespunde traducerii fidele, literare. Culoarea este dată de substanța specifică a originalului (semantică, morfologică, sintactică), păstrată în limba traducerii.” (Petrescu, 2000, 21) *Les belles infideles* sau adepții principiului frumoaselor infidele din secolul al XVII-lea operau cu un principiu al fidelității: traducerea însemna imitarea originalului cât mai fidel cu putință.

Teoria poetică vizează exclusiv traducerea litară, utilizează instrumentele de cercetare a poeziei lingvistice, a teoriei și criticii literare. Reprezentanții cei mai de seamă ai teoriei poetice provin din școala olandeză: Andre Lefevere, Jose

Lambert, Theo Hermans, școala engleză (Susan Bassnet-Mcguire). Aceștia s-au constituit în așa numită școală a manipulării, *Manipulation School*, promovând o teorie a traducerii ca manipulare: „teoria traducerii ca manipulare se bazează, în definirea conceptelor cu care operează, de exemplu literatura ca polisistem, pe studiile formalistilor ruși și ale structuraliștilor praghezi. Literatura văzută ca polisistem este dinamică, [...] comportând două tipuri de modele în opoziție: *primary* (primar), tipul care reprezintă inovația și *secondary* (secundar), cel legat de tradiție. Traducerea în acest polisistem este văzută ca factor de inovație, constituindu-se ca un text de sine stătător, ca parte integrantă a unei culturi și nu ca simpla reproducere a unui text. Preocupați exclusiv de dimensiunea literară a traducerii, acești teoreticieni resping atitudinea normativă și evaluativă a traductologiei tradiționale. Modelele lor se formulează pe studii de caz, prin compararea diferitelor traduceri ale aceleiași opere.” (Petrescu, 2000: 23)

Tot acestei tendințe poetice îi aparțin și activitatea lui George Steiner (autorul faimosului volum *După Babel*), cercetătorii din cadrul Școlii Superioare de Interpretare și Traducere din Paris sau ESIT (Danica Seleskovitch, Marianne Lederer, Amparo Hurtado Albir), dar și școala de traductologie din Canada, bine reprezentată de către Jean Delisle și Robert Larose.

O altă teorie poetică a traducerii, crede Petrescu (2000), îi aparține lui Antoine Berman (*L'épreuve de l'étranger/Încercarea străinului*, 1984). Berman definește traducerea ca o „experiență umană fundamentală, ca proces în care se consumă raportul nostru cu Celălalt, o probă a alterității. În actul traducerii, trebuie să trecem mereu această probă, să luptăm contra narcisismului nostru funciar. Reacția naturală la străin, la diferență este, susține Berman, rezistența. Orice cultură are o tendință etnocentrică, își este suficientă sie însăși și tinde să aservească alte culturi. Traducerea este mărturia cea mai elocventă a acestei rezistențe [...]. Etnocentrismul implică sacralizarea limbii materne și complexul de superioritate față de limba străină. Traducerea are, în consecință, tendința de-a se impune originalului, de a-l anexa. Pe de altă parte, traducerea, prin natură, este deschidere, se bazează pe o pulsivitate traductivă care asumă o altă limbă ca ontologic superioară limbii proprii. Depășirea acestei ambiguități funciare a traducerii, în virtutea căreia limba maternă este simultan sacralizată și anulată, se poate face prin stabilirea unui raport dialogic între limba străină și limba proprie, printr-un act de primire și găzduire cu bunăvoință a limbii străine. Limba gazdă trebuie să fie flexibilă, aptă să se deschidă și să se îmbogățească în contact cu limba străină, iar, la limită, să se recreeze.” (Petrescu, 2000: 25)

Un alt cercetător inclus de către Petrescu în categoria teoriilor poetice este Peter Newmark (conceptele sale despre traducerea comunicativă și semantică): „semantic și comunicativ, în viziunea lui Newmark, nu se exclud, dar sunt aplicabile unor sfere diferite ale limbajului. [...] traducerea semantică se aplică literarului, și, similar, operei literare, se preocupă minim sau deloc de publicul beneficiar... în timp ce traducerea comunicativă există doar pentru un anumit

destinatar. [...] Semantic și comunicativ nu sunt reductibile la literal și liber, chiar dacă le presupun. Pe o scară a performanței traductologice, treptele superioare ar fi ocupate de traducerea semantică și cea comunicativă, urmate de traducerea fidelă, literală, cuvânt cu cuvânt – ca trepte ale traducerii semantice – și traducerea idiomatică, traducerea liberă și adaptarea – trepte ale traducerii comunicative.” (Petrescu, 2000: 26-27)

Dihotomia *teorii lingvistice* și *teorii poetice* din taxonomia propusă de Camelia Petrescu revine cu alte sintagme și denumiri în taxonomiile celorlalți specialiști. Astfel, Victoria Ungureanu disociază, în volumul *Teoria traducerii* (2013), demersul teoretic de tip *lingvistic* și demersul teoretic de tip *interpretativ* sau *comunicațional*. Victoria Ungureanu propune deci o altă repartiție a teoriilor sau lucrărilor teoretice despre traducere, ea vorbește de lucrări lingvistice și lucrări pluriaspectuale, alfel spus există:

„1. Lucrările care atribuie traducerii originea strictamente **lingvistică**,
2. Lucrările, ai căror autori construiesc teoriile lor pe principiul **interpretativ, comunicațional, textual**, care presupune o abordare pluriaspectuală a studiului traductologic.” (Ungureanu, 2013: 7)

E. Nida vorbește de patru abordări ale traducerii:

- **filologică**,
- **lingvistică**,
- **comunicativă** și
- **sociosemiotică**.

El explică *abordarea filologică* drept un tip de abordare în care accentul este pus pe compararea textului sursă și a textului țintă, o abordare care are adesea în vedere ponderea limbajului figurativ. „Idiomurile se traduc rareori literal, [...] dar în cele mai multe cazuri există idiomuri echivalente. [...] Orientarea filologică în traducere se referă, de multe ori, la studierea textelor sursă și țintă pentru a se detecta schimbări de intenție ce includ, de exemplu, ironia, hiperbola și implicitea. [...] Abordarea filologică implică și acordarea unei atenții speciale unor aspecte fonologice, rimei și ritmului întâlnite în special în poezii.” (Nida, 2004: 37-39)

Abordarea lingvistică a traducerii, în schimb, ia în calcul în special comparația celor două limbi în cauză: „există [...] o serie de modalități diferite prin care se poate studia traducerea din punct de vedere lingvistic. Cele mai importante aspecte sunt relațiile de caz, ordinea cuvintelor, grupurile de cuvinte și propozițiile din frază.” (Nida, 2004: 43-44)

Abordarea comunicativă își îndreaptă atenția asupra actului comunicativ din limba sursă și actul de comunicare ce-i corespunde în limba țintă. Factorii principali ce sunt implicați sunt sursa, mesajul receptorul, fenomenul de feedback, bruiatul, contextul comunicării și mijlocul de transmitere a mesajului. „În abordarea comunicativă a traducerii vorbim de două surse diferite. Sursa originală este reprezentată de persoana sau persoanele care au elaborat textul sursă.

Traducătorul este o sursă proximă, care se identifică, pe cât posibil, cu intenția evidentă a sursei originale. Aceasta nu înseamnă că el trebuie să adopte întotdeauna punctul de vedere al originalului, ci, pentru a produce o operă onestă, trebuie să împiedice ca propriile-i opinii și presupuziții culturale să-i prejudicieze rezultatele. [...] Traducerea constă din a reproduce cel mai apropiat echivalent natural. Într-adevăr, cea mai bună transpunere este aceea care nu sună a traducere din motive formale.” (Nida, 2004: 43-44)

Abordarea sociosemiotică se bazează pe semnificația semnelor care comportă mesajul spre receptor. Aici se combină aspecte ale celorlalte trei tipuri de abordări ale traducerii. „Abordarea semiotică a analizei sensurilor implică cel puțin trei niveluri de interpretare [...]: primar, secundar și terțiar. Primul nivel reprezintă înțelegerea imediată și evaluarea unui discurs, fără ca acest fapt să implice vreo reflecție [...] e receptarea spontană a unui text. La un al doilea nivel se face studiul analitic al textului, structura și contextul său. Al treilea nivel de interpretare este atins atunci când textul este privit din perspectiva semnificațiilor sale simbolice, deseori în lumina implicațiilor sale universale” (Nida, 2004: 49)

Adrian-Paul Movileanu vorbește în *Dinamica sensului în traducerea specializată: Studiu de caz despre grupurile nominale compacte*⁵ de următoarele tipuri de teorii traductologice:

1. teorii lingvistice: promovate de Roman Jakobson, care împarte traducerea în trei categorii (intra linguală, interlinguală, intersemiotică), Roger Bell, care pune accentul pe noțiunea de echivalență, Eugene Nida și Charles Taber, care accentuează noțiunea de sens lingvistic ca mesaj și vorbesc despre echivalență relativă. Abordarea de tip lingvistic subliniază latura strict lingvistică a traducerii.

2. teorii pragmatice, promovate de Katharina Reiss și Hans Vermeer (*Skopostheorie* și tipurile textuale), care sunt interesați de scopul și situația în care traducerea are loc, dar și André Lefevere, care este interesat de nuanțele culturale, ideologice, poetologice ale originalelor și ale traducerilor.

3. teorii socioculturale, promovate de Gideon Toury și conceptul său de *norme*, și de către Itamar Even-Zohar și teoria *polisistemului*, respectiv L. Venuti, creatorul conceptului de *invizibilitate* a traducătorului.

După Bantaș-Croitoru (1999: 9-11) există patru direcții în abordarea teoriei traducerii:

- **abordarea lingvistică** (care consideră traducerea ca știință, textul tradus putând fi perfect descris pe baza unor modele de analiză lingvistică);
- **abordarea estetică** (care consideră traducerea o artă a transpunerii poetice);
- **abordarea intermediară** (care privește traducerea ca fiind o formă de artă fundamentată pe știință) respectiv
- **teoria interpretativă** a traducerii, care pe lângă studierea traducerii ca proces și ca produs, este bazată pe procesul de interpretare, inerent oricărui act traductiv.

5 Adrian-Paul Movileanu, *Dinamica sensului în traducerea specializată: Studiu de caz despre grupurile nominale compacte. Teză de doctorat*, 2013, 193.231.20.119/doctorat/teza/fisier/998

Roger Bell (1996: 26) vorbește de trei teorii ale traducerii:

- **teoria traducerii ca produs și ca proces;**
- **teoria traducerii ca produs** (studierea textelor traduse);
- **teoria traducerii ca proces** (cu imersiuni în psiholingvistică).

Parcurgând o parte a bibliografiei legate de teoriile traducerii am încercat să întocmim un tabel care sintetizează cronologia diferitelor abordări teoretice în traductologie, așa cum se cristalizează ele în viziunea noastră, după care vom face o prezentare a principalelor direcții, oferind deci următoarea taxonomie a teoriilor traducerii:

1. teorii lingvistice,
2. teorii postlingvistice
 - a. literare/poetologice;
 - b. socio-funcționale și culturale.

Perioadă istorică	Curent cultural sau școală/ teorie traductologică	Câțiva reprezentanți
Secolul al XVI-lea	Umanism	Martin Luther, William Tyndale, Etienne Dolet
Secolul al XVII-lea	Clasicism	Claude Gaspard Bachet de Meziriac, Gaspard de Tende, George Chapman, John Dryden, Alexander Fraser Tytler
Secolele XVIII-XIX, începutul secolului XX	Romantism/Realism	Fr. Schhleiermecher, Walter Benjamin, Jose Ortega y Gasset
Secolul XX Anii 1950-1960	1. Teorii lingvistice	Darbелnet, Vinay, Georges Mounin (lingvistică teoretică), John Catford (lingvistică aplicată), Edmond Cary, Roman Jakobson și Eugene Nida (lingvistica comunicațională), Maurice Pergnier (traductologie sociolingvistică), Robert Larose (traductologie textual-lingvistică)
2. Teorii postlingvistice		
a. Teorii literare/poetologice		
Anii 1970-1980	Teorii literare sau poetice	Efim Etkind (poetologie), Antoine Berman
Anii 1970	Teoria hermeneutică a traducerii	George Steiner, A Popovici
Anii 1990-2000	Teoria (in)vizibilității traducătorului	Lawrence Venuti

Perioadă istorică	Curent cultural sau școală/ teorie traductologică	Câțiva reprezentanți
b. Teorii socio-funcționale și culturale		
Anii 1950-1970	Teoria interpretativă	Danica Seleskovich, Jean Delisle, Marianne Lederer
Anii 1970-1990	Teorii funcționale: <i>Skopostheorie</i>	K. Reiss, H. Vermeer, Ch. Nord
Anii 1980	Teoria actului traductiv	Holz-Mănttări
Anii 1980-1990	Teoria transferului de text	Anthony Pym
Anii 1970-1980	Translation Studies sau Descriptive Translation Studies (DTS) și	James Holmes, Andre Lefevere
Anul 1980	Teoria polisistemului	Itamar Even Zohar, Gideon Toury
Anii 1980-1990	Teoria universaliiilor traducerii	Blum-Kulka ș.a.

Am văzut varietatea mare a teoriilor despre traducere, precum și diversitatea taxonomiilor în care aceste teorii au fost clasificate. În științele umaniste taxonomiile își au însă limitele lor. Miroslava Luchiancova subliniază, în acest sens, imposibilitatea formulării unei teorii traductologice universal valabile, pornind de la ideile unui specialist din perioada sovietică: „Spre marele nostru regret, majoritatea construcțiilor structurale și teoretice în domeniul traducerii literare se asociază expresiei ‚Patul lui Procutus’ sau procesului de pendulare de la o extremă la alta. [...] Trebuie să ne ferim de repetarea greșelilor făcute în construirea gramaticilor filosofice: este imposibil de a construi o teorie a traducerii comună pentru toate epocile, limbile, genurile și stilurile literare. Această teorie va fi abstractă și moartă. Teoria traducerii științifice trebuie să se bazeze pe lingvistică ca o teorie a posibilităților de limbă (limita inferioară și superioară) în manifestările lor socioculturale și istorico-literare specifice. Elucidarea acestor posibilități trebuie să fie precedată de studii speciale referitoare la problemele traducerii din limba X în limba Y, concretizate deplin.” (Luchiancova, 2015: 4)

Teorii lingvistice ale traducerii

Majoritatea teoriilor despre traducere din anii 1950-1960, cu excepția lui Nida și Catford, au fost tributare, cred Bantaș și Croitoru (1999: 13), legilor traductologice ale lui Tytler, axate pe transpunerea sensului, a spiritului, a stilului și a manierei:

1. traducerea trebuie să dea o transpunere completă a ideilor originalului;

2. stilul trebuie să fie același cu cel al originalului;
3. traducerea trebuie să curgă la fel ca originalul.

Teoriile lingvistice sunt acele teorii în care „utilizarea noțiunii de sens se face la modul cel mai explicit. Se analizează două cunoscute abordări lingvistice: cea a lui Eugene Nida și cea a lui Peter Newmark. Aceste două modele se bazează, sau presupun cel puțin, o teorie a sensului lingvistic. În timp ce Nida are o abordare mai explicită, abordarea lui Newmark este mai implicită. Multe din noțiunile pe care aceștia le folosesc pot fi analizate din perspectiva sensului lingvistic. Amândoi văd două niveluri sau componente în sensul lingvistic. Amândoi afirmă că există o componentă obiectivă, cognitivă (nivelul referențial, denotațional) și o componentă personală, subiectivă (numită de ei conotație).” (Movileanu, 2013: 12-13)

Cu toate acestea, teoriile lingvistice ale traducerii au atras un număr mare de specialiști, dintre care vom prezenta contribuția celor mai importanți.

Georges Mounin și traductologia lingvistică teoretică

În *Les Problèmes théoriques de la traduction/Problemele teoretice ale traducerii* (1963), Georges Mounin (1910-1993) definește lingvistica drept cadru conceptual de referință în studiul traducerii. Într-un alt studiu, intitulat *Linguistique et traduction/Lingvistică și traducere* (1976), el legitimează studiul științific al traducerii prin sintetizarea principalelor teorii lingvistice din acea perioadă: Saussure, Bloomfield, Harris, Hjelmslev (Raková, 2014: 107).

John Catford și traductologia lingvistică aplicată

John Catford (1917-2009) dedică volumul *A Linguistic Theory of Translation. Essay in Applied Linguistics/O teorie lingvistică a traducerii. Eseuri de lingvistică aplicată* (1965), problemei studierii traducerii. El definește traducerea ca fiind o operație lingvistică, un caz particular al teoriei generale asupra limbajului, o operație prin care elemente textuale dintr-o limbă sunt înlocuite prin elemente textuale echivalente dintr-o altă limbă (Catford, 1965, apud Nord, 1991: 18). Catford este primul care pune problema altfel, introducând conceptul de *intraductibilitate* lingvistică, și propunând distincția dintre *traducere* (= înlocuirea sensurilor din textul sursă cu sensurile din textul țintă) și *transfer* (= implantarea sensurilor din limba sursă în limba țintă). Catford distinge două tipuri de intraductibilitate: lingvistică și culturală. Pe plan lingvistic, intraductibilitatea apare atunci când nu există un înlocuitor lexical sau sintactic în limba țintă pentru un element lingvistic al limbii sursă. Intraductibilitatea culturală este mai problematică, ea se

datorează absenței în cultura țintă a unei situații relevante caracteristice pentru textul din cultura sursă (cf. Bassnett, 2005: 39).

Roman Jakobson, Edmond Cary, Eugene Nida și traductologia lingvistică comunicațională

Roman Jakobson (1896-1982) este lingvistul rus care pune bazele analizei structurale și a structuralismului. El este fondatorul *Cercului lingvistic de la Praga*, împreună cu Nikolai Troubetzkoï, Vilém Mathésius, și Jan Mukařovský Jakobson stabilește următoarele funcții ale limbii:

1. funcția referențială sau denotativă;
2. funcția expresivă;
3. funcția conativă sau apelativă;
4. funcția fatică;
5. funcția poetică;
6. funcția metalingvistică (Jakobson, 2003 apud Raková, 2014: 113).

Acest demers funcțional a generat teoriile funcționale și culturale în traductologie, precum teoria bazată pe tipurile de text, teoria skoposului, analiza discursului, a registrului și a genurilor. Jakobson (2003: 79 apud Raková, 2014: 113) vorbește de trei forme posibile ale traducerii:

1. traducerea intralinguală sau reformularea care înseamnă reinterpretația și reformularea semnelor lingvistice prin semne ale aceleiași limbi;
2. traducerea interlinguală sau traducerea propriu-zisă, care înseamnă interpretarea semnelor lingvistice prin mijlocirea semnelor unei alte limbi;
3. traducerea intersemiotică sau transmutarea care consistă în interpretarea semnelor lingvistice prin mijlocirea unor semne non-lingvistice.

Traducerea înseamnă, în opinia lui Roman Jakobson, substituția mesajelor formulate într-o limbă prin mesaje într-o altă limbă, o substituție deci nu a unităților individuale, ci a mesajului întreg. În viziunea lingvistului rus traducerea pare a fi o formă de discurs indirect, deoarece traducătorul primește un mesaj de la un emițător, apoi decodifică, recodifică și transmite mesajul, această operațiune implicând, prin urmare, două mesaje echivalente formulate în două coduri (limbi) diferite. Teoria jakobsoniană a traducerii se încadrează în lingvistica funcțională a Școlii de la Praga, dar și în teoria comunicării care începe să se dezvolte în anii 1950-60. Limbile diferă, crede Jakobson, mai ales prin ceea ce ele trebuie să exprime, și mai puțin prin ceea ce pot exprima, un exemplu elocvent în acest sens fiind multitudinea de cuvinte ce se referă la *zăpadă* în limba eschimoșilor sau lexemele care desemnează *cămila* în arabă (Raková, 2014: 113-114).

Edmond Cary (1912-1966), pe adevăratul său nume Cyrille Znosko Borowsky, este fondatorul istoriei traducerii. În volumele *La traduction dans le monde moderne/Traducerea în lumea modernă* (1956) și în *Les grands traducteurs français/*

Mari traducători francezi (1963) Cary formulează o teorie a traducerii. El se distanțează de teoriile lingvistice dominante, formulând o teorie comunicațională, centrată pe produsul traducerii. Pentru el traducerea este o disciplină comunicațională, o artă și mai puțin o știință. În volumul *Comment faut-il traduire ?/Cum trebuie să traducem?*, bazat pe o serie de emisiuni radio, Cary afirmă că traducerea nu este o operație lingvistică, deoarece fiecare gen își are propriile reguli și lingvistica nu poate explica fiecare amănunt, fiecare nuanță (Cary, 1985: 49 apud Raková, 2014: 109). Pentru Edmond Cary traducerea nu este pur și simplu o operație lingvistică, ci mai degrabă literară. Este adevărat că el s-a ocupat mai ales de domeniul traducerilor literare, poetice, crezând ferm că pentru a putea traduce poezii, traducătorul însuși trebuie să fie poet. Ideile sale au fost profund marcate de ideile teoreticienilor literari, precum Roland Barthes și ideea lecturilor multiple sau plurale, sau Umberto Eco și ideea operei deschise (*opera aperta*) și a lecturilor deschise.

Eugene Nida (1914-2011) preia unele concepte din lingvistică, studii culturale, știința comunicării și psihologie și dezvoltă o teorie lingvistică a traducerii fondată pe dihotomia echivalență dinamică/echivalență funcțională. Obiectivul teoriei lui Nida este să facă traducerea cât mai clară și comprehensibilă. Volumul *Toward a Science of Translating/Despre știința traducerii* (1964), dedicat traducerilor biblice, introduce cele două concepte fundamentale: *echivalență dinamică* și *echivalență funcțională*, Nida atribuind o valoare primordială sensului comunicativ, al cărui scop este să creeze un mesaj clar și inteligibil, indiferent de limbă. Eugene Nida este cunoscut drept creatorul conceptului de *echivalență dinamică*, dar în același timp el este primul cercetător care iese din cadrele strict circumscrise ale lingvisticii și întemeiază traductologia ca disciplină autonomă. Conceptele cheie cu care Nida operează sunt, prin urmare, următoarele: comunicare, funcție, situație comunicațională, interculturalitate, situația pragmatică a textului. Nida, ca și Charles Taber, admite existența mai multor traduceri corecte ale aceluiași text, ceea ce contează în traducere fiind ca textul tradus să fie funcțional, adică să producă același efect asupra cititorului ca și textul original. Nida este conștient de faptul că diferențele culturale și mai puțin diferențele lingvistice pot cauza dificultăți în traducere, cultura și nu limba putând genera tensiuni sau obstacole în procesul traducerii. Traducătorul ideal este traducătorul dinamic, care grație explicitărilor, omisiunilor, transformărilor la care apelează în traducere poate comunica mai multă informație cititorilor decât o face traducătorul formal, iar calitatea traducerii se apreciază, în vizunea lui Nida, din punctul de vedere al aportului informațional adus lectorului, consideră Raková (2014: 117-122).

Un alt contributor remarcabil al așa-numitelor teorii lingvistice este Peter Newmark, care introduce ideea traducerii comunicative, diferită de traducerea semantică.

Traducerea semantică	Traducerea comunicativă
Axată pe autor	Axată pe cititor
Urmărește gândirea autorului	Urmărește intenția autorului
Este orientată semantic și sintactic (în traducere se păstrează lungimea, poziția propozițiilor, ordinea cuvintelor)	Este orientată asupra efectului, se sacrifică trăsăturile formale ale textului (nu păstrează lungimea propozițiilor, ordinea cuvintelor)
Este un tip de traducere fidelă textului sursă, literară	Este un tip de traducere fidelă textului țintă, mai liberă
Traducere informativă	Traducere eficientă
Produce un text mai greoi, mai detaliat, dar mai scurt	Produce un text ușor, firesc, simplu, mai clar dar mai lung
Traducere personală, mai apropiată de limba sursă	Traducere socială, mai apropiată de limba țintă
Inferioară originalului din cauza pierderilor de sens	Superioară originalului datorită clarității mai mari
Eternă, independentă de spațiu și timp	Efemeră, dependentă de context
Universală	Destinată unei singure categorii de cititori
Este o traducere de o acuratețe deosebită	Împodobire stilistică, menită să impresioneze
Traducătorul nu îmbunătățește sau nu corectează	Traducătorul are dreptul să corecteze logica, stilul, ambiguitățile din TS
Greșelile din textul original sunt cel mult semnalate în note de subsol	Greșelile din textul original pot fi corectate
Textul tradus este o versiune fidelă, o traducere exactă	Textul tradus este o versiune frumoasă, o traducere reușită
Unitatea de traducere = cuvintele, cologațiile, propozițiile	Unitatea de traducere = frazele și paragrafele
Folosită în toate tipurile de texte care au expresivitate	Folosită în texte impersonale
Traducerea este artă	Traducerea este meșteșug
Este rezultatul muncii unui singur traducător	Este rezultatul muncii în echipă
Este conformă cu poziția relativistă a relativității culturale	Este conformă cu poziția universalistă, care acceptă posibilitatea existenței unei traducerii exacte
Este centrată pe sens	Este centrată pe mesaj

(Newmark, 1991 apud Bantaș-Croitoru, 1999: 14-15)

Cele două metode de traducere – comunicativă și semantică – se intercondiționează reciproc și nu există în stare pură, întotdeauna se întrepătrund. Tipurile de texte care necesită o abordare comunicativă sunt: scrierile non-literare, stilul jurnalistic, materialele informative, rapoarte, broșuri, materiale de propagandă, reclamele, materialele tehnico-științifice. Tipurile de texte care impun o traducere semantică sunt: textele filosofice, religioase, politice, legale, tehnice, științifice, literare. Totuși, în practica traducerii abordarea acestor texte este mai mult sau mai puțin semantică sau comunicativă, microsecvențe textuale sunt tratate mai mult sau mai puțin semantic sau comunicativ, sau o traducere comunicativă, simplificată poate fi utilă ca o etapă pregătitoare a unei traducerii semantice (de exemplu, în cazul textelor literare, filosofice etc).

Traductologia sociolingvistică: Maurice Pergnier

Teoriile traductologice sociolingvistice încep să apară în Statele Unite în anii 1960. Aceste teorii sunt interesate de fenomenele direct legate de personalitatea traducătorului și de contextul social în care acesta este integrat: aspecte socioculturale, politici lingvistice, economia traducerii etc. Cel mai de seamă reprezentant este Maurice Pergnier, care, în lucrarea *Les Fondements sociolinguistiques de la traduction/Fundamentele sociolingvistice ale traducerii* (1978), definește trei accepțiuni ale termenului traducere (cf. Raková, 2014: 122):

1. traducerea percepută ca textul tradus, rezultatul sau produsul finit rezultat din procesul traducerii;
2. traducerea ca operație de reformulare mentală a unui text;
3. traducerea ca proces de comparare a două idiomuri, a două limbi.

Robert Larose și traductologia lingvistică textuală

Din perspectiva teoriilor lingvistice asupra traducerii, termenul *discurs* înseamnă deopotrivă structura și organizarea producțiilor textuale, relațiile și diferențele dintre diferite secvențe ale textului, și interpretarea acestor secvențe sau dimensiunile și implicațiile sociale ale acestora. Urmând acest raționament, Jean Delisle (1980) a propus o metodă a traducerii fondată pe analiza discursului, însă demersul său a fost interesat exclusiv de ceea ce el numește *texte pragmatice*.

Robert Larose analizează, în volumul *Théories contemporaines de la traduction/Teorii contemporane ale traducerii* (1989), elementele constitutive ale discursurilor asupra traducerii, așa cum ele apar în anii 1960-1980, în special contribuțiile lui Vinay și Darbelnet, Mounin, Nida, Catford, Steiner, Delisle, Ladmiral și Newmark. Larose promovează un model teleologic, axat pe finalitatea textului tradus, afirmând

că niciun ideal al traducerii nu poate exista în afara unui raport de finalitate. Larose distinge două tipuri de structuri în textele sursă și țintă, și anume:

1. suprastructura și macrostructura care cuprinde organizarea narativă și argumentativă, funcțiile și tipurile textuale, precum și organizarea tematică a textelor;
2. microstructura care cuprinde forma expresiei cu cele trei nivele de analiză (morfologică, lexicală și sintactică), precum și forma conținutului, cu cele patru nivele de analiză (grafemică, morfologică, lexicală și sintactică) (cf. Raková, 2014: 126).

Teorii postlingvistice ale traducerii

Teoriile literare sau poetologice

Anton Popovič, autorul celui mai cunoscut volum dedicat traducerii literare (*The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation/ Despre natura traducerii. Eseuri de teoria și practica traducerii literare* The Hague – Paris, 1970) crede că elementul esențial care permite sesizarea mijloacelor estetice principale ale unei traduceri este analiza schimbărilor legate de nuanțe. Pentru el diferențele sunt la fel de importante într-o traducere, ca și echivalențele. Raportul dintre traducere și textul original se bazează nu doar pe identitate, dar și pe diferențele survenite din schimbările impuse de traducere. Teoria lui Popovič a făcut posibilă explicarea rolului fundamental al transpozițiilor din traducerile literare, transpoziții explicate prin prisma normelor culturale ale culturii țintă care orientează deciziile traducătorului, apreciază Raková (2014: 140-141). Transpozițiile sunt, în opinia lui Popovič, un indiciu al caracterului estetic al originalului, și nu sunt, cum se credea înainte, un semn al traducerii inadecvate. Taxonomia lui Popovič (prezentată în cadrul capitolului despre ramurile traductologiei) arată clar că singurul domeniu al traducerilor care necesită o formare specială, în opinia lui, este traducerea literară. Teoria traducerii literare se situează la punctul de convergență dintre disciplinele conexe: lingvistică comparată, stilistică comparată, teoria literaturii comparate, teoria literară. Teoria traducerii literare mai este în relații strânse cu axiologia sau teoria valorilor, subliniază Popovič (1980).

Din volumul *Un Art en crise/ O artă în criză* (1982), semnat de Efim Etkind (1918-1999), răzbate clar că traducerea poeziei este o preocupare centrală a autorului, lingvist și profesor de literatură comparată. Etkind propune o tipologie a traducerilor de poezie, el vorbește de șase tipuri de traducere poetică, și anume: *traducerea informativă, traducerea interpretativă, traducerea aluzivă, traducerea aproximativă, traducerea imitativă* (apud Raková, 2014: 128-129), taxonomie reluată și citată apoi de Ines Oseki-Dépré în volumul *Théories et pratiques de la*

traduction littéraire/Teorii și practici ale traducerii literare (Paris, Armand Colin, 1999) (vezi capitolul dedicat traducerii literare).

Abordările literare sau poetologice au cunoscut o formă specială de teoretizare, și anume teoriile ideologice promovate de către Antoine Berman sau Henri Meschonnic. Ideologia este un ansamblu de idei orientate către acțiunile politice. Abordarea ideologică cunoaște o răspândire sub influența fenomenului cunoscut drept *turnura culturală* (*the cultural turn*), și pune în centrul atenției raporturile de putere. Antoine Berman face o distincție clară între traduceri etnocentrice, care valorifică normele limbii țintă și traduceri hipertextuale, care reliefează legăturile implicite dintre texte aparținând unor culturi diferite.

Cercetătorii care au practicat această abordare ideologică a traducerii și traductologiei analizează traduceri din perspectiva ideologiilor dominante, încercând să surprindă gradul în care traducerea este motivată sau influențată ideologic. O problemă fundamentală a acestei abordări este identificarea liniei care desparte cultura de ideologie, viziunea asupra lumii de ideologie, este de părere Raková (2014: 129). O abordare ideologică a traducerii însă poate să cadă în propria capcană, și să fie ea însăși contaminată ideologic. Există o tensiune normală între traducere și ideologie. Dacă în unele epoci acest nivel normal este depășit și crește în favoarea ideologiei, traducerea își pierde statutul de mediator intercultural, de pod și cale de comunicare între culturi, devenind un simplu purtător al ideologiei, agent al acesteia, și își schimbă total propriul caracter (cf. Eva Maliti Franova, *Tabuiyovaná prekladatelka Zora Jesenská*, Bratislava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 2007 apud Tellinger, 2007: 17).

Astfel de perioade de ideologizare a fenomenului traducerii au fost anii 1950, 1970. În ciuda acestui fapt, prin anii 1970, Anton Popovič a enunțat necesitatea unei atitudini sensibile din punct de vedere cultural (promovată ulterior de adeptii teoriei Skopos), cercetătorul ceh apreciind că în textul țintă trebuie să fie prezentă atât cultura sursă, cât și elemente ale culturii țintă (la nivel tematic sau lingvistic, aspecte ce țin de convențiile și orizontul de lectură), pentru o mai ușoară și mai eficientă receptare a operei traduse, realitățile sau culturemele ca unități ce poartă amprenta culturală sau exprimă diferențele dintre culturi, iar rolul traducerii lor este tocmai diminuarea fenomenului numit de către sociologie *șoc cultural* (*culture shock*). Intervenția traducătorului este permisă până în punctul în care acea intervenție servește diminuarea șocului cultural, dar intervenția manipulativă făcută în scop ideologic, credem noi, nu este fericită.

Un alt tip din categoria teoriilor literare sau poetologice este abordarea hermeneutică, care urmează modelul propus de Friedrich Schleiermacher. Izvorând din romantismul german, abordarea hermeneutică a traducerii și-a găsit un reprezentant de seamă și în secolul XX în persoana renumitului teoretician și istoric al traducerilor, George Steiner. Acesta propune, în volumul *After Babel/După Babel*, publicat în 1975 și tradus în limba română în 1983, o teorie, un model de traducere hermeneutic și dinamic, construit din patru etape:

1. etapa hermeneutică: traducătorul se supune textului sursă, încercând să înțeleagă semnificațiile acestuia la prima vedere (o traducere literală, o decodare la prima vedere);
2. etapa agresiunii, în care traducătorul atacă textul, îl invadează, îl cucerește pentru a extrage sensurile care îl interesează (identificarea punctelor cheie);
3. etapa încorporării, în care traducătorul reintră în propriul său mediu, aducând cu sine semnificațiile cucerite ale textului străin (etapa recodării);
4. etapa restituirii, în care traducătorul restabilește echilibrul de forțe între textul sursă și textul țintă, el restituie ceea ce a luat, ceea ce a furat, transferând mesajul textului primar în limba țintă (cf. Raková, 2014: 132).

Teorii socio-funcționale și culturale

Teoria interpretativă

Teoria sensului sau teoria interpretativă a traducerii a fost elaborată de către cercetătorii din cadrul l'ESIT (*École supérieure d'interprète et de traducteurs*, Paris, instituție fondată în 1957, azi Sorbonne Nouvelle, Université de Paris III). Către finele anilor 1970 începe să se contureze aici așa numita *teorie traductologică interpretativă*, numită după inițiatorii ei și *Școala de la Paris (École de Paris)*. Principalul teoretician al acestei teorii au fost Danica Seleskovitch (1921-2001), iar printre adepți se numără canadienii Marianne Lederer și Jean Delisle sau spaniolul Amparo Hurtado.

Teoria interpretativă a traducerii nu este bazată pe compararea limbilor sau a sistemelor lingvistice implicate, după cum unitatea de traducere nu este o entitate lingvistică (cuvinte, expresii): teoria interpretativă pune accentul pe context și sensul care răsare din analiza discursului. Traducerea depășește cadrele lingvisticii, deoarece în procesul traducerii intervin și factori non-lingvistici, de care trebuie ținut cont. O ramură a teoriei interpretative va deveni abordarea textologică sau lingvistică textuală (Delisle, 1984: 50 apud Raková, 2014: 144). Una dintre problemele centrale ale acestei teorii este problema sensului: sensul în această accepție este de natură nonverbală, deoarece cuprinde deopotrivă ceea ce a fost exprimat în mod explicit dar și semnificațiile implicite, ascunse. Traducătorul poate avea acces la acest sens complex doar dacă posedă un bagaj de cunoștințe legate de concepția despre lume, context și semnificațiile ascunse, implicite.

Ana Guțu consideră *teoria interpretativă* o teorie eminentemente socioculturală: „zisă încă teoria sensului, elaborată de D. Seleskovitch, profesor la Școala Superioară de Interpreți și Traducători Paris – III, se bazează pe metoda de traducere a interpretării conferințelor – activitate, la baza căreia s-a construit această teorie. Adepții teoriei sensului acordă o importanță primordială *înțelegerii*, etapă ce determină succesul sau efectul traducerii.” (Guțu, 2015: 37)

Danica Seleskovitch, propune un model de traducere în trei timpi: interpretare, deverbalizare și reexprimare (*interprétation, déverbalisation, réexpression*), arată Zuzana Raková (2014: 145).

1. Etapa interpretării sau comprehensiunii se referă la înțelegerea textului în complexitatea sa lingvistică și extralingvistică. Descifrarea sensului fiecărui text depinde de capacitatea cititorului, respectiv a traducătorului de a sesiza semnificațiile, de experiența sa de viață, de cunoștințele sale enciclopedice, de bagajul său cultural, de competența sa interpretativă. Această subiectivitate a traducerii are însă propriile limite nu doar în cazul textelor pragmatice, ci și la textele literare.

2. Etapa deverbalizării constă din izolarea, pe plan mental, a ideilor și conceptelor implicate într-un enunț. Dacă traducătorul nu deverbalizează mental ideile și conceptele dintr-un enunț, atunci va efectua o traducere literală sau transcodaj. În timpul deverbalizării sensul rămâne în conștiința traducătorului, iar semnele lingvistice în care sensul fusese îmbrăcat (în limba sursă) trebuie lăsate deoparte și uitate. Acest proces este relativ ușor în cazul interpretării consecutive și simultane, mai dificil în cazul traducerii scrise.

3. Etapa reexprimării sau reverbalizarea înseamnă reformularea sensului în cealaltă limbă (limba țintă). Reverbalizarea implică multe alegeri de ordin lexical, semantic sau chiar pragmatic (Raková, 2014: 145-146).

Urmând ideile lui Seleskovitch, Jean Delisle (1980) propune o versiune mai simplă, mai didactică a teoriei interpretative, care recurge la analiza discursului și la mijloacele lingvisticii textuale. Delisle comprimă cele trei etape ale transferului interlingvistic formulate de Seleskovitch, în două faze, și anume *comprehensiunea* (care cuprinde interpretarea și deverbalizarea) și *reexprimarea* sau *reformularea*, la care Delisle mai adaugă o etapă: *faza analizei justificative*. Obiectivul principal al acestei etape, crede Raková (2014: 147), este de a verifica exactitatea și acuratețea traducerii, este practic o etapă de verificare, de validare a opțiunilor traductive.

Jean Delisle lansează în volumul *L'analyse du discours comme méthode de traduction: initiation à la traduction française de textes pragmatiques anglais: théorie et pratique/Analiza discursului ca metodă de traducere: inițiere în traducerea textelor pragmatice engleze în limba franceză: teorie și practică*, Éditions de l'Université d'Ottawa (1984), conceptul de *text pragmatic*, și vine cu ideea unei metode de traducere bazată pe analiza discursului, metodă la care textele pragmatice s-ar preta perfect. El definește textele pragmatice drept texte non-literare, texte mai degrabă denotative decât conotative, care reflectă o realitate obiectivă. Textele pragmatice transmit sensuri cu o singură interpretare posibilă, au o utilitate practică imediată și prezintă un limbaj mai mult sau mai puțin codificat. În procesul traducerii, analiza discursului permite focalizarea pe sens, pe cele două paliere fundamentale: nivelul genului discursiv (de exemplu scrisoare de intenție, reclamă etc.) nivelul textual (unitățile retorice compuse din secvențe legate și

complementare: propoziții, paragrafe). Fenomenul intertextualității relevă legăturile explicite sau implicite dintre texte sub o diversitate de forme, precum citatul, trimiterea aluzivă, pastișa, reluarea, parodiarea ș.a.m.d. Traducătorul trebuie să fie capabil să recunoască aceste subtilități intertextuale, pentru a nu comite niște erori de traducere precum traducerea prin proză a unui vers dintr-o poezie. Un alt aspect legat de analiza discursului privește particularitățile pragmatice ale fiecărei limbi în parte, traducătorul trebuie să știe detalii contextuale și pragmatice precum formule de politețe, de salut, elemente deictice etc. Analiza discursului poate interfera și cu texte de specialitate, din punctul de vedere al marcajului cultural al diferitelor terminologii (Guidère, 2010: 69-71 apud Raková, 2014: 149).

Teoria interpretativă a traducerii, prezintă, conform Raková (2014: 149) legături cu teoriile lingvistice, deși se vrea eminentamente antilingvistică. În teoria interpretativă intervin elemente fundamentale din lingvistica textuală, analiza de discurs, pragmalingvistică și sociolingvistică. În lucrarea *La Traduction aujourd'hui* (1994), Marianne Lederer oferă o sinteză a principalelor reguli asumate de teoria interpretativă a traducerii, reiterând faptul că teoria interpretativă privește traducerea drept un proces ce constă din înțelegerea textului original, deverbalizarea veșmântului său lingvistic și exprimarea acelui sens prin mijloacele lingvistice ale unei alte limbi. Elementul particular al acestei abordări, subliniază M. Guidère (2010: 70 apud Raková, 2014: 148-149), este etapa a doua, cea a deverbalizării, în care traducătorul transcede nivelul cuvintelor pentru a cuprinde înțelesul pe care îl va reexprima ținând cont de condiționările limbii și culturii țintă.

Teoria interpretativă distinge două tipuri de traducere, și anume:

- *traducerea lingvistică* (traducerea cuvintelor și propozițiilor în afara contextului),
- *traducerea interpretativă* (traducerea textelor sau traducere textuală).

Marianne Lederer (1994: 51 apud Raková, 2014: 149) consideră că traducerea adevărată nu poate fi concepută decât în raport cu textele, în cadrul discursului și contextului. Traducerea interpretativă este pentru ea o traducere prin echivalențe, iar traducerea lingvistică este o traducere prin corespondențe. Echivalențele se stabilesc între texte, iar corespondențele se stabilesc între elemente lingvistice individuale.

Rezumând ideile principale ale teoriei interpretative, Raková (2014: 150) afirmă că: 1. traducerea trebuie să reflecte mesajul autorului; 2. traducerea trebuie să facă acest lucru într-o manieră idiomatică; 3. traducerea trebuie să producă același efect asupra cititorilor, pe care îl produce textul original în cultura sursă. În privința textelor literare producerea aceluiași efect poate fi dificilă, fiindcă același efect estetic ar însemna anistoricitatea afectelor, sentimentelor și gusturilor, care nu s-ar schimba în timp și ar fi statice. Idiomatismul traducerii se referă la faptul că traducătorul optează adeseori nu pentru acceptabilitatea textului, conformitatea sa cu regulile limbii țintă, ci pentru adecvarea cu originalul, atât în privința textelor literare, cât și în a celor pragmatice.

Una din contribuțiile fundamentale ale teoriei interpretative este distincția terminologică dintre *sens* și *semnificare*, arată în continuare Raková (2014: 150-151). Semnificarea aparține nivelului limbii (*langue*), iar în traducere semnificarea corespunde transcodajului (transcodajul este definit ca traducerea unităților lingvistice izolate, echivalența lingvistică). Transcodajul nu necesită o interpretare prealabilă, și este utilizat în traducerea cifrelor, a numelor proprii, a termenilor științifici monosemantici etc. Sensul, în schimb, aparține nivelului limbajului (*parole*), și adevărata traducere interpretativă se desfășoară la acest nivel. Traducerea sensului implică o interpretare prealabilă. Acest tip de traducere se aplică majorității lexelelor, sintagmelor, propozițiilor inserate în context, echivalența la acest nivel nefiind pur și simplu o echivalență lingvistică, ci una eminamente contextuală, pragmatică. Sensul sau accețiunea unui cuvânt dintr-o limbă poate corespunde mai multor sensuri într-o altă limbă, tocmai din acest motiv sensul trebuie interpretat în context pentru a putea fi corect tradus. Cu toate acestea, se poate întâmpla ca rezultatul transcodajului și rezultatul traducerii interpretative să fie același, adică echivalența lingvistică și echivalența contextuală să coincidă.

*Teoriile pragmatice ale traducerii:
teoria Skoposului și teoria actului traductiv*

Teoria Skoposului

Cei mai cunoscuți cercetători care au promovat o abordare pragmatică a traducerii sunt Hans J. Vermeer și Katharina Reiss, care consideră că un unghi de abordare lingvistic nu poate explica fenomenul complex al traducerii și nu poate găsi soluții la problemele esențiale ale domeniului. „Ei așază teoria traducerii într-un cadru nou, declarând că factorul determinant al tuturor traducerilor este scopul. *Für die Translation gilt: Der Zweck heiligt die Mittel/Pentru traducere este valabil: Scopul sfințește mijloacele.*” Vermeer și Reiss utilizează pentru a desemna conceptul central al teoriei lor termenul grecesc *skopos*, însă întâlnim foarte frecvent în textul lor și echivalentul german *Zweck* (*scop*). Ei nu-și numesc doctrina *Zwecktheorie*, în mod intenționat, ci *Skopostheorie*, parcă pentru a atrage atenția și pe cale stilistică asupra faptului că este vorba de o abordare teoretică inedită a teoriei traducerii. Autorii susțin că factorul determinant al oricărei traduceri este scopul acesteia și motivează acest punct de vedere în modul următor: obiectul actului traductiv este un text care a fost produs în limba sursă într-un anumit scop. Produsul actului traductiv are, de asemenea, un scop, care însă, în cele mai multe situații, este diferit de scopul textului original. Atât textul original, cât și produsul traducerii acestuia, trebuie privite ca oferte de informații. Textul original constituie pentru un potențial receptor, deci și pentru traducător, o ofertă de informații, care poate fi percepută și interpretată în mod diferit. Textul produs de

traducător constituie, de asemenea, o ofertă de informații, care suportă percepții și interpretări diverse. Modul de interpretare este influențat de situația sau starea de fapt în care sau pentru care a fost produs textul.” (Mohr, 2012: 101-102)

Teoria lui Reiss și Vermeer sau teoria Skoposului s-a vrut o teorie generală a traducerii, cei doi formulează un set de șase reguli traductologice, care sunt bazate pe rolul determinant al scopului în traducere:

- traducerea este condiționată de scopul acesteia;
- traducerea este o ofertă de informații în cultura și limba țintă, raportată la o ofertă de informații din cultura și limba sursă;
- traducerea este o imagine ne-univoc inversabilă a unei oferte de informații;
- traducerea trebuie să aibă coerență internă;
- traducerea trebuie să aibă coerență în raport cu textul sursă;
- aceste reguli sunt ordonate ierarhic, în sens descrescător din punctul de vedere al importanței.

Mohr (2012: 102) mai precizează că în formularea celor șase reguli, termenul *traducere* este folosit cu sensul de *produs al actului traductiv*.

Noțiunea *skopos* este de origine grecească și înseamnă *scopul oricărei activități*. Conform teoriei universale a traducerii sau teoriei Skopos, înaintată de traductologii germani K. Reiss și H. Vermeer, traducerea este un gen de activitate eminentemente practică, iar succesul oricărei activități de traducere depinde de reușita scopului stabilit. *Skopos*-ul textului tradus diferă adesea de *scopul* textului-sursă, pentru că traducerea – ca act de creare a textului țintă – este un alt act decât crearea textului-sursă. Teoria skoposului se interesează mai ales de textele pragmatice și funcția acestora în cultura țintă. Hans Vermeer pornește de la ideea că metodele și strategiile traducerii sunt determinate primordial de scopul textului de tradus. Traducerea se face în funcție de scop, acest scop depinde de cel care comandă traducerea. Astfel, în această abordare, alegerea strategiilor și metodelor de traducere depinde de acest scop, adică scopul este factorul esențial în traducere: „este mai important să obții o traducere urmărind ținta exactă, decât să efectuezi o traducere printr-o metodă anumită. Abordarea subiectivă pentru determinarea artistismului sau neartistismului unor sau altor creații literare și, în raport cu acestea, alegerea metodelor de traducere deschid largi posibilități pentru ignorarea actualelor, cu vechime de secole, criterii de calificare a activității de traducere, cu consecințe ce depășesc limitele.” (Metleaeva, 2016: 112)

Grație colaborării cu Katharina Reiss (1984), Vermeer își va nuanța teoria, integrând și problemele legate de tipologia textuală (texte informative, expresive, operaționale). Dacă traducătorul identifică tipul de text, va reuși să rezolve mai ușor problemele care survin în procesul traducerii, deoarece devine mai clară atât funcția cât și scopul traducerii (Raková, 2014: 172). Pentru Hans Vermeer, traducerea este o acțiune umană cu o finalitate precisă, care intervine într-o situație dată. Teoria skoposului este o teorie a acțiunii care urmărește un scop în cultura

ținută, o componentă esențială în determinarea acestui scop fiind publicul țintă: cunoștințele culturale, așteptările și nevoile sale comunicaționale.

Katharina Reiss deschide o nouă eră în cercetarea traductologică odată cu publicarea volumului *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik/ Posibilitățile și limitele criticii de traducere*. În volumul comun semnat de cei doi, (*Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie/ Fundamentele unei teorii generale ale traducerii* Tübingen, 1984), Katharina Reiss dezvoltă concepția sa despre relația dintre *tipul* de text și *metoda* de traducere. Reiss stipulează că orice tip de traducere se poate justifica în circumstanțe și condiții specifice. Ea menționează următoarele tipuri de traduceri: *interlineară, literară, filologică, comunicativă și creativă*.

Reiss își construiește taxonomia urmând criteriile diferite:

1. textele tipologizate după criteriul funcției comunicative dominante (*texte informative, texte expresive și texte operaționale*);
2. genurile sau tipurile textuale după criteriul convențiilor lingvistice (de exemplu lucrări de referință, texte literare, cursuri magistrale, texte satirice, texte publicitare etc).

După criteriul funcției comunicative Katharina Reiss identifică, în capitolul *A text typology for translators* din volumul *Translation Criticism. The Potentials & Limitations / Critica traducerii. Potențialități și limite* (2000: 25) patru tipuri majore de texte, după cum urmează:

- texte centrate pe conținut sau texte informative (*content-focused text*), adică texte în care predomină funcția descriptivă a limbii (funcția informativă);
- texte centrate pe formă sau texte expresive (*form-focused text*) în care predomină funcția expresivă a limbii (funcția expresivă);
- texte centrate pe efect sau texte operaționale (*appeal-focused text*) în care predomină funcția persuasivă a limbii (funcția operativă);
- texte audio-media (*audio-medial text*), care teoretic ar putea fi clasificate într-una din categoriile de mai sus, dar din punct de vedere traductologic acest tip de clasificare nu ar fi operațional.

Tipologia lui Reiss se bazează pe teoria lui Karl Bühler (din *Organon*) potrivit căreia limba servește practic simultan trei funcții primordiale: reprezentarea obiectivă a realității, exprimarea subiectivă a realității și o funcție apelativ-persuasivă privind această realitate. Aceste funcții corespund funcției reprezentative, funcției expresive și funcției conotative din modelul de comunicare jakobsonian.

Textele centrate pe conținut (*content-focused text*) sunt descrise drept texte în care preocuparea principală este legată de conținut (și aspectele formale), eficiența comunicării, acuratețea și precizia informațiilor vehiculate. Ele sunt destinate transmiterii informațiilor corecte într-un mod rapid și ușor comprehensibil. Din punct de vedere traductologic, textele centrate pe conținut reclamă un demers sursier, care transferă toate aspectele conținutului textelor sursă și reproducerea cât mai precisă a detaliilor. Deciziile lingvistice în traducere sunt dictate de limba

țintă (se pot ignora, de exemplu, jocurile de cuvinte, a căror omitere nu împietează înțelegerea și transmiterea informațiilor). Exemple tipice de texte centrate pe conținut sunt: știrile, reportajele, comunicatele de presă, listele, inventarele, cărțile non-ficționale, tezele și lucrările științifice, literatura de specialitate din domeniul științelor umane, a științelor naturale și tehnice, corespondența comercială, instrucțiunile de utilizare, ghidurile și recomandările de utilizare, documentele oficiale, lucrările educaționale etc. (Reiss, 2000: 25-47). Textele informative, arată Raková (2014: 181-182) au ca scop principal informarea lectorilor sau cititorilor privind lucruri sau fenomene din lumea reală și se traduc respectând normele lingvistice și stilistice dominante din limba și cultura țintă.

Textele centrate pe formă (*form-focused text*) sunt orientate spre elementele formale, spre laturile creative, estetice sau artistice ale exprimării. Din punct de vedere traductologic textele centrate pe formă tind să identifice forme analogice în limba țintă, cu scopul obținerii unui impact similar, corespondent în rândul publicului din cultura țintă. În traducere contează păstrarea efectului estetic și a principiilor formale. Textele expresive au ca scop principal transmiterea unei componente estetice, ele exprimă afecte, senzații care urmăresc obținerea unui efect estetic asupra cititorului. În traducere se urmărește obținerea unui efect estetic similar, opțiunile stilistice fiind ghidate de textul sursă. Deciziile lingvistice în traducere sunt așadar dictate de limba sursă (nu se omit jocurile de cuvinte, aluziile etc). Exemple tipice de texte centrate pe formă sunt: textele literare în proză, eseurile, biografiile, anecdotele, povestirile și nuvelele, poeziile (Reiss, 2000: 25-47).

Textele centrate pe efect (*appeal-focused text*) au în vedere în special funcția apelativă a limbii, scopul sau obiectivul particular al oricărui act de comunicare. Informațiile din aceste texte sunt prezentate din perspectiva scopului explicit al situației de comunicare și al efectului extralingvistic scontat. Din punct de vedere traductologic contează obținerea aceluiași efect (aspectul perlocuționar), ceea ce permite îndepărtarea de forma sau conținutul textului sursă. Pentru obținerea efectului similar se pot opera multiple modificări în privința conținutului sau elementelor stilistice. Exemple tipice de texte centrate pe efect sunt: reclamele și spoturile comerciale, publicitatea, propaganda, predicile, textele polemice, demagogice, textele satirice, comentariile, dezbaterile, pamfletele, scriitura misionară, partizană, angajată, poeziile satirice etc. (Reiss, 2000: 25-47). În textele operaționale sau operative conținutul și forma sunt subordonate unui efect extralingvistic urmărit de text. Scopul acestora este obținerea unei reacții identice cu reacția cititorilor din cultura sursă, aspectul perlocuționar fiind primordial. Raková (2014: 182) completează lista lui Reiss și arată că printre exemplele tipice de texte operaționale se numără și rețetele culinare și instrucțiunile de utilizare.

Textele audio-media (*audio-medial text*) pot fi categorizate drept texte centrate pe formă, conținut sau efect. Aceste texte sunt combinația unor texte destinate interpretării pe scenă cu unele efecte non-lingvistice, tehnice și forme de

expresie grafice, acustice și vizuale. Din punct de vedere traductologic aceste texte sunt fidele conținutului textului sursă, cu respectarea normelor limbii țintă (în special varianta vorbită). Se traduce nu textul scris, publicat într-un volum, ci cel oral, interpretat pe scenă. Traducerea acestor texte va integra contribuțiile mediilor non-lingvistice într-o formă literară complexă. Exemple tipice de texte audio-media sunt: reportaje radio, cântece, imnuri, lucrări corale sau oratorice, creații dramatice, comedii, tragedii, musicaluri, opere, operete, textele emisiunilor radio sau televiziune (Reiss, 2000: 25-47).

Fiecare tip de text cuprinde mai multe genuri, dar și genurile pot aparține mai multor tipuri textuale: de exemplu scrisorile de afaceri aparțin tipului informativ, în timp ce scrisorile de dragoste sunt de tip expresiv.

Vermeer și Reiss (1996: 167) disting câteva tipuri de traducere (vezi capitolul despre tipurile de traducere), menționând, subliniază pertinent Raková (2014: 184), că diferite texte impun diferite modalități de traducere. Dacă un text este necunoscut sau inexistent în cultura țintă, traducerea filologică poate fi utilă, în sensul că are repercusiuni inovatoare. Dacă un text este cunoscut unei singure comunități lingvistice, se impune traducerea prin note explicative sau traducerea comentată.

Teoria Skopos a avut un impact imens asupra percepțiilor legate de traducere, dar a generat și numeroase comentarii și aprecieri critice. Miroslava Luchiancicova citează monografia traductologului rus V. N. Komissarov (*Teoria universală a traducerii*) unde acesta descrie unele aspecte ale teoriei autorilor germani, printre care ușurința cu care Reiss și Vermeer trec cu vederea diferența dintre *adecvare* și *echivalență*, respectiv *scopul textului sursă* și *scopul textului țintă*, punând accentul doar pe acesta din urmă: „Scopurile traducerii pot fi cele mai diferite și textele corespunzătoare traducerii pot fi principial diverse. Și necesitățile pare a fi măsura în care traducerea este apropiată originalului, dacă ea corespunde propriului scop. Într-un caz, scopul traducerii este maxim, apropiat de original, în alte cazuri, scopul poate fi altul: de a aduce la cunoștință receptorului o oricare informație, de a-l convinge, de a-l motiva să realizeze o afacere, de a induce pe cineva în eroare etc. În acest caz, traducătorul se transformă într-o persoană principală în comunicarea interlingvistică. La acest moment este necesar de a diferenția tranșant noțiunile *adecvat* și *echivalent*. Traducerea *adecvată* corespunde scopului propus, această noțiune se referă la *procesul* de traducere, fiindcă stabilește metoda de traducere. *Echivalența* aparține rezultatului traducerii și înseamnă corespunderea funcțională a textului tradus cu textul originalului.” (Komissarov: 81-82 apud Luchiancicova, 2015: 43-44)

Luchiancicova, (2015: 44) subliniază faptul că teoria Skopos nu este teoria traducerii, ci mai degrabă *teoria prefacerii textuale*, o teorie de *comportament traductologic* care caracterizează și activitatea unui traducător profesionist, ce lucrează cu spoturi publicitare, instrucții, cataloage etc., care are mai mult rolul de comercializare a traducerii pe piața mondială.

Împotriva teoriei Skopos s-a pronunțat autorul german Andreas F. Kellertat în lucrarea *Die Rückschritte der Übersetzungstheorie: Anmerkungen zu „Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie“ von Katharina Reiß und Hans J. Vermeer (Un pas înapoi în teoria traducerii. Comentarii privind „Teoria universală a traducerii“ de Katarina Reiss și Hans J. Vermeer)*. În opinia lui Kellertat, remarcă Luchiancicova (2015: 44) această teorie este antiistorică și corespunde arhicunoscutei teze *Scopus excusat instrumenta/Scopul scuză mijloacele*. El notează că, având pretenția creării unei noi concepții, autorii *teoriei-Skopos* repetă, de fapt, trecutul obiectivelor teoretice din veacul al XVIII-lea, care au fost respinse mai târziu în legătură cu cerințele noi de a păstra fidelitatea textului originalului. Această teorie anulează toate realizările din ultimii 250 de ani. Autorii se bazează nu pe traduceri, ci pe diferite adaptări, care n-au nimic comun cu problemele traducerii (de exemplu, adaptarea conținutului romanului *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* într-o carte pentru copii).

Teoria Skoposului a fost criticată invocându-se faptul că ea rupe relația dintre textul sursă și textul țintă, pentru a aduce în prim-plan relația dintre textul țintă și scopul textului țintă. Mary Snell-Hornby (1990) afirmă că textele pragmatice pot fi traduse conform teoriei Skoposului, dar textele literare se sustrag acestei abordări, deoarece funcțiile literaturii depășesc cadrele pragmatice delimitate de teoria lui Vermeer și Reiss. Christiane Nord (1991), în schimb, este de părere că teoria lui Reiss, fosta sa profesoară, poate fi aplicată și textelor literare. Peter Newmark (1991) critică și el teoria Skoposului, acuzând o simplificare excesivă a traducerii.

Dincolo de teoria Skoposului, contribuția Katharinei Reiss se concretizează și în tipologia textelor pe care autoarea a lansat-o, teorie care se axează pe ideea că funcționalitatea traducerii depinde de tipul textului: literar, terminologic, sacru, filosofic, poetic etc. În afară de teoria *Skoposului* lui Hans Vermeer și *tipurile textuale* ale Katharinei Reiss, în teoriile pragmatice noțiunea de *terminologie* și *termen specializat* va căpăta o importanță deosebită. „Se arată că chiar și astfel de noțiuni pragmatice se bazează, la un nivel mai mult sau mai puțin implicit, pe noțiunea de sens lingvistic. În ceea ce privește traducerea, semantica și pragmatica nu pot fi separate.” (Movileanu, 2013: 12-13)

Christiane Nord, o altă promotoare a teoriilor inițiate de Reiss și Vermeer, propune ca unitate de traducere textul. Această unitate verticală sau hiperunitate cuprinde toate unitățile funcționale, arată Raková (2014: 185). Nord (1991) vorbește, din acest punct de vedere, de următoarele tipuri de traducere: *traducere documentară* și *traducere instrumentală* (vezi capitolul despre tipurile de traducere).

Apariția teoriei Skoposului a determinat o schimbare de paradigmă în privința percepțiilor asupra statutului traducătorului. Dacă până în anii 1980-1990 competența culturală a traducătorului era cumva percepută drept un element de fundal al personalității traducătorului, adepții teoriei Skopos au inițiat o nouă

viziune asupra traducătorului, acesta fiind deja nu doar un simplu mediator între două limbi sau două texte, ci un mediator între două culturi.

Teoria actului traductiv

Tot din categoria teoriilor pragmatice face parte și *teoria actului traductiv* (*Translatorisches Handeln. Theorie und Methode/Activitatea traductivă. Teorie și metodă*) susținută de Justa Holz-Mänttari ca teză de doctorat în 1984, remarcă Mohr (2012). „Justa Holz-Mänttari creează în lucrarea ei de doctorat *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode* (1984) un model în care, pentru prima dată în teoria traducerii, sunt incluși toți „actanții” implicați în actul traductiv, cu diferite roluri, adică:

- *der Bedarfsträger* – cel care are nevoie de traducere
- *der Besteller* – cel care lansează comanda traducerii
- *der Ausganstext* – *Texter* – cel care produce (sau a produs) textul ce face obiectul traducerii
- *der Translator* – mediatorul lingvistic (traducătorul)
- *der (Ziel)Text-Applikator* – cel care lucrează cu textul țintă
- *der (Ziel)Text-Rezipient* – receptorul textului țintă.” (Mohr, 2012: 106)

În volumul *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode* (Helsinki, 1984), traducerea este concepută drept un proces de comunicare interculturală, care vizează să producă texte potrivite unor situații specifice și unor contexte profesionale. Traducerea este pentru Holz-Mänttari un instrument de interacțiune dintre experți și clienți sau consumatori, apreciază Raková (2014: 163). Holz-Mänttari atrage atenția asupra faptului că trăim într-o lume bazată pe diviziunea socială a muncii, și, din acest motiv, orice activitate profesională presupune specializare. „Dar diviziunea muncii trebuie să fie reglementată de norme prin care sunt stabilite raporturile ierarhice, atribuțiile și răspunderea fiecărui actant. Ea vede procesul de traducere ca activitate prestată de experți (al căror rol nu este numai acela de a transpune texte dintr-o limbă în alta) dar totodată ca parte a unui proces comunicațional complex, în cadrul căruia între *actanți* „trebuie încheiat, în mod explicit sau implicit un fel de contract de cooperare”. (...) Aceasta este o posibilă cale de ieșire a traducătorului din paradoxul lui Franz Rosenzweig, care spune că a traduce înseamnă să fii slugă la doi stăpâni, „îl slujești pe străin în opera sa, dar și pe cititor în dorința de a și-o apropia” [...] Mänttari vine cu un model, care îl eliberează pe mediatorul lingvistic de obligația de a fi „slugă la doi stăpâni”, transformându-l într-un expert. În plus, modelul lui Mänttari evidențiază faptul că, în procesul traductiv, nu numai mediatorul lingvistic are responsabilități. Teoriile lingvistice ale traducerii pornesc cel mai adesea de la ipoteza simplificatoare că textele și discursurile sursă sunt perfecte (din punct de vedere al coeziunii, coerenței etc.); dacă sunt defectuoase nu merită să fie traduse, dar în orice caz (chiar dacă ar fi traduse) traducerea lor nu este nicicum relevantă pentru cercetarea fenomenului actului traductiv.” (Mohr, 2012: 107)

Această accepțiune pragmatică a traducerii, lansată de Holz-Mänttări, se bazează și se inspiră din teoria acțiunii și teoria comunicării. Traducerea trebuie să fie în primul rând funcțională și să faciliteze comunicarea. Pentru a face acest lucru, traducătorul trebuie întâi să facă o analiză minimală a textului, o analiză privind construcția și funcția textului de tradus. Principala sa preocupare este transmiterea mesajului către clientul care comandă traducerea. Traducătorul trebuie să evalueze până la ce punct tema mesajului este acceptabilă în contextul cultural țintă. Teoria lui Holz-Mänttări recomandă înlocuirea sau substituirea elementelor culturale din textul sursă cu elemente mai potrivite culturii țintă, chiar dacă acest proces va produce o îndepărtare de original. Esențial este ca textul tradus să aibă aceeași finalitate ca și textul original. În cadrul acestui proces de traducere perceput în primul rând ca o formă de comunicare interculturală, metodele de traducere și tipul sau natura traducerii sunt determinate doar de acțiune, conchide Raková (2014: 164).

Teoria lui Holz-Mänttări se pretează în primul rând traducerii textelor profesionale.

Teoria lui Mänttări, susține Mohr, completează și desăvârșește teoria scopului, oferind un model în care „diferențele culturale, de altă natură decât lingvistică (de exemplu, diferențe axiologice sau psihosociale, diferențe de tradiție etc.) pot fi (și trebuie) avute în vedere în traducere, chiar și în cazul celor mai banale texte. De exemplu, cel care traduce din română în germană o scrisoare, care începe cu „*Stimată domnișoară Profesor*”, va trebui să țină cont de uzanțele sociale actuale ale culturii țintă, și să nu traducă *ad litteram*, adică „*Geehrtes Fräulein Professor*”, căci mesajul ar putea fi perceput ca ofensator (având în vedere că „*Fräulein*” este un cuvânt ieșit din uzul limbii germane, iar utilizarea masculinului generic este considerată în spațiul germanofon, în special în mediile academice, în administrație și în justiție, ca discriminatoriu) ci prin expresia „*Sehr geehrte Frau Professorin*” (adică „*Mult stimată doamnă Profesoară*”).” (Mohr, 2012: 107-108)

Principalele critici ale acestei teorii vin din partea unei alte abordări funcționale, și anume din partea unui discipol al Katharinei Reiss, Christiane Nord (*Text Analysis in Translation/Analiza textuală în traducere*, Amsterdam/Atlanta, 1991: 28), care critică ideile legate de rolul traducătorului, sau din partea lui Peter Newmark (1991: 106) care reproșează o prea servilă subordonare a activității traductive lumii afacerilor și a relațiilor publice, deși traducerile din acest domeniu reprezintă doar un segment din mult mai nuanțatul tablou al traducerilor.

O altă teorie complementară teoriei skoposului, crede Metleeva, este *teoria transferului de text*, propusă de Anthony Pym, care respinge în mod categoric și explicit compararea textului sursă cu textul țintă, „analiza textului urmând să se facă pe baza factorilor externi, iar traducerea, respectiv transferul textului fiind comparat cu deplasarea unui produs într-un magazin. Pym privește însă transferul dintr-o perspectivă economică. Astfel, el acordă o atenție deosebită

conceptului de *localizare* pe care îl definește ca fiind o *adaptare interculturală a textului* (*cross cultural text adaptation* [...]), traducerea devenind un domeniu subordonat acesteia.” (Metleaeva, 2016, 113) Din această perspectivă a luării în considerare a importanței și rolului contextului cultural, traducerea poate să fie numită și o *ecuație culturală* (cf. Bantaș-Croitoru, 1999: 15).

Abordarea funcționalistă a traducerii (Hans Vermeer, Justa Holz-Mänttari, Heidrun Witte) pune un accent deosebit pe o analiză a traducerii din punct de vedere cultural. Elementele cu încărcătură culturală, care pot apărea în diferite tipuri de texte, sunt următoarele: citate literare sau istorice, nume tipizante, toponime metonimice, metafore naționale, frazeme, parafraze, aluzii sau expresii polisemantice, idiolectale.

Apariția curentului Translation Studies și Manipulation School

(Descriptive) Translation Studies

Școala de traductologie supranumită *Translation Studies* s-a format în anii 1970 în Olanda, Belgia și Izrael, unde traducerea joacă un rol deosebit în domeniul economic, politic și cultural. Tinerii cercetători olandezi André Lefevere, James Holmes își propun, cândva în jurul anilor 1970 să depășească cumva opoziția dintre abordarea literară a traducerii și abordarea lingvistică a traducerii, deschizând calea abordărilor interdisciplinare. De acum încolo, afirmă Raková (2014: 134), nu se mai vorbește de o simplă diviziune a traducerii în literară și nonliterară, ea este percepută ca un întreg ce cuprinde ambele aspecte.

Există două ramuri ale acestei școli:

- prima ramură sau prima etapă constituită în jurul lui James Holmes, fondatorul acestei abordări, și
- cea de-a doua ramură, formată la Tel Aviv și supranumită *teoria polisistemului*, introdusă de către Itamar Even-Zohar și Gideon Toury.

După publicarea volumului colectiv editat de către Theo Hermans, *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation/Manipularea literaturii: studii de traducere literară* (1985), cele două ramuri ale școlii s-au reunit sub numele de *Translation Studies*. Printre reprezentanții acestei școli se numără: James Holmes (Statele Unite), André Lefevere și José Lambert (Belgia), Susan Bassnett (Marea Britanie), Itamar Even-Zohar și Gideon Toury (Israel).

Translation Studies și-a propus să formuleze o teorie generală a traducerii, care poate servi drept punct de pornire, de referință și ghid de orientare pentru producțiile traductologice. Rădăcinile curentului *Translation Studies* se situează, în prima etapă, în ideile formalismului rus și ale structuraliștilor din cadrul Cercului lingvistic de la Praga. Printre precursori Raková (2014: 136) îi amintește și pe Jiří Levý, František Miko și Anton Popovič, toți reprezentanți de marcă ai școlilor de traductologie din Europa Centrală.

James Holmes, un cercetător american care a lucrat la începutul anilor 1970 la Universitatea din Amsterdam, a fost interesat de raportul dintre traducere și alte sisteme de semnificare. Holmes definește patru tipuri de traducere, fiecare având la bază un raport diferit cu textul original și o abordare teoretică diferită.

1. Primul tip de traducere menține pe cât posibil forma originalului (de exemplu hexametru homerice tradus sub formă de hexametru).
2. Cel de-al doilea tip încearcă să găsească funcția paralelă, corespondentă în tradiția și cultura țintă, creând forme analoge cu efecte similare (de exemplu traducerea lui Homer în versificație liberă, făcută de Robert Fitzgerald).
3. Cel de-al treilea tip transferă semnificația originală într-o formă proprie limbii țintă.
4. Cel de-al patrulea tip de traducere este traducerea prin forme deviate, care nu sunt inspirate din forma originalului, și îi seamănă doar puțin (cf. Raková, 2014: 141-142).

Importanța grilei textuale în studiul și producerea traducerilor este deosebită. În opinia lui Susan Bassnett (2007: 19-20) noțiunea de *grilă textuală*, se referă la faptul că unele culturi (precum franceza, germana și engleza) împărtășesc o grilă textuală comună, care derivă din tradițiile creștine și greco-romane, care însă este diferită de grila altor culturi precum chineza sau japoneza. Grilele sunt construcții care reflectă tiparele așteptărilor interiorizate, asumate de membrii unei anumite culturi. Ideea acestor grile textuale, inițiate și dezvoltate de către Susan Bassnett și Andre Lefevere (1998) este una utilă pentru analiza traducerii, deoarece problemele din domeniul traducerii sunt cauzate cel puțin la fel de discrepanțele în plan conceptual și al acestor rețele sau grile textuale, cât și ca urmare a discrepanțelor lingvistice. Problemele devin evidente atunci când traducerea are loc între culturi occidentale și non-occidentale. Lefevere (1999: 76) susține ideea potrivit căreia culturile occidentale au construit sau inventat culturi non-occidentale, prin traducerea lor în categorii occidentale, proces care le denaturează și falsifică.

Teoria polisistemului

Relația reciprocă dintre limbaj și societate/cultură și repercusiunile acestor interconexiuni asupra traducerii sunt studiate de teoriile cu implicații socioculturale ale traducerii. Aceste teorii pornesc de la premisa că limbajul ajută la formarea culturii și a societății, dar, în același timp, tendințele sociale și culturale influențează și modifică limbajul. „O abordare generală a traducerii trebuie să țină seama de aspectele socioculturale ale sensului lingvistic. Abordările analizate sunt abordarea normativă a lui Gideon Toury, polisistemul lui Itamar Even-Zohar, dihotomia *rezistență/invizibilitate* a lui Lawrence Venuti. Aceste abordări tratează noțiunea de sens lingvistic la un nivel mai general. Oamenii creează texte pe baza unor anumite credințe și presupuneri despre lume pe care le consideră corecte.

În consecință, textele stochează și transmit spiritul unei comunități. Traducerile modifică în mod inevitabil configurația de înțelesuri a culturii țintă, adică modifică însăși cultura țintă. Cuvintele pe care le auzim și citim ne trasează felul în care înțelegem și trăim viața.” (Movileanu, 2013: 12-13)

Itamar Even-Zohar are o viziune sistemică a traducerilor literare, considerând că traducerile fac parte integrantă din polisistemul literaturii țintă. Uneori literatura tradusă se menține într-o poziție secundară, undeva la periferia sistemului, alteori ocupă un loc privilegiat în centrul polistemului. Even-Zohar enumeră trei cazuri în care literatura tradusă accede la o poziție centrală, și nu periferică în cadrul polisistemului, arată Raková (2014: 207):

1. literaturile tinere sau în curs de dezvoltare;
2. literaturile slabe sau periferice;
3. literaturile aflate în perioade de criză sau lacune de producție literară.

Even Zohar afirmă că operele traduse intră în anumite relații între ele prin două moduri: felul în care se selectează ce anume se traduce și prin felul în care normele, obișnuințele și criteriile sunt adoptate. Ideea lui Even-Zohar (1978) conform căreia fiecare cultură traduce conform propriilor sale nevoi pare astăzi de la sine înțeleasă, dar la vremea ei a fost o afirmație extrem de importantă, căci implicațiile teoriei sale asupra schimbărilor și transformărilor culturale au fost enorme. Situația istorică, a sugerat Even-Zohar, va determina cantitatea și tipul de traduceri care ar putea fi efectuate, precum și statutul acestora: traducerile ar fi mai mari sau mai mici în funcție de poziția culturii țintă.

Gideon Toury, colaboratorul lui Even-Zohar, publică în 1980 *In Search of a Theory of Translation/În căutarea unei teorii a traducerii*, în care studiază operele literare engleze și germane traduse în ebraică în perioada 1930-1945. Aici Toury constată că traducerea ca activitate comportamentală este supusă unor norme și reguli. Toury definește (cf. Raková, 2014: 210) conceptul de *normă* în traductologie ca fiind traducerea acelor valori generale pe care le posedă și le împărtășește o comunitate, referitor la ceea ce este corect și incorect, potrivit și nepotrivit, în instrucțiuni gata de aplicat în situații particulare, specificând ce este acceptat, ce este interzis și ce este tolerat. În opinia lui Toury, supunerea unui text tradus normelor textului sursă permite stabilirea faptului dacă o traducere este potrivită, adecvată în raport cu textul sursă, în timp ce supunerea textului tradus normelor culturii țintă determină gradul său de acceptabilitate. Toury constată în același timp că traducătorii nu par a fi preocupați de aderarea la normele sistemului sursă (*traducere adecvată*), ci mai degrabă aderă la normele care regizează și ordonează sistemul cultural țintă (*traducere acceptabilă*). Tot normele par a determina tipul și gradul de echivalență al traducerii.

Normele sunt specifice fiecărei culturi și sunt eminentamente instabile. Analiza textelor traduse poate permite identificarea normelor care au generat acea traducere. Legile care par a se revela din analiza textelor traduse sunt de două tipuri: normalizarea și interferența. Cu cât mai puțin traducătorul tinde să se conformeze

modelului cultural țintă, cu atât tendința de normalizare va fi mai mare, și pierderea de variație stilistică mai accentuată. Interferența intervine când are loc transferul elementelor textului sursă în textul țintă. Interferența poate desemna un transfer pozitiv sau negativ, ea depinde de condițiile socioculturale în care se realizează și se consumă traducerea. Toleranța la interferență are tendința de a fi mai mare atunci când traducerea se face dintr-o limbă sau cultură majoră sau prestigioasă către o limbă sau cultură minoră sau slabă, susține Raková (2014: 209).

Gelu Ionescu (2004) pune problema acestor norme atunci când face o analiză critică a clasicei opoziții *literatură originală-literatură tradusă*, subliniind funcția literară a traducerilor în orizontul de așteptare al publicului și culturii receptoare. (...) „nu este vorba aci de a discuta valoarea culturală a traducerilor – subliniază Ionescu – [...] Problema e alta, deci-este aceea de a discuta despre valoarea și funcția traducerilor într-o literatură, de a discuta despre valoarea și funcția lor literară în cadrul unei literaturi.” (Ionescu, 2004: 7-8)

Virgilio Moya, traducător spaniol, critică viziunea polisistemică deoarece, crede el, nu întotdeauna o literatură aflată în criză compensează prin traduceri care să ocupe un loc central în polisistemul acelei culturi în criză. Poziția traducerilor este mai degrabă influențată de alți factori, precum piața, forța economică a țării respective sau hegemonia limbii engleze (Raková, 2014: 209).

În ceea ce privește traducerile din fostul bloc comunist, în cazul nostru traducerile româno-maghiare, politicile de traducere au fost profund influențate sau chiar manipulate ideologic. Acest lucru a făcut ca unii scriitori considerați inamici sau dușmani ai regimului, scriitorii disidenți, cei emigrați etc. să fie eliminați de pe piața editorială și epurați din rândul traducerilor (este cazul lui Sándor Márai).

Ipotezele și ideile școlii *Translation Studies* au lăsat câteva principii epistemologice fundamentale în traductologie, precum necesitatea încadrării traducerilor într-un context istoric și imposibilitatea unei abordări statice și anistorice a traducerii și literaturii, relativitatea echivalenței etc.

Teoria universalităților traducerii

Universalitățile traducerii, adică acele elemente care sunt caracteristice traducerii, indiferent de cuplul de limbi implicate, a intrat în atenția cercetărilor traductologice începând cu anii 1980-1990. O teorie reprezentativă în acest sens este contribuția lui Blum-Kulka (1986), așa numita *teorie a universalităților traducerii*, de fapt o serie de ipoteze care ar fi universale valabile în domeniul traducerilor. Astfel, *ipoteza explicitării* afirmă că textele traduse tind să fie mai explicite decât textele sursă. Dintre universalitățile traducerii face parte și *ipoteza normativității lingvistice* a traducerii în raport cu originalul, ipoteză care susține că în textele traduse traducătorii tind să utilizeze structuri standardizate comparativ cu structurile originale care prevalează în textele sursă. O a treia ipoteză ar fi cea privitoare la *retraducere*, conform căreia o a doua traducere a unui text are tendința de a fi mai

puțin naturalizantă decât prima traducere a aceluiași text (cf. Raková, 2014: 20-21). Ideea universalilor traducerii a fost dezbătută în mai multe volume, printre care trebuie menționate contribuția lui Frawley (1984) privind limba traducerii ca un al treilea cod, distinct de codul limbii sursă și al limbii țintă sau ipoteza lui Blum-Kulka (1986) privind explicitarea și propunerile lui Toury (1995) despre legile traducerilor.

Gideon Toury este unul din contributorii de marcă ai ideii de universalii ale traducerii. În studiul intitulat *Probabilistic explanations in translation studies Welcome as they are, would they qualify as universals?/Explicații probabiliste în studiile de traducere. Oricât de utile, pot fi ele considerate ca universalii?* el definește căutarea acestor universalii, regularități ale traducerii cel puțin la fel de importante ca și căutarea deliberată a iregularităților sau diferențelor. Principala preocupare a lui Toury (2004: 16) este aceea de a observa și studia trecerea, tranziția de la regularități la universalii, context în care cercetătorul abordează două probleme principale: locul în care s-ar putea localiza universaliiile traducerii și forma acestora.

Studiul *Corpus Linguistics and Translation Studies – Implications and Applications/Studii de corpus lingvistică și traducere – Implicații și aplicații* semnat de Mona Baker (1993) aduce în prim-planul discuțiilor teoretice despre traducere noțiunea de *universalii ale traducerii*. Studiul a stârnit controverse și a catalizat activitatea de cercetare în traductologie. Definiția lui Baker pare să excludă interferențele din domeniul universaliiilor traducerii, în timp ce Gideon Toury (1995: 275) consideră interferența sau legea interferenței/*the law of interference* o lege fundamentală a traducerii (Toury preferă să vorbească despre legi ale traducerii *translation laws*, mai puțin despre universalii ale traducerii). Definiția clasică a interferenței provine de la Uriel Weinreich: „acele cazuri de abatere de la normele oricărei limbi care apar în discursul bilingvilor ca urmare a familiarizării lor cu mai multe limbi” (Weinreich, 1953: 1). Influența lingvistică este, așadar, o consecință normală a contactului cu mai multe limbi sau, parte din ceea ce Cook (2003: 2) numește „multicompetență” la o persoană bi- sau multilingvă. Uneori se utilizează conceptul de transfer și acela de interferență ca fiind sinonime sau ca termeni opuși alții. Interferența este considerată transfer negativ, în timp ce transferul în sine este considerat a fi pozitiv sau cel puțin neutru. Distincția apare chiar arbitrară, consideră Mauranen (2004: 71-72). O soluție mai principală vine de la Toury, care sugerează că acceptabilitatea este determinată de acceptarea socială în cultură. El specifică acest lucru ca subcomponentă a legii sale de interferență, după cum urmează: toleranța interferenței – și, prin urmare, rezistența manifestărilor sale – tind să crească atunci când traducerea este efectuată dinspre o limbă, cultură majoră sau extrem de prestigioasă spre o limbă sau cultură minoră (Toury, 1995: 278). Mauranen (2004: 79) arată că pentru a explora interferența ca o posibilă lege fundamentală a traducerii, este necesar să avem acces la diferite tipuri de corpusuri comparabile: texte originale în limba țintă și

traduceri din diferite limbi sursă. Rezultatele bazate pe astfel de cercetări indică faptul că textele traduse diferă clar de textele originale, și, în ansamblu, traducerile au avut o afinitate mai strânsă între ele decât cu textele netraduse, originale. Prin urmare, Mauranen (2004) dă credit afirmației lui Toury (1995) că interferența sau transferul constituie o lege generală a traducerii.

- Mona Baker (1998: 180-184) vorbește de următoarele tipuri de universalii:
- *explicitarea (explicitation)* care se referă la tendința (universală) a traducătorilor de a recurge la explicitări și de a produce texte mai lungi;
 - *simplificarea (simplification)*, adică tendința traducătorilor de a simplifica limbajul textelor traduse;
 - *conservativismul (conservatism)*, adică tendința uneori exagerată de a respecta particularitățile limbii țintă;
 - *egalizarea (leveling out)*, adică acea caracteristică a textelor traduse dintr-un anumit corpus de texte de a prezenta similitudini lexicale, morfologice, sintactice (frecvența lexemelor, tipuri de lexeme, lungimea propozițiilor) într-o măsură mai mare decât textele originale.

După Andrew Chesterman (2004) universalii se împart în două mari categorii: universalii S (*S-universals*, S for source) și universalii T (*T-universals*, T for target). Universalii S ar surprinde diferențele universale între traduceri și textele sursă ale acestora, cu alte cuvinte caracteristicile modului în care traducătorii procesează textul sursă (creșterea lungimii textelor după traducere, prezența interferențelor, tendința crescută de standardizare, tendința de normalizare a expresiilor dialectale, tendința explicitării, tendința evitării repetițiilor), iar universalii T se referă la diferențele universale între traduceri și texte comparabile netraduse, caracteristici ale modului de utilizare a limbii țintă (simplificarea, convenționalizarea, prezența unor modele lexicale neobișnuite, subreprezentarea elementelor lexicale particulare).

- Printre potențialele universalii S Chesterman (2004: 39) menționează:
- lungirea sau extinderea (*Lengthening*): traducerile tind să fie mai lungi decât textele lor sursă;
 - legea interferenței (*The law of interference*);
 - legea standardizării (*The law of standardization*);
 - normalizarea sau neutralizarea dialectului (*Dialect normalization*);
 - reducerea vocilor narative complexe (*Reduction of complex narrative voices*);
 - ipoteza explicitării (*The explicitation hypothesis*);
 - igienizarea lingvistică (*Sanitization*): se utilizează mai multe colocații convenționale;
 - ipoteza retraducerii (*The retranslation hypothesis*): traducerile ulterioare tind să fie mai aproape de textul sursă;
 - reducerea repetiției (*Reduction of repetition*).

Printre potențialele universalii T Chesterman (2004: 39) menționează:

- simplificarea (*Simplification*);

- varietatea lexicală redusă (*Less lexical variety*);
- densitate lexicală mai mică (*Lower lexical density*);
- utilizarea cu prisosință a unităților lingvistice cu frecvență de utilizare mai mare (*More use of high-frequency items*);
- convenționalizare (*Conventionalization*);
- modelare lexicală atipică și mai puțin stabilă (*Untypical and less stable lexical patterning*);
- subreprezentarea unităților lingvistice specifice limbii țintă (*Underrepresentation of TL-specific items*).

Explicitarea este una dintre caracteristicile considerate universale ale textelor traduse. Au fost realizate mai multe studii pentru a testa ipoteza lui Blum-Kulka (1986: 19), care postulează prezența fenomenului explicitării în textele țintă, subliniază Pápai (2004: 144). Există două abordări principale pentru a testa ipoteza explicității. În primul rând, până de curând, cercetarea s-a bazat pe o comparație între un text sursă și un text țintă implicat în traducere. În consecință, constatările au fost articulate pe baza unor analize contrastante a ceea ce Toury numește *serii de perechi cuplate (ad hoc)/series of (ad hoc) coupled pairs* (Toury, 1995: 77). Odată cu introducerea corpusurilor comparabile monolinguale, a apărut o nouă abordare a investigării textului tradus, ceea ce Pápai (2004: 145) numește *turnura monolinguală/monolingual turn*. În termeni procesuali, explicitarea este o tehnică de traducere care implică o schimbare privind structura sau conținutul în convertirea textului sursă în text țintă. Este o tehnică de rezolvare a ambiguității, îmbunătățire și creștere a coeziunii textului și de asemenea de adăugare de informații lingvistice și extra-lingvistice. Motivația finală este efortul conștient sau subconștient al traducătorului de a satisface așteptările cititorilor țintă. În ceea ce privește explicitarea ca produs, ea este o caracteristică textuală care contribuie la un nivel mai înalt de explicitare în comparație cu textele netraduse. Aceasta se poate manifesta prin apariția unor caracteristici lingvistice utilizate mai frecvent decât în textele netraduse sau prin inserarea unor informații lingvistice și extra-lingvistice care lipsesc din textul sursă (Pápai, 2004: 145). În acest sens, într-un studiu comparatist maghiaro-englez Pápai (2004) formulează următoarele ipoteze: 1. în ciuda diferențelor structurale dintre cele două limbi, traducerea din limba engleză în maghiară implică strategii de explicitare; 2. textele în limba maghiară care sunt rezultatul unui act traductiv arată un nivel mai mare de explicitare decât acele textele maghiare care nu sunt traduceri și 3. gradul de explicitare este mai mare în textele științifice decât în textele literare.

Dacă se iau în considerare diferențele structurale dintre cele două limbi implicate (maghiara fiind o limbă aglutinantă care folosește mai puține cuvinte pentru a exprima un sens decât engleza analitică), se presupune că traducerile din engleză în maghiară ar avea un grad mai mare de implicitare (prin procese de generalizare sau omiterea unor informații lingvistice sau extralingvistice prezente în textul sursă). Cu toate acestea, în direcția de traducere engleză – maghiară

explicitarea pare a fi tendința dominantă în corpusurile paralele (Pápai, 2004: 159-160). În cercetarea condusă de specialistul maghiar primele două ipoteze au fost validate, dar cea de-a treia ipoteză nu a fost validată, deoarece analiza nu a furnizat dovezi privind o diferență clară între textele literare și neliterare, în ceea ce privește gradul de explicitare.

După această incursiune în devenirea științei traducerii și a teoriilor legate de traducere, putem conchide că există câteva etape evolutive ale devenirii traductologiei ca știință, clar decelabile în special a cea de-a doua jumătate a secolului XX: începând cu anii 1950 până spre anii 1970 se conturează etapa tatonărilor, a primelor încercări de a fundamenta bazele științifice ale disciplinei, perioada anilor 1980, când se începe valorificarea rezultatelor din alte discipline (psiholingvistică, sociolingvistică), și perioada de după anii 1990, când intervin observațiile empirice și ia avânt aplicarea tehnologiilor moderne. Este epoca în care putem vorbi de o democratizare a traducerii (accesul la diverse resurse, Internet, CAT – *Computer Aided Translation*, baze de date informatice).

Traductologia contemporană

Perioada de după anii 1990 este totodată și epoca în care se impun cercetările în domeniul *Corpus linguistics* (vezi contribuția lui Mona Baker), epocă în care centrul de interes se deplasează de pe abordarea textuală pe o abordare care tratează textul ca un tip de discurs (*discourse analysis*) și se extinde tot mai mult studiul traducerii și a textului tradus ca o formă de discurs, purtător de informație culturală. Perioada de după 1990 și în special anii 2000 pot fi considerați anii în care, cel puțin în Europa, traducerea devine chiar o disciplină a integrării europene.

La începutul anilor 1990 Mary Snell-Hornby începe să vorbească bunăoară de o turnură culturală (*cultural turn*) în cadrul traductologiei, o orientare cuprinzând abordări lingvistice și literare deopotrivă. Turnura culturală se referă la o schimbare de orientare ce are loc în cadrul câtorva teorii sau abordări, o orientare către dimensiunile culturale, istorice și ideologice ale traducerii. Turnura culturală subliniază ideea că fiecare traducere poartă amprenta timpului și a contextului cultural în care se naște. Fenomenul de *cultural turn* sau transformare culturală a fost un fenomen intelectual de proporții, care a depășit cadrele traducerii sau traductologiei cuprinzând, în general, științele umane. Lingvistica a suferit o transformare culturală, odată cu apariția analizei discursului, subliniază Susan Bassnett (2007: 15) și a răspândirii corpusului lingvisticii. Studiile literare au adoptat metode din studiile culturale, estompând liniile care despărțeau cândva aceste două arii de cercetare distincte. Istoria a fost supusă, de asemenea, la schimbare similară, cu mai mult accent pe istoria culturală și socială și extinderea a ceea ce fuseseră cândva zone marginale, precum istoria din medicină, istoria familiei și istoria științei. Transformarea culturală în traductologie poate fi văzută

ca parte a transformării culturale care a avut loc în științele umaniste în general, la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, și a modificat forma multor discipline tradiționale, conchide Bassnett (2007: 17). Turnura culturală se schițează de la teoria polisistemului și va include teoriile *gender*, feministe, postcoloniale etc., asupra cărora nu insistăm. Un alt exemplu de transformare culturală în studiile de traducere a fost extinderea cercetării în ceea ce privește normele care reglementează strategiile și tehnicile de traducere. Gideon Toury (1995), Andrew Chesterman (1993) și Theo Hermans (1999) au căutat să exploreze normele de traducere, norme privite nu numai din perspectiva convențiilor textuale, ci și din punctul de vedere al așteptărilor culturale, subliniază Susan Bassnett (2007: 18).

Unele dintre aceste noi tendințe și orientări în traductologie, care apar la sfârșitul secolului XX le-am numi traductologie intervenționistă. Traducerea nu mai este percepută ca un act de mediere lingvistică, ci ca o necesitate a medierii între culturi și ideologii. Scopul traducerii este, conform acestor tendințe intervenționiste, nu atât obținerea unei copii mai mult sau mai puțin fidele a originalului, ci obținerea unui text capabil să transmită idei și principii culturale, politice sau ideologice, capabil să corecteze traduceri anterioare, reinterpretându-le după criteriile sociale în vogă. Traductologia intervenționistă cuprinde în special modelul postcolonial și cel feminist.

În traductologia după principii feministe intervenția în text este una semnificativă, scopul acestor interferări fiind acela de a genera un text ținută cât se poate de neutru din punct de vedere al genurilor (*gender neutral*), pentru a reduce discriminarea negativă a femeilor sau a atenua stereotipiile negative legate de femei⁶. Pe lângă soluții care nu afectează cu nimic spiritul textului (de exemplu în traducerile franco-engleze s-a introdus lexemul *Québécois-e-s*, pentru a nu discrimina în sens negativ femeile din Quebec, sau înlocuirea pronumelor *he, him, his* cu forma de plural: *they, them, their*), în special în traducerea literară (inclusiv traducerile textelor sacrale) considerăm că este de evitat înlocuirea unor elemente lexicale cu referință masculină (*man, boy, son*) cu altele neutre (*person, adult, child, human being*), pentru că acest lucru ar însemna o interferență nepotrivită în spiritul și mesajul textului. Promovarea feminității în detrimentul lexemelor cu tentă masculină nu reprezintă în toate cazurile o opțiune traductologică viabilă, așa cum vederea textelor literare de orice referire de gen sau o neutralizare exagerată poate fi considerată interferență ce nu ține cont de specificul literaturii. Să ne imaginăm, ca un simplu exercițiu intelectual, cum ar arăta un text literar

6 Pentru detalii vezi Robert Koester, 2012, *A Brief Layman's Guide: Understanding the Problems With Gender-Neutral Translating*, <http://www.peacehoughton.org/wp-content/uploads/2012/02/LaymansGuideGNTrans.pdf>, Wayne Grudem, *What's wrong with gender neutral Bible translations?* <http://www.waynegrudem.com/wp-content/uploads/2012/03/What-s-Wrong-with-Gender-Neutral-Bible-Translations.pdf>, Leonardi, Vanessa; Taronna, Annarita, *Translators vs Translatresses' Strategies: Ethical and Ideological Challenges* MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación, núm. 3, 2011, pp. 377-402 Universitat de València Alicante, España.

precum *Ciuleandra* epurat de orice element lexical referitor la gen, elemente ale deixisului personal sau social sau tradus conform principiului neutralității de gen sau al nediscriminării femeii.

Traductologia postcolonială concepe textul tradus ca un mediu capabil să reflecte puteri și relații politico-sociale. Traducătorul poate, în această viziune, manipula cultura, literară și politică, poate manipula chiar receptarea unui text tradus prin intervenția în text. Această intervenție înseamnă, de fapt, o manipulare a textului în sensul introducerii (și implicit promovării) propriilor idei politice sau culturale, sau a ideilor și ideologiilor dominante sau la modă într-o perioadă dată. Alegerea cuvintelor, intervenția în stilul vorbirii unor personaje poate duce la o elevare sau depreciere a acestora: traducând prin cuvinte argotice poate induce o părere negativă sau traducând printr-un stil mai elevat poate induce aprecieri pozitive despre personaje, uneori chiar contrar intențiilor auctoriale.

Contribuția lui Snell Hornby aduce în prim-plan o detronare a conceptului echivalenței (care este o iluzie după Snell Hornby), deplasarea accentului de pe normativitate (traductologia prescriptivă) spre o traductologie descriptivă dar și cu mutarea centrului de interes pe cultura țintă și receptorul țintă, cu toate implicațiile sociale, funcționale, pragmatice, culturale.

Începând cu anii 1990 se observă o deplasare a accentului spre normele de așteptare ale publicului receptor; are loc, așadar, o abandonare a traducerii exotizante către o traducere naturalizantă, conform normelor culturii țintă. Snell-Hornby (2006) vorbește despre turnura culturală a anilor 1980 (DST, Manipulation School, Skopos, teoria deconstrucției a lui Derrida), dar și despre interdisciplina sau *turnura interdisciplinară* a anilor 1990 sau turnura empirică respectiv turnura globalizantă de la începutul anilor 2000. Rodica Dimitriu (2006) dedică un volum impresionant acestui fenomen al turnurii culturale, precizând că printre preocupările acestui fenomen se află studierea poziției traducerilor în diferite culturi până la studierea felului în care factorii socioculturali, poetici, ideologici, politici, etnici sau identitatea de gen au format practica traductologică în arii geografice diferite (Dimitriu, 2006: 15).

Există un lung șir de teorii și abordări ale traducerii, fiecare contribuind, în felul său, la îmbogățirea repertoriului de cunoștințe despre traducere. Însă toate teoriile par a valorifica un aspect esențial al traducerii: implicațiile culturale. Traducerea nu poate fi niciodată discutată separat de culturile limbilor respective, de cultura sursă și cultura țintă, deoarece limbile constituie o componentă esențială a culturilor. „Acestea din urmă se definesc ca totalitatea credințelor și a practicilor unei societăți. Cuvintele dobândesc înțelesuri numai în raport cu cultura în care sunt folosite și deși limbile nu determină cultura, ele reflectă în mod cert credințele și practicile unei societăți.” (Nida, 2004: 162)

Din acest motiv credem că dincolo de deosebirile de paradigmă care se pot stabili între diverse abordări teoretice ale traducerii, între diversele teorii menite toate să elucideze ce altceva decât inefabilul procesului traductiv, este necesar

să acceptăm polivalența actului traductiv și ideea pluralității traducerilor posibile. Concepția modernă despre traducere recunoaște posibilitatea existenței mai multor traduceri bune, deopotrivă valide: o retraducere nu anulează traducerile anterioare, o versiune de traducere nu anulează celelalte versiuni existente. „Traducerea unică este iluzorie, întrucât fidelitatea față de sens se realizează în funcție de o mulțime de factori, între care se creează o simbioză, marcată și ea de personalitatea traducătorului, mai ales în traducerea literară. Prin urmare, critica traducerii are în vedere subiectivitatea traducătorului (traduceri posibile, plurale după lecturi plurale), strategiile de traducere folosite (literală, liberă, comunicativă, interpretativă și de adaptare), istoricitatea și efectele distanței temporale și culturale dintre textul de origine și textul tradus (care duc la traduceri plurale ce pot cunoaște sau nu variante intermediare), traducerile interne (datorate constrângerilor lingvistice și extralingvistice, dar și evoluției limbii sursă), funcționalitatea tipului de text tradus (care impune aplicarea specifică a strategiilor de traducere: traducere poetică sau recreare, traducere tehnică, traducere de vulgarizare etc.), mediul cultural și lingvistic sursă și țintă.” (Lungu-Badea, 2004: 30)

În aceeași măsură ne asumăm teza lui Ricoeur privind *absența unui criteriu absolut al unei traduceri bune*, și considerăm că o traducere reușită depinde de o multitudine de factori, printre care scopul traducerii, funcția pe care trebuie să o îndeplinească, personalitatea și competențele traducătorului, dar și ideea că există o pluralitate de traduceri posibile pentru același text sursă. Cu toate acestea, acceptăm și ideile care contravin abordării noastre, precum opinia Miroslovei Luchiancova, care afirmă că Paul Ricoeur greșește atunci când vorbește de absența unui criteriu absolut al unei traduceri bune, un astfel de criteriu putând fi „*sursa inițială* a traducerii – *originalul*, dar indicator – o *analiză comparativă* a traducerilor existente a sursei originale: a textului autorului. [...] orice traducere poate fi declarată echivalentă cu cea mai perfectă traducere a unei lucrări.” (Luchiancova, 2015: 48)

Credem că în postmodernism traducerea se transformă într-o formă a scriiturii, într-o modalitate creativă de producere a textelor. Tindem să fim de acord cu ideea că traducerea nu se poate supune și nu trebuie să se supună întotdeauna și fără drept de apel ideologiilor contemporane (corectitudinea politică, tendințele feministe, drepturile omului ș.a.m.d.), doar de dragul unei interdisciplinarități extinse. Acest lucru ar însemna, cel puțin în cazul traducerii literare, două lucruri la fel de nefaste și nepotrivite: emiterea unor judecăți de valoare sau morale referitoare la epoci trecute (și opere literare aparținând unor epoci trecute) cu ajutorul unor sisteme sau criterii de judecată aparținând prezentului, și, prin urmare, traducerea prin cenzurare a unor elemente lexicale, concepte, formulări, realități, manifestări, comportamente care au făcut parte din recuzita existențelor umane în trecut, dar azi sunt sau pot fi privite drept imorale, discriminatorii, nepotrivite sau incorecte ideologic sau politic (traducerea prin eufemizare, omisiunea unor termeni ca *negru*, *sclav* etc. din romanele lui Mark Twain, omiterea sau identificarea

unor lexeme *soft* pentru desemnarea unor realități precum *workhouse*, sau exploatarea copiilor/*child labour* din romanele lui Charles Dickens). Acest fenomen este numit de Lungu-Badea (2001: 46) *amputarea* textului, care se face, de cele mai multe ori, din rațiuni educative. „În astfel de situații limita dintre traducere și adaptare este destul de labilă, este, în fapt, o confiscare ideologică, dar și o manipulare dictată de motive simplificatoare ce stau sub semnul accesibilității ori a stereotipiei culturale sau sociale.” (Lungu-Badea, 2001: 46) În cazuri extreme, se ajunge la o rescriere totală a textului, epurând sau eufemizând toate expresiile considerate nepotrivite ideologiei timpului (vezi practica editorială și traductivă din perioada comunistă, studiul lui Árpád Kémenes din volumul *Imagológiai olvasókönyv*, 2016), sau o scoatere din inventar a unor producții literare clasice (vezi nerecomandarea poveștilor fraților Grimm pe motiv că ar reprezenta relații feudale sau prefeudale, nepotrivite spiritului pedagogiei contemporane sau educației copiilor din secolul XXI⁷).

7 <http://www.e-nepujsag.ro/op/article/hogyan-nevelj%C3%BCnk-olvasni-szeret%C5%91-gyrekeket>

Traductologia românească

Termenul *traductiv* este atestat în limba română încă din 1876, în *Dicționariulu limbii române după însărcinarea dată de societatea academica romana*, vol. 2, realizat de A. Treboniu Laurian, I. C. Massim, G. Barițiu, I. Hodoșiu și tipărit la Noua typographia a laboratoriloru romani. Termenul este definit astfel: „TRADUCTIVU, -a, adj., traductivus; 1. la antichi derivatu ca și *traducticiu*; 2. la moderni, prin care se *traduce*: *modu traductivuu*, *expressioni traductive*.” (1876, p. 1479) (Lungu-Badea: 2013).

Georgiana Lungu-Badea (2013) subliniază faptul că tradiția cercetării românești este copleșitoare. Autoarea timișoreană enumeră o listă lungă de autori și lucrări care au contribuit la dezvoltarea traductologiei românești. Astfel, am selectat următoarele contribuții teoretice ale specialiștilor români: Ioan Baciuc și Virginia Baciuc, *Introduction à la théorie et à la pratique du thème*, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 1980, Lucian Blaga, *Cum am tradus pe Faust*, în „Steaua”, 5, 1957, p. 85-90; Teodora Cristea, *Contrastivité et traduction*, București, Tipografia Universității București, 1983 și *Stratégies de traduction*, București, Editura Fundației „România de Măine”, (1998) 2000; Alexandra Cuniță, *Un marker aspectuel: l’adverbe roumain tot. Problèmes de traduction în Études de traductologie*, în Maria Țenchea, (éd.), Timișoara, Editura Mirton, 1999a, p. 16-24; Janeta Drăghicescu, *Cours pratique de traductions. Domaine roumain-français. Textes littéraires*, Universitatea din Craiova; Irina Eliade, *Cours de la théorie et de la pratique de la traduction*, București, Universitatea din București, 1973; Leon Levîțchi, *Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română* [Guide pour les traducteurs de l’anglais vers le roumain], București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975 și *Manualul traducătorului de limba engleză*, București, Editura Teora, 1993, Maria Țenchea *Etudes de traductologie*, Timișoara, Editura Mirton, 1999 și *Dicționar contextual de termeni traductologici (francez-român)*, Timișoara, Editura de Vest, 2008, Marcel Corniș-Pope, *Traducerile – funcția epistemologică a unei culturi*, în „Orizont”, 25, 1980, 639, 2013).

Specialiști din diferite domenii și oameni de cultură și-au exprimat opiniile referitoare la traducere: Nicoale Cartoian, 1925, Dumitru Chițoran, *Sensul cuvântului în teoria traducerii*, în I. Coteanu, L. Wald (coord.), *Semantică și semiotică* (I), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 141-152. 1981; Elena Ghiță, *Către o știință a traducerii*, în „Orizont”, 27, 23 ian. 1976, nr. 3, p. 3, *Pastișa, parodia, traducerea*, în *Filologie XXV*, vol. 2, Literatură, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1982, p. 193, *Pentru o definiție a traductemului* (I), în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe Filologice, vol. 20, 1982, p. 63-72; (II), „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe Filologice, vol. 21, 1983, p. 61-67, *Qu’est-ce que la traductologie?*, în „Buletinul științific al Facultății de învățământ pedagogic”, Pitești, 1980, p. 443-447. *Le*

statut actuel de la traductologie, în M. Țenchea (éd.), *Etudes de traductologie*, Timișoara, Editura Mirton, 1999, p. 5-15 sau *Mic tratat despre limbajul poeziei*, București, Editura Cartea Universitară, 2005, Gelu Ionescu, *Orizontul traducerii*, București, Editura Univers, 1981; Tudor Ionescu, *Sur la traductologie*, în R. Baconsky et M. Papahagi (éds.), *Romanica*, III, *Introduction aux études littéraires. Domaine roman*, Universitatea din Cluj-Napoca, 1989, p. 142-163 și *Traductologie sau traductosofie*, în *Noul Continent*, anul I, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, 2000, Nr. 1-4, p. 39-45; H. Jacquier, 1991, Ioan Kohn, *Probleme estetice ale traducerii*, în „Familia”, nr. 12/10 oct. 1978, p. 7 și *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Timișoara, Editura Facla, 1983; Irina Mavrodin, *Traducerea o practico-teorie*, în: I. Mavrodin, *Modernii-precursori ai clasicilor*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 191-209, *Mâna care scrie*, București, Editura Eminescu, Marcel Corniș-Pope, *Traducerile, funcția epistemologică a unei culturi*, în *Orizont*, 25/1980, pp. 1-6, Magda Jeanrenaud, *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*, Iași, Editura Polirom, 2006, Victor Ivanovici, *Un caftan pentru Don Quijote. Spre o poetică a traducerii și alte repere*. București, Editura Ideea europeană, 2011 etc. Scriitori, critici literari, teoreticieni, lingviști, traducători au meditat asupra acestei experiențe artistice particulare, traducerea literară: Blaga, 1957; Perpessicius, 1957; Flora, 1970; Gheorghe, 1972; Elena Ghiță, 1979, 1994, 1998, 2005; Irina Mavrodin, 1981; Ioan Kohn, 1979, P. Miclău, 1981, 1983; Elena Loghinovschi, 1989; S. Marcus, 1984; V. Streinu, 1978, Muguraș Constantinescu 2006, 2009; V. Ivanovici, 2011 (cf. Lungu-Badea, 2013).

Pioariu (2003) explică aplecarea intelectualilor români pentru problemele traducerii prin conștientizarea faptului că nici o națiune nu se poate dezvolta, nici o cultură nu poate evolua, „nici un popor nu-și poate înscrie cultura în sfera civilizației mondiale dacă se izolează, dacă nu participă cu tot ce are ea mai bun, mai valoros, la circuitul mondial de valori spirituale și că bunurile spirituale se află într-o permanentă dinamică a schimburilor culturale, scriitorii și traducătorii români de profesie s-au lansat într-o activitate de anvergură, de mare utilitate și responsabilitate.” (Pioariu, 2003: 2)

Volumul lui Ioan Kohn, *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere* (1983) se remarcă prin accentul pe care îl pune pe importanța și calitățile limbii țintă în traducere, opinie care contravine tendințelor epocii de a pedala pe ideea imposibilității traducerii tuturor efectelor de nuanță din textul și cultura sursă. Kohn introduce în discursul traductologic românesc *ideea valorilor compensatorii în procesul traducerii*. El face diferența dintre traducere prospectivă și retrospectivă, respectiv traducere receptivă și adaptativă (Petru, 2014: 331). Ioan Kohn dovedește prin volumul de traductologie scos la Timișoara că este partizantul traductibilității absolute și al (re)creării prin traducere: „Prin *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Ioan Kohn își propune să restabilească echilibrul dintre scrierile consacrate limitelor traducerii, scrieri care formează literatura de contestare a traducerii, și cele consacrate îmbogățirii textelor prin traducere, câștiguri[lor], pe care opera

literară le poate dobândi prin traducere, datorită cărora se compensează, parțial sau chiar în totalitate, minusurile obligatorii [...] Pentru a cunoaște și, mai ales, pentru a depăși problemele și dificultățile de traducere, Kohn clasifică paradoxurile legate de (in)traductibilitate, în două categorii, dintingându-le după natura lor, estetice și lingvistice, acestea din urmă divizate, la rândul lor, în strict lingvistice, determinate de diferențele de decupare a realității, și extralingvistice sau culturale. Subscriind opiniei lingvistului și traductologului francez, Georges Mounin: *Intraductibilitatea nu trebuie privită ca un mister sau ca o sperietoare: ea este o noțiune statică*, Kohn arată că actualizarea expresivității unui cuvânt nu se poate face decât în context, singurul capabil să recompună lanțul funcțional de origine și să reactualizeze resursele latente ale limbii traducătoare, acele virtualități care devin *elemente compensatorii* de mare eficiență.” (Lungu-Badea, 2013: 120-121)

Andrei Bantaș, profesor, traductolog și lexicograf român se remarcă prin studiile și volumele sale dedicate problemelor traducerii: *Câteva aspecte teoretice și practice ale traducerilor simultane*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 29, nr. 1, 1978, pp. 65-71; *Analiza textului și traducerile*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 29, nr. 3 1978, pp. 341-346; *Capcanele limbii engleze. False friends* (Editura Teora, 1992); volumul scris în colaborare cu Elena Croitoru, *Didactica traducerii* (Editura Teora, 1999), precum și alte volume care sunt dedicate traducerii, retroversiunii, problemelor teoretice și practice ale traducerii.

Profesorului bucureștean Leon Levițchi i-au apărut cel puțin două lucrări în domeniul traductologiei: *Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975 și *Manualul traducătorului de limba engleză*, București, Editura Teora, 1993. „Depășind modelele autohtone, lucrarea lui Leon D. Levițchi, intitulată prea modest *Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română*, revizuit, adăugit și reintitulat cu aceeași modestie *Manualul traducătorului de limba engleză*, este, într-adevăr, un *vademecum* al traducătorului, la baza căruia stă experiența de traducător și profesor a autorului. Acest tratat de traducere reprezintă una dintre cele mai solide și subtile pledoarii pentru conjugarea eforturilor de rafinare a limbilor cu care operează traducătorul, astfel încât citirea textului-sursă să fie făcută „cu un ochi lingvistic”. Sugestiile de abordare a traducerii cuprind toate dimensiunile și formele textuale. Analiza, complexă și globală, pornește de la sensurile denotative, gramaticale, stilistice, conotative, trece prin omonimie și polisemie, sinonimie relativă, contextuală, echivalențe posibile și imposibile, contextualizare și decontextualizare, modalitate exprimată fonologic, lexical, gramatical, stilistic, se oprește asupra conotațiilor în încercarea de a le clasifica, urmărește realizarea coerenței explicite și implicite. O atenție specială este acordată valorii stilistice a cuvintelor, stilurilor funcționale, pentru a propune, în cele din urmă, o etapizare a fazelor procesului de (pre) traducere. Scopul acestor studii, cu accente normative, este de a perfecționa actul de traducere în sine și de a ridica nivelul calitativ al traducerii, prin demontarea procesului de transfer lingvistic.” (Lungu-Badea, 2013: 111)

Camelia Petrescu scoate în evidență latura de traducător avizat a lui Levițchi, cunoscut pentru traducerile sale din limba engleză, dar și empirismul, pragmatismul abordării sale vizavi de activitatea de traducere. Pentru Leon Levițchi traducerea este nimic altceva decât parafrazăre. „Ușor vehement împotriva lingviștilor ostentativ teoreticieni care, incapabili de a traduce ei înșiși și porniți împotriva lingvisticii aplicate, [...] susțin că traducerea este imposibilă, Leon Levițchi ne oferă, în cartea sa (*Îndrumar pentru traducătorii din limba engleză în limba română*, 1975), rezultatele unui demers empiric, [...] vizând mai degrabă învățarea limbii străine decât traducerea ca activitate specifică.” (Petrescu, 2000: 30)

Traductologul român Rodica Dimitriu se remarcă prin excelențele sale lucrări de teorie a traducerii, elaborate în limba engleză: *Theories and Practice of Translation*, Iași, Institutul European, 2002, *The Cultural Turn in Translation Studies*, Iași: Institutul European, 2006, *Translation Technology in Translation Classes*, Iași, Institutul European, 2008. Rodica Dimitriu semnalează probleme ale meseriei de traducător precum lucrul sub presiunea timpului, distincția dintre factorii extratextuali și cei intratextuali ai modelului funcționalist consacrat al lui Nord, precum și problemele terminologice din modelul lui Trosborg (Petraru, 2014: 362). „Discursul traductologic după 1989 se ramifică datorită interesului sporit pentru domeniu, [...] Astfel, apar teze în traductologie, atât teoretice [...] cât și aplicate [...] sunt publicate în continuare opere ale traductologilor români (filiera franceză: Irina Mavrodin – *Despre traducere: literal și în toate sensurile* (2006), Magda Jeanrenaud – *Universaliile traducerii* (2006), *La traduction. Là où tout est pareil et rien n'est semblable* (2012), Lungu-Badea Georgiana – *Teoria culturemelor; teoria traducerii* (2004), *Tendințe în cercetarea traductologică* (2005), *Scurtă istorie a traducerii: repere traductologice* (2007) și cea engleză: Rodica Dimitriu – *Disocieri și interferențe în traductologie* (2001) *The Cultural Turn in Translation Studies* (2006), Ioan-Lucian Popa – *Translation Theories of the Twentieth Century: 1900-1990* (2008), *An Introduction to Translation Studies* (2009) Ungureanu Cristina – *An Introductory Course in the Theory and Practice of Translation* (2008) și mulți alții. Sunt publicate și mărturiile/studii ale marilor traducători de filosofie: Bogdan Ghiu, *Totul trebuie tradus. Noua paradigmă* (2015) sau literatură (engleză): Antoaneta Ralian, *Amintirile unei nonagenare* (2014).” (Petraru, 2014: 365-366)

O lucrare de referință, în peisajul traductologic contemporan din România, propusă de Magda Jeanrenaud, este volumul *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*, 2006, în care autoarea abordează probleme generale și specifice traducerii între limbile înrudite: „strategii și tehnici, reformularea și deform(ul) area traductivă, relația autor-traducător și drepturile de proprietate intelectuală.” (Lungu-Badea, 2013: 127)

Georgiana Lungu-Badea este unul din specialiștii implicați în dezbaterile teoretice despre traducere în limba română, fiind unicul autor al mai multor volume de traductologie: *Teoria culturemelor; teoria traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2004, *Tendințe în cercetarea traductologică*. Timișoara:

Editura Universității de Vest, 2005, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria și practica traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2012, *Idei și metaidei traductive românești (secolele XVI-XXI)*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2013.

Petraru (2016) amintește și de contribuțiile lui Muguraș Constantinescu, *La traduction littéraire en Roumanie au XXIème siècle: quelques réflexions* în *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal*, 2009, 54.4, pp. 871-883 și Bogdan Ghiu, *Totul trebuie tradus. Noua paradigmă (un manifest)* (2015), un volum unic „prin problemele traductologice ridicate în epoca globalizării, în contextul unei concepții defective despre traduceri a publicului românesc (v. traducerile online, ex: google translate etc.), a lumii academice interesată de puncte (și intelectualelor chiar, reticenți traducerii, văzută ca meserie de mâna a doua) și a radiografiei pieței traducerii de carte.” (Petraru, 2016: 367) În *Totul trebuie tradus. Noua paradigmă (un manifest)* (2015) Ghiu, propune o schimbare paradigmatică de la metafora epistemologică a interpretării la cea a traducerii. Originală pentru reflecția traductologică românească este și opera lui Cornea, *Interpretare și raționalitate* (2006) unde traducerea, ca în toată hermeneutica, de altfel, este văzută ca o treaptă a interpretării, criticul român îmbunătățind clasificarea tripartită operată de Jakobson în anii 1960 (traducerea interlingvistică, intralingvistică și intersemiotică) prin adăugarea traducerii de la abstract la concret (așa cum se întâmplă în cazul alegoriei, explicației, coniecturii și descifrării).

Așadar, azi există câteva școli de traductologie, (în special în centrele universitare, București, Cluj, Timișoara, Iași, enumerate într-o ordine aleatorie). Lucrările care iau naștere în cadrul acestor școli îmbogățesc repertoriul cunoașterii noastre despre activitatea de traducere. „Obiectivul traductologiei, în general, și al traductologiei românești, în particular, nu constă nici în a stabili un tipar normativ de traducere, nici în a oferi un rețetar traductiv. Traductologia românească prezintă toate ramurile traductologice care constituie disciplina: reflecții asupra procesului și asupra produsului finit (este adevărat că sunt restanțe încă la capitolul variabilitate a modelelor de evaluare a traducerii, adaptabile strategiei și funcției textului tradus). Se recuperează însă teren în sfera istoriei traducerii, a metalimbajului și a criticii traducerii, pozitivistă.” (Lungu-Badea, 2013: 133)

Într-un studiu dedicat istoriei traductologiei românești, *Câteva reflecții cu privire la starea traductologiei românești*, Jeanrenaud remarcă rolul pe care ruptura de la 1989 a produs-o în sensul refuzului asumării oricărei continuități, tocmai în momentul în care traductologia românească începe să se afirme ca o disciplină autonomă. Tocmai datorită acestei fracturi evolutive, starea de azi a traductologiei românești are un aspect particular: dezechilibrul între producția de carte (de teoria traducerii) în limba română și în alte limbi, o preluare a tradițiilor occidentale fără a manifesta un prea mare interes pentru tradiția traductologică românească și lipsa unei terminologii conceptuale românești.

Observațiilor făcute de Magda Jeanrenaud le adăugăm următoarele: tendința autorilor din România de a utiliza și valorifica în special contribuția specialiștilor

occidentali (literatura de specialitate în limbile engleză și franceză, eventual germană), fără a (putea, probabil) recurge la contribuția școlilor traductologice din Europa Centrală (printre traductologii maghiari de marcă se numără azi Kinga Kaludy, Krisztina Károlyi, Pál Heltai, Sándor Albert, Csilla Dobos, Júlia Dróth, iar din trecut îi amintim pe poeții sau scriitorii János Arany, Sámuel Brassai, Dezső Kosztolányi ș.a.)⁸ sau din Rusia/fosta Uniune Sovietică (A.V. Fjodorov, I.I. Revzin, V. Ju. Rozențveig, A.D. Șveitșer sau Komissarov făcând parte din garda mai veche), respectiv diferența de nuanță dintre *traductologia românească* și *traductologia în limba română*. Observația noastră primă este validă și cu privire la scrierile comparatiste, la studiile care își propun analiza unor traduceri din limba română: traducerile analizate sunt, de obicei, cele în engleză sau eventual în franceză. Traductologia românească nu înseamnă neapărat traductologia în limba română, ci mai degrabă discursul traductologic din România, elaborat de specialiști rezidenți în România. Probabil din diverse motive obiective, ce țin de o o marcată obsesie a lumii academice pentru puncte, vizibilitate pe plan internațional, publicații cotate și factori de impact, specialiștii români (cu câteva excepții, evident) tind să elaboreze studii de mai mici dimensiuni, în general studii aplicate comparatiste sau analitice, într-o limbă de circulație internațională (în special limba engleză), și nu se scriu prea multe lucrări teoretice, sintetice în limba română, în și prin care s-ar putea iniția mult dorita unificare sau standardizare a terminologiei traductologice românești (excepții în acest sens sunt volumele amintite mai sus). De asemenea, lipsesc și lucrările teoretice în limba română care să valorifice sau să prezinte evoluția discursurilor traductologice neoccidentale (din Europa Centrală sau școala traductologică rusească), așa cum nu se scriu nici studii sau volume în limba română dedicate traducerilor din/în limba română în/din limbile maghiară, germană, bulgară, ucraineană etc.

8 Iată și câteva titluri din literatura traductologică maghiară, listate în ordine cronologică (lista, evident, nu este completă, ci orientativă): Radó Antal (1909). *A fordítás művészete*. Budapest: Franklin-Társulat; Makai Imre (1954). *Fordításelmélet./ Teoria traducerii* Egyet. Jegyz.; Sarkadi Vilma (1955). *Bevezetés a fordítás elméletébe/ Introducere în teoria traducerii* Budapest: Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat; Tarnóczy Lóránt (1966) *Fordítókalauz/ Ghid de traducere*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; Szabó Ede (1968). *A műfordítás/ Traducerea literară*. Budapest: Gondolat Kiadó; Dániel Ágnes (1983). *A fordítói gondolkodás iskolája/ Școala de gândire traductologică*. Budapest: Tankönyvkiadó; Klaudy Kinga (1994) *A fordítás elmélete és gyakorlata/ Teoria și practica traducerii*, Budapest: Scholastica Kiadó; Kabdebó Lóránt et alii (1998). *A fordítás és intertextualitás alakzatai/ Forme ale traducerii și intertextualității*. Budapest: Anonymus; Albert Sándor (2011). „A főnyire épített ház” *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai/ „Casa construită pe iarbă” Fundamentele filosofice ale teoriilor traducerii în știință și limbă*. Budapest: Áron Kiadó; Dróth Júlia (2011) *Fordítói ABC – Fától az erdő/ABC-ul traducerii sau a nu vedea pădurea de copaci*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete; Dróth, Júlia (2012) (ed.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról/ Limbaje profesionale și traducere. Studii pe teme actuale în traducerea specializată și formarea traducătorilor*. Gödöllő: Szent István Egyetem; Károly Krisztina (2007). *Szövegten és fordítás/Textologie și traducere*. Budapest: Akadémiai Kiadó; Józán Ildikó – Jeney Éva – Hajdu Péter (2007) (eds). *Kettős megvilágítás. Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig. „Pont fordítva” 4/ Perspective duble. Scrieri ale teoriei traducerii de la Sfântul Ieronim până la sfârșitul secolului al XX-lea. „Exact Invers” 4*. Budapest: Balassi.

O incursiune în istoria traducerilor româno-maghiare

În acest capitol urmărim să facem o scurtă incursiune în istoria traducerilor românești, cu o aplecare deosebită pe domeniul traducerilor dintre limbile română și maghiară⁹, prezentând și contextul istoric și cultural în care aceste traduceri au apărut.

Ce anume se traduce dintr-o cultură în alta este dirijat de o bună vreme de politicile de traducere. Gideon Toury consideră politicile de traducere ale unei culturi la un moment dat atât de importante, încât introduce conceptul de *norme preliminare*. „Normele preliminare le preced pe cele textual-lingvistice, aplicate pe parcursul procesului de traducere și cuprind, în linii mari, factorii implicați în selecția tipurilor de texte sursă, texte sursă individuale, autori, școli literare, genuri, limbi sursă, etc. ce urmează să fie importate, prin traducere, într-o anumită cultură/limbă, într-o anumită perioadă istorică.” (Surugiu, 2011: 123)

André Lefevere, un traductolog interesat de dimensiunea ideologică a traducerilor, acordă și el un rol foarte important politicilor de traducere practicate de o anumită cultură la un moment dat, „arătând explicit care sunt instituțiile răspunzătoare de stabilirea politicilor de traducere, pornindu-se de la un minister, departament dintr-un guvern, care elaborează un document politic pe baza căruia editurile își stabilesc/își pot stabili politicile de traducere (de exemplu în regimurile totalitare) și alte instituții care își propun proiecte culturale (programele Institutului Cultural Român, în perioada contemporană).” (Surugiu, 2011: 123) Politicile de traducere sunt în strânsă corelație cu deciziile politice, cu acele constrângeri pe care regimurile politice le pot introduce la un moment dat. Folosindu-se de ideile lansate de Gisele Sapiro privind politicile de traducere, Surugiu (2011: 124) subliniază faptul că „în țările în care domeniul economic este subordonat celui politic, producția și circulația bunurilor culturale sunt guvernate de constrângerile și evoluțiile politice. De asemenea, importul și receptarea textelor sunt profund influențate de caracterul inegal al schimburilor culturale și de relațiile de putere ce se instaurează între cultura sursă și cultura țintă, pe baza unor aspecte de ordin politic, economic și cultural, cel din urmă incluzând, [...], hegemonia lingvistică. De fapt, [...], cele trei dimensiuni nu se manifestă niciodată în stare pură, operând individual. Acestea acționează mai curând simultan, implicând norme specifice de traducere, începând cu selectarea textelor ce urmează a fi traduse și până la strategiile de traducere utilizate. Astfel, numărul traducerilor

9 Unul dintre monumentele limbii române este păstrat în poezia lui Bálint Balassi din 1575 care semnala că se cântă pe melodia doinei valahe a păstoriței care își caută oile sau oaia (A juhait kereső oláh pásztorlány nótájára) ”Să nu mă lasă-n casa fata” (Vezi Tapodi, 2017, 25).

produse din/într-o anumită limbă depinde de poziția pe care limbile/literaturile respective o ocupă pe plan mondial, cu alte cuvinte, de măsura în care acestea sunt limbi/literaturi minore sau majore.”

În trecut, situația traducerilor era puțin diferită, necesitățile economice și politice intervenind și aici, într-o măsură sau alta. Primele texte scrise în limba română sunt, în majoritatea lor, traduceri din alte limbi. Cercetătorul Ion Clopoțel este de părere că primele încercări de scriere românească s-au făcut în Maramureș, și anume la mănăstirea din Peri: „pentru a împiedica pătrunderea influențelor altor biserici în acele teritorii, înflăcărații călugări din Peri s-au consacrat unei activități cărturărești de primul ordin, lor li se datoresc primele traduceri în românește din cărțile liturgice bizantine și slavone, probabil și din limba greacă-bizantină și latină.” (Clopoțel, 1970: 11) O conștiință a importanței traducerii începe să se schițeze încă din perioada lui Coresi.

Periodizarea istoriei traducerii românești se înscrie în granițele istoriei limbii române literare, deoarece traducerile sunt, alături de scrierile originale, elementele fondatoare ale culturii române scrise (Lungu-Badea, 2013: 23). Cercetătoarea de la Timișoara vorbește de trei etape evolutive ale traducerilor românești:

1. prima etapă a traducerilor românești începe în secolul al XV-lea și durează până prin 1640 și este caracterizată de prezența sporadică a traducerilor religioase „care vehiculau două variante literare, una de tip nordic (textele rotacizante), alta de tip sudic (munteană – sud-transilvăneană). Există și ipoteza, verosimilă de altfel, că primele traduceri de cărți religioase au fost făcute sub influență husită și acestea ar fi fost folosite în secolul următor de Coresi.” (Lungu-Badea, 2013: 24);
2. etapa a doua acoperă secolul al XVII-lea, când se înregistrează un progres însemnat, prin varietatea textelor traduse și prin calitatea traducerilor. „Se observă că eforturile depuse de cărturari pentru cultivarea limbii literare prin scrieri originale și traduceri sunt considerabile, dar limba românească scrisă rămâne, încă, destul de tributară limbii populare, principalele sale surse de împrumut fiind orientale (slavona, turca, greaca). Nu dispune de stiluri funcționale, doar cel administrativ se delimitează mai clar. Cea de-a doua etapă a epocii vechi, 1640-1780, se va încheia odată cu apariția primei gramatici românești, *Elementa linguae daco-romane sive-valahicae* a lui Micu și Șincai.” (Lungu-Badea, 2013: 28-29);
3. perioada premodernă sau de tranziție se confundă cu activitatea Școlii Ardelene (1780-1840), dar este și întâia etapă de „occidentalizare romanică sau de reromanizare a lexicului, este caracterizată de scrieri laice, originale sau traduse, ce înlătură supremația textelor religioase, dar și de distrugerea unității limbii culte realizate prin traducerile bisericesti, între 1723-1780, și accentuarea diferențelor dialectale. O încercare deliberată de unificare a limbii culte se va face prin tipărirea cărților de la Buda și

prin Petru Maior, care urmărea o apropiere maximă de prototipul latin.” (Lungu-Badea, 2013: 36).

În secolul al XVII-lea activitatea de traducere și editare de cărți tipărite începe să se răspândească. Circulația valorilor spirituale și culturale generează o utilizare a limbilor străine pe o scară mai largă și dezvoltarea și înflorirea traducerilor. „În sec. XVI-XVII se face traducerea Vechiului și Noului Testament în limba română comună, cristalizată sub o formă contemporană, textul fiind înțeles chiar după trei secole trecute. În 1688 apare prima versiune completă de traducere a Bibliei de Șerban Cantacuzino, publicarea fiind susținută de poliglotul Nicolae Milescu și episcopul moldav Petru Movilă. [...] Traducerea ca activitate lingvo-literară devine idee motrice a operei lui Dimitrie Cantemir, personalitate literară și politică, care este primul român tradus în limbi străine.” (Ungureanu, 2013: 4) La Bratislava (Slovacia de astăzi), pe atunci Pozsony, apare a doua carte românească cu litere latine, *Catehismul* (1636).

În 1648 apare *Noul Testament de la Bălgrad*, iar în 1688 *Biblia de la București* sau *Biblia* lui Șerban Cantacuzino. *Biblia de la București* începe să fie pregătită prin 1682, prin adunarea izvoarelor. Între edițiile după care s-a făcut traducerea, Simonescu-Buluță (1981: 59) amintesc cele șase volume din *Biblia sacra polyglotta*, tipărite la Londra între 1653-1767 de către Walton Brian, precum și alte traduceri românești anterioare. O altă Biblie în limba română apare în 1795 la tipografia de la Blaj, sub îngrijirea lui Samuil Micu, care este și traducător al textului.

Către mijlocul secolului al XVII-lea apar și tipăriturile pe teritoriul Moldovei, și anume *Cazania lui Varlaam sau Cartea românească de învățătură* în 1643, *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* al aceluiași autor în 1645, respectiv operele de traducere și prelucrare ale mitropolitului Dosoftei: *Liturghierul*, *Molitvenic de-nțăles*, *Octoih*, *Psaltirea de-nțăles*.

Am încercat să adunăm și alte date legate de acest început al traducerilor românești, cu o aplecare specială pe domeniul traducerilor maghiaro-române. La prima școală românească, deschisă la Brașov în 1559, se utilizează primul manual românesc, o traducere a *Catehismului luteran* al lui Martin Luther, publicat la Sibiu în 1544. Mai multe cărți românești, în majoritate traduceri inspirate de reforma protestantă, au fost tipărite de către Coresi (cf. Sulica 1937; Farkas, 2010: 58) cu ajutor venit din partea vieții culturale maghiare. De exemplu, publicarea volumului *Tilcul evangheliilor și molitvenic*, scos de Coresi în 1564, a fost finanțată de către nobilul maghiar Miklós Forró *Háportoni*, iar textul românesc este, de fapt, o traducere după *Agenda* lui Gáspár Heltai, apărut la Cluj în 1559, precum și alte câteva surse maghiare. Cheltuielile legate de apariția *Paliei de la Orăștie* (1582) au fost suportate de către Ferenc Geszthy din Deva (Farkas, 2010: 58). László Gáldi demonstrează în studiul *Az erdélyi magyar tudományosság és a kolozsvári egyetem hatása a román tudományra/Influența vieții științifice maghiare din Transilvania asupra dezvoltării științei românești* (1941) faptul că *Palia*, pe lângă finanțarea venită din partea nobilului maghiar, a avut drept model traducerea

Bibliei în limba maghiară făcută de către clujeanul Gáspár Heltai și publicată în 1551 (fapt semnalat deja de către Sulica 1937). Ba mai mult, ideea publicării primei Biblii românești îi aparține principelului Gábor Bethlen, datorită școlii fondate de acesta și tipografiei de la Alba Iulia, aici apărând, în 1651, prima traducere a unui psalm din limba ebraică în limba română. În 1570, în tipografia clujeană a lui Heltai era tipărită prima carte de cântece religioase în limba română, folosindu-se caractere latine (Gáldi, 1941: 286-287). În 1570 a apărut, la Oradea sau Cluj, o traducere în limba română a unui volum de cântece religioase semnat de Gergely Szegedi, traducerea românească fiind tipărită cu caractere latine. Sulica (1937: 9-10) consideră că *Întrebarea creștină*, apărută la Brașov în 1559, nu ar fi traducerea catehismului lui Martin Luther din limba germană, ci ar avea drept izvor de inspirație și text sursă un catehism maghiar, și anume catehismul lui András Batizi din 1550.

Printre alte traduceri din limba maghiară (cf. Sulica 1937) se numără catehismele românești din 1640, 1648, 1656, apărute la Alba Iulia, traduceri ale psalmilor în limba română au fost făcute în 1640 de către Mihail Halici tatăl, în 1642 de către Sándor Agyagfalvy, în 1651 și în 1697 de către János Viski. Tot în secolul al XVII-lea a fost tradus din limba maghiară în limba română textul *Graduale*. În 1641 *Evanghelia* de la Alba Iulia și în 1648 *Noul Testament* de la Alba Iulia pornesc de la niște izvoare sau surse maghiare, ca și *Molitvenicul* de la Alba Iulia din 1689. Textul semnat de István Makó, *Kegyés cselekedetek rövid ösvénykéje/Scurtă cale a faptelor cuvincioase* (1666) a fost, de asemenea, tradus în limba română.

La sfârșitul secolului al XVII-lea încep să fie traduse scrieri științifice din domenii variate: filosofie, geografie, medicină, astronomie, matematică, iar în secolul al XVIII-lea apar primele glosare bilingve. Varianta stilistică a textelor religioase traduse este caracterizată de o terminologie științifică specifică. Tot acum se înregistrează și o traducere literară, *Ceasornicul domnilor*, făcută parțial de N. Costin, după romanul cu același titlu de Antonio de Guevara, cronicarul lui Carol Quintul. Faptul că în epocă se cultivă noi genuri determină îmbogățirea lexicului și apariția unor noi creații stilistice (Lungu-Badea, 2013: 36).

Simonescu-Buluță (1981: 66) arată că în timpul stăpânirii austriece asupra Olteniei (1718-1739) s-au tipărit, la cererea autorităților, manuale pentru copiii sârbi din Banat și copiii români din Oltenia: *Întâia învățătură pentru tineri* (1726) a fost un volum scos în două limbi (română și sârbă), fapt ce arată clar un demers de traducere.

Secolul al XVIII-lea este marcat de activitatea corifeilor Școlii Ardelene, re-dutabili traducători, care au pus bazele mai multor terminologii, prin traducerile pe care le-au făcut: de exemplu Ion Budai-Deleanu pune bazele terminologiei juridice românești, prin traducerea Codului Civil și a Codului Penal austriac. La răspîndirea ideilor iluministe, Samuil Micu Klein a contribuit prin operele sale istorice, dar și prin traducerile sale. „Cea mai importantă și valoroasă traducere a lui Samuil Micu Clain este cea a Bibliei, cu titlul integral *Biblia adecă*

dumnezeiască scriptură a legii vechi și cei noao toate. Clain a tradus și numeroase opere filosofice importante. Traduce toate volumele lui Chr. Baumeister, dar reușește să publice numai două. Primul se intitulează *Logica adecă partea cea cuvântătoare a filosofiei* tipărit la Buda în 1799, fără numele traducătorului. La Buda i-a apărut deasemeni lucrarea *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor pe scurt* (1806).” (Berenyi, 2000, 40)

Însă activitatea de traducere a reprezentanților Școlii Ardelene nu se rezumă la atât: Samuil Micu traduce *Biblia* din limba greacă (Blaj, 1795), iar Ioan Molnar realizează o traducere a istoriei universale antice a lui Millot, *Istoria universală adecă de obște, care cuprinde în sine întâmplările veacurilor vechi*, 1800, și lista ar mai putea continua. „Este indiscutabil rolul îndeplinit de Școala Ardeleană în introducerea și adaptarea neologismelor, în crearea unei terminologii științifice, adecvată cerințelor momentului și în conformitate cu cerințele estetice ale limbii române.” (Lungu-Badea, 2013: 37) Traducerile din Transilvania erau instructive, educative, moralizatoare, utile emancipării sociale și culturale a românilor ardeleni. Traducătorii transilvăneni, crede Georgiana Lungu-Badea, „aveau conștiința eficienței sociale a muncii lor, spre deosebire de cei munteni și moldoveni, autoizolați într-o cultură aristocratică în care ponderea ușoarelor *romanțuri* franțuzești traduse era covârșitoare.” (Lungu-Badea, 2013: 47)

Alecu Beldiman a efectuat numeroase traduceri literare din neogreacă și franceză. Ioan Barac prelucrează după versiunea în limba maghiară (tradusă după ultima ediție, din 1794) poemul lui Gergey Albert, cu titlul *Istoria lui Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă, adică o închipuire sub care se înțelege luarea Țării Ardealului prin Traian Chesariul Romaniei* (Sibiu, 1821). Dintre traducerile lui Ioan Barac (1776-1848) Lungu-Badea (2013) menționează: *Paginile cele minunate ale vestitului și viteazului craiului celui grecesc din Itacki, Odiseus, scoase după istoriile cele vechi ale Troadei* – prelucreare după traducerea maghiară a lui András Dugonics (Pesta, 1780), terminată într-o primă versiune în 1816 și rămasă în manuscris. A mai prelucreat, tot din maghiară, „scoasă din cartea lui Iosif Flavie pe scurt și în nouă cânturi alcătuită”, *Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului care s-a împlinit după cuvântul ce s-a zis că nu va rămâne piatră pe piatră* (București, 1821). Din germană a tradus cunoscuta carte populară germană anonimă, *Tyll Eulenspiegel* (1483), a cărei primă ediție *Tilu Buhoglindă* apărea în 1840, la Brașov. În 1842, a prelucreat cartea populară germană *Der daumenlange Hansel mit dem ellenlangen Barte* (după ediția de la Linz, din 1815), sub titlul *Nașterea și toată viața minunatului piticot de un cot și cu barbă cu tot*, traduce prin intermediar german opt volume din *Halima, sau 1001 de nopți (Istoria arăbicești)*, între 1836-1840, iar Ioan Molnar, traduce *Economia stupilor* (Viena, 1785). Tot în secolul al XVIII-lea se traduc cărți populare și opere beletristice precum *Erchirie și Anadan, Viața lui Bertoldo* (cf. Simonescu-Buluță, 1981: 77).

În secolul al XVIII-lea apare la tipografia din Iași traducerea din greacă în română a romanului *El criticon* al scriitorului spaniol Balthasar Gracián, sub

titlul *Critil și Andronius*, semn că începe deja traducerea pieselor laice, literare. Epopeile grecești au fost transmise sub forme abreviate, de exemplu *Iliada* lui Homer are o versiune în limba greacă, bizantină, și una în limba franceză (prelucrarea lui Sainte Maure, în anul 1165, în 30316 versuri. Versiunea franceză a fost apoi abreviată în secolul al XIII-lea de către italianul Guido delle Colonne. Ambele versiuni vor pătrunde în cultura română fiind traduse. Versiunea occidentală va fi tradusă în română sub titlul *Istoria Trondei scrisă de Dit Grecul și Darie Frighii, carii când se bătea Tronda era în tabără* (Simonescu-Buluță, 1981: 76).

Tipografia Universității de la Buda a publicat numeroase cărți în limba română, printre care și traduceri¹⁰. Cele două sute de volume românești publicate la Buda între 1777 și 1848, prin contribuția lui Samuil Micu, Petru Maior sau Gheorghe Șincai au ajuns nu doar în Ungaria și Transilvania, ci și în Moldova și Țara Românească. Farkas (2010) îl citează pe Nicolae Iorga care afirmă că cele mai frumoase ediții și volume românești din această perioadă provin de la editura maghiară. „Un mare rol pentru prosperarea culturii românești din Transilvania – mai puțin pentru cea din provinciile românești de dincoace de Carpați a jucat tipografia de la Buda, care funcționa pe lângă Universitate.” (Simonescu-Buluță, 1981: 92)

Petru Maior a publicat aici 12 scrieri proprii și traduceri, dar a lucrat la editarea a circa 100 de cărți românești (44 manuale, 22 cărți religioase, 10 cărți de istorie, 12 cărți de economie, 16 alte publicații), subliniază Jenő Farkas (2010: 58). Tot la tipografia Universității de la Buda au apărut mai multe cărți bilingve, dicționare, manuale, abecedare, tot redactate de români, precum și primele traduceri. Prima gramatică științifică a limbii române, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, (1780), volum scris de către Samuil Micu și Gheorghe Șincai, a fost tipărit întâi la Viena, dar ediția a doua a apărut deja la Buda (1805). Șincai devine profesor de retorică al seminarului de la Blaj, unde va impune acest curent latinist, dar în 1804 devine corector al tipografiei Universității de la Buda. Volumele românești tipărite aici sunt numeroase și importante și toate au edificat apariția conștiinței naționale românești. Volume ale literaturii române au apărut aici, spre exemplu jurnalul de călătorie al lui Dinicu Golescu (1826), traduceri făcute de către Nicolae Beldiman din opera lui Voltaire și Gessner, traducerea din Fénelon, făcută de Petru Maior. Trebuie menționat și momentul 1825, când a apărut primul dicționar quadrilingv român-latin-maghiar-german, *Lexiconul de la Buda* sau *Lexicon Budense*. „Incontestabila distincție între practica traductivă de la 1780 și traducerea de la începutul secolului al XIX-lea, continuare puțin nuanțată a precedentei, și traducerea în a doua jumătate a secolului, marcată de „Dacia literară”, 1840, aduce în prim-plan sincopa specifică tuturor curentelor

10 Pentru detalii legate de volumele românești scoase la Tipografia Universității de la Buda vezi Veress Endre, *Tipografia din Buda*. În *Boabe de grâu*, 1932/1-2 611-612 sau *A budai egyetemi nyomda román kiadványai és dokumentumai/Publicațiile și documentele românești ale Tipografiei Universității de la Buda*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

traductive, deci și a celui românesc. Este vorba despre ruptura care delimitează retorica și strategiile de traducere anterioare de cele ce urmau și se doreau a fi puse în aplicare. Motive politice, administrative, culturale și lingvistice accelerează conștientizarea rolului plurifațetar pe care îl joacă traducerea în viața unei culturi, a unei societăți. Astfel, s-a trecut de la concepția și practicarea traducerii libere – (*ad libitum*, caracterizată de interpolări, inserții variate și adaptări numeroase), practică oarecum exclusivă, care trăda și cunoașterea aproximativă a limbilor de lucru – și de la dificultatea echivalării deosebirilor dintre realitățile sursă și țintă, la conceperea și aplicarea traducerii literale (*ad verbum, ad sensum*).” (Lungu-Badea, 2013: 9)

Volumul lui Simonescu-Buluță, *Pagini din istoria cărții românești*, apărut în 1981, cu toate că este o carte puternic influențată de ideologia timpului în care a apărut, amintește de numărul mare de cărți românești scoase în Transilvania și Buda, descriind, în același timp, în paragrafe largi felul în care cititorii români din Transilvania au fost împiedicați să citească cărți românești sau au fost privați de acestea (vezi paginile referitoare la colportajul cărților, Simonescu-Buluță, 1981: 79-81). „Circulația vechilor cărți în Transilvania a fost studiată pornind de la frecvența lor pe centre tipografice și s-a ajuns la concluzia că tipografiile din București au trimis cele mai multe cărți peste Carpați, apoi Râmnicul, Iași și mai puțin Buzăul.” (Simonescu-Buluță, 1981: 81). Nu același lucru este semnalat de către Victor Neumann care apreciază că emanciparea spirituală a românilor a fost catalizată de producția de carte românească de la tipografia Universității de la Buda (universitate fondată în 1635 la Nagyszombat), tipografie care este „o simbioză a vieții sociale, politice și culturale a mai multor națiuni în formare din centrul și sud-estul continentului, având un rol important în adunarea și răspândirea cunoștințelor în perioada cuprinsă între anii 1777-1849.” (Neumann, 1994: 201) La această tipografie se editează abecedare, ghiduri ortografice, gramatici, manuale, cărți de matematică, istorie nu doar în limba maghiară, ci și în limbile sârbă, croată, slovacă, română, bulgară, greacă, evreiască, ucraineană. Acum și datoriile acestor instituții începe să se generalizeze învățământul în limba maternă. Aici se tipărește și gramatica limbii române redactată de Gheorghe Șincai, *Lexicon Budense*, un mare dicționar român-latin-maghiar-german, al cărui principal redactor este Petru Maior, o istorie a genezei românilor în Dacia de Petru Maior. „Tipografia Universității din Buda redă, la nivelul producției de carte, ansamblul fenomenului cultural central-sud-est european; ea ne explică sistemul relațional și tentațiile culturale și politice ale regiunii. O întâlnire a feluritelor conștiințe și mentalități care converg atunci când ideile de egalitate și libertate intră în scena vieții cotidiene. Teoriile naționale, contribuind la emancipare (de la doctrina ceho-slovacă a lui Kollar, la teza continuității daco-romane susținută de Maior și Murgu, de la doctrina panslavistă a lui Herkel, la concepția privind dezvoltarea națională sârbă a lui Obradovic și Karadzic) vizează nu numai fiecare popor în parte, ci și o concluzare mutuală a tuturor. Tipografia avea să favorizeze, ba chiar

să încurajeze înmulțirea coridoarelor care legau Răsăritul de Apus, avea să promoveze acele cărți care reliefa utopia luminilor reformatoare. Ea dobândește o oarecare independență în fața autorităților. Nu rareori cărțile și colecțiile sunt lansate pe piață fără acordul mai marilor zilei.” (Neumann, 1994: 204).

Pál Enikő prelucrează un material imens în volumul său dedicat influenței limbii maghiare asupra limbii române (Pál, 2014), în care subliniază cadrul impresionant de contacte și interferențe lingvistice în epoca veche, cu precădere în domeniul lexical și morfo-sintactic. „Contactul cu limba maghiară și-a lăsat amprenta, cu precădere, asupra lexicului limbii române, nelăsând însă fără efecte nici domeniile fonetic și morfo-sintactic. Influențele maghiare la nivel fonetic au un caracter regional, caracterizînd îndeosebi vorbirea bilingvilor. Spre deosebire de acestea, influențele lexicale, concretizate în împrumuturi de cuvinte și sufixe ungurești, au cunoscut o circulație mai întinsă. Deși împrumuturile maghiare cu întrebuițări regionale sînt mai numeroase, multe sînt și acelea care în epoca veche făceau parte din uzul comun al limbii române, unele păstrate inclusiv pînă astăzi. Introducerea împrumuturilor maghiare în limba română a reorganizat, implicit, și sistemul morfologic al acesteia, restructurînd flexiunea nominală și verbală românească. Consecințele influenței maghiare cu privire la domeniul sintactic se regăsesc în cazul traducerilor românești după surse maghiare. De altminteri, circulația textelor românești vechi a determinat în mare măsură și răspîndirea influențelor maghiare mai cu seamă” (Pál, 2014: 340). De asemenea, se cuvine menționat rolul traducerilor maghiaro-române (traduceri biblice și livrești) în procesul acestor împrumuturi pe care limba română le-a făcut din limba maghiară: „unele texte românești vechi pot fi tratate la un loc în ceea ce privește statutul influenței maghiare, cel puțin al elementelor maghiare populare. Într-o primă categorie pot fi incluse, de pildă, textele cu originale (românești) localizabile în Banat-Hunedoara, respectiv copiate sau tipărite pe baza unor texte provenind din această regiune nord-vest ardelenescă. Printre acestea se numără: *Codicele Voronețean*, *Psaltirea Hurmuzaki*, copiate în Moldova; *Psaltirea Scheiană*; unele texte din *Codicele Todorescu*; *Catehismul*, *Molitvenicul lui Coresi*, tipărite la Brașov și unele texte din *Codicele Sturdzan*. La acestea s-ar putea adăuga și *Fragmentul Todorescu*, imprimat la Cluj, respectiv *Palia de la Orăștie* a cărei traducere originală și tipărire s-au efectuat în Banat, Hunedoara. În aceste texte, elementele ungurești ar putea fi considerate ca aparținînd unei norme regionale, puternic influențate de maghiară și care admite, în consecință, asemenea elemente ca pe un fapt firesc, datorită existenței unor contacte vii și intense cu maghiarimea. Prin urmare, este lesne de înțeles faptul că în aceste texte se înregistrează și cele mai multe maghiarisme ale epocii, unele găsindu-și explicația și în faptul că textele în care se atestă sînt, de fapt, traduceri după modele maghiare” (Pál, 2014: 96-97).

Într-o carte dedicată penetrării spiritului european în cultura românească, în secolul luminilor, Victor Neumann, pornește de la definirea unor coridoare

culturale care leagă mediul cultural ardelean de mediile intelectuale din Apusul Europei. Una din componentele fundamentale ale acestui transfer și împrumut cultural o reprezintă bibliotecile, care devin „un adevărat plămân, respirând aerul culturii europene; prin ele nu numai că pătrunde, dar se și saturează imaginea omului modern.” (Neumann, 1994: 145) Principalele mijloace de comunicare cu Europa sunt cărțile, și în centrele urbane mai mici sau mai mari ale Transilvaniei (Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Cluj, Târgu-Mureș, Aiud, Oradea etc), cartea pătrunde prin intermediul intelectualilor, al aristocraților, al negustorilor ambulanți. Activitatea tinerilor intelectuali români a fost de foarte multe ori inspirată, facilitată sau ajutată la modul propriu-zis de către prietenii lor cu intelectualii maghiari ai vremii, relațiile lor personale sau contactul cu opere și scrieri din cultura maghiară. „Din această cauză nu ni se pare deloc întâmplător faptul că o serie de cărturari și filologi români și-au ales drept modele opere ale filologiei maghiare. Astfel, Teodor Corbea și-a luat drept model pentru al său *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione* din 1703, ediția a III-a a *Lexiconului Latino-Greco-Hungaricum* al lui Szenczi Molnár Albert, că *Dictionarum Vlachico-Latinum*, cunoscut în literatura română sub numele de *Anonymus Caransebiensis* (cca 1710) are la bază dicționarul lui B. Fabricius Szikszovianus, *Nomenclatura seu Dictionarum Latino-Hungaricum* (1630), că un alt dicționar, lucrat de către un preot la Oradea și păstrat în manuscris la biblioteca din Kalocsa a avut drept îndreptar ediția a II-a de la Nagy-Szombat (1762) a lucrării *Dictionarum Latino-Hungaricum*, după cum glosarul lui Șincai *Vocabulorium partensis ad tria regna naturae* (1808-1810) conținând nume de plante, de animale și de minerale, nu poate face abstracție de lucrările anterioare: cea a lui Benkő József, *Nomina vegetabilum* (1738) și cel al lui Sigerius (1791), mai ales că primul a fost ajutat pentru stabilirea terminologiei botanice românești de medicul Ádám Molnár care știa foarte bine limba română, căci petrecuse 20 de ani la București¹¹. Nu ne miră nici faptul că Dimitrie Eustatevici și-a luat drept model pentru gramatica lui gramatica latină a lui Gregorius Molnár, profesor protestant la Cluj, intitulată *Elementa grammaticae latinae*, apărută la Cluj în 1556 și care a cunoscut de-a lungul timpului enorm de multe ediții [...], iar Samuil Micu și Gheorghe Șincai s-au inspirat în redactarea lucrării lor *Elementa linguae daco-Romanicae sive Valachicae* (Viena, 1780) după o alta asemănătoare *Elementa linguae Germanicae, ingratiam Hungaricae et Transylvaniae inventutis, ex optimis autoribus collecta a Georgio Nagy, Transylvano de Nagy-Ajta*, Viena, 1775. Autorul, contemporan cu lexicografii noștri, a fost profesor de filosofie și germană la școala superioară din Cluj și nu este exclus ca el să se fi cunoscut personal cu Samuil Micu, fie la Cluj, fie în timpul studiilor la Viena.

Tot prin relații personale se explică și faptul că în jurul anului 1800, când Samuil Micu și-a alcătuit *Dicționarul* său latin-român-maghiar, el s-a adresat

11 Privitor la rolul lui Molnár în medicina românească a se vedea și Gáldi, 1941, p. 292.

pentru ajutor profesorilor de la universitatea din Budapesta, Virág Benedek, pentru partea maghiară și Andrei Halitzki pentru partea germană, după cum singur o mărturisește la 9 aprilie 1805.” (Popa 1998: 13-14) Activitatea lexicografică a lui Samuil Micu-Klein a fost inspirată de activitatea similară a lui Ferenc Pápai Páriz, iar un fragment de dicționar al lui Micu-Klein, rămas în manuscris a fost scris în colaborare cu Virág Benedek, care a întocmit lista de cuvinte în limba maghiară (Gáldi, 1941: 293).

Dincolo de traduceri religioase și traducerea cărților populare, se începe traducerea textelor beletristice, între 1780 și 1820 s-au tradus circa 20 de romane, „puține în comparație cu traduceri din literaturile occidentale, în contextul adversității existente în Principate față de acest gen, nedemn pentru occidentali, subversiv pentru români, așadar, privit cu suspiciune, numărul este impresionant. În perioada 1830-1860, traduceri au avut un rol considerabil mai mare decât până atunci, la îmbogățirea limbii române literare cu termeni ori construcții sintactice provenite din surse externe. Dezvoltarea rapidă a literaturii naționale este încă marcată de traduceri religioase, literare și științifice. Cele din urmă i-au pus la încercare pe traducători și i-au constrâns, adesea, să introducă (prin împrumut ori românizare) în textul tradus termeni din limba tradusă, atunci când aceștia nu existau în limba română ori când nu își găseau un echivalent.” (Lungu-Badea, 2013: 70-72) Paul Cornea (1966) arată în studiul *Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea* că între 1780 și 1890 s-au tradus aproape 680 opere beletristice, filosofice și științifice, dintr-un număr de circa 281 autori.

Nu doar Școala Ardeleană excelează în traduceri, ci și alți intelectuali se lansează în această activitate, mai mult din necesități practice. De exemplu, în 1832 Péter Maller, pe vremea aceea student al Universității de la Buda, publică aici traducerea românească a gramaticii maghiare a cunoscutului savant Imre Szalay. Ca urmare a acestei traduceri, în 1837 Maller a fost invitat să se alătore catedrei de filosofie a Academiei Mihăilene de la Iași, unde a devenit unul din intelectualii de vază ai vieții culturale moldovene sub numele de Petre Maller Câmpeanu¹². În 1836, tot la tipografia Universității de la Buda apărea prima gramatică românească adresată maghiarilor, autorul ei fiind dascălul român Moise Bota. Același Bota este și unul dintre primii traducători de literatură, deoarece traduce în 1829 ciclul *Lilla* de poetul maghiar Mihály Csokonai Vitéz.

Traducerea folclorului românesc începe în secolul al XIX-lea. P. Grimm precizează într-un articol dedicat traducerilor baladei *Miorița* în limba română că un volum în limba engleză, semnat de un călător prin țările românești, Th. Thornton, *The Present State of Turkey together with the Geographical, Political and Civil State of the Principalities of Moldavia and Wallachia/ Starea actuală a Turciei împreună cu starea geografică, politică și civilă a principatelor Moldovei și Țării Românești*, apărut la Londra în 1808, tradus ulterior în franceză (1812) și română (traducerea

12 www.bcu-iasi.ro/authority_files/BCU10.000004454.html, <http://convorbiri-literare.dntis.ro/PAPUCian3.html>

boierului Constantin Golescu, Tipografia de la Buda, 1826) conține primele referiri la starea principatelor române (conținând implicit și primele trimiteri occidentale la creația folclorică românească).

Primul text popular românesc tradus într-o limbă străină apare în 1778-79, în volumul semnat de Herder, *Volklieder*, unde acesta include „o baladă morlacă, în versiunea lui Goethe, prima poezie populară dela Români din pensinsula balcanică” (Grimm, 1943: 4). Traducerea poeziilor populare, adunate de marele poet, dramaturg și prozator Vasile Alecsandri apare la Paris în 1852: *Poésies roumaines, Les Doinas, Poésies Moldaves*. Profesorul francez I. A. Vaillant scoate în 1851 la Paris un volum cu versuri și poezii românești, traduse în limba franceză: *Poesies de la langue d’Or*. În 1853 apare tot la Paris traducerea volumului *Doine și Lăcrămioare* de Alecsandri. E. C. Greenville Murray, scoate în 1854, la Londra, volumul *Doine or The National Songs and Legends of Romania*. Volumul conține 18 balade din colecția lui Alecsandri din 1852-53 (*Păunașul Codrilor, Toma Alimoș, Codreanu, Bujor, Șalga, Blăstemul, Bogatul și Săracul, Mihu Copilul, Inelul și Năframa, Grue Grozovanul, Soarele și Luna, Bogdan, Constantin Brâncoveanu, Sârb Sărac, Vidra, Cucul și Turturica, Balaurul, Mioara* și trei piese din volumul *Doine și Lăcrămioare (Făt Logofăt, Marioara Florioara, Tătarul)*. *Doine or The National Songs and Legends of Romania* mai include douăsprezece poezii de Dimitrie Bolintineanu.

În 1856 apare, tot în limba engleză, volumul intitulat *Rouman Anthology or Selections of Rouman Poetry, Ancient and Modern, Being a Collection of the National Ballads of Moldavia and Wallachia, and some of the Works of the Modern Poets, in their Original Language: with an Appendix, Containing Translations of Some of the Poems, Notes, etc./Antologie sau selecții ale poeziei românești, antice și moderne, fiind o colecție a baladelor naționale din Moldova și Țara Românească și câteva dintre lucrările poezilor moderni, în limba lor originală: cu un apendice, traduceri care conțin unele dintre poezii, Note etc.* by The Hon. Henry Stanley, Hertford, 1856. Volumul scos de Henry Edward John Stanley are două părți: prima parte conține o antologie de 45 de poezii de Alecsandri, Bolintineanu, G. Crețianu, C. Bolliaz, Grigore Alexandrescu, Ion Heliade Rădulescu. Partea a doua conține traducerea a 17 poezii după cum urmează: 4 balade populare – *Mioara, Inelul și Năframa, Blăstemul, Erculean*; 4 poezii de Alecsandri – *Făt Logofăt, Biondinetta, La Veneția, Adio Moldovei*; 2 poezii de Bolintineanu – *Radu Domnul și fata din casă, O fată tânără pe patul morții*; 4 poezii de Alexandrescu – *Căinele Soldatului, Lebăda și puii corbului, Lupul moralist, Vulpea liberală*; 2 poezii de Crețianu – *Fata pandurului, Cântecul străinătății*, o poezie de Bolliac – *Meșterul Manole*. Henry Edward John Stanley dă și unele reflecții teoretice privind tehnica sa de traducere (unele traduse prin traducere liberă, altele prin traducere literală), și primele aprecieri de comparatism literar și tematologic.

Grimm analizează traducerea *Mioriței* (sub titlul *Mioara*) făcută de Murray, respectiv de Stanley, apreciind că primul a recurs la o traducere mai liberă,

presărată de omisiuni și explicitări, pe când cel de-al doilea traduce literal. „Traducerea lui Murray, care este mai liberă, lasă afară ceea ce pare repetiție inutilă, pe când Stanley traduce rînd cu rînd, aproape verbal. El face însă unele greșeli destul de mari: traduce pe *năsdărăvană*, care aici înseamnă *având puteri misterioase de a prevesti*, prin *ne bună* și *zăvoi* (= *pădure*) prin *câine*. Murray traduce exact în amândouă cazurile, în schimb pune *brad* în loc de *fag* și *tei* pentru *soc* și înlocuiește *os* prin *fildeș*.

Murray lasă netradus *laie bucălaie* (= *cu lâna neagră cenușie și cu botul negru*), dar explică greșit, în note la sfârșitul volumului, că sunt niște cuvinte de mângâiere, ce nu se pot traduce, iar Stanley traduce greșit expresia prin câteva cuvinte de desmierdare.” (Grimm, 1943: 15)

E.B. Mawer traduce și scoate în 1881 volumul intitulat *Roumanian Fairy Tales and Legends/Basme și legende din România*. (Un alt volum de traduceri din literatura populară românească în limba engleză s-a făcut doar în 1979, când Ana Cartianu publică *Romanian Folk Tales/Povești populare românești*, urmat în 2007 de *Romanian Folk Tales: Retold from the Original/Povestiri populare românești: repovestite după original* de Jacob Bernard Segall).

O problemă traductivă națională este marcată în secolul al XIX-lea de marea perioadă de tranziție caracterizată de amplul proces de transliterare și transcriere fonetică, determinat de înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin. „Este un aspect traductologic major, care a influențat semnificativ strategiile de traducere alese (de exemplu, de pe cele de restituire a numelor proprii – toponime, antroponime, oronime, odonime, hidronime, astronime, ergonime, pragmonime etc. –, a căror standardizare traductivă nu pare definitiv fixată).” (Lungu-Badea, 2013: 9) În secolul al XIX-lea, deși s-a tradus enorm, nu s-a tradus întotdeauna bine. Se practica intens traducerea indirectă, printr-o limbă intermediară. Traducătorul părea preocupat de „cărțile cu adevărat folositoare pentru națiunea românească și considera drept o datorie socială traducerea cărților pe care le cunoșteau toate națiile luminate ale Europei”. (Lungu-Badea, 2013: 59)

Ion Heliade Rădulescu scoate unul din primele dicționare românești (*Vocabular de vorbe străine în limba română* (1847) fiind și un important și prolific traducător: *Fanatismul sau Mahomet Proorocul* de Voltaire (1831), *Din scrierile lui Byron* (1834), *Julia sau Noua Eloisă* de J. J. Rousseau (1837). Printre ceilalți traducători ai perioadei, Simonescu-Buluță, (1981: 97) îi amintește pe C. Aristia (*Din operele lui Alfieri*, 1836), C. Negruzzi (*Angelo Tiranul Padovei și Maria Tudor* de Victor Hugo, 1837), A. Hrisoverghi (*Antoni*, de Alexandre Dumas, 1837), Mihail Vătlimescu (*Carnetul*, comedie în trei acte a lui Schiller, 1839), sau folcloristul Dumitru Stăncescu, care traduce și publică *Povești alese* de Andersen (1895).

Kogălniceanu, deși considera că traducerea nu fac o literatură, practica și el frecvent traducerea ca mijloc de promovare a valorilor naționale. În 1850 apare la Iași atelierul tipografic *Buciumul român*, unde se publică numeroase traduceri, nu doar traduceri literare, ci și texte profesionale (*Istoria politică și socială a*

Principatelor dunărene, de Elias Regnault, 1856). În 1871 la Editura Soccec a fost inițiată *Mica bibliotecă ilustrată*, unde s-au scos traduceri ale basmelor, povestirilor din literatura universală (*Cuore* de Edmond de Amicis, *Călătoriile lui Gulliver* de Jonathan Swift, cărțile lui Jules Verne etc.). Mihail Kogălniceanu și Costache Negruzzi au compilat (și implicit tradus din mai multe limbi) primul volum de literatură gastronomică românească, *Carte de bucate boierești sau 200 rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești*, apărut mai întâi în 1841, urmat apoi de mai multe reeditări.

Titu Maiorescu a fost și el un promotor al traducerilor. Maiorescu folosește deja în articolele sale polemice termeni specifici metalimbajului traductologic: de exemplu numește *traducere literală* echivalența sintagmatică sau calcul lingvistic, adică surse ale neînțelegerii. „Strategiile și procedeele de traducere erau eterogene, interferențele lingvistice se perpetuau nefericit și în limba altor scrieri, nu doar în aceea a traducerilor. Titu Maiorescu îi avertiza pe cei în culpă să apeleze la argumentarea teoretică a principiilor de exprimare alese. Este elocventă sesizarea limitelor traducerii literale în restituirea idiotismelor [...] Criticul ne lasă impresia că este partizanul unei traduceri dacă nu etnocentrice, în orice caz comunicative și, prin urmare, fidele cititorului-țintă [...] Înaintea multor teoreticieni ai traducerii și traductologi, Titu Maiorescu a înțeles și folosit termenul de *compensare* cu accepția de procedeu de traducere, impus de constrângeri atât de natură lingvistică, cât și de natură extralingvistică (abstracțiuni filosofice). Sfaturile sale pentru scriitorii români sunt imperative. Datoria lor este de a păstra cu scumpătate spiritul deosebit al limbei materne și de a nu-l falsifica prin elemente străine.” (Lungu-Badea, 2013: 62-63)

Numeroși cărturari considerau traducerea drept unul dintre cele mai puternice mijloace de îmbogățire a limbii. «În perioada prepașoptistă și pașoptistă „tratare” de traducere propriu-zise nu există și, „dacă unele ar putea funcționa și astfel, sunt puține și indirecte (oarecum, ciceroniene). Putem însă lua în considerare declarațiile de standardizare și de critică a traducerii. Cele mai semnificative sunt *Introducția* la „Dacia literară” a lui Kogălniceanu și articolele lui Titu Maiorescu. Uneori didactică și instructivă, alteori descriptivă și normativă, traducerea și traducătorul sunt intermediarii și propagatorii cunoașterii, ai prozelitismului științific, cultural.» (Lungu-Badea, 2013: 16)

În 1857 apare la Paris volumul de poezii traduse din opera lui Cezar Bolliac, apoi în 1866 tot acolo apare *Brises d'Orient/Brizele Orientului*, un volum de versuri traduse din Dimitrie Bolintineanu. Vasile Alecsandri a tradus din/în limbile franceză, engleză, germană, italiană. Au apărut două ediții ale volumului său de doine în limba franceză (1853, 1855), în 1854 apare *Doine or the national Songs and Legends of Romania./Doine sau Cântecelile și legendele naționale ale României*. În 1885 *Fântâna Blanduziei* este tradusă în limba germană, și apare la Viena.

Poezia lui Emniescu a început să fie tradusă de timpuriu. În 1881 apare un volum de traduceri din Eminescu în limba germană, la Bonn, urmate de o

reeditare în 1901 (Berlin) și 1937 (Jena-Leipzig). Apar traducerile și în domeniul politic. În 1833 apare, în revista *Emanciparea*, un fragment din *Capitalul* lui Karl Marx, tradus în limba română, iar în 1891 apare un volum din Engels. Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea traducerile se intensifică. „Urmează o vastă activitate traductologică: George Coșbuc – *Odisea* lui Homer, poemele lui Byron, versurile lui Schiller, *Comedia Divină* a lui Dante. Istoricul, scriitorul, criticul Nicolae Iorga, renumit pe plan internațional pentru studiile în bizantinologie și istorie modernă (Doctor Honoris causa la câteva universități printre care Oxford), citea în 11 limbi, vorbea 6, cele 1250 cărți și 25.000 articole ale lui au fost traduse în limbile franceză, engleză, germană, italiană. Este important de a-l cita pe Lucian Blaga cu traducerea lui *Faust* (Goethe) și poeziile lui Edgar Poe, Tudor Vianu cu traducerea lui Shakespeare, Al. Philipide – versurile lui Baudelaire, Tudor Arghezi – traducerea splendidelor comedii ale lui Molière și interpretarea fabulelor lui La Fontaine și Crîlov.” (Ungureanu, 2013: 4-5)

Secolul XX aduce o proliferare a activității traductive. Editura Cartea Românească, înființată în 1919 prin reunirea mai multor edituri mai vechi, va scoate traduceri din literatura pentru copii (Hauff, de Amicis) dar și *Divina comedie* de Dante Alighieri în traducerea lui George Coșbuc. Editura *Cultura națională* începe să publice traduceri în limbile franceză, engleză etc. ale unor volume de istorie. Se dezvoltă vertiginos traducerea specializată, care începe să concureze traducerea literară. În 1906 apare *Calvarul focului* de Alexandru Macedonski, tradus în limba franceză. În 1932 romanul *Viața la țară* de Duiliu Zamfirescu este tradus în italiană (*La vita in campagna*, Torino), în 1936 *Baltagul* de Mihail Sadoveanu este tradus în germană (*Nechifor Lipans Weib*, Munchen), iar în 1930 *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu este transpusă în limba engleză (*The Forest of the Hanged*, New York-Londra).

În perioada 1945-1972, 2000 de volume semnate de 790 autori români au fost traduse în 60 de limbi (cf. Simonescu-Buluță, 1981: 161). Între 1961 și 1980 doar Editura Univers, promoatoarea traducerilor din literatura lumii în limba română, a publicat cca. 2700 titluri dintr-un număr de 2100 autori (cf. Ionescu, 2004: 5). „Printre cei mai cunoscuți scriitori români, în afara țării, așa cum reiese dintr-o recentă cercetare bibliografică (*Cartea românească în lume, bibliografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975), se numără I.L. Caragiale (tradus în 34 de țări), Ion Creangă (24 de țări) și Mihai Eminescu (21 de țări). Alături de acești clasici ai literaturii române, alți clasici: Mihail Sadoveanu (36 de țări), Liviu Rebreanu (29 de țări), Tudor Arghezi (27 de țări), G. Călinescu (10 țări) reprezintă literatura română dintre cele două războaie mondiale.” (Simonescu-Buluță, 1981: 161) Zaharia Stancu a fost tradus în 37 limbi, Geo Bogza în 20 limbi, și Marin Preda în 20 de limbi, iar Eugen Barbu în 18 limbi. Nu doar volumul traducerilor crește, ci și tematica lor se diversifică, traducerea începe să ia proporții și în domeniul științific se traduc lucrări științifice din/în mai multe limbi (franceză, engleză, rusă, spaniolă, poloneză, germană, cehă, italiană etc. (vezi Simonescu-Buluță, 1981: 163).

După cel de-al Doilea Război Mondial traducerile politice vor culmina după instalarea regimului comunist, când Editura Partidului Comunist este înființată cu scopul promovării discursului socialist-comunist. Și aici se publică traduceri: volume dar și documente de stat, traduse în limbile *naționalităților conlocuitoare*, arată Simonescu-Buluță (1981: 135): maghiară, germană, sârbă. La Editura Politică se vor publica traduceri din filosofia universală (traduceri din opera lui I. Kant, Friedrich Hegel, Georg Lukacs). „La rândul său, literatura naționalităților conlocuitoare este tipărită reprezentativ de editura specializată Kriterion. Între anii 1970-1976 au fost tipărite în limbile maghiară, germană, sârbă, ucraineană, idiș peste 1200 titluri într-un tiraj de opt milioane de exemplare. Au apărut: studii de etnografie și folclor în limba maghiară și germană de Kós Károly și Carol Göllner, antologii de poezie populară în limbile ucraineană și sârbă [...]. Din proza și poezia contemporană au fost publicate volume semnate de Sütő András, Szilágyi Domokos, Méliusz József, Szemlér Ferenc, Szász János, Franz Storch, Georg Scherg, Wolf Aichelburg, Nikolaus Berwanger, Vladimir Ciocov. Multe volume au fost traduse și în limba română (*Dimensiunile conviețuirii* de Gál Ernő, *Clio și Caliope* de Csehi Gyula, *Destin și simbol* de Méliusz József). De asemenea, s-au făcut și multe tălmăciri din scrierile scriitorilor români în limbile naționalităților conlocuitoare.” (Simonescu-Buluță, 1981: 151)

Volumul *Idei și metaidei traductive românești (secolele XVI-XXI)* al Georgianeii Lungu-Badea prezintă o panoramă a traductologiei române în funcție de teoriile de traducere (filologică, lingvistică, sociolingvistică) și de *vârstele* traducerii: normativă, descriptivă, funcțională și productivă, consemnând similitudinile existente între problematica traductivă din spațiul românesc și problematica traductivă din alte spații lingvistice. Cărturarii care s-au lansat în activitatea de traducere erau deja preocupați de problema fidelității în traducere, de problema îmbogățirii limbii prin traduceri, specificul traducerii în funcție de public etc.: „Examinarea repertoriului traducerilor nonliterare românești din germană, italiană și sârbește, realizate în perioada amintită, scoate la iveală o mai mare varietate de domenii în Transilvania. Este de reținut un aspect deosebit de important din punct de vedere traductologic, și anume, identificarea segmentului de public-țintă vizat. În acest scop, lucrările traduse poartă adeseori, în titlu sau în prefață, mențiunea „pentru folosul” cărei categorii sociale este destinată, în ce scop sau pentru cine este „carte[a] trebuincioasă”, poporului sau dascălilor care îl educă. Domeniile cărora aparțineau textele traduse în Moldova sunt mult mai puțin numeroase: s-au tradus lucrări de geografie, gramatică, aritmetică, istorie (Voltaire, *Istoria craiului Sfeziei*, Carol al XII-lea), filosofie și morală (Oxenstiern, *Cugetările*, Francesco Lordan, *Zăbava fandasei*). Și mai puține sunt domeniile abordate de traducătorii din Muntenia care, pe lângă tradiționalele „calendare” denumite mai târziu „mineie”, traduc lucrări de filosofie, de morală, de aritmetică. În privința genurilor literare traduse, datele se schimbă și cele mai numeroase traduceri sunt efectuate în Moldova unde se promovau „romanțuri” (traduceri directe, *Istoria lui Altiadis și a Zelidei* de Voltaire, 1783; traduceri prin intermediar neogrecesc ca *Întâmplările lui Telemah, fiul lui Odisefs* de Fénelon, 1772-1773; *Critil*

și *Andronius* de Gracián; *Istoria lui Numai Pompilie* de Florian, 1796); istorii cavale-rești și erotice (prin filieră grecească), piese de teatru (în special, Metastasio). În Țara Românească, genurile traduse erau puține; circulau romane populare (*Varlaam și Ioasaf*, *Alexandria*, *Sindipa*), piese de teatru (*Melodramele* lui Metastasio) [...]. În Transilvania, delectarea literară era pe un plan inferior, primau reformele sociale și culturale, cititorii fiind îndemnați să se aplece asupra lucrărilor cu caracter istoric și instructiv, asupra textelor pragmatic-utilitare. De aceea situația este complet diferită în privința traducerilor din limbi romanice și până în primul deceniu al secolului al XIX-lea nu se înregistrează versiuni din literatura romanică. [...] Conchidem că traducerile românești din secolul XIX-lea îmbracă toate formele pe care această activitate le-a rentabilizat și teoretizat în secolul al XX-lea, cu deosebire în cea de-a doua jumătate.” (Lungu-Badea, 2013: 74-76)

Tipologia traducerilor acestei epoci este perfect schițată: „există traduceri-exercițiu, cu rostul de a perfecționa îndemânarea într-o limbă străină sau în limba maternă; traduceri-divertisment, izvorâte dintr-o nevoie intimă – adesea efemeră – de descărcare nervoasă [...], traduceri-utilitare, servind unui scop pedagogic (fie el instructiv, moral, politic); traduceri-comenzi, săvârșite pentru că cineva le finanțează, nu neapărat fiindcă societatea are nevoie de ele [...] ca atare, în multe cazuri, traducerile nu exprimă nici gusturile celor de sus, care nu au nevoie de ele, nici ale celor de jos, pe care nimeni nu-i întreabă ce vor. De asemenea, relativitatea reflectării mentalității societății în traducerile vremii și pentru a distinge traducerile reprezentative de traducerile incidentale stabilește drept criterii circulația traducerii, difuzarea scrierii, dacă era o operă tipărită sau numărul de copii, pentru un manuscris, și frecvența unor opere similare de același autor.” (Lungu Badea, 2013, 74-76)

Istoria traducerilor româno-maghiare se împarte în două etape mari, crede Farkas (2010): perioada cuprinsă între 1820-1919, respectiv perioada de după Trianon (deși am arătat mai devreme, tradiția traducerilor maghiaro-române sau româno-maghiare este mult mai veche). În 1831 apare, în periodicul maghiar *Felső-Magyarországi Minerva* o traducere făcută de Ponori Thewrewk József, traducerea baladei *Brunărețul/A dér*. Printre momentele importante ale primei perioade Farkas enumeră prima antologie de traduceri din literatura populară română: *Virágok az oláh népköltészet mezejéről/Flori din grădina poeziei populare românești* (traducere de Károly Ács, 1858, Pest). De altfel, Károly Ács a fost un intelectual care a avut o bogată activitate de traducere, traducând mult din literatura populară românească și publicând în diferite reviste precum *Magyar sajtó*, *Kalauz*, *Hölgvutár* etc. El a scris (cf. Domokos) și articole și studii asupra creației folclorice românești (studiul *Román népköltészet/Poezia populară românească*). Demersul lui Ács a fost urmat de volumul de traduceri îngrijit de Iosif Vulcan, intitulat *Román népdalok/Cântece populare românești*. Vulcan a fost, și el, un prestigios și talentat traducător al baladelor românești. Volumul îngrijit de Vulcan (în care acesta prelucrează și traduceri făcute de Iulian Grozescu și Ember György) a fost comandat și sprijinit de asociația culturală Kisfaludy Társaság.

După această primă fază a traducerilor româno-maghiare, în care accentul cade pe transpunerea creațiilor folclorice, încep și primele traduceri din literatura cultă. Prima traducere din opera lui Eminescu este datată în anul 1885 (ediția de Crăciun a publicației clujene *Kolozsvári Közlöny*). Aici apare traducerea poeziei *Atât de fragedă*, traducere făcută de către Sándor József, sub titlul *Cseresznyeja fehér virága/Floare albă de cireș*. În 1889 (anul morții marelui poet) Brán Lőrinc sau Laurențiu Bran publică, în revista *Szilágy-Somlyó*, sub pseudonimul Szamosújvári, cinci poezii eminesciene traduse în limba maghiară: *De ce nu-mi vii/Miért nem jössz?*, *Melancolia/Melancolia*, *Departa sunt de tine/Távol tőled*, *Despărțire/Elválás*, *Povestea teiului/Bűvös vadász*. Titlurile traducerilor arată că în primele patru cazuri Bran a aplicat tehnica traducerii prin calchiere (traducând literal), iar în cazul ultimei poezii el utilizează tehnica transformării totale, adoptând o metodă mai liberă, adaptativă. Traducătorul continuă traducerea operei eminesciene și după moartea poetului și va scoate chiar un volum de poezii semnate de Eminescu, traduse în limba maghiară. În ceea ce privește metoda sa de lucru, se remarcă fidelitatea față de formă și față de textul sursă (traducere recreativă în tipologia lui Etkind). Printre ceilalți traducători ai operei eminesciene se remarcă: Dux Ármin, Pérvu Mihály, Szócs Géza (cf. Domokos). În 1895 se naște prima teză de doctorat despre Eminescu în limba maghiară, teză elaborată de către Cristea Illes. În perioada interbelică traducerile din Eminescu iau un avânt excepțional, printre traducători numărându-se marii poeți și scriitori maghiari ai timpului (Lajos Áprily: *Luceafărul/Esticsillag*, Dsida Jenő: *La steaua/A csillagig*, *Peste vîrfuri/Esti kúrtszó*, Somnoroase *păsărele/Jó éjszakát*, Glossă/*Glossza*, Ferenc Szemlér: *Scrisoarea II/Második levél*, Mária Berde: *Rugăciunea unui dac/Dák ima*, ș.a.)

Un alt poet foarte intens tradus în limba maghiară este Vasile Alecsandri. Versuri ale lui Alecsandri, traduse în limba maghiară, vor fi incluse într-un volum de antologie din 1881 (Sándor Márki, *Bihari román írók/Scriitori români bihoreni*) (cf. Domokos, 1966). Árpád Bardócz va publica două volume de traduceri din Alecsandri, *Emlék/Amintiri* (1935) și *Könnycseppek/Lăcrămioare* (1938). Aceste volume de poezii sunt precedate de un volum de proză în traducerea lui Endre Veress (*Elbeszélések*, Budapest, 1922, Wodianer és Fiai Könyvnyomdája).

Opera lui George Coșbuc este tradusă de către Károly Révai. În 1903 apare o selecție de traduceri de proză scurtă (*Román elbeszélők/Nuvelisti români*, în traducerea lui Nándor Szabó, la editura Incze és Mátyás könyvkereskedők), iar în 1907 apare primul volum de poezii românești traduse în limba maghiară (volumul *Delelő/La amiază*, în traducerea lui Károly Révai).

În 1909 apare la Baia Mare o antologie de traduceri de dimensiuni mai mari (traducători fiind Károly Révai, Lőrinc Brán/Laurențiu Bran și Aurél Simon/Aurel Simon). Deja la începutul secolului XX se traduc proze românești, printre care piese semnate de Barbu Ștefănescu Delavrancea, Ion Luca Caragiale. Se scoate un volum de antologie din marea literatură a lumii (intitulat *A nagyvilágból*), volum în care este inclusă traducerea *Morii cu noroc*, de Ioan Slavici, sub titlul *Szerencsemalom*.

Perioada de după Primul Război Mondial aduce schimbări majore în politicile de traducere, oricum dintotdeauna influențate de disputele politice sau istorice dintre cele două națiuni. Rolul Budapestei în coordonarea activităților de traducere scade, centrele traductologice fiind de acum Clujul și Târgu-Mureșul. Această perioadă se subîmparte în trei etape: între 1920-1948, între 1948-1990, etapa de după 1990.

Între anii 1920 și 1948 Lajos Áprily, Jenő Disda, Attila József, Jenő Kiss, Ferenc Szemlér traduc din opera lui Tudor Arghezi, George Coșbuc, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Lucian Blaga, Octavian Goga, Ion Minulescu. În 1924 se traduce *Chira Chiralina* de Panait Istrati, iar în 1938 apare versiunea maghiară a romanului *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu sub titlul *Akasztottak erdeje*. Romanul *Răscoala* este tradus în 1945 la Budapesta de către László Gáldi. În 1942 Ferenc Szemlér publică, la Budapesta volumul *Mai román költők/Poeți români* de azi, o antologie din opera celor mai importanți poeți români (Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, Octavian Goga, Aron Cotruș, Ion Minulescu, Camil Petrescu, Ion Pillat ș.a.).

În perioada dintre 1948-1990, combinarea esteticului cu ideologicul ia proporții. Au apărut noi antologii pe baza acordului cultural dintre cele două state *Román Irodalom Kis Tükre/Mica oglindă a literaturii române* (în patru volume, București, 1961-1964), *Mai román elbeszélők/Povestitori români de azi* (Budapesta, 1953), *Romániai elbeszélők/Povestitori români* (Budapesta, 1965). Politica oficială și ideologia statelor socialiste au jucat un rol decisiv în alegerea scriitorilor și operelor care pot fie traduse. Înființarea Editurii Kriterion a catalizat decisiv traducerile româno-maghiare, traducerile se făceau după un plan bine gândit, iar traducerile promovate în cadrul editurii erau în marea lor majoritate de o calitate deosebită. Erau publicate creații scrise de cei mai buni scriitori și poeți români. Cele mai multe opere ale lui Slavici, Eminescu, Rebreanu, Sadoveanu, Ion Luca Caragiale, Creangă, Cezar Petrescu, Zaharia Stancu, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Alexandru Ivăsiuc, Augustin Buzura, Ana Blandiana, Eugen Uricariu, A. E. Baconsky, Mircea Horia Simionescu, Marius Robescu, Mircea Ciobanu pot fi citite în limba maghiară datorită activității de traducere promovată la Editura Kriterion. Unul din cei mai buni traducători ai acestei perioade a fost László Lőrinczi. Farkas (2010) mai amintește activitatea de traducător a lui Domokos Szilágyi, Andor Bajor, Jenő Kiss, János András, László Csiki, Aladár Lászlóffy, Rudolf Némethi, József Balog, Árpád Farkas, László Király, Lajos Kántor, Erzsébet Kántor, Andor Horváth, marea lor majoritate poeți sau scriitori ei înșiși. Tímea Berki publică în 2012 un volum dedicat evoluției relațiilor culturale româno-maghiare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, volum în care tratează, pe larg, contribuția unor traducători importanți (Laurențiu Bran, Sándor József, Ács Károly, Gheorghe Alexi și alții) insistând mai ales pe momentele esențiale ale evoluției traducerilor literare româno/maghiare precum începuturile traducerii operei lui Eminescu.

În perioada 1970-1996 au apărut cele 18 volume ale *Világirodalmi lexikon/Lexiconul literaturii universale*: în aceste volume sunt incluși 500 de scriitori

români. După 1990, politicile traductologice româno-maghiare se schimbă, deciziile privind traducerea nu mai depind de un acord bilateral, ci sunt legate de decizia unor instituții culturale: sponsori, antreprenori și edituri private. Locul ideologiei este luat de finanțare și vânzări, subliniază Farkas (2010). Cu toate acestea în perioada postdecembristă s-au tradus multe lucrări sau creatori anterior puși la index (Mircea Dinescu, Gabriela Adameșteanu, Mircea Cărtărescu, Gheorghe Crăciun, Florina Iliș, Dan Lungu, Norman Manea sau mai recent Nichita Stănescu).

Printre traducătorii români care s-au ocupat și se ocupă de traducerea literaturii maghiare în limba română se cuvine menționate nume precum: Iustin Ilieșu Laura (1922) traduce lirică maghiară, (1922) Ioan Lupu traduce proză maghiară și scoate volumul *Povestitori unguri ardeleni* (1929), Octavian Șireagu traduce poezii (*Noua lirică ardeleană*, 1935); Petre Șaitiș traduce opera lui Áprily, Kosztolányi, Octavian Goga a tradus *Tragedia omului* de Imre Madách (1934).

Ion Chinezu a traduse un număr mare de nuvele, piese de teatru și romane din literatura maghiară clasică, semnând și cu pseudonimele P. Mureșanu, Andrei Aldea și Alexandru Aldea (printre traducerile sale se numără Zsigmond Moricz, *Rubedenii*, București, 1949, Kálmán Mikszáth, *Două alegeri în Ungaria*, București, 1951, Zsigmond Móricz, *Haiducul își joacă murgul*, București, 1952 (ed. a II-a, 1962); Zsigmond Móricz, *Opere alese, I-V*, prefață de Pál Nagy, București, 1957-1970, Kálmán Mikszáth *Căsătorie ciudată*, prefață de M. N. Tudor, București, 1961), Eugen Jebeleanu a tradus Ady E., *Poeme*, 1955 sau *Poeți maghiari din R.P.R.* (1955), D. R. Popescu a tradus împreună cu Angela Popescu *Cipi acest pitic uriaș* de Fodor Sándor, Gelu Păteanu traduce din Mikes Kelemen, Endre Ady sau Géza Ottlik.

Emil Giurgiuca traduce masiv din operele lui Jolán József, *La periferia orașului*, București, 1952; István Örkény, *Soții*, București, 1953; Kálmán Mikszáth, *Schițe*, București, 1954; Zsigmond Móricz, *Cel din urmă haiduc*, București, 1955, *Fii bun până la moarte*, prefață de Sándor Fodor, București, 1956, *Chef boieresc*, București, 1961; Gyula Illyés, *Poporul pustelor*, București, 1956; Géza Gárdonyi, *Stelele din Eger*, București, 1957; Jenő Dsida, *Peisaj cu nori*, București, 1974.

Constantin Olariu traduce din scriitori maghiari, clasici și contemporani István Asztalos, György Kovács, József Méliusz, Ferenc Papp, András Sütő, János Szász, Domokos Szilágyi, Áron Tamási, Endre Ady, Mihály Babits, Gyula Illyés, Frigyes Karinthy, István Örkény, György Moldova.

Anamaria Pop s-a remarcat prin traducerea unor autori maghiari cum ar fi Attila Bartis, Péter Esterházy, Árpád Göncz, Imre Kertész, Endre Kukorelly, Sándor Márai, Péter Nádas, Magda Szabó, Géza Szöcs. N. I. Pintilie traduce mult din opera lui Petőfi, Corneliu Câlțea traduce trilogia lui Albert Wass *Lângă Scaunul Domnului* (2000) sau mai recent Marius Tabacu traduce trilogia lui Bánffy Miklós *Erdélyi történet* (2019) sub titlul *Trilogia transilvană*¹³.

13 Traduceri literare româno-maghiare mai pot fi regăsite pe siteurile <http://corbiabli.ro/> și <https://www.magyarulbabelben.net/>

Metode, tehnici, strategii de traducere

În volumul *Terminologia traducerii*, tradus și adaptat în limba română de către Rodica și Leon Baconsky, traducerea este definită drept o „Operație de transfer interlingvistic care constă în interpretarea unui text sursă și în producerea unui text țintă, prin realizarea unei relații de echivalență între cele două texte, cu respectarea parametrilor inerenți comunicării și în limitele constrângerilor impuse traducătorului”. (Baconsky et alii, 2005: 136) În acest volum, autorii diferențiază următoarele tipuri de traduceri: traducere asistată de calculator, traducere automată, traducere calc, traducere cuvânt cu cuvânt, traducere didactică, traducere idiomatică, traducere liberă, traducere profesională. Tipologia traducerilor este o temă vastă, există mai multe tipuri de traduceri, în funcție de scopul traducerii, de textul tradus, de demersul adoptat etc. În acest studiu nu ne aplecăm asupra acestei problematice, dorind să atingem, în schimb, problema celor mai importante concepte operaționale cu care teoreticienii traductologi operează. Vom defini termeni precum *principiu de traducere*, *metodă de traducere*, *strategie de traducere*, *tehnică de traducere*, *procedeu de traducere*, încercând să clarificăm relația ierarhică dintre aceștia. Valorificăm contribuții ale teoreticienilor de vârf din traductologie – ea însăși o știință tânără. Vom ilustra câteva tehnici de traducere prin exemple de traducere româno-maghiară și/sau maghiaro-române, un segment al traductologiei mai puțin cercetat.

Una dintre regulile principale ale traducerii este aceea de *coeziune*. Aceasta implică păstrarea aceluiași termen de-a lungul întregului text. Consecvența și coeziunea în traducere implică însă și respectarea strategiei alese (interpretativă, liberă, comunicativă, culturală etc.). Iată încă un motiv pentru care este necesară definirea și clarificarea conceptelor operaționale cu care lucrăm, să aruncăm o privire asupra literaturii de specialitate cu privire la teoria principiilor, metodelor și tehnicilor de traducere. Prima noastră remarcă privește inconsecvența literaturii de specialitate în ceea ce privește definirea unor termeni precum *principiu*, *metodă*, *strategie*, *tehnică* sau *procedeu de traducere*. Metalimbajul traductologiei nu este unitar, aspect remarcat și de către Mohr (2012).

În viziunea autorilor Molina–Hurtado Albir (2002) este necesar să se facă o distincție între metode, strategii și tehnici de traducere. Astfel, *strategiile de traducere* sunt „procedee, verbale și neverbale, conștiente și inconștiente, utilizate pentru rezolvarea problemelor de traducere și îmbunătățirea eficienței traducătorului în funcție de necesitățile specifice” (Molina–Hurtado Albir, 2002: 507-509). *Metodele de traducere* sunt definite ca „desfășurarea procesului de traducere determinată de anumite principii în funcție de obiectivul traducătorului și care răspunde unei opțiuni globale ce parcurge întregul text. Metodele se schimbă în funcție de context și de finalitatea traducerii.” (Molina–Hurtado Albir, 2002:

507-509). *Tehnicile de traducere* sunt abordate ca fiind: „Procedeu vizibil în rezultatul traducerii care se utilizează pentru obținerea echivalenței traducătoare a microunităților textuale. Utilizarea unei anume tehnici este întotdeauna funcțională: în funcție de tipul de text, de modalitatea de traducere, de finalitatea traducerii și de metoda aleasă.” (Molina–Hurtado Albir, 2002: 507-509)

Principiu de traducere

Principiul de traducere este definit de Baconsky et alii (2005: 105) ca fiind „un principiu general ce determină stabilirea echivalențelor interlingvistice și pe care se bazează unele reguli de traducere. Iată câteva exemple de principii de traducere:

- „a) Echivalența de traducere se situează la nivelul discursului, și nu la nivelul limbii;
- b) Nu se traduc cuvinte ci sensurile lor în contexte;
- c) Textul țintă trebuie să transmită, pe cât e cu putință, aceeași informație ca și textul sursă.” (Baconsky et alii, 2005: 105)

Georgiana Lungu-Badea definește conceptul cam în aceiași termeni, afirmând că principiul de traducere este „o lege generală de natură normativă ce se aplică operației de traducere și după care se pot deduce regulile de traducere de tipul: „Nu se traduc cuvinte, ci sensul acestora într-un context.” (Lungu-Badea, 2012: 115)

Principiile de traducere sunt, în general, evolutive în timp, în sensul că ele se schimbă lent dar totuși perceptibil de la o perioadă istorică și culturală la alta. Principiile de traducere dominante într-o anumită epocă sunt influențate și de teoriile de traducere (lingvistice, poetologice, funcțional-pragmatice etc.) care operează în perioada respectivă.

Din cauza multiaspectualității taxonomiilor legate de operațiunile de traducere și din cauza complexității problemei, complexitate ce derivă și din numărul mare de factori ce intervin, Klaudy înșiră un număr de trei principii mari ale traducerii, și anume: *principiul adecvării la norma limbii și culturii țintă*, *principiul explicitării și principiul normei de traducere* (Klaudy, 2009: 9).

Principiul adecvării la norma limbii și culturii țintă se referă la urmărirea primordială a așteptărilor cititorului din cultura țintă, adaptând textul tradus la normele și orizontul sociocultural cunoscut de acesta.

Principiul explicitării (bazat pe ipoteza explicitării formulată de Blum-Kulka) înseamnă că dintr-o serie de posibilități de traducere traducătorul va alege în general cea soluție care este cea mai explicită și explicativă. Din acest motiv textul tradus este adesea mai lung, mai explicativ, chiar mai redundant decât textul sursă.

Principiul normei de traducere se referă la respectarea, de către traducători, a unui număr de soluții traductive, având caracteristici lingvistice și stilistice general acceptate, care sunt operaționale într-o epocă istorică dată. În acest sens se poate chiar vorbi, crede Klaudy (2009: 10-11), de o tradiție traductologică care șlefuește norma traductivă din diverse perioade istorice.

Strategie de traducere sau metodă de traducere

Nivelul imediat inferior principiului de traducere este nivelul numit de unii autori *strategie* de traducere, de alții *metodă* de traducere. Definițiile date celor două concepte de către cercetători arată că este vorba, practic, de același lucru.

Strategia de traducere este „o strategie utilizată de traducători în funcție de scopul traducerii unui text dat. Strategia de traducere orientează demersul general al traducătorului, cu privire la traducerea unui anumit text și nu se confundă cu deciziile punctuale, ținând de aplicarea diverselor procedee de traducere. După caz, traducătorul poate să adopte o strategie de adaptare sau una de traducere literală, să schimbe genul unui text sau să-l modifice, în funcție de necesitățile specifice destinatarilor. Pentru această ultimă opțiune, poate fi suficientă, de pil-dă, și o traducere sub forma de rezumat.” (Baconsky et alii, 2005: 125-126)

Strategiile de traducere sunt definite de către Molina–Hurtado Albir ca fiind „procedee, verbale și neverbale, conștiente și inconștiente, utilizate pentru rezolvarea problemelor de traducere și îmbunătățirea eficienței traducătorului în funcție de necesitățile specifice”. (Molina–Hurtado Albir, 2002: 507-509)

Strategia de traducere este definită de către Lungu-Badea drept „ansamblul procedeelelor de traducere folosite de un traducător cu scopul de a transfera în LT sensul unui TS, dar și atmosfera culturală în care este produs acest sens, astfel încât să suscite cititorului-tintă o reacție celei pe care o are cititorul-sursă. Strategia vizează alegerea celor mai potrivite procedee, mijloace etc. de traducere în vederea transferării sensului TS. Mulți factori influențează alegerea strategiei de traducere: distanța dintre producerea TS și receptarea TT, dintre intenția autorului și intenția traducătorului (editorului) etc.” (Lungu-Badea, 2012: 135-137)

Termenul *strategie* (opus, oarecum, *tacticii*), este împrumutat din limbajul de specialitate al armatei și utilizat de către specialiști din diverse domenii: economic, lingvistic, din domeniul traducerii, politic etc. Sensul inițial al termenului *strategie*, menționat în marile dicționare ca *Dicționarul Limbii române moderne*, *DEX*, *Petit Robert*, *Larousse* etc. este acela de „artă de a conduce o armată pe câmpul de luptă, îmbinând atât operațiuni, cât și dispozitive până în momentul contactului cu inamicul”, iar transferul termenului din sens specializat militar către alte domenii semantice, inclusiv știința traducerii, arată clar că strategia are aici un sens de rezolvare teoretică. „Aplicarea în practică a strategiei devine

însă, sub influența factorilor externi, a circumstanțelor, deci a contextului total (lingvistic, extralingvistic și implicit, tactică, adică adaptarea planurilor strategice la circumstanțele întâlnite la fața locului. [...] Strategia de traducere este stabilită de traducător în funcție de scopul TS și de finalitatea prezumtivă atribuită TT. Pentru a-și atinge obiectivul, traducătorul își optimizează strategia sau o combină cu alte strategii. Pentru identificarea intenției TS, el deverbalizează TS, îl înțelege și, abia după aceea, își alege strategia. Succesul traducerii depinde de o dublă condiție: distingerea între scopul propus și scopul atins și distanțarea dintre ele. Strategia vizează alegerea celor mai potrivite procedee, mijloace etc. de traducere în vederea transferării sensului TS. Mulți factori influențează alegerea strategiei de traducere: distanța dintre producerea TS și receptarea TT, dintre intenția autorului și intenția traducătorului (editorului).” (Lungu-Badea, 2012: 135-137)

Dintre cele mai importante strategii Georgiana Lungu-Badea enumeră în volumul *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria și practica traducerii* (2012) următoarele:

- strategia semantică (axată pe restituirea sensului cuvântului de tradus);
- strategia comunicativă (centrată pe destinatar);
- strategia literală (sau *literalism*, fidelă mai degrabă literei TS, transferului lingvistic, de fapt o pseudoechivalență sintagmatică, o calchiere frazeologică și sintactică inutilizabilă în traducerea expresiilor idiomatice);
- strategia interpretativă (mai globală, comprehensivă combinând elemente din cele prezentate anterior în scopul conservării caracterului proteiform al înțelegerii) precum și
- strategia adaptativă. „În mod cert, strategia de traducere depinde de finalitatea textului de tradus, de tipul de text și de strategia discursivă (dialog, negocieri, convorbire condusă), de fapt o modalitate de a acționa și de a manipula prin discurs.” (Lungu-Badea, 2012: 135-137)

Strategiile pe care G. Lungu-Badea le ia în discuție în studiul *Traducerea științifică. Repere* (2004 a), sunt mai numeroase și mai clar circumscrise. Ele sunt următoarele:

- adaptarea (publicitară, teatrală, popularizarea unor articole științifice, a unor opere literare, scrieri pentru copii etc.);
- traducerea literală sau traducere cuvânt cu cuvânt (axată pe specificul limbii și culturii sursă, oarecum exotică);
- traducerea interpretativă sau comunicativă, centrată pe cititorul textului țintă, care presupune anumite naturalizări, în detrimentul originalului și al limbii sursă;
- traducere semantică (fidelă sensului);
- traducerea erudită sau culturală;
- traducerea idiomatice (formă și conținut) (Lungu-Badea, 2004 a: 5).

Un termen sinonim cu termenul de *strategie de traducere* este *metoda de traducere*. Metodele de traducere sunt definite de către Molina–Hurtado Albir

(2002) ca fiind „desfășurarea procesului de traducere determinată de anumite principii în funcție de obiectivul traducătorului și care răspunde unei opțiuni globale ce parcurge întregul text. Metodele se schimbă în funcție de context și de finalitatea traducerii.” (Molina–Hurtado Albir 2002: 507-509) Ei vorbesc de următoarele metode de traducere: metoda interpretativ-comunicativă (vizează traducerea sensurilor), metoda literală (vizează o transcodificare lingvistică, metoda liberă (permite modificări ale sensurilor și ale categoriilor comunicative), metoda filologică (traducerea critică sau academică).

Metodele de traducere cele mai importante folosite în funcție de finalitatea textului, în opinia Luciei Tarase, sunt:

- traducerea mot-à-mot: care păstrează ordinea frazei, traducând cuvintele unul câte unul și utilizând sensul cel mai general, chiar decontextualizat. Culturemele se traduc literal. Este foarte utilă în traducerea didactică;

- traducerea literală: lexemele sunt traduse pe rând, păstrând sensul lor literal. Este foarte utilă ca pre-traducere, pentru a identifica eventualele probleme care pot interveni în traducere;

- traducerea fidelă: încearcă să traducă cu exactitate sensul originalului. Traducerea este fidelă formei textului sursă;

- traducerea semantică: diferă de traducerea fidelă pentru că pune interes mai ales pe valoarea estetică a traducerii;

- adaptarea: este cea mai liberă metodă de traducere și este utilizată în special în traducerea textelor poetice și dramatice. Traducerea se realizează prin adaptarea textului dintr-o limbă în alta, chiar prin sacrificarea sensului;

- traducerea liberă: reproduce conținutul textului sursă, fără a păstra forma;

- traducerea idiomatice: reproduce mesajul original, dar pune un accent deosebit pe expresiile colocviale și idiomatice;

- traducerea comunicativă: tinde să reproducă cu exactitate semnificația contextuală a textului sursă, astfel încât nu doar conținutul dar și limbajul să fie ușor comprehensibil pentru cititori.¹⁴

Doina Ivanov (2013: 163-164) amintește următoarele metode de traducere:

- traducerea literală;

- traducerea semantică;

- traducerea informativă, traducerea cognitivă;

- traducerea academică și

- traducerea de servicii (oare să fi preluat termenul de la Gutt, E. A 1991.

Translation and relevance. Oxford: Blackwell?).

Heltai (2010: 124) subliniază că traducerea de servicii, așa cum ea apare la Gutt (și mai devreme la Schleiermacher) este mai degrabă o interpretare, o traducere *latentă*, deoarece cititorul textului tradus nu este câtuși de puțin interesat de autorul textului sursă, uneori nici nu știe că are de-a face cu un text tradus.

14 <http://www.traduceri-traduzioni.com/ro/recomandari/metode-de-traducere.html>

Klaudy (2009: 11) definește, și ea, un nivel al strategiilor de traducere, deși nu circumscrie clar relațiile de sub- sau supraordonare dintre aceste nivele ale fenomenului traducerii. Strategiile de traducere sunt, după traductologul maghiar, o serie de operațiuni de rutină efectuate de către traducători pentru a transforma textul sursă într-un text țintă. Aceste operațiuni habituale, aproape automatizate pot fi categorizate în operațiuni specifice traducerii, operațiuni specifice limbilor și operațiuni specifice culturilor. Dincolo de acestea, mai există strategii individuale ale traducătorilor.

Iată metodele de traducere enumerate de cele patru surse verificate în acest volum, metode înșirate într-un tabel:

Lungu-Badea	Molina-Hurtado Albir	Tarase	Ivanov
adaptarea		adaptarea	
traducerea literală sau traducere cuvânt cu cuvânt	metoda literală	traducerea literală	traducerea literală
		traducerea mot-à-mot	
traducere interpretativă sau comunicativă	metoda interpretativ- comunicativă	traducerea comunicativă	traducerea informativă
traducere semantică		traducerea semantică	traducerea semantică
traducere erudită sau culturală	metoda filologică (traducerea critică sau academică)		traducerea academică
traducere idiomatică		traducerea idiomatică	
	metoda liberă	traducerea liberă	
		traducerea fidelă	
			traducerea de servicii
			traducerea cognitivă

Ceea ce se desprinde clar este inconsecvența metalimbajului traductologiei, în sensul că autorii vorbesc de un număr diferit de metode, aceeași metodă este denumită diferit de diverși autori (*traducere erudită sau culturală/metoda filologică (traducerea critică sau academică/traducere academică)* sau sensul denotativ, definiția conceptuală a aceluiași termen diferă de la autor la autor (*traducere interpretativă sau comunicativă = centrată pe cititorul textului țintă, care presupune*

anumite naturalizări, în detrimentul originalului și al limbii sursă/metoda interpretativ-comunicativă = vizează traducerea sensurilor/traducerea comunicativă = încearcă să reproducă cu exactitate semnificația contextuală a originalului, astfel încât atât conținutul cât și limbajul să fie ușor de înțeles de către cititori). Există metode care nu pot fi puse în paralel cu celelalte taxonomii (*traducerea de servicii, traducerea cognitivă*). Traducerea literală și traducerea cuvânt-cu-cuvânt sunt tratate drept sinonime de către Lungu-Badea, dar Tarase le definește drept două metode distincte.

În acest volum vom propune următoarea schemă de clasificare a metodelor de traducere:

- metoda traducerii adaptative;
- metoda traducerii literale;
- metoda interpretativ-comunicativă;
- metoda traducerii filologice sau culturale;
- metoda traducerii semantice;
- metoda traducerii libere;
- metoda traducerii fidele.

Traducerea adaptare sau **metoda adaptativă** vizează înlocuirea structurilor gramaticale-lexicale din limba sursă cu structuri echivalente din limba țintă. Metoda traducerii adaptative își subsumează *traducerea idiomatică* sau *traducerea ciblică*, în care traducătorul se conformează așteptărilor publicului țintă, constrângerilor limbii țintă, formelor ei de exprimare, regulilor și convențiilor respectate de publicul și cultura țintă. Metoda adaptativă potrivește practic textul culturii țintă, căutând stabilirea echivalențelor funcționale, operând substituiri, omisiuni, explicitări etc. Traducerea se realizează prin adaptarea textului de la un context lingvistic și cultural la altul, chiar dacă sensul suferă modificări. Traducerea adaptativă se utilizează în special în domeniile: publicitar, teatral, poezie, popularizarea articolelor științifice, texte semispecializate, literatura pentru copii etc. În metoda adaptativă textul sursă este mai puțin sacru (*less sacrosanct*, cf. Landers, 2001: 55). Domeniul dramaturgiei este un exemplu perfect de texte care reclamă metoda adaptării, deoarece în piesele de teatru dialogul trebuie să fie nu doar ușor de înțeles, ci și ușor de spus, de rostit. Farsele de asemenea cer metoda adaptării, căci în aceste texte se pot insera referințe curente, specifice culturii țintă, pentru a intensifica mesajul și actualitatea textului în fața publicului țintă.

Metoda traducerii literale tinde să reproducă cuvintele textului sursă, adoptând sintaxa și expresiile idiomatice normelor limbii țintă. Traducerea literală privilegiază limba sursă și nu sensul sau mesajul, deoarece semnificația nu poate fi redată cuvânt cu cuvânt sau frază cu frază. Traducerea literală se concentrează pe formă, nu pe mesajul vehiculat de textul sursă și nu respectă convențiile de redactare (sintaxa și gramatica) din limba țintă. Traducerea literală vizează transferul la nivelul cuvintelor individuale (în acest caz se mai numește traducere cuvânt-cu-cuvânt), dar și transferul expresiilor și sintagmelor. Traducerea literală

este practic un calc sintactic, o transcodare. Traducerea-calc reprezintă o tehnică extremă de traducere literală. Metoda traducerii literale se utilizează în didactica limbilor străine, în lingvistica comparată, în dicționarele enciclopedice, dar poate constitui și o etapă premergătoare traducerii (redactarea unui prim *draft*, a unei prime versiuni).

Traducerea interpretativ-comunicativă urmărește îndeplinirea aceleiași funcții în cultura sursă și cea țintă, producând un text echivalent cu originalul, având aceleași dimensiuni sintactice, semantice și pragmatice. Metoda interpretativ-comunicativă urmărește obținerea unui text țintă echivalent funcțional și referențial cu textul sursă: are în vedere mesajul textului sursă, dar și stilul autorului. Traducerea interpretativ-comunicativă poate favoriza latura informativă în detrimentul calităților stilistice sau semantice, cu scopul de a crea un text țintă care corespunde așteptărilor lingvistice, stilistice și socioculturale ale cititorilor-țintă. Traducerea comunicativă se află în relație de opoziție cu traducerea semantică, deoarece acordă prioritate noțiunilor de inteligibilitate, înțelegere a textului și comunicabilitate (se raportează la destinatar). Metoda sau strategia de traducere interpretativ-comunicativă nu anulează încărcătura culturală a textului, dar îl reproduce prin mijloacele de traducere și referințele culturale proprii culturii țintă. Cu alte cuvinte, metoda de traducere interpretativ-comunicativă este o strategie centrată pe cititorul textului țintă, pe destinatarul textului țintă, fapt care permite anumite schimbări în detrimentul originalului și al limbii sursă. Metoda de traducere interpretativ-comunicativă vizează traducerea sensurilor într-o perspectivă mai globală, mai cuprinzătoare, mai comprehensivă, ea combină elemente din metoda literală și cea semantică. Metoda aceasta este o atitudine traductivă ciblistă sau ciblică, orientată spre textul țintă, spre destinatar. Traducătorul ciblist, adoptând metoda interpretativ-comunicativă, traduce sensul discursului, însă cu resursele proprii limbii țintă. Metoda interpretativ-comunicativă depinde de orizontul cultural al timpului în care se produce, este o traducere perisabilă, efemeră, dependentă de timpul producerii, trebuie reactualizată mereu. Traducerea interpretativ-comunicativă se folosește în general în traduceri tehnice, în cazul textelor pragmatice, în comunicarea cotidiană (texte media, publicistică, literatură, chiar texte artistice sau religioase, de exemplu Bibliile traduse pentru copii).

Metoda traducerii filologice sau **culturale** reproduce textele sursă într-o manieră literală, dar adăugând explicații, adnotări sau glosări necesare privind aspecte particulare din cultura sau limba sursă. Se remarcă grija pentru transmiterea mesajului, grija pentru acuratețea textului țintă (inclusiv dimensiunea sintactică, semantică, pragmatică), grija pentru aspectele particulare ale culturii sursă care sunt explicate în comentariile ce însoțesc traducerea, comentarii sau note de natură lingvistică, retorică, enciclopedică etc.). Traducerea culturală sau filologică presupune inserarea notelor de traducere în care sunt explicate sensul și atmosfera culturală din contextul sursă. O metodă erudită, traducerea filologică este frecvent utilizată la traducerea textelor antichității clasice.

Metoda traducerii semantice este o strategie de traducere fidelă sensului. Traducerea semantică ține cont de valoarea estetică a traducerii. Ea respectă relația semantică expresie-denotație din textul sursă, și construiește textul țintă încercând să restituie semantismul original într-un text țintă care ține cont de convențiile de redactare, sintaxa și gramatica limbii țintă. Metoda semantică diferă de metoda literală, deoarece prima este un tip de traducere axat pe sens și traducerea sensului respectând normele lingvistice ale limbii țintă, în timp ce traducerea literală restituie doar sensul expresiilor, fără grijă pentru convențiile sintactice ale culturii țintă. Metoda de traducere semantică produce texte rezistente în timp, ele rămân valide și funcționale pentru lungi secvențe temporale. Traducerea semantică își subsumează traducerea sursieră, profund legată de semnificanții limbii din care traduce, preluând un număr variabil de elemente lingvistice, culturale și de civilizație proprii textului sursă. Aceasta este aplicată în special textelor literare, filosofice sau biblice, dar este folosită și în traducerea juridică, administrativă sau economică.

Metoda traducerii libere este o strategie prin care traducătorul urmează sensul și conținutul textului, transferând textul sursă prin forme de reexprimare liber alese. Traducerea în limba țintă a conținutului textului sursă se face fără a se ține cont de caracteristicile stilistice și de constrângerile sau normele de redactare a textului tradus. Metoda traducerii libere este un tip de traducere adaptativă care conduce la texte traduse fidele mesajului, dar care conțin omisiuni și adăugări, și o semnificativă restructurare a ordinii ideilor din textul sursă. Se pot schimba funcțiile comunicative din textul sursă, se pot modifica sensurile sau categoriile comunicative, se pot omite pasaje pe care traducătorul le consideră redundante etc. Metoda traducerii libere reproduce conținutul original, fără a păstra forma textului sursă. Este utilizată în traducerea unor texte pragmatice (rețete culinare, sfaturi privind modul de viață), articole de presă, instrucțiuni de utilizare, corespondență, invitații de nuntă, anunțuri de mica publicitate, texte expresive și operaționale etc.

Metoda traducerii fidele înseamnă reexprimarea în limba țintă a conținutului textului original cu respectarea cerințelor legate de aspectele semantic, gramatical, stilistic, ortografic. Traducerea fidelă respectă cu exactitate sensul originalului, contextul, structurile gramaticale ale originalului, dar păstrează și forma, care este și ea fidelă textului sursă. Metoda traducerii fidele își subsumează traducerea idiomatice, axată pe formă și conținut, care reproduce mesajul original, cu unele denaturări privind nuanțele de sens, introducând expresii colocviale și idiomatice. Ea diferă de metoda semantică, care pune accent mai mare pe valoarea estetică. La metoda traducerii fidele primează redarea sensului și a formei, fiind mai puțin preocupată de echivalența retorică sau stilistică. Metoda traducerii fidele se utilizează în cazul textelor funcționale, utilitare, specializate sau semispecializate (instrucțiuni de utilizare, broșuri, recomandări, ghiduri etc.).

Procedee sau tehnici de traducere

Nivelul imediat următor este nivelul tehnicilor sau a procedeelelor de traducere.

Procedeul de traducere este „un procedeu de transfer lingvistic al elementelor de sens din textul sursă, aplicat de către traducător în momentul în care formulează o echivalență. Spre deosebire de strategiile de traducere, care orientează demersul global al traducătorului cu privire la textul de tradus, procedeele de traducere se referă doar la unele segmente de text, ținând de microcontext.” (Baconsky et alii, 2005: 106)

Baconsky et alii mai identifică un sinonim al conceptului *procedeu de traducere*, și anume *regulă de traducere*, care înseamnă o „Regulă în măsură să orienteze demersul intelectual și analitic al traducătorului, în contactul său cu textul sursă și în alegerea echivalențelor de formulat în limba țintă. O traducere publicitară trebuie să țină seamă de corzile sensibile ale publicului țintă. Această regulă, ce derivă din principiul potrivit căruia textul țintă trebuie să transmită, pe cât e cu putință, aceeași informație ca și textul sursă; poate fi concretizată prin aplicarea unuia sau a mai multor procedee de traducere precum adaptarea, creația lexicală, cuvântul creat etc.

O regulă de traducere este mai concretă și mai specifică decât un principiu de traducere. Pentru un text dat, regulile de traducere variază în funcție de perspectiva traducătorului, de strategia de traducere adoptată (ex.: adaptare, traducere integrală, traducere literală, traducere selectivă), de genul de text (biblic, literar, tehnico-științific), de modalitatea sa discursivă (argumentativă, narativă etc.) și de finalitatea sa (de a demonstra, a informa, a convinge)”. (Baconsky et alii 2005: 110-111)

Exemple de procedee de traducere sunt: adaptarea, calculul, compensarea, conversia, creația discursivă, împrumutul, perifraza.

Procedeul de traducere sau de transfer desemnează „orice modalitate folosită deliberat de traducător în momentul reflecției asupra TS și al căutării unui echivalent.” (Lungu-Badea, 2012: 115-116) Exemple de procedee de traducere, potrivit Lungu-Badea (2012), sunt: transpoziția, modularea, echivalența, adaptarea, compensarea, explicitarea, implicitarea, amplificarea, concizia.

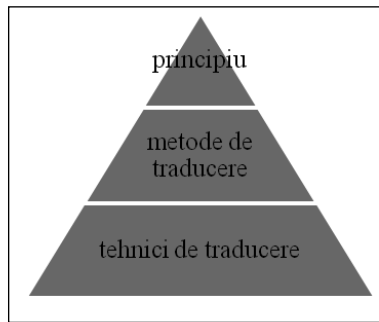
Tehnicile de traducere sunt definite astfel: „Procedeu vizibil în rezultatul traducerii care se utilizează pentru obținerea echivalenței traducătoare a microunităților textuale. Utilizarea unei anume tehnici este întotdeauna funcțională: în funcție de tipul de text, de modalitatea de traducere, de finalitatea traducerii și de metoda aleasă.” (Molina–Hurtado Albir 2002: 507-509)

Așadar, *procedeu de traducere* și *tehnică de traducere* sunt sinonime și înseamnă operațiunile de transfer interlingvistic care se fac la nivel microtextual (la nivelul unităților de traducere).

Conchidem, în acest punct, că principiul de traducere vizează demersul general, abordarea procesului traducerii în general, metoda sau strategia vizează

abordarea unui text anume la nivel macrotextual (de exemplu traducătorul recurge, în abordarea în ansamblu a textului, la metoda literală sau metoda adaptativă), iar tehnicile și procedeele de traducere sunt acele operațiuni la nivel microtextual care vizează adoptarea unei tehnici sau a alteia la nivelul microunităților de traducere (traducătorul traduce unele unități de traducere prin tehnica traducerii literale sau altele prin tehnica adaptării). Traducerea aceluiași text implică mai multe tehnici, procedee sau operațiuni (sincrone sau consecutive): înlocuirea lexemelor cu lexeme echivalente în limba țintă, reorganizarea sintactică, reordonarea cuvintelor, omiterea unor lexeme care pot fi neglijate, introducerea altor lexeme care nu figurează în textul sursă.

Dacă ar trebui să reprezentăm relația ierarhică dintre conceptele analizate, aceasta ar arăta astfel:

Taxonomii și clasificări

În acest capitol încercăm să trecem în revistă principalele tehnici și procedee de traducere așa cum sunt ele prezentate în literatura de specialitate traductologică. În ceea ce privește taxonomiile și clasificările legate de tehnici și procedee de traducere, principalele taxonomii au fost furnizate de către autori precum Vinay and Darbelnet (1958/1995), Nida (1964), Catford (1965), Malone (1988), van Leuven Zwart (1989/1990a), Chesterman (1997), Newmark (1988), Delisle (1999), Baker (1992), Klaudy (2003), Lucía Molina și Amparo Hurtado Albir (2002), Lungu-Badea (2004 b) etc. Dintre acestea prezentăm doar câteva, din cauza limitelor impuse de regulile de redactare ale acestui volum.

Prima taxonomie a tehnicilor și procedurilor de traducere a fost făcută în 1958 de către Vinay și Darbelnet (studiul *Stilistique comparée de l'anglais et du français*, Paris, Didier 1958/1966), care propun șapte metode de traducere: *împrumut (loan)*, *calc (calque)*, *traducere literală (literal translation)*, *transpoziție sau transpunere (transposition)*, *modulație (modulation)*, *echivalență (equivalence)* și *adaptare (adaptation)*. Aceste șapte metode au fost incluse în două grupe mari:

traducerea *directă* sau *literală* (*împrumut, calc, traducere literală*), respectiv traducerea *oblică* (*transpoziție* sau *transpunere, modulație, echivalență și adaptare*).

În general, subliniază Vinay și Darbelnet (2004: 84), traducătorii pot alege dintre două metode de traducere și anume traducerea *directă* sau *literală* și traducerea *oblică*. În unele cazuri poate fi posibilă transpunerea mesajului limbii sursă în limba țintă prin traducerea cuvânt cu cuvânt sau unitate lingvistică cu unitate lingvistică, deoarece se bazează sau pe categorii paralele (caz în care se poate vorbi de un paralelism structural), sau pe concepte paralele, care sunt rezultatul paralelismelor metalingvistice. Cercetătorii numesc aceste cazuri traduceri directe.

Dar traducătorii pot întâlni, de asemenea, lacune sau viduri în limba țintă, care trebuie completate cu elemente lingvistice corespondente, astfel încât impresia generală să fie aceeași pentru cele două mesaje. Totuși, se poate întâmpla ca din cauza diferențelor structurale sau metalingvistice dintre cele două limbi, anumite efecte stilistice să nu poată fi transpuse în limba țintă fără perturbarea ordinii sintactice, a topicii sau fără intervenții asupra lexicului. În acest caz, trebuie utilizate metode mai complexe care, la început, pot părea neobișnuite, dar care totuși permit traducătorilor un control strict asupra fiabilității muncii lor: aceste proceduri se numesc metode de traducere oblice.

Aceste șapte metode de traducere descrise de către Vinay și Darbelnet includ următoarele proceduri sau tehnici de traducere: *împrumutul, calcul, traducerea literală, transpunerea, transpunerea inversă, modularea, echivalența, adaptarea, compensarea, disoluția, concentrarea, amplificarea, economia, intensificarea, condensarea, explicitarea, implicitarea, generalizarea, particularizarea, articularea, juxtapunerea, gramaticalizarea, lexicalizarea, inversiunea*.

Newmark (1988) și Delisle (1999) au extins aceste metode de traducere, ajungând la 22 de tipuri de procedee sau tehnici de traducere, și anume: *word-for-word translation (close translation)* – traducere cuvânt cu cuvânt, *one-to-one translation (close translation)* – traducere cuvânt cu cuvânt (cu alt sens), *literal translation (close translation)* – traducere literală, *through translation* – calc, *transference* – *transcription, transliteration* – împrumut prin transcriere, *naturalisation* – naturalizare, *synonymy* – sinonimie, *transposition* – transpoziție, *equivalence* – echivalență, *adaptation (cultural equivalent)* – adaptare, *recognised translation* – generalizare, *functional equivalent* – echivalență funcțională, *componential analysis* – analiză componentială, *compensation* – compensare, *expansion (amplification)* – expansiune, *descriptive equivalent* – echivalență descriptivă, *paraphrase* – parafrază, *explicitation* – explicitare, *reduction (concentration)* – concentrare, *omission* – omisiune, *implication* – implicare, *notes, additions, glosses* – adaosuri sau note.

Mona Baker (1992/2006: 26-42) vorbește de un număr de strategii pe care traducătorii profesioniști ar trebui să le folosească pentru a stabili echivalența la nivelul cuvântului. Printre acestea ea menționează: *traducerea printr-un termen mai general, traducerea printr-un termen neutru/mai puțin expresiv, traducerea prin substituie culturală, traducerea folosind un cuvânt împrumutat sau un*

cuvânt împrumutat plus explicație, traducerea prin parafrază folosind un termen înrudit, traducerea prin parafrază folosind cuvinte ne-înrudite, traducerea prin omisiune, traducerea prin ilustrare.

Tehnicile de traducere sunt sintetizate de Molina–Hurtado Albir (2002: 509-510) astfel: *adaptarea, amplificarea lingvistică vs. comprimarea lingvistică, amplificarea vs. eliziunea, calcul, compensarea, creația discursivă, descrierea, echivalența, generalizarea vs. particularizarea, modularea, împrumutul, substituirea, traducerea literală, transpoziția, variația.*

Erdei (1979: 58) vorbește de *operațiuni* ale traducerii (*a fordítás műveletei*) atunci când enumeră tehnicile de traducere care stau la dispoziția traducătorilor. Acestea sunt, după teoreticianul maghiar, în număr de nouă: 1. împrumutul (*közvetlen átvétel*); 2. calchiera (*tükörfordítás*); 3. substituția (*szubsztitució*); 4. înlocuirea (*átváltás, replacement*) cu cele două forme ale ei: transpunerea (*transzponálás*, corepunzătoare, de fapt, transpoziției în sensul lui Vinay sau Newmark, de exemplu, nominalizarea, verbalizarea, pasivizarea etc.) și modularea (*modulálás*) cu subtipurile concretizare/*konkretizálás*, generalizare/*általánosítás*, traducere antonimică/*antoním fordítás*; 5. transpoziția (*átrendezés, transposition*); 6. compensarea (*kompenzálás*), 7. explicitarea (*kifejtés*), 8. implicitarea (*tömörítés*) și 9. adaptarea (*adaptálás*).

Veriga slabă a acestei taxonomii o constituie tocmai acele tehnici în cazul cărora Erdei dă și denumirea în limbile rusă și engleză: înlocuirea (*átváltás, replacement*) și transpoziție/*átrendezés, transposition*. Dacă ar fi să clarificăm ambiguitățile acestor tehnici, ar trebui să subliniem că ceea ce Erdei numește transpunere/*transzponálás* înseamnă, de fapt, schimbările de ordin formal-gramatical care se produc în procesul traducerii (traducerea prin nominalizare, pronominalizare, traducerea diatezei active prin pasivizare, transformarea propozițiilor principale în secundare sau invers; modularea/*modulálás* se referă la transformările de ordin semantic, ideatic, schimbările la nivelul conținutului și transpoziția/*átrendezés* este acea transformare, ce are loc pe parcursul traducerii și care afectează topica, ordinea cuvintelor, ordinea unităților de traducere, ordinea propozițiilor în frază, transformările ce țin de *temă* (informația veche din enunț sau informația cunoscută, implicită, admisă, despre ceea ce este vorba în enunț) și *remă* (informația nouă din enunț, ceea ce vrem să comunicăm în enunț).

Kinga Klauidy vorbește, în volumul *Languages in translation* (2003), de următoarele tehnici de traducere:

I. Operațiuni de transfer lexical (*Lexical Transfer Operations*):

1. restrângerea de sens (*Narrowing of meaning, differentiation and specification*); 2. extinderea de sens sau generalizarea (*Broadening of meaning or generalisation*); 3. contracția de sens (*Contraction of meanings*); 4. distribuirea de sens (*Distribution of meaning*); 5. omisiunea (*Omission of meaning*) sau implicitarea, 6. adăugarea de sens (*Addition of meaning*) sau explicitarea; 7. schimbarea de sens (*Exchange of meanings*); 8. traducerea antonimică (*Antonymous translation*);

9. traducerea prin transformare totală (*Total transformation*); 10. compensare (*Compensation*)

II. Operațiuni de transfer gramatical (*Grammatical Transfer Operations*):

1. specificarea gramaticală și generalizarea (*Grammatical specification and generalization*); 2. diviziunea gramaticală (*Grammatical division*); 3. contracția gramaticală (*Grammatical contraction*); 4. adăugarea gramaticală (*Grammatical addition*); 5. omisiunea gramaticală (*Grammatical omission*); 6. transpunerea gramaticală (*Grammatical transpositions*); 7. înlocuirea gramaticală (*Grammatical replacements*).

Klaudy este cea care folosește pentru prima oară termenul de *operațiune de transfer* (*átváltási művelet*) pentru desemnarea conceptului de *tehnică de traducere* (Klaudy, 1991, 2009). Opțiunea traductologului maghiar pornește de la (și se explică prin) ezitățile din metalimbajul traductologic internațional, care folosește termenii *transformation*, *transposition*, *operation* dacă este vorba de traducere ca proces, respectiv *shift* sau *Verschiebung* dacă este vorba de traducere ca rezultat. În sens mai larg se utilizează, crede Klaudy (2009: 1) termenul de *procedeu de traducere* (*translation procedure*), căci traducerea implică nu doar decodare și recodare, ci și transcodare, adică operațiuni de transfer interlingvistic.

Taxonomia propusă de Klaudy (2009: 4-7) se referă la o evaluare din mai multe puncte de vedere:

1. din punctul de vedere al efectului pe care tehnica de traducere o produce și al cauzei care o determină, tehnicile sau operațiunile de traducere se împart în *operațiuni lexicale*, *operațiuni gramaticale*, *operațiuni stilistice* și *operațiuni pragmatice*. Dacă primele două tipuri de operațiuni – lexicale și gramaticale – vor fi detaliate în volumele lui Klaudy, ultimele două sunt doar amintite și succint definite;
2. din punctul de vedere al modului de executare a operațiunii de traducere, Klaudy vorbește de patru tipuri majore: *relocare* (*áthelyezés*), *schimb* (*csere*), *omisiune* (*kihagyás*) și *adăugire* (*betoldás*). În acest punct, Klaudy urmează în mod asumat taxonomia lui Barhudarov (*A fordítás tudománya/ Știința traducerii*, Budapeșt, Tankönyvkiadó Vállalat, 1986).

Există (cf. Burján 2010: 17) *operațiuni de transfer lexical* (tehnici sau procedee de traducere) *obligatorii* sau *automate* și *operațiuni de transfer lexical facultative* sau *neautomate*. După criteriul obiectului, există *operațiuni de transfer lexical*, *gramaticale*, *stilistice* și *pragmatice*.

Omiterea sau neefectuarea operațiunilor obligatorii ar însemna că enunțul tradus ar fi incorect sau nu ar avea sens, aceste operațiuni se produc automat în procesul traducerii pentru că sunt impuse de diferențele sistemului lexical și gramatical al celor două limbi. Dintre operațiunile de transfer lexical obligatorii sau automate, Burján (2010) amintește operațiunile de transfer gramatical fără de care textul tradus ar fi caracterizat prin agramaticalitate sau ambiguitate. Un exemplu clasic în acest sens, credem noi, ar fi explicitarea pronumelor personale

pe categorii de gen în traduceri din maghiară în română. Explicitarea este așadar obligatorie atunci când avem de-a face cu așa numitele categorii lipsă (lipsa categoriei de gen în limba maghiară, sistemul pronumelor personale, sistemul gradelor de rudenie, verbele de mișcare etc.).

Ivanov (2013: 164-166) menționează câteva tehnici de traducere, după cum urmează: *parafraza, reformularea, restructurarea, compensarea, transferul sau transcodarea, calchierea, transpoziția, modularea*. În mod interesant, Ivanov include în capitolul *Translation strategies: methods and techniques* câteva fenomene care sunt mai degrabă erori de traducere (interferența, subtraducerea și supratraducerea).

Tehnicile de traducere, în concepția Luciei Tarase¹⁵ sunt: *adaptarea, extinderea, rezumarea, împrumutul lexical, compensarea, calcul lingvistic, transpunerea, modulația, echivalența*.

Procedeele de traducere sau de transfer lingvistic sunt, după Lungu-Badea (2004 a: 5) următoarele: *adaptarea* (sinonimă cu echivalența culturală, cf. Delisle, 1993), *calcul, compensarea, corespondența, echivalența, explicitarea, explicarea, implicitarea, modulația, transpoziția (inclusiv nominalizarea), transcodarea* etc.

Rodica Dimitriu (2001: 92) adoptă taxonomia lui Chesterman și vorbește despre procedeele fundamentale la care apelează traducătorii clasificate în procedee sintactice, semantice și pragmatice.

Procedeele sintactice cuprind: *traducerea literală, calcul, transpoziția*; procedeele semantice sunt *sinonimia, antonimia, convergența, parafraza*, iar printre procedeele pragmatice sunt incluse *filtrarea culturală, schimbarea de cuantum informațional (generalizare – concretizare)*.

După această scurtă incursiune în studiile de specialitate internaționale maghiare și române în tematica tehnicilor de traducere, putem conchide că literatura de specialitate nu are o poziție uniformă nici în problematica diferențierii unor concepte precum *principiu, metodă, tehnică, strategie*, dar nici în ceea ce privește numărul tehnicilor de traducere sau denumirea lor. De exemplu, unii autori consideră *adaptarea* o metodă, iar alții o consideră tehnică de traducere. Unii vorbesc de *echivalență* ca fiind un procedeu sau o tehnică de traducere, alții nu o menționează deloc. Inconsecvența se observă și prin faptul că aceeași tehnică este denumită altfel de către diverși autori: *adaptarea* este numită de unii *echivalență*, *calcul* este denumit și *traducere literală* iar *omisiunea* de exemplu este considerată de unii greșeală de traducere, de alții o tehnică de traducere. Literatura de specialitate în limba română face diferențierea dintre omisiune ca greșeală și omisiune ca tehnică, numind-o pe aceasta din urmă *omisiune strategică*.

Dată fiind această varietate a taxonomiilor privind tehnicile de traducere, în activitatea didactică pe care o desfășurăm, încercăm să elaborăm un model care să fie ușor comprehensibil și să poată fi utilizat în mod eficient de către studenți.

15 <http://www.traduceri-traduzioni.com/ro/recomandari/tehnici-de-traducere.html>

În continuare prezentăm doar acele tehnici pe care le-am inclus în acest model, aflat încă în lucru, oferind atât definiții proprii, cât și definiții consacrate, ilustrând aceste tehnici cu exemple din traductologia româno-maghiară și/sau maghiaro-română. Exemplele provin din texte diverse (texte literare și non-literare deopotrivă, reclame, broșuri, articole de ziar etc.)

1. Adaptarea (en. *adaptation, free translation*; ge. *Adaptation*; ma. *adaptálás*) sau **substituirea** (en. *substitution*; ge. *Substitution*; ma. *szubsztitúció*) este o tehnică de traducere care presupune substituirea termenului din limba sursă cu un termen echivalent cultural și funcțional din limba țintă.

Iată câteva definiții ale conceptului:

„În sens general adaptarea este atât strategia sau tehnica de traducere ce acordă întâietate temelor în textul sursă, independent de forma tratării acestora, cât și rezultatul punerii în practică a acesteia. În sens restrâns este procedeu de traducere care constă în înlocuirea unei realități socioculturale din limba sursă printr-una specifică socioculturii limbii țintă sau în adaptarea culturală a textului sursă la intenția culturii țintă. Vinay și Darbelnet suprapun echivalența și adaptarea atunci când apelează la traducerea simbolică a cuvintelor. Adaptarea se poate realiza prin diferite tipuri de echivalență: referențială, dinamică, pragmatică, funcțională ori idiomatică.” (Lungu-Badea, 2012: 15-16)

Adaptarea este o „strategie de traducere care acordă întâietate tematicii tratate în textul sursă, independent de forma acestuia [...]. Procedeu de traducere ce constă în înlocuirea unei realități socioculturale a limbii sursă printr-o realitate proprie socio-culturii limbii țintă și care convine publicului cărui a se adresează textul țintă.” (Baconsky et alii, 2005: 16-17)

Adaptarea este descrisă de către Vinay și Darbelnet (2004: 91) ca un tip special de echivalență, o echivalență situațională. Adaptările sunt frecvente îndeosebi în traducerea titlurilor de cărți și filme.

Exemple pentru ilustrarea tehnicii adaptării sau substituirii cu echivalent cultural și funcțional: *chiuituri – kurjongatás, iuit – jujujuj, rachiu – pálinka, ho-lircă – pálinka, rachiu îndulcit – cukrozott pálinka, d-na Herdelea – Herdeleáné, Școala Normală de stat – állami tanítóképző, fundă tricoloră – nemzetiszín kokárda, Învârtita – forgatós, paravan japonez – spanyolfal, pe moșia unei Gheonoaie – egy gonosz szörnyeteg birodalmában, Făt-Frumos – Tündérlegény, Tündérfi, Dali Legény, slujbă religioasă – mise, istentisztelet, preasfințitul episcop – főispiszeletendő püspök úr.*

2. Calchierea (en. *calque*; ge. *Lehnübertragung, Lehnprägung, lehnübersetzung*; ma. *tükörfordítás*) înseamnă o tehnică de traducere literală din textul sursă în textul țintă, prin care traducătorul traduce o unitate de traducere prin transpunerea literală a sintagmei. Calchierea este o tehnică simplă, care uneori produce traduceri corecte, acceptate și intrate în uzul limbii (de exemplu *cold war* a fost tradus drept *război rece* în limba română și *hidegháború* în limba maghiară), dar de multe ori constituie greșeală de traducere.

Calculul reprezintă un „Procedeu de traducere care constă în împrumutarea semnificativului fără semnificat ori în traducerea morfologică sau sintactică a unui cuvânt, a unei sintagme ori a unei structuri împrumutate din limba sursă și în traducerea literală a elementelor componente. Există mai multe tipuri de calc formal și semantic. În esență calculul este un împrumut de structură.” (Lungu-Badea, 2012: 31-32) Calculul este un procedeu de traducere care constă într-o transpunere literală, în textul țintă, a unui cuvânt sau a unui element sau expresii din textul sursă. Ex. 1. *skyscraper gratte-ciel* zgârie-nori, (informatică) *double-click – double-clicque* – dublu clic. (Baconsky et alii, 2005: 29)

În *Dicționarul explicativ al limbii române* calculul este definit ca „Traducerea din altă limbă a elementelor de formare a unui cuvânt sau a unei expresii; adăugarea la un cuvânt a unui sens nou după modelul unui cuvânt străin; împrumut semantic”¹⁶. Calculul este un tip special de împrumut prin care o limbă împrumută forma unei expresii traducând literalmente fiecare dintre elementele sale. Rezultatul este fie un calc lexical, care respectă structura sintactică a limbii țintă, introducând totodată un nou mod de expresie, sau un calc structural sau sintactic, care introduce o nouă construcție în limbă (Vinay și Darbelnet, 2004: 85).

Exemple de calchieri care reprezintă greșeli în traducere ar fi următoarele: *Umbă sănătos! – Járj egészséggel!*, *Doamne, iartă-mă – Isten bocsáss, rûd și curcile de tine- még a pulykák is kikacagnak*, *30 de cazuri au fost confirmate – 30 esetet konfirmáltak* (*konfirmáltak* în limba maghiară înseamnă că au trecut printr-un ritual de inițiere religios, *a confirma* putând fi tradus prin verbul maghiar (*vissza*) *igazolni*), *persoanele interesate – az érdekelt személyek* (în loc de *az érdekeltek*, se copiază structura analitică proprie limbii române, în loc de o structură sintactică, mai potrivită normelor limbii maghiare), *dau un telefon – adok egy telefont* (în loc de *telefonálok*), *iau un taxi – veszek egy taxit* (în loc de *taxiba ülök*), *ce mai faci – mit még csinálsz?* (în loc de *mit csinálsz* sau *hogy vagy*); (*produsul X*) *are efect benefic asupra ridurilor și a liniilor fine din jurul ochilor- jótékony hatása van a ráncokra és a szem körüli finom vonalakra* (expresia *a szem körüli finom vonalak* este un calc după modelul românesc, în limba maghiară existând termenul perfect echivalent *szarkalábak*, care se referă la liniile fine și ridurile superficiale din jurul ochilor).

Menționăm exemplul de calc considerat o soluție corectă *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte – Az éregség nélküli fiatalság és a halál nélküli élet*, sau *vechine*¹⁷ – tradus în Transilvania drept *régiség* după modelul sintagmei românești, în loc de varianta utilizată în Ungaria, *szolgálati idő*.

Tipurile de calc cele mai importante după Lungu-Badea (2012) sunt următoarele: calc lexical, calc lexical internațional, calc frazeologic, calc morfologic, calc sintactic, calc mixt, calc semantic.

16 <https://dexonline.ro/definitie/calc>

17 Traducerea cea mai frumoasă a fost realizată totuși de către Erik Majtényi (P. Ispirescu: *Iffúságnak iffúsága, élet, amely nem ér véget*, Bk., 1962).

– Calc lexical: se imită modul de organizare internă a cuvântului (grupurilor de cuvinte) străin(e), de obicei derivat sau compus: întrevedea (< fr. *entrevoir*), cuprinde (< fr. *comprendre*), înlănțuire (< fr. *enchaînement*), binefăcător (< fr. *bienfaisant*), scriitură (< fr. *écriture*), create după modelul francez cu ajutorul cuvintelor românești; *gratte-ciel* (< engl. *skyscraper*; *zgîrie-nori*), Nord-American (< engl. *North American*). Fenomenul apare și în restituirea substantivelor proprii (antroponime, toponime etc.) semantice. De exemplu: *Barbe Blue* prin *Barbă Albastră*. Calc lexical internațional: germ. *Übermensch* > fr. *surhomme* > ital. *superuomo* > engl. *superman* > rom. supraom;

– Calc frazeologic: calchiera unei expresii/locuțiuni străine: fr. *prendre la parole* > rom. a lua cuvântul, fr. *coup de théâtre* > rom. lovitură de teatru, engl. *love at first sight* > rom. dragoste la prima vedere, fr. *traduction a vue* > rom. traducere la (prima) vedere.

– Calcul morfologic și calcul sintactic înseamnă un împrumut sau imitație sintactică. Ambele sunt inacceptabile atunci când determină o modificare sintactică și semantică semnificativă a limbii țintă. Mai rare, aceste calcuri constau în imitarea unui procedeu sau a unei construcții gramaticale străine: fr. *craindre le danger* > rom. teme pericolul (incorect); corect: a se teme de pericol.

– Calcul mixt: a) calcul lexico-frazeologic copiază prin traducerea literală atât structura unei întregi unități frazeologice, cât și a unuia din elementele componente: *faire antichambre* > a face anticameră: calc lexical, anticameră (împrumutarea prefixului > cuvânt românesc nou + traducerea cuvântului francez); b) calcul lexico-gramatical. Un exemplu din sport: *Le onze de France* > rom. Unsprezecele românesc prin folosirea metonimică a numeralului ca substantiv.

Există două categorii de calcuri semantice: *acceptate*, atunci când nu se cunosc alți echivalenți, și *neacceptate*, atunci când sunt dificil de asimilat în planul semantic al limbii țintă, dar multe impuse de uz (de exemplu *a aplica*, *a face/depune o cerere/ to apply*). Imitând modelul de folosire a adjectivului englez *academic*, acesta este redat impropriu prin împrumut semantic și calchiere semantică în franceză și română, atunci când se optează pentru traducerea literală care duce la sintagme de tipul: *ani formare academică*, în loc de *an universitar* (Lungu-Badea, 201., 31-33).

3. Traducerea prin compensare (en. *compensation*; ge. *Kompensation*; ma. *kompensálás*) înseamnă reintroducerea, într-un alt loc, în textul țintă a unui element informațional care n-a putut fi redat în același loc ca în textul sursă, compensându-se astfel un element de pierdere sau de omisiune. De exemplu, dacă un termen arhaic se traduce printr-un termen general, mai actual, pierderea se compensează prin introducerea, într-un loc apropiat a unui alt termen cu iz arhaic. Compensarea se utilizează când traducătorul nu poate traduce informația în totalitatea sa (aspect lexical, pragmatic, de registru etc.). Din acest motiv, compensarea este utilizată pentru a reface pierderile din traducere, pentru a readuce segmentul de informație pierdut prin omisiune. Compensarea se utilizează frecvent în traducerea textelor literare.

Compensarea este un „procedeu de traducere prin care se introduce în textul țintă un efect stilistic prezent într-o altă parte a textului sursă, scopul urmărit fiind acela de a păstra tonul general al textului.” (Baconsky et alii, 2005: 33-34). De exemplu, tutuiala, în franceză sau română, marcând familiaritatea relațiilor dintre două persoane, se marchează, în traducere, prin introducerea unor forme sintactice familiare, prin utilizarea prenumelui etc.

Iată un exemplu de compensare din traductologia româno-maghiară (aspectul popular al verbului *hánnál* se pierde în traducere, dar această pierdere este compensată prin forma arhaic-populară a verbului *imblă*):

*Itt asszonyokat ha látnál,
Magadra keresztet hánnál,
Mert mindenik egy ijesztő,
Nem különb mint egy kísértő.*

*Iar de vezi câte-o muiere
Te crucești și voia-ți piere,
Într-atîta-s de slușite
Că imblă învăluite.*

4. Traducerea prin echivalență sau **echivalarea** (en. *equivalence*; ge. *Äquivalenz*; ma. *ekvivalens elemmel való fordítás*) este o tehnică de traducere ce constă din redarea unui termen din limba sursă cu un termen echivalent, cu sens identic, perfect corespondent din punct de vedere lexico-semantic și morfo-sintactic în limba țintă. Se mai folosesc și termenii sinonimici: corespondență, transcodaj.

În *Dicționarul explicativ al limbii române* echivalarea este sinonimă cu traducerea. Echivalarea în traducere vizează obținerea echivalenței sau a egalității de valoare morfologică, de semnificație lexicală și de funcție sintactică între un cuvânt și alt cuvânt, între un cuvânt și o locuțiune. Vinay și Darbelnet (2004: 90) subliniază în mod repetat că una și aceeași situație poate fi redată de două texte folosind metode stilistice și structurale complet diferite. În astfel de cazuri se vorbește de metoda de traducere care produce texte echivalente. Printre exemplele clasice de traducere prin echivalență Vinay și Darbelnet (2004: 90) înscriu interjecțiile (strigătul de durere în limba franceză „*Aïe!*”, sau în limba engleză ca „*Ouch!*”) sau numeroasele expresii onomatopice (*cocorico/cock-a-doodle-do, miaou /miaow*).

Echivalența înseamnă pentru Baconsky et alii (2005: 59-60) o „Relație de identitate stabilită în discurs între două unități de traducere de limbi diferite, a căror funcție discursivă este identică sau aproape identică”, respectiv un procedeu de traducere constă în redarea unei expresii închegate din limba sursă printr-o expresie închegată care, chiar dacă trimite la o reprezentare diferită în

limba țintă, exprimă aceeași idee. De exemplu *Once bitten, twice shy.* (en) => *Chat echaude craint l'eau froide* (fr) <=> *Cine s-a fript cu ciorba, suflă și-n iaurt* (rom).”

Pentru Lungu-Badea (2012: 65-68) echivalența înseamnă în sens general, „Relația de identitate dintre două unități de sens de limbi diferite și având aceeași sau aproape aceeași denotație și aceeași conotație”, dar, în sens particular, restrâns, înseamnă un „Procedeu de traducere constând în a reda o expresie fixă din LS printr-o alta din LT, care, deși diferită, corespunde aceleiași realități [...]. Teoreticienii disting mai multe tipuri de echivalențe [...], fără ca terminologiile utilizate să se suprapună întotdeauna. Deși Jakobson (1959) consideră *echivalența denotativă* (care redă invariantul de conținut) realizabilă în orice situație, alți cercetători contestă această teză. Nida (1964) identifică două tipuri de echivalență: *formală* și *dinamică*; Catford operează cu conceptele de corespondență formală (1965), de echivalență *lingvistică* și *funcțională* (1967, 49); Koller (1989) stabilește, cinci echivalențe: *denotativă* (extralingvistică), *conotativă* (sau stilistică, legată de alegerea traducătorului în plan lexical), *normativă* (dependentă de funcția TS), *pragmatică* sau *comunicativă* (orientată spre destinatar), *formală* sau *estetică*, determinată de particularitățile combinatorii ale cuvintelor, topica și estetica TS și TT). Echivalența cognitivă (decurgând din semantismul textului și complementele noționale aduse de traducător, bazate pe experiențe reale sau nu) și *afectivă*, intuitivă, la Lederer; *denotativă* (transmiterea informației pe care TS o vehiculează despre extralingvistic), *conotativă* (respectarea stilului, registrului de limbă, sociolectului, extinderii geografice a expresiilor etc.), *standard* sau *normată* (conformă genului textului tradus, publicitar, tratat sau manual etc.), *pragmatică* [...], adaptată cunoștințelor cititorului, pentru a fi înțeleasă.” (Lungu-Badea, 2012: 65-68)

Traducerea prin echivalență sau echivalare înseamnă așadar transferul interlingvistic prin identificarea și utilizarea aceluși lexem din limba țintă care are un înțeles corespondent semnificației unității din limba sursă. Deși nu este menționată ca una din tehnicile de traducere, echivalența sau echivalarea este una din tehnicile frecvent utilizate, mai ales în cazul lexemelor din categoria universalilor semantice (ro. *mamă/ma. anya*) sau a termenilor din limbajul specializat (ro. *stomac/ma. gyomor*).

Exemple de traducere prin echivalență sau echivalare: *coniac – konyak, prăjituri – sütemények, vin fiert – forralt bor, berăria Grivița – Grivica söröző, Someș – Szamos, Armadia – Ármádia, Bistrița, Beszterce, Bucovina – Bukovina, Ulița din dos – Hátsó utca, învățătorul Zaharia Herdelea – Zaharia Herdelea tanító, un împărat mare și o împărăteasă – hatalmas császár és császárné, Ungaria – Magyarország, Bruxelles-Brüsszel, SRL – Kft, Administrația Finanțelor Publice – Közpénzügyi Hivatal, șurubelniță cu acumulator – akkumulátoros csavarhúzó.*

5. Explicitarea (en. *explicitation*; ge. *Explizitation, Explizierung*; ma. *explicitáció, jelentés betoldása, kifejtés*) este o tehnică de traducere în cazul căreia un

cuvânt din textul sursă este explicat în textul țintă, prin adăugarea unui element lexical cu scop explicativ. Explicitarea este tehnica prin care traducătorul se exprimă mai clar, prin mai multe cuvinte comparativ cu textul sursă. Vom include aici atât explicitarea intratextuală (adăugarea unui cuvânt explicativ în interiorul textului), cât și tehnica numită *glosare* sau utilizarea notelor de subsol sau a notei traducătorului. Menționăm că explicitarea înseamnă întotdeauna și amplificarea sau distribuire de sens, adică traducerea unui cuvânt prin mai multe cuvinte.

Explicitarea este un „Procedeu de traducere constând în introducerea în textul țintă, pentru mai multă claritate, a unor precizări neformulate în textul sursă, dar care se degajă din contextul, din situația descrisă. Este o strategie de rezolvare a unui fenomen de transfer cultural sau de civilizație, utilizată atunci, când împrumutul, calcul sau echivalența nu ajută la actualizarea semnificației intenționate de autor.” (Lungu-Badea, 2012: 72)

Explicitarea este „Rezultat al amplificării care constă în introducerea în textul țintă, pentru mai multă claritate sau ca urmare a constrângerilor impuse de textul sursă, a unor precizări semantice neformulate în textul sursă, dar care se degajă din contextul cognitiv sau din situația descrisă. De exemplu *Blood is thicker than friendship/Legăturile de sânge sunt mai puternice decât cele de prietenie; Best before.../A se consuma de preferință înainte de...*” (Baconsky et alii, 2005: 64-65).

Iată și câteva exemple de explicitare: *Briceag – Briceag, a primás; pînă în Zăhată – a Zaháta-dűlőig; Deșteaptă-te române! – Deșteaptă-te române kezdetű dal; Lerui Doamne – Lerui Doamne kezdetű kolinda; la Foaia poporului – Foaia Poporului című hetilapra; friptură – sült csirke; cu căciuli – báránybőr sapkás; în ziua de Sf. Petru – Péter-Pál napján; cuscri – a vőlegény szülei; în Sătmar – Szatmár megyében; în Rusaliile – a Pünkösdben (notă de subsol: *Alecsandri darabok); În Piatra din casă – a Kolonc című darabban; și Codreni cu morile de pe Nemțisor și piuăle de făcut sumani – még tovább Codreni, ahol a Nemțisor vize mellett malmok és posztóállványok sorakoznak; peste Ozană vine Târgul Neamțului, cu mahalele Pometea de sub dealul Cociorva – az Ozana mellett Târgul – Neamțului terület el-a Cociorva hegye alatt húzódó Pometea nevű kertnegyedével; pe vremea mitropolitului Iacob – Iacob metropolita idején (notă de subsol: Iacob Stamati metropolita (1792–1803); veneam acasă cu sânul încărcat de covrigi, mere turture, nuci poleite, roșcove și smochine din pomul mortului – amikor hazaértem, keblem meg volt rakva a halott engesztelő fájáról kaláccsal, almával, pogácsával, dióval, szentjánoskenyérrel meg fűgével (notă de subsol: A halott előtt tölgyfaágat visznek, megrakva csemegékkel, a kíséret megvendégelésére. Moldvai szokás).*

6. Implicitarea (en. *implication*; ge. *Verknappung*, *Implikation*; ma. *implicitáció*, *jelentés szűkítése*, *tömörítés*) este fenomenul invers explicitării, ea este tehnica prin care în traducere se omit unele elemente considerate a fi implicit înțeluse. Implicitarea înseamnă întotdeauna concizie și restrângere de sens.

Implicitarea este definită ca un „Procedeu de traducere care constă în a nu formula în limba țintă elemente informaționale din textul sursă, aceste detalii

reieșind din context, din situația descrisă sau din presuposițiile extradiscursive.” (Lungu-Badea, 2012: 84)

Implicare înseamnă deopotrivă „Rezultat al unei economii care se obține neformulând în mod explicit, în textul țintă, unele elemente de ordin informativ ale textului sursă, când acestea reies în chip evident din context sau din situația descrisă și sunt presupuse de către vorbitorii limbii țintă. De exemplu *Be sure the iron is unplugged from the electrical outlet before filling with water./Debransați de fiecare dată fierul înainte de a-i umple rezervorul.*” (Baconsky et alii, 2005: 74-75)

Iată câteva exemple de implicare: *canapea de lemn – kanapé; oală zdrăvană de tuci – vasfazék; buchețele de vâzdoage pestrițe – tarka bokréta; hainele de lucru – hétköznapi; picior de găină friptă – csirkecomb; pentru a treia zi de Crăciun – ünnep harmadnapjára*

7. Împrumutul sau traducerea prin împrumut (en. *loan translation*; ge. *entlehnung Übersetzung*; ma. *szókölcsönzéssel való fordítás, átvétel idegen szóként, közvetlen átvétel*) este tehnica prin care se preia, în textul țintă, forma nealterată și netradusă a unității de tradus din textul sursă, din cauza faptului că în limba țintă nu există un lexem corespondent. Este un procedeu de traducere doar în cazuri aparente de intraductibilitate. Pentru a depăși o lacună, de obicei de sorginte metalingvistică (de exemplu, un nou proces tehnic, un concept necunoscut), împrumutul este cea mai simplă dintre toate metodele de traducere. Vinay și Darbelnet (2004: 85) arată că împrumutul poate fi aplicat cu scopul creării unui efect stilistic, de exemplu, pentru a introduce *aroma*, savoarea culturii sursă într-o traducere, se pot insera sau împrumuta termeni străini: cuvintele rusești *ruble*, *apparatchik*, cuvintele *dollar*, *party* din engleza americană sau *tequila* și *tortillas* (pentru a induce un aer rusec, englez/american sau spaniol-mexican).

În viziunea lui Lungu-Badea (2012) „Împrumutul este o adaptare fonetică, fonologică, morfologică și gramaticală minimă a unui cuvânt dintr-o limbă sursă în limba țintă. Împrumutul nu este un procedeu de traducere, ci o modalitate de îmbogățire a unei limbi. Devine procedeu de traducere în cazul în care un cuvânt nu are corespondent/echivalent în limba sursă.” (Lungu-Badea, 2012: 93)

Împrumutul este, totuși, pentru Baconsky et alii (2005: 81) un „Procedeu de traducere care constă în a păstra în limba țintă un cuvânt sau o expresie aparținând limbii sursă și aceasta, fie pentru că limba țintă nu dispune de un corespondent lexicalizat; fie din rațiuni de ordin stilistic ori retoric.” Un alt element important semnalat de către Baconsky et alii (2005: 81) este faptul că în textul tradus împrumutul se scrie cu caractere drepte sau cursive, după cum e socotit ca fiind integrat sau nu limbii care l-a împrumutat, exemple de lexeme adaptate fiind cuvinte precum: *curriculum vitae*, *pizza* iar lexeme neadaptate, scrise cursiv fiind *ad hoc*, *ochelari new look*, *speech*.

În *Dicționarul explicativ al limbii române* împrumutul este definit ca element de limbă, de cultură, de artă integrat în alt sistem sau cuvânt sau îmbinare de cuvinte luate dintr-o limbă străină, care poate fi *direct*, când este luat nemijlocit

de către vorbitori prin contact cu alte popoare, sau *indirect* (savant), când este luat sau tradus din altă limbă pe cale cultă¹⁸.

Exemplele pe care le oferim noi sunt: *horă – hóra; colindă – kolinda* (în aceste cazuri se procedează și la transcriere; *hialuronsavval és citrus bioflavonoiddal – conține acid hialuronic și Citrus bioflavonoid; Gundel palacsinta – clătite Gundel*.

8. Modularea (en. *modulation*; ge. *Modulation*; ma. *modulálás, jelentések felcserélése*) și **transpoziția** (en. *transposition*; ge. *Transposition*; ma. *transzpozíció, jelentések áthelyezése, átrendezés*) sunt două tehnici înrudite, tratate separat de unii și considerate drept aceeași tehnică de către alții.

Astfel, transpoziția include, după Catford¹⁹ următoarele subcategorii: recategorizarea (*recategorization*), denominalizarea (*denominalization*), reordonarea (*recasting*) și modularea (*modulation*). Transpoziția ar include, prin urmare, modularea, care este o subcategorie a acesteia și transpoziția se referă la schimbări de ordin gramatical (de exemplu substantivul este tradus prin verbalizare), în timp ce modularea se referă la modificări la nivelul percepției mentale (de exemplu folosirea unui substantiv abstract în locul unuia concret).

8.a. Modularea este o tehnică de traducere prin care se efectuează o inflexiune a vocii sau a tonalității, o schimbare de perspectivă sau de cadență a textului. Modularea nu înseamnă o modificare a mesajului, ci o deplasare a accentului sau a punctului de abordare. După Baconsky et alii (2005: 92-93) modularea este un „Procedeu de traducere care constă în restructurarea unui enunț din textul țintă, determinând o schimbare a punctului de vedere sau a gradului de claritate, în raport cu formularea din original, lucru care se întâmplă îndeosebi atunci când se întrebuițează partea în locul întregului, abstractul în locul concretului, conjugarea activă în locul aceleia pasive. De exemplu (în transporturile aeriene) *frequent flyer program* program de fidelitate.” Modularea este o variație a formei mesajului, obținută printr-o modificare a punctului de vedere. Această schimbare poate fi justificată atunci când traducerea are ca rezultat o expresie corectă din punct de vedere gramatical, dar este considerată nejustificată, când rezultatul este o expresie improprie în limba țintă. Ca și în cazul transpoziției, Vinay și Darbelnet (2004: 89) disting modulări libere sau opționale și modulări fixe sau obligatorii. Un exemplu clasic de modulare obligatorie este expresia *The time when...* care trebuie tradusă ca *Le moment où...*

Tipul de modulare care transformă o expresie negativă în limba sursă într-o expresie pozitivă în limba țintă este foarte des opțională, chiar dacă aceasta este strâns legată de structura fiecărei limbi, de exemplu: *It is not difficult to show... Il est facile de démontrer...*

Modularea este numită și *conversie* sau *recategorizare* (en. *recategorization*, ge. *Umformulierung*), *restructurare* (en. *Restructuration*, ge. *Umstrukturierung*),

18 <https://dexonline.ro/intrare/%C3%AEmprumut/26899>

19 www.uv.es/tronch/Tra/TranslationProcedures.pdf

transpoziție (en. *transposition*, ma. *transzpozíció*), *antonimizare* (en. *Antonymous translation*, ma. *antonym fordítás*).

Modularea este, după Lungu-Badea (2012): „1. Procedeu de traducere care determină schimbarea unui punct de vedere, a unei clasificări sau a unei categorii de gândire în raport cu exprimarea din LS. Modularea poate fi lexicală sau sintactică; fixă, lexicalizată, consemnată în dicționare), sau liberă (când LT nu acceptă traducerea literală). [...] O altă formă de modulare gramaticală este contrarul negativ care schimbă statutul enunțului de tradus. Astfel, enunțurile afirmative în franceză, vor deveni negative în română. Exemplu: *sois tranquille/nu-ți face griji*; *sois poli/nu fi bădăran*; *tiens-toi droit/nu sta cocoșat* (aplecat). Modularea este, deci, o schimbare de perspectivă, de unghi, o variație în mesaj, obținută prin schimbarea punctului de vedere. [...] Iată câteva exemple pseudo-contextualizate din engleză cu traducerea în franceză și română: Engl. *top floor*, fr. *dernier etage*, rom. ultimul etaj; Engl. *up to the eyes*, fr. *jusqu'au cou*, rom. până-n gât; 2. Tehnică de traducere constând în generalizare/hiperonimizare ori în hiponimizare.” (Lungu-Badea, 2012: 102-103)

Modularea este, din punctul nostru de vedere, tehnica de traducere care determină schimbarea unui punct de vedere, a unei clasificări sau a unei categorii de gândire în raport cu exprimarea din limba sursă. Vom include aici atât schimbările din interiorul categoriei morfologice a cuvintelor (abstract/concret, activ/pasiv), cât și schimbările de topică cu scopul focalizării, traducerea prin negativizare etc. Exemple de modulare ar putea fi: *cu noaptea-n cap – hajnal előtt (înainte de răsărit)*; *cu noaptea-n cap – pítymallatkor (la răsăritul soarelui)*; *argumentele fetelor – Laura és Ghighi érvei*; *văduva lui Maxim – Maximné*; *popa Belciug – Belciug*; *doamna Lang – Láng Róza*; *familia Filipoiu – Filipoiu doktorék*; *George a Tomii – George, a Toma fia*; *al Glanetașului – a Glanetașu fia*; *a născut un copil – anya lett (= a devenit mamă)*.

8.b. Transpoziția numită și *transpunere* este un procedeu de traducere care constă în stabilirea unei echivalențe printr-o schimbare de categorie gramaticală (nominalizare, verbalizare etc.). După *Dicționarul explicativ al limbii române* varianta *transpunere* este sinonimă cu lexemele *traducere*, *tălmăcire*, *prefacere*, *traducție*, *tălmăcitură*, *tâlcuială*, *tâlcuire*, *versiune*, *transcriere*, *transcripție*. Ca tehnică de traducere transpoziția se referă la traducerea prin răsturnarea ordinii cuvintelor sau schimbarea categoriei gramaticale a unităților lingvistice. Metoda numită transpoziție sau transpunere presupune înlocuirea unei clase de cuvinte cu alta, fără a schimba sensul mesajului. Pe lângă faptul că este un procedeu de traducere special, transpoziția poate fi de asemenea aplicată și în cadrul traducerii intralingvistice (de exemplu: *Il a annoncé qu'il reviendrait*, poate fi exprimat din nou prin transpunerea unui verb subordonat cu un substantiv, astfel: *Il a annoncé son retour*). Spre deosebire de prima expresie, pe care o numim expresia de bază, ne referim la cea de-a doua ca expresie transpusă. În traducere, există două tipuri distincte de transpoziție: obligatorie și opțională. (Vinay și Darbelnet, 2004: 88).

Baconsky et alii (2005: 41) numesc acest procedeu *conversie* și opinează că termenul sinonimic *transpunere* este aplicabil prea multor procedee de traducere, din acest motiv nu a fost reținut în acest sens. Conversia este, după ei, un „procedeu de traducere care constă în stabilirea unei echivalențe printr-o schimbare de categorie gramaticală”, cum ar fi, spre exemplu, *Keep refrigerated/ A se păstra la frigider*; (în corespondență) *From/To => Expeditor/ Destinatar; It's getting dark-înțepe să se întunece*.

Transpoziția este definită de Lungu-Badea (2012: 173) ca fiind procedeu de traducere care constă în stabilirea unei echivalențe prin schimbarea categoriei gramaticale. În acest procedeu sunt incluse, afirmă Lungu-Badea, atât schimbările de clasă gramaticală, cât și schimbările de categorie. În interiorul unei limbi, posibilitatea de a transpune este dependentă de registrul de limbă. Transpoziția sau conversia este deci un „procedeu de traducere care constă în stabilirea unei echivalențe prin schimbarea categoriei gramaticale. Ballard îl denumește *recategorizare gramaticală*. Includem în acest procedeu atât schimbările de clasă gramaticală cât și schimbările de categorie.” (Lungu-Badea, 2012: 173)

Îată câteva exemple de transpoziție: *de azi în trei zile plecăm – Harmadnap virradóra, útra kelünk* (*de azi în trei zile se traduce prin Harmadnap virradóra, adică a treia zi, dis-de-dimineața, iar plecăm devine pornim la drum*); *Semmi panasom nem lehet – Nu poci a mă plânge* (verbalizarea substantivului *panasz-súpărare, plângere*); *Made in China – Származási hely Kína* (nominalizare); *în limita stocului disponibil – ameddig a készlet tart* (verbalizare); *Fabricat în Germania – Német termék* (nominalizare).

În timp ce modularea presupune o modificare a perspectivei sau a modului de gândire sau de abordare, transpoziția implică o modificare de ordin gramatical. Așadar, prin transpoziție înțelegem următoarele procese și fenomene: schimbarea formei sau categoriei gramaticale (singular – plural), nominalizarea, verbalizarea, adjectivizarea, modificarea topicii sau schimbarea ordinii cuvintelor cu scopul focalizării, iar fenomenele incluse în subcategoria modularii sunt: folosirea formei pozitive în locul formei negative și invers (*He acted at once – nu a ezitat*), folosirea cauzei pentru efect sau traducerea metonimică, folosirea părții în loc de întreg (*from cover to cover – De la prima la ultima pagină*), inversarea termenilor (*health insurance – asigurare de sănătate*), abstract pentru concret, diateza activă în locul celei pasive.

9. Considerată de unii tehnică de traducere, de alții greșeală de traducere, **omisiunea** (en. *omission, deletion*; ge. *Auslassung*; ma. *jelentés kihagyása, nullfordítás*) este traducerea prin omiterea unui lexem din textul sursă. Atunci când omisiunea nu este tratată drept greșeală, ci tehnică de traducere, ea se numește *omisiune strategică* (en. *justified omission*, ge. *Strategische Auslassung*, ma. *kihagyás*).

Omisiunea este după Baconsky et alii o „Greșeală de traducere care constă în a nu reda, fără un motiv întemeiat, în textul țintă, un element din textul sursă ce ține de sens.” (Baconsky et alii, 2005: 100)

Omisiunea este definită drept „Greșeală de traducere ce constă în a nu traduce nejustificat un element stilistic sau legat de sens din textul sursă. Atunci când avem de-a face cu o omisiune strategică, traducătorul compensează pierderea deliberată în alt loc în textul țintă.” (Lungu-Badea, 2012: 108).

Când se omite un lexem intenționat, vorbim, deci de omisiunea strategică care „este justificată, fiind determinată de anumite constrângeri materiale, lingvistice, culturale etc. Prin această omisiune nu se alterează sensul, iar traducătorul compensează prin alt procedeu, în alt loc, pierderile determinate de rațiuni obiective. Iată un exemplu: *Le roi des Bulgares passe dans ce moment, s'informe du crime du patient* și traducerea în română: *Regele bulgarilor, care tocmai trecea pe-acolo, întrebă ce crimă a comis osânditul; patient*, în epocă și în text, desemnează pe cel condamnat la moarte. Avem, prin urmare, de-a face cu o omisiune strategică, fr. *crime* este implicat în română, prin alegerea unei soluții compensatorii, *osânditul*, cel care este condamnat pentru crimă.” (Lungu-Badea, 2012: 108-109)

Levý, marele traductolog ceh, a insistat că omiterea unor expresii dificile în traducere este imorală. Traducătorul, crede el, are responsabilitatea să găsească o soluție la cele mai descurajante dintre probleme și declară că viziunea funcțională trebuie să fie adoptată în ceea ce privește nu numai sensul, dar și la stil și formă (cf. Bassnett, 2005: 31).

Exemple de omisiune ca greșeală de traducere sau cazuri în care omiterea unui cuvânt sau a unei sintagme alterează, sărăcește textul tradus, producând schimbarea sensului: *molidul este specia cea mai valoroasă și cea mai răspândită dintre rășinoase – a lucfenyő a fenyőfélék közül a legértékesebb fajaj* (s-a omis cea mai răspândită – *legelterjedtebb*); *Reacții adverse: greață, vărsături, diaree, gastralgii, reacții alergice cutanate – Mellékhatások: hányinger, hányás, hasmenés, bőrkiütések* (s-a omis traducerea sintagmei *gastralgii – gyomorfájás*).

Exemple de omisiune intenționată sau strategică, omisiune care nu afectează sensul global al textului tradus: *tabletele se iau dimineața și seara, în cure de 10 zile – A tablettákat reggel és este kell venni, 10 napon keresztül* (omiterea sintagmei *în cure* nu afectează sensul propoziției); *Nașterea a fost trecută în registrul stării civile la nr. ... din anul ... luna ... ziua- A születést –án, a --- szám alatt anyakönyvezték.*

10. Transliterarea (en. *transliteration*; ge. *Transliteration*; ma. *transzliteráció*) și **transcrierea** (en. *transcription, direct transfer*; ge. *Transkription*; ma. *transzkripció*)

10.a. Transliterarea este o tehnică de traducere ce înseamnă redarea caracterelor dintr-un sistem de scriere în altul, dintr-un tip de alfabet în altul, permițând reconstituirea tuturor elementelor unui text și a ortografiei de origine a cuvintelor necunoscute. Transliterarea constă în „redarea caracterelor dintr-un sistem de scriere în altul, permițând reconstituirea tuturor elementelor unui text și a ortografiei de origine a cuvintelor necunoscute. Transliterarea se deosebește de transcrierea fonetică și constă în restituirea fiecărei litere care formează cuvântul

din LS, în cuvântul împrumutat în LT (rus. Popov este transliterat Popov, în timp ce alte nume proprii sunt asimilate grafic și fonetic. Astfel: rus. MocBa, este asimilat grafic și fonetic în fr. Moscou, și în rom. Moscova.” (Lungu-Badea, 2012: 172)

Michel Ballard (2011: 41-42) precizează că transliterarea sau transliterația este căutarea, în limba țintă, a literei sau grupului de litere corespunzătoare unei litere sau grup de litere din limba sursă, fără o preocupare specială pentru pronunție. Cu alte cuvinte, este, de fapt, o adaptare a sonorităților la sistemul fonetic și fonologic al limbii țintă.

10.b. Transcrierea, denumită în limba engleză *direct transfer*, este o „Operație a procesului de traducere prin care anumite elemente cu caracter de informare, ori care nu necesită a fi interpretate, din textul sursă, sunt transpuse ca atare sau potrivit uzului impus de limba țintă. Numele proprii, cifrele, datele și simbolurile se traduc în general prin transcriere. Ex. — *John F. Kennedy was killed in 1963.* > *John F. Kennedy a fost asasinat în 1963. Beyrouth <=> Beirut, Don Quijote > Don Quijote* (dar donchihotism). *London > Londra, Aix-la-Chapelle- Aachen* (variante germană a numelui localității). Fac excepție de la această regulă unele nume proprii cu valoare de simbol (ex.: Mr. Smith => M. Dupont > Sr. Perez Dl. Ionescu sau Popescu etc), unele unități de măsură care se cer convertite (ex. 50 miles > 80 km.) etc.” (Baconsky et alii, 2005: 147)

Transcrierea este reprezentarea felului în care sunetele sunt pronunțate (cf. Ballard, 2011: 41-42).

Transcrierea este folosită și în cazul culturilor intraductibile, care nu au un echivalent în limba și în cultura țintă, de exemplu: *prescurile – preszkúra* (notă de subsol – **élesztő nélkül készített, szentelt kenyér*); *un snaps fain de tot, știi, românesc – egy pohárka fáin román snapszot*; *Jidovița – Zsidovica*; *Vaităr, Cosma! – Vájter, Cosma- *Weiter-tovább* (notă de subsol); *Forverț, Simioane! – Forverc , Simion! – *Vorwärts – előre* (notă de subsol); *Nistore – Nistor, Aizic – Ajzik, Glanetaș – Glanétás*; *căciulă neagră de dorobanț – fekete dorobánc-kucsma*; *cojocul alb de oaie – fehér kozsokba – * juhbórból készült suba* (notă de subsol).

Transcrierea și transliterarea, numite de Ballard (2011) tipuri de traducere prin asimilare grafică și asimilare fonetică, reprezintă „forme de report: transliterația constituie efortul de a reprezenta o grafie de două ori străină, transcrierea, o tentativă de a păstra pronunția străină.” (Ballard, 2011: 42)

11. Generalizarea (en. *generalization*; ge. *Generalisierung*; ma. *generalizálás, jelentésbővítés*) este o tehnică de traducere care înseamnă optarea pentru un termen mai general din limba țintă în traducerea unui termen din limba sursă. În traducere, generalizarea înseamnă, de fapt, un transfer interlingvistic care implică trecerea de la noțiuni cu o sferă mai restrânsă și un conținut mai bogat, la noțiuni cu o sferă mai largă și un conținut mai restrâns, trecerea de la particular la general. Generalizarea, ca tehnică de traducere, poartă mai multe denumiri, printre care *neutralizare* sau *traducere prin termen neutru stilistic*, *hiperonimizare* (en. *translation with hyperonyme, superordinate term, hyperonymy*, ge. *Hyperonym*).

Hiperonimizarea sau generalizarea este o tehnică de traducere care constă în redarea unui termen specific (hiponim) din textul sursă printr-un termen general (hiperonim) în textul țintă (cf. Lungu-Badea, 2012: 81). Hiperonimul este un „termen nominal, substantiv, termen generic, sinonim la nivel de generalitate imediat superioară [...] De exemplu *pasăre* pentru hiponimul *vrabie, fruct* pentru hiponimele *portocală, măr* etc. Traducerea prin hiperonim ar putea duce la determinologizare, iar invers, prin hiponim, la terminologizare. Alegerea unui hiperonim depinde de domeniu, deoarece nu există un hiperonim în sine, un termen putând fi hiperonimul altui termen dintr-un anumit punct de vedere. [...] Există *hiperonime maximale*, de fapt *patonime*, adică unități lexicale care pot face trimitere atât la persoane și lucruri, cât și la noțiuni abstracte (*ceva, chestie, lucru, chose, machin, truc* etc.)”. (Lungu-Badea, 2012: 80-81). Hiperonimul este termenul care întreține o relație ierarhică cu un alt cuvânt sau termen, a cărui extensiune semantică este mai restrânsă. De exemplu hiperonimul *animal* înglobează hiponimele *cal, câine, pisică* etc. (Baconsky et alii, 2005: 71)

Exemple de traducere prin generalizare: *câțiva boieri mari, ostași și slujitori – szolgákat, az egész udvart, az egész birodalmat; preoteasa Profira – Profira asszony; Veșnica pomenire – egy halotti ének; ciorba – leves; cu ghetе – cipőstűl; izmene largi – bő gatyát; prohod – szertartás; vită – igavonó; forint – pénz.*

12. Concretizarea (en. *concretization*; ma. *konkretizálás*) **sau hiponomizarea** (en. *translation with hyponyme, subordinate term, hyponymy*; ge. *Hyponym*) implică folosirea, în textul țintă, a unui termen mai concret în locul unui cuvânt cu sens mai general din textul sursă. Prin concretizare se înlocuiește un sens abstract sau general printr-unul concret sau particular. Concretizarea este fenomenul invers generalizării. Concretizarea sau hiponomizarea este definită atât ca tehnică, cât și ca greșeală de traducere.

Hiponimizarea este o tehnică de traducere semantică „prin care un termen general (hiperonim) din TS este restituit în TȚ printr-un termen specific (hiponim).” (Lungu-Badea, 2012: 82) Hiponimul este un cuvânt care întreține o relație ierarhică cu un alt cuvânt sau termen, a cărui extensiune semantică este mai largă. De exemplu hiponimele *canapea, scaun, fotoliu și masă* sunt de același nivel și sunt înglobate în hiperonimul *mobilă*. [...] Faptul de a traduce, în textul țintă, printr-un: hiponim, un hiperonim din textul sursă, constituie uneori o greșeală de traducere.” (Baconsky et alii, 2005: 72)

Hiponimul este „un termen nominal specific, subordonat semantic hiperonimului [...] Hiponimul poate fi și un termen derivat de la termenul generic. *Iris șitrandafir* sunt hiponime ale hiperonimului *floare*. Traducerea prin hiperonime, atunci când nu se cunoaște termenul specific, permite transmiterea mesajului, alterează intenția autorului și antrenează pierderi semantice și stilistice.” (Lungu-Badea, 2012: 82)

Exemple de traducere prin concretizare: *țiganul – a primás (= țiganul care cântă la vioara întâi); a zis jupânul – azt mondta a kocsmáros (= cârciumarul); își*

împărți toată avuția pe la ostași – vagyonát szétosztotta a vitézek közt (= printre viteji, viteji fiind hiponimul substantivului ostași)

13. Traducerea prin circumscriere sau descriere (en. *translation through description or circumscription*; ma. *leíró/körülíró fordítás*), se folosește atunci când un lexem sau o unitate de traducere se traduce prin circumscrierea sau descrierea referentului: un aspect, un obiect, o situație etc. se înfățișează și se traduce prin enumerarea detaliilor. Aici includem și ceea ce Kinga Klaudy numește *distribuirea de sens* sau cazul când un cuvânt din textul sursă se traduce prin mai multe cuvinte. Uneori traducerea prin circumscriere sau descriere coincide cu explicitarea, modularea sau transpoziția.

Exemple de traducere prin circumscriere sau descriere: *un unchiaș dibaci – valami mindentudó vénember*; *Mai-nainte de a veni ceasul nașterii – mikor világra jöttének ideje elérkezett*; *în culcușul ei de pe cuptor – a sutban*; *Dumineca Tomii – a húsvét utáni első vasárnap*; *cheotoarea cămașii – inge nyakán a fűzőzsinórt*; *tichiuțe de pălării – apró pörge kalap*; *cofița cu capac – fedővel ellátott dézsza*; *plai – havasi tisztás*.

14. Traducerea prin transformare totală sau parțială (en. *total/partial transformation*; ma. *teljes/ részleges átalakítás, részleges megfeleltetés*) este o tehnică de traducere prin care un termen suferă o transformare totală/parțială în procesul traducerii, o unitate de traducere este înlocuită cu un alt element. Uneori traducerea prin transformare coincide cu modularea, transpoziția sau adaptarea.

Exemple de traducere prin transformare totală: *din Zagra până aici – Zágrától Pripászig*; *hainele – reverenda (= haină preoțească)*; *straie – mundér (= haină militară)*; *cutreierasem – végigkolindáltunk (în loc de bebarangoltuk)*; *pe la vraci și filosofi – jártak bölcs orvosoknál (= doctori învățați)*; *Colegiul Senatului – Rektori Tanács*; *din epoca Victoriană – XIX. századi*; *de nu era doamna palatului afară, dând de mâncare puilor ei... – szerencsájükre éppen kint volt a palota úrnője, kezes báránykáit etette (se traduce în loc de pui, kezes báránykái= miei)*

În concluzie, putem afirma că principiul de traducere vizează abordarea procesului traducerii în general, metoda sau strategia vizează abordarea unui text anume la nivel macrotextual în timp ce tehnicile și procedeele de traducere sunt acele operațiuni la nivel microtextual care vizează adoptarea unei tehnici sau a alteia la nivelul microunităților de traducere. Taxonomiile privind tehnicile de traducere sunt, și ele numeroase, existând, în același timp o inconsecvență a literaturii de specialitate atât privitor la numărul tehnicilor, cât și privitor la denumirea sau definirea acestora.

Alte noțiuni și concepte privind tehnicile de traducere

Acest subcapitol se dorește a fi o prezentare sintetică a definițiilor pe care literatura traductologică românească a dat-o diferitelor concepte legate de metode și tehnici. Unele noțiuni au fost deja discutate în capitolul anterior, altele încă nu. Furnizăm, și în acest caz, termenii consacrați în alte limbi, variantele în limbile engleză, germană și/sau maghiară.

Traducerea *ad hoc* sau **creația discursivă** (en. *ad hoc formulation*; ge. *ad hoc-Wiedergabe*) este o operație a procesului de traducere prin care se stabilește o echivalență lexicală, sintagmatică sau chiar frastică, imprevizibilă în afara discursului (Baconsky et alii, 2005: 42). Traducerea *ad hoc* înseamnă găsirea unor soluții de traducere prin identificarea, crearea sau formarea unor lexeme potrivite aceluia text.

Amplificarea (en. *amplification, expansion*; ge. *Zieltextausweitung, Amplifikation, Erweiterung*; ma. *bővítés*) este „o transpoziție specială care constă în introducerea unei sintagme nominale sau verbale pentru a traduce o prepoziție, un pronume sau un adverb interogativ, o locuțiune conjuncțională.” (Lungu-Badea, 2012: 20)

Amplificarea este un procedeu de traducere care constă în utilizarea, în textul țintă, a unui număr mai mare de cuvinte decât cuprinde textul sursă, pentru a reformula o idee sau a sublinia sensul unui cuvânt din textul sursă al cărui corespondent în limba țintă nu are aceeași autonomie semantică. „*Je souris de le voir si vif.*” (J.-P. Sartre, *La Nausee*) „*Îmi vine să zâmbesc văzându-l atât de plin de viață.*” (Greața, trad. rom. de Alexandru George) (Baconsky et alii, 2005: 19).

Concentrarea (en. *concentration*; ge. *Konzentration*; ma. *szűkítés*) este rezultatul unei economii, în limba țintă, datorat unei corespondențe care se caracterizează printr-un număr de elemente inferior aceluia din limba sursă, de exemplu *wall-to-wall carpet – mochetă*; 2. *long distance call – apel interurban*. (Baconsky et alii, 2005: 35)

Concizia (en. *concision*; ge. *Straffung*; ma. *tömörítés*) este rezultat al unei economii „datorat reformulării, în textul țintă, a unei idei, în mai puține cuvinte decât numără textul sursă. Ex. — *The said land shall be used for agricultural purposes, and shall be used for no other purpose or purposes whatever. Terenurile amintite sunt rezervate doar unor scopuri agricole.* Concizia presupune de obicei eliminarea repetițiilor abuzive, a pleonasmelor sau a altor stângăcii de redactare din textul sursă. Urmărind a fi concisi, nu trebuie să eliminăm însă și elemente de informație din acest text.” (Baconsky et alii, 2005: 37-38)

Diluarea (en. *dilution*; ge. *Dilution*) este după Lungu-Badea „Alegerea unui corespondent caracterizat printr-un număr superior de semnificații față de cel din limba sursă. Diluarea nu este un procedeu de traducere, ci o simplă corespondență lexicală între un element simplu și un element compus. Forma diferită a prepozițiilor în diferite limbi aflate în relație de traducere poate duce la numeroase diluări.” (Lungu-Badea, 2012: 62) Exemplul oferit de cercetătoarea de la Timișoara provine din traductologia franco-română: *Voyez comment le coffre s’ouvre facilement/Priviți cu câtă ușurință se deschide portbagajul.*

Diluarea este definită de către Baconsky et alii (2005: 54) drept antonimul concentrării, ea este „Rezultat al unei amplificări, în limba țintă, legată de existența corespondenței caracterizate printr-un număr de elemente superior aceluia din limba sursă: *passengers to and from Paris – călătorii care sosesc de la și cei care pleacă spre Paris, Clockwise – în sensul acelor unui ceasornic.*” (Baconsky et alii, 2005: 54). În acest sens, diluarea este sinonimă cu amplificarea.

Economia (en. *economy*; ge. *Reduktion, Sprachökonomie*) este un „Procedeu de traducere care constă în reformularea unui enunț în limba țintă, folosind mai puține cuvinte decât numără textul sursă.” (Baconsky et alii, 2005: 60) După Lungu-Badea, economia în traducere este un procedeu „care ține de tehnicile de redactare și constând în redarea concisă, concentrată a unui enunț din LS, prin mai puține cuvinte în LT. De exemplu: fr. *La voiture est hors d’usage*, rom. *Mașina e stricată* (Lungu-Badea, 2012: 68). Economia este, în această accepțiune, sinonimă cu concizia, implicarea, diluarea sau chiar transpoziția.

Expansiunea (en. *expansion, amplification*; ge. *Expansion*; ma. *bővítés*) este un fenomen similar amplificării, care implică o creștere în lungime a textului țintă, în raport cu textul sursă. „Expansiunea este rezultanta constrângerilor legate de transferul interlingvistic sau a deficiențelor metodologice ale traducătorului. Dintre constrângerile care pot produce un efect de expansiune, se pot cita anumite constrângeri de ordin lingvistic (ex.: diluarea) și de ordin discursiv (ex.: explicarea). În exces, expansiunea poate dăuna calității și lizibilității traducerilor.” (Baconsky et alii, 2005: 64)

Expansiunea se produce, de multe ori, prin parafrază, perifrază. Expansiunea, ca și antonimul său, contragerea, „este o tehnică de obținere a structurilor sintactice sinonime și se referă la grupul nominal în ansamblu, incluzând pe lângă substantivul propriu-zis, adjective determinanți prepoziționali, propoziții relative, care reprezintă expansiunea centrului substantival (*cartea*, din exemplul: *Cartea nouă de povești pe care am cumpărat-o ieri a fost foarte scumpă*).” (Lungu-Badea, 2012: 71)

Incrementarea (en. *increment*; ge. *Inkrementation*; ma. *szövegekői megje-gyzés*) înseamnă inserarea sensului unui termen, referent cultural, substantiv propriu în text, nu într-o notă de subsol. Incrementarea „este un procedeu prin care se amplifică numărul, deci cantitatea de cuvinte (explicative), ceea ce duce, inevitabil, la modificarea dimensiunii.” (Lungu-Badea, 2012: 84-85) Incrementarea este, bunăoară, o formă specială de glosare intratextuală.

Metonimia (en. *metonymy*; ma. *metonímia*) este un mijloc retoric prin care este exprimat un concept cu ajutorul altui concept, între care există o relație de tipul cauză-efect, semn pentru obiect; „metonimia (< gr. *metonymia* „schimbarea numelui”) este o altă formă de deviere a sensului prin asocierea sensurilor și nu prin asemănarea lor ca în cazul metaforei. Exemple: *Washington* pentru *Statele Unite ale Americii*, *Le Quai d'Orsay* pentru *Ministerul Afacerilor Externe*, *Bercy* pentru *Ministerul de Finanțe din Franța*.” (Lungu-Badea, 2012: 102)

Naturalizarea (en. *domestication, naturalizing strategy, cultural filtering*; ge. *Einbürgende Strategie, kulturelle Adaptation, kulturelle Transposition*; ma. *naturalizálás*) este o „Tehnică sau strategie de traducere pragmatică prin care traducătorul acordă prioritate fluenței textului restituit în limba țintă și minimizează particularitățile identitare ale textului sursă, prin adaptarea culturilor ori a altor mărci culturale la așteptările cititorului țintă.” (Lungu-Badea, 2012: 104) Naturalizarea, numită și *domesticare* sau *autohtonizare* înseamnă renunțarea la elementele străine și substituirea lor prin lexeme luate din cultura țintă; ea se opune *exotizării*, *înstrăinării* sau *traducerii alienante* (*foreignizing translation*), care înseamnă introducerea în textul țintă a lexemelor specifice culturii sursă, pentru a păstra impresia de *străin* sau *diferit*.

Nota de traducere (en. *translator's note*; ge. *Anmerkung der Übersetzers*; ma. *fordító megjegyzése*) se referă la acele informații adăugate de traducător în textul țintă „cu scopul de a furniza un supliment informatic, considerat indispensabil pentru o bună receptare, înțelegere a textului sursă. De obicei notele de traducere marchează limitele traducerii și se referă la cuvinte catalogate ca intraductibile sau la realități socioculturale ale civilizației limbii sursă. [...] Ea legitimează apariția, în metatext, a vocii traducătorului, permite cititorului să facă distincție între spusurile autorului și precizările suplimentare ale traducătorului. Totuși, prezintă inconvenientul fragmentării lecturii. Există mai multe tipuri de note ale traducătorului și note de traducere.” (Lungu-Badea, 2012: 106-107)

Lungu-Badea identifică, urmând modelul propus de Jean Delisle, cincisprezece tipuri de note: 1. *nota signalectică* (clasică și convențională: „în franceză în TS. (N.d.T.)”); 2. *nota intraductibilității* („joc de cuvinte intraductibil (N.d.T.)”); 3. *nota lingvistică*, cu comentarii de ordin lingvistic; 4. *nota de traducere* care cunoaște mai multe subtipuri sau forme de manifestare: de la retraducere la traducerea prin intermediar; 5. *nota explicativă* conține explicitări de sens, de sigle, acronime, echivalări ale unităților de măsură; 6. *nota-definiție* sau parafraza unui termen netradus; 7. *nota analogică* care stabilește asemănări între realitățile sursă și țintă; 8. *nota pedagogică* este utilizată mai ales în edițiile bilingve; 9. *nota enciclopedică*, mai mult sau mai puțin extinsă, asemănătoare cu 10. *nota erudită* al cărei conținut este hiperspecializat; 11. prin *nota-comentariu* traducătorul ia atitudine față de autorul tradus prin comentarii; 12. *nota intratextuală*, prin care se sugerează cititorului-țintă să consulte sau să revadă o altă parte a lucrării; 13. *nota militantă* cu finalități de promovare ideologică; 14. *nota-rezumat* care

cuprinde o traducere rezumat a unui pasaj, în opoziție cu 15. *nota explicitantă* în care traducătorul explică unele aspecte legate de modul de gândire sau mentalitatea autorului (Lungu-Badea, 2012: 106-107).

Nota traducătorului este definită de către Baconsky et alii (2005) ca fiind o remarcă pe care traducătorul o adaugă textului tradus cu scopul de a furniza cititorului o informație utilă. „Notele acestea, situate în general în josul paginii, au în mod obișnuit un caracter didactic și fac dovada limitelor traducerii. Ele vizează adeseori enunțuri sau fapte de cultură și de civilizație socotite intraductibile, ori bănuite a nu fi cunoscute de către destinatarii traducerii. Unele sunt menite să justifice opțiunea traducătorului, altele semnaleză diverse particularități ale textului sursă. Genul acesta de note este folosit mai frecvent în operele literare sau în traducerile biblice, decât în textele pragmatice, unde predomină explicațiile, de obicei scurte, date între paranteze. [...] Unii critici le consideră o soluție comodă, jenantă chiar, pentru traducător, probându-i într-un fel eșecul. Dându-le replica, am socoti mai curând că sunt semnul probității intelectuale și al conștiinței profesionale, proprii: traducătorului atent cu destinatarii săi și dornic să sporească lizibilitatea textului țintă.” (Baconsky et alii, 2005: 98)

Negativizarea (en. *negative translation*; ge. *Verneinung des Gegenteils*; ma. *negatív fordítás*) înseamnă traducerea unei forme afirmative sau pozitive printr-o formulare negativă, ea este „întrebuițarea idiomatice, în textul țintă, a unei forme negative ce corespunde, în textul sursă, unei forme afirmative. Ex. – 1. (în telefonie) *Hold the line, please. Nu închideți vă rog.* 2. *Remember to lock the door. Nu uita să încui ușa.* Potrivit unor studii statistice privind frecvența fenomenului, textele franceze, de exemplu, ar cuprinde un număr mai mare de construcții negative decât celei englezești.” (Baconsky et alii, 2005: 94) Trebuie să precizăm că negativizarea este o formă a modularii.

Nominalizarea (en. *nominalization*; ge. *Nominalisierung*; ma. *főnevesítés*) este traducerea unei sintagme verbale, adjectivale sau de alt tip printr-un substantiv sau grup nominal. Ea este o schimbare de ordin gramatical, o formă a transpoziției. Nominalizarea este definită ca „un tip special de transpoziție care constă în substantivizarea altor categorii gramaticale prin traducere.” (Lungu-Badea, 2012: 105)

Parafraza (en. *paraphrase*; ge. *Paraphrase*; ma. *parafrázis*), sinonim parțial cu *supratraducerea*, este definită drept greșeală dar și procedeu de traducere. Ea este definită drept „o strategie de traducere mediană, situată între metafrază și imitație, nici prea servilă, nici prea liberă. [Este] Procedeu de traducere directă, subclasă a traducerii literale, constând în traducerea fiecărui cuvânt din TS prin corespondentul său lexical. Traducerea literală se poate realiza prin mai multe tipuri de parafraze: parafraza literală simplă, parafraza directă prin permutare (rom. *Amănunte nu am voie să dau*, fr. *Je n'ai pas le droit de donner des détails*) și parafraza care presupune reorganizarea schemei actanțiale (rom. *Lui George nu îi plăcea berea*, fr. *Georges n'aimait pas la biere*).” (Lungu-Badea, 2012: 111)

Prin utilizarea parafrazei, textul țintă se extinde mult față de textul sursă. „Procedeu se justifică atunci când nu se găsește un echivalent în limba țintă, când nu se poate folosi un neologism.” (Lungu-Badea, 2012: 111)

Parafraza poate fi și o greșeală de traducere care rezultă dintr-o deficiență metodologică și constă în traducerea unui segment din textul sursă printr-un enunț inutil lungit. „Parafraza poate consta în unele adaosuri ori în întrebuițarea abuzivă de cuvinte și de perifraze care încarcă inutil textul țintă.” (Baconsky et alii, 2005: 101) Ca greșeală de traducere, parafraza rezultă din folosirea abuzivă a perifrazelor, adăugărilor care încarcă textul țintă (vezi capitolul dedicat greșelilor de traducere).

Perifraza (en. *periphrasis*; ge. *Periphrase*; ma. *perifrázis*) este traducerea unui cuvânt prin mai multe cuvinte sau printr-un grup de cuvinte. Perifraza este sinonimă cu amplificarea sau este definită ca fiind „rezultatul unei amplificări ce rezidă în înlocuirea unui cuvânt din textul sursă printr-un grup de cuvinte sau printr-o expresie cu sens echivalent, în textul țintă. Ex. într-un text în limba engleză în care apare de mai multe ori cuvântul *oil*, traducătorul va putea înlocui; pentru a evita o repetare abuzivă, cuvântul *petrol*, fie cu sinonimul *țiței*, fie prin perifraze precum *sursă de energie* ori *aur negru*. Această amplificare poate fi dictată de unele constrângeri legate de sens (conotațiile pot fi sau nu păstrate), de desfășurarea discursului (evitând repetiția) sau de dorința de a produce un efect stilistic. Dacă se recurge la perifrază, trebuie evitat orice adaos de elemente de informație care lipsesc din textul sursă. În lexicografie, definiția este socotită o formă de perifrază.” (Baconsky et alii, 2005: 101)

Perifraza înseamnă înlocuirea unui cuvânt printr-un grup de cuvinte cu sens identic, ea fiind „un procedeu de traducere constând în reformularea unei idei din TS în LT, cu ajutorul mai multor cuvinte, alegere determinată de constrângeri impuse de sens (conotații/repetiții de respectat/evitat).” (Lungu-Badea, 2012: 113)

Permutarea (en. *interchange*; ge. *Chassé-croisé*; ma. *permutálás*) este un procedeu de traducere care constă „în a schimba între ele sensurile a două unități lexicale, operând o conversie. Ex. *The burglars forced their way into the building. – Hoții au pătruns în imobil prin efracție*. (Baconsky et alii, 2005: 103)

Sinecdoca (en. *synecdoche*; ge. *Synekdoche*; ma. *szinekdoché*) este un caz special de metonimie, (< gr. *synekdochoma*, „a înțelege în același timp, totodată”, exprimarea unui concept cu ajutorul altui concept cu care se află în relație de cauză-efect, loc pentru produs, operă sau creație pentru autor etc.), ea este definită ca o „figură retorică prin care se conferă o semnificație particulară unui cuvânt (care, în sensul propriu, poate avea o accepție mai generală sau mai restrânsă). Dacă în cazul metonimiei este folosit un cuvânt pentru un altul, în cazul sinecdocii, se folosește întregul pentru parte și invers. În traducere, sinecdoca este frecvent folosită și poate constitui o modalitate de deviere a sensului prin asociere. De exemplu: *RATT este în grevă* unde numele instituției este folosit pentru *lucrătorii* ei.” (Lungu-Badea, 2012: 131-132)

Traducerea literală (en. *literal translation*; ge. *wörtliche Übersetzung*; ma. *szószerezinti fordítás*) are mai multe accepțiuni, ea este definită ca un *modus operandi*

în traducere, o metodă de traducere, dar și rezultatul acestei metode. Traducerea literală este, prin urmare, acea metodă sau strategie de traducere care constă în alcătuirea, prin traducere, a unui text țintă care respectă particularitățile și cerințele formale ale textului sursă, respectând cu prisosință normele gramaticale ale limbii țintă. „Conceptul de literalitate se aplică, deopotrivă, sensului și formei unui text. Într-o traducere literară sau biblică, traducătorul poate opta pentru evocarea cât mai fidelă a modelului original; în acest scop, el multiplică în mod deliberat licențele lexicale sau sintactice, elaborând o traducere literală mimetică, dar nu idiomatică. Într-o traducere literală, traducătorul preferă să dea întâietate sentimentului de înstrăinare și să reexprime textul sursă într-o formă cât mai apropiată de cea originală. El recurge din plin la împrumuturi lexicale și sintactice și nu caută soluții de adaptare a faptelor de cultură și de civilizație din textul sursă. Ex. În traducerea unui roman american, un traducător care aplică o strategie de traducere literală va reda *high school* prin *high school* și nu prin *liceu*, *colegiu*, *școală polivalentă* (Quebec), cum ar face-o, fără îndoială, un traducător ciblist, dornic să propună o traducere transparentă. Expresia *traducere lingvistică*, folosită cu sensul de *traducere literală*, trebuie evitată, ea riscând să fie înțeleasă greșit, în acest caz, ca o traducere recomandată de lingviști. Trebuie evitată de asemenea confuzia dintre *traducerea literală* și *traducerea cuvânt cu cuvânt*. O traducere literală nu este în mod necesar o traducere *mot à mot*, nici o traducere-calc.” (Baconsky et alii, 2005: 141-143)

Traducerea literală sau cuvânt cu cuvânt este transferul direct al unui text în limba sursă într-un text țintă adecvat din punct de vedere gramatical și idiomatic, în care sarcina traducătorilor se limitează la respectarea servituțiilor lingvistice ale limbii țintă, arată Vinay și Darbelnet (2004: 86). În principiu, o traducere literală este o soluție unică, reversibilă și completă. Este cel mai frecvent utilizată în cazul în care se traduce între două limbi din aceeași familie (de exemplu, între franceză și italiană), și cu atât mai mult când ele împart aceeași cultură.

Transcodarea sau **transcodajul** (en. *transcoding*, *transference*; ge. *Transkodierung*; ma. *transzfer*, *átváltás*) este o operație care constă în „stabilirea corespondențelor dintre două limbi, fie la nivel lexical, fie la nivel de frază izolată. Acest procedeu se aplică în cazul numelor proprii, [...], al numerelor, valorilor aritmetice în general. Se mai numește și *traducere de gradul zero*. Ex. fr. *Claude Fremont*, rom. *Claude Fremont*.” (Lungu-Badea, 2012: 171) Transcodajul este o „Operație care constă în stabilirea corespondențelor între două limbi, în plan lexical sau frazeologic.” (Baconsky et alii, 2005: 147)

Transcodarea sau transcodajul se aplică frecvent în cazul siglelor: transcodarea va fi urmată de traducerea vocabulelor desemnate (*CFDT*, *la Confederation Francaise Democratique du Travail* rămâne *CFDT*, *Confederația Franceză Democratică a Muncii*, nu va deveni *CFDM*). Siglele sunt transcodate în traducerea în română, dar se are în vedere limba sursă în care a fost creată sigla: se va transcodă NATO, HIV, după varianta engleză și nu după franțuzescul OTAN, VIH (Lungu-Badea, 2012: 171).

Conceptul de echivalență

Echivalența este, în opinia noastră, piatra de temelie a oricărui demers traductiv, deoarece traducerea înseamnă, dincolo de orice clasificare sau taxonomie, procesul prin care se stabilesc echivalențe textuale, funcționale, culturale, semantice și pragmatice. Deși este una din tehnicile fundamentale de traducere, echivalența sau echivalarea nu este inclusă ca atare în toate taxonomiile tehnicilor și procedeele de traducere.

Noțiunea de *echivalență* este un termen nodal în literatura de specialitate traductologică, care a suscitat interesul specialiștilor dintotdeauna. La nivelul acestui concept se poate surprinde imprecizia în definire și utilizare, caracteristică metalimbajului traductologic. Echivalența nu este utilizată cu același semanticism de către toți cercetătorii. „După părerea lui R. Bell, idealul unei echivalențe totale rămîne o himeră, din moment ce limbile sunt atât de diferite ca formă, ca referințe și contexte [...]. Pornind de la teoria tradițională, cele două texte (original și tradus) sunt echivalente. Atunci cînd în 1959 Jakobson folosește în acest context pentru prima dată conceptul de *echivalență* el este criticat din motiv că textul limbii sursă nu este semantic, stilistic, pragmatic simetric cu textul limbii țintă. În 1965, Catford definește echivalența ca o schimbare între două texte într-o anumită situație, definiție criticată de K. Reiss și H. Vermeer pentru că această schimbare nu poate fi realizată. [...] Van den Broeck în eseul său *Conceptul de echivalență în traducere* respinge ideea că relațiile de echivalență sunt aplicabile în cadrul traducerii. [...] Înțelegem, că [...] o echivalență totală este imposibilă, dar tindem totuși să o realizăm la nivel semantic, formal, ilocutiv, intențional. De exemplu, Chesterman, motivează substituția conceptului de echivalență cu cel de *similitudine optimă*, pentru că după părerea lui, termenul de *echivalență* pare a fi prea limitat, pe cînd conceptul nou propus, pare a cuprinde mai multe aspecte, unde traducătorul este liber de a alege acel tip de relație care pare a fi mai adecvat unei anumite situații, în funcție de text, de intenția autorului.” (Ungureanu, 2013: 33-34)

Echivalența înseamnă a *avea aceeași valoare*. Traducerea este multiaspectuală, crede Sobol, de aici decurge varietatea definițiilor care au, toate, două elemente comune: referința la cele două limbi și referința la conceptul echivalenței (Sobol, 2014: 263). Komissarov (1973, apud Sobol, 2014: 267) definește echivalența din unghi structural, ca niște structuri ierarhice, echivalența după el reprezintă grade diferite sau niveluri diferite ale unității de sens a traducerii și a originalului. Există așadar cinci grade de echivalență: *a obiectivului comunicării, a identificării situației, a mijlocului de descriere a situației, a semnificației structurilor sintactice, a semnelor verbale*. Komissarov (1973) subliniază importanța echivalenței la nivel semantic și la nivelul conținutului.

Schleiermacher introduce conceptul de *interpretare*, scopul traducerii după el este ca textul tradus să producă asupra cititorului același efect pe care l-ar fi produs și lecturarea originalului. Ideea lui Schleiermacher va culmina în secolul XX în principiul echivalenței promovată de Nida. Eugene Nida (2004) vorbește de echivalență formală și dinamică, în timp ce mai târziu echivalența dinamică este înlocuită cu cea funcțională. *Echivalența dinamică* a lui Nida este fundamentată tocmai pe naturalețea stilului și obținerea aceluiasi efect. Jakobson subliniază că datorită lipsei echivalenței dintre vocabularul și categoriile gramaticale ale limbilor, echivalența în traducere nu poate fi nimic altceva decât obținerea similitudinii în diferențe (cf. Simigné, 2007: 3).

În volumul *A Linguistic Theory Of Translation* Catford operează o diferențiere între *echivalența formală* (*formal equivalence*) și *echivalența textuală* (*textual equivalence*), condiția echivalenței fiind tocmai similitudinea elementelor relevante ale situației de comunicare. Anton Popović (1976) reliefează *echivalența funcțională și stilistică*, iar Katharina Reiss (1977) vizează obținerea *echivalenței după criteriul tipului de text*. La Reiss și Vermeer echivalența este văzută ca „o relație între textul sursă și textul țintă atunci când fiecare din aceste texte îndeplinesc (sau pot îndeplini) aceeași funcție comunicativă în propria cultură.” (apud Mohr, 2012: 105)

W. Koller (apud Sobol, 2014: 267) are o reprezentare liniară, vorbește de următoarele tipuri de echivalență: *denotativă*, *conotativă*, *textual-normativă*, *pragmatică* și *formală*. Echivalența denotativă prevede păstrarea conținutului textului, echivalența conotativă este sinonimă cu echivalența stilistică și urmărește transmiterea conotațiilor textului, echivalența textual-normativă numită și echivalență comunicativă presupune orientarea spre receptor, echivalența formală este orientată spre traducerea particularităților estetice, formale ale textului. Acestea sunt, de fapt cerințele normative ale traducerii textelor. Koller vorbește așadar în volumul *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle & Meyer, 1979) de o *echivalență textuală normativă*, în timp ce Baker (1992) vorbește de o *echivalență textuală*.

V. G. Gak și L. Levin propun trei tipuri de echivalență: *formală*, *semantică* și *situativă*. Theodora Cristea vorbește de trei tipuri de echivalență: *de sens* sau de de traducere, *echivalență de formă* și *echivalență de nomenclatură*. Irina Condrea vorbește de *echivalență totală* (cuvintele monosemantice, termenii sau cuvintele cu sens specializat, numele proprii, lexemele referitoare la zilele săptămânii, denumirea lunilor anului, anotimpurile, unitățile monetare, formele de salut, formulele de politețe etc.), *echivalență parțială* (la cuvintele polisemice), *echivalență falsă* (falșii prieteni). Susan Bassnett spune despre echivalența semantică că nu sensurile cuvintelor se traduc, ci mesajele. „Traducătorul va traduce, mai întâi, funcția socială sau culturală a unui cuvânt sau a unei expresii date, apoi va alege echivalentul în cea de-a doua limbă, care să aibă aproximativ aceeași funcție.” (Sobol, 2014: 267-269)

Umberto Eco deosebește *echivalența referențială* de cea *conotativă*. El afirmă în volumul *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere* (2008) că

sinonimele sunt cauza multor probleme de traducere: de exemplu, *father*, *daddy*, *dad* în *God is our Father*, în care *Father* și *daddy* nu sunt utilizabile alternativ. Aici echivalența referențială nu coincide cu echivalența conotativă. Dacă în anii 1960 (vezi Kade, O. *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1968) definirea echivalenței amesteca încă ideea de echivalență lexicală cu aceea de echivalență a textelor, azi, crede Heltai (2012: 9), echivalență se referă la echivalența textuală (Koller, 1979; Baker, 1992).

Gideon Toury respinge criteriul echivalenței, introducând în locul lui trei criterii complementare: *adecvarea textului* la cerințele culturii țintă respectiv *acceptabilitatea lingvistică*. Cercetătoarea poloneză E. Tabakowska (1993) consideră că scopul traducerii este obținerea echivalenței cognitive, care asigură aceleași percepții și reprezentări, arată Simigné (2007: 4).

Tipurile de echivalență enumerate de către Susan Bassnet în volumul *Translation Studies* (2002) implică ideea înlocuirii îmbinărilor stabile dintr-o limbă în alta pe baza unor corespondențe nu numai lingvistice, dar și stilistice sau funcționale. Așadar Susan Bassnet identifică următoarele categorii de echivalență:

– *echivalență lingvistică*, în care există omogenitate la nivel lingvistic între textele din limba sursă și limba țintă, acestui tip de echivalență corespunzându-i traducerea de tip *mot à mot*;

– *echivalența paradigmatică*, în care este vorba despre echivalența elementelor axei paradigmatică expresive; acest tip de echivalență este superioară celei lexicale;

– *echivalența stilistică* (translațională), în care există o echivalență funcțională a elementelor din textul original și din textul tradus, cu scopul unei identități expresive, pe baza unui sens care nu se modifică;

– *echivalența textuală* (sintagmatică), adică echivalența structurării sintagmatică a unui text (echivalență în formă și structură) (Bassnet, 2002 apud Ene, 2010: 202-203).

Roger Bell propune patru niveluri de echivalență: *echivalența de context*, *echivalența semantică*, *echivalența gramaticală*, *echivalența sintactică* (Bell apud Ungureanu, 2013: 34-35).

În definiția sa despre echivalența traducerii, Popovič (1976) distinge patru tipuri de echivalență:

(1) echivalența lingvistică, în cazul în care există omogenitate la nivel lingvistic atât al textelor sursă cât și al celor țintă, adică o echivalență obținută prin traducerea cuvânt cu cuvânt;

(2) echivalența paradigmatică, unde există echivalența elementelor axei expresiv-paradigmatice, adică al elementelor gramaticale;

(3) echivalența stilistică (traductivă), adică o echivalență funcțională a elementelor atât în textul original, cât și în textul tradus, o identitate expresivă asociată cu sens identic;

(4) echivalență textuală (sintagmatică), unde există o echivalență a structurării sintagmatice a unui text, adică echivalența formei și structurii (Bassnett, 2005: 33).

Cercetătorul maghiar Pál Heltai (2012: 11) rezumă tipurile de echivalență astfel:

– *echivalență formală* (la nivel fonologic, prozodic, morfologic, sintactic și lexical);

– *echivalență funcțională*: 1. denotativă (de conținut și de organizare textuală), 2. conotativă (a sensurilor asociative, emoționale, conotative și echivalența stilistică și de gen), 3. pragmatică (a intențiilor, a actelor de vorbire, a efectelor produse, a semnificațiilor implicite și altor aspecte pragmatice).

Printre componentele echivalenței funcționale Heltai enumeră echivalența denotativă sau referențială, echivalența conotativă și echivalența pragmatică. Echivalența denotativă sau referențială înseamnă echivalența lexicală la nivelul cuvintelor, iar la nivelul textului ea se referă la echivalența sau asemănarea lexemelor și/sau a structurilor gramaticale și a informațiilor relevante. Echivalența conotativă are de asemenea mai multe componente: echivalența semnificațiilor asociative sau emoționale (echivalența sensurilor colocaționale), echivalența legată de stil, de gen, de registru lingvistic (dialect, jargon, argou). Echivalența pragmatică înseamnă echivalența intențiilor comunicative (echivalența ilocuționară) și echivalența efectului produs asupra publicului (echivalența perlocuționară), aici intră de asemenea echivalența semnificațiilor implicite, felul și măsura în care sensurile neexprimate sunt percepute și traduse, relațiile dintre participanți, presuposițiile, gradele de politețe, implicaturile conversaționale). Obținerea echivalenței totale depinde de tipul de text. Ea se poate obține în special la enunțurile foarte scurte (de exemplu *Intrarea interzisă/No entry*) sau în cazul textelor specializate din anumite domenii (științele naturii, științe ingineresti, texte medicale sau texte UE).

Taxonomia tipurilor de echivalență după Burján (2010: 5) este următoarea:

– *echivalență denotativă* (textul tradus să desemneze aceeași realitate obiectivă ca și textul sursă);

– *echivalență conotativă* (textul tradus să fie scris în același registru lingvistic, sociolect ca și textul sursă);

– *echivalență textual-normativă* (tipul textului tradus să corespundă cu tipul textului sursă);

– *echivalență pragmatică* (textul tradus trebuie să fie adaptat cunoștințelor publicului țintă, să fie comprehensibil din toate punctele de vedere, de exemplu culturilemele);

– *echivalență formală și estetică* (textul tradus trebuie să producă același efect estetic ca și textul sursă).

După Lungu Badea (2012: 65-67) echivalența în sens general desemnează *relația de identitate dintre două unități de sens de limbi diferite*, sens în care echivalența descrie și rezultatul operației de traducere. În sens restrâns, echivalența definește procedeul sau tehnica de traducere care restituie o expresie fixă

din limba sursă printr-o alta din limba țintă, diferită, dar corespunzând aceleiași realități. În traducere, echivalența definește „procedeul care constă în a reda o expresie fixă din LS printr-o alta din LT”. (Lungu-Badea, 2004: 2005)

Echivalențele se stabilesc între texte care se integrează într-o cultură, într-o situație de comunicare precisă și care sunt percepute ca produse ale interacțiunii dintre traducător și text. „Noțiunea de echivalență nu prescrie ce trebuie să fie sau să nu fie textul țintă. Echivalența de traducere este o creație necesară, a cărei valabilitate depinde de contextul traducerii. Se situează la nivelul discursului și permite realizarea unei comunicări interculturale. Toate strategiile sunt supuse criticilor și remaniierilor, fiecare strategie aflându-și justificarea în natura textului tradus.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119)

Georgiana Lungu-Badea distinge următoarele tipuri de echivalențe:

– *echivalența dinamică* facilitează înțelegerea prin adaptare culturală, gramaticală și lexicală, un proces etnocentric și naturalizant. „*Echivalența dinamică* (ED) se sprijină pe principiul de răspuns echivalent, diferit de efectul echivalent, care desemnează intenția atribuită textului sursă și reprodusă cu maxim de fidelitate posibilă în textul țintă.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119);

– *echivalența funcțională* prin care sunt reproduse, adaptate actele de limbaj ale textului sursă în textul țintă; „*Echivalența funcțională* este procedeul prin care traducătorul caută în limba țintă elemente lingvistice, culturale și contextuale capabile să contribuie la restituirea unui text funcțional în cultura țintă și limba țintă.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119);

– *echivalența lingvistică, formală sau textuală, sintagmatică, structurală* ține de restituirea literală a conținutului și a formei textului sursă, corespunde traducerii literale. „*Echivalența lingvistică* (EL), formală (EF) sau textuală, sintagmatică, structurală este folosită pentru restituirea literală a conținutului și a formei textului sursă, cu obiectivul și speranța că cititorii-țintă vor recepta același mesaj ca formă și conținut precum cititorii-sursă.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119);

– *echivalența paradigmatică* este realizată mai ales prin transpoziție, procedeul prin care sunt substituite unele elemente gramaticale din textul sursă cu altele în textul țintă fără ca sensul să se modifice. „*Echivalența paradigmatică* (EPrd) este realizată mai ales prin transpoziție și se bazează pe analogia planurilor gramaticale ale textelor aflate în relație de traducere.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119);

– *echivalența pragmatică* vizează obținerea unui efect identic asupra cititorilor în cultura țintă de cel produs de textul sursă asupra cititorilor-sursă. „*Echivalența pragmatică* (EP) este apropiată de echivalența dinamică și reprezintă modalitatea prin care traducătorul intenționează să producă asupra cititorilor săi un efect identic celui provocat de textul sursă asupra cititorilor-sursă, astfel încât relațiile textul sursă-cititori-țintă să fie simetrice.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119);

– *echivalența referențială* face referire la aceeași realitate. „Prin această echivalență traducătorul are grijă să trateze în textul țintă aceeași realitate, același

subiect la care se face referire în textul sursă, evitând tratarea unei realități posibil analoage.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119);

– *echivalența semantică* este corespondență lexicală și se mai numește traducere de gradul zero. „*Echivalența semantică* (ES) caracterizează raportul dintre textul sursă și textul țintă, atunci când au același conținut semantic sau semiotic. Este considerată o corespondență lexicală, conform căreia unui cuvânt din textul sursă și echivalentului lui semantic ori corespondentului sau lexical din textul țintă le corespunde același câmp semantic.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119);

– *echivalența stilistică* se raportează la o relație funcțională între elementele stilistice ale textului sursă și cele ale textului țintă. „*Echivalența stilistică* (ESTi) nu face referire la figurile de stil, ci descrie o relație funcțională între elementele stilistice ale textului sursă și cele ale textului țintă, cu scopul de a obține o identitate expresivă sau afectivă între textul sursă și textul țintă, fără ca sensul enunțului să suporte modificări.” (Lungu-Badea, 2005: 104-119).

Este important de menționat, că o echivalență totală este imposibilă, dar tindem totuși să o realizăm la nivel semantic, formal, ilocutiv, intențional. Echivalența are un rol foarte important în traducerea specializată. În acest domeniu Aliona Dosca (2008) distinge următoarele tipuri de echivalențe: *echivalență totală*, *echivalență parțială* și *echivalență in absentiae*. Traducătorul recurge la două procedee: *concentrarea asupra echivalențelor formale* (păstrarea sensului semantic al textului independent de context) și *concentrarea asupra echivalențelor funcționale* (păstrarea valorii comunicative, în dauna sensului semantic), deci, operează cu *echivalențe la nivelul cuvintelor* (traducere literală) și cu *echivalențe la nivelul înțelesului* (traducere liberă), arată Dosca (2008: 1). În cazul în care în limba țintă nu există un singur lexem pentru a denumi unele realități juridice sau administrative, se recurge la echivalența explicativă. Se recurge la echivalența concretă când termenii din limba sursă denotă semnificații diferite de cei din limba țintă, în acest caz se folosește corespondentul respectiv în limba țintă.

Daniela Ene, recuperează, în studiul *Conceptul de echivalență în traducerea îmbinărilor stabile de cuvinte din limbile engleză și română*, taxonomia Sabineî Fiedler (prezentată în volumul *English Phraseology. A Coursebook*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2007) care sintetizează tipurile de echivalență întâlnite în literatura de specialitate și ajunge la concluzia că există cinci categorii principale de echivalență:

– *echivalență denotativă* (referențială), care vizează referenții din lumea obiectivă sau obiectuală care ne înconjoară;

– *echivalență conotativă*, centrată pe dimensiunile stilistice și expresive ale textului;

– *echivalență pragmatică*, referitoare la efectele comunicative, ilocuționare pe care autorul unui text le transmite și presupuzițiile receptorului (cunoștințele și informațiile generale și culturale pe care le deține, valorile culturale comune pe care le împărtășește cu autorul textului);

– *echivalență formal-estetică*, intervine în traducerea literară, prin așteptarea orientată spre traducător să păstreze în traducere valorile estetice, stilistice și formale ale textului sursă;

– *echivalență normativă*, orientată spre caracteristicile diferitelor tipuri de texte (Fiedler, 2007: 118 apud Ene, 2010: 201).

Irina Condrea distinge în *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006) trei tipuri de echivalență la nivel lexical și semantic, bazându-se tot pe tipologia Sabine Fiedler:

– *echivalență totală* – „despre care se poate vorbi atunci când sensurile unor cuvinte sau sintagme din două limbi practic se suprapun și care de regulă, se stabilește între cuvintele monosemantice, adică în cazurile, destul de puține numerice, în care în ambele limbi, cuvintele au doar câte un singur sens” (Condrea 2006: 54-65);

– *echivalență parțială* – „când un cuvânt din limba țintă poate avea câteva corespondente în limba sursă. Echivalarea parțială este, probabil, cea mai întâlnită formă de traducere, întrucât traducătorul încearcă să păstreze semnificația, gradul de expresivitate și metaforizare al textului original” (Condrea 2006: 54-65);

– *lexic intraductibil* sau *nonechivalență* care include cuvintele și îmbinările stabile de cuvinte fără echivalente permanente în limba țintă. „Lipsa de echivalență, deși este o mare piatră de încercare pentru traducători, nu înseamnă că face textul în întregime intraductibil. Deși se pierde mare parte din nuanțele de expresie, specific culturale, ale unităților intraductibile, putem, totuși, să afirmăm, conform teoriei echivalenței dinamice a lui Nida, că atât timp cât textul tradus produce, în ansamblul lui, un efect asemănător cu cel intenționat de autor traducătorul și-a atins țelul.” (Condrea 2006: 54-65)

În volumul *Teoria traducerii* Victoria Ungureanu vorbește de două tendințe privind problema echivalenței:

1. „Prima, conform căreia pot exista tot atâtea variante de traducere câți traducători sînt. Și în acest caz totuși ar exista «o invariabilă», o trăsătură comună tuturor traducerilor realizate – și aceasta ar fi anume echivalența dintre cele două texte. Adepții acestei teorii (Nida, Popovici) acceptă faptul, că pierderile, schimbările sunt inevitabile din cauza diferențelor inerente dintre valorile estetice și intelectuale dintre două sisteme lingvo-culturale. Astfel Nida vorbește de două tipuri de echivalență: *dinamică* (relațiile dintre receptor și mesaj din textul sursă trebuie să fie aceleași ca pentru textul țintă), și *formală* – care vizează însuși mesajul (atît forma cît și conținutul);
2. a doua care acceptă o singură traducere exactă (Lefevere, Delabastita) susțin, că unicul drum posibil către fidelitate este redarea mesajului limbii sursă prin cel mai apropiat echivalent în limba țintă. Relațiile dintre textul sursă sunt înlocuite cu conceptul de *intertextualitate*.” (Ungureanu, 2013: 34-35)

Echivalența, este piatra de temelie a oricărui demers traductiv, este un element cheie al oricărui act traductiv, deoarece traducerea înseamnă, dincolo de orice clasificare sau taxonomie, procesul prin care se stabilesc echivalențe (textuale, funcționale, culturale, semantice și pragmatice etc.), fapt ce va conduce într-un final la crearea unor construcții textuale corespondente și mesaje cu înțeles sau semantism echivalent cel puțin dintr-un punct de vedere.

Dificultăți ale traducerii

Mihaela Dobândă și Mihaela Miruna Dobândă definesc trei tipuri de dificultăți ale traducerii: extratextuale, intratextuale și alte dificultăți.

– Dificultățile extra-textuale sunt cauzate de probleme legate de cunoștințele traducătorului despre subiectul textului. „Pentru o traducere eficientă trebuie să se întreprindă o minimă cercetare care îi va permite atât traducătorului, cât și persoanelor cărora le este destinat textul, să îl înțeleagă cât mai bine. Aceste cercetări sunt cele care iau cel mai mult timp, și de aceea, unii traducători sar această etapă. Astfel ei riscă să ofere un produs lipsit de calitate. Bineînțeles această etapă a traducerii nu poate fi respectată în interpretări sau traduceri simultane.” (Dobândă-Dobândă, 2012: 51)

– Dificultățile intra-textuale sunt legate de particularitățile limbilor în cauză: terminologiei de specialitate, frazeme, fenomenul calchierii: limba străină poate fi sursa unor „dificultăți care pot fi depășite doar prin consultarea materialelor specifice traducătorului: dicționarele. Dar nu este de ajuns să iei primul sens al cuvântului din dicționar. Cuvântul trebuie prelucrat în funcție de context, limbaj, nivel de limbă. De asemenea există anumite fraze specifice limbii B ce nu pot fi redate cuvânt cu cuvânt în limba A: trebuie găsit un echivalent sau dacă nu este posibil, câteodată chiar de renunțat la expresia în sine. Există și neologismele, cuvinte preluate dintr-o limbă străină, ce au intrat în limba A, dar care au, totuși, echivalent. Acestea sunt cuvintele pe care un bun traducător trebuie să încerce, cel puțin, să le ocolească. Un alt fenomen întâlnit în traduceri este calculul. Cu o structură asemănătoare neologismului, dar mai puțin creativ ca acesta, calculul este acel termen tradus literal din limba B în limba A, traducătorul inspirându-se din forma cuvântului și nu din înțelesul său.” (Dobândă-Dobândă, 2012: 51)

– Alte dificultăți, care sunt, de obicei, dificultățile proprii traducătorului. Ele pot fi de natură lingvistică sau de natură textuală – „de exemplu textul ce trebuie tradus are un subiect cu care traducătorul nu este obișnuit.” (Dobândă-Dobândă, 2012: 51)

Denisa Elena Petreș (2016: 238-239) consideră că semantismul și aspectul complex, uneori mozaicat al sensurilor cuvintelor este principala sursă a problemelor în traducere. Există, în această abordare, trei trepte de stabilire a gradului de generalizare a sensurilor:

– sens denotativ sau cognitiv: este sensul fixat în dicționare;

– sens referențial: lexemele de obicei monosemantice din diferite stiluri funcționale;

– sens conotativ: valoarea suplimentară expresivă pe care o capătă cuvântul într-o limbă concretă într-un context bine determinat.

„Conotațiile ne apar și ele la rîndul lor de mai multe tipuri: *conotații asociative* – ele apar în diferite limbi pentru felurite obiecte, de obicei, sunt metafore;

conotații simbolice – sunt de factură națională și sunt absolut specifice culturii și limbii date; *conotații expresiv stilistice*, *conotații legate de tradiții* și altele. Prin urmare, pentru a evita o traducere greșită, traducătorul trebuie să cunoască foarte bine toate înțelesurile cuvintelor din text.” (Petrehuș, 2016: 238-239)

O altă problemă în cadrul traducerii este cauzată de încărcătura simbolică sau culturală a unor cuvinte, culturile sau realitățile: „cuvinte care redau noțiuni specifice care țin de cultura materială și spirituală a unui popor. Obstacolul cel mai mare îl constituie nu cuvintele ca atare, pentru care nu se pot găsi echivalențe, ci realitățile la care acestea se referă. De exemplu, francezii au 50 de cuvinte diverse pentru mai multe varietăți de pâine; eschimoșii mai mulți termeni pentru a denumi zăpada ș.a.m.d. Deseori traducătorul se ciocnește de așa-numitul *lexic intraductibil*. Există în limbi diferite cuvinte care denumesc noțiuni, obiecte, situații care nu există în experiența și în viața de toate zilele a persoanelor care posedă o altă limbă. Dar lipsa de echivalențe nu înseamnă că traducerea este imposibilă. Ea poate fi efectuată, doar că ea își pierde unele nuanțe specifice, totuși sensul general poate fi păstrat. Intraductibilitatea nu trebuie privită ca un mister sau ca o sperietoare.” (Petrehuș, 2016: 239) Nu putem să nu amintim aici ceea ce Zdrenghea (1977: 45) numește *law of synonymic attraction/legea atracției sinonimice* care prevede ca realitățile, subiectele, temele importante din viața unei comunități să atragă, să genereze un număr mai mare de sinonime.

În traducere dificultățile pot fi cauzate de traducerea sintagmelor, lexemelor referitoare la evenimente, fapte, fenomene ș.a.m.d. tabuizate, disputate sau asupra cărora nu există un punct de vedere comun stabilit între cele două culturi (denumirile unor evenimente istorice, tratate, lupte, clădiri, fenomene culturale sau religioase). În general aceste categorii de lexeme sensibile provin din domeniul istoriei, religiilor sau culturii. Un exemplu elocvent, credem noi, ar putea fi evenimentul istoric numit *dictatul de la Viena* în istoriografia română și *a bécsi döntés* sau *decizia de la Viena* în terminologia istorică maghiară. În astfel de cazuri traducătorul ar trebui să folosească termenul încetățenit în limba țintă (conformându-se așteptărilor și normei limbii țintă), eventual cu scurte explicații adiționale referitoare la termenul concurent, explicații inserate în note de subsol sau incrementate în text. Aici dificultățile apar din cauza echivalenței conotative sau emoționale, fapt ce ar putea califica aceste lexeme sau sintagme în categoria etnoculturemelelor.

Frazemele sau expresiile frazeologice sunt și ele cauzatoare de greutăți în munca traducătorului. Frazemul sau expresia idiomatică este o „Expresie, formă fixă, construcție specifică unei limbi date și care nu este traductibilă literal în altă limbă, deoarece sensul unei expresii idiomatice nu poate fi dedus din analiza structurii și sensului elementelor care intră în componența acesteia. Exemple de idiomatisme: românisme, anglicisme, franțuzisme, germanisme, americanisme. Expresiile fixe nu trebuie schimbate, de aceea nu se recomandă traducere literală. Ele funcționează ca unități de traducere al căror sens global nu poate fi redat de suma sensurilor elementelor componente.” (Lungu-Badea, 2012: 72-73)

Unitățile frazeologice sau frazeologismele sunt îmbinările stabile de cuvinte, alcătuite din minimum două cuvinte noționale (niciodată dintr-un singur cuvânt), care exprimă împreună un singur sens unitar. Ele sunt combinații de două sau mai multe cuvinte cu sens unitar și referent unic. Există mai multe tipuri de astfel de unități frazeologice: locuțiuni, expresii sau îmbinări expresive, formule convenționale și clișee internaționale, perifraze expresive.

– Locuțiunile sunt grupuri de cuvinte, îmbinări stabile cu o construcție gramaticală constantă, formată din două sau mai multe cuvinte, care se comportă ca un cuvânt și exprimă împreună un sens unitar.

Ele se regăsesc în multe clase gramaticale: locuțiuni substantivale (*ieșire la pensie, tragere la țintă*); locuțiuni adjectivale (*de frunte, de treabă*); locuțiuni pronominale de politețe (*Domnia Sa, Excelența Sa*); locuțiuni pronominale nehotărâte (*nu se știe cine, nu se știe care*); locuțiuni verbale (*a da năvală, a pune paie pe foc*); locuțiuni adverbiale (*în față, în spate*); locuțiuni prepoziționale (*din pricina*); locuțiuni conjuncționale (*în caz că, ori de câte ori*) locuțiuni interjecționale (*ce naiba, slavă Domnului*).

– Expresiile fixe sunt îmbinări stabile și concise de cuvinte care exprimă, la modul figurat, o idee, un sentiment (*a plăti oalele sparte* = a suferi pentru faptele cuiva).

Expresiile se deosebesc de locuțiuni prin faptul că ele sunt mai plastice, au o încărcătură afectivă mai mare decât locuțiunile.

– Expresiile idiomatice, idiomatismele sau idiomurile sunt îmbinări de cuvinte ce comportă un înțeles care aparține întregului grup frazeologic (ro. *a-și lua lumea în cap/ma. a nyakába vette a a világot*, ro. *a-și da arama pe față/ma. kimutatta a foga fehérvét*).

Idiomurile nu pot fi traduse literal, deoarece nu există o corespondență sau o echivalență la nivelul cuvintelor, ci doar o echivalență sau corespondență semantică la nivelul întregului grup. În interiorul grupului sau a îmbinării, vorbitorii nu au posibilitatea de a schimba locul elementelor componente.

– Formulele convenționale și clișeele internaționale sunt grupuri de cuvinte care circulă dintr-o limbă în alta cu aceeași formă și semnificație. Ele circulă sau în limba latină, sau traduse de obicei din latină în limbile naționale și conțin frecvent nume proprii: lat. *ad calendas graecas*, lat. *fata morgana*, ro. *nodul gordian/ma. gordiuszi csomó*, ro. *arca lui Noe/ma. Noé bárkája*, ro. *călcăiul lui Ahile/ma. Achilleész sarka*.

– Perifrazele expresive sunt asocieri lexicale cu caracter mai liber, de obicei expresii metaforice cu referent unic: *luceașărul poeziei românești* (= Eminescu), *aurul negru* (= petrol), *fereastra sufletului* (= ochii).

Unitățile frazeologice sau frazeologismele sunt de obicei creații interne. Câteva dintre ele sunt totuși împrumuturi sau calchiate după modelul unor unități frazeologice străine cu o structură identică sau similară cu a celor românești, de exemplu: *învățământ primar* (după fr. *enseignement primaire*), *vorbitor nativ*

(după en. *native speaker*), *cutie neagră* (după en. *black box*). Sensul frazeologismelor nu poate fi dedus din semantismul elementelor ce le compun și ele nu au întotdeauna sens figurat. Din punct de vedere structural frazeologismele se aseamănă în cea mai mare parte cu îmbinările de cuvinte și foarte rar cu propozițiile sau frazele. Din punct de vedere logico-semantic frazeologismele redau o noțiune, din punct de vedere sintactic ele îndeplinesc funcția sintactică a unei singure părți de propoziție. Unitățile frazeologice sunt, din punctul de vedere al sensului, niște aprecieri ale unor fapte, situații, au un pronunțat colorit stilistic, sunt foarte stabile și extinse ca utilizare, adică sunt folosite în comunicare de majoritatea vorbitorilor unei limbi date pentru perioade lungi de timp. Spre deosebire de frazeme sau îmbinările stabile metaforice, îmbinările stabile terminologice sau metaforele terminologice sunt creații ale limbii recente (*satelit artificial*). Traducerea acestor unități frazeologice, fie ele locuțiuni, expresii sau îmbinări expresive, formule convenționale, clișee internaționale sau perifraze expresive nu se face prin tehnica calchierii, deoarece astfel se pierde mult din semantismul sau stilul textului sursă. Se recurge, vom vedea, fie la adaptare sau substituție prin echivalent cultural și funcțional, fie la traducerea prin explicitare, descriere sau circumscriere.

Sensul frazeologismelor nu rezultă din suma sensurilor cuvintelor care o alcătuiesc, subliniază Petrehuș (2016: 239-240), care arată că lexemele ce intră în componența acestor expresii „pot fi utilizate în aceeași ordine și cu sensul lor direct, dar pentru a identifica frazeologismul trebuie să luăm contextual [...] Întâlnim și așa-numitele *paralexeme regionale*, adică expresii care se întâlnesc în mai multe limbi. De ex. *a fi cu ochii în patru* există într-o formă identică în cinci limbi balcanice: română, aromână, albaneză, neogreacă și bulgară. Pentru redarea frazeologismelor dintr-o limbă în alta există mai multe procedee, care, însă, trebuie aplicate cu discernământ, căci o traducere mecanică sau o calchiere nereușită poate genera confuzii regretabile în textul din limba-țintă.”

Pentru a rezolva problema traducerii frazeologismelor Ene (2010: 199-200) propune o schemă de lucru, o strategie alcătuită din câțiva pași. Acest demers etapizat este necesar, deoarece traducătorul trebuie să aibă cunoștințe în domeniul frazeologismelor, trebuie să le identifice în text, să le stabilească valoarea semantică și stilistică și să recunoască posibilele dificultăți iar traducerea propriu-zisă necesită transmiterea nu numai a sensului, dar și a funcției expresiv-stilistică a frazeologismului. Schema de respectat în ceea ce privește traducerea îmbinărilor stabile din limba sursă în limba țintă, se poate rezuma la următorii pași:

- „1) traducătorul identifică îmbinarea stabilă din limba sursă;
- 2) traducătorul analizează sensul îmbinării stabile de cuvinte din limba sursă, descifrând componentele semantice, stilistice și funcționale ale acesteia (parafraza în limba sursă);
- 3) specialistul traduce propriu-zis îmbinarea stabilă, transferând parafrizarea din limba sursă într-o parafrizare în limba țintă (parafraza în limba țintă);

4) procesul de traducere este finalizat prin substituirea textului din limba sursă cu un text din limba țintă, care, la modul ideal, păstrează aceleași coordonate semantice, stilistice și funcționale.” (Ene, 2010: 200)

Traducerea frazeologismelor poate fi rezolvată (cf. Ungureanu, 2013: 65-66) dacă se ține cont de cele mai eficiente tehnici de traducere a acestor expresii. În general, în procesul traducerii se recurge la câteva metode de redare a frazeologismelor, numite metode de traducere frazeologică, dintre care cele mai importante sunt:

– Echivalența (traducerea prin echivalent total: *din toată inima / de tout mon coeur* și traducerea prin echivalent parțial: *între patru ochi / tête à tête*).

– Analogia (apelarea la o expresie frazeologică din limba țintă, având aceeași semnificație ca și cea din limba sursă: *marcher à pas de tortue/a merge ca melcul*).

Traducerea propriu-zisă sau traducerea nefrazeologică este folosită atunci când nu există echivalențe sau analogii. Ea presupune următoarele procedee: traducerea lexicală, calchiera, traducerea descriptivă și omisiunea, arată Ungureanu (2013: 65-66).

– Traducerea lexicală păstrează sensul, dar acesta este redat sub un aspect neutru. Acest procedeu este utilizat atunci când sensul frazeologismului nu este atât de cifrat încât să nu poată fi redat cu alte cuvinte în altă limbă. De multe ori această traducere lexicală a expresiei frazeologice este redată printr-o îmbinare liberă, de aceea mai este numită o traducere liberă.

– Calcul lingvistic păstrează și cuvintele și forma expresiei. Se păstrează așa dar cu fidelitate și sensul, dar mai ales forma expresiei sau a îmbinării de cuvinte. Dezavantajul este că frazeologismele pot pierde din expresivitate și chiar din semnificație.

– Traducerea descriptivă, adică traducerea printr-o perifrază neutră sau stilistic marcată va conduce la un text neutru în comparație cu valoarea stilistică a originalului.

– Se utilizează omisiunea în cazul în care lexemele sau expresiile frazeologice nu pot fi traduse prin alte mijloace.

„Alegerea metodei potrivite a traducerii frazeologismelor în multe privințe depinde de locul pe care îl ocupă îmbinarea stabilă de cuvinte în sistemul frazeologic al limbii sursă și al limbii țintă, după indici diferiți: metaforici, structura lexico-sintactică, trăsăturilor structurale și sintactice. Deci, alegerii metodei sau a procedeeului i se va acorda o deosebită atenție, deoarece la baza frazeologismului se află o imagine, și datorită traducătorului este de a păstra intactă această imagine, căutând cu orice preț să nu-l lipsească pe cititorul textului tradus de satisfacția recepționării artistice a frazeologismului.” (Ungureanu, 2013: 65-66)

Oricare demers s-ar folosi în traducerea frazeologismelor (echivalarea sau substituirea cu un frazem echivalent cultural și funcțional, traducerea prin circumscriere, descriere sau parafrază), acest tip de sintagme par să fi incitat interesul traducătorilor, dovadă stau dicționarele de frazeologisme care tind să apară în număr tot mai mare.

Proverbele și zicătorile sunt o altă categorie dificilă în cadrul traducerii. Proverbele au, de obicei, sens figurat și înțelesul lor general poate fi dedus din sensul elementelor componente. Proverbele se aseamănă după structură cu o propoziție sau cu o frază. Logico-semantic, proverbele redau un enunț, un demers cognitiv-logic finalizat, un gând terminat, iar din punct de vedere sintactic ele au ambele părți principale de propoziție sau, în mod obligatoriu, predicatul și câteva părți secundare. Proverbele urmăresc scopuri didactice printr-o puternică latură de pedagogie arhaică sau înțelepciune populară (ele ne învață, ne sfătuiesc, ne previn).

A traduce un proverb înseamnă a transpune o mentalitate națională, pentru a fi înțeleasă în cadrul unei alte culturi. Proverbele pot fi clasificate în trei grupuri, din punct de vedere traductologic:

– proverbe și zicători din limba sursă, care vor avea echivalente totale în limba țintă: *Mieux vaux tard que jamais/Mai bine mai târziu decât niciodată.*

– proverbe și zicători, care apelează la conotații diferite, dar păstrează semnificația: *Un mauvais ouvrier se plaint toujours de son instrument/Mâna care nu știe să scrie dă vina pe hârtie.*

– proverbe și zicători, care nu au echivalente în limba țintă: *Le roi, l'âne et moi, nous mourrons.* (cf. Ungureanu, 2013: 68-69)

În cazul proverbelor care au drept izvor un dicton latin, traducerea nu ar trebui să pună probleme deosebite, fiindcă există practic proverbe paralele în mai multe limbi (*A friend in need is a friend indeed/Prietenul adevărat la nevoie se cunoaște/Az igaz barát szükségben is barát*). Dificultățile apar când avem de-a face cu proverbe care intră în categoria culturilor (sunt specifice unei culturi date): în acest caz se recurge la identificarea unui proverb cu semnificație similară sau apropiată, dar se utilizează și tehnica generalizării, a explicitării, a circumscrierii sau chiar a transformării totale sau parțiale.

Heltai (2010: 127) subliniază că există următoarele situații în ceea ce privește expresiile frazeologice și proverbele:

– echivalența absolută (*The end justifies the means/A cél szentesíti az eszközt/ Scopul scuză mijloacele*): este cazul frazemelor sau proverbelor care au la bază un profrazem comun, un dicton latin sau grec;

– echivalența aproximativă (*He who laughs last, laughs best/Az nevet igazán aki utoljára nevet/ Cel care râde la urmă, râde mai bine; Appearances are deceiving/A látszat csal/Aparențele înșală*): proverbele sunt foarte asemănătoare, diferențele intervin la nivelul topicii, al particularităților morfologice (numărul substantivelor, articolelor, prepozițiilor);

– echivalența relativă sau parțială (*Hunger is the best sauce/Az éhség a legjobb szakács; the last straw/az utolsó csepp/ultima picătură*): un element este comun, restul e diferit;

– nonechivalența sau expresii frazeologice diferite (*A lie has no leg/A hazug ember hamarabb utolérlik mint a sánta kutyát he had to walk up-hill/az ár ellen kellett úsznia/a înotat împotriva curentului*).

Polisemia, omonimia și seriile sinonimice pot duce, și ele, la îngreunarea muncii traducătorului. „Omonimia este una dintre sursele de greșeli în traducere. Se confundă la traducere unitățile lexicale cu omonimele lor din altă limbă. Din categoria aceasta fac parte greșelile numite în practica traducerii: *falși prieteni*. Prin falși prieteni avem în vedere cuvintele, care având rădăcină comună în cele două limbi și fiind, de obicei, din același izvor, diferă în ceea ce privește conținutul semantic. Asemenea cuvinte mai sunt numite și omonime interlingvistice sau, respectiv, omonime bilingve.” (Petrehuș, 2016: 240-241)

Printre celelalte capcane care pot să apară în procesul de traducere Petrehuș (2006) mai amintește: „1) Barbarismul – tendința de a inventa un cuvânt care nu există în limba-țintă; 2) Solecism – greșeală de a propune niște structuri sintactice neexistente în limba dată; 3) Contra-sens – o traducere contrarie celei care presupune enunțul original; 4) Non-sens – lipsă de sens, când traducătorul nu-și recitește textul tradus; 5) Omiterea – refuzul de a traduce din cauza dificultății; 6) Greșeli ortografice (de pronunțare); 7) Supratraducere.” (Petrehuș, 2016: 240-241)

Printre capcanele sau dificultățile traducerii, Ungureanu enumeră și ea, la rândul ei, prietenii falși, polisemia, omonimia și sinonimia. „Se pot distinge câteva tipuri de nonechivalență sau *falsă echivalență* în cazul cuvintelor *falși – prieteni*. 1) Într-o limbă cuvântul are un sens general, iar în cealaltă un sens particular. 2) Cuvântul desemnează relații de gen într-o limbă și relații de specie în altă limbă: rom. *pasăre* e o denumire de gen a faunei, iar it. *pasero* înseamnă *vrabie* și este o specie a genului. 3) Monosemie într-o limbă – polisemie în alta: rus. *галантный* înseamnă *curtenitor față de femei*; în engl. *galant* – 1. curtenitor 2. viteaz, glorios. 4) Neconcordanță stilistică: într-o limbă cuvântul este atribuit unui stil, iar în altă limbă altui stil: rus. *обидеть* este neutru – *a produce cuiva supărare, a amări*; rom. *a obijdui* este învechit și înseamnă *a asupri, a împila*; rom. *obijduitor* – numai substantival – înseamnă *cel care obijduiește, asupritor*. 5) Sens neutru într-o limbă – sens arhaic în altă limbă: rom. *scîrbă* – 1 Aversiune nestăpînită (fizică sau morală) față de cineva sau ceva: dezgust, repulsie, silă; se întilnește în sintagma *A-i face cuiva scîrbă* sau *A-I prinde pe cineva scîrba* = a se scîrbi; a se îngrețoșa, dezgusta; ceea ce provoacă scîrbă. 2. Epitet pentru o ființă murdară, dezgustătoare sau josnică; epitet pentru o ființă nedemnă, (la pl) vorbe murdare, triviale, ocări, înjurături 3. (reg.) întristare, mâhnire, supărare, grijă, necaz, nenorocire 6) Sens lexical liber într-o limbă – sens lexical neliber, legat în altă limbă: ital. *riscossa* – *ajutor* în orice îmbinare: fr. *rescousse* – utilizat numai în îmbinarea *à la rescousse* – în *ajutor*. 7) Termen într-o limbă – nontermen în altă limbă: fr. *benzine* este termen chimic; rus. *бензин* *carburant* (termen uzual). 8) Cuvînt într-o limbă – îmbinare de cuvinte în altă limbă: rus. *рояль* – fr. *piano à queue* – rom. *pian cu coardă*.” (Ungureanu, 2013: 37-38)

În ultimii ani limba română a adoptat numeroase calcuri și împrumuturi din limba engleză, acest lucru explicându-se în special prin cauze extralingvistice (impactul globalizator al limbii engleze, nevoia de a înlocui termenii considerați uzați și neadecvați realităților noi, permanenta prezență a informației în limba engleză în

media sau chiar fenomenul snobismului lingvistic). Daniela Ene oferă în articolul „Conceptul de echivalență în traducerea îmbinărilor stabile de cuvinte din limbile engleză și română” exemple de calcuri formate prin traducere literală din limba engleză, calcuri folosite extrem de des în presa scrisă și vorbită: *axa răului* (en. *axis of evil*); *Carte Albă* (en. *White Paper*); *câine de pază* (en. *watchdog*); *corectitudine politică* (en. *political correctness*); *clasă de mijloc* (en. *middle class*); *cortină de fier* (en. *iron curtain*); *discriminare pozitivă* (en. *positive discrimination*); *foc prietenesc* (en. *friendly fire*); *gulere albe* (en. *white collars*); *guvern din umbră* (en. *shadow government/cabinet*); *lider de opinie* (en. *opinion leader*); *pierderi colaterale* (en. *collateral damages*); *primă-doamnă* (en. *first lady*).

Îmbinările stabile de cuvinte de mai sus pot fi traduse în limba română prin câteva procedee:

a) *calchierea totală* (traducere exactă a fiecărui element al unității frazeologice străine): *corectitudine politică*; *clasă de mijloc*; *cortină de fier*; *primă-doamnă*;

b) *traducerea liberă*: *Carte Albă* (en. *White Paper*); *principiul dominoului* (en. *domino effect*); *foaie de parcurs* (en. *road map*) (Ene, 2010: 204).

Îmbinările de cuvinte de sorginte religioasă, biblică pot fi adesea echivalate total: *fructul interzis* – *forbidden fruit*, *bunul Samaritean* – *good Samaritan*, *a întoarce și celălalt obraz* – *to turn the other cheek*, *a arunca primul piatra* – *to cast the first stone*, *Toma necredinciosul* – *doubting Thomas*, *țap ispășitor* – *scapegoat*. (Ene, 2010: 205)

În cazul expresiilor următoare, crede Ene (2010: 208), singura soluție de traducere pare a fi parafrazarea sau o explicația adițională a traducătorului (printr-o notă de subsol) în materialul tradus:

– *satul lui Cremene*, care desemnează *un loc fără pază, unde nu se respectă nicio regulă, nicio constrângere legală*;

– *a nimerit orbul Brăila* (*Suceava*), ce arată că *orice lucru este posibil, incredibil inițial*;

– *cuiul lui Pepelea*, care implică *un pretext născocit pentru a stingheri pe alții*;

– *(la orice treabă) pe Stan Pățitul întreabă*, care induce ideea de *consultare cu un om priceput*;

– *born within the sound of Bow Bells* (*a fi născut în sunetul clopotelor Bow*), care desemnează persoanele *cockney*, locuitori ai Londrei, ce locuiesc în special în partea de est a orașului;

– *peter out*, care semnifică *a se epuiza, a seca*, desemnând *ceea ce dispare nu dintr-o dată, ci treptat*.

Umorul poate fi, de asemenea, sursa unor probleme. „Membrii unei comunități sunt posesorii unor reprezentări comune intra, mai mult sau mai puțin normative, care apar în proverbe, aluzii tradiționale, în memoria națională. Aceste reprezentări pot fi grupate în două straturi de bază: una fiind ceea ce Henri Boyer numește dominante patrimoniale și alta ce ține de sociocultură: imaginile vieții comunitare, stereotipajul. [...] Esența unei comunicări, baza competenței culturale vor constitui aceste reprezentări comune, dar vor fi și cel mai greu înțelese de un străin. Umorul apare

în acest cadru ca o problemă extrem de dificilă, când este vorba despre traducere. Cum o schiță umoristică, care nici intra-comunitar, intra-cultural nu este relevantă pentru toți receptorii, să fie transpusă inter-comunitar și inter-cultural? Ceea ce este semnificativ și topic umorului unei culturi, poate deveni nu numai neînțeles, dar și ofensator alteia. Ar fi aici vorba despre imaginea etnosocioculturală, care construiește și pune în circulație stereotipuri despre diferite aspecte ale vieții și valori colective.” (Ungureanu, 2013: 53)

Producerea și receptarea glumei presupune, după aceeași autoare, patru elemente de bază:

1. pragmatico-lingvistică (acte de limbaj);
2. logică (păstrarea regulilor interpretative);
3. enciclopedică (corelația context/convenție);
4. retorică (principiu unificator).

Glumele legate de specificul național nu sunt înțelese dacă nu avem anumite cunoștințe despre mentalitatea celor în cauză. Mai ușor perceptibile vor fi glumele, care vor viza valorile (sau lipsa lor) tangențiale pentru două culturi, de tipul frumos/urât, fidelitate/infidelitate, generos/zgîrcit etc. și deci umorul, ca o practică comunicațională, urmează a fi conștientizată în cadrul traducerii ca o problemă lingviculturală.” (Ungureanu, 2013: 54).

Înțelegerea glumelor și traducerea lor eficientă (aceiași efect perlocuționar) presupune existența unui anumit bagaj cultural comun, cunoștințe comune culturii/publicului sursă și culturii/publicului țintă (*shared knowledge*, cf. Searle, 1969), altminteri, și traducerea și receptarea glumei va eșua. Din punctul de vedere al traducerilor româno-maghiare, un caz special este reprezentat de glumele care sunt frecvent spuse în Transilvania, pe jumătate în limba română și pe jumătate în limba maghiară: o astfel de glumă tradusă în limba engleză va pierde mult din haz, deoarece tâlcul constă tocmai în bilingvismul rostirii (vezi gluma despre un edil, bătrâna și fântâna cu apă otrăvită). În cazul traducerii textelor umoristice trebuie avut în vedere în primul rând faptul că funcția primordială a acestui tip de discurs este amuzamentul: aspectul ilocuționar (intenția de a stârni râsul) și cel perlocuționar (reacția prin râs din partea publicului) trebuie să coincidă, altfel actul de limbaj sau actul de vorbire umoristic eșuează.

Aspectele pragmatice trebuie cunoscute bine atât în privința culturii sursă, cât și în privința culturii țintă, iar diferențele interculturale pot impune anumite constrângeri traductive. Regulile legate de politețe, adresarea politicoasă, ranguri și funcții, elemente deictice (în special deicticele personale și sociale) sunt tot atâtea aspecte de luat în considerare (vezi traducerea sintagmei *doamna doctor* în limba maghiară, deoarece cele două opțiuni – *doktornő* și *doktorné* – semnifică două lucruri complet diferite: *femeie care are ocupația de medic* respectiv *soția medicului*), doar contextul dezambiguizează sensul.

În traducerea actelor de vorbire se ține cont de particularitățile de construire a diferitelor tipuri de texte în diferitele limbi. Dacă un text culinar în limba maghiară

utilizează pronumele personale de persoana I plural, în limba română acestea vor deveni construcții impersonale. În ghidurile de utilizare în limbile engleză și română se utilizează actele de vorbire directive directe (imperativ), în limba maghiară se preferă actele de vorbire indirecte, impersonale: *Do not install your wall mount kit while your TV is turned on./Nu instalați kitul de montare pe perete cu televizorul pornit./ A fali konzol felszerelésekor a TV-készülék legyen kikapcsolva.* Dificultăți mai pot apărea la traducerea unor segmente textuale în care apar elemente suprasedimentale, elemente legate de un anumit tip de pronunție (traducerea unui discurs care poartă amprenta competenței lingvistice insuficiente, a inculturii sau falselor pretenții, de exemplu personajele lui Caragiale, Alecsandri etc.), agramatism, elemente argotice sau de jargon, lexeme dialectale, idiolectale sau sociolectale etc.

Traducerea – posibilă sau imposibilă

Una din întrebările care îi preocupă pe traducători din cele mai vechi timpuri este dacă există sau nu traduceri perfecte, respectiv dacă traducerea (perfectă) este posibilă sau imposibilă. Nida este de părere că scopul traducerii este obținerea unei, sau chiar a mai multor traduceri bune, acceptabile, nu neapărat a traducerii perfecte, care, din punct de vedere epistemologic, ar putea părea un demers imposibil. „Din cauza diferențelor considerabile dintre limbi și culturi, unii au ajuns la concluzia că traducerea este, în ultimă instanță, imposibilă. Dacă prin aceasta se înțelege că prin traducere se realizează reproducerea absolută a tuturor sensurilor din textul original, atunci desigur că au dreptate. Traducerea reprezintă însă doar un aspect al comunicării și chiar în interiorul aceleiași limbi echivalența absolută nu este niciodată posibilă. Acest lucru este valabil și între limbi, astfel încât nu se poate realiza niciodată o identitate totală a sensului în comunicare, fie ea intralingvistică sau interlingvistică.

Limbile diferă nu atât în ceea ce privește realitățile pe care le indică, cât prin modul în care se referă la obiecte și experiențe. Toate limbile posedă anumite modalități care amplifică atractivitatea unui discurs.” (Nida, 2004: 31-33) Nimic nu poate fi tradus fără a i se interpreta sensul. Relațiile semantice stabilite între cuvintele din diferite limbi nu au seturi de corespondențe de unu la unu sau chiar de unul la mai multe sensuri în limba țintă. Raporturile se creează întotdeauna între mai multe sensuri ale aceluiași cuvânt în ambele limbi, făcându-se astfel loc ambiguităților, sensurilor obscure și granițelor incerte, subliniază Nida (2004: 151).

Conceptul de **intraductibilitate** se referă la caracteristica unui text de a nu putea fi tradus, din cauză că prezintă numeroase particularități culturale, imposibil de restituit printr-o traducere literală fără a se ajunge la contrasens ori nonsens. „Dezbaterea eternă privitoare la traductibilitate și intraductibilitate este și ea de asemenea centrată pe problema sensului [...] doar la nivelul *textului* putem vorbi despre o *operație de traducere*.” (Guțu, 2015: 39)

Intraductibilitatea desemnează (cf. Lungu-Badea, 2012) particularitatea unui text de a nu putea fi tradus întrucât prezintă numeroase particularități culturale, imposibil de restituit printr-o traducere. „Dacă traductibil este ceea ce poate fi transferat dintr-o limbă în alta, intraductibil este ceea ce nu suportă transferul interlingual. [...] Intraductibilitatea unei opere înseamnă că o semnificație specifică, inerentă operei, nu poate fi tradusă, intraductibilitatea unui semn este neputința de a-l transfera interlingvistic. Dincolo de intraductibilitatea lingvistică există și o intraductibilitate extralingvistică. Kohn (1983: 61) denumește intraductibilitatea estetică drept intraductibilitate secundar-lingvistică și crede că ieșirea din impas este posibilă doar grație «harului traducătorului» de a descoperi «soluții artistic echivalente», prin compensații. În poezie, se remarcă o dublă intraductibilitate: a formei semnificativului și a formelor literare, retorice, metrice care necesită o atenție specifică.” (Lungu-Badea, 2012: 92)

Intraductibilitatea desemnează, dintr-o altă perspectivă, condiția unui enunț de a nu avea nici un enunț echivalent într-o altă limbă. Intraductibilitatea poate fi *totală* (absolută) sau *parțială* (relativă), cea totală sau absolută este rară. „Ea nu trebuie confundată cu simpla lacună, ce poate fi compensată prin diverse procedee de traducere, a căror aplicare să contribuie la reducerea gradului de intraductibilitate. Limitele traducerii sunt atinse adesea în cazul traducerii poetice, având în vedere strânsa legătură ce există între sens și sonorități, imagini ori ritmuri. În aceeași situație se află unele jocuri de cuvinte sau unele efecte semantice legate indisolubil de anumite particularități formale ale unei limbi. Intraductibilitatea nu se aplică lexicului, nici terminologiei. Când un cuvânt sau un termen nu are corespondent într-o limbă dată, se recurge, după caz, la împrumut, la calc, la crearea unui neologism sau la orice alt procedeu pertinent.” (Baconsky et alii, 2005: 80) Practica traductologică de zi cu zi arată totuși (cf. Ionescu 2004: 19) că traducerea este posibilă, dincolo de orice teorie.

Traductibilitatea, în schimb, este posibilitatea de a traduce un text, un enunț dintr-o limbă în alta. „Conceptul de traductibilitate desemnează caracteristicile lingvistice ale TS și totalitatea problemelor inerente calității TS, dar și disponibilitatea TS de a fi tradus fără pierdere sau deformare. Posibilitățile de realizare a traducerii diferă de la un traducător/traductolog la altul, de la o școală de lingvistică/traducere la alta.” (Lungu-Badea, 2012: 167-168). Traductibilitatea va viza în mod general:

1. efectul de distorsionare pe care îl dau culturile în contact (efectul oglinzii concave);

2. seria de conexiuni, care se fac automat în cultura țintă (Ungureanu, 2013: 47).

Aceeași idee o regăsim la Bantaș-Croitoru (1999): „traducătorul, numit *Translation Operator*, explorează cultura limbii-țintă, cu scopul de a stabili echivalentul a ceea ce a descoperit în cultura limbii sursă. El realizează lectura textului din unghiul diferențelor dintre cele două culturi [...] Traducătorul nu caută echivalenți, ci exprimă aceeași realitate prin intermediul culturii țintă, deși un context cultural plin este înlocuit cu unul care este virtual gol, și structural diferit. El trebuie să analizeze cu foarte mare atenție diferitele elemente care alcătuiesc efectul în ansamblu al TS,

să-l interpreteze. După această analiză, el se confruntă cu ceea ce se poate numi *efectul oglinzii concave* (L. Hewson and J. Martin, 1991: 152) în încercarea de a exprima astfel de elemente și efectul în ansamblu prin intermediul altei culturi. Acest efect al oglinzii concave se explică prin:

1. efectul de distorsiune produs de culturile în transformare,
2. seria de conexiuni care se fac automat în cadrul culturii a doua și care se interferează cu rețeaua de conexiuni ce funcționează inițial în cultura sursă.” (Bantaș-Croitoru, 1999: 24-25).

Traductibilitatea are la bază mai multe categorii de *universalii* (lingvistice, antropologice, cosmogonice, ecologice etc. și se datorește *universaliiilor categoriilor lingvistice* (cf. Levițchi 1994: 6; Lungu-Badea, 2012: 167-168), pe care le numim și *universalii semantice*. Universaliiile lingvistice sau semantice sunt niște semnificații proprii tuturor limbilor, niște trăsături comune pentru diferite limbi și culturi. Printre tipurile de universalii, Ungureanu (2013: 34) menționează:

- universalii cosmogonice: denumirile planetelor, a fenomenelor cosmice, fizice, astronomice, meteorologice etc.
- universalii ecologice: *rece/cald, ploaie/vânt, noapte/zi, pământ/cer, floră/faună* etc.;
- universalii biologice: *mâncare, somn, respirație, temperatură, sex* etc.;
- universalii culturale: aspecte ale culturii, tehnologia, religia;
- universaliiile lingvistice (adică morfologice, sintactice, semantice): părțile de vorbire principale (chiar dacă diferă categoriile gramaticale, regulile de îmbinare).

Există limbi sintetice, aglutinante (familia limbilor fino-ugrice) și limbi analitice, flexionare (limbile indo-europene). Limbile sintetice contruiesc sistemul conjugării verbelor sau al declinării substantivelor prin adăugarea unor morfeme sufixale sau prefixale care sunt lipite de rădăcina cuvântului (a *nővérem*), în timp ce limbile analitice au sisteme flexionare diferite: conjugarea, declinarea se face prin morfeme care se utilizează separat, nelipite de cuvânt (sora *mea*). Topica în limbile sintetice este flexibilă, în timp ce în limbile analitice topica este fixă.

Sensurile care sunt exprimate în limba română cu ajutorul prepozițiilor, pronumelor (personale, posesive, reflexive etc.) se exprimă în limba maghiară prin desinențe: *la* școală, *copilul meu, mă spăl/az iskolában, a gyermekem, megmosdok*. În limba maghiară articolul hotărât este antepus (*a/az*), în timp ce în limba română este postpus (*copilul/ a gyermek*). O altă diferență notabilă este preferința limbii maghiare pentru numărul singular (*Aveți copii?/Van gyermeke?*). Caracterul analitic al limbii române, engleze și franceze etc., spre deosebire de caracterul sintetic al maghiarei face ca în traducerea din limba maghiară în limba română, engleză, numărul cuvintelor să crească, pentru exprimarea aceluiași sens (*Elmegyek/Mă duc/I am going/ leaving/Je m'en vais*).

Tipologia greșelilor de traducere

În privința greșelilor de traducere, Lungu-Badea distinge două tipuri: greșeli de traducere, datorate unei înțelegeri insuficiente a textului sursă sau a necunoașterii limbii sursă și greșeli de limbă care afectează redactarea textului țintă, prin urmare traducerea. Există (cf. Lungu-Badea, 2012: 144-145) așadar greșeli de traducere la nivel lexical, greșeli determinate de:

1. necunoașterea unui termen sau a unui cuvânt mai puțin folosit;
2. ignorarea unui idiotism, care duce la descompunerea lui în elemente constituente;
3. necunoașterea sau nerecunoașterea semnificației actualizate a unui cuvânt polisemantic;
4. asociații false;
5. interpretarea greșită a unui cuvânt ambiguu;
6. confundarea unor termeni din același câmp semantic;
7. confundarea unei sintagme lexicalizate cu o sintagmă descriptivă;
8. decodarea greșită a unei sintagme lexicalizate din care un element este elidat.

La nivel morfologic apariția greșelilor este determinată de:

1. confuzii între gerunziul și adjectivul franțuzesc;
2. dificultăți de reconstituire a unei elipse referitoare la o frază anterioară;
3. dificultăți de decodare a lexiilor complexe.

La nivel sintactic se înregistrează dificultăți de:

1. reperare sintactică a frazelor și expresiilor;
2. determinare a limitelor unei lexii;
3. de identificare a categoriei gramaticale a unui termen.

La nivel textual propriu-zis se observă dificultăți de:

1. determinare a raportului slab marcat dintre propoziții;
2. dificultăți de sesizare a referințelor intratextuale și intertextuale;
3. dificultatea de a stabili legături coezive anaforice și cataforice;
4. dificultatea de a sesiza raporturile de coerență dintre fraze și segmente de fraze.

La nivel pragmatico-lingvistic, pot surveni dificultăți legate de:

1. semantica enunțării;
2. înțelegerea intenției autorului dincolo de folosirea unor expresii și locuțiuni;
3. transferul metaforelor;
4. cunoștințele extralingvistice, istorice, geografice, jocuri de cuvinte;
5. cunoștințe pragmatice.

Exemplele pe care autoarea timișoreană le citează sunt următoarele:

– la nivel lexical: necunoașterea unui termen sau a unui cuvânt mai puțin folosit, (neologism, termen de specialitate etc.). Ex. fr. *le tracteur*, rom. *cap-tractor* (la camioane) și *tractor*; ignorarea unui idiotism, care duce la descompunerea lui în elemente constituente. Ex. fr. *mon oeil!*, rom. *ochiul meu*, în loc de *nu zău, nu mai spune*; necunoașterea sau nerecunoașterea semnificației actualizate a unui cuvânt polisemantic; asociații false (fr. *ajouter*, rom. *a ajuta*, pentru *a adăuga*);

– la nivel morfologic: confuzii între gerunziul și adjectivul franțuzesc; dificultăți de reconstituire a unei elipse referitoare la o frază anterioară, dificultăți de decodare a lexiilor complexe;

– la nivel sintactic se înregistrează dificultăți de: reperare sintactică a frazelor și expresiilor; de determinare a limitelor unei lexii; de identificare a categoriei gramaticale a unui termen (destul de rar, verbe cu substantive);

– la nivel textual propriu-zis se observă dificultăți de: determinare a raportului slab marcat dintre propoziții; dificultăți de sesizare a referințelor intratextuale (pentru înțelegerea titlurilor mai ales, deoarece titlul este înțeles printr-o referință la un fragment de frază din însuși corpul articolului) și intertextuale (este vorba despre aluzii la alte texte, filme etc. care, la rândul lor, pot conține alte referințe culturale, alte jocuri de cuvinte, alte aluzii care semnifică într-un anumit context); dificultatea de a stabili legături coezive anaforice și cataforice, dificultatea de a sesiza raporturile de coerență dintre fraze și segmente de fraze;

– La nivel pragmatico-lingvistic greșelile pot fi legate de semantica enunțării (de caracterul individual al utilizării unei limbi, distanța subiectului față de enunț, de gradul de transparență al propozițiilor și al tensiunii create între locutor și conlocutor; de înțelegerea intenției autorului dincolo de folosirea unor expresii și locuțiuni clișeiforme (maximele dintr-un discurs, formule marcate cultural, toate aluzii voalate); dificultăți în a percepe semantismul metaforelor; cunoștințele extralingvistice, istorice, geografice, jocuri de cuvinte etc.; și cunoștințele pragmatice (ex. en. *best before x*, atenționare care apare pe ambalaje produselor alimentare poate fi interpretată *a se consuma de preferință înainte de data x* (după care produsul nu mai este bun) sau mai bun înainte de data *x* (dar încă bun și după această dată?). Fr. *à consommer avant x* este mult mai clar, la fel ca și expresia românească *a se consuma înainte de data x* (Lungu-Badea, 2012: 144-145).

Greșelile de traducere sunt definite de către Delisle, (1999) ca rezultate ale ignoranței, a interpretării greșite sau a alegerii greșite a metodelor de traducere. Aceste greșeli pot fi:

- de natură lingvistică adică greșeli de limbă și
- greșeli de traducere.

Greșelile de traducere sunt datorate unei înțelegeri insuficiente a textului sursă sau necunoașterii suficiente a limbii țintă. Printre exemplele tipice de greșeli de traducere menționăm: sensul fals, contrasensul, nonsensul, adaosul nejustificat, supratraducerea sau hipertraducerea, omisiunea nejustificată, subtraducerea,

calcul, interferența, pierderea, prieteni falși, omisiunile nejustificate, franțuzisme, anglicisme, americanisme, asociații false etc.

Greșeala de traducere este o eroare care apare în textul tradus „ca urmare a unei interpretări greșite sau a unei înțelegeri eronate a unei unități de traducere, a unui segment din TS. Acest tip de eroare se manifestă prin sens fals, contrasens, nonsens, adăugare, analogie ori asociație falsă, omisiune etc. Numeroase sunt și greșelile de interpretare și traducere în perspectiva diacronică, de pildă substantivul *surgeon*, astăzi *chirurg*, odinioară *doctor* – ca în *Călătoriile lui Gulliver* (tradus greșit prin *chirurgien* de editura Garnier Freres. De regulă, greșelile de traducere se împart în două categorii: greșeli așa-zis *minore* (alunecări stilistice, de exemplu), întrucât mesajul nu este alterat, și *majore* (nonsens, contrasens etc.) care presupun devieri de la intenția TS; dar am putea vorbi și despre greșeli de traducere: 1) de natură sintactică (literalism sintactic, calc sintactic), lexicală (barbarism, interferență, asocieri false), semantică (cultureme, termeni specifici) provocate de soluții traductive aproximative, imprecise, inadecvate; 2) determinate de o înțelegere greșită, inevitabil o exprimare neinspirată pentru economia TS și TT; 3) individuale (dificultăți) sau colective (probleme).” (Lungu-Badea, 2012: 77-78)

Greșelile de limbă prejudiciază redactarea textului țintă, prin urmare traducerea, și, implicit, receptarea acestuia de către destinatar. Printre exemplele tipice de greșeli de limbă se cuvin enumerate: ambiguitatea, barbarismul, improprietățile lexicale, greșelile sintactice și semantice, zeugma, pleonasmul, repetițiile supărătoare, abuzive etc.

Greșeala de limbă apare în textul țintă și este o eroare datorată unei cunoașteri insuficiente a gramaticii, lexicului sau ortografiei limbii țintă. „Greșelile de limbă marchează calitatea traducerii, de aceea, în aprecierea traducerii, greșelile de limbă sunt tratate adesea alături de greșelile de traducere. Dintre cele mai frecvente greșeli de limbă menționăm: barbarismele (*resolver* în loc de *resoudre* sub influența rom. *a rezolva*.), solecismele (*toate mai multe persoane* sau *Des cravates â 20 euros chaque* în loc de *chacune*), interferențele (morfoloică – acordarea genului feminin substantivelor din fr. *probleme, theme, masque, casque* etc. – și sintactică – *acționează *de o manieră...* după modelul francez *d'une manière*, pentru *într-o manieră*) și improprietățile (uneori colocații inexacte, **glande lacrimogene, *gaze lacrimale*). Ele sunt determinate de o cunoaștere insuficientă a gramaticii, lexicului sau ortografiei LS. Cultismele, snobismele lexicale ori împrumuturile de lux, utilizate de autori pentru personalizarea stilului, idiolectului (*Marea Nație-Sora-de-la-Atlantic s-a arătat ambetata, în Evenimentul regional al Moldovei*, www.evenimentul.ro/local, 23 martie 2005, deja vu etc, *Suprerealismul nu e rejețat din intoleranță specific modernă, Antiutopia onirică abhoră concretul realității, literatura trebuie să rămână total mefientă față de seducția psihanalizei, (Re)scriitura: ecorșare și agonie onto-retorică*. Greșelile de limbă marchează calitatea traducerii, de aceea, în evaluarea traducerii, greșelile de limbă sunt tratate împreună cu cele de traducere, deși sunt doar conjunctural traductive.” (Lungu-Badea, 2012: 77-78)

Greșelile de limbă se strecoară în textul țintă, cred Baconsky et alii (2005: 69) din cauza competenței lingvistice insuficiente a traducătorului în ceea ce privește limba țintă. „Ambiguitățile nedeliberate, barbarismele, greșelile de ortografie, de acord ori de punctuație, improprietățile, colocațiile nereușite, repetițiile abuzive și solecismele sunt socotite greșeli de limbă. O greșeală de limbă dovedește stăpânirea insuficientă a vocabularului, a gramaticii ori a tehnicilor de redactare.” (Baconsky et alii, 2005: 69)

Dincolo de greșelile de traducere trebuie să menționăm greșelile care nu survin în procesul traducerii, ci în uzul limbii, dar au la bază un act traductiv. Calchierea după model lingvistic străin este un tip de greșeală ce poate dăuna uzului literar, îngrijit al limbii. „Termenii intrați în vocabularul curent al limbii române prin calc lingvistic sunt poate cei mai deranjați. Ei provin în majoritate din limba engleză și sunt o încercare de americanizare a tuturor limbilor europene.” (Dobândă-Dobândă, 2012: 54) Printre greșelile de utilizare a limbii, provenite dintr-un exces de traducere calchiată se numără utilizarea formulei *Care este locația?* în locul întrebării *Unde are loc evenimentul?* (deși în limba română termenul *locație* desemnează amenda pe care o are de plătit o firmă dacă nu își descarcă la timp vagoanele de marfă) sau utilizarea formulei *aplicație* (traducere după englezescul *application*) în loc de *cerere* sau *candidatură*.

În subcapitolul intitulat *Capcanele lingviale în traducere* Victoria Ungureanu (2013: 35) trece în revistă, sub denumirea de *capcane*, cam toate greșelile de traducere menționate până acum:

1. barbarismul – utilizarea unui cuvânt care nu există în limba țintă;
2. solecismul – utilizarea unor structuri sintactice inexistente în limba dată;
3. contra-sensul – o traducere contrarie sensului transmis de enunțul original;
4. non-sensul – lipsa de sens;
5. omiterea – refuzul de a traduce din cauza dificultății;
6. greșelile ortografice;
7. supratraducerea.

Volumul *Fordítókalauz/Ghidul traducătorului*, semnat de specialistul maghiar Lóránt Tarnóczy (1966) amintește următoarele greșeli de traducere: supratraducerea (*tűlfordítás*), subtraducerea (*elégtelen fordítás*), greșeala de limbă (*nyelvi tévedés*) respectiv greșeala de referință (*tárgyi tévedés*), interferența (*áthallás*) și literalismul (*félrefordítás*), datorat unor false analogii, fenomen care are în cultura maghiară o denumire proprie, *Leiter Jakab*, după o traducere hazlie din secolul XIX²⁰ (ge. *Jakobs Leiter*”/ ma. *Jákób Iajtorjája* devenit din ignoranță *Leiter Jakab*).

Júlia Dróth prezintă câteva tipologii ale greșelilor de traducere, prima taxonomie la care se referă fiind aceea a lui Juan Sager (1983, 1998). Sager vorbește de cinci tipuri de erori în traducere: 1. inversarea sensurilor (en. *inversion*, ma. *jelentésfelcserelés*); 2. omisiunea nejustificată (en. *omission*, ma. *kihagyás*); 3.

20 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Leiterjakab>

amplificarea nejustificată de sens (en. *addition*, ma. *bővítés*) ; 4. devierea de sens (en. *deviation*, ma. *eltérés*); 5. modificarea nejustificată de sens (en. *modification*, ma. *átalakítás*).

După criteriul efectului produs, greșelile se împart (cf. Sager apud Dróth 2011: 12) în trei grupe mari:

– *greșeli de limbă* (grave, dacă afectează sensul principal al propoziției sau al frazei; mai puțin grave, dacă afectează un sens de importanță secundară);

– *greșeli semantice* (grave, dacă afectează sensul principal al propoziției sau al frazei; mai puțin grave, dacă afectează un sens de importanță secundară, de pildă un exemplu citat în text);

– *greșeli pragmatice* (grave, dacă afectează transmiterea intenției auctoriale; mai puțin grave dacă nu modifică major intenția auctorială).

O a doua taxonomie a greșelilor de traducere, luată în vizor de către Dróth le aparține lui Basil Hatim și Ian Mason (1997). După Hatim-Mason (1997: 164, 178, 203 apud Dróth 2011: 12) gravitatea erorilor poate fi apreciată doar dacă se consideră efectul global al erorii la nivel local. Aceste erori pot apărea:

– la nivelul propoziției (omisiuni, amplificări de sens sau transpoziții nejustificate);

– la nivelul limbii țintă (greșeli de ortografie, de gramatică);

– la nivelul textului (greșeli de registru, identificarea greșită a contextului).

După Peter Newmark (1993: 29-30 apud Dróth 2011: 12-13) greșelile de traducere pot fi de două tipuri:

– *greșeli la nivel global*, la nivelul macrotextului, nivel la care acționează asupra aspectelor referențiale sau lingvistice;

– *greșeli la nivel local*, la nivelul microtextului, nivel la care afectează nuanțele de sens din punct de vedere stilistic sau lexical.

Dacă la nivel global se poate vorbi de greșeli, la nivel local este vorba mai degrabă de erori, care însă devin greșeli (cu un grad de gravitate mai ridicat) în textele juridice.

Christiane Nord (1997: 73-77 apud Dróth 2011: 13) definește trei tipuri de greșeli în traducere:

– *greșeli pragmatice* (cel mai grav tip de greșeală, care afectează receptarea textului țintă și aspectul său perlocuționar);

– *greșeli culturale*;

– *greșeli de limbă*.

Anthony Pym (1993: 102 apud Dróth 2011: 13) vorbește de *greșeli binare* și *greșeli nonbinare*. În cazul greșelilor binare se opune o soluție corectă cu una incorectă. În cazul greșelilor nonbinare se opun mai multe soluții bune cu una sau mai multe mai puțin bune.

În continuare prezentăm câteva aspecte legate de diversele greșeli care pot surveni în traducere și definițiile date acestor greșeli în literatura de specialitate apărută în limba română. Erorile sau greșelile care survin în procesul traducerii

sunt enumerate în ordine alfabetică, menționând în cazul fiecăreia definiția și apoi câteva exemple relevante.

Adaosul (en. *addition*; ge. *Ungerechtfertige Hinzufügung*) numit și **supratraducere** este o greșeală de traducere ce constă în „introducerea în mod nejustificat în textul țintă, a unor elemente de informație inutile sau a unor efecte stilistice care lipsesc în textul sursă.” (Baconsky et alii, 2005: 16) De exemplu: *About 85% of beer sold is ale./ Aproximativ 85% din berea vândută în supermarketuri este bere slabă* în loc de *Aproximativ 85% din berea comercializată este bere slabă*.

Trebuie să adăugăm totuși că adaosul sau supratraducerea este o greșeală de traducere printr-un surplus de cuvinte care nu se confundă cu explicitarea, care este justificată, și nici cu compensarea, care este menită să diminueze o pierdere survenită în urma unei omisiuni.

Analogiile false se bazează pe a.n. *prieteni falși* sau *prieteni perfizi* (en. *false friends*; ge. *Falsche Freunde*; ma. *hamis barátok*). Prietenul fals este un cuvânt dintr-o limbă care se aseamănă, ca formă, cu un cuvânt dintr-o altă limbă, „deosebindu-se însă în privința semnificației sau a vreuneia dintre accepții. Falșii prieteni pot fi cuvinte omografe, cvasiomografe sau omofone. Ex. omografe din limba engleză, cu posibile preluări greșite în românește: *change* * schimb => mărunțiș; *patron* * patron => client fidel; *global* * total => mondial, planetar. | 2. (cvasiomografe din aceeași limbă): *vicious* * vicios, <=>. rău; *gracious* * grațios => indulgent, milostiv; *suggestive* (engleză americană) * sugestiv => indecent, obscen. | 3. (omofone din limba franceză): *canard* * canar => rață.” (Baconsky et alii, 2005: 66)

Analogiile false sunt, de fapt, greșeli prin care se desemnează cuvinte aparținând unor limbi diferite, dar corespondente morfologic, „însă care, din cauza evoluției în sisteme lingvistice separate, chiar în două civilizații distincte, au dobândit semnificații diferite. Asemănările formale deturneză atenția traducătorului debutant care, nemaisisizând sensul adecvat al cuvântului, cade adesea în capcana sensului contrar ori a nonsensului. Exemplu: fr. *mignone* „belle”, „frumoasă”, rom. *minionă* „mică”, engl. *adept*, „îndemânic, talentat”, rom. *adept*, „partizan, simpatizant al unor idei etc.”, engl. *candid* „franc, sincer”, rom. *candid* „naiv, inocent, nevinovat, pur” etc. Sunt frecvente și falsele asociații contextuale datorate neatenției ori unei insuficiente competențe lingvistice. Reținem, spre exemplificare, fr. *l'examen approfondi* tradus în rom. prin *examen profund*, sau rom. *topica frazei*, redat în fr. *la topique de la phrase*.” (Lungu-Badea, 2012: 23-24)

Barbarismul (en. *barbarism*; ge. *Barbarismus*) este un cuvânt împrumutat dintr-o limbă străină fără a fi necesar și rămas neasimilat și utilizat ca atare. În știința traducerii barbarismul este o greșeală de limbă care constă în utilizarea unui cuvânt inventat sau deformat în mod involuntar. Barbarismul este o greșeală de natură morfologică, în vreme ce improprietatea este o greșeală de ordin semantic, iar solecismul este o greșeală de ordine sintactică. Exemple în acest sens ar putea fi: 1. cuvinte inventate: **fainoșenie* – *frumusețe*; **miștocar* – *zeflemist* 2. cuvinte deformate:

**repercursiune* – *repercusiune*; **oprobiu* – *oprobru*; **catarctic* – *catartic*; **proprietar* – *proprietar*; **înveterat* – *inveterat*. „În această accepție, curentă în lingvistica europeană, statutul de barbarism al unui cuvânt depinde, în general, de norma acceptată în epocă de forurile abilitate. [...] Accepția tradițională a termenului, în cultura românească, este de altfel aceea de cuvânt împrumutat dintr-o limbă străină fără a fi necesar și fără a se asimila. Prioritară în România, ca sursă a barbarismelor de acest tip, în secolele XIX-XX, franceza (din care mai păstrăm încă forme ca *bonjour*, *mersi*, *madam* etc.) tinde a fi substituită, în ultimele decenii, de engleză (cu *top*, *show*, *star*, *OK*, *bodyguard*, *board*, *briefing* etc.)” (Baconsky et alii, 2005: 27-28)

În sens general, crede Lungu-Badea, barbarismul este „o greșeală de limbă comisă de un străin. Este o eroare lexicală ce constă în crearea unor cuvinte noi sau în alterarea unora existente sub influența unei alte limbi. Ex: **resolver* în loc de *resoudre*, sub influența rom. *a rezolva*, **antama* (fr. *entamer*), snobism; **l'avorte* pentru *l'avortement*, după rom. *avort* ori **colegieni*, pentru fr. *colegiens*, „liceeni” ori „studenți” .” etc. (Lungu-Badea, 2012: 25)

În sens restrâns, barbarismul se referă la o greșeală „care alterează forma unităților morfologice, în opoziție cu solecismul, de exemplu: *Vous *faisez, des *chevals*, întâlnită frecvent la traducătorii debutanți. Astfel, fr. *Nos instituts enseignent le français* este redat într-o lucrare de traducere prin *Institutiunile noastre care predau franceza*.” (Lungu-Badea, 2012: 25)

Contrasensul (en. *mistranslation, misinterpretation*; ge. *Sinnverkehrung*; ma. *ellentétes értelem, nem teljesen pontos értelem, szándékos/akaratlan csúsztatás*) este o greșeală de traducere care constă în a atribui unui segment din textul sursă „un sens contrar aceluia pe care a vrut să-l exprime autorul. Contrasensul este rezultatul unei erori de interpretare sau al lipsei de cultură generală și reprezintă o trădare a gândirii autorului textului sursă [...] Din punctul de vedere al informației transmise, contrasensul este o greșeală de traducere mai gravă decât un sens fals, dar mai puțin gravă decât un nonsens.” (Baconsky et alii, 2005: 40-41)

Exemple de contrasens conform autorului sus-numit pot fi următoarele:

1. contrasens datorat unei erori de interpretare: *To avoid world wars, world starvation, and world epidemics, international bodies have been set up.* * *Pentru a evita războaiele, foametea și epidemiile la scară mondială, au fost strânse trupe internaționale.* <=> *Pentru a evita războaiele, foametea și epidemiile la scară mondială, au fost create unele organisme internaționale.*

2. contrasens datorat unei lacune a culturii generale): *Henri VIII was soon to take the steps which would use his break with the Pope in Rome, and with the Holy Roman Emperor, Charles V.* **Henric al VIII-lea avea s-o rupă curând cu Papa de la Roma și cu Sfântul împărat roman, Carol al V-lea. Henric al VIII-lea avea s-o rupă curând cu Papa de la Roma și cu împăratul Sfântului imperiu germanic, Carol Cvintul: traducerea corectă este Carol Cvintul și nu Carol al V-lea.*

Contrasensul, este, în opinia lui Lungu-Badea o greșeală de traducere care constă în „a atribui unui cuvânt/grup de cuvinte un sens greșit sau, în general,

în a trăda gândirea/intenția autorului prin actualizarea unei semnificații contrare celei dorite de autor. Spre deosebire de nonsens care nu vehiculează niciun sens, contrasensul, asemenea sensului fals, este un sens eronat în raport cu sensul din TS. De exemplu: fr. *J'ai reçu, en decembre dernier, un avis de ma caisse de retraite* (FM), tradus în rom. *Am primit în decembrie o *părerere despre pensia mea* sau fr. *Les financiers besitent [â investir] parce qu'ils n'ont pas fini de digerer les pertes:* (FM), rom. *Finanțistii ezită deoarece *nu pot suporta pierderile.*" (Lungu-Badea, 2012: 50)

Devierea de sens (en. *loose meaning*; ge. *Bedeutungsabweichung*; ma. *jelentés eltolódás*) este o greșeală de traducere care constă într-o „alunecare de sens punctuală, deci localizată, sau care afectează o frază ori un text întreg. Poate apărea la un nivel sau altul de analiză sau în diverse locuri din text, mai ales în cazurile de entropie ori de compensație. Deviirea sau alunecarea de sens survine mai rar în cazurile de transfer de la un nivel de limbă la altul. Trecerea de la conotație la denotație și invers ar putea fi inclusă în aceeași categorie.” (Lungu-Badea, 2012: 60)

Hipertraducerea (en. *hypertranslation*; ge. *Korrespondenzvermeidung*) sau **supratraducerea** este o deficiență metodologică ce constă în a alege în mod sistematic, între mai multe posibilități de traducere, toate acceptabile (inclusiv traducerea literală), „turnura a cărei formă este cea mai departe de expresia originală.” (Baconsky et alii, 2005: 71-72) Aceeași definiție se regăsește și în volumul *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria și practica traducerii*: „Hipertraducerea este un principiu defectuos de traducere ce constă în a alege sistematic dintre mai multe posibilități de traducere, toate acceptabile, turnura a cărei formă este cea mai îndepărtată de expresia originală.” (Lungu-Badea, 2012: 81)

Improprietatea (en. *inappropriate expression*; ge. *Sprachliche Ungenauigkeit*) este o greșeală de limbă „ce constă în a atribui unui cuvânt un sens inexact sau contrar uzului. Ex.1. **Familia nu a putut pleca în week-end grație vremii urâte. – Familia nu a putut pleca în week-end din cauza vremii urâte. | | 2. Mulțimea a fost mitificată de către abilul orator. – Mulțimea a fost mistificată de către abilul orator. | 3. *A fost investit ca ministru al învățământului. – A fost investit ca ministru al învățământului.* (Baconsky et alii, 2005: 75)

Improprietatea este greșeala de limbă „ce constă în a folosi un cuvânt în contrasens, adică în a-i acorda un sens inexact sau contrar uzanței. Ex. *glande lacrimale-gaze lacrimogene* folosite în combinație inversă.” (Lungu-Badea, 2012: 84) După același autor (2012: 84) *improprietatea* este termen sinonimic cu termenul *contrasens*.

Interferența (en. *interference*; ge. *Interferenz*; ma. *interferencia*) este o greșeală de traducere ce rezultă din ignoranță sau dintr-o deficiență metodologică și constă în introducerea în textul țintă a unui fapt de limbă propriu limbii sursă, de exemplu *to operate a business*: **a opera o afacere – a exploata o afacere, over the past 20 years*: **în cursul ultimilor 20 ani – în cursul ultimilor douăzeci de ani, quelle bourrique!* **ce mai buric! – ce prostănac(ă) încăpățânat(ă)!* „O interferență

poate fi de natură morfologică, lexicală, sintactică, stilistică ori tipografică. O interferență între engleză și o altă limbă este un anglicism; între franceză și o altă limbă, un franțuzism; între germană și o altă limbă, un germanism; între spaniolă și o altă limbă, un hispanism.” (Baconsky et alii, 2005: 75-76)

Se poate vorbi despre interferență ca greșeală de limbă și, implicit, de traducere, în cazul în care un traducător utilizează în textul tradus în limba țintă „o trăsătură fonetică, morfologică, lexicală sau sintactică specifică LS. Împrumutul și calculul sunt adesea rezultatul interferențelor, dar ele sunt fie integrate în sistemul LT, fie în curs de integrare. Interferența este individuală și involuntară. Astfel, un român care vorbește franceza poate da cuvintelor franțuzești *problème, thème, masqne* etc. genul feminin corespunzător în română (interferență morfologică); iar un francez care vorbește românește poate folosi în română corespondentul prepozițiilor, locuțiunilor prepoziționale, adverbiale etc. din franceză (interferență sintactică), *acționează *de o manieră...* după modelul francez *d'une manière*, în timp ce un român va folosi *într-o manieră*. Greșeală de traducere constând în introducerea în TT a unui fapt de limbă propriu LS, interferența se poate produce la toate nivelurile: morfologic, lexical, sintactic, stilistic, cultural.” (Lungu-Badea, 2012: 86)

Literalismul (en. *literality*; ge. *Literalität*) constă în calchierea lexicală și sintactică în limba și textul țintă a structurii cuvintelor din textul sursă respectiv a topicii specifice limbii sursă, chiar dacă acestea nu corespund spiritului și uzului limbii în care se traduce. Literalismul se referă la transferul literal al cuvintelor, lexemelor, spre deosebire de parafrază, care transpune mesajul textului sursă în textul țintă. Literalismul sau literalitatea „caracterizează stricta exactitate a cuvintelor sau sensurilor unei traduceri prin reprezentarea cât mai precisă și mai riguroasă în LT a cuvintelor utilizate în textul de tradus redactat într-o LS. Se deosebește, așadar, de parafraza traductivă care restituie mesajul.” (Lungu-Badea, 2012: 98)

Nonsensul (en. *nonsense*; ge. *Sinnentstellende Übersetzung*; ma. *teljes értelmetlenség*) este o greșeală de traducere care constă în atribuirea unui sens eronat unui segment din textul sursă, determinând apariția, în textul țintă, a unei formulări absurde, ilogice, lipsite de sens. Nonsensul rezultă dintr-o eroare de (interpretare) sau dintr-o deficiență metodologică și denotă un deficit de gândire ori de judecată, din partea traducătorului sau a celui ce se inițiază în traducere. (Baconsky et alii, 2005: 95-96). De exemplu: *Elephants attend bodies of deceased family members, trying to nudge them back to life.*/Elefanții veghează cadavrul semenului lor pe care încearcă să-l readucă la viață *lovindu-l ușurel cu cotul.* > Elefanții veghează cadavrul semenului lor, pe care încearcă să-l readucă la viață *împingându-l cu grijă.*

Nonsensul este o greșeală de traducere care constă în a acorda unui segment din textul sursă „o formulare total lipsită de sens ori absurdă în LT. Spre deosebire de sensul fals ori de contrasens, când sensul dezvoltat în TT este greșit, față de

sensul intenționat de autorul TS, aici nu avem un sens, ci ne confruntăm cu un discurs illogic, incoerent. De exemplu, fr. *evocation d'une enfance pied-noir* (NE) restituit surprinzător în rom. *prin prezentarea unei copilării în picioare negre ori fr. on ne petit rien savoir du Christ historique: les evangiles (...) ont ete composees loin de milieu juif de Palestine, dans les grandes cites cosmopolites de l'Empire romain, par des ideologues plus ou moins platoniciens* (NE), redat în rom. *nu știm nimic despre istoria lui Isus Hristos. Evanghelistii au fost compuși în afara mediului! ceroului evreu din Palestina și s-au constituit de către ideologi mai mult sau mai puțin platonicieni.*" (Lungu-Badea, 2012: 105)

Nonsensul este cea mai gravă eroare de traducere.

Parafraza (en. *inappropriate paraphrase*; ge. *ungerechtfertigte Paraphrase*; ma. *parafrazis*) este o greșeală de traducere ce rezultă dintr-o deficiență metodologică care „constă în traducerea unui segment din textul sursă printr-un enunț lungit fără să fie necesar. Parafraza poate consta în unele adaosuri ori în întrebuintarea abuzivă de cuvinte și de perifraze care încarcă inutil textul țintă.” (Baconsky et alii, 2005: 101)

După Lungu-Badea parafraza poate fi o tehnică de traducere (atunci vorbim de o sinonimie cu termenul perifrază), dar poate fi și o greșeală de traducere (atunci când parafraza este sinonimă cu supratraducerea). Parafraza este o greșeală de traducere ce rezultă „din folosirea abuzivă a perifrazelor, adăugărilor care îngreunează TT și nu sunt dictate de exigențe retorice sau stilistice. Prin acest procedeu, TT se extinde mult față de TS. Procedeu se justifică atunci când nu se găsește un echivalent în LT, când nu se poate folosi un neologism etc.” (Lungu-Badea, 2012: 111) Pentru a diferenția parafraza ca tehnică de traducere de parafrază ca greșeală de traducere credem că pentru acest din urmă caz ar trebui folosită sintagma *parafrază nejustificată*.

Pierderea (en. *loss*; ge. *Verlust*) în procesul traducerii este rezultatul unei diminuări, „mai mult sau mai puțin însemnate, a încărcăturii semantice ori stilistice a textului țintă, în raport cu textul sursă, care se manifestă prin reducerea procedeelelor enunțative, retorice ori stilistice, ceea ce atrage după sine o sărăcire a tonului general al textului tradus. Importanța pierderii variază după natura textului tradus: adesea însemnată, dacă este vorba de un poem, ea poate fi minoră ori aproape nulă în cazul unei simple notițe tehnice. Pierderile pot fi de altfel remediate, în oarecare măsură, cu ajutorul compensării.” (Baconsky et alii, 2005: 105)

Pierderea semantică poate surveni în procesul de traducere „ca urmare a degradării firești a calității informației în trecerea de la o limbă la alta sau poate fi o greșeală de traducere datorată traducătorului, bagajului său cognitiv, lingvistic, extralingvistic etc.” (Lungu-Badea, 2012: 113) Pierderea stilistică poate surveni în procesul de traducere „ca urmare a degradării firești a calității stilului și idiolectului în trecerea de la o limbă la alta sau poate fi o greșeală de traducere datorată traducătorului.” (Lungu-Badea, 2012: 114).

De cele mai multe ori pierderea se realizează prin omisiune nejustificată.

Redundanța în exprimare (en. *redundancy*; ge. *Redundanz*; ma. *redundancia*) înseamnă abundență inutilă de expresii, de cuvinte sau de imagini în formularea unei idei (cf. DEX). În traducere, redundanța va însemna o încărcare inutilă și nejustificată a textului, o supratraducere.

Sensul fals (en. *incorrect meaning*; ge. *Falsche Bedeutung*; ma. *hamis értelem*) este o greșeală de traducere care constă în a atribui unui cuvânt sau unei expresii din textul sursă „o accepție eronată, care modifică sensul textului, fără a conduce însă prin aceasta la contrasens. Sensul fals rezultă de obicei din aprecierea greșită a semnificației pertinente a unui cuvânt. Această deplasare a sensului, cauzată de o interpretare greșită, ajunge îndeobște până la improprietate. 1. *a reasonable amount of stress is necessary to keep us productive. *O cantitate rezonabilă de stres este necesară pentru a ne menține productivitatea. – O anumită cantitate de stres este necesară pentru a ne menține productivitatea.* 2. *He cannot afford to lose his reputation; *Nu poate avea cum să-și piardă reputația. Nu-și poate permite să-și piardă reputația!* Sensul fals este o greșeală mai puțin gravă decât contrasensul sau nonsensul, deoarece nu denaturează total sensul textului sursă. Cu toate acestea, linia de demarcație dintre sensul fals și contrasens este, câteodată, anevoie de trasat.” (Baconsky et alii, 2005: 120-121)

Sensul fals poate decurge tocmai dintr-un exces de literalism, fidelitate neinspirată aplicată: fr. *les parametres pris en compte lors de la derniere reconfiguration*, restituit în rom. prin *parametrii luați în considerare în timpul ultimei reconfigurări*, față de *parametrii existenți în momentul ultimei reconfigurări*; ori dintr-o greșeală de limbă, ca interpretarea defectivă a unei prepoziții, a unei locuțiuni prepoziționale etc: *Le Parlement roumain a refuse mercredi d'accorder l'investiture au gouvernement propose par l'economiste Lucian Croitoru [...], â moins de trois semaines de l'election présidentielle.* (AFP, Flash actualite: International, Roumanie, 04/11/2009, restituire prin sens fals/contrasens: [...],...) *la trei săptămâni de la alegerile prezidențiale*, față de exprimarea corectă: *cu/la numai/doar trei săptămâni înainte de alegerile prezidențiale.* (Lungu-Badea, 2012: 78-80)

Atunci când avem de-a face cu sens fals, el rezultă de obicei dintr-o apreciere eronată a sensului unui cuvânt/enunț într-un context dat: „Prin sintagma *sens fals* se desemnează sensul vehiculat de TT, în raport cu sensul vehiculat de TS. Precum contrasensul, sensul fals este un sens eronat în raport cu originalul. Exemple fr. *ainsi l'emotion fut-elle grande*, rom. *De aceea emoția a fost mare*, fr. *J'ai recu, en decembre dernier, un avis de ma caisse de retraite* (FM) și rom. *Am primit în decembrie o părere despre pensia mea*, fr. *s'il a raison, certains recents best-seller ne seront pas reimprimés*, rom. *dacă are dreptate, unele best-seller-uri recente nu ar fi fost editate.* Acest tip de eroare apare în cazul traducerii cuvintelor care au o rădăcină comună, al paronimelor etc. De exemplu: fr. *achever* „a duce o treabă până la capăt” nu trebuie confundat cu *arreter*, *cesser* sau *terminer*, nici fr. *bilan*, „balanță, bilanț” cu *comptes*, „socoteli”, ori *ceci*, care anunță ceea ce urmează, cu *cela*, relativ la ceea ce s-a spus deja etc.” (Lungu-Badea, 2012: 130-131)

Subtraducerea (en. *undertranslation*; ge. *Unterdifferenzierung bei der Übersetzung*) este o greșeală de traducere constând în neintroducerea în textul tradus a compensărilor, explicațiilor sau explicitărilor necesare sau în omiterea nejustificată a unor elemente care ar fi trebuit traduse. „Subtraducerea se produce de obicei prin omiterea, în procesul traducerii, a amplificărilor care ar trebui efectuate. De exemplu: *Statistics can show how and where women workers are employed.* **Se poate stabili, cu ajutorul statisticilor, cum și unde lucrează femeile/ Se poate stabili, cu ajutorul statisticilor, unde lucrează femeile și ce fel de muncă prestează.*” (Baconsky et alii, 2005: 127-128)

Supratraducerea (en. *over-translation*; ge. *Überdifferenzierung bei der Übersetzung*) sau **hipertraducerea** (en. *hypertranslation*; ge. *Korrespondenzvermeidung*), în schimb, este o greșeală de traducere care constă în traducerea explicită a unor elemente din textul sursă ce ar trebui să rămână implicite în textul țintă, de exemplu: *No parking at any time* * *Staționarea interzisă tot timpul => Staționarea interzisă, daycare* * *grădiniță de zi > grădiniță.* (Baconsky et alii, 2005: 128). Supratraducerea este considerată a fi sinonimă cu adaosul nejustificat.

Zeugma este o coeziune, o greșeală de limbă, de ordine sintactică, un solecism. Zeugma este deci un agramatism manifestat prin asocierea sintactică abuzivă, de cuvinte sau de propoziții, coordonate ori juxtapuse, care cer construcții diferite, cum ar fi în exemplul *The absence of steps to and from the platforms.* * *lipsa treptelor de urcat și de coborât de pe platforme => lipsa treptelor de urcat pe și de coborât de pe platforme* (Baconsky et alii, 2005: 155). În procesul traducerii zeugma ar putea fi asociată cu fenomenul calcului sintactic, adică a copierii sintaxei textului sursă și transpunerea ei greșită în textul țintă.

Cunoașterea greșelilor de traducere este esențială pentru un traducător profesionist, întâi de toate pentru a putea evita în activitatea proprie aceste capcane. Este știut faptul că dincolo de prevederile și regulile care țin de o ținută profesională impecabilă (care prevede ca textul final să nu conțină greșeli de traducere), aceste erori pot conduce la diverse situații neplăcute. Un exemplu faimos în acest sens este următorul: „Printre erorile traducerilor istorice care se referă la conflictele internaționale, una dintre cele mai cunoscute este capitularea necondiționată a Japoniei. În urma Conferinței de la Potsdam în iulie 1945, aliații au trimis un ultimatum prim-ministrului japonez. Ei au cerut capitularea necondiționată a Japoniei. În Tokyo, jurnaliștii l-au presat pe ministrul Kantaro Suzuki să le comunice reacția autorităților. El a răspuns că guvernul său «se abține de la orice comentariu pentru moment». În declarația sa, el a folosit cuvântul *mokusatsu*, foarte polisemantic. Agențiile de presă japoneze și traducătorii i-a dat sensul de «a trata cu dispreț tăcut», sau «nu ia în considerare», «ignora», care părea că spune în esență: «Noi respingem categoric ultimatumul». Americanii l-au văzut ca pe un motiv de inadmisibilitate. Zece zile mai târziu, au arunca bomba mortală asupra orașului japonez.”²¹

21 <http://sagia.ro/2016/05/06/erorile-de-traducere-cuvinte-care-schimba-istoria/>

De multe ori greșelile de traducere survin din cauza unor deficiențe metodologice, adică din cauza neaplicării unor principii de traducere, a unor reguli de traducere sau a unor procedee de traducere. Există mai multe elemente care pot conlucra la aceste greșeli, foarte multe ținând de traducător (competențele sale sau acel *modus operandi* pe care îl adoptă). Așa cum subliniază Baconsky et alii (2005: 47-48), printre acești factori care generează erori se numără „O analiză contextuală prea sumară, unele calcuri abuzive, traducerea frază de frază fără a avea în vedere coerența textuală, hipertraducerea, interferența, parafraza, transcodajul sunt deficiențe metodologice legate de neaplicarea principiilor, a regulilor sau a procedeelelor de traducere. Documentarea insuficientă, folosirea defectuoasă a dicționarelor, nereluarea lecturii textului țintă, preluarea terminologiei cu precădere din documente sau din lucrări traduse constituie deficiențe metodologice legate de nerespectarea practicilor profesionale.”

Iată, în continuare, câteva exemple de erori și greșeli care pot interveni în traducere, redate prin fragmente preluate din diferite surse (opere literare, ziare, broșuri publicitare etc.):

Eroare de traducere	Limba sursă	Limba țintă	Observații
Analogii false (cuvinte aparținând unor limbi diferite, dar corespondente morfologic, cu semnificații diferite)	se vor semnala averse, <i>descărcări electrice</i> , intensificări ale vântului	<i>elektromos kisülések</i> által kísért záporok, zivatarok, helyenként jégesők is várhatók	<i>elektromos kisülések</i> se folosește doar în fizică, în terminologia meteorologică, termenul echivalent cu <i>descărcări electrice</i> ar fi <i>dörgés, villámlás</i>
Barbarism (Greșeală de natură morfologică; cuvânt împrumutat dintr-o limbă străină fără a fi necesar și rămas neasimilat și utilizat ca atare.	<i>au fost confirmate</i> în laborator 30 de cazuri	30 esetet <i>konfirmáltak</i>	Lexemul maghiar <i>konfirmálni</i> înseamnă a trece printr-un ritual de inițiere religioasă, a lua prima împărtășanie, și în nici un caz nu este echivalent cu <i>a confirma (igazolni)</i>
Contrasens (Cuvânt cu un sens contrar aceluia pe care a vrut să-l exprime autorul)	La licitație nu poate participa debitorul nici personal, nici prin <i>persoană intermediară</i> .	Az árverésen nem vehet részt az adós személyesen, sem pedig <i>közbeiktatott személy révén</i> .	Termenul <i>közbeiktatott</i> înseamnă <i>intercalat, interpolat, inserat</i>), varianta potrivită ar fi <i>képviselő által</i> .

Eroare de traducere	Limba sursă	Limba țintă	Observații
Hipertraducere sau supratraducere (traducerea explicită a unor elemente din textul sursă ce ar trebui să rămână implicite în textul țintă)	Stăpâna era <i>o zână naltă, supțirică și drăgălașă și frumoasă</i>	<i>Az úrnő délceg, nádszál termetű és olyan gyönyörűséges szép tündér volt, hogy csuda”</i>	<i>Suptirică</i> se traduce prin formula explicită <i>nádszál termetű</i> , iar <i>frumoasă</i> se traduce prin <i>olyan gyönyörűséges szép... hogy csuda</i>
	Potrivit dispozițiilor (...) din Ordonanța Guvernului nr...., republicată, (...) când urmează să se ia <i>măsuri de executare silită</i>	Megfelelően az újraközölt...-es kormányrendelet (...) előírásainak, amikor <i>kényszervégrehajtási intézkedésre</i> kerül sor,	Sintagma <i>măsuri de executare silită</i> este redată prin calc semantic <i>drept kényszervégrehajtási intézkedés</i> , deși în limba maghiară există un echivalent standard, <i>végrehajtás</i>
Improprietate (greșeală de ordin semantic, a atribui unui cuvânt un sens inexact sau contrar uzului)	tăcerea spune mai mult decât <i>toate frazele</i>	a hallgatás többet mond <i>minden frázisnál</i>	Lexemul românesc frază și lexemul maghiar <i>frázis</i> nu înseamnă același lucru: <i>frază</i> = <i>összetett mondat</i> , <i>frázis</i> = sintagmă cu nuanță peiorativă
Interferență (introducerea în textul țintă a unui fapt de limbă propriu limbii sursă)	și <i>îndată</i> se făcu țărăină.	s porrá is lett <i>abban a minutában</i>	Adverbul <i>îndată</i> se traduce prin expresia <i>abban a minutában</i> , care conține un cuvânt împrumutat din limba română (<i>minut/minuta</i>)
Literalism (calchierea lexicală și sintactică a structurii cuvintelor din textul sursă și a topicii specifice limbii sursă)	Pe această cale ne cerem scuze pentru neplăcerile create și vă asigurăm că vom face toate demersurile pentru ca durata și impactul lor asupra dumneavoastră să fie minime.	Ezúton elnézést kérünk ezekért a kellemetlenségekért, és biztosítjuk önöket, hogy mindent megteszünk azért, hogy időtartamuk és hatásuk minimális legyen.	Se copiază ordinea cuvintelor din textul sursă

Eroare de traducere	Limba sursă	Limba țintă	Observații
Nonsens (atribuirea unui sens eronat unui segment din textul sursă, determinând apariția, în textul țintă, a unei formulări absurde)	<i>Înarmați-vă cu optimism și cu răbdare.</i>	<i>Fegyverkezzen fel optimizmussal és nyugalommal.</i>	Sintagma <i>Înarmați-vă</i> este redată prin calc semantic (<i>Fegyverkezzen fel</i>), care împreună cu <i>optimism/ optimizmus</i> crează un nonsens, o contradicție, o formulare absurdă (semnificând înarmare prin liniște și voie bună)
Redundanță în exprimare (abundență inutilă de expresii, de cuvinte sau de imagini)	Acolo găsi două femei, <i>una ca alta de tinere</i> ; erau surorile cele mai mari	Odabent még két nőt talált, a tündér nénjeit, <i>egyforma szép és fiatal volt mind a kettő</i>	Se introduc elemente lexicale care nu explicitează sensul, ci încarcă fraza (<i>una ca alta de tinere/ egyforma szép és fiatal volt mind a kettő</i> ;
	valabilă de sâmbătă, ora 3.00, până duminică la ora 23.00	<i>szombat hajnali 3 órától vasárnap késő este 23 óráig</i>	<i>sâmbătă, ora 3.00/ szombat hajnali 3 órától; duminică la ora 23.00/ vasárnap késő este 23 óráig (=duminică seara târziu la orele 23)</i>
Sens fals (a atribui unui cuvânt sau unei expresii din textul sursă o accepție eronată, care modifică sensul textului, fără a conduce însă la contrasens)	Ziua de 8 mai va fi declarată ca Ziua egalității de șanse	Május 8-át az ... esélyegyenlőség napjának <i>kiáltják ki</i>	<i>A declara</i> nu se traduce în limba maghiară prin <i>kikiáltani</i> (=a proclama, un sens mai elitist, mai elevat), ci prin <i>nyilvánítani</i>
	Prețurile de vânzare nu conțin TVA	Az eladási árak nem tartalmazták az áfát.	<i>taxa pe valoare adăugată</i> (=hozzáadottérték-adó, abreviat <i>héta</i>) are o altă valoare decât <i>áfa</i> (<i>áruforgalmi adó</i>), lexem specific terminologiei comerciale din Ungaria, însă neechivalent cu <i>héta</i>

Eroare de traducere	Limba sursă	Limba țintă	Observații
Subtraducere (neintroducerea în textul tradus a compensărilor, explicațiilor sau explicațiilor necesare)	Tuborg Christmas brew bere brună	Barna sör	Se traduce printr-un termen prea general (bere brună), lucru care sărăcește sensul
Zeugmă sau solecism (greșeală de topică, de sintaxă, asocierea sintactică, adeseori abuzivă, de cuvinte sau de propoziții, care cer construcții diferite)	În noaptea de <i>vineri spre sâmbătă</i>	<i>A péntekről szombatra virradó éjszaka...</i>	Explicare inutilă, asociere abuzivă de termeni
	Lucrările includ <i>extinderea cu peste 5 km a rețelei de apă și construirea a 3 stații de pompare apă potabilă.</i>	A munkálatok magukban foglalják az ivóvízhálózat több mint 5 kilométerrel való kiterjesztését és három ivóvíz-szivattyúállomás megépítését.	Repetarea inutilă a lexemului <i>ivóvíz/apă potabilă</i> . O variantă corectă ar fi fost <i>5 kilométerrel terjesztik ki az ivóvízhálózatot, és három szivattyúállomást építenek.</i>

Ca exercițiu adițional, se pot observa și discuta greșelile în următoarele exemple: *luna cadourilor/az Ajándékok hónapja*; *aveți tendința să vă pierdeți în rezolvarea micilor probleme cotidiene/hajlamos elveszni a napi kis problémák megoldásában*; *viața ar fi prea plictisitoare fără mici excentricități/az élet túl unalmas lenne egy kis különködések nélkül*; *La farmacie vine o bătrână de 80 de ani cu rețetă/80 éves idős néni lép be egy orvosi recepttel a gyógyszertárba*; *Iau câteva pastile în fiecare dimineață/Veszek minden reggel egy pasztillát*; *grăsime tartabilă/Kenhető zsiradék*; *Tabletă de cacao/Kakaós tejtábla*; *Mixer vertical/Függőleges mixer*.

Tipologia textelor

Clasificarea textelor în diverse tipuri se poate face în funcție de:

- domenii (texte administrative, juridice, comerciale, științifice etc.), genuri (rapoarte, prefețe, manuale, romane, nuvele etc.);
- finalitate (argumentative, informative, descriptive, narative etc.);
- sau combinând mai multe criterii, de exemplu în funcție de criteriul teologic, de finalitatea textului (*Skopostheorie*) și de funcționalitatea acestora în traducere. (Lungu-Badea, 2004: 11)

Tipologia textelor are o literatură impresionantă care cuprinde volume, studii sau resurse electronice cu scop didactic-informativ. Astfel, unele surse clasifică textele în texte *narative, descriptive, explicative, injunctive și argumentative*²².

Georgiana Lungu-Badea prezintă o taxonomie combinând mai multe tipologii, ea menționând următoarele tipuri de texte: *narativ, informativ, argumentativ, injonctiv/instructiv, predictiv și teatral sau conversațional*.

Textul narativ (roman, nuvelă, poveste, povestire, benzi desenate, reportaj, jurnal intim, memorii, epopee etc.) este caracterizat de utilizarea cu preponderență a perfectului simplu, a prezentului istoric și a imperfectului. Textul narativ „redă fapte reale sau imaginare derulate într-o anumită perioadă în care se trece de la o stare inițială la o stare finală printr-un proces de transformare. Gradele de focalizare situează naratorul și nivelul lui de percepere a evenimentelor. Astfel, focalizarea de gradul zero indică naratorul omniscient, focalizarea internă arată că narațiunea se limitează la punctul de vedere al unui personaj, focalizarea externă face din narator un martor indiferent și ignorant. Aceste perspective asupra evenimentelor presupun că personajele sunt judecate implicit sau explicit de către narator. Prin urmare, participarea cititorului la acțiune variază în funcție de registrul comic, fantastic, realist sau patetic: nerăbdare, identificare cu personajele etc., dar și de alternarea stilurilor direct, indirect, indirect-liber.” (Lungu-Badea, 2012: 145-148)

Textul descriptiv este întâlnit în literatură, mai ales în narațiuni, poeme în proză sau în versuri, texte documentare, publicitare, ghiduri turistice, cataloage de vânzări, anunțuri etc. „Acest tip de text se caracterizează prin prezența verbelor de percepție și indicatorii spațiali, verbele de stare și de mișcare, folosirea imperfectului, a metaforelor și a sensurilor figurate. Acțiunea nu se derulează în timp, descrierea, organizându-se în jurul unui câmp lexical. Descrierea poate interveni și în cursul unei narațiuni după care aceasta își poate continua cursul. Registrul poate fi contemplativ, liric (în armonie cu starea sufletească), critic sau satiric (portrete), realist (cu funcție narativă clară) sau poetic. Focalizarea

22 <http://www.site-magister.com/typtxt.htm#axzz4rz6WJsNq>

determină o descriere obiectivă (documentară) sau subiectivă, prezența naratorului fiind implicită sau explicită. Cititorul poate demonstra un interes documentar, poate avea o perspectivă strict estetică asupra textului sau un interes legat de derularea narațiunii.” (Lungu-Badea, 2012: 145-148)

Textul informativ denumit și text explicativ transmite informații, expune faptele în mod obiectiv în scopul realizării analizei și sintezei. Textul informativ se caracterizează prin „prezența prezentului sau a imperfectului și întâlnit în discursuri didactice, manuale școlare, articole de vulgarizare, dicționare și articole de dicționare și de enciclopedii, dar și în literatura erudită a secolului al XVII-lea etc. Efortul de a fi obiectiv este evident, mai ales în registrul didactic. Funcția referențială a limbajului este predominantă (date obiective, cifre, definiții), autorul încearcă să explice obiectiv și impersonal fenomenele (folosirea pronumelor la persoana a 3-a, vocabularul tehnic). Cititorul poate dovedi un interes documentar, dar va trebui să selecteze pasajele în care subiectivitatea autorului este manifestă. Aceste nuanțe argumentative fac din textul explicativ un text interesant și din punct de vedere literar.” (Lungu-Badea, 2012: 145-148)

Textul argumentativ încearcă să ghideze, să influențeze, să determine gândirea și/sau comportamentul destinatarului „prin propunerea unei noi teze care înlocuiește o teză anterior admisă, pe baza unui circuit argumentativ. Scopul acestui tip de text este de a convinge cititorul, de a-l face să creadă. Axat pe o anumită luare de poziție, vehiculează un vocabular apreciativ, dar prezintă o mai mare flexibilitate în privința regimului temporal și se regăsește în articole de ziar și politice, povestiri filosofice, satire, pamflete, polemici, reclamații și cereri, în unele texte publicitare, precum și în unele texte literare sau filosofice. Indicii de enunțare sunt foarte importanți (Cine vorbește? Cui?), ca și folosirea exemplurilor sau a întrebărilor retorice, a modalizatorilor de certitudine și de evaluare. Amploarea ritmică a frazelor, forța imaginilor și a contrastelor, aspectul de pleoarie destinată unui public ce urmează a fi convins prin folosirea imperatiivelor, întrebărilor oratorice trezesc în cititor spiritul critic sau emoția receptării mesajului.” (Lungu-Badea, 2012: 145-148)

Textul injonctiv sau *textul instructiv* încearcă să instruiască destinatarul într-un sens anume, inducându-i unele acte, docilitate sau spirit critic. „În procesul derulării actelor se ajunge de la o stare inițială la o stare finală, informația fiind structurată cronologic. Pentru construirea sensului se apelează la sfaturi, rugăminți, ordine și sunt folosite verbe de acțiune, imperative, infinitive, viitorul. Se întâlnește în rețete de bucătărie, instrucțiuni de folosire, reguli de joc, publicitate, propagandă etc.” (Lungu-Badea, 2012: 145-148)

Textul predictiv emite ipoteze de viitor, preziceri legate de evenimente, fapte pe cale să se producă. Textul de tip predictiv „este caracterizat de prezența verbelor de stare, la viitor, persoana a treia, discursul fiind generalizat. Se întâlnește în horoscop, profeții, buletine meteorologice, posologii/mod de administrare a medicamentelor.” (Lungu-Badea, 2012: 145-148)

Textul teatral sau *conversațional* include discursuri, interviuri, dialogul romanesc sau teatral. Textul teatral are o structură apropiată de conversație și se caracterizează prin „folosirea ghilimelelor, cratimelor, discursului direct, indirect, indirect-liber. Textul teatral este prezent în comedii, tragedii, drame, vodeviluri. Textul poetic sau retoric (poeme, epopee, proză poetică, cântece rugăciuni, rugăminți, sloganuri, proverbe, maxime, titluri, parodii etc.) ilustrează funcția poetică a limbajului, încearcă să impresioneze, să emoționeze. Se caracterizează printr-o strânsă legătură între planul expresiei și planul conținutului, prezența figurilor de stil și retorice. Determină reacții diferite din partea cititorilor: emoție, receptare estetică, admirație, spirit critic, mobilizare.” (Lungu-Badea, 2012: 145-148)

B. Hatim și I. Mason (apud Ungureanu, 2013: 46-47) propun următoarea tipologie de texte:

1. textul expozitiv (expunere conceptuală, narațiune și descriere);
2. textul argumentativ (argumentare și contra-argumentare);
3. textul instructiv (reclame, contracte, tratate).

Textul expozitiv – se bazează pe analiza elementelor constitutive ale anumitor concepte. Există două subvariante ale acestui tip de expunere conceptuală: texte *descriptive* (care prezintă obiecte și situații) și texte *narative* (care prezintă acțiuni și evenimente într-o anumită succesiune logică sau cronologică).

Textul argumentativ – se bazează pe evaluarea relațiilor dintre concepte, acceptarea sau evaluarea unor convingeri și idei (adevărate sau false, pozitive sau negative) într-o prezentare logică. Relațiile conceptuale în astfel de texte sunt: cauza, voința, valoarea, opoziția etc.

Textul instructiv – este folosit pentru obținerea unor scopuri specifice: unele dau instrucțiuni incluzând posibilitatea unei opțiuni (reclame, recomandări pentru beneficiari) iar altele dau instrucțiuni fără posibilitatea unei opțiuni (contracte, tratate). Scopul fundamental al acestor texte este să trezească interesul destinatarului, să-l convingă. Caracteristicile fundamentale ale textelor instructive sunt: sintaxă simplă pentru a facilita înțelegerea, autenticitate, repetiții retorice folosite în scopul memorării, manipularea opiniilor prin exagerare.

După criteriul organizării textuale tipurile de texte pot fi clasificate astfel:

– *texte simple* sau acele texte care exclud inserția altor tipuri textuale. Sunt, în general construcții textuale scurte, cu aspecte convenționale caracteristice culturii și limbii respective. Exemple tipice: anunțuri și invitații de nuntă, buletine meteo etc.;

– *texte complexe* sau texte care integrează alte tipuri textuale. Exemple tipice: romane, biografii, jurnale personale etc. Traducerea textelor complexe necesită o competență textuală și traductologică mai mare decât textele simple ;

– *textele complementare sau secundare* sunt texte care depind total de existența unui alt text primar. Exemple tipice sunt: dările de seamă, rezumatele, parodiile, caricaturile, decretele de aplicare a unei legi. (Vermeer, Reiss, 1996: 156-159 apud Raková, 2014: 183)

Din punctul de vedere al traducerii, există următoarele tipuri de texte:

- texte generale sau texte care există în fiecare cultură: scrisori, povești, relatări, acorduri;
- texte care există în mai multe comunități lingvistice, dar nu în toate culturile: sonete, misterele legate de suferințele cristice, oratoriile;
- texte caracteristice unei singure comunități: Haiku-ul japonez. (Vermeer, Reiss, 1996: 166 apud Raková, 2014: 184)

Dincolo de tipologia textelor trebuie să definim câteva concepte care sunt esențiale pentru un traducător: textele paralele, textul pragmatic, intertextualitatea, contextul.

Textele paralele sunt texte în două sau mai multe limbi diferite care tratează același subiect, au aceeași tematică și utilizează, implicit, același inventar de termeni. Textele paralele pot fi și variantele aceluiași text tradus în diferite limbi. Textele paralele sunt definite ca fiind „două texte dintre care un text în limba țintă care aparține aceluiași gen ca și textul sursă sau care tratează un subiect conex și din care traducătorul își extrage termeni, expresii sau elemente tematice de care are nevoie pentru efectuarea traducerii sale. Pe lângă faptul că furnizează traducătorului cuvintele potrivite, terminologia și unele informații de natură stilistică, textele paralele pot contribui și la o înțelegere mai ușoară a textului sursă.” (Baconsky et alii, 2005: 133)

Textele pragmatice constituie majoritatea covârșitoare a textelor cu care traducătorii se confruntă în activitatea lor cotidiană. Textul pragmatic este un „text care prezintă o utilitate îndeobște imediată și efemeră, servind la transmiterea unei informații de ordin general sau proprii unui anume domeniu, și al cărui aspect estetic nu constituie trăsătura dominantă. Cuvântul pragmatic are aici sensul de *ceea ce e susceptibil de aplicații practice, ceea ce privește viața de toate zilele*. Textele reunite sub această denumire au în comun faptul de a fi simple instrumente de comunicare, adesea anonime (spre deosebire de opera literară, care este semnată). Acest gen de texte reprezintă, pe plan mondial, cam 90% din volumul de traduceri. Prin natura și funcția sa, textul pragmatic se deosebește de opera literară (ex. nuvelă, poem, roman) și de compozițiile libere (ex. biografie, cronică, memorii). Textul pragmatic este redactat de obicei în funcție de unii destinatari preciși și de unele protocoale de redactare speciale.” (Baconsky et alii, 2005: 134)

Textul pragmatic este un tip textual care poate fi tradus doar dacă se consideră situația și contextul în care textul a fost produs, respectiv situația și contextul în care textul tradus va fi receptat. Textul pragmatic impune o traducere pragmatică, lipsită de considerații de ordin estetic, subliniază Superceanu (2009: 13). Textele pragmatice sunt, de obicei, texte din domeniul profesional, scopul lor este transmiterea informației. Domeniile din care provin textele pragmatice sunt: domeniul economic (corespondența de afaceri, contracte, asigurări, rapoarte, declarații de presă, materiale publicitare, articole de presă), organizații internaționale (UE, NATO, UNESCO, FAO, rapoarte, declarații, legi, rezoluții, articole, broșuri etc.),

educație, știință și tehnologie (articole științifice, cărți de specialitate, rezumate), turism (ghiduri turistice, broșuri, postere, contracte, regulamente), texte din mass media (articole, interviuri, documentare, filme, subtitrare), domeniul juridico-administrativ (certificate: de naștere, de căsătorie, de deces, cărți de identitate, împuterniciri, scrisori de recomandare), domeniul medical (bilete de externare, scrisori medicale).

Textele pragmatice se caracterizează (cf. Superceanu, 2009: 13) prin:

- obiectiv comunicațional specific: informativ, persuasiv sau fatic;
- conținut specific, centrat pe fapte sau atitudini obiective;
- structură textuală specifică, supusă unor norme și convenții determinate de natura mesajului;
- unități lexicale specifice, termeni, terminologii profesionale, expresii fixe, structuri sintactice impersonale;
- stil specific: claritate, precizie, concizie, simplitate.

Intertextualitatea este un concept de care traducătorii trebuie să țină seama din mai multe motive. Intertextualitatea se referă la relațiile implicite sau explicite dintre texte. Formele de manifestare a intertextualității sunt numeroase, dintre acestea cele mai importante sunt: aluzia, pastișa, citatul, paralelismul (temelor, motivelor, structurii etc.). „Textele se determină reciproc cu sau fără voia autorilor lor, transgresând granițele spațio-temporale. Pentru a desemna relația unui text cu alte texte, Genette concepea un aparat critic complex, numit transtextualitate, format din cinci relații transtextuale: paratextul, intertextualitatea, metatextualitatea, hipertextualitatea și arhitextualitatea. [...] Tot aici includem metatextul (relația dintre text și comentariul lui) și paratextul (relația de imitare și transformare a fiecărui tip de text în funcție de tipurile de discurs care îl constituie.” (Lungu-Badea, 2012: 90-91) Conceptele de intertextualitate și metatextualitate capătă o importanță mai mare atunci când se discută aspecte legate de teoria traducerii literare.

Contextul este un complex de convingeri și presupuneri construite de locutor pentru interpretarea unui mesaj în baza capacităților sale de percepție, în baza presupunerilor stocate în memoria sa, sau în baza interpretării rostirilor anterioare arată Ungureanu (2013: 46-47). Cele trei dimensiuni ale contextului sunt:

- Dimensiunea comunicativă (dialect, sociolect, idiolect, registru, scopul comunicării, subiectul comunicării, forma comunicării – scris sau oral – stil etc.);
- Dimensiunea pragmatică (acte de vorbire, presupuziții, semnificații implicite, elemente deictice etc.);
- Dimensiunea semiotică (cuvintele ca semne în comunicarea interumană).

Taxonomii ale tipologiei traducerilor

Înainte de a discuta problematica tipurilor de traduceri, credem că este în folosul nostru să introducem acel set de antinomii pe care Ana Guțu le prezintă în volumul său (2015), antinomii care anunță deja unele concepte și diferențieri legate de tipologia traducerii. Astfel Ana Guțu vorbește de trei antinomii ale traducerii, grupate în trei dihotomii: *limba sursă/limba țintă*, *pierdere/câștig în traducere* și *libertate/fidelitate în traducere*, urmate apoi de dihotomiile *traducerea scrisă – traducerea orală* și *traducerea literară – traducerea terminologică* sau *specializată*, ultimele două introducându-ne deja în sfera tipurilor de traducere.

Prima antinomie este legată de dihotomia *limba-sursă – limba-țintă*. Traducerea are o natură binară deoarece este prin definiție un transfer între două limbi: o limbă din care se traduce și o limbă în care se traduce. „Ar fi, însă, o eroare să credem simplist ca traducerea se reduce la un raport plan, linear, tranzitiv direct. Complexitatea fenomenului, dar și actul traducerii depășesc cercul unor raporturi binare. De aceea menționăm convenționalitatea antinomiilor, ca mijloc de formalizare a opozițiilor, deseori aparente și ușor neutralizabile, în contextul concret al traducerii.” (Guțu, 2015: 34-35)

Cea de-a doua antinomie se referă la fenomenele complementare *pierdere – câștig* care survin în traducere, analiza contrastivă a traducerilor literare. De altfel, crede Guțu (2015) proliferarea este caracteristică traducătorilor literari. „Se spune că traducătorul literar este un scriitor ratat, or autorul unei opere literare este masculul, iar traducătorul femela, primul mereu dominând asupra celuilalt. Faptul că traducerea este o pierdere a fost menționat de nenumărate ori în literatura de specialitate. Traducerii i s-a incriminat dintotdeauna pierderea, din cauza căreia ea pare a fi „asemenea unui covor întors pe dos” (Cervantes). Însă, deseori, autorii acestor opinii nu au pus în valoare câștigul. Or, pierderea din savoarea culorilor originalului este recuperată mereu de traducător (mai rar de interpret). Exemplele sunt multiple în cazul traducerilor literare realizate de-a lungul timpului.” (Guțu, 2015: 34-35)

O a treia antinomie a traducerii ar putea fi formulată prin perechea *libertate-fidelitate*, sau, în terminologia teoriei interpretative a Danicăi Seleskovitch, *corespondență – echivalență*. „Aceasta poate fi rezumată prin două opțiuni: a traduce cuvintele sau a traduce sensul lor. De altfel, libertatea traducătorului este și ea relativă, încadrată într-o serie de constrângeri de ordin obiectiv și subiectiv, precum sunt – termenii de executare a traducerii, doleanțele editorului, mandatarului ș.a. Pe de altă parte, cunoaștem rezultatul libertății excesive a traducătorilor Bibliei, care a generat mai multe curente în religia creștină (catolicismul, protestantismul, ortodoxismul).” (Guțu, 2015: 34-35)

Dacă antinomiile enumerate mai sus țin de principiul definitoriu al traducerii, din punctul de vedere al tipologiei traducerii Guțu menționează antinomia *traducerea scrisă – traducerea orală*. „Pentru traducerea scrisă traducătorul are nevoie de mai mult timp. Poate să folosească dicționare, respectă cu strictețe etapele traducerii (citirea, recitirea, comprehensiunea, decodarea hermeneutică, analiza justificativă și citirea finală a traducerii obținute în prezența unui purtător de limbă străină), alege cu migală între echivalențele și corespondențele selecționate. Pe când interpretul de conferințe (traducere consecutivă sau simultană) nu are timp pentru așa ceva, reperele operaționale sunt cu totul altele: gesturile, mimica, bagajul cognitiv – langajier și enciclopedic.” (Guțu, 2015: 35-36)

O antinomie intrinsecă a traducerii scrise este *traducerea literară – traducerea terminologică*. Cu toate că foarte multă vreme reflecțiile teoretice asupra traducerii s-au bazat pe traducerea pieselor literare, trăgând concluzii și formulând precepte teoretice generalizate pornind de la aceste tipuri de texte particulare, azi este deja de domeniul condiționărilor unanim acceptate ale traductologiei, că există o diferență (de metodă, de abordare etc.) între traducerea textelor literare și traducerea textelor specializate. „Pe lângă antagonismul comercial dintre ele (prima nu asigură o existență materială perspicace și consecventă), această antinomie reflectă, cu elocvență, toate antinomiile definitorii ale traducerii, în genere. Traducerea literară înseamnă câștig (*gain*), libertate, echivalențe, interpretare, pe când traducerea terminologică presupune în mare măsură fidelitate, corespondență, literalitate.” (Guțu, 2015: 34-35)

Tipurile de traduceri sunt strâns legate de problematica tipologiei textelor, din mai multe puncte de vedere. Diferite tipuri de texte impun diferite tipuri de abordare traductologică, așa cum și diferențele dintre publicul destinat – specializat sau laic – influențează tipul de traducere.

O primă tipologie a traducerilor, bazată pe codul și procesul traducerii, include următoarele tipuri de traduceri:

– *traducerea intralinguală* (în interiorul unei limbi date, constând în interpretarea semnelor lingvistice prin intermediul altor semne care aparțin aceleiași limbi), *traducerea interlinguală* sau *traducerea propriu-zisă* (constă în interpretarea semnelor lingvistice date într-o limbă a cu ajutorul unei alte limbi b) și *traducerea intersemiotică* (traducere mecanică bazată pe interpretarea semnelor lingvistice cu ajutorul sistemelor de semne non-lingvistice;

– *traducere internă* (reactualizare a codului de la o epocă la alta în interiorul aceleiași limbi);

– *traducere externă* (între două limbi), traducere prin intermediar (se traduce din limba A, rară, exotica sau necunoscută, în limba B, prin intermediul unei limbi C în care există deja traducerea textului supus traducerii, traducere după traducere) (cf. Jakobson, 1963: 79 apud Lungu-Badea, 2012: 148-149).

Roman Jakobson este primul care operează distincția între *traducere intralinguală* (interpretarea semnelor verbale ale unei limbi cu ajutorul altor semne din

aceeași limbă, de exemplu traducerea limbajului biblic arhaizant, tradițional într-un limbaj mai comprehensibil, actualizat), *interlinguală* (traducerea dintr-o limbă A în limba B) și *intersemiotică* (interpretarea semnelor verbale cu ajutorul semnelor non-verbale, de exemplu semnele din trafic, limbajul mimico-gestual al surdo-mușilor). Jakobson este de părere că echivalența în traducere este un ideal imposibil de atins. La fel gândește și Mounin, care consideră că „traducerea este doar o interpretare adecvată a unei unități care aparține unui cod străin, iar echivalența este imposibilă.” (Bantaș-Croitoru, 1999: 12)

O altă clasificare pornește de la aprecierea rezultatului, a produsului finit, diferențiind următoarele tipuri de traduceri:

- *traducere-adaptare*;
- *traducere comentată*;
- *traducere erudită*;
- *traducere liberă*;
- *traducere profesională*, cu următoarele subtipuri: *traducere signaletică* (en. *keyword translation*, ge. *Stichwort Übersetzung*), *traducere-rezumat* (en. *selective translation*, *partial translation*, ge. *partielle Übersetzung*), *traducere sinoptică* (en. *abstract translation*, ge. *Resumee-Übersetzung*), *traducere înregistrată pe casetă audio*, *traducere integrală sau selectivă* (Lungu-Badea, 2012: 148-149).

Din perspectivă semiotică, se poate vorbi despre *traducere iconică* (prin împrumut, traducere literală, calc sintactic), *indiciară* (grație modulării și transpoziției) și *simbolică* (prin adaptare și echivalență), apreciază Lungu-Badea (2012: 148-149).

- J. C. Catford (1965: 24-25) clasifică traducerile după două criterii:
- în funcție de nivelul lingvistic:

1. *rank-bound translations*, adică traduceri în funcție de nivelul lingvistic (traducerile de la nivelul morfemului, al cuvântului, concretizate în echivalențe cuvânt pentru cuvânt, morfem pentru morfem);

2. *unbounded translations*, adică traduceri care nu depind de nivelul lingvistic, sunt traduceri totale, în care nu se stabilesc echivalențe cuvânt pentru cuvânt, ci traducătorul are libertate în opțiuni.

- în funcție de aria traducerii și de nivelul lingvistic:
- 1. *traduceri totale și parțiale*, care vizează sensul sintagmatic;
- 2. *traduceri totale și restrânse* (în funcție de nivelul lingvistic);
- 3. *traduceri libere, literale, cuvânt-pentru-cuvânt* (*free, literal, word-for-word translation*).

Iată cum explică Bantaș-Croitoru (1999) această tipologie: „Traducerea totală este un fel de traducere adaptare, vizând înlocuirea structurilor gramaticale-lexicale din limba sursă cu structuri echivalente din limba țintă. Traducerea restrânsă vizează acest proces de înlocuire doar la nivel gramatical, sau doar la nivel lexical, nu pe ambele paliere.

Traducerea liberă nu depinde de nivelul lingvistic, unitatea de traducere nu este cuvântul, ci unitățile superioare (frază, text). Traducerea *word-for-word*

vizează transferul la nivelul cuvintelor individuale. Traducerea literală este între traducerea liberă și cea cuvânt-pentru-cuvânt, operând la nivelul expresiilor și sintagmelor.” (Bantaș-Croitoru, 1999: 12) Dar distincția lui Catford între *traducerea literală/literal translation* și *traducerea liberă/free translation* nu ține cont de punctul de vedere care consideră traducerea ca fiind o transformare semiotică. (Bassnett, 2005: 33)

O altă tipologie²³ a traducerii pornește de la distincția între:

- *traducere orală* și
- *traducere scrisă*.

Traducerea scrisă se subîmparte în:

- *traducere literară* și
- *traducere nonliterară*.

Cea nonliterară se împarte în:

- *traducere generală* și
- *traducere specializată*.

Traducerea generală se subîmparte apoi în:

- traducere pragmatică;
- traducere de comunicare curentă.

Victoria Ungureanu (2013) prezintă o clasificare bazată pe șase criterii: după tipul textului, după tipul expresiei, după cerințele donatorului, după calitatea traducerii, după gradul de fidelitate și după direcția traducerii.

După tipul textului există:

- *traducere literară* și
- *traducere specializată (terminologică)*.

Traducerea literară, sau traducerea operelor, precizează Ungureanu (2013) este „un termen care aparține lui Antoine Berman, și se referă la traducerea operelor filosofice și literare, traducerea poetică fiind de un grad maxim de dificultate. Traducerea specializată (terminologică) vizează traducerea textelor terminologice din diferite domenii de activitate umană: traducere juridică, medicală, economică, tehnică etc. Traducerea textelor jurnalistice este un vast sistem informativ, referențial. Un exemplu elocvent este cel în care atunci când un jurnalist american i-a cerut unui soldat, să-și descrie impresiile în legătură cu o explozie ce semăna cu un imens foc de artificii, acesta spunând *It was like 4th July* (ziua națională a SUA), interpretul francez a tradus: *On aurait dit le 14 juillet* (ziua națională a Franței). Traducerea textelor publicitare ca relatare „rațională a iraționalului uman, iraționalul fiind reprezentat de comportamentul paradoxal al consumatorului care cheltuiește o bună parte a salariului pentru a fi în pas cu moda, pentru a face parte dintr-un grup social de elită. Traducere poetică: care pe lângă mînuirea efectivă a componentelor traductologice, va necesita un suflet sensibil și subtil.” (Ungureanu, 2013: 9-10)

23 Cf. Stratégies et techniques de traduction (Inițiere în metoda interpretativă a traducerii) https://www.9h05.com/wa_files/Strat_C3_A9gies_20et_20techniques_20de_20traduction.pdf

După tipul de expresie a mesajului există:

- *traducere scrisă* și
- *traducere orală* (interpretare de conferință: consecutivă și simultană).

După cerințele donatorului lucrării există:

- *traducere de semnalizare* (reexprimarea în limba țintă a unor puncte de reper ale textului/mesajului din limba sursă, cum ar fi: titlul, autorul, noțiunile cheie, ideea principală etc.);
- *traducere banalizată* (reexprimarea în limba țintă a conținutului textului care urmează a fi tradus, fără a ține cont de caracteristicile stilistice și de bună redactare a textului tradus);
- *traducere absolută* (reexprimarea în limba țintă a conținutului textului original cu respectarea obligatorie a tuturor parametrilor unei traduceri de înaltă calitate, care ține cont de aspectele semantic, gramatical, stilistic, ortografic etc.).

După calitate există:

- *traducere revizabilă* (traducere primară, care conține imperfecțiuni, care necesită revizuire) și
- *traducere difuzabilă* (traducere finalizată, revizuită, calitativă, imprimată, gata a fi livrată donatorului lucrării).

După gradul de respectare a sensului mesajului original există:

- *traducere literală* (motamotistă): traducătorul urmează forma textului din frică de a viola sensul original;
- *traducere liberă*: traducătorul urmează sensul textului, conținutul, fiind liber în alegerea formelor de reexprimare ale textului original.

După direcția traducerii există:

- *versiunea* – traducere spre limba maternă;
- *tema* – traducere spre limba străină (Ungureanu, 2013: 9-10).

K. Reiss (1984) vorbește de următoarele tipuri de traducere:

- *traducerea interlineară* care poate fi utilă în lingvistica comparată;
- *traducerea literală* (care diferă de traducerea interlineară în privința faptului că respectă normele sintactice ale limbii țintă) poate servi drept instrument de învățare a unei limbi străine, iar o traducere filologică poate ușura înțelegerea modului în care diverse semnificații sunt exprimate în diverse limbi, inclusiv dimensiunea sintactică, semantică, pragmatică;

– *traducerea comunicativă*, foarte larg promovată azi, poate servi cauza comunicării cotidiene, literare, artistice, estetice. Traducerea comunicativă urmărește îndeplinirea aceleiași funcții în cultura sursă și cea țintă, produce un text echivalent cu originalul, având aceleași dimensiuni sintactice, semantice și pragmatice. Traducerea comunicativă, care poate servi unor necesități imediate, a luat avânt datorită creșterii numărului traducerilor tehnice:

– *Traducerea creativă* este un tip special de traducere, care necesită creativitate lingvistică. Ea este utilizată în cazul în care cultura țintă nu cunoaște unele

concepte, obiecte, realității sau modalități de gândire care sunt proprii limbii și culturii sursă. În acest caz traducătorul trebuie să creeze noi semne lingvistice. Traducerea creativă este utilizată pentru textele religioase, filosofice și tehnice (Reiss, 1984 apud Raková, 2014: 174-179).

Christiane Nord (2008) propune o tipologie a traducerilor care implică o distincție clară între funcția traducerii și funcția textului țintă care rezultă în urma traducerii. Ea identifică două tipuri fundamentale de traducere:

1. *traducerea documentară*, care vizează producerea, în limba țintă, a unui document care este mărturia interacțiunii comunicative, în care un emițător al culturii sursă intră în relații de comunicare cu un public al culturii țintă prin mijlocirea textului sursă, în condițiile acestei culturi sursă;
2. *traducerea instrumentală*, care vizează producerea, în limba țintă, a unui instrument care trebuie să permită o nouă interacțiune comunicativă între emițătorul din cultura sursă și publicul din cultura țintă, servindu-se de textul sursă drept model sau punct de pornire (Nord, 2008: 64 apud Raková, 2014: 186).

Traducerea documentară este un tip de traducere care are o funcție meta-textuală. Există mai multe forme ale traducerii documentare, bazate pe diferite aspecte ale textului sursă: traducere interlineară, traducere literală, traducere filologică, traducere exotizantă:

– *traducerea interlineară* sau *traducerea cuvânt cu cuvânt* este o traducere documentară centrată pe caracteristicile morfologice, lexicale sau sintactice ale limbii sursă. Acest tip de traducere se utilizează în lingvistica comparată, în dicționarele enciclopedice, scopul ei fiind acela de a arăta caracteristicile structurale ale unei limbi prin intermediul altei limbi;

– *traducerea literală* este un tip de traducere documentară care tinde să reproducă cuvintele textului sursă, adoptând sintaxa și expresiile idiomatice normelor limbii țintă. Traducerea literală se practică la cursurile de limbi străine sau pentru a transforma vorbirea directă din declarațiile politicienilor sau secvențe din texte jurnalistice, articole științifice sau studii interculturale în discurs indirect;

– *traducerea filologică* este o traducere documentară care reproduce textele sursă într-o manieră literală, dar adăugând explicații, notări sau glosări necesare privind aspecte particulare din cultura sau limba sursă. Traducerea filologică este frecvent utilizată la textele antichității clasice;

– *traducerea exotizantă* este o traducere documentară a unui text ficțional care păstrează cadrul cultural-istoric, creând astfel o impresie de exotism, străinism sau de distanță culturală în orizontul cultural al cititorilor culturii țintă. Traducerea exotizantă schimbă funcțiile comunicative din textul sursă: ceea ce este de natură apelativă în textul sursă devine fapt de natură informativă în textul țintă (Nord, 2008: 64-67 apud Raková, 2014: 186-187)

Traducerea instrumentală poate îndeplini aceleași funcții ca și textul sursă. În privința tipului de text, a genului textual, a registrului lingvistic textul tradus este adaptat normelor și convențiilor culturii țintă.

– Dacă funcția textului țintă este aceeași cu funcția textului sursă, avem de-a face cu o *traducere echifuncțională*. Traducerea echifuncțională se practică în cazul textelor tehnice și pragmatice precum manualele de utilizare, instrucțiunile sau ghidurile de utilizare, rețetele, broșurile turistice, informațiile privind produsele. Acest lucru nu înseamnă însă că toate textele tehnice trebuie traduse prin traducere instrumentală. Iată câteva exemple de traducere echifuncțională a unor acte de vorbire privind interdicția: *No entry. Prohibido entrar. Défense d'entrer.*

– Dacă există o diferență între funcțiile celor două texte, avem de-a face cu o *traducere heterofuncțională*. Această traducere heterofuncțională se aplică atunci când funcția textului original nu poate fi păstrată în traducere, datorită unor diferențe culturale, distanță temporală etc., de exemplu, în cazul traducerii volumului *Gulliver's Travels* de Jonathan Swift, sau *Don Quichote* de Cervantes, funcția satirică sau apelativă poate fi vetustă sau depășită pentru cititorii contemporani, de aceea va ceda locul funcției ludice, generate de o poveste desfășurată într-un cadru exotic.

– Dacă statutul literar al textului țintă în cadrul textelor din cultura țintă este același ca și statutul textului sursă în cadrul culturii sursă, avem de-a face cu o *traducere omologă*. De exemplu, hexametru grecește se traduce în limba engleză prin vers alb (Nord, 2008: 67-70 apud Raková, 2014: 189).

Cercetătoarea de la Timișoara, Georgiana Lungu-Badea (2001: 53) vorbește, la rândul ei, de trei tipuri, trei orientări ale studierii traducerii, de fapt trei tipuri de traducere:

- *traducerea literară*;
- *traducerea neliterară sau tehnico-științifică*;
- *traducerea didactică*.

Kinga Klaudy (2003: 133) distinge între *traducere pedagogică* sau *didactică* (*pedagogical translation*), utilizată în predarea limbilor străine și *traducerea reală* (*real translation*), utilizată în piața traducerilor, incluzând traduceri literare și nonliterare.

Tipuri de traduceri

În continuare prezentăm câteva definiții legate de tipurile de traduceri, așa cum sunt ele prezentate în literatura de specialitate. Încercăm să sintetizăm astfel, principalele tipuri de traduceri care apar menționate în literatura de specialitate, cu definițiile pe care specialiștii le dau acestor concepte. Tipurile de traduceri vor fi prezentate în funcție de criteriul alfabetic, nu în funcție de criteriul frecvenței sau al importanței. Includem, în afară de tipurile sus-menționate, și câteva concepte complementare, care pot fi utile pentru traducători.

Traducerea absolută (en. *absolute translation*; ge. *absolute Übersetzung*) este „o traducere integrală în care sunt păstrate caracteristicile comunicative ale TS, inclusiv greșelile și alte particularități stilistice ori lingvistice. Credem că o traducere absolută este o traducere semiotică, adică o traducere care îmbină în funcție de necesitățile TT aspectele semantic, sintactic și pragmatic.” (Lungu-Badea, 2012: 152)

Traducerea asistată de calculator sau **TAC** (en. *computer-assisted translation, CAT*; ge. *computerunterstützte Übersetzung, maschinengestützte Übersetzung*; ma. *számítógépes fordítás*) este „traducere efectuată de calculator cu ajutorul programelor informatice (Trados, Word Fast, Deja Vu etc.), precum memoriile de traducere, concepute de informaticieni în acest sens, al bazelor de date. Această traducere arată limitele traducerii, chiar și supravegheate de traducător, și neajunsurile traducerii prin corespondențe decontextualizate. Prin traducere asistată de calculator se desemnează astăzi totalitatea tehnicilor utilizate pentru automatizarea traducerii.” (Lungu-Badea, 2012: 153)

Traducerea asistată de calculator este o traducere efectuată de un traducător cu ajutorul unui program conceput în acest scop. „În cazul traducerii asistate de calculator, mașina se află în serviciul traducătorului, în timp ce în cazul traducerii automate se poate socoti că traducătorul este cel ce se află în serviciul mașinii.” (Baconsky et alii, 2005: 137)

Traducerea automată (TA) (en. *machine translation*; ge. *maschinelle Übersetzung*; ma. *gépi fordítás*) este un tip de traducere realizată exclusiv de mașină sau computer. „Această traducere arată limitele traducerii decontextualizate, dar, mai important, subliniază importanța factorului uman în realizarea sau cel puțin verificarea rezultatului operației de traducere. Traducerea automată a reprezentat obiectul multor proiecte ambițioase informatico-lingvistice, dintre ale căror obiective, Garnier menționa: aplicarea modelelor statice de descriere și analizarea elementelor din limbajul uman sub forma limbilor naturale; analiza automată a structurilor limbilor naturale și artificiale, dar și a raporturilor dintre acestea; stabilirea «ajutoarelor» mecanice, automate necesare traducătorilor, sub forma dicționarelor automate; traducerea automată propriu-zisă. Mai mult decât

traducerea asistată, traducerea automată întâmpină încă dificultăți mari la nivelul semnificațiilor (parafraze, sinonimie, conotații), care îi demonstrează lipsa de autonomie și subordonarea indispensabilă traducătorului uman.” (Lungu-Badea, 2012: 153-154)

Traducerea automată este definită ca un tip de traducere efectuată cu ajutorul unui program de traducere care include analiza textului sursă și producerea automată a unui text țintă, fără interferența factorului uman. „În stadiul actual al evoluției sale, traducerea automată comportă totuși o fază de preeditare și posteditare, necesitând deci o anume intervenție umană. În cazul traducerii automate se poate spune că traducătorul se află în serviciul mașinii, în vreme ce în cazul traducerii asistate de calculator, mașina este cea care se află în serviciul traducătorului.” (Baconsky et alii, 2005: 137-138)

Traducerea calc (en. *calque, calqued translation*; ge. *Übersetzungs-lehnprägung*; ma. *tükörfordítás, direkt fordítás*) este o traducere literală „care constă în transpunerea în textul țintă a elementelor textului sursă, prin reproducerea aspectelor lor semantice, etimologice și temporale. Traducerea-calc reprezintă cazul extrem de traducere literală, tinzând astfel spre non-traducere.” (Baconsky et alii, 2005: 138)

Traducerea ciblică (en. *target-oriented translation*; ge. *zieltext-orientiert Übersetzung*; ma. *célszöveg irányú fordítás*) este tipul de traducere orientat cu prisosință spre textul țintă, spre destinatar. Traducătorul ciblist pune un accent deosebit pe sensul textual, care e formulat cu resursele proprii limbii țintă.

„El privilegiază deci așteptările lingvistice, stilistice și socioculturale ale destinatarilor. Traducătorul de texte pragmatice este, în general, un ciblist. Traducerea ciblistă constituie, de asemenea, o opțiune fundamentală a traducătorilor de texte literare, filosofice sau biblice.” (Baconsky et alii, 2005: 29-30)

Traducerea ciblică este, cu alte cuvinte, opusul traducerii sursiere.

Traducerea comentată sau erudită (en. *gloss translation, commented translation*; ge. *kommentierte Übersetzung*) este un tip de „traducere erudită (care poate fi și liberă, literală sau interpretativă), acest tip de traducere se adresează unui public de specialitate și tratează opera ca pe un obiect de studiu. Comentariile care însoțesc traducerea pot fi de natură lingvistică, retorică, enciclopedică sau pot viza aplicarea procedeelelor traducerii în timpul «producerii» TT. Traducerea distanței culturale interne ridică trei mari dificultăți, legate de modul de apariție a elementelor culturale în TS, de identitatea lor culturală și de statutul lor în CS. În cazul în care arhilectorul imaginat de autor nu dispune de bagajul cognitiv necesar, receptarea poate fi îngreunată sau, și mai grav, ratată. Traducerea distanței culturale externe mărește aceste dificultăți de receptare și restituire a mesajului, deoarece probabilitatea ca lectorul-țintă să dispună de un bagaj cognitiv, fie și egal cu al cititorului-sursă este extrem de redusă.” (Lungu-Badea, 2012: 154-155)

Traducerea comunicativă sau pragmatică (en. *communicative translation*; ge. *Kommunikative Übersetzung*; ma. *kommunikatív fordítás*) este un tip de

traducere care urmărește obținerea unui efect similar produs de textul sursă la nivelul receptorilor din cultura sursă. Textul tradus astfel este un text acceptabil, comprehensibil, accentul cade pe echivalența pragmatică, dinamică, funcțională și referențială. Traducerea comunicativă ține cont de așteptările și datele cititorilor țintă, și „favorizează acceptabilitatea și prin aceasta privilegiază raportul semn/utilizator, urmărind efectul perlocuționar, răspunsul echivalent, realizate prin echivalențe pragmatice, dinamice, dar și prin echivalențe funcționale și referențiale, atunci când este necesară traducerea idiomatică, fără datarea ori rescrierea TS. [Este] Strategie de traducere care are în vedere mesajul vehiculat de TS, dar și stilul autorului. Ca produs finit (T_T), traducerea comunicativă favorizează latura informativă în detrimentul calităților stilistice sau semantice, cu scopul de a răspunde orizontului de așteptare al cititorilor-țintă prezumtivi. De aceea, traducerea comunicativă nu are o viață lungă, fiind necesară retraducerea TS care a fost redat printr-o astfel de strategie pentru a ajunge la cititor. Aceste traduceri etnocentrice și comunicative se cer reînnoite de la o generație la alta din cauza alegerilor lingvistice și lexicale determinate de gustul PT în situația de comunicare determinată. Traducerea comunicativă se află în relație de opoziție cu traducerea semantică, deoarece acordă prioritate inteligibilității textului și comunicabilității, adică prin faptul că se raportează la destinatar (focalizare pe cititor și acceptabilitate).” (Lungu-Badea, 2012: 155)

Traducerea culturală (en. *cultural translation*; ge. *kulturgebundene Übersetzung*; ma. *kulturális fordítás*) constă în traducerea textelor astfel încât toate realitățile sau culturile să fie explicate sau glosate. Traducerea culturală variază în funcție de tipul de text. „Se poate realiza prin glosare sau adnotare, dar și prin inserare în text (mai ales în articolele de presă). Reținem că referințele culturale funcționează ca o constrângere, îl obligă pe traducător să naturalizeze TS; iar adaptarea culturală face din traducător partizanul traducerii etnocentrice. Dacă strategia de traducere comunicativă (axată pe destinatar) «reface» efectul-țintă, dar cu mijloace de traducere și referințe culturale diferite, care anulează intenția CS, cu tot ceea ce girează ea. Expresia fr. *Embrassons-nous, Folleville*, tradusă în rom. prin *volens-nolens* distruge semnificația-sursă și aluzia culturală; redă mesajul, dar nu stilul și nici idiolectul autorului, la fel și soluția *vrând-nevrând* alegerea expresiei *vrei, nu vrei, bea, Grigore, agheasmă*, în fapt o adaptare culturală, distruge referința culturală sursă și, în mod logic, anihilează semnificația. [...] o traducere culturală presupune o notă de traducere în care sunt explicate sensul și atmosfera culturală în care a luat naștere expresia folosită în limba franceză.” (Lungu-Badea, 2012: 156-157)

Argumentul invocat în cercetarea traducerii culturale este conceptul de *interferență culturală* (en. *cultural interference*; ge. *Kultural Interferenz*), aplicabil culturilor care se află în proximitate și în relații directe, pentru a explica ușurința cu care se face traducerea atunci când există interferențe sau paralelisme între cultura sursă și cultura țintă. „Există multiple moduri de realizare a interferenței

culturale: prin traducere, prin acceptarea și accentuarea unui model străin datorită climatului economic, politic sau administrativ ori tuturor acestor factor conjugați.” (Lungu-Badea, 2012: 87)

Traducerea cuvânt cu cuvânt, sinonimă cu *traducerea mot a mot*, *traducere calc*, *transcodaj* (en. *word-for-word translation*; ge. *Wort-für-Wort Übersetzung*; ma. *szószerinti fordítás*) este o traducere literală care constă în „transpunerea în textul țintă a elementelor textului sursă pentru a le schimba ordinea. De-a lungul timpului, această modalitate și-a găsit aplicarea atât în traducerea de scrieri cu caracter religios sau literar, cât și în aceea a unor texte pragmatice. Traducerea cuvânt cu cuvânt poate compromite sensul și inteligibilitatea textului sursă. Ea constituie adesea chiar sursa unor erori: Ex. *I don't think much of her.* **Nu mă gândesc mult la ea. Nu o stimez din cale-afară.*

O traducere cuvânt cu cuvânt poate îndeplini o funcție metalingvistică de neînlocuit. Ea își vădește utilitatea, între altele, prin faptul că evidențiază structura gramaticală și lexicală a unei limbi vechi sau puțin cunoscute, ori chiar a unei limbi moderne, predate ca limbă secundară. Ex. *This luxury car will cost you an arm and a leg* * *Automobilul acesta de lux te va costa o mână și-un picior. Automobilul acesta de lux te va costa și ochii din cap.*” (Baconsky et alii: 2005, 139)

Traducerea directă (en. *direct translation*; ge. *primare Übersetzung*, *wortliche Übersetzung*; ma. *direkt fordítás*) are două accepții. Pe de o parte, traducerea directă se referă la traducerea realizată în mod direct, nemijlocit din limba țintă, fără apelarea la un text intermediar sau fără ajutorul unei limbi intermediare. Pe de altă parte, sintagma *traducere directă* desemnează și categoria procedeelelor de traducere directă, categorie descrisă de către Vinay și Darbelnet (1958) ca fiind alcătuită din următoarele tehnici: împrumutul, calculul și traducerea literară, „atât parafaza literală, cât și parafraza prin permutare și parafraza prin reorganizarea schemei actanțiale.” (Lungu-Badea, 2012: 157) Uneori traducerea directă și traducerea calc sunt tratate drept sinonime perfecte (lucru care se vede și din sinonimia termenilor maghiari *direkt fordítás* și *tükörfordítás*).

Traducerea etnocentrică (en. *ethnocentric translation*; ge. *ethnozentrische Übersetzung*; ma. *etnocentrikus fordítás*) **sau traducerea anexionistă** sunt sinonime cu *naturalizarea*, și desemnează traducerea care este centrată pe echivalențele culturale. „Bazată pe primordialitatea sensului, traducerea etnocentrică apreciază limba traducătoare ca fiind superioară LS, tot ceea ce este străin fiind naturalizat, adaptat astfel încât TS să apară ca fructul LȚ. Cele două principii ale traducerii etnocentrice sunt corelative: 1) opera străină trebuie tradusă astfel încât cititorul-țintă să nu își dea seama că este o operă străină; 2) traducerea trebuie să fie efectuată astfel încât să creeze impresia că este ceea ce ar fi scris autorul dacă ar fi știut să scrie în LȚ. Prin urmare, traducerea trebuie să șteargă orice urmă a LS, să nu șocheze prin bizariile lexicale sau sintactice. Consecința majoră a acestor două principii este transformarea traducerii într-o operație în care intervin masiv metascrierea literaturizantă.” (Lungu-Badea, 2012: 158)

Traducerea etnocentrică urmărește adaptarea textului tradus la orizontul cultural și așteptările publicului țintă, folosindu-se de elemente care îi sunt familiare acestuia și eliminând sau înlocuind lexemele specifice culturii sursă. Traducerea etnocentrică se opune traducerii exotizante, care vizează păstrarea sau introducerea în textul tradus a unor unități lingvistice specifice culturii sursă, creând astfel o impresie de străinătate a textului tradus, conferindu-i un aer exotic.

Traducerea hipertextuală (en. *hypertextual translation*) constă în selectarea unor trăsături stilistice (cum ar fi epitetul homeric, imperfectul lui Flaubert, lungimea frazelor la Marquez, unorul negru al lui Hasek etc.) și producerea unui text care să dea impresia că ar putea aparține unuia dintre autorii care se remarcă prin folosirea acestor figuri de stil. În traducerea hipertextuală „traducătorul trebuie să repereze și să reproducă sistemul stilistic al operei. Relația de hipertextualitate unește deci un text a cu un text b, anterior textului a. Un text poate imita alt text, îl poate parodia, pastșa, crea liber, parafraza, cita, comenta sau poate amesteca toate cel menționate anterior.” (Lungu-Badea, 2012: 158)

Traducerea idiomatică (en. *idiomatic translation*; ge. *idiomatische Übersetzung*; ma. *idiomatikus fordítás*) este sinonimă cu *traducerea ciblică* și desemnează o traducere prin introducerea nejustificată în textul tradus a unor expresii idiomatice, deși ele nu sunt prezente în textul sursă. Traducerea idiomatică este definită ca „un procedeu de traducere care constă în restituirăa unei expresii idiomatice prin idiotismul echivalent în LT, adică printr-o echivalență referențială sau o echivalență funcțională.” (Lungu-Badea, 2012: 159)

Traducerea idiomatică, este definită de alți autori drept o „Strategie de traducere care vizează producerea unui text țintă conform normelor uzuale ale unei limbi și modalităților spontane de exprimare ale locutorilor ei nativi. Noțiunea de traducere idiomatică, asemeni aceloră de uz, de normă și de context sociocultural, ține seamă îndeosebi de constrângerile limbii țintă, de formele ei de exprimare curentă, de regulile și convențiile respectate de majoritatea locutorilor. În general, traducătorul se conformează așteptărilor publicului țintă. În cazul traducerilor literare sau biblice, el poate adopta însă și un punct de vedere sursier. În acest scop, poate recurge la strategii de traducere care nu conduc la o traducere idiomatică.” (Baconsky et alii, 2005: 141)

Traducerea indirectă (en. *indirect translation/intermediate translation*; ge. *indirekte Übersetzung*; ma. *indirekt fordítás*) este traducerea realizată prin intermediul unei alte limbi. „TS care servește drept suport al traducerii este, de fapt, un TT, versiune a textului de origine într-o LT cunoscută traducătorului și care îi servește drept intermediar.” (Lungu-Badea, 2012: 159). Un caz faimos de traducere indirectă este traducerea unor poezii din limba română în limba maghiară făcută de către poetul Attila József.

Traducerea interliniară (en. *interlinear translation*; ge. *Interlinearübersetzung*; ma. *nyersfordítás*) este o formă specială, extremă a traducerii literale, caracterizată prin literalism sintactic. Traducerea interliniară „este rar întâlnită ca atare,

fiind folosită în învățarea limbilor străine și în lingvistica descriptivă. Se vorbește despre traducere interliniară atunci când un T_T, care deși nu respectă neapărat gramatica, sintaxa L_T, conține unități corespunzătoare fiecărei unități gramaticale din TS. Traducerea literală constă în redarea decontextualizată a sensului literal al cuvintelor din TS, adică așa cum sunt ele înregistrate de dicționare. La celălalt pol se situează traducerea liberă care constă în corespondența globală dintre unitățile textuale ale TS și T_T globală, dar extrema liberalismului este ilustrată de traducerea comunicativă în care pentru UT (sau cultureme, de pildă) din TS sunt folosite UT echivalente sau cultureme din L_T.” (Lungu-Badea, 2012: 159-160)

Traducerea internă (en. *internal translation*; ge. *intra linguale Übersetzung*; ma. *intralingvális fordítás*) înseamnă rescrierea unui text în cadrul aceleiași limbi, de exemplu rescrierea, adaptarea unui text vechi într-o variantă care corespunde normelor morfologice, sintactice sau pragmatic-funcționale ale limbii contemporane. Traducerea internă este așadar „adaptarea fonetică și morfo-sintactică a unui text scris într-o LS veche la normele limbii contemporane. De exemplu traducerea internă a romanelor medievale, a operei rabelaisiene etc. Uneori, traducerea internă presupune transliterare ori transcrierea fonetică, fenomene însoțite de asimilare fonetică sau grafică în cazul literaturilor care au folosit alfabet diferite.” (Lungu-Badea, 2012: 160).

Traducerea internă cuprinde toate rescrierile unor opere vechi la cerințele limbii contemporane (din limba veche în limba de azi), inclusiv adaptările textelor biblice.

Traducerea interpretativă (en. *interpretative translation*; ge. *bearbeitende Übersetzung, Umfeldübersetzung*) este un tip de traducere care combină traducerea cu parafraza și analiza, transferul interlingvistic și interpretarea, constituindu-se „într-o modalitate auxiliară de realizare a studiilor istorice și estetice” (Lungu-Badea, 2012: 160-161)

Traducerea indiciară (en. *indiciary translation*) este o traducere efectuată „prin așa-numitele procedee de traducere oblice: modulare ori transpoziție.” (Lungu-Badea, 2012: 161)

Traducerea iconică (en. *icon translation*) este tipul de traducere care se realizează prin procedeele de traducere directe descrise de Vinay și Darbelnet: împrumuturi, calcuri lexicale și frazeologice, traducere literală, traducere cuvânt cu cuvânt (cf. Lungu-Badea, 2012: 161).

Traducerea la prima vedere (en. *sight translation*; ge. *Vom-Blatt-Übersetzung, Spontan-Übersetzen*; ma. *fordítás első látásra*) este definită ca lectura orală, în ritm normal, a unui text scris, „uneori fără o citire prealabilă a acestuia, dar exploatând lectura anticipată. Este, așadar, o formă de interpretare al cărei obiectiv este transmiterea mesajului vehiculat de autor în TS, cu maximum de fidelitate semantică și comunicativă, deoarece, spre deosebire de discursul oral, textul se află în fața traducătorului pe tot timpul traducerii.” (Lungu-Badea, 2012: 161-162)

Traducerea liberă (en. *free translation, idiomatic translation, dynamic translation, thought to thought translation*; ge. *freie Übersetzung*; ma. *szabadfordítás*) este un tip de traducere adaptativă care conduce la texte traduse fidele mesajului general, dar care conțin totuși explicitări, omisiuni, transformări sau restructurări la nivel morfosintactic sau ideatic. „Intervenția subiectului traducător este necesară dacă se urmărește fidelitatea față de sens, de intenție, de mesaj. Evident, această intervenție trebuie să fie limitată. În astfel de traduceri, traducătorii adaugă aprecieri care nu există în TS și nuanțează astfel intenția operei și a autorului. Prea multă subiectivitate poate dăuna interpretării originalului, poate provoca erori, în ciuda sesizării efectului intenționat de autor.” (Lungu-Badea: 2012, 162)

Traducerea literală sau **traducerea *ad litteram*** (en. *interlinear translation, literal translation, formal equivalence translation, word for word translation, translationese, translatoresese*; ge. *Wort-fur-Wort-Übersetzung, wortliche Übersetzung*; ma. *szószerinti fordítás*) este un tip de traducere cuvânt cu cuvânt, care are două modalități de manifestare: literalism sintactic și literalism semantic.

Literalismul semantic desemnează o traducere *ad sensum*, o traducere a sensurilor, prin echivalențe semantice „care caracterizează raportul semn/sens și este redat printr-o echivalență semantică ori paradigmatică” (Lungu-Badea, 2012: 162-164).

Literalismul sintactic desemnează o traducere *ad verbum*, „reprezentând raportul semn/semn (o traducere lingvistică, a funcțiilor sintactice, realizată prin echivalențe lingvistice, formale, sintagmatice, adică verb pentru verb, complement pentru complement ori atribut pentru atribut), este realizat în traducere fără transpoziții ori modulări, așadar fără a se recurge la echivalențe referențiale sau funcționale (ceea ce duce la ratarea traducerii proverbelor, idiotismelor etc. Traducerea literală se realizează prin parafrază literală (fr. *Marie le regarda avec attention*, rom. *Maria îl privi cu atenție*) unde fiecărei lexii din TS îi corespunde o alta în TT), parafrază directă prin permutare (fr. *Le roi se meurt*, rom. *Moare regele*), parafrază constând în reorganizarea schemei actanțiale (fr. *Toute la vie avait quitte la mer*, rom. *Orice viață dispăruse de pe mare*, și nu prin parafrază literală * *Orice viață părăsise marea*).” (Lungu-Badea, 2012: 162-164)

Traducerea literală este practic o traducere cuvânt cu cuvânt, un calc sintactic sau un transcodaj. Traducerea literală este sinonimă cu traducerea interliniară, deși unii specialiști identifică o relație de hiponimie între traducerea literară și cea interliniară: „Această strategie de traducere, utilizată în traducere interliniară pentru a pune în evidență structurile LS, privilegiază limba TS și nu sensul, deoarece semnificația, motivația, semnificația nu pot fi redată cuvânt cu cuvânt sau frază cu frază. Traducerea literală se concentrează pe formă, nu pe mesajul vehiculat de TS și nu respectă convențiile de redactare (de sintaxa și gramatica) ale LT.” (Lungu-Badea, 2012: 162-164)

Într-o accepțiune mai restrânsă, traducerea literală, literalitatea sau literalismul, reprezintă „condiția necesară, dar evident insuficientă singură, a oricărei

traduceri care se dorește bună. Este una dintre caracteristicile traducerii moderne care, deși frumoasă din punct de vedere stilistic, este lipsită de interferențe și, totodată, fidelă din punct de vedere semantic (adică literală din punct de vedere morfologic). De exemplu, redarea fr. *affection cardiaque* se poate efectua literal prin *afecțiune cardiacă* (traducere adecvată într-un context profesional), prin traducere semantică, potrivită într-un mediu semispecializat, *maladie de inimă* și prin traducere comunicativă (raportul semn – utilizator-țintă), *boală de inimă*. Traducerea literală se poate prezenta și ca greșeală de traducere atunci când este aplicată expresiilor frazeologice, cultuuremelor, idiotismelor etc., unități de traducere al căror sens global nu reiese din însumarea elementelor care le alcătuiesc. De exemplu, rom. *a da ortul popii*, tradus cuvânt cu cuvânt în it. prin *Otto malati hanno dato ii soldo al*, își pierde sensul.” (Lungu-Badea, 2012: 162-164)

Traducerea literală a mai fost definită de către alți autori ca fiind o strategie de traducere care constă în „elaborarea unui text țintă cu respectarea particularităților formale ale textului sursă și în conformitate cu uzanțele gramaticale ale limbii țintă. Conceptul de literalitate se aplică, deopotrivă, sensului și formei unui text. Într-o traducere literară sau biblică, traducătorul poate opta pentru evocarea cât mai fidelă a modelului original; în acest scop, el multiplică în mod deliberat licențele lexicale sau sintactice, elaborând o traducere literală mimetică, dar nu idiomătică. Într-o traducere literală, traducătorul preferă să dea întâietate sentimentului de înstrăinare și să reexprime textul sursă într-o formă cât mai apropiată de cea originală. El recurge din plin la împrumuturi lexicale și sintactice și nu caută soluții de adaptare a faptelor de cultură și de civilizație din textul sursă. Ex. În traducerea unui roman american, un traducător care aplică o strategie de traducere literală va reda *high school* prin *high school* și nu prin *liceu*, *colegiu*, *școală polivalentă* (Quebec), cum ar face-o, fără îndoială, un traducător ciblist, dornic să propună o traducere transparentă. Expresia *traducere lingvistică*, folosită cu sensul de *traducere literală*, trebuie evitată, ea riscând să fie înțeleasă greșit, în acest caz, ca o traducere recomandată de lingviști.” (Baconsky et alii, 2005: 141-143)

Traducerea literară (en. *literary translation*; ge. *literarische Übersetzung*; ma. *irodalmi fordítás, műfordítás*) nu se confundă în nici un caz cu traducerea literală, fiindcă este traducerea textelor literare: proză, poezie, dramaturgie. Traducerea literară este un tip de traducere care se bazează pe „relația de afinitate intelectuală și emoțională, pe empatia dintre autor și traducător. Conținutul T_Ț are în vedere atât universul și intenția CS, cât și universul L_T, traducătorul fiind în același timp cititor și autor sau coautor al textului de tradus.” (Lungu-Badea, 2012: 164)

Traducerea oblică (en. *oblique translation*; ge. *Übersetzung*) include acele procedee de traducere oblice, descrise de Vinay și Darbelnet (1958): modularea și transpoziția, echivalența și adaptarea (cf. Lungu-Badea, 2012: 165).

Traducerea pedagogică, didactică, gramaticală sau tema (en. *pedagogical translation, didactic translation*; ge. *pädagogisches Übersetzen, didaktische Übersetzung*; ma. *pedagógiai fordítás, iskolai fordítás, tanfordítás*) numită și

versiune (en. *version, translation into mothertongue*; ge. *Herübersetzung, Version*; ma. *anyanyelvre való fordítás*) este una dintre metodele de învățare a unei limbi străine „care constă în stabilirea corespondențelor necesare învățării.” (Lungu-Badea, 2012: 165)

Versiunea are în vedere în special traducerea din limba străină spre limba maternă, traducere făcută asupra unor unități precum propoziții, fraze sau texte scurte, cu scopul învățării. Traducerea didactică, numită și *traducere școlară* sau *traducere universitară* de către Baconsky et alii, se referă mai ales la exercițiile de traducere efectuate în scopul învățării unei limbi străine. „În didactica limbilor acest exercițiu servește mai cu seamă la îmbogățirea vocabularului, la asimilarea unor structuri sintactice noi și la verificarea gradului de înțelegere și a cunoștințelor dobândite. Traducerea didactică se practică, deopotrivă, dinspre limba străină spre limba dominantă a studenților (*versiunea*) și dinspre aceasta din urmă spre limba străină studiată (*retroversiunea*). Strategia de traducere privilegiată este, în acest caz, traducerea literală a unor fraze decontextualizate sau a unor fragmente de texte (alcătuite ad hoc unele).” (Baconsky et alii, 2005: 139)

Expresia *traducere universitară*, poate induce o confuzie, traducerea profesională învățându-se, la rândul ei, tot la universitate. „Traducerea ca tehnică de învățare a limbilor străine (și, implicit, a limbajelor de specialitate) a constituit un subiect controversat, care a pendulat între sublinierea beneficiilor și obstacolelor pe care aplicarea acesteia le poate aduce studenților. Astfel, în încercarea de identificare a modalităților optime de instruire și învățare, s-au înregistrat perioade extreme, în care o mare parte din activitatea studenților era dedicată traducerilor de texte din și în limba străină (L2), și perioade în care traducerile erau considerate ca și neproductive, chiar un factor de încetinire a învățării unei limbi străine, din cauza folosirii mai îndelungate și intense a limbii materne: *Nu traduce niciodată: interpretează*. Prin extensie, argumentele pro și contra utilizării traducerilor în învățarea limbii engleze ca limbaj general și a limbii engleze ca limbaj specializat pe un anumit domeniu sunt aceleași. Fenomenul de respingere a traducerilor a apărut concomitent cu metodele/abordările care militau pentru un mai mare accent pe rolul limbii în asigurarea unei comunicări eficiente.” (Costin, 2012: 12) Se cuvine totuși menționat, că în tendințele didactice postcomunicative traducerea revine încet în panorama metodelor de învățare a limbilor, după ce câteva decenii metodele comunicative au exilat-o din contextul educațional (vezi Nagy, 2015 c).

Traducerea profesională (en. *professional translation*; ge. *professionelle Übersetzung*) este traducerea efectuată de traducători profesioniști, un tip de traducere care are ca obiectiv „producerea unei performanțe în sine. [...] Obiectivul unei traduceri profesionale este transmiterea sensului unui text, nu a cuvintelor sau a frazelor în abstracto, ci a unui text real al cărui destinatar este bine definit.” (Lungu-Badea, 2012: 165-166)

Termenul *traducere profesională* are trei semnificații în concepția lui Baconsky et alii, el având următoarele nivele de semnificare: „1. Traducere

concepută ca un act de comunicare bazat pe interpretarea și pe producerea unor discursuri contextualizate, și care face obiectul unui mod de a preda ce are drept scop să-i asigure începătorului în ale traducerii dobândirea de abilități și competențe profesionale. În programele cursurilor de formare a (traducătorilor), exercițiile de traducere au îndeosebi, menirea de a-i înarma pe viitorii traducători cu o metodă de lucru, inițiindu-i în tehnicile de cercetare documentară și terminologică, și familiarizându-i cu limbajele de specialitate și cu auxiliarele informatice. Traducerea profesională se face, în mod obișnuit, înspre limba dominantă a viitorilor traducători și pe texte autentice, în general pragmatice. Strategiile de traducere adoptate depind, de felul și finalitatea textului de tradus, precum și de publicul vizat. Calitatea performanțelor este judecată în funcție de parametrii comunicării. Indiferent dacă este vorba de texte pragmatice sau literare, traducerea profesională are întotdeauna aceeași finalitate fundamentală: să facă accesibil conținutul unui document scris într-o limbă necunoscută de către destinatari.

2. Rezultatul acestui mod de a traduce.

3. Activitate profesională care constă în transpunerea dintr-o limbă în alta, a unor documente scrise, cu scopul de a stabili o comunicare între două sau mai multe persoane.” (Baconsky et alii, 2005: 144-145)

Traducerea semantică (en. *semantic translation*; ge. *semantische Übersetzung*) este definită ca o metodă de traducere în care se impune respectarea relației semantice expresie-denotație din textul sursă, cu o restituire fidelă a semantismului în textul țintă, cu respectarea tuturor convențiilor de redactare și a normelor sintactice și gramaticale ale limbii țintă. Traducerea semantică nu trebuie, cu toate acestea, confundată cu literalismul sintactic sau traducerea sintactică care respectă doar relația expresie-sursă/expresie-țintă, fără o grijă deosebită pentru aspectele sintactice și gramaticale. „Spre deosebire de efemerele traduceri comunicative, traducerea semantică rezistă scurgerii timpului. Această strategie de traducere nu favorizează sensul și nu menajează eforturile de lectură ale cititorilor, neșpunându-se vreunei mode lingvistice ori vreunui model literar ori de traducere dominant în situația de traducere determinată.” (Lungu-Badea, 2012: 166)

Traducerea simbolică (en. *symbolic translation*; ge. *symbolische Übersetzung*) este un tip de traducere care are în vedere încărcătura simbolică a textelor, principalele tehnici subiacente acestui tip de traducere fiind adaptarea și echivalența (cf. Lungu-Badea, 2012: 166-167).

Traducerea sintactică (en. *syntactic translation*) este o metodă de traducere care constă în „respectarea raportului expresie-sursă/expresie-țintă, importarea topicii LS în LT, violând, astfel, regulile sintagmatice ale limbii traducătoare.” (Lungu-Badea, 2012: 167)

Traducerea sursieră (en. *source-oriented translation*; ge. *ausgarigstext-orientiert Übersetzung*; ma. *forrásszöveg irányú fordítás*) este traducerea făcută de un traducător sursier (fr. *sourcier*). Sursier înseamnă modalitatea de redare a textului-sursă „într-o formă care se apropie cât mai mult posibil de litera acestuia

și care preia, în textul tradus un număr variabil de elemente lingvistice, culturale și de civilizație proprii textului sursă. Traducătorul sursier se simte legat cu deosebire de semnificații limbii din care traduce. Pentru a-l face pe cititor să descopere formele originale ale textului străin, anumiți teoreticieni și practicieni, partizani ai traducerii sursiere, susțin adoptarea în limba țintă a constrângerilor limbii textului sursă.” (Baconsky et alii, 2005: 128-129)

Traducerea sursieră este aplicată în special în textele literare sau biblice și este opusul traducerii ciblice.

Realiiile și culturemele în traducere

Realia (*realia*, *culture-bound terms*, *cultural references* în limba engleză, *realia*, *termes culturels*, *designateurs culturels* în limba franceză, *Realia* în limba germană, *reália* în limba maghiară) este un termen provenit din rusescul *Realii*. În literatura traductologică românească noțiunea de *realia* și noțiunea de *culturem* sunt folosite alternativ ca fiind lexeme sau unități lingvistice care desemnează sau poartă informații culturale. Culturemele sunt caracteristice într-o mai mare măsură textelor literare decât celor tehnice (care însă pot conține și ele elemente lingvistice care sunt purtătoare de informație culturală) și pot pune probleme de (in)traductibilitate. Problema culturemelor a fost abordată în traductologia internațională de mai mulți specialiști, printre care Nida (1945), Margot (1979), Vlachov (1970), Newmark (1992), Nord (1994), Katan (1999), Valló (2000), Molina (2001), Forgács (2004), Lungu-Badea (2004, 2012), Vermes (2004), Tellingner (2005), Klaudy (2006), Honti (2011) și alții.

În acest subcapitol vom încerca să circumscriem apariția și evoluția istorică a termenilor *realia*, *culturem* sau alte sintagme echivalente semantic. Trebuie să începem prin a preciza că fiecare dintre cei doi termeni are un parcurs evolutiv bine precizat, și există păreri care susțin că *realia* și *culturem* sunt două concepte distincte, așa cum există și păreri care subliniază relația sinonimică dintre cele două noțiuni. În acest volum vom folosi termeni precum *realia*, *culturem*, *cuvânt cultural*, *unitate cu implicații culturale*, *element purtător de semnificație culturală* ca fiind cel puțin sinonime parțiale, pornind de la premisa că volumul este dedicat în special metalimbajului traductologiei, și în domeniul științei traducerii operăm în primul rând cu sensul de *realia* sau *culturem lingvistic*, adică unitate lingvistică (lexem, cuvânt, sintagmă etc.) care poartă semnificații de ordin cultural, are implicații culturale sau care necesită, în procesul traducerii, cunoștințe de tip cultural sau înțelegerea unor informații legate de cultură. Spre sfârșitul capitolului, în cadrul prezentării unei clasificări proprii în privința unităților lingvistice cu implicații culturale, din cauze strict metodologice sau de dragul simplității vom folosi sintagma *culturem*, însemnând doar cuvânt sau expresie (element sau unitate lingvistică) care se referă la realități, obiecte, fenomene, procese, structuri textuale specifice culturii sursă (cultură locală, regională, națională, religioasă etc.) și care, în procesul traducerii, reclamă cunoștințe legate de cultura sursă. Preferăm forma *culturem* și din cauza faptului că se adaptează mai bine specificului fonetic și morfologic al limbii române, și nu pune probleme de inflexiune sau derivare, cum s-ar putea întâmpla în cazul lexemului *realia*.

Tellingner subliniază polisemantismul termenului *realia*, precizând că acesta desemnează pe de o parte obiectele specifice unei comunități date, iar pe de altă parte *realia* înseamnă și cuvintele care desemnează acele obiecte. Realiiile, prin urmare, cuprind atât entitățile din lumea obiectuală, cât și unitățile lingvistice care

numesc acele obiecte. Dacă traductologia maghiară operează în general cu varianta *reália/realia* sau sinonimele *kulturális réalia/realia culturală*, *kultúrszó/termen cultural*, *lefordíthatatlan elem/element intraductibil*, *nonekvivalens lexéma/lexem nonechivalent*, *kultúraspecifickus szó/cuvânt cu specific cultural*, Tellingier introduce deja termenul *culturem* sub forma de *etnoculturem/etnokulturéma*. Tellingier enumeră apoi denumirile diverse date acestor categorii de lexeme cu încărcătură culturală: *realii*, *cuvinte conotative*, *lacune*, *etnocultureme* (Tellingier, 2005: 124).

Cuvântul *realia* este de etimologie latină, dar așa cum subliniază Ischenko (2012: 273), nu este limba vorbită de romani, ci *lingua franca* a Europei medievale, latina folosită de savanții din Evul Mediu în multe țări europene ca limbă a științei, a filosofiei. „Cuvântul *realia* este forma de plural a formei *realii*, în acest sens, cuvântul semnifică obiectele culturii materiale.” (Ischenko, 2012: 273)

Termenul *realia* a intrat masiv în circuitul metalimbajului traductologic îndată ce noțiunea *Realii* a fost definit mai întâi de Vlahov și Florin (1970) ca fiind elemente textuale care furnizează culoare locală și istorică (Shuttleworth-Cowie, 2007: 139). Vlahov și Florin (1970: 438) definesc realiile ca fiind cuvintele și expresiile dintr-o limbă națională care denumesc obiecte, concepte sau fenomene caracteristice unui anumit mediu geografic și cultural, realităților cotidiene sau specificului socio-istoric al națiunii sau țării respective. Aceste cuvinte și expresii dau culoarea națională, locală sau istorică și, de multe ori, nu au lexeme corespondente sau echivalente în alte limbi. Cu toate acestea trebuie subliniat că există și o preistorie a termenului, așa cum există și variante alternative, precum varianta *cuvânt realitate*, propus de Corina Iordan în articolul *Parcursul istoric și problematica conceptului de cuvânt realitate în traducere*, unde cercetătoarea definește termenul cuvinte-realitate pentru a se referi la cuvintele cu încărcătură culturală. Totodată, ea face o prezentare a istoricului acestui concept, amintind de faptul că în anul 1925, lingvistul german Theodor Steche în lucrarea sa „*Neue Wege zum reinen Deutsch*” (în română: „Noi căi către o limbă germană curată”) „vorbește despre cuvintele realități, utilizând termenul „*Gastwort*” (în română: „cuvânt-oaspete”) [1, pp. 18-19]. Cuvântul-oaspete reprezintă acel cuvânt străin, care nu poate fi întâlnit într-o țară sau națiune germană, care este utilizat doar temporar și care formează cuvinte derivate în cadrul limbii germane. Conceptul pe care îl posedă acest cuvânt nu are un echivalent în germană. Dintre substantive, cuvântul-oaspete se referă la denumirile următoarelor lucruri: animale străine (cangur, jaguar); plante străine (manioc, pitchpine); instrumente și arme străine (samovar, tomahawk); denumiri ale unor anumite forme și regiuni peisagistice (tundra nordică, pampasul argentinian, scrub-ul australian); vânturi care pot fi întâlnite doar în anumite regiuni (scirocco, samum, pampero); denumiri ale lunilor anului, care nu coincid cu denumirile noastre și multe altele.” (Iordan, 2017: 59)

În anii 1930, G. Zelenin introduce, în teza sa de doctorat intitulată *Немецкая экзотическая лексика в русском языке XIX века (на материале литературных текстов и словарей)*/Vocabular exotic german în limba rusă din secolul al XIX-lea

(bazat pe texte și dicționare literare) termenul „exotism”, împrumutând un termen din domeniul științei literaturii, unde exotism înseamnă „imaginea creată de către autor într-o operă literară a particularităților modului de viață al unor țări străine, ceea ce era caracteristic pentru scriitorii și poeții romantici, iar apoi pentru simbolişti.” (Iordan, 2017: 59).

În anul 1941, Andrei Fiodorov stabilește bazele teoretice de studiere a cuvintelor cu specific cultural, introducând în metalimbajul traductologiei termenul realia pentru a se referi la obiecte sau fenomene cu un specific național și termenul cuvânt-realial pentru a numi aceste obiecte și fenomene unice. (Iordan, 2017: 59)

În 1945, în Statele Unite ale Americii, Eugene Nida analizează traducerea culturală, introducând sintagma *cuvinte străine/foreign words* și oferind o clasificare a acestora, divizându-le în cinci domenii majore: ecologie, cultură materială, cultură socială, cultură ideologică, cultură lingvistică (pornind de la demersul lui Nida Peter Newmark își creează în 1988 propria taxonomie). (cf. Iordan, 2017: 59)

În volumul din 1952 semnat de Leonid Sobolev *Пособие по переводу с русского языка на французский/Manual de traducere din rusă în franceză* se regăsește o definiție argumentată a termenului realial, conceput ca ansamblul acelor cuvinte din viața cotidiană a unui popor, care nu există în alte limbi, fiindcă aceste obiecte și fenomene nu există în alte țări” (cf. Iordan, 2017: 60)

În anul 1955, în articolul *О передаче национальной формы в художественном переводе (Записки переводчика)/Despre transferul formei naționale în traducere literară (Note ale traducătorului)* Vladimir Rossels descrie câteva caracteristici ale cuvintelor realial, percepute ca o categorie traductologică. În 1958, Adam Suprun (1958: 5-6) realizează în studiul său – *Экзотическая лексика/Vocabular exotic*, o analiză a cuvintelor realial definite ca făcând parte dintr-un lexic exotic. (cf. Iordan, 2017: 60).

Tematica cuvintelor realial a fost abordată apoi în 1958 de către Ghelii Cernov în articolul *К вопросу о передаче безэквивалентной лексики при переводе советской публицистики на английский язык/Cu privire la transferul vocabularului fără echivalent în traducerea jurnalistică sovieto-engleză.*, unitățile lingvistice cu conținut cultural fiind denumite aici „lexic fără echivalent” făcându-se trimiteri la teza de doctorat a lui G. Șatkov și la lucrările lui M. Alexeev, I. Rețker și I. Keller, subliniază Iordan (2017: 60), care menționează recurența termenului în cartea lui Alexandr Finkel din 1962, *Теория и критика перевода/Teoria și critica traducerii*, în care autorul utilizează termenii „localisme” și „etnografisme” pentru a desemna cuvintele cu încărcătură culturală.

În traductologia franceză în această perioadă apare studiul lui Vinay, J. P. și Darbelnet J. (1958), în care autorii încă nu utilizează lexemul realial, ei concep unitățile lingvistice cu specific cultural ca fiind termeni culturali sau elemente lingvistice legate de cultură, ca diferențe cu caracter cultural și metalingvistic. Privit acestora, aceste *diferențe culturale și metalingvistice* cuprind informații

despre meșteșuguri, unități de măsură, viață socială, școli și universități (Vinay, J. P. și Darbelnet J. 1958: 259 apud Ketevan- Pareshishvili, 2014: 8).

În opinia lui Barkhudarov (1975: 94), realiile reprezintă o parte a informațiilor de fond dintr-o cultură dată, implicând fapte și informații istorice specifice despre structura statului, particularitățile mediului geografic, conceptele de etnografie și folclor. În teoria traducerii, cuvintele sau expresiile care denumesc obiectele culturii materiale și sunt strâns legate de cultura unei anumite națiuni sunt numite reali. Particularitățile legate de traducerea acestor elemente trebuie luate în considerare în procesul de traducere. (Barkhudarov 1975: 94 apud Ketevan-Pareshishvili, 2014: 8)

Potrivit lui L. Barkhudarov (1975), un astfel de *lexic nonechivalent* include în principal următoarele grupuri de cuvinte:

1. cuvinte care denotă obiectele, conceptele și situațiile inexistente în experiența practică a grupurilor de oameni care vorbesc alte limbi;
2. cuvinte care denotă obiectele caracteristice culturii materiale și spirituale ale unei anumite națiuni, de exemplu, mâncăruri naționale, haine, încălțăminte etc.;
3. cuvinte și expresii de ansamblu, care notează instituțiile politice și evenimentele sociale caracteristice unei anumite națiuni (Barkhudarov, 1975: 93 apud Ketevan- Pareshishvili, 2014: 9).

În opinia lui L. Barkhudarov (1975) absența unei semnificații speciale sub forma unui cuvânt sau a unei expresii setate în vocabularul unei anumite limbi nu înseamnă că exprimarea conceptului este imposibilă prin mijloace lingvistice ale limbii. Chiar dacă un concept poate lipsi în sistemul limbajului particular, traducerea sensului este întotdeauna posibilă folosind o serie de mijloace. (Barkhudarov, 1975: 96 apud Ketevan-Pareshishvili, 2014: 9)

Termenul realia a început să fie utilizat pe larg în literatura de specialitate internațională după ce a apărut lucrarea autorilor bulgari S.Vlahov și S. Florin (*Neperevodimoje v perevode*, Moscova, Mejdunarodnije otnosenija, ediția din 1969 fiind urmată de o reeditare în 1980). Când termenul realia a pătruns în domeniul traductologiei, s-a produs o schimbare terminologică radicală, iar distincția dintre realia lingvistică și realia obiectuală a apărut, întrucât realia, de fapt, subliniază Ischenko (2012: 274), nu înseamnă obiecte, „ci semne, cuvinte și, mai precis, acele cuvinte semnificând obiecte ale culturii materiale, în special referitoare la o cultură locală. Prin urmare, este necesar să se distingă realia-obiecte (mai ales în afara studiilor de traductologie) și realia-cuvinte (aplicabil mai ales în cadrul studiilor despre traducere).” (Ischenko, 2012: 274)

Lingvistul rus Ghenadii Tomahin (1988) utilizează termenul realia în cartea sa *Реалии-американизмы. Пособие по страноведению/Americanismele realia. Ghid de Geografie*. Peter Newmark, în cartea sa din 1988 *A Textbook of Translation* realizează un studiu al cuvintelor realia, subliniază Jordan (2017: 61) specialistul oferind o clasificare a acestora, menționând și procedee de traducere. Newmark

utilizează în acest volum formula de *cultural words* / „cuvinte culturale” (Newmark, 1988: 94-103).

V. Kostomarov și E. Veresciagin (1990: 53) consideră realia o categorie particulară a „vocabularului expresiv nonechivalent” pe care îl definesc ca fiind acele cuvinte și combinații de cuvinte care sunt folosite pentru a denumi noțiunile unei națiuni care nu sunt familiare sau cunoscute altora. „Lexemele din acest vocabular expresiv nonechivalent sunt asociate cu elemente culturale specifice existente într-o anumită cultură, dar care nu pot fi regăsite într-o altă cultură. Acestea includ, de asemenea, cuvintele care nu pot fi traduse într-o limbă țintă folosind un singur cuvânt, care nu au echivalente într-o altă limbă.” (Kostomarov & Veresciagin, 1990: 53 apud Ketevan-Pareshishvili, 2014: 9) E. M. Vereshchagin și V. G. Kostomarov individualizează grupuri de lexeme nonechivalente și conotative, iar mai târziu non-echivalente și lexeme de fond. E. M. Vereshchagin și V. G. Kostomarov consideră cuvinte conotative cu valoare lingvistică și culturală (realia), în primul rând, cele care au asociații stereotipizate (Rus. Березка/ mesteacăn), precum și vocabularul de evaluare subiectivă (Rus. Анна Каренина/ Anna Karenina). Lexemele echivalente, în opinia lui E. M. Vereshchagin și V. G. Kostomarov diferă de cele conotative, întrucât primele nu au nicio corespondență semnificativă în sistemul de conținut inerent limbii celelalte, în timp ce lexemele conotative au sens denotativ echivalent (adică conținut obiectiv), dar nu au conotații potrivite, echivalente (adică asociații emoționale și estetice) (Vereshchagin, Kostomarov, 2005: 80-94 apud Ivanishcheva, 2016: 75).

În articolul *Az etnokulturémák szerepe a műfordításban/Rolul etnoculturemelor în traducerea literară*, Tellingner face o trecere în revistă a pozițiilor literaturii de specialitate față de cultureme, precizând că definirea mai largă a conceptului de realia, cuprinzând dincolo de cuvinte care desemnează obiecte cu specific cultural, și obiceiuri, noțiuni, apelative etc. – definire și abordare răspândită azi – își are originea în traductologia rusească a anilor 1970-1980. Tellingner (2007: 18) citează și contribuția unui specialist austriac, Elisabeth Markstein (*Realia*, in Snell-Hornby, M- Hönig, H.G.-Kusmaul, P., Schmitt, P.A. *Handbuch Translation*, Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr, 1998: 288-291), care definește realiile ca fiind unitățile purtătoare ale identității culturale, naționale sau etnice dintr-o regiune, țară sau teritoriu geografic anume. Definiția lui Markstein este apropiată de celebra definiție dată de Vlahov și Florin: realiile sunt cuvintele caracteristice unui popor, lexemele care reflectă modul de viață și de gândire al aceluia popor (Vlahov, Florin 1980: 9 apud Tellingner 2007: 18).

Birgit Nedergaard-Larsen analizează în 1993 traducerea culturală în domeniul subtitrărilor în studiul *Culture-bound problems in subtitling/Probleme legate de cultură în subtitrare*, unde ea propune sintagma „element legat de cultură”/ Culture-bound element (cf. Jordan, 2017: 61) . După acest model, Elisa Armellino va vorbi în 2008 în lucrarea *Translating Culture-Bound Elements in Subtitling*

Traducerea elementelor legate de cultură în subtitrare, de elemente legate de cultură (cf. Jordan, 2017: 61).

În 1996, traducătorul spaniol Javier Franco Aixelá propune noțiunea *itemi specifici culturii* (cf. Jordan, 2017: 61), termen reluat în 2003 de Eirilies Davies. Aixelá (1995: 110) creează așadar termenul „itemi specifici culturii” (culture-specific items, CSI) care denotă acele elemente actualizate textual a căror funcție și încărcare intertextuală într-un text sursă provoacă o problemă de traducere, fie din inexistența articolului referit în sistemul țintă sau în implicațiile sale culturale și intertextuale diferite. Itemii sau cuvintele cu specific cultural au fost definite de Franco Aixelá ca fiind „acele elemente actualizate textual ale căror funcții și conotații într-un text sursă implică o problemă de traducere în transferul lor la un text țintă, ori de câte ori această problemă este un produs al inexistenței articolului referit sau a statutului său intertextual diferit în sistemul cultural a cititorilor textului vizat.” (Aixelá 1995, 58). Această definiție este deosebit de interesantă, având în vedere nu numai CSI-urile în sine, ci și „funcția pe care o joacă ca componente textuale specifice limbajului țintă (în continuare TL) și modul în care pot fi percepute și accesate de cititorii TL. De fapt, savanții de traducere au dezbătut ani de zile subiectele legate de traducerea CSI, concepând o varietate de strategii diferite.” (Agorni, 2016: 16)

Specialistul finlandez Ritva Leppihalme creează în 1997 termenul *cultural bumps/ciocniri culturale* și în același an americanul Douglas Robinson discută în volumul său *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation/Devenind traducător: o introducere în teoria și practica traducerii* (1997: 171) problematica termenul *realia*.

Autorii dicționarului lingvistic și cultural *France* (FR, 1997) consideră realiiile lingvistice și culturale (lingvoculturale) unități constituente din dicționarul lor și socotesc că realiiile sunt nume de obiecte, noțiuni, concepte, care nu apar sau apar în alt fel la reprezentanții comunității lingvistice și culturale ruse: realii, care există în cultura franceză și sunt absente în cultura rusă (instituții de stat, structuri economice, organizații publice etc.); realii, care există în ambele culturi, dar diferă printr-un anumit atribut (din punct de vedere al aranjamentului, funcției etc.); realii care au un caracter internațional, dar care diferă în conținutul național (idei, filosofii, invenții originare din Franța și care contribuie la cultura mondială; ținând cont de particularitățile pe care unele școli europene comune de filosofie și artă le-au obținut datorită Franței) (FR, 1997: 1031-1032 apud Ivanishcheva, 2016: 76)

Cercetătorii ruși Victor Vinogradov (în cartea sa *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)/Introducere în studiile traducerii (probleme generale și lexicale)*, și Lev Neliubin, (în *Толковый переводоведческий словарь/ Dicționar explicativ de traductologie*), preferă să utilizeze noțiunea *realia*.

În 2004 apare volumul *Введение в переводоведение/Introducere în traducere*, în care Irina Alexeeva propune doi termeni, și anume: *realia* și *exotisme*, fără a face diferența dintre cei doi termeni (cf. Jordan, 2017: 61).

Suedezul Jan Pedersen în articolul din 2005 *How is Culture Rendered in Subtitles?/Cum este redată cultura în subtitrări?* utilizează noțiunile *referințe culturale extralingvistice* și *referințe extralingvistice legate de cultură*.

Definiția sumativă dată de Tellingner *etnoculturemelor* este aceea de *lexemele legate de cultura unui popor, lexeme care în traducere impun informații de ordin extralingvistic* (Tellingner, 2005: 125). În volumul *Kultúrne otázky prekladu umeleckej literatúry/Probleme culturale ale traducerii literare*, apărut în 2005 la Kosice, Editura Typopress, el încearcă o dezvoltare a acestei concepții asupra realiilor, afirmând că problematica realiilor intră în tematica mai largă a etnoculturemelor. Bazându-se pe contribuția lui Komissarov (1990), Tellingner susține că în cazul traducerii literare demersul traductologic nu înseamnă pur și simplu un act de transfer interlingvistic, ci și eminentamente intercultural (în sensul cel mai larg al termenului *cultură*, acesta cuprinzând totalitatea aspectelor legate de modul de viață al oamenilor, valori morale și etice, convenții sociale, relații interumane sau chiar știință).

Cercetătorul spaniol Jorge Diaz Cintas și cercetătorul belgian Aline Remael utilizează cel mai des termenul *referințe culturale*, însă în lucrarea acestora *Audiovisual Translation: Subtitling/Traducere audiovizuală: subtitrare*, din 2014, pot fi găsite și noțiuni precum: *termeni legați de cultură*, *cuvinte realia sau referințe extralingvistice legate de cultură*, subliniază Corina Iordan (2017: 61), în timp ce Ketevan și Pareshishvili preferă termenul *realia*, pe care ei îl definesc drept simbolurile care poartă caracteristicile caracteristicilor naționale și istorice (Ketevan-Pareshishvili, 2014: 8).

„Reprezentanții studiilor lingvistice și culturale comparative încearcă, de asemenea, să depășească sfera realiilor materiale. A.S. Mamontov (2000, 22-26), de exemplu, împarte toate cuvintele care au o caracteristică națională și culturală în lexeme non-echivalente (realia în terminologia lui S. Vlachov și S. Florin), lexeme parțial non-echivalente (cu o discrepanță parțială a noțiunilor, conotative și de fundal). Cu toate acestea, caracterul aplicat al studiilor lingvistice și culturale, al teoriei și practicii traducerii, al lexicografiei orientate spre cultură și al traducerii determină necesitatea de a limita opțiunile posibile și de a limita sfera semantică a noțiunii realia la cuvintele cu prototip material, unic pentru una sau mai multe culturi”, subliniază Ivanishcheva (2016: 76).

Nathalie Ramière definește unitățile lingvistice legate de cultură drept „specificuri culturale” sau „referințe împărtășite predictibil de majoritatea membrilor culturii sursă” (2006: 152). Chiaro (2009) pare să prefere termenul „referințe specifice culturii” (culture specific references CSR), care sunt definite ca „entități tipice unei anumite culturi și care sunt singure ale culturii și pot fi exclusiv sau predominant vizuale (...), în mod exclusiv verbal sau de natură vizuală și verbală” (cf. Chiaro, 2009: 156, Tănase, 2018: 98).

Ana Fernández Guerra (2012: 2) se referă la aceste elemente culturale în termeni de *realia* care includ „obiecte, obiceiuri, obiceiuri și alte elemente culturale și materiale care au impact în modelarea unei anumite limbi” (apud Tănase, 2018: 98).

Minna Ruokonen (2010) își dedică studiul *Cultural and textual properties in the translation and interpretation of allusions An analysis of allusions in Dorothy L. Sayers' detective novels translated into Finnish in the 1940s and the 1980s/ Proprietățile culturale și textuale în traducerea și interpretarea aluziilor O analiză a aluziilor din romanele detective ale lui Dorothy L. Sayers traduse în finlandeză în anii 1940 și în anii 1980* analizei a ceea ce ea numește cuvinte cu specific cultural sau realia. Ea împrumută termenul specific culturii de la Aixelá (care este cea mai neutră și mai transparentă versiune) și îl tratează ca pe un sinonim perfect al cuvântului realia, enumerând, în același timp, câțiva dintre diferiții termeni paraleli, precum *cuvânt cultural/cultural word* (Newmark 1988, 119), referință *culturală/cultural reference* (Mailhac 1996), *realia* (Florin 1993) și *termen legat de cultură sau culturom/culture-bound term, culturom* (Katan 2009, 71). Pare evident că, din punctul de vedere al studiilor de traducere, toate aceste variante sunt utilizate ca soluții alternative, sinonime sau echivalente semantice.

În studiile scrise în limba română, pare-se că termenul *realia* apare pentru prima dată în 2001 în volumul Irinei Condrea *Comunicarea prin traducere*, arată Iordan (2017: 60).

Corina Iordan (2017) preferă forma de *cuvânt realitate*, sinonim perfect cu termenul *realia*, desemnând „cuvinte purtătoare de informație culturală, aparținând unei anumite culturi, limbi, țări, națiuni, localități etc.: acestea desemnează realitățile vieții unei națiuni: viața cotidiană, cultura, dezvoltarea socială și istorică. Iar dat fiind faptul că de obicei nu au un echivalent exact în alte limbi, aceste cuvinte tind să pună probleme serioase de traducere, necesitând o abordare specială în procesul de redare a lor din limba-sursă în limba-țintă. Cuvântul *realia* este un adjectiv latin [6, pp. 6-7] de genul neutru, numărul plural, care provine de la „realis”, ceea ce înseamnă: real, adevărat, valabil. Potrivit lui S. Vlahov și S. Florin, acest cuvânt s-a transformat (în limbile rusă și bulgară) sub influența categoriilor lexicale similare într-un substantiv de genul feminin, numărul singular. Astfel, acest termen la plural devine „realii”. În prezenta lucrare, noi propunem termenul „cuvinte realități”, dat fiind faptul că „realia” provine din latină, însemnând „lucruri reale”, ceea ce poate fi redat printr-un singur cuvânt în limba română, și anume – „realitate”, după cum arată și Dicționarul explicativ al limbii române din anul 2009: „realitate [33] – fapt, lucru real care există efectiv, stare de fapt.” (Iordan, 2017: 62). Cercetătoarea din Moldova face o trecere în revistă a sinonimelor termenului *realia* (referințe culturale, referințe culturale extralingvistice, element legat de cultură, itemi specifici culturii, cuvinte cu o componentă cultural, lexicul fără echivalență), făcând, în același timp și diferența dintre termenul *realia* și diferitele sinonime parțiale.

Astfel *realia* diferă de barbarisme (numite și xenisme), deoarece acestea din urmă reprezintă acele împrumuturi dintr-o limbă străină care nu au fost asimilate (spre exemplu: jogging, cash, trend, summit etc.) Termenul *realia* aparține domeniului traductologic, în vreme ce *barbarism* provine din metalimbajul lingvisticii (precum și al stilisticii) și nu al traductologiei (Iordan, 2017: 61).

Cuvintele realia diferă și de cuvintele conotative sau cuvintele de fundal: „Acest tip de cuvinte face referire la cunoștințele extralingvistice, multe dintre care constituie cuvinte realia veritabile sau au anumite trăsături comune cu acestea din urmă [6, p. 38] (spre exemplu: 1. mălinul, care este un arbust ce crește sălbatic în America de Nord, Europa și Asia și 2. cioara de semănătură, care este o specie de pasăre din familia ciorilor care poate fi întâlnită în Europa și Asia. Aceste cuvinte nu pot fi numite realia din cauza arealului larg răspândit al referențelor lor, lipsei legăturii cu un anumit popor sau țară. Cu toate acestea, pentru un rus aceste cuvinte provoacă anumite asocieri (mălinul – mijlocul primăverii, iar cioara de semănătură – apropierea, așteptarea primăverii), care le leagă conotativ de anumite realități, însă acestea nu sunt cuvinte realia)” (Jordan, 2017: 61).

Între conceptul *realia* și conceptul *lexic fără echivalent* există o relație de includere, de hiponimie, realia fiind un hiponim al termenului mai larg de lexic fără echivalență: „lexicul fără echivalență este termenul cu cel mai larg concept. Aceste unități lexicale nu au un echivalent nici complet, nici parțial printre unitățile lexicale ale unei alte limbi. Cuvintele realia constituie o categorie separată de cuvinte ce este inclusă în lexicul fără echivalență. Lexicul fără echivalență, pe lângă cuvintele realia, include și neologisme, dialecte, slang (numit și argou în limba română), termeni străini, nume proprii, arhaisme etc. Cu trecerea timpului, unele cuvinte realia sunt fixate în dicționarele limbii-țintă; respectiv, nu putem spune că acestea nu au un echivalent. Lista cuvintelor realia ale unei limbi este mai mult sau mai puțin constantă și nu depinde de limba-țintă, în timp ce vocabularul „lexicului fără echivalență” pentru diverse perechi de cuvinte va fi diferit” (Jordan, 2017: 61).

Realiiile desemnează de obicei obiecte de cultură materială și fenomene de cultură spirituală ale unei anumite comunități. Acesta este motivul pentru care S. Vlahov și S. Florin sugerează o distincție între realia-obiect și un cuvânt realia-cuvinte. În opinia lor, un obiect realia are o semnificație largă, care nu se potrivește întotdeauna cu un cuvânt realia, fiind un element al activității extralingvistice (1980: 7). În studiile de traducere și în lexicografie realia este cuvântul care denotă un obiect sau un fenomen de cultură materială sau spirituală. Termenul realia a câștigat teren în aceste științe desemnând lexeme sau denumiri referitoare la obiecte ale culturii materiale, fapte de istorie, instituții ale statului, nume de eroi naționali și populari, creaturi mitologice etc., comune anumitor națiuni și popoare (Ivanishcheva, 2016: 75)

Culturemele sau *lacunele culturale* (fr. *cultureme*; *termes culturels*; en. *cultureme*; *culture-bound terms*, *culture bump*; ge. *Kulturem*; *kulturspezifische Termini*, *kulturelle Zusammenstoss*) sunt, în teoria comparativ-culturală a traducerii promovată de Lungu-Badea, niște „cuvinte purtătoare de informații culturale sau cea mai mică unitate purtătoare de informație culturală. Aceste informații culturale, deși implicite în intenția autorului, nu rămân fără ecou din partea destinatarului limbii sursă.” (Lungu-Badea, 2012: 54-56) Culturemul este definit ca orice porțiune

de comportament cultural sesizat în semne cu valoare simbolică, care poate fi descompus în unități mai mici sau combinat în unități mai mari²⁴.

Culturem este un termen apărut pentru prima oară în domeniul etnolingvisticii, în studiile dedicate transferului cultural, interculturalității și diferențelor culturale (Oksaar, 1988). Există în general un consens în privința emergenței termenului *culturem* și se consideră că termenul a fost creat, analizat și promovat de Els Oksaar în lucrarea sa de referință privind transferul cultural și interculturalitatea intitulată *Kulturemtheorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung/Teoria culturemului. O contribuție la cercetarea utilizării limbajului*. Cu toate acestea, Ganoshenko (2015: 2) subliniază că termenul *culturem* a fost creat în afara granițelor strict delimitate ale lingvisticii, în teoria culturală a lui S. Lem, în care descrie, în primul rând, unitățile minime, indivizibile ale culturii: ritualuri, valori și stereotipuri. Yurii Ganoshenko propune o imagine de ansamblu asupra istoriei termenului, menționând contribuțiile specialiștilor ucraineni și ruși precum V. Gak, care definește culturile „ca un semn al culturii care are și o expresie lingvistică” (Gak, 1998, apud Ganoshenko, 2015: 2). A. Vezhbitskaia care consideră conceptul de *culturem* drept „o unitate integrată, a cărei formă este unitatea unui semn și a unei semnificații a limbii, în timp ce conținutul – unitatea sensului limbii și a culturii valoare” (Vezhbitskaia, 1999 apud Ganoshenko, 2015: 2), V. Vorob’ev diferențiază culturile lingvistice de culturile realității înconjurătoare, afirmând că, având în vedere că un *culturem* este considerat a fi un element al realității (un obiect sau o situație), atribuită unei anumite culturi, în timp ce un *culturem* lingvistic este proiecția elementului de cultură într-un semn lingvistic (Vorob’ev, 1997 apud Ganoshenko, 2015: 2). Cu toate acestea, Ganoshenko, subliniază o asimetrie imanentă a sensului noțiunilor realia și *culturem*, întrucât încărcătura semantică a *culturemului* este mult mai mare decât cea a realiei, deoarece apelează la informații semnificative din punct de vedere cultural, este extrapolată la alte niveluri ale imaginii etno-culturale a lumii. (Ganoshenko, 2015: 2).

La Els Oksaar, *culturemul* este o unitate abstractă (cum ar fi salutul etc.) care se realizează verbal, extra-verbal, nonverbal sau paralel cu comportamente adecvate, cum ar fi gesturile, mimica. Prin urmare, culturile există în exprimarea scrisă sau orală, arată Țaran Andreici (2018: 68). Modelul de *culturem* al lui Oksaar se bazează pe ideea că realizarea unui *culturem* se face de obicei prin intermediul unui *behaviorem* (unitate de comportament), care, la rândul său, poate fi de trei subtipuri: non-verbal (expresie facială, limbaj corporal, gest), extraverbal (timp, spațiu, proxemica), verbal (unități lingvistice, unități paralingvistice). Astfel, ceea ce noi numim *culturem* lingvistic, sinonim cu realia, se numește *behaviorem* verbal la Oksaar.

În timp ce studiul lui Oksaar (1988) provine din domeniul transferului cultural, contribuția lui Benkő (1985, 1989) și (1985, 1989) și Evseev aparțin domeniului sociolingvisticii (1985). Evseev (1985: 15-32) și Benkő (1985: 5-14)

24 <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095652765>

definesc conceptul de *culturem* ca unități de informații culturale. „Evseev completează ideea lui Benkő de unitate a informațiilor culturale. În opinia acestui cercetător, termenul se referă la rezultatul unui act cultural din momentul impactului său cu un receptor. Evseev (1985: 16) consideră că „unitatea informațiilor culturale” trebuie să aibă caracteristicile unui semn universal, detectabil în orice fel de mesaj cultural „indiferent de natura limbajului (oral, gestual, plastic, muzical). El concluzionează asupra necesității utilizării culturii în sociologia culturii pentru a studia integrarea și optimizarea elementelor culturale în învățământul permanent.” (Țaran Andreici, 2018: 68)

Potrivit lui Evseev (1985), un *culturem* (folosit încă sub forma de masculin *culturem* și feminin *culturemă* deopotrivă) cuprinde rezultatul provocat de un act cultural pornind de la impactul său asupra receptorului mesajului, într-o etapă numită post-informație. Se presupune, de asemenea, că un *culturem* are o etapă preoperațională, o informație prealabilă și poate fi inclusă în memoria sau în cunoștințele culturale ale receptorului.” (Nicolae, 2015: 216)

Termenul de *culturem* a fost creat din punct de vedere formal prin analogie cu termenii *fonem*, *morfem*, *lexem*, *semantem* (*culture* + sufixul *-em*). După cum subliniază Nicolae, termenul *culturem* reprezintă un concept care leagă limbajul și contextul sociocultural. „Ideea trebuie să fi fost moștenită de la cibernetică și se referă la un principiu de măsurare care se aplică la cantități de originalitate sau informații, fiind legată în mod inextricabil, nu numai prin numele său, de o cultură specifică.” (Nicolae, 2015: 215) Țaran Andreici (2018: 67) subliniază că noțiunea a fost dezbătută nu numai de savanții occidentali, ci și de unii dintre cei din Europa Centrală sau de Est, precum cercetătorii croați (Pišković 2012), autori polonezi (Nagórko 2004), Anne Wierzbicke (1999, care, cu toate acestea, consideră că nu este necesar să monedezi termeni noi pentru unitățile din domeniul pe care ea le definește ca etnosemantică, etnopractică sau chiar etnosintaxă, cf. Țaran Andreici, 2018: 67). David Katan (2009: 79) vorbește despre *cultureme/culturemes* sau *termeni legați de cultură/culture-bound terms*. Pentru Roumyana Petrova (2014: 257), *culturem* este definit ca unul dintre elementele de bază ale studiilor lingvistice contrastive paremiologice, un *culturem* fiind astfel un conținut marcat axiologic și verbalizat printr-un substantiv sau grup nominal.

O creație lexicală relativ recentă în limba română, termenul *culturem* este definit în varianta online a *Dicționarului explicativ al limbii române* drept „cea mai mică unitate a unui fenomen sau fapt de cultură, element comun unor forme, structuri, genuri de cultură”²⁵. Definiția este preluată din *Marele dicționar de neologisme* de Florin Marcu. Ca foarte multe concepte din traductologie, și termenul *culturem* are o puternică latură interdisciplinară, fiind utilizat în studiile culturale, studiile interculturale, sociologie și didactica limbilor străine.

25 <https://dexonline.ro/definitie/culturem>, s. n. cea mai mică unitate a unui fenomen sau fapt de cultură, element comun unor forme, structuri, genuri de cultură. (după *semantem*) sursa: MDN '00 (2000)

Moțoc (2017: 153) arată că în discursul științific spaniol termenul *culturem* a fost introdus în terminologia didacticii limbilor de către Fernando Poyatos, după care a fost reluat și nuanțat de către teoreticieni ai traducerii precum Hurtado Albir, Molina și alții. Pentru Fernando Poyatos (2002) culturile reprezintă puntea de legătură dintre unitățile lingvistice și cultură. El definește culturemul drept „orice porțiune a activității culturale sensibilă sau intelectuală prinse în semne cu valoare simbolică, care poate fi împărțită în unități mai mici și combinată în altele mai mari” (Poyatos, 1988: 14).

Cercetătorii traductologi au distins clar între unitățile de traducere și termeni de informații culturale și au abordat problema de bază a conceptului prin utilizarea unor sintagme precum *prestigious allusions/aluzii prestigioase* (Vinay și Darbelenet 1977), *cultural terms/termeni culturali* (Newmark 1977), *cultural allusion/aluzie culturală*, *cultural reference/referință culturală*, *ethnonyms/etnonime*, *folklores/folclor*, subliniază Nicolae (2015: 216). Moles (1967), Oksaar (1988), Vermeer (1997), Lungu-Badea (2004, 2005, 2009) sunt printre cercetătorii care au încercat să contureze și să elaboreze conceptul de culturem din diferite puncte de vedere teoretice. Un numitor comun în aceste diferite reprezentări ale culturii reprezintă definiția termenului ca informație culturală unitate, arată Nicolae (2015: 216) care însă nu observă apropierea semantică a culturemului de semnificația conceptului realia lingvistică.

Atât Georgiana Lungu-Badea (2012: 54-57), cât și Țaran Andreici (2018: 70) subliniază faptul că divergențele, incertitudinile și relativitatea care pot fi observate în definirea și clasificarea culturilor fac ca termenul să nu fi fost înregistrat în majoritatea dicționarilor străine sau generale iar încercările de impunere au început abia în jurul anilor '80. Cu toate acestea, numeroasele definiții converg în asocierea conceptului de culturile cu unitățile care transportă informații culturale, arată Țaran Andreici (2018: 70).

Deși în practica utilizării cotidiene a terminologiei traductologice tindem să tratăm termenii *culturem* și *realia* ca fiind sinonime perfecte, există diferențe de nuanță semantică între cele două concepte: în timp ce *culturile* sunt cuvintele care desemnează obiecte sau fenomene cu încărcătură culturală, sunt bunăoară cuvinte purtătoare de informație culturală, *realia* desemnează, în viziunea Georgianeii Lungu-Badea, ceea ce literatura de specialitate de limbă engleză numește *common knowledge* sau *common ground*, adică acel set de cunoștințe care sunt comune pentru două culturi. „Realia este cunoașterea comună, adică ceea ce permite unor limbi din familii diferite să înțeleagă și să admită atitudini identice față de lume, pentru că în principal fiecare limbă poate exprima același lucru ca oricare alta, chiar dacă prin categorii diferite și prin diferite mijloace de expresie. Elemente purtătoare de informație culturală, concepte ori culturile care ridică probleme specifice de traducere. De fapt, realia nu desemnează obiecte, ci semne ori cuvinte care desemnează obiecte specifice culturii materiale locale, particularități istorice, artistice, culturale, sociale, politice, afective, naționale (de exemplu,

bărăganul românesc, *stepa* rusească, *pusta* maghiară, *preria* nord-americană, *pampasul* sud-american), particularități istorice, artistice (*călușarii* românești, *tarantella* italienească, *guignol* franțuzesc, *cazaciocul* ucrainean), culturale, sociale, politice, afective (*dorul românesc*, *regretul american*), naționale. În studiile de traducere, externă și, respectiv, internă, este necesar a se face distincția între realia-obiecte și realia-cuvinte.” (Lungu-Badea, 2012: 118)

Moțoc subliniază felul în care marele contributor la literatura culturemului, Georgiana Lungu-Badea construiește un sistem în care face o diferență clară între conotație și culturem, aluzie și culturem, respectiv neologism și culturem. Conotația este sensul figurat al unui cuvânt simplu sau compus, sens actualizat de context. Aluzia este evocarea indirectă, printr-un cuvânt sau o sintagmă, a unei persoane sau a unui obiect, fără a-l desemna. Neologismul este un mijloc de îmbogățire a vocabularului în cazul existenței unei lacune lexicale. În schimb, culturemul este un lexem – fie simplu, fie complex – care funcționează ca o unitate semantică, a cărei înțelegere depinde de cunoașterea contextului cultural de origine; este un lexem care desemnează în mod direct obiectul sau persoana la care se referă, și nu este un simplu mijloc de împrumut prin care se îmbogățește vocabularul.

Georgiana Lungu-Badea definește culturemul ca fiind un „Concept complex, (care) derivă din varietatea fenomenelor și realităților pe care le desemnează. El apare în metalimbajul teoreticienilor traducerii și al traducătorilor din necesitatea de a reconsidera din perspectiva teoriilor despre traducere anumite aspecte, tradițional cercetate și studiate de lingvistică (precum conotațiile, câmpurile semantice etc.), în vederea constituirii aparatului critic adecvat acestui proces. Deoarece fac aluzie la un context extralingvistic, la o situație, culturemele pot fi istorice, culturale, literare etc.” (Lungu-Badea, 2004: 24-68)

Așadar *culturemul* este unitatea minimală purtătoare de informație culturală care nu se descompune în vederea percepției sensului și realizarea traducerii, întrucât această operație ar perturba receptarea corectă a sensului de către destinatar (cititor, traducător etc.) și, prin urmare, ar produce alterarea intenției autorului. Cercetătoarea de la Timișoara definește astfel referințele culturale:

- în raport cu un reper standardizat și exterior, cel mai apropiat posibil care să permită încadrarea cu ușurință a obiectului și să corespundă ansamblului de civilizație de referință;
- în raport cu un reper intern, adică în funcție de poziția relativă a trăsăturilor unice față de celelalte, fără să se țină cont de ceea ce este extern (Lungu-Badea, 2004: 24-68).

Obiectivul Georgianeii Lungu-Badea (2004 b), așa cum autoarea mărturisește în introducerea la volumul *Teoria culturemelor; teoria traducerii*, este acela de a propune și promova un tip de traducere culturală în cazul acelor elemente și structuri care sunt purtătoare de informație culturală. Culturemul este, în viziunea ei, o unitate monoculturală, realativă, autonomă față de traducere. În acest punct, arată Moțoc (2017: 157-158), abordarea lui Lungu-Badea și abordarea lui Molina diferă,

deoarece pentru specialistul spaniol culturile se manifestă și se actualizează în cadrul procesului traducerii, nu există în afara traducerii, în timp ce pentru traductologul român ele există și în afara procesului traductiv. Culturile sunt nimic altceva decât aceste elemente purtătoare de informație culturală, numite de alți cercetători *termeni culturali*, *aluzii culturale*, *referințe culturale etc.*

În volumul Victoriei Ungureanu (2013) realiile sau culturile sunt percepute ca niște unități lexicale și frazeologice, numite „elemente exotice, realii, cuvinte intraductibile, etnografisme, cuvinte de fundal, străinisme. Aceste unități proprii doar unui popor, vor fi cu atât mai evidente cu cât ele vor fi relevate prin metode contrastive, când vor fi supuse traducerii și vor deveni clasice prin faptul că ele constituie deja niște simboluri ale intraductibilității: *charme (fr)*, *gentlemen (engl)*, *dor*, *taină (rom)*.” (Ungureanu, 2013: 69)

Trăsăturile culturului cf. Lungu-Badea (2005) sunt următoarele:

- monoculturalitate: aparține unei singur culturi;
- relativitatea statutului de cultură este determinat de subiectivitatea emițătorului și a receptorului;
- autonomia față de traducere: cultura nu este dependent de procesul de traducere (Lungu-Badea, 2005: 67-69).

Carmen Maftai (2006) include în categoria culturilor și arhaisme sau regionalisme (*clăcași*, *boier*, *sarmale*, *piftii*, *caltaboși*, *tobă*, *parastas*, *pomelnic*, *colaci*, *colivă*), ceea ce este absolut corect. Însă corpusul de elemente realia din cercetarea lui Maftai arată clar un aspect nesesizat și neprecizat de literatura de specialitate, și anume un grad de *relativitate* în cazul unor culturi. Dacă în privința tipologiei culturilor există mai multe categorii, ordonate după diverse criterii, s-ar putea opera, la fel de bine, o divizare a culturilor în *culturi absolute* (lexeme care au întotdeauna, în orice context traductologic, calitatea de cultură), respectiv *culturi relative* (adică lexeme realia care-și revelează statutul doar în anumite contexte traductologice). Exemple perfecte pentru culturile relative ar putea fi câteva din gastronomiile selectate de Maftai (2006): *mămăligă*, *caltaboși*, *tobă*, *sarmale*, care pot funcționa drept culturi în traducerea din română în limba engleză, franceză, norvegiană etc. (culturi în care preparatele culinare respective nu sunt cunoscute, deși pentru *mămăligă* există preparatul și termenul echivalent *polenta*, preluat din italiană în engleză), dar ele nu sunt culturi în contextul unor traduceri interlinguale est- sau central-europene: *sarmaua* este un preparat cunoscut de mai multe culturi gastronomice central- și est-europene, prin urmare există termeni echivalenți (ma. *töltöttkáposzta* care a generat forma calchiată *stuffed cabbage* în limba engleză). *Caltaboșul* este un preparat binecunoscut gastronomiei din Bazinul Carpatic, prin urmare traducerea termenului în limba maghiară (*májashurka*) sau germană (*Leberwurst*-ul sașilor și șvabilor) nu ar pune probleme deosebite, termenul *caltaboș* este cultură în traducerea româno-engleză, dar nu este un cultură în traducerea româno-maghiară.

În ceea ce privește literatura de specialitate traductologică maghiară, există și acolo numeroase contribuții, pe care vom încerca să le prezentăm sintetic.

Kinga Klaudy (2006: 21) definește realiile în sens restrictiv, ca fiind obiectele care sunt specifice unei culturi, date (mâncăruri, băuturi, vestimentație etc.), cunoscute unei colectivități, dar necunoscute alteia. În această accepțiune lexemul *reália/realia* este sinonim al lexemului *kultúrszó/cuvânt cultural, culturem*, arată Klaudy-Simigné Fenyő (2000: 50). Specialiștii maghiari includ în categoria acestor lexeme *realia* sau lexeme culturale frazele (*angolosan távozik/to take French leave* – tradus prin transformare totală), elementele deictice, sintagmele legate de ranguri, funcții, statut social, sintagme onorifice precum lexemele prin care se desemnează în limba maghiară statutul femeilor căsătorite (*Kászonyiné Kakas Hanna/Mrs Kászonyi* – tradus prin omisiune și adaptare), denumirea unor premii (*Kossuth díj/Kossuth Prize* sau *premiul Kossuth*).

Realiiile lingvistice și culturemele lingvistice sunt tratate drept sinonime relative și definite ca fiind lexemele care desemnează realitățile caracteristice unui grup anume, care au un sens conotativ și afectiv-emoțional specific și care, datorită bagajului cultural comun, trezesc asociații similare la membrii grupului sau comunității. Realiiile se situează la punctul de interferență, de convergență dintre cultură și limbă. La nivelul *langue* aceste lexeme nu au echivalente în celelalte limbi, dar la nivelul *parole* traducătorii reușesc să stabilească, să identifice acele lexeme care pot servi drept traduceri ale acestora. Realiiile mai sunt numite în limba maghiară lexeme non-echivalente (*non-ekvivalens lexika*) sau *elemente lexicale dependente cultural* (*kultúrafüggő elem*) (cf. Forgács, 2004; Honti, 2011).

Tamás Farczádi Bencze (2011) prezintă o panoramă a reflecțiilor teoreticienilor maghiari în tematica realiilor și culturemelor. Astfel, el citează studiile lui Erzsébet Forgács (2002. *A reáliák fordítási nehézségeiről szépirodalmi szövegekben. Magyar-német kontrasztív vizsgálat/Despre dificultățile traducerii culturemelor în texte literare. Studiu contrastiv maghiar-german*, in *Fordítástudomány*, 4/2, 63-82, sau 2004. *Reáliák és fordításuk Garaczi László műveiben/Culturemele și traducerea lor în operele lui László Garaczi*, in *Fordítástudomány*, 6/2, 38-56) precum și studiul lui Endre Lendvai (2005. *Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében/Abordări ale culturemelor în traductologia maghiară contemporană* in Dobos Csilla. Kis Á. Lengyel Zs. *Mindent fordítunk és mindenki fordít. Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*, Bicske: SZAK kiadó Kft, 67-71), Albert Vermes (2004. *A relevancia-elmélet alkalmazása a kultúra specifikus kifejezések vizsgálatában/Utilizarea teoriei relevanței în analiza culturemelor*, in *Fordítástudomány* 6-2, 5-17) sau studiul semnat de Zsuzsa Valló (2000. *A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák/Dimensiunile pragmatice ale traducerii și realiile culturale*, in *Fordítástudomány*, 2/1, 34-55)²⁶.

26 În afară de aceste titluri, se mai pot menționa următoarele studii: Simigné Fenyő S. 2006. *A fordítás mint közvetítés*. Miskolc: Stúdium Rendezvények és Nyelvtanfolyamok. Simigné Fenyő S. 2007. *A fordítás mint nyelvi, kulturális és politikai közvetítés*. Miskolc: A Miskolci Egyetem Habilitációs Füzetei Társadalomtudományi Habilitációs Tanács. Tellingner, D. 2003. *A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből*. In *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám 58-70.

Forgács (2002, 2004) extinde sfera semantică a termenului *realia* și include expresiile frazeologice și paremiologice. Valló (2000) extinde și mai mult semantismul termenului, afirmând că întregi construcții textuale, cântece, piese literare pot fi considerate realii, dacă sunt purtătoare de conotații emoțional-culturale pentru o comunitate dată. Valló include în cadrul lexemelor realia și sintagmele care dau expresie cunoștințelor sau experienței membrilor unei culturi date, sintagme care au o semnificație specială în cadrul și contextul cultural respectiv. Definiția dată de Valló (*realiile = lexemele care exprimă experiența, cunoștințele, obiectele, noțiunile, conceptele, schemele sau modelele emoționale și mentale care au o semnificație particulară într-un context cultural dat*) este prea permisivă și elastică, afirmă Farczádi (2011: 77) lărgind prea mult sfera de curpindere a termenului. Albert Vermes (2004) definește realiile drept lexeme care desemnează referenți cu specific cultural, referenți care fac parte din bagajul cognitiv și cultural al unui grup dar nu fac parte din bagajul cognitiv al celui alt grup.

Lendvai (2005) în schimb revine la definiția clasică a termenului *realia* (aidoma sensului circumscris de Forgács), precizând că este nevoie de o reterminologizare a conceptului: astfel realia ar putea fi definit ca un concept cu un câmp semantic alcătuit din cercuri concentrice: în centru se află realiile lingvistice, urmate spre exterior de termenii cu specific cultural și expresiile frazeologice cu semantism cultural.

Un studiu metaanalitic foarte bun, prelucrat și utilizat de către Farczádi Bencze Tamás (2011) este acest articol semnat de Lendvai Endre *Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében/Abordări ale culturilor în traductologia maghiară contemporană*, în care autorul descrie și prezintă opiniile lui Nándor Papp (2004. *Terminológia és reáliák*. In Dróth Júlia. *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő, Szent István Egyetem, pp. 79-90), Zsuzsa Valló (2000), Erzsébet Forgács (2002), Albert Vermes (2004), Péter Iván Horváth (2004. *Közigazgatási reáliák a hiteles fordításban/Cultureme administrative în traducerea autorizate*, in *Fordítástudomány*, 2004. VI/2, pp. 38-57), Dusan Tellingner (2003. *A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből/Traducerea culturilor din perspectiva competenței culturale a traducătorului*, in *Fordítástudomány*, 2003. V/2, pp. 58-70) și Tünde Wallendums (2003. *Kulturális reáliák fordítási megoldásairól a pizzanevek tükrében/Soluții de traducere a culturilor în cazul denumirilor legate de tipurile de pizza*, in *Fordítástudomány* 2003. V/2, pp. 71-79).

La Papp (2004) se cuvine remarcată observația pertinentă privitoare la existența îndelungată nu a unor principii sau metode, ci a unei filosofii a traducerii, care a făcut posibilă acea adaptare pragmatică asimilantă, operantă până în secolul al XIX-lea, care a făcut posibilă traducerea unor nume proprii care, fiind realii, azi nu s-ar mai traduce (exemplul cel mai faimos fiind traducerea numelui lui Jules Verne în *Verne Gyula*)²⁷.

27 O practică asemănătoare există și în traductologia română, de exemplu românizarea numelui Mauriciu Jókai.

La Zsuzsa Valló (2000) Lendvai scoate în evidență extinderea sferei semantice a termenului *realia*, care cuprinde în opinia specialistului maghiar nu doar unități ale lumii obiectuale, ci entități din planul conceptual, valoric, afectiv, etic relațional etc., deoarece efectul culturii nu se rezumă la planul obiectelor sau fenomenelor fizice, ci și la planuri mai profunde, mai subtile. O altă idee a lui Valló, apreciată de Lendvai se referă la necesitatea clarificărilor de ordin metalingvistic și denominativ (respinge varianta *kulturális reália/realia culturală* pentru că este tautologică).

În cazul studiilor lui Forgács (2002, 2004) Lendvai face o selecție a frazelor pe care autoarea le include în categoria realiilor maghiare, precizând că unele dintre ele sunt într-adevăr culturilemele tipice maghiare (*szaloncukor, kisdobos, nyilas*) dar altele nu (*pongyola, középáder, csósz*), iar precizarea limitelor noțiunii *realia* ar fi binevenită. Precizăm că realiile descalificate după Lendvai acoperă realități care nu aparțin exclusiv culturii maghiare, *pongyola* fiind, de fapt, un capot sau rochia de casă (sensul conotativ fiind acela de *neîngrijit, pocit* de exemplu *pongyola stílus/stil neîngrijit*), *középáder* este o reminiscență a limbajului administrativ socialist-sovietic, însemnând *cadru mediu* (cadrele medii din sănătate sunt asistentele, cadrele medii din învățământ sunt institutorii și învățătorii). De remarcat, în acest sens, conservativismul limbii române, care încă păstrează și utilizează aceste lexeme. Limba maghiară standard din Ungaria utilizează deja de ceva vreme substantivul *pedagógus* pentru a desemna *cadru didactic* sau *egészségügyi szakdolgozó* pentru *cadru medical*, dar varianta limbii maghiare utilizată în Transilvania folosește încă formele calchiate după modelul românesc: *egészségügyi káder/tanügyi káder (cadru medical/cadru didactic)*.

Vermes (2004) propune înlocuirea termenului *reália/realia* prin sintagma *kultúr-specifikus kifejezés/expressie cu specific cultural*. Din nou, o parte a exemplurilor furnizate de Vermes intră în categoria culturilemelor maghiare (*Bolyai/ un matematician maghiar, Belváros/Centrul capitalei, ÁVÓ/abrevierea numelui organului care corespunde Securității din anii 1950, keserves/dans sau cântec de jale, kuruc/curuț, haiduc sau răsculat în timpul răscolei lui Rákóczi Ferenc al II-lea de la începutul secolului XVIII, labanc/lobonț sau soldat al armatei imperiale în timpul răscolei de la începutul secolului XVIII*), în timp ce altele nu (*kocsma/cârciumă, harisnyaszem-felszedő/meseria de remaiator ciorapi*).

Horváth (2004) încearcă să găsească linia care desparte termenii tehnici din limbajul administrativ de realiile din același limbaj, în timp ce Tellingner (2003), urmând linia lui Vlahov și Florin, include în categoria realiilor numele cu valoare simbolică și apelativele. Wallendums (2003, apud Lendvai 2005) vorbește de o modificare de statut în cazul substantivului comun *pizza*, în timp ce dintre denumirile diferitelor tipuri de pizza doar cele autentice, italiene pot intra în categoria culturilemelor.

Lőrincz (2018) definește realiile ca elemente culturale și socioculturale specifice aparținând limbii sursă, care nu pot fi traduse într-o altă limbă, deoarece nu au un echivalent al limbii țintă adecvate, cum ar fi nume proprii, nume personale, nume de animale, de instituții, titluri de ziare, reviste și filme etc. Lőrincz (2018:

174) afirmă de asemenea că ceea ce numim culturileme (concepte culturale, istorice-sociale speciale sau expresii culturale ale limbii sursă) aparțin domeniului mai mare al realiei.

Nu există o definiție unanim acceptată a termenului realia, există definiții mai restrânse (doar lexeme referitoare la mâncăruri, vestimentație, obiecte speciale cf. Klaudy) sau mai permissive (care includ și lexemele legate de istorie sau religie). Kinga Klaudy (1999) crede că realiile sau culturilemele au patru funcții majore, care acționează sincretic:

- funcția dramatică (*dramaturgiai szerep*), prin care se revelează statutul și poziția socială a personajelor;
- funcția emoțională sau afectivă (*hangulatteremtő funkció*) prin care se creează coloritul local;
- funcția informativă (*ismeretterjesztő funkció*), realiile transmit informații legate de stilul de viață, obiceiurile, obiectele utilizate de membrii culturii;
- funcția interculturală (*kultúraközvetítő szerep*), prin care se atenuează lacunele sau golurile comunicaționale dintre cultura sursă și cultura țintă.

Aspectele culturale au primit diferite denumiri de-a lungul timpului. Isabel Cómite Narváez și José María Valverde Zambrana revizuiesc și istoria conceptului a ceea ce numesc *aspecte culturale*, prin enumerarea contribuțiilor lui Nida (1945), care vorbește despre *cuvinte străine cultural/cultural foreign words*, conceptul de *culturem/cultureme*, introdus inițial de Oksaar (1988), preluat de Reiss și Vermeer (1984/1996), Nord (1997) și revizuit de Katan (2009), *cuvintele culturale* sau *termenii culturali/cultural words, cultural terms* ale lui Newmark (1991), termenul *realia* creat de Vlahov și Florín în 1970, pentru a se referi la realități puternic asociate cu un anumit spațiu cultural, termen care a fost folosit și de alți autori precum Coseriu, cf. Cómite Narváez), conceptul mai larg *presupoziții/presuppositions* utilizat de Nida și Reyburn (1981), *conceptele specifice culturii/culture-specific concepts* ale lui Baker (1992, 1995), termenul lui Foreman (1992): *referințe culturale/cultural references* (care include lexicul marcat cultural, dar de asemenea, simboluri, icoane, gesturi etc.), *cultural bumps* ale lui Leppihalme (1995), *segmente marcate cultural/culturally marked segments, referințe legate de cultură/culture-bound references* utilizate de Mayoral și Muñoz (1997), *elemente specifice culturii/culture-specific items* ale lui Franco Aixelá (1996) etc. (cf. Cómite Narváez – Valverde Zambrana, 2014: 72) Însă specialistul spaniol introduce deja ideea relației sinonimice dintre unitățile sus-menționate și noțiunea de *culturem*, când afirmă că o altă etichetare este *cultureme*, introdus deja în anul 1958 de Oksaar, urmat de Vermeer (1983), Nord (1997) și Hurtado Albir (2001).

Prin urmare, credem noi, culturilemele sau realiile sunt acele unități lingvistice care sunt purtătoare de informație culturală, fac parte din cultura despre care furnizează informații, o descriu sau definesc un segment din acea cultură, sunt legate de cultură și sunt înrădăcinate în ea, au un semantism care trezește asociații legate de cultura respectivă. În acest volum vom subsuma termenului

de *culturem lingvistic* acele sintagme (cuvinte, combinații de cuvinte, expresii) care se referă la existența etnică, culturală a unei populații date, toate elementele lingvistice ce țin de cultura materială, spirituală, administrativă, comunicațională a acelei populații sau comunități:

- termeni și sintagme legate de gospodărie, casă, loc de trai, domiciliu (*pagoda, jurta/iurtă*);
- mijloace de transport (*riksa, gondola*);
- evenimente specifice (*târg de fete*), detalii legate de viața socială, obiceiuri (*paperude, colindat*);
- sărbători, cultură și artă, tradiții (*Crăciun/Christmas/Karácsony, Hanuka, Mikulás/Sf. Nicolae, karácsonyfa/pom de Crăciun, Paște, Easter/Pâques/Húsvét, Rusalii/Whitsun, Whitsuntide/Pentecôte/Pünkösöd*);
- elemente etnografice (*doină*), vestimentație (*kilt, catrință, ie, părta/un obiect vestimentar purtat în cap de fetele necăsătorite*);
- sentimente și emoții ce țin de *paideuma* sau sufletul supraindividual al popoarelor (*dor*);
- unități de măsură (*pound/font*); monede (*fillér/o monedă cu valoare mică*);
- gastronime (*tortilla, kürtőskalács/cozonac secuiesc, rántott csirke/pui prăjiți pane, galuska/găluște făcute din ouă și griș, puliszka/mămăligă, gomolyasajt/un tip de cașcaval, szilvás gombóc/găluște cu prune, pecsenye/carne prăjită într-un mod special*);
- băuturi (*grog, pálinka/un fel de rachiu*);
- denumiri geografice (*plai, preerie*);
- profesii (*serpa, cowboy²⁸, bojtár/boitar*);
- etnonime regionale sau dialectale (*moț, moroșan, palóc, vasas németek, drótos tótok*/denumiri arhaice ale unor grupuri etnice de pe teritoriul Ungariei, substantive însoțite de adjective care se referă la profesiunile practicate de aceste etnii);
- administrație (*canton, shire, ținut, járás/plasă, vármegye/district*);
- ranguri sau funcții politice (*țar, faraon, tory, lord*), sau militare (*huszár, dragonos*/denumirea arhaică a unor ranguri);
- denumirea regională sau dialectală a unor categorii sociale (*răzeș, iobag, boier, jobbágy/iobag, hétszilvafás nemes/mic nobil*);
- simboluri politice sau culturale, denumirea unor instituții, organizații (*Union Jack/drapelul național al Regatului Unit, Taj Mahal, Duma, Bundestag*);
- geografie (*canyon, stepa, taiga*);
- locurile sau entitățile cu un simbolism special (*Loch Ness, Macondo*);

28 În mod interesant, deși în cultura maghiară a existat cândva o profesiune oarecum similară profesiunii cowboy (*hajdú*, cei care se ocupau cu creșterea, mănatul, vânzarea etc. cirezilor de vaci în pusta maghiară), în traducere nu se folosește termenul, resimțit prea arhaic pentru a înlocui termenul anglo-american.

- lexeme legate de existența arhaică, patriarhală (*furulya/fluier, kunyhó/un tip de domiciliu aflat undeva între colibă și căsuță*) sau dimpotrivă, cosmopolită a unei comunități, realiile vieții urbane sau rurale (*maidan, mahala, csuklós autóbuz/un tip de autobuz, átszállójegy/bilet de călătorie care permite tranzitul de pe un mijloc de transport pe altul*);
- expresii legate de fenomene ale naturii (*aurora borealis, fata morgana/délibáb*);
- lexeme legate de viață militară, istorie (*iatagan, legiune*);
- mitologie (*ielele, Muma Pădurii/Vasorrú Bába, táltos/vraci*);
- expresiile palimpsest, trimiterele intertextuale (*zăpezile de altădată* retraduse în franceză va fi întotdeauna *les neiges d'antan*, și nu *d'autrefois*, iar în maghiară *tavalyi hó*);
- modalități de adresare, formule de salut sau de relaționare socială, urări de bine, imprecații, acte de vorbire declarative etc. (*How do you do, Doamne ajută, Adj` Isten*);
- interjecții și expresii onomatopeice, sunete din natură (ro. *cotcodac/ma. kotkodács, zbâr*) și sunete scoase de om în mod voluntar (ro. *ihî/ ma. ühüm*, ambele echivalând cu un răspuns afirmativ);
- interpretarea sunetelor scoase de organisme vii în mod involuntar (de exemplu verbele referitoare la sunetele scoase de animale: ro. *pisica miaună/ma. a macska nyávog* sau de cele legate de corpul uman: *hapciu/hápcsi*);
- antroponime și toponime, personaje literare sau nonliterare celebre (*Harry Potter*);
- unități idiolectale și sociolectale (elemente sociolectale, detalii legate de accent, elemente de argou, vorbirea colocvială sau eufemistică);
- lexeme legate de comportamente sociale (*tranzhumanță, pelerinaj, gentry, metrosexual, DINKI/double income, no kid* etc.);
- expresii verbale paremiologice, zicători, textele scurte pentru copii, formule fixe, comenzi etc.

Adoptăm așadar o abordare mai largă a conceptului *culturem*, și propunem o diviziune mai simplă a culturemelor în cultureme antropologice, cultureme sociale, cultureme discursiv-comunicaționale și cultureme naturale. În această accepțiune mai largă a termenului, pe care o avem în vedere, intră lexeme simple, lexeme compuse sau sintagme și chiar texte foarte scurte (ro. *Melc, melc codobele/ ma. Csiga-biga gyere ki*), după cum intră substantive comune și substantive proprii, unități lingvistice, antropologice, sociale, culturale etc.

Precizăm, totodată, că nu toate numele proprii, expresiile frazeologice, mici cântece sau poezii, și nu toate proverbele intră în categoria culturemelor, doar acelea care sunt specifice unei culturi date și transmit informații, sentimente legate de ea, au un simbolism special (un exemplu de proverb cu statut de *culturem* ar fi proverbul maghiar *Több is veszett Mohácsnál* (în traducere literală: *mai mult am pierdut noi/ a fost pierdut la Mohács/în lupta de la Mohács*) face trimitere la lupta de la Mohács, unde armata Regatului maghiar a fost înfrântă de soldații

sultanului Suleiman. Multe din exemplele identificate de noi (vezi Nagy 2015 b) sunt incluse, de către Magda Jeanrenaud (2006: 146) în categoria onomasticii care se întinde pe trei domenii: antroponimia (studiul numelor proprii), toponimia (investigația asupra numelor de locuri), și cel de-al treilea, axat pe referenții culturali (sărbători, instituții etc).

Având în vedere faptul că limba se află într-un proces de schimbare continuă (*mutability*), domeniul realităților și etnoculturilor se schimbă și el: dispar unele realități, unele persoane (mărfuri, numele unor branduri, lanțuri de magazine, ziare, partide politice, numele conducătorilor etc.) și se creează altele noi. Și din acest motiv traducerea unei opere literare nu oferă niciodată un text final și perfect, orice traducere putând fi urmată de alte traduceri, posibil mai bune, fiecare epocă putând aduce alte lecturi, alte interpretări și implicit alte traduceri. Trebuie să precizăm însă că aceste noi traduceri nu invalidează traducerea anterioară.

Tipologia culturilor sau realităților

V. Skalkin a oferit o taxonomie a etnoculturilor, pe care le numea realități, schițând astfel o concepție mai extinsă a sferei semantice a termenului. Așadar, Skalkin a enumerat următoarele categorii de etnoculturi:

1. lexeme referitoare la realități din sfera producției, a vieții socioculturale și cotidiene;
2. noțiuni abstracte din sfera producției, a vieții socioculturale și cotidiene, precum evenimente istorice, tradiții, sărbători;
3. denumiri ale structurilor statale, sociale, tehnice sau economice;
4. mărfuri, creații sau produse ale activităților tehnice, artistice, juridice sau de cercetare;
5. toponime;
6. antroponime, numele unor personaje reale sau ficționale cunoscute de toată țara;
7. persoane cu funcții în diverse organizații, membrii unor mișcări, locuitorii unor localități, orașe (Skalkin, 1976 apud Tellinger, 2005: 124)

O altă taxonomie a școlii ruse de traductologie vine din parte perechii de autori J. Vereșciagin și V. Kostomarov (1976), care au făcut o clasificare a termenilor fără echivalent, apreciată ca reprezentând circa 6-7% din vocabularul activ al limbii ruse. Vereșciagin și Kostomarov încorporează lexemele fără echivalent și cuvintele conotative, propunând următoarele categorii:

1. sovietisme;
2. cuvinte care reflectă realități sovietice;
3. cuvinte referitoare la existența cotidiană și obiectele acesteia;
4. frazeologisme (lexemele istorice, arhaisme sau termenii din slava veche);

5. lexemele legate de folclor;

6. cuvintele rusești de origine nerusă (*taiga, hetman*) (Vereșciagin și V. Kostomarov 1976 apud Tellinger, 2005: 124).

Slovacul Josef Sipko, specialist în limba rusă, are o abordare largă a termenului *realia*, aidoma abordărilor sus-menționate. Acesta concepe realiile ca fiind lexeme referitoare la:

1. antroponime și numele unor personaje literare;

2. lexemele care denumesc diferite realii (obiecte specifice unei comunități): denumiri administrative, profesioni, monede, unități de măsură, mâncăruri, băuturi);

3. apelative și expresii afective (Sipko, 1999 apud Tellinger, 2005: 124-125).

Taxonomia bulgarilor S. Vlahov și S. Florin (1980) a reușit să facă o carieră în traductologia internațională, fiind până azi considerată punctul de plecare al celor mai multe abordări ulterioare. Taxonomia celor doi se concentrează în jurul a trei coordonate fundamentale: realii geografice, realii etnografice și realii socio-politice. Fiecare categorie are și subcategoriile, care la rândul lor, includ mai multe subgrupe (de exemplu în categoria realii etnografice intră realiile vieții cotidiene, realiile legate de muncă, de viața artistică și culturală, realiile etnice, unitățile de măsură și monezile) (Vlahov-Florin, 1980: 51-69). Există, prin urmare, în taxonomia lui Sergej Vlahov și Sider Florin (1970: 438) patru categorii majore de culturile: a. geografice și etnografice, b. folclorice și mitologice, c. din viața cotidiană, d. socio-istorice. Categoriile de realii sau culturile (cf. Vlahov și Florin apud Honti: 2010) sunt următoarele:

1. Realii geografice:

– formațiuni geografice naturale: *preeria, Magyar Alföld (Câmpia Maghiară)*;

– obiecte geografice artificiale, clădiri: *Múzeum, Ludovika, Fivészker*;

– nume endemice (fitonime și zoonime specifice unei arii restrânse): *ciprus, babérfa (chiparos, dafin)*;

2. Realii etnografice:

– realiile vieții cotidiene: mâncăruri și băuturi (*töröknéz, halva, medvecukor, diákbrak, szentjánoskenyér*) (*miere turcească sau nugat, halva, zahăr glazurat, amestec de seminte și fructe uleioase roșcove*), vestimentație (*felöltő*) (*pardesiu*), domiciliu, mobilier și menaj (*lópokróc*) (*pătură confecționată din păr de cal*), mijloace de transport (*lővonat, komfortáblí*) (*mijloace de transport trase de cai*);

– realiile muncii: denumirea unor meșteșuguri, denumirea unor unelte (*srófhúzó, spárga*) (*racletă, sfoară*), nume legate de organizarea muncii, materiale (*viaszkosvászon*) (*mușama*);

– realii artistice și culturale: muzică și dans (*csárdás*) (*ceardaș*), instrumente muzicale (*zongora-verkli*) (*un pian mobil*), teatru și actanți, sărbători și jocuri (*méta*), tradiții, obiceiuri, ritualuri și actanții la acestea;

– realii etnice: etnonime, porecle (*pocok*) (*guzgan*), denumiri legate de locul de proveniență (*alföldi*) (*provenit din câmpie, câmpean*);

3. Realii socio-politice:

- administrație, organizare statală: unități administrative, localități, părți ale localităților (denumirea districtelor: *Józsefváros, nagy dűlő*);
- puterea politică: organe de conducere, persoane de conducere;
- viața politică: activitatea politică și participanții la ea, organizații sociale și membri, mișcări sociale și participanții la ele, ranguri, titluri și apelative (*pedellus*) (*pedagog*), instituții educative, clase, pături și caste sociale, simboluri politice;
- realii militare: unități militare, armament (*tomahawk*), vestimentație militară, ranguri și funcții militare (*közlegény*) (*soldat*).

Lipsește din această taxonomie numele proprii, numele personajelor literare, lexemele legate de mijloace de plată (*krajcár, penny*), cuvintele onomatopice (*tülkölni*), cele legate de comportamente sociale (*gigerli, metrosexual*), arhaisme (*ladik*) (*barcă*), idiolecte, sociolecte, formulele fixe (comenzi, saluturi, expresii pragmatice): *Hapták/Habt acht, Indulj, Marş*.

Compartimentarea elementelor culturale în taxonomia lui Ungureanu urmărește fidel categoriile lui Vlahov și Florin, deoarece ea vorbește de următoarele tipuri:

- realii geografice: *stepă, secvoia, prerie* etc.
- realii etnografice, care reflectă modul de viață, mâncăruri: *spaghetti, pizza, mămăligă*, vestimentație: *sombrero, mocasini, opinci*, cultura și arta: *horă, trubadur, mărtisor, menestrel*;
- realii socio-politice, care cuprind denumiri ce se referă la aspecte administrativ-teritoriale, mișcări și partide, etc. „Dificultatea clasificării realităților ține de însăși conceptul de realie. Prin realie noi putem înțelege conceptul fenomenului caracteristic istoriei, modului de viață și culturii, iar limba definind acest concept și fenomen. Dar la fel de important este de menționat, că realia este nu numai un fenomen al realității, dar are și o referință specifică, reflectată în conștiință și gândire.” (Ungureanu, 2013: 70)

O altă clasificare a realităților o propune și lingvistul rus A. Reformatski (apud Ungureanu, 2013: 70) și anume: 1. Cuvinte ce se referă la nume de persoane, 2. Monede, 3. Funcții și denumiri pentru persoane, 4. Detalii de costume și podoabe, 5. Mâncăruri și băuturi, 6. Adresări și titluri.

Newmark (1988) oferă o listă care cuprinde tipurile de cuvinte culturale. Astfel există lexeme legate de cultură în domeniile:

- ecologiei: nume legate de floră, faună, vânt, câmpuri, formațiuni geografice etc.;
- al culturii materiale: mâncare, îmbrăcăminte, tipuri de case, așezări umane, forme de transport etc.;
- al culturii sociale: muncă, relaxare;
- al organizațiilor, al obiceiurilor: concepte politice sau administrative, concepte religioase, fenomene artistice etc.;
- domeniul gesturilor și al obiceiurilor.

În accepțiunea lui Molina (apud Moșoc, 2017: 159-160) există următoarele categorii de culturile:

- culturile ale mediului natural (denumiri din floră, faună, fenomene atmosferice, climatice, peisagistice – naturale și artificiale – toponime, ecologice etc.);
- culturile ale patrimoniului cultural (numele de personaje și personalități, evenimente istorice, religioase, festivități, obiceiuri, credințe, folclor, opere sau monumente emblematice, nume proprii, obiecte, ustensile, instrumente legate de muzică, magie, exploatarea pământului, pescuit, vânat, activități arhaice, comportamente culturale, realii folclorice sau mitologice în terminologia lui Vlahov);
- elemente ale culturii sociale (convenții sociale, formule de politețe, de salut, de adresare, mâncare, vestimentație, valori morale, sisteme politice, legale, educative, meserii, monede, unități de măsură etc.);
- culturile lingvistice (antroponime, transliterații, proverbe, cultura paremiologică, asociații simbolice, interjecții, insulte, blasfemii etc.).

Taxonomia termenilor cu specific cultural/referințele culturale va include, după Chifane (2011: 31) o multitudine de alte elemente după cum urmează:

- referințele la mitologie și credințele populare (de exemplu numeroasele proverbe și zicători din basmele populare românești), elemente traduse de obicei prin note de subsol sau traducerea acestora prin intermediul unui obicei similar din cultura țintă);
- elemente legate de cadrul istoric, religios și politic, traduse prin note de subsol (de exemplu Daniel Defoe – *Robinson Crusoe* (1964) traducere de Petru Comarnescu și Jonathan Swift – *Călătoriile lui Gulliver* (1985) traducere Leon Levițchi și Andrei Brezianu);
- denumiri legate de clădiri și mobilier casnic, tipuri de mâncare (Keeneth Grahame – *Vântul prin sălcii* (1995) traducere de Frida Papadache);
- obiceiuri și practici, joacă și jocuri (J.K.Rowling – *Harry Potter și piatra filosofală* (1997) traducere de Ioana Iepureanu);
- floră și faună (Emil Gârleanu – *Din lumea celor care nu cuvântă* (1997) și Charles Dickens – *Marile speranțe* (1973) traducere de Vera Călin);
- antroponime, toponime (Daniel Defoe – *Robinson Crusoe* (1964) traducere de Petru Comarnescu și Charles Dickens – *Micuța Dorrit* (1987) traducere de Niculai Popescu);
- unități de măsură (Daniel Defoe – *Robinson Crusoe* (1964) traducere de Petru Comarnescu și Jonathan Swift – *Călătoriile lui Gulliver* (1985) traducere Leon Levițchi și Andrei Brezianu) și expresii idiomatice.

Clasificarea culturilor se poate face după mai multe criterii, afirmă Georgiana Lungu-Badea (2012).

După criteriul formal există:

- culturile simple: lexii simple (nume comune sau nume proprii), lexii compuse: *colivă, cornecul, chrysantheme, Elysee, Fătălăul, Feuillants, optimisme, Polichinelle, Procust, Freron, sauna, mistral, White House, Halloween.*

– culturile compuse: sintagme și unități frazeologice: *raison suffisante*, *engl. fish and chips*, *Trece ca Vodă prin loboda*, *Dar eu cu cine votez?* (Caragiale) ori expresii palimpsest (*coup de pub* după *coup de théâtre*; *Au bonheur des ogres* (D. Pennac) după *Au bonheur de dames* (Zola); *Science please!* (titlu de emisiune difuzată pe canalul Discovery după *Si lent please!*) sau *Drink positive!* după *Think positive*, în publicitatea la băutura răcoritoare *Lipton*, *Lipton ice tea*, *drink positive*.

După criteriul funcțional există:

– culturile istorice: actualizează relația dintre emițător și epoca sa (*optimism/Voltaire*; *limbă/popor*). „Această accepție, arhaică azi, îi conferă valoare de cultură cuvântului limbă, care avea o reprezentare clară în trecut, „popor, vorbitor al unei limbi”. În limba română actuală, se impune traducere internă, glosarea sau nota de subsol. Arhaismele ar putea fi considerate culturile istorice, iar în traducerea interlinguală găsirea arhaismului echivalent ar fi o soluție traductivă externă anevoioasă, dar și arhaizant-naturalizantă care, chiar dacă ar garanta o atmosferă culturală veche în LT, nu ar asigura echivalența istoricitatea TS. De exemplu: fr. *louis d'or*, redat de Șăineanu prin *napoleon*, „veche monedă franceză de aur în valoare de 20 de franci, cu efigia lui Napoleon I și, mai târziu, cu cea a lui Napoleon al III-lea” (DEX), în loc de *ludovic*, *-i* sau *scud*, *-zi de aur* (monedă pusă în circulație în 1640, de Ludovic al XIII-lea produce nu numai o alunecare de sens ci și un sens fals, prin modificare referențelor monarhie/imperiu.” (Lungu-Badea, 2012: 54-56)

– culturile actuale: „Expresia *engl. fish and chips* este puternic marcată cultural, astfel că greu se poate găsi o soluție de traducere potrivită, cu excepția traducerii iconice (împrumut, calc sau traducere literală, „pește și cartofi prăjiți”). Dacă expresia are doar valoare indicativă însă, traducătorul poate opta, după context, la formule traductive care să îndeplinească aceeași funcție. Alteori, traducătorul are în vedere un simbol din CT care ar influența în egală măsură destinatarul, datorită obiceiurilor (ticurilor, preferințelor) culinare ale vorbitorilor LT, caz în care traducătorul poate reda printr-o echivalență dinamică ori pragmatică unitatea de tradus sursă.” (Lungu-Badea, 2012: 54-56)

Moțoc (2017, 160) remarcă în special includerea, de către Lungu-Badea, în cadrul expresiilor considerate culturile, a expresiilor palimpsest, contribuția traductologului român fiind singulară în cadrul taxonomiilor legate de culturile. Precizăm însă că includerea elementelor palimpsest în categoria realităților a fost făcută și de către Klaudy Kinga-Simigné Fenyő Sarolta în volumul *Angol-magyar fordítástechnika/Tehnici de traducere engleză-maghiară*, fără însă a le denumi ca atare, ci vorbind pur și simplu de elemente lingvistice sau trimiteri greu de înțeles pentru cititorii din cultura țintă. Exemplul pe care îl aduc specialiștii maghiari arată însă clar că este vorba de expresiile de tip palimpsest: *Kitűnő, jóízű népi mondások ezek, csak éppen az a bajuk, hogy nem léteznek a valóságban [...]. Ha csalé balra, jobbra a bakafánt vagy Asszonyosírás repcepogácsa. Most tessék elképzelni, milyen nehéz egy keresztrejtvényben rekonstruálni egy ilyen ismeretlen közmondást a hiányzó*

betűkkel/These racy proverbs of the finest colloquial flavor. Their only drawback is the fact that they have no existence in the reality [...]. The reader will sympathize with any one who attempts to reconstruct an unknown proverb from the missing letters in a cross-word puzzle. (Klaudy-Simigné Fenyő, 2000: 61)

Dobos (2014: 74) include în categoria culturilor așa numitele *realii ale generației Z*, lexeme legate de comunicarea *nativilor* sau *băștinașilor digitali* (*posztolni/a* posta; *lájkolni/* a da like; *szelfizni*), deși trebuie să remarcăm că acestea nu sunt culturi în sensul pe care l-am definit noi, ci mai degrabă creații lexicale sociolectale, aparținând jargonului unei subculturi (numit *digilect* de Veszelszki, 2011: 157-166), creații lexicale create prin împrumutarea sau transcrierea unor lexeme din limba engleză, sub formă coruptă sau nu.

Țaran Andreici (2018: 68) definește culturile drept declarații care conțin informații culturale, unități culturale, cuvinte marcate cultural. Bazându-se pe clasificarea culturilor avansate de Nagórko (2004: 136), Țaran Andreici propune următoarea taxonomie sau tipologie a culturilor:

- culturi în sens restrâns (cuvintele cheie ale culturii, cum ar fi sufixele slave, care creează substantive abstracte și, adesea, nume proprii);
- scenarii culturale, menționate în limba engleză de cuvintele scripturii. Acestea sunt interacțiuni tipice ale limbajului în diferite situații sociale, cum ar fi complimente, felicitări, dorințe, cuvinte înjurături, ipocorisme;
- stereotipuri (în special cele etnice);
- xenisme (comportament, precum și reacții lingvistice care încalcă regulile de comportament recunoscute în societate și trădează participantul în situația dată). (Țaran Andreici, 2018: 69)

„Culturile sunt înțelese de Nagórko (2004: 131-143) în două moduri: culturi în sens restrâns și scenarii culturale. Culturile în sens restrâns sunt percepute drept cuvinte cheie ale culturii (exotisme, nume proprii, simboluri naționale). Cercetătorul include categorii gramaticale culturale specifice, cum ar fi sufixele afective din sfera culturilor și morfemelor. Morfemele tipice care intră în categoria culturilor în sensul restrâns al cuvântului sunt sufixe emoționale al căror conținut are un potențial expresiv.” (Țaran Andreici, 2018: 69)

Ganoshenko (2015) oferă o prezentare a clasificării culturilor făcută de A. Bukhonkina (2002), bazată pe caracteristicile specifice ale formei lor interioare și pe specificul asimetriei interlingvistice. Cercetătorul evidențiază culturile realia, culturi denotative, culturi semnificative, culturi conotative și culturi de imagine, după cum urmează:

- culturi realia (culturi nominative), care se referă la: viața publică/socială, artă, viața de zi cu zi și rutina de zi cu zi a societății, geografie și meteorologie, religie;
- culturi denotative: implementarea lingvistică a elementelor realia se bazează pe principiul denotării, deși esența culturii ca unitate semnificativă este oarecum opusă (extinsă) față de denotativ;

– culturi semnificative: semiotizarea simbolică a unui fenomen ca semn, reflectarea lingvistică a comunicării non-verbale;

– culturi conotative, în cazul cărora trebuie menționat că o cultură este mai des conotativă și este îmbogățită cu asocieri și experiența personală a purtătorului culturii, în timp ce o cultură lingvistică în implementarea sa lexicografică are mai degrabă tendința către denotarea care sărăcește transmisia lingvistică încrucișată;

– culturi de imagine, apropiate de frazeologie și semne iconice vizuale (Ganoshenko, 2015: 3-4).

Ischenko (2012: 275) împarte realitățile lingvistice sau realitățile-unități ale traducerii în abrevieri și fraze. Din punct de vedere tematic, ele pot fi împărțite în geografice (denumiri ale obiectelor geografice și atmosferice și ale speciilor endemice) și realități etnografice (care descriu viața și cultura zilnică a națiunilor, cultura lor spirituală și materială, tradiții, religie, artă, folclor, articole legate de viața de zi cu zi, nume de rezidenți și obiecte etnice, unități valutare etc.)

Pe plan intralingvistic, Ischenko (2012) distinge realitățile proprii și realitățile împrumutate, care sunt în continuare subdivizate în naționale (cunoscut de toți cetățenii țării), locale (aparținând unui dialect), realitățile microlocale (specific localității bine definite) (Ischenko, 201: 275). Pe plan interlingvistic, Ischenko vorbește despre realitățile regionale și realitățile internaționale (Ischenko, 2012: 275).

Dacă ar fi să propunem o tipologie a culturilor, aceasta ar fi următoarea:

– **antropoculturi**: acele culturi care sunt legate de cultura și microuniversul existenței omului (casă, domiciliu, mod de trai, gastronomie, obiceiuri, vestimentație, idei și mentalități, arhitectură, profesiuni, credințe, comportamente, elemente folclorice, etnologice, mitologice, religioase, spirituale, sărbători, cultură și artă, tradiții, elemente etnografice, sentimente și emoții ce țin de *paideuma* sau sufletul supraindividual al popoarelor, lexeme legate de existența arhaică, patriarhală sau dimpotrivă, cosmopolită a unei comunități, realitățile vieții urbane sau rurale etc.;

– **socioculturi**: acele culturi care sunt legate de mediul social, politic, istoric, coordonata temporală a existenței, organizații, evenimente, personalități istorice, simboluri socio-istorice, roluri, funcții, evenimente specifice detalii legate de viața socială, obiceiuri, unități de măsură, monede, etnonime regionale sau dialectale, administrație, ranguri sau funcții politice sau militare, denumirea regională sau dialectală a unor categorii sociale, simboluri politice sau culturale, lexeme legate de viața militară, istorie, lexeme legate de comportamente sociale etc.;

– **culturi discursiv-comunicaționale**: trimiterile intertextuale, expresiile palimpsest, latinisme, modalități de adresare, formule de salut sau de relaționare socială, urări de bine, imprecății, acte de vorbire declarative, interjecții și expresii onomatopice, sunete din natură și sunete scoase de om în mod voluntar, interpretarea sunetelor scoase de organisme vii în mod involuntar, antroponime și toponime, personaje literare sau nonliterare celebre, unități idiolectale și

sociolectale (elemente sociolectale, detalii legate de accent, elemente de argou, vorbirea colocvială sau eufemistică); expresii verbale paremiologice, zicători, textele scurte pentru copii, formule fixe, comenzi etc.;

– **culturile naturale:** acele culturile care sunt legate de mediul fizic, biologic și geografic, coordonata spațială a existenței, elemente climatice, ecologice, atmosferice, floră și faună, denumiri geografice, geografie, locurile sau entitățile cu un simbolism special, expresii legate de fenomene ale naturii etc.

Notăm, apoi că oricare dintre taxonomiile enumerate mai sus le-am avea în vedere, în categoria culturilor intră elemente din toate cele trei nivele ale sistemului culturii (Vermeer, 1992: 38, cf. Munteanu, 2011: 117): *paracultură* (norme, reguli, comportamente, idei și concepte valabile pentru întreaga societate), *diacultură* (norme, reguli, comportamente, idei și concepte valabile pentru un grup specific dintr-o societate), *idiocultură* (cultura unui individ izolat). Un culturile de tip paracultural ar putea fi termenul *dor* pentru cultura română, un culturile diacultural este, de exemplu, termenul *kürtöskalács* (cozonac secuiesc) din limba maghiară, iar lexemul *moft*, în sensul în care îl folosește Caragiale sau numele proprii *Bubico*, *Trahanache* etc. fac parte din categoria culturilor idioculturale (și datorită acestor elemente ce țin de idiolectul personajelor, textul lui Caragiale este foarte greu de tradus).

Traducerea culturilor

În general în literatura traductologică se vorbește de mai multe strategii și tehnici de traducere a realităților sau culturilor. Kinga Klaudy pune problema culturilor în cartea sa *Languages in translation* (apărută la editura Scholastica, 2003) și afirmă că traducerea acestor elemente impregnate cultural nu este deloc simplă. Nu e vorba neapărat de fenomenul imposibilității traducerii, ci mai degrabă de faptul, că o traducere adecvată a acestor lexeme presupune o evaluare a cunoștințelor și capacităților interpretative ale culturii țintă de a semnifica și înțelege elementele culturale. O traducere adecvată a culturilor este și o problemă sociolingvistică, care depinde mult de posibilitățile și inventarul lexical al limbii în care se traduce. (Klaudy, 2003: 41-42)

Vlahov și Florin (1970: 438) propun șase modalități de traducere a culturilor, și anume: transcrierea, calculul, formarea unui cuvânt nou, asimilarea, traducerea aproximativă, respectiv traducerea descriptivă sau explicitarea. S. Vlahov și S. Florin (1986) consideră că două dificultăți majore apar în procesul de traducere a realității:

„1. vid lexical, adică absența echivalentului sau analogului în limba țintă, datorită faptului că nu există un obiect (referent) notat de elementul dat de realitate în realitatea cititorului limbii țintă și

2. necesitatea de a reda elementul de realitate împreună cu sensul său semantic” (Vlahov & Florin 1986: 89 apud Ketevan- Paresishvili, 2014: 10).

După Mona Baker (1992/2006: 26-42), traducătorii profesioniști ar trebui să folosească un număr de strategii pentru a se ocupa de non-echivalență (traducerea) la nivelul cuvântului cu încărcătură culturală. Printre acestea, ea menționează:

1. traducerea printr-un termen mai general;
2. traducerea printr-un termen neutru/mai puțin expresiv;
3. traducerea prin substituție culturală;
4. traducerea folosind un cuvânt împrumutat sau un cuvânt împrumutat plus explicație;
5. traducerea prin parafrază folosind un termen înrudit;
6. traducerea prin parafrază folosind cuvinte neînrudite;
7. traducerea prin omisiune;
8. traducerea prin ilustrare.

Newmark (1988) propune următoarele soluții de traducere a culturilor:

- substituția culturală (*Cultural substitution*);
- transferul sau tehnica împrumutului lexical (*Transference/borrowing technique*);
- utilizarea unui cuvânt împrumutat cu o explicație suplimentară (*Use of a loan word with an explanation*);
- tehnica explicației sau a descrierii (*Explanatory/descriptive technique*);
- generalizarea (*Generalisation*);
- neutralizarea (*Neutralisation*);
- omiterea unui element (*Omission*);
- adăugirea (*Addition*);
- modularea (*Modulation*);
- concretizarea (*Concretisation*);
- traducerea metonimică (*Metonymic translation*);
- calchiera (*Calque*);
- parafrază (*Paraphrasing*).

Olga Ignatyeva enumeră următoarele tehnici de traducere a realităților sau culturilor: transcrierea sau transliterarea, adaptarea, circumscrierea și adaptarea, care cunoaște următoarele variante: traducerea prin cuvânt analogic din limba țintă, traducerea prin cuvânt analogic străin sau distribuția de sens.

L. Barkhudarov (1975) sugerează următoarele metode de traducere a realității:

- transliterarea sau transcrierea,
- crearea unui cuvânt nou,
- traducere aproximativă,
- traducere hiponimică,
- calchiera,
- crearea unei neologisme semantice,
- înlocuirea realității,

– traducerea perifrastică (apud Ketevan- Pareshishvili, 2014: 10).

Ischenko (2012: 275) identifică următoarele modalități de traducere a realității: transcrierea sau transliterarea; neologismul (calcul, semicalcul, neologismul semantic); substituirea realiei; traducerea aproximativă (generalizarea, analogia funcțională, descrierea, explicația, interpretarea). În timp ce traduce elementul realia, traducătorul se poate confrunta cu o oarecare diferență între sistemele semantice ale diferitelor limbi. În opinia lui Ischenko (2012: 277-278), există trei tipuri principale de corespondență între unitățile lexicale ale celor două limbi:

1. corespondență completă, care este destul de rar întâlnită și care se referă la cuvinte, care au doar o semnificație lexicală în ambele limbi, cum ar fi nume proprii și nume geografice;
2. corespondență parțială în cazul în care un cuvânt din limba sursă are mai multe echivalente semantice în limba țintă;
3. absența corespondenței, când nu există echivalente semantice în cele două limbi.

Strategiile sau tehnicile lui Franco Aixelá sunt organizate într-o succesiune, trecând de la un grad mai mic la un grad mai mare de manipulare interculturală și în continuare se disting în două grupuri majore, definite drept conservatoare sau substitutive:

1. tehnici de conservare: repetiție, adaptare ortografică, lingvistică traducere (non-culturală), luciu extratextual și intratextual ;
2. tehnici de substituție: sinonimie, universalizare limitată, universalizare absolută, naturalizare, ștergere și creație autonomă (apud Cómite Narváez – Valverde Zambrana, 2014: 73-74).

Mayoral și Muñoz (1997) oferă un inventar al tehnicilor de traducere care constă în traducere consacrată, traducere validată, traducere funcțională, împrumut, parafrază, combinație de resurse, omisiune și creație (apud Cómite Narváez – Valverde Zambrana, 2014: 73-74), iar Katan (1999: 87) distinge doar trei strategii principale de traducere: generalizare, ștergere și denaturare (apud Cómite Narváez – Valverde Zambrana, 2014: 73-74).

Traducerea referențelor culturale evidențiază în același timp loc reciproc de înțelegere între culturile sursă și țintă și conștiința traducătorului despre rolul său de mediator. Michel Ballard (apud Dimitriu 2002) divide strategiile de operare în două mari categorii: păstrarea caracterului străin și explicitarea semnificațiilor, adăugându-i sau nu chei de dezlegare a sensului (adică netraducere) și cele care favorizează exprimarea sensului (adică traducere și transfer).

Lawrence Venuti (1998) vorbește în studiul *Strategies of translation* de două tipuri de strategii care se folosesc la traducerea lexemelor realia: domesticarea sau autohtonizarea (*domesticating translation*) respectiv exotizarea sau înstrăinarea (*foreignizing translation*), numită de Lungu-Badea *traducere alienantă* (2001: 45).

Tehnicile de traducere a realiiilor după Honti (2010) sunt următoarele: traducerea prin împrumut, calchiera, explicitarea, adaptarea, transformarea totală sau

parțială, omisiunea, generalizarea, transcrierea. Într-un alt studiu Honti (2011: 295) vorbește de următoarele tehnici de traducere a realiiilor: generalizarea (*generalizálás*), omisiunea (*kihagyás*) doar când realiile nu au un rol esențial în text, explicarea (*explicitáció*), transformarea totală (*teljes átalakítás*), transliterarea (*transzliteráció*), calchiera sau traducerea cuvânt cu cuvânt (*tükörfordítás*), respectiv traducerea analogică (*analógiás fordítás*), care nu este nimic altceva decât adaptarea.

Într-un studiu dedicat problemei traducerii culturemelor, Mária Szíjj (2009) pune în discuție traducerea acelor elemente aparent sau chiar intraductibile, care se referă la obiecte sau concepte necunoscute în limba țintă. Aceste elemente, numite cultureme sau realii sunt numite de autoarea studiului lexeme fără echivalent (*ekvivalens nélküli lexika*) sau elemente cu încărcătură culturală (*kulturálisán kötött nyelvi elemek*). Printre metodele de traducere în cazul culturemelor Szíjj amintește: omiterea, transliterarea, preluarea fără schimbare, generalizarea, explicarea și transformarea totală. Dintre acestea, traducătorii recurg cel mai frecvent la explicare, adică adăugarea unor elemente lexicale cu scop explicativ și generalizare sau utilizarea unui lexem cu sens mai general (Szíjj, 2009: 2). Explicarea sau adăugarea unor elemente lexicale cu scop explicativ se utilizează în special în cazul toponimelor, a fitonimelor sau a numelor de animale sau evenimente istorice care pot fi necunoscute cititorilor din cultura țintă.

Din categoria culturemelor fac parte denumirile legate de gastronomie, mâncăruri, băuturi, vestimentație, monede, unități de măsură, clădiri, ranguri, funcții, sărbători, evenimente istorice, cântece (de leagăn, de dor etc.), jocuri ale copilăriei. Traducerea acestor elemente culturale se face (cf. Burján 2010: 17) prin următoarele tehnici: generalizare, circumscriere, omisiune, notă de subsol, substituie cu un lexem analog. Dintre cuvintele care au pătruns deja în limba maghiară comună datorită traducerilor, Burján (2010) înșiră denumiri legate de funcții, vestimentație, gastronime: *szultán(sultan)*, *cár(țar)*, *maharadzsa, sejk(șeic)*, *kimonó(chimono)*, *sombrero*, *csador(ceador)*, *burka(burca)*, *pizza*, *spagetti*, *szusi(sushi)*, *csatni(chutney)*, *tortilla*, *croissant*. În cazul majorității acestora observăm utilizarea tehnicii transcrierii.

Dacă termenul *realia* are o funcție specială în ansamblul textului, nu poate fi nici omis, nici generalizat. Dintre aceste funcții speciale Burján (2010) menționează:

1. funcția dramatică: denumirea unei mărci, a unei băuturi, a unui obiect de folosință, o denumirea geografică poate contribui la caracterizarea statutului social al personajului;

2. funcția creării culorii locale: în special realiile care au intrat deja în bagajul de cunoștințe generale al vorbitorilor din mai multe culturi, pentru care lexeme precum *Ouzo* evocă instantaneu o țară (Grecia);

3. funcția informativă: în cazul textelor care prezintă diferite țări, regiuni geografice, conținând lexeme realia care informează în legătură cu specificul cultural, etnografic de acolo;

4. funcția culturală: culturile odată intrate în circuitul lingvistic prin intermediul traducerilor pot îmbogăți culturile receptoare țintă (*tomahawk, wigwan* sunt lexeme care au pătruns în cultura lingvistică europeană prin intermediul traducerii romanelor cu subiect amerindian, semnate de James Fenimore Cooper, Karl May).

În privința traducerii realiilor Mujzer-Varga (2012) stabilește două tipuri de atitudini traductoriale: o atitudine centrată pe lexeme ca vid semantic și lexical (*Hiányközpontú szemlélet*) și o atitudine centrată pe găsirea unei soluții, pe compensarea vidului prin folosirea unor soluții alternative (*Megoldásközpontú szemlélet*). Iată cum sintetizează Mujzer-Varga (2012: 59) denumirile lansate de literatura traductologică în aceste două tipuri de abordare:

Realia ca vid semantic (<i>Hiányközpontú szemlélet</i>)	Realia ca problemă traductologică cu soluții compensatorii (<i>Megoldásközpontú szemlélet</i>)
<i>conceptual/lexical gap</i> (Katan 1999)	<i>landeskonventionelles v. kulturspezifisches Element</i> (Koller 1992)
<i>culturally untranslatable item</i> (Catford 1965)	<i>cultural words</i> (Newmark 1988)
<i>„fehlende Wörter“</i> (Kautz 2002)	<i>Realienbezeichnung</i> (Lossau 1993)
<i>lacuna</i> (Vinay-Darbelnet 1995)	<i>culture-bound term</i> (Chesterman 1997)
<i>Lücke</i> (Koller 1992)	<i>Kulturspezifika</i> (Helbig 2001)
<i>non-equivalence at word-level</i> (Baker 1992)	<i>reália</i> (Valló 2002)
<i>Null-Äquivalenz</i> (Kade 1968)	<i>(Bezeichnungen)exotismus</i> (Glück 2000)

În studiul *A reáliák fordítása. Reáliák fordítása irodalmi szövegekben* (*Traducerea realiilor. Traducerea realiilor din textele literare*) Mujzer-Varga stabilește următoarele tehnici de traducere a realiilor: omisiunea (*kihagyás*), adaptarea (*adaptáció*), transliterarea (*transzliteráció*), transcierea (*transzkripció*), sau împrumutul de cuvinte (*átvétel idegen szóként*), explicitarea²⁹ (*betoldás*), traducerea parțială (*részleges megfeleltetés*), traducerea prin calchiere (*direkt fordítás* sau *tükörfordítás*) sau generalizarea (*általánosítás*).

Traducerea parțială sau traducerea unei părți din sintagma culturală este cea mai folosită tehnică. Ea se situează undeva între domesticare și exotizare. Autoarea tratează toate antroponimele și toponimele, substantivele proprii deci ca lexeme realia, prin urmare traducerea sintagmei *Rákóczi út* în *Rákóczi Road* ar fi un exemplu de traducere parțială, deși, mai nou, afirmă Mujzer-Varga (2012)

29 Numită de către Valló Zsuzsa (2002, „*Honosított angol drámák a színpadon*”. Budapest: Presszió Kft.) *traducere prin explicare* sau de către Lendvai Endre (1986, *A „Jefordíthatatlan elem” megfeleltetési lehetőségei*. Pécs. Kandidátusi értekezés) *traducere prin circumscriere, definire, comentariu adăugat sau explicarea prin adjectiv explicativ*.

substantivul comun din astfel de construcții se lasă netradus în textele literare. Cealaltă tehnică frecvent utilizată este calchiera sau traducere cuvânt pentru cuvânt, care poate însă conduce la unele lexeme hibride (de exemplu *kolbászkrém/sausage cream*). Omisiunea se poate aplica doar când ea nu afectează sensul global al textului, și trebuie urmată undeva de o compensare. Lendvai Endre (1986) numește traducerea prin omisiune *nultraducere* sau traducere nulă (*nullfordítás*). Generalizarea sau utilizarea unui termen cu sens mai general înseamnă implicit și o pierdere stilistică, neutralizarea culorii locale. În cazul evenimentelor istorice se impune tehnica explicitării (*Az orosz áttörés/ the Russian offensive of 1944*)

Cele mai frecvente tehnici de traducere a realităților, cred Klaudy-Simigné Fenyő (2000: 50), sunt generalizarea, circumscrierea sau explicitarea. Transformarea totală este aplicată atunci când există anumite diferențe de ordin pragmatic între cele două limbi sau culturi, din acest motiv *transformarea totală* este adeseori denumită (cf. Klaudy-Simigné Fenyő, 2000: 83) *adaptare pragmatică*, deși sinonimia termenilor este doar parțială sau relativă. Dintre cazurile de expresii de tip cultură care reclamă în traducere tehnica transformării totale sau a adaptării pragmatice putem include: denumirea unor băuturi sau feluri de mâncare specifice (*plum cake/kakaós sütemény*), denumirea unor jocuri pentru copii (*egg and spoon races/zsákban futás*), numele de alint sau elementele deictice cu valoare simbolică (*Maris, Julcsa* – nume sau porecle date în general servitoarelor, nume cu prestigiu mic), numele animalelor de companie (numele date câinilor, pisicilor, cailor etc.), formulele de adresare (*Sir, Mister X*), pronumele *Tu/Vous*, denumirea unor epoci istorice (*Victorian England/Anglia secolului XIX*), aforismele, frazele, proverbele fără echivalent în limba țintă, expresiile fixe cu specific cultural (*How do you do, Cheers, Here you are*), unitățile de măsură etc.

Georgiana Lungu-Badea propune un model de evaluare a traducerii culturilor, raportate la contextul extralingvistic în care se produc dar și la contextul în care se receptează (orizonturi de așteptare, lecturi plurale). Evaluarea culturilor se realizează în următorii pași:

1. reperarea culturilor în textul sursă;
2. evidențierea formelor de limbaj păstrate în limba sursă;
3. identificarea dificultății de redare în limba țintă a culturii;
4. aprecierea soluțiilor de traducere pentru care se poate opta: explicitare, omisiune, glosare, note ale traducătorului etc.

Alegerea soluției de traducere depinde de strategia adoptată. Se poate alege dintre următoarele strategii de traducere:

- strategia comunicativă (centrată pe destinatarul textului țintă);
- strategia semantică (fidelă sensului);
- strategia literală (fidelă limbii sursă);
- strategia liberă (care permite adaptări și schimbări);

– strategia culturală sau erudită (prin comentarii și observații de ordin filologic);

– strategia idiomatică (centrată pe formă și conținut).

Soluția optimă de traducere a culturilor depinde de finalitatea traducerii, finalitatea textului sursă dar și finalitatea textului țintă, de intenția auctorială, de destinatar, de datele culturale ale epocii (gust, constrângeri editoriale, comerciale, ideologice), tipul de text, arată Lungu-Badea (2004 b; 2009) „Unele culturi au valoare absolută și traducătorul este dator să o păstreze, să o gloseze, să o comenteze [...] în textul țintă printr-o analiză [...] a textului de origine și a efectelor intenționate de autor. Am definit aici traducerea culturală și, implicit, semantică. De asemenea, traducătorul poate propune un culturi, o altă referință culturală echivalentă pentru transferarea obiectului în sistemul de referințe [...]. Imaginea completă a traducerii culturilor și evaluarea traducerii acestora a scos în relief faptul că problema de transfer a culturilor nu constă în a păstra fidelitatea față de formă, adesea surprinzător de ușor de restituit, ci în a fi fidel conținutului, dar mai ales ambianței culturale în care se actualizează semnificația. Meritele traducerii ale unui același text sursă variază în funcție de obiectivul pe care și l-a stabilit traducătorul înainte de a începe traducerea. Prin urmare, finalitatea traducerii va influența alegerile pe care le va face traducătorul. [...] În încercarea de a identifica situația față de traducere se disting două tipuri de discurs: al traducătorilor consacrați (la rândul lor, valorizante și non valorizante) [...] și al non-traducătorilor (lingviști, cercetători, critici ai traducerii, de obicei traducători ocazionali).” (Lungu-Badea, 2004 b: 24-68)

Cercetătoarea de la Iași, Rodica Dimitriu, subliniază rolul esențial al traducerii elementelor culturale, dat fiind faptul, că traducerea implică nu doar o mediere între limbi, ci și o mediere între două culturi (Dimitriu, 2002: 71) Printre tehnicile de traducere a culturilor, Dimitriu însuși, după modelul propus de către Javier Aixelá (într-un articol apărut în 1996, *Culture-Specific Items in Translation*, în Roman Alvarez și Carmen Africa M. Vidal, eds, *Translation. Power, Subversion*, Clevedon, Multilingual Matters, 52-78), câteva strategii care cuprind, la rândul lor, câteva tehnici de traducere a culturilor. Astfel, după Dimitriu (2002: 72-75) se poate vorbi de:

1. Strategia conservării elementului cultural:

– prin repetiție, numit și transfer sau împrumut cultural (*repetition, loan transfer, cultural borrowing*): de exemplu cazul toponimelor (*Milano, Seattle*);

– adaptare ortografică ușoară (*slight orthographic adaptation*): de exemplu toponimele *Marseilles-Marsilia*;

– traducere lingvistică sau neculturală (*linguistic, non-cultural translation*): cazul în care traducerea se bazează pe intertextualitate, traduceri

anterioare sau transparența lingvistică a culturilor: de exemplu *dolari*, *mărci*, *inchiziție*;

- mărci extratextuale (*extratextual gloss*): folosirea notelor de la subsolul paginii care explică anumite elemente fără a amesteca textul propriu zis al traducerii cu explicația;
 - mărci intratextuale (*intratextual gloss*): cazul în care explicația devine parte integrantă a textului, de exemplu *Cișmigiu Park, the monastery of Voronești*.
2. Strategia substituirii elementului cultural:
- sinonimia parțială (*partial synonymy*): se folosește cu scopul evitării repetiției elementului cultural;
 - generalizare limitată (*limited universalization*): pentru cazurile în care înțelesul culturii este prea obscur, se recurge la utilizarea unui alt termen din cultura sursă (*five grand=five thousand dollars*, tradus prin *cinci mii de dolari*);
 - generalizare absolută (*absolute universalization*): folosirea unui termen neutru, fără conotații culturale, de exemplu *plum brandy* pentru *țuică*;
 - naturalizare (*naturalisation*): înlocuirea unui termen specific din textul sursă cu un termen specific culturii țintă: *leu* pentru *dollar*, *Renault* pentru *Dacia*;
 - ștergerea sau omiterea (*deletion*);
 - creație lexicală autonomă (*autonomous creation*), atunci când traducătorul recurge la o soluție autentică, creată de el.

Diana Moțoc prezintă soluțiile propuse de Hurtado Albir și Molina. Specialiștii spanioli consideră că traducerea culturilor trebuie să se producă adoptând o perspectivă funcțională și dinamică, prin considerarea mai multor factori:

1. relația dintre cele două culturi (dominantă vs. minoritară, apropiate vs. depărtate, existența inechivalențelor culturale, adică lipsa unui semn cultural într-una dintre cele două culturi, existența falșilor prieteni culturali, adică gesturi, concepte, comportamente aparent similare, având totuși conotații diferite, etc.);
2. genul textual (culturile se comportă diferit în textul literar, unde asigură culoarea locală, sau în textul tehnic, unde sunt folosite pentru a descrie);
3. funcția culturii în textul sursă, rolul, relevanța și importanța sa;
4. natura culturii;
5. caracteristicile destinatarului (nivel cultural, motivație, context cultural);
6. finalitatea traducerii.

Aceste elemente concură la alegerea unei *metode de traducere* (strategie la Lungu-Badea): traducere interpretativ-comunicativă, traducere adaptativă,

traducere filologică, traducere literală, iar după aceea se va opta pentru o tehnică de traducere sau alta (Moțoc, 2017: 164).

Bazându-se pe strategiile de traducere adaptate de la Vinay și Darbelnet (1977) și Newmark (1988) Nicolae (2015: 222) identifică următoarele tehnici de traducere a culturilor:

- traducerea literală,
- echivalența funcțională (adaptarea),
- sinonimia,
- subspecificarea,
- distorsiunea sensului,
- explicitarea,
- schimbarea de categorie,
- glosarea,
- supraspecificarea,
- omisiunea a ceea ce este considerat a fi un sens periferic.

Carmen Maftai (2006) oferă o selecție de culturi românești, printre care lexeme din domeniul gastronomiei (*borș, plachie, colivă, mămăligă, sarmale, piftii, caltaboși, tobă, colaci* etc.); lexeme din domeniul vestimentației (*ie, opinci, bundă* etc.) respectiv sintagme și cuvinte legate de obiceiuri și tradiții (*pomană, parastas, horă, doină* etc.). În ceea ce privește modalitățile de traducere în limba engleză a acestor elemente, autoarea remarcă tehnica traducerii prin împrumut (*terms preserved as such in the target language: Miorița*), tehnica transcrierii (*Romanian terms used with English spelling: boyar*), tehnica traducerii prin circumscrisere sau descriere (*terms explained in the target language: sour fish soup with lovage, fried fish with onion and tomatoes, sleeveless fur coat, service, black pudding, etc.*) și tehnica explicitării (*terms preserved in the target language, followed by explanatory periphrases: mamaliga/a Romanian dish made of boiled maize flour usually used instead of bread, doina/elegiac song specific to Romanian lyrical folk poetry and music, ie/Romanian peasant women's blouse with hand-made embroidery, sarmale/forcemeat rolled in cabbage or wine leaves*).

Culturile dau culoare locală sau un colorit temporal-istoric specific. În traducerea acestor elemente contează, dincolo de contextul lingvistic, semantic și pragmatic, și contextul sociocultural. Din acest motiv, crede Maftai (2006: 80-81), în traducerea culturilor intervine masiv și competența lingvistică și culturală bidirecțională a traducătorului.

În privința literaturii pentru copii traducerea culturilor are un rol esențial, datorită tipului de text și datorită necesităților foarte speciale ale publicului receptor. „Autohtonizarea și înstrăinarea elementelor cu specific cultural sunt două strategii de traducere care reflectă modul în care traducătorul pentru copii percepe un anumit text. Dacă acesta alege autohtonizarea, atunci este evident faptul că își dorește ca textul din limba și cultura țintă să devină mai familiar

cititorilor și de aceea îndepărtează elementele care par nepotrivite în cultura respectivă. În acest sens, autohtonizarea este un tip de reprezentare transparentă adoptată pentru a minimaliza gradul de exotism al unui text străin cititorilor din cultura țintă. Dacă privim lucrurile în acest mod înțelegem atunci de ce adesea traducătorii de cărți pentru copii aleg ca metodă de traducere autohtonizarea cu riscul ca textul să devină poate mai puțin interesant și mai puțin expresiv. Pe de altă parte, traducerea care se bazează pe înstrăinarea elementelor cu specific cultural se bazează pe o intervenție destul de violentă asupra codurilor culturale predominante în limba țintă pentru ca traducătorul să poată impune identitatea străină a textului sursă.” (Chifane, 2011: 30)

Pentru traducerea realțiilor Ungureanu (2013) propune următoarele soluții traductive: traducerea realțiilor prin exoti(ciz)are sau *informare suplimentară* (caz în care traducătorul se va face vizibil, introducând o explicație), și prin adaptare contextuală a unor cuvinte din câmpuri semantice analogice. Exemple pentru fiecare categorie de soluție traductivă ar fi: a) exotizare – *haidouc, colinda*, b) notă explicativă – *mămăliga* – în notă de subsol: *mush made of maize flour, this was and still is the basic item in the diet of Romanian peasant*. c) adaptare – *colăcel/petit pain*. (Ungureanu, 2013: 71).

În cazul literaturii pentru copii, tehnicile de a trata termenii și textele cu specific cultural includ: repetiția; ușoara adaptare ortografică; traducerea lingvistică (non-culturală); glosare extratextuală; glosare intertextuală; sinonimia (parțială); universalizarea sau generalizarea (Chifane, 2011: 23).

Trecând în revistă toate modalitățile de traducere a elementelor cu valoare culturală, putem conchide că printre cele mai importante modalități de traducere a culturilor sau realțiilor, menționate de majoritatea cercetătorilor, se numără:

1. circumscrierea;
2. adaptarea sau substituirea cu un termen echivalent cultural sau funcțional;
3. omisiunea;
4. explicitarea prin adăugarea unei/unor lexeme explicative;
5. compensarea;
6. generalizarea;
7. transcrierea;
8. traducerea prin împrumut.

Există un șir de culturi care au început să-și piardă calitatea de cultură, din cauza răspândirii lor globale și a intrării lor în lexiconul mai multor limbi (exemple tipice de culturi sau realități care și-au pierdut statutul de element lexical cu încărcătură culturală sunt *pizza, kebab, pudding* etc.) Acestea sunt culturile internaționalizate.

Clifford E. Landers (2001: 78-99) sugerează ignorarea referințelor culturale a căror semnificație este opacă în cultura țintă. Ignorarea nu înseamnă întotdeauna omisiunea acestor lexeme, ci mai degrabă ignorarea statutului de

culturem în cazul unor cuvinte referitoare la bani, mâncare etc. În afara unor gastronome internaționalizate care nici nu cer traducere (*goulash, paella, sushi*), denumirile diferitelor mâncăruri reclamă diferite tehnici, iar Landers sugerează că traducătorii ar trebui să recurgă la un triaj al acestor lexeme, și să aplice tehnicile notelor de subsol, a circumscrierii, a substituirii sau a omisiunii.

Numele proprii ca referințe culturale

Una dintre întrebările frecvente legate de culturile este dacă numele proprii sunt sau nu elemente purtătoare de informație culturală. Răspunsul, la modul simplu, este că unele nume proprii sunt culturile, iar altele nu.³⁰ „Numele proprii sunt studiate de onomastică, respectiv de antroponimie (patronimie, matronimie, hipocoristice), toponimie (oronimie, hidronimie), dar unele dintre ele se înscriu în categoria referințelor culturale (sărbători religioase, evenimente istorice, instituții, manifestări sociale, culturale etc.). În raport cu ansamblul numelor, numele proprii se caracterizează printr-o stabilitate referențială absolută în folosire, deoarece referentul unui nume propriu este, în mod normal, unic. Se poate vorbi despre numele normal și realist ori despre cel simbolic, descriptiv, evocativ — transparent sau opac —, dar și despre numele normal, tipic, și numele artificial, compozit, parodic, atipic, cu sonorități stridente și contraste stilistice lăuntrice.” (Lungu-Badea, 2005: 121)

După ce trece în revistă câteva contribuții legate de teoria numelor proprii (numele propriu individualizează obiectul desemnat, deosebindu-l de alte obiecte din aceeași clasă vs. numele comun diferențiază numai de la clasă la clasă; numele propriu se aplică unui individ vs. numele comun se aplică unui grup: numele comune se traduc vs. numele proprii nu se traduc), Ilie Dan (2006: 9-23), ajunge la concluzia că din categoria numelor proprii fac parte numeroase tipuri de cuvinte

30 Numele proprii sau substantivele proprii sunt definite în Dex astfel: **propriu a. 1.** ce aparține exclusiv cuiva: *e propriul său fiu*; **2.** care poate servi la: *teren propriu la zidit*; **nume propriu**, personal sau individual, în opozițiune cu nume *comun*; **sens propriu**, literal sau real, în opozițiune cu *figurat*. Sursa: Șăineanu, ed. a VI-a (1929)

PRÓPRIU ~e (~i) 1) Care este proprietatea cuiva; care aparține unei persoane; individual. ◇ **Nume (sau substantiv)** ~ nume dat unei ființe sau unui lucru pentru a le deosebi de alte ființe sau lucruri. 2) Care întrunește trăsături ce individualizează; tipic; specific; distinctiv; caracteristic. **Pronunțare ~e.** 3) Care este în concordanță deplină; adecvat; potrivit. 4) (*despre cuvinte*) Care redă exact ideea ce trebuie exprimată. ◇ **Sens** ~sens inițial, de bază. ~-zis la drept vorbind; de fapt. /<lat. *proprius*, fr. *propre* Sursa: NODEX (2002)

PRÓPRIU, -IE, proprii, adj. **1.** Care aparține în mod exclusiv cuiva; personal. ◇ *Nume (sau substantiv) propriu* = nume care se dă unui lucru sau unei ființe spre a le deosebi de alte lucruri sau ființe din aceeași categorie și care se scrie cu inițială mare. **2.** Caracteristic, specific. **3.** Care este bun pentru...; indicat, potrivit, adecvat. (Despre cuvinte, despre termeni) Care redă exact ideea ce trebuie exprimată. ◇ Expr. *Propriu-zis* = de fapt, la drept vorbind. (Despre sensuri) De bază, prim. – Din lat. **proprius**, fr. **propre**. Sursa: DEX '09 (2009)

(antroponime, toponime, apelative), iar traducerea sau netraducerea lor nu este cătuși de puțin simplă: „Numele de locuri și cele de persoană sunt clasificate printre numele proprii. Prin urmare, onomastica, o disciplină științifică, se ocupă cu numele proprii (de persoane și de animale) și cu numele de locuri. Unii [...] sunt de părere că din cadrul onomasticii fac parte și numele mitologice ale corpurilor cerești, numirile întreprinderilor, asociațiilor, produselor industriale, precum și titlurile operelor literare, artistice și științifice.” (Dan, 2006: 9)

Din punct de vedere lingvistic, numele proprii se referă la cineva sau la ceva, prin urmare sunt monoreferențiale, în timp ce substantivele comune sunt noțiuni polireferențiale. Se traduc oare numele proprii sau nu? Unele da, altele nu, dar în orice caz traducerea lor nu este un demers traductologic simplu. Numele proprii cu statut de cultorem sunt înțelese cu ușurință de către utilizatorii limbii-sursă, dar dacă traducătorul nu reușește să surprindă acea încărcătură culturală cuprinsă în acestea, nu recurge la o modalitate de explicitare a acestuia și nu surprinde importanța contextului, traducerea nu va fi una reușită.

Sistemul popular de denominație personală, atribuirea numelui de botez e foarte importantă. „Individualizarea persoanelor în sistemul popular se face prin două procedee:

1. sistemul corelației cu numele individului de care persoana în discuție depinde din punctul de vedere al înruderii
2. folosirea calificativelor și a poreclelor acordate cu intenție ironică în funcție de defectele și năravurile celui vizat sau de împrejurările memorabile din viața lui.” (Dan, 2006: 136-137)

Individualizarea se face, deci prin stabilirea paternității sau a filiației materne (*a Glanetașului*, *a vădanei lui Dumitru*) dar și prin porecle referitoare la defecte de caracter sau de comportament, aspect fizic, fel de a vorbi, evenimente de viață, îndeletniciri sau loc de baștină. Poreclele devin supranume cu rol de identificare, ca mărci onomastice distinctive. „În situațiile în care scriitorii creează nume proprii noi, pentru oameni și locuri, apelând la diverse procedee: metatează, inversiune, palindrom etc., traducerea lor este ori ar trebui să fie însoțită de comentariile traducătorilor, în note, sau ar trebui precedată de explicații incluse în studii introductive, prefețe, postfețe etc. [...] Nu toate numele proprii sunt creații auctoriale, unele, ca *Ion* sau *Hiena*, trimit la o pluralitate de indivizi, referentul unic al unui nume este deci o iluzie socioculturală, risipită doar atunci când interlocutorul/receptorul cunoaște o persoană cu acest nume sau atunci când un element contextual vine să clarifice sensul, de exemplu „...din Troia” sau „...al lui Rebreanu”. Este, prin urmare, anormală folosirea unui nume propriu necunoscut receptorului, dacă numele nu este însoțit de elemente care să stabilească legătura dintre el și persoana, realitatea, lucrul desemnate de el.” (Lungu-Badea, 2005: 123)

Lungu-Badea face pledoaria traducerii culturale a numelor proprii, deoarece textul are o adâncă înrădăcinare în cultură. Textul nu este construit doar din aspecte lingvistice, ci și culturale, din acest motiv „traducerea lingvistică și traducerea

culturală coexistă. Este adevărat însă că, dacă avem în vedere traducerea culturală exactă, intrăm indiscutabil și iremediabil în sfera intraductibilului. Sensul de dincolo de cuvinte nu este același în franceză, română, germană sau în engleză, nici pentru termeni specifici culturilor amintite, nici pentru cuvinte simple. Pentru a efectua o traducere culturală exactă, ar trebui să „împănăm” textul-țintă de note de subsol, riscând uneori să avem o disproporție între cantitatea notelor și cantitatea textului tradus, cu înclinație netă în «favoarea» notelor.” (Lungu-Badea, 2005: 135)

Magda Jeanrenaud vorbește de trei modalități de tratare a numelor proprii în procesul traducerii: traducerea propriu-zisă, substituirea sau transcrierea. „Dacă acceptăm că numele propriu are particularitatea de a trimite la un referent unic, ce nu are un echivalent în cultura-țintă, atunci el nu poate fi tradus și trebuie preluat ca atare; dar dacă se constată că există cazuri când acesta comportă și un alt sens, suprapus peste cel de bază, atunci strategia de traducere trebuie să aibă în vedere particularitățile fenomenului de civilizație sau de cultură care trebuie traduse, atât din perspectivă extratextuală – adică ținând cont de ponderea sa în cadrul culturii-sursă –, cât și intratextuală – cîntărind dacă acesta are o pondere punctuală sau afectează ansamblul textului original. Genul în care se încadrează textul de tradus contează și el în deciziile traducționale, un text cu o largă pondere informativă necesitînd altfel de decizii traductive decît un text în care funcția poetică sau incitativă este preponderentă. Din perspectiva celuilalt pol, cel al receptării, strategia de traducere va trebui să țină seama de structura publicului-țintă și de capacitatea acestuia de a accepta diferența culturală [...], cât și de modul în care se combină ei în funcționarea unui text anume, traducătorul va opta fie pentru o operație de împrumut direct, însoțită, după caz, de o notă de subsol, fie pentru calcuri, echivalențe sau explicitări.” (Jeanrenaud, 2006: 146-147)

Conform clasificării lui A. Reformatski, numele proprii fac parte din realiiile unei limbi, și sunt în general elemente lexicale intraductibile (apud Ungureanu, 2013: 73). „Conform studiului onomastic deosebim trei aspecte de bază a numelor proprii, și anume: 1. Nume proprii; 2. Denumiri de localități; 2. Denumiri a referințelor culturale: sărbători, tradiții.” (Ungureanu, 2013: 73). În privința soluțiilor de traducere, autoarea propune următoarele soluții: împrumutul, explicitarea sau glosarea. „Deci putem asuma, că în cazul unde numele proprii nu apelează decît la un referent unic, ele vor fi preluate ca atare, dar cînd se va constata că ele mai comportă un alt sens, suplimentar la cel de bază, atunci se va ține cont de contextul civilizațional, dintr-o perspectivă extralingvistică, și se va purcede sau spre o traducere propriu-zisă, sau la o notă explicativă.” (Ungureanu, 2013: 74-75)

Michel Ballard, autorul volumului *Numele proprii în traducere* (2011) citează opinii care susțin tranșant necesitatea modificării numelor proprii greu de pronunțat, cu riscul ștergerii diferențelor culturale și a culorii locale, mai degrabă decît periclitarea calității unei reprezentări și, implicit, a efectului scontat pe lângă publicul-țintă. Traducerea numelor proprii presupune neapărat o negociere, nu doar pe o sumă de strategii ce sunt axate în mod diferențiat fie pe semnificat, fie pe

semnificant, este de părere Magda Jeanrenaud. „Dat fiind că trimit, prin definiție, la un referent unic, numele proprii sînt considerate, prin tradiție, intraductibile. Ele ar constitui astfel un soi de *grad zero* al reprezentărilor culturale, în măsura în care, [...], ele nu ar fi dotate cu un sens: lipsite de forță descriptivă, numele proprii ar fi astfel utilizate doar în beneficiul referinței, denotînd fără a mai conota și, ca atare, nu s-ar traduce niciodată, fiind redată în grafia de origine. Explorînd traductibilitatea numelor proprii, Michel Ballard nuanțează aceste afirmații tranșante, pornind de la convingerea că numele propriu comportă nu doar un semnificant, ci și, în unele cazuri, un semnificat, un sens, altul decît cel strict referențial. Onomastica se întinde pe trei domenii: antroponimia (studiul numelor proprii), toponimia (investigația asupra numelor de locuri), și cel de-al treilea, axat pe referenții culturali (sărbători, instituții etc). în cazul denumirilor geografice, traducerea poate să practice fie împrumutul, fie să recurgă la o denumire diferită.” (Jeanrenaud, 2006: 146)

În ceea ce privește traducerea numelor proprii, trebuie să distingem antroponimele de toponime, hidronime și alte categorii de substantive proprii. Numele persoanelor sau antroponimele în general nu se traduc, eventual se procedează la transcriere. Astfel, în traducerea literară (și nu numai), numele personajelor sau al autorilor rămâne netradus (*Heathcliff*, *Nică*, *Bornemissza Gergő*, *Karl May*). Un caz special este acela al numelor proprii cu încărcătură simbolică (vezi literatura pentru copii, numele comice din literatura dramatică etc.), acestea nu ar putea satisface pe de-a-ntregul intenționalitatea textului-sursă dacă nu ar fi traduse păstrându-se într-o măsură cât mai mare cu puțință acea informație cu valoare simbolică, de obicei referitoare la caracterul personajului (*Winnie the Pooh* a devenit – prin traducere adaptativă și prin împrumut – *Ursulețul Winnie* în limba română și *Micimackó* – prin creație discursivă – în limba maghiară).

Literatura pentru copii are o serie de caracteristici: simplitatea, optimismul, inocența, accentul pus pe acțiune; credința în biruința binelui, accente didactic-moralizatoare, prezentarea unor experiențe specifice copilăriei și adolescenței, preferința pentru fantastic, imaginea unei lumi idilice, tendința de a dezvolta structuri repetitive. (Chifane, 2011: 17). Cu toate acestea, tendințele enumerate nu sunt universal valabile, și traducerea literaturii pentru copii pune niște aspecte particulare, soluțiile de traducere pot fi de trei tipuri: sintactice, semantice și pragmatice. Printre strategiile de traducere sintactice prevalează: traducere literală, împrumuturi, calcurile, transpozițiile. „Strategiile de traducere semantice sunt acelea care schimbă sau modifică sensul textului, al propoziției sau frazei, printre tehnicile cel mai frecvent utilizate numărându-se: aplicarea sinonimiei, antonimiei, hiponimiei; modificarea gradului de abstractizare al textului, parafrizarea; schimbarea tropilor sau figurilor de stil. Strategiile de traducere pragmatice includ: filtrarea culturală; omiterea sau adăugarea unor informații; schimbări interpersonale; schimbări ilocuționare etc.” (Chifane, 2011: 22-23)

Cele mai frecvente tehnici de traducerea textelor pentru copii sunt așadar (cf. Chifane, 2011: 27): generalizarea, neutralizarea stilistică, adaptarea sau traducerea

prin substituție culturală, traducerea prin folosirea unui cuvânt împrumutat, traducerea prin însoțirea unui cuvânt explicativ, traducerea prin parafrază, traducerea prin omisiune sau prin ilustrații.

În privința denumirilor geografice, trebuie să precizăm că numele orașelor, formelor de relief, ale râurilor, mărilor sunt traduse din limba sursă în limba țintă în cazul în care există o traducere oficial recunoscută, înrădăcinată cultural și istoric în comportamentul lingvistic al vorbitorilor. Se poate recurge la procedeul explicitării prin adăugare lexelelor oraș, sat, râu, munții, dealul etc. Astfel *Thames* din limba engleză poate fi tradus ca *râul Tamisa* în română sau *Temze (folyó)* în limba maghiară, *Radna* lui Slavici se traduce *Óradna* sau *munții Călimani* devine *Kelemen havasok* în limba maghiară. În cazul în care nu există un nume alternativ în limba țintă, toponimul rămâne netradus dar de obicei explicat: *Craiova* este *Craiova város* în limba maghiară. Atunci când se explicitează, trebuie să se țină cont de specificitățile terminologiei teritorial-administrative a limbii țintă, deoarece unele categorii de organizare administrativă există în unele țări, culturi și limbi dar nu și în altele: *municipiul Târgu-Mureș* se traduce corect în limba maghiară ca *Marosvásárhely megyei jogú város* și nu *municipium* (un termen inexistent în limbajul administrativ tradițional maghiar, fiind doar un calc după românescul *municipiu*).

Termenii entopici intră și ei în categoria toponimelor. Termenii entopici (Dan, 2006: 179) se referă la: a. forma de relief (coaste, culmi, creste, stânci, trecători, păduri), b. hidronimie, c. activități ale omului (legate de sol, animale, vegetație, agricultură, căi de comunicație), d. fenomene meteorologice. Tocmai de aceea includem denumirile pădurilor, dealurilor, trecătorilor etc. în categoria toponimelor-culturile.

Denumirile sărbătorilor religioase și nereligioase diferă în funcție de caracterul sărbătorii: atunci când ambele culturi celebrează sărbătoarea respectivă, denumirea sărbătorii se traduce, respectând normele ortografice ale limbilor (*Crăciun/karácsony*, *Paste/Húsvét* sau *farsang/Câșlegi*). Dacă o sărbătoare nu este proprie și culturii și limbii țintă, denumirea sărbătorii se traduce în cazul în care numele sărbătorii sugerează semnificația: *Thanksgiving/Hálaadás napja*. Denumirile opace din punct de vedere semantic nu se traduc, așadar *Halloween* rămâne *Halloween*, iar *Noaptea de Sânziene* sau *ziua sfântului Ilie* reprezintă o dificultate în traducere pentru culturile care nu celebrează aceste sărbători, probabil o traducere prin glosare sau explicitare ar fi cea mai bună opțiune (denumirile sărbătorilor necreștine se traduc în general prin transcriere cu sau fără glosare).

Denumirile instituțiilor se traduc, dar se respectă traducerile oficiale, dacă acestea există sau specificitățile limbii țintă: astfel *școala normală* se traduce ca *tanítóképző* în limba maghiară, *liceu* este *gimnázium* și *colegiu* este *főgimnázium*. Substantivul propriu din denumirea instituției poate rămâne netradus: *Banca Carpatica/Carpatica Bank*, dar în cazul în care există instituții similare în ambele culturi, denumirea poate fi tradusă: *Banca Națională a României*, *National Bank of Greece* sau *Román/Görög Nemzeti Bank*, *Bancpost/Postabank*.

Traducerea literară

Teoria traducerii a fost dintotdeauna, crede Heltai (2012: 7) bazată pe traducerea literară și a avut tendința de a generaliza observațiile făcute pe traducerile textelor literare. Heltai citează opinia lui Gutt E.-A. (1991, *Translation and relevance. Cognition and context*. Oxford: Blackwell) care exclude traducerile de tipul serviciilor din peisajul larg al traducerilor. Traducerea este un fenomen complex în care traducătorul devine un fel de coautor al noului text, cooperarea cu autorul presupunând dincolo de aspectele lingvistice și cognitive, și o gândire creatoare, lucru cu atât mai adevărat în cazul traducerii textelor literare. Gândirea creatoare este diferită față de gândirea logico-verbală. Gândirea creatoare sau „imaginația creatoare este reflectarea autenticității reale în neobișnuite, noi și imprevizibile combinații și relații care nu se pretează întotdeauna unei logici general-admise. Precum e, de exemplu, o asemenea formă a imaginației ca aglutinarea, care este o joncțiune a unor calități, însușiri sau părți ale unor obiecte în realitate inconectabile. Traducerea efectuată de mașină, ca un rezultat al progresului tehnico-științific, nu are nimic în comun cu creația literară, dar nici cu procesul traducerii artistice întemeiată pe imaginația reconstitativă a traducătorului. Niciodată omul nu s-a egalat cu personajul pe care s-ar putea cu unele simplificări să-l înțelegi în totala plinătate a lui. E un vis irealizabil al multora. De îndată ce omul e înțeles în aspectele sale cele mai simple, acesta imediat revine la obișnuita sa complexitate.” (Metleaeva, 2016: 117). Există o mare evoluție a percepției asupra literaturii traduse, de la o abordare mai simplistă, în care traducerea (literară) era considerată un sistem intermediar (cf. Pavlicenco: 268) între sistemul literar sursă și sistemul literar țintă, până la teoria sistemului care include deja piesele literare traduse în marele polisistem al culturii țintă (vezi Gideon Toury).

Aurelia Klimkiewicz subliniază importanța pe care traducerea literară o are în afara îmbogățirii culturii și a deschiderii către alte culturi. Modul în care cercetătoarea poloneză abordează problematica traducerii literare se mulează pe trei axe, trei direcții de cercetare: axa lingvistică (care încearcă să rezolve problemele lingvistice implicate în traducere, în general de natură prescriptivă, cu implicații în lingvistica comparată și în teoria sensului și axându-se mai ales pe text); axa socială (de natură descriptivă, cu implicații în teoria polisistemului, care dorește să surprindă și să explice mecanismele de inserție a unui text tradus în cultura țintă, receptarea traducerii în sistemul literar țintă, centrată mai ales pe receptor) și axa hermeneutică (centrată pe subiectul traducător, un individ cu propriul set de valori și opinii).

Axa lingvistică a abordării traducerii privește fenomenele ce țin de limbă – aspectele fonetice, morfologice, lexicale, semantice – care contribuie la producerea sensului. Acest tip de demers se înscrie în tendința specifică celei de-a doua jumătăți a secolului XX de a implementa ideea de sistem ca model epistemologic în științele

umane, subliniază Klimkiewicz (2008: 189). Abordarea de tip lingvistic face abstracție de datele ce țin de biografia autorului, opera autorului, contextul istoric al creației: sensul ia naștere și este decodat la modul obiectiv. Cu toate incongruențele dintre limbi, ele sunt totuși capabile să exprime aceleași realități conform propriilor legi lingvistice. Metoda lingvistică ia în calcul și are în vedere dincolo de similitudinile dintre limbi și diferențele specifice, rezultând astfel o analiză de tip empiric, o observare directă a fenomenelor lingvistice cu scopul de a inventaria și descrie faptele de limbă inegale, supuse transferului interlingvistic. Obiectivul acestei metode lingvistice este și stabilirea unui set de cunoștințe care facilitează traducerea și îmbunătățesc stilul, aspectele textuale implicate în traducere și contribuie la evitarea erorilor. În traducerea literară metoda sau axa lingvistică are numeroase limitări. Deși axa lingvistică promovează o viziune etnocentrică, în textele literare (în special cele moderne) limba nu este întotdeauna limba standard, supusă tuturor normelor și convențiilor, ci există multe fragmente textuale marcate profund de sociolecte, idiolecte, bilingvism sau spații narrative multilingve, arată Klimkiewicz (2008: 190).

Axa lingvistică începe să ia în calcul tot mai mult aspectele ce țin de limbaj, de *parole* începând cu anii 1960-1970. Peter Newmark distinge deja o traducere semantică, axată pe conținut și pe fidelitatea față de semnificațiile contextuale, respectiv o traducere comunicativă, axată pe reproducerea aceluiași efect ca și originalul. Aspectele ce țin de limbă (limba țintă) încep să cedeze locul aspectelor ce țin de destinatar, traducerea devenind un model comunicațional tripartit între autor-traducător-lector, fiecare dintre acești poli produce, reproduce și decodează un mesaj contextualizat (Klimkiewicz, 2008: 190).

Scoala interpretativă inițiată de Danica Seleskovitch și continuată de Marianne Lederer va introduce în discursul traductologic conceptul pragmatic de *adaptare* – un tip de traducere care sacrifică forma de dragul conținutului. Traducerea adaptativă își găsește locul și în traducerea textelor literare: adaptarea are scopul, în cazul traducerii literare, de a reduce distanța și diferențele dintre culturi, neglijând forma pentru a privilegia nevoile și gustul publicului receptor.

Axa socială intervine în traducere din mai multe puncte de vedere: contextul social al producerii, contextul social al receptării respectiv al percepției traducerii. Klimkiewicz (2008: 192) evidențiază faptul că orice traducere reflectă discursurile sociale dominante, ideologiile, valorile unei societăți date într-un timp istoric dat. Teoria polisistemului se ocupă de activitatea de traducere ca activitate socială pusă în serviciul formelor de manifestare a puterii și a discursurilor sociale dominante. Teoria lui Toury încearcă se explice dinamica forțelor care se manifestă între textul tradus și societatea receptoare care desfășoară un set de strategii pentru receptarea textului tradus, integrând elementele percepute ca străine în așa fel încât riscul șocului cultural să fie minimalizat.

Printre strategiile defensive de acest tip Klimkiewicz (2008: 193) enumeră următoarele soluții: respingerea textului străin, marginalizarea textului străin, asimilarea, adaptarea și transformarea textului străin, respectiv consacrarea și

canonizarea acestuia. Raportul dintre societatea receptoare și *străinătatea* sau alteritatea textului nu reflectă nimic altceva decât atitudinea acelei societăți în raport cu diferența, cu alteritatea. Traducerea din punct de vedere social nu este un simplu transfer interlingvistic care se desfășoară într-un vid, ci este un act eminent social, traducătorul nu este omul invizibil din spatele textului tradus, ci este un mediator care se supune regulilor, cerințelor și normelor sociale din societatea țintă.

Klimkiewicz (2008: 194) afirmă că traducătorul este supus acestor norme și prin rețeaua și comunitatea de traducători care impun aceste limite ale acceptabilității. Cu toate acestea, oricât de stabilă este orice comunitate profesională, o prea rigidă normativitate în traducerea literară riscă să dilueze creativitatea în traducere, aspect deloc neglijabil în textele multilingve, practicile literare diversificate, spațiile textuale ale exilului, genurile hibride sau tehnotextele.

Axa hermeneutică poate fi legată de acea schimbare de paradigmă din cadrul științelor umane care s-a produs în secolul al XIX-lea, odată cu apariția unui discurs critic privind marile narative fondatoare, marile ierarhii sociale și unitatea lumii. Noul discurs valoriza poziția individului gânditor, întotdeauna subiectiv și inserat într-un cadru social bine determinat dar schimbător, conștient de limitele cunoașterii și nu adevărul absolut, universal și atemporal. În domeniul traducerilor această schimbare de paradigmă se manifestă prin conștientizarea faptului că niciodată sensul unui text nu este, nu poate fi cuprins printr-o lectură, sensul se multiplică prin lecturi succesive și (re) interpretare continuă. Traducerea nu va înlocui niciodată originalul, dar nici nu va invalida traducerile precedente: orice retraducere va completa doar imaginea sensului din text.

Traducerea textului literar trebuie să devină un act creator, un *poiesis* în sine, un proces de creare și re-creare, care implică dincolo de cunoștințe și abilități, o sensibilitate specială, o aplecare către forța magică a limbii. Traducerea literară este eminent social un proces creator. Ana Guțu analizează aspectele principale legate de traducerea literară și creativitatea ei implicită și afirmă: „Pentru a putea face această mutație, trebuie imediat să izolăm constrângerile limbii, unice pentru autor, pentru idiolectul său. Altfel spus, partea pe care o scoate din fondul comun. Cu toate acestea, sarcina traducătorului este infinit mai complexă. Uneori, jocul verbal este atât de intens, încât efortul de reformulare trebuie făcut în detrimentul conținutului teoretic. Procesul de traducere constă în crearea magiei care se emana din toate componentele emoționale și teoretice ale lucrării. Stabilite în respectul valorilor sale și a constrângerilor de limba-țintă, noua construcție verbală este un obiect independent, dar care este asimilat, prin aspectul său de ansamblu, prin funcția sa estetică și efectul produs.” (Guțu, 2015: 20-21)

Extrapolând o opinie a lui Nida, care apreciază că traducerea literară nu ocupă nici 5% din totalul traducerilor, Newmark afirmă că traducerea poeziei reprezintă nici 0,5% (Newmark, 2004: 1). Diferența principală dintre traducerea literară și cea non-literară este că aceasta din urmă acoperă lumea reală,

obiectuală a faptelor și evenimentelor, în timp ce prima cuprinde lumea imaginației și creativității minții umane. Textele literare sunt traduse pentru a fi lecturate sau audiate, în timp ce textele non-literare sau non-retorice sunt traduse pentru a fi parcurse, citite silențios (*skimming*) (Newmark, 2004: 9-10)

Traducerea literară cuprinde următoarele subcategorii:

- traducerea textului poetic (poezia epică, lirică și dramatică);
- traducerea textului ficțional (romane, nuvele și povestiri);
- traducerea textului dramatic (tragedii și piese despre viață și moarte, comedii și piese despre viața cotidiană și farsele sau piesele care exagerează abordarea ironică și umorul).

Între domeniul literar și cel non-literar se întinde o zonă intermediară (*a middle stream of topics*), dominată de eseu, un gen cu formă literară și subiect non-literar, eseu fiind urmat de tipuri de texte intermediare precum autobiografia, critica de artă, filosofia, religia, istoria, psihologia, sociologia, studiile culturale (cf. Newmark, 2004: 10), în general textele specializate sau semispecializate din domeniul științelor umane.

În traducerea literară cuvintele sunt tot atât de importante ca și conținutul sau mesajul transmis. În textele non-literare acest tandem dintre cuvânt și mesaj poate fi surpins doar în cazul termenilor, a cuvintelor în general monosemantice care se referă la concepte, obiecte sau acțiuni precise, calități fizice sau morale pentru care nu există sinonime perfecte. În traducerea literară miezul textului este reprezentat de foarte multe ori de metafora imaginativă sau de neologism, iar textul non-literar este organizat în jurul metaforei conceptuale sau a metaforei explicative și a cuvintelor simple (Newmark, 2004: 11).

Peter Newmark (2004: 11) demolează o stereotipie a dilematicii relații dintre traducerea literară și cea non-literară, atunci când se pronunță împotriva unei abordări ostile a traducerii literare (reprezentată drept tradițională, academică, de modă veche, imperceptibilă sau îndepărtată, ascunsă într-un turn de fildeș) și a traducerii non-literare (definită ca fiind necivilizată, orientată spre piață, filistină). Până la urmă, crede Newmark (2004: 12) procesul traducerii are de-a face cu cinci adevăruri fundamentale:

- adevărul factual (care face ca faptele sau narativa din textul sursă să fie reflectate în faptele și narativa din textul țintă): este cazul multor traduceri non-literare;
- adevărul alegoric (fuziunea imaginației și a eticii în traducerea unui text literar);
- adevărul estetic (frumusețea formei și sunetului unui text literar tradus);
- adevărul logic (care așază textul într-un context adânc înrădăcinat în rațiune);
- adevărul lingvistic (idiomurile, expresiile frazeologice ale unei limbi au capacitatea de a suplini expresiile echivalente lipsă din alte limbi).

Traducerea literară și în special traducerea poeziei poate fi făcută bine doar de acei traducători care dincolo de capacități și competențe traductologice și

lingvistice excepționale sunt capabili de crearea unor texte artistice și/sau poetice. În lucrarea sa *Palimpsests. La littérature au second degré*, (publicat de edițiile Sueil în 1982), Gerard Genette consacră câteva pagini problemei traducerii literare, în care afirmă: „Mai înțelept, pentru traducător ar fi, probabil, fără îndoială, să recunoască într-un fel că nu poate face rău, și să se străduiască să facă binele posibil, ceea ce înseamnă să facă de multe ori altceva ” [...]. Dar, între original și subiectul tradus nu se poate stabili o relație de identitate, ci mai degrabă o echivalență a funcției și mesajului. Deci, Genette are dreptate: traducătorul literar face mereu altceva, și nu se consideră o încălcare a normelor literare.” (Genette, 1982 apud Guțu, 2015: 20-21)

Edmond Cary (apud Ionescu, 2004: 23) conchide că traducerea literară nu este o operație lingvistică, ci una literară *sui generis*. Ca orice activitate artistică, traducerea literară se bazează pe alegeri și conține, prin urmare, o parte, deloc neglijabilă, de creație, arată Lungu-Badea (2013: 108). Traducerea literară nu poate fi făcută decât de către traducători care sunt/devin ei înșiși creatori, cu abilități spirituale, culturale și lingvistice deosebite. Traducerea literară este un act creator, o reproducere în oglindă a originalului. Întrebarea pe care și-o pune Gelu Ionescu în *Orizontul traducerii* este dacă traducerea literaturii este „mai posibilă (să-mi fie iertat comparativul) decât translația” (adică traducerea unui mesaj dintr-o limbă în alta, traducerea neliterară).

Efim Etkind descrie traducerea drept un act de creație de gradul doi. Cu toate acestea, orice text literar tradus dintr-o limbă în alta incumbă și dimensiunile personale ale autorului textului sursă, și dimensiunile personale ale „autorului” textului țintă, care este traducătorul. „Mai mult decât orice alt tip de transfer, o traducere literară rămâne o propunere personală. Transpunerea textului literar în limba țintă este similară celebrului «salto mortale», despre care vorbește Ladmiral în teoremele sale celebre.” (Guțu, 2015: 23) Paul Chavy descrie, în studiul intitulat *Domaines et fonctions des traductions françaises a l'aube de la Renaissance* (in *Revue de littérature comparée*, 1989, no. 2, 147-153) zece funcții pe care o operă tradusă le poate îndeplini în cultura țintă: informativă, lingvistică, stilistică, literară, recuperatoare, importatoare, selectivă, patriotică, democratică, asociativă. Aceste zece funcții vizează în mod direct receptarea literară, dar acest lucru nu înseamnă că orice operă literară tradusă trebuie să îndeplinească toate funcțiile în același timp și în aceeași măsură, sau că nu s-ar putea ivi și alte funcții (Chavy, 1989 apud Pavlicenco: 268).

Cea mai bună strategie a traducerii literaturii este *traducerea semantică*, arată Newmark (2004) sau *traducerea literală* în opinia scriitorului bilingv și a traducătorului Vladimir Nabokov, pentru care traducerea este un act cultural în care traducătorul mediază între două realități și două culturi; cu toate acestea, în proză adeseori, afirmă Petrescu (2000: 137) traducătorii optează pentru o *traducere comunicativă*. Trădarea sensului în acest tip de traducere înseamnă trădarea poeticității, a literarității, a spiritului operei sau, în formularea plastică a lui Petrescu (2000: 141), „o traducere ce nu respectă acest spirit, devine traducăreală.”

Principalele forme de manifestare în traducerea literară sunt, după Popovič (1980: 250) următoarele: *traducerea interlineară*, *traducerea literală*, *traducerea adaptativă*, *traducerea semantică*, *traducerea adecvată*, *traducerea liberă*.

Kappanyos (2014: 105) numește opera literară de tradus un *artefact cultural complex*. Traducerea literară poate cunoaște două modalități de abordare în opinia lui Kappanyos (2014: 109):

– *strategia referențială (referenciakövető stratégia)*: este practic o traducere literală (se traduce ceea ce este scris) combinată cu traducerea intenției auctoriale (*intentio operis*). Acest demers nu lasă loc creativității traducătorului, nu reconstruiește textul, ci îl reprezintă. Un exemplu tipic este traducerea literară făcută de Vladimir Nabokov (*Oneghin*).

– *strategia comportamentală (attitúdkövető stratégia)*: este mai deschisă, mai permisivă, lasă loc creativității traductive. Ia în considerare poziția și efectul operei în cultura sursă în momentul producerii textului, dar și receptarea ei în contemporaneitate. Un exemplu clasic ar fi traducerea adaptativă efectuată de către Kosztolányi Dezső cu textul lui Lewis Carroll (*Alice's Adventures in Wonderland*), text apărut cu titlul *Évike Tündérországbán*.

Tamara Kazakova arată în studiul *Strategies of Literary Translation* că traducerea literară nu poate face abstracție de principiul informativității, de faptul că orice text literar are o capacitate informațională deosebită (*hyperinformativity*). Traducerea literară este definită de Kazakova (2015: 2843) drept un tip deosebit de revizuire bilingvă a unui text literar, implicând multiple procesări, de la procesarea aspectelor comparative între două limbi naturale la procesarea de cunoștințe. Tipul de informație din textul literar poate fi de două feluri: obiectivă și subiectivă. Informația obiectivă include informațiile lingvistice (stil, vocabular, gramatică), cunoștințele ecumenice (culturale, scoiale, istorice) sau cunoștințele legate de subiect. Informația subiectivă se referă la impactul textului asupra implicării personale a autorului și a cititorului (preferința pentru unele cuvinte, nume, evenimente sau respingerea altora, evaluarea emoțională, expresivă sau sensurile evaluative ascunse în subtext), este de părere Kazakova (2015: 2844). Cercetătoarea propune patru strategii pentru traducerea textelor literare:

- *strategia observațională (observer strategy)*;
- *strategia aderentă sau fidelă (adherent strategy)*;
- *strategia protectoare (helper strategy)* și
- *strategia explicativă (enlightener strategy)* (Kazakova, 2015: 2845-2846)

Strategia observațională tinde să neutralizeze particularitățile stilistice ale textului sursă, să atenueze preferințele personale ale autorului, optând pentru o echivalență mai degrabă formală. Strategia aderentă pare să fie și mai conservatoare în privința formelor verbale ale originalului. Lexemele cu încărcătură culturală sunt traduse fie prin transcriere sau prin transliterare, formele și structurile gramaticale, topica sunt calchiate, transferate fără nicio schimbare, de multe ori în dauna normelor limbii țintă. Strategia observațională și strategia aderentă sunt

două forme de traducere fidelă, care rezultă de cele mai multe ori în traduceri literale. Aceste metode par să fie mai operaționale în textele non-ficționale dar nu și în textele literare, unde aspectele ce țin de idiolecte sau sociolecte nu pot fi traduse prin aceste metode. Dimpotrivă, alte tipuri de texte precum memoriile, jurnalele, discursurile publice, textele de popularizare a științei nu pot fi traduse prin aceste metode formale.

Strategia protectoare protejează cititorul de complicațiile interlingvistice sau interculturale. Traducătorul utilizează analogii, descrieri pentru a traduce culturile (nu transliterează sau transcrie). Sintaxa textului tradus este simplificată pentru a face textul mai ușor comprehensibil, unele unități prea dificile pot fi chiar omise. Această strategie poate însă rezulta prin schimbarea culorii emoționale a textului sau schimbarea sensului global în intervenția simplificatoare a traducătorului.

Strategia explicativă dorește să educe cititorul furnizând informații adiționale care lungesc textul. Traducătorul inserează note, comentarii care să faciliteze înțelegerea. Această metodă este utilă în traducerea textelor literare cu implicații istorice sau culturale.

Clifford E. Landers prezintă un model de traducere a textelor literare, în special a textelor în proză. Modelul său operațional cuprinde următoarele etape:

- lecturarea textului sursă în întregime cel puțin de două ori;
- determinarea vocii auctoriale;
- redactarea primei variante de traducere;
- consultarea unui vorbitor nativ în legătură cu punctele neclare din acest text;
- revizuirea traducerii cu un accent deosebit pe frazeologie, fluența exprimării și naturalețe;
- consultarea unui vorbitor nativ al limbii țintă, de formație umanistă, care nu este vorbitor al limbii sursă, pentru identificarea punctelor slabe în traducere, a elementelor numite *translationese*;
- recitirea manuscrisului textului tradus rând cu rând, în timp ce o altă persoană urmărește paralel textul sursă;
- revizuirea finală și corecturi;
- o ultimă lectură la câteva zile distanță (Landers, 2001: 45-46).

Particularitățile traducerii literare provin din caracterul special al textului literar în sine și funcțiile pe care literatura le îndeplinește în societate, dintre care funcția estetică și creatoare de plăcere este fundamentală. „Textul literar este un purtător de experiență, el reprezintă o privire asupra lumii, exprimă adevăruri morale, universale, atemporale, conține valori estetice, care, dincolo de temă sau anecdotă, lasă amprenta asupra cititorului, mai mult emoțional decât intelectual. Descoperirea unui text este o îmbogățire, o sursă de plăcere și emoție. Totuși, această comunicare este imperfectă, deoarece unul dintre poli săi este întotdeauna absent, dacă vorbim despre cititorul de moment, de ocazie, al creației autorului. În aceste condiții, forma devine un element esențial în dezvoltarea

mesajului, în măsura în care de multe ori spune atât de mult. [...] Traducerea literară nu poate fi decât punerea în aplicare a unei alte opere, a unui text autonom, cu același statut. Esența nu mai este de a imita originalul, ci de a produce un nou original care vine să-l înlocuiască. Unitatea de traducere nu mai este cuvântul, fraza sau sintagma, ci întregul text. Contează mai puțin acuratețea informațiilor, decât crearea unui efect, pentru a genera un răspuns emoțional, o plăcere estetică aproape de cea care înseamnă contactul cu originalul.” (Guțu, 2015: 22-23)

În cazul textelor literare sau a textelor expresive (cf. taxonomiei lui Reiss 1971) funcția principală este cea estetică, și mai puțin funcția referențială. Estetismul face ca echivalența conotativă și pragmatică să fie deosebit de importante. Greutățile sunt cauzate de obicei de faptul că lexemele care prezintă echivalență denotativă, pot prezenta, în același timp, diferențe majore în privința echivalenței conotațiilor comportate, a sensurilor pragmatice implicite. În traducerea textelor literare echivalența înseamnă o asemănare mai mică decât la textele specializate. În general, la traducerea literară se evită utilizarea noțiunii de echivalență, în sensul tradițional al termenului, deoarece sensurile textelor literare nu sunt niște sensuri fixe, stabilite *a priori*, ci se revelează prin lectură și interpretare.

O caracteristică fundamentală a traducerii literare este *echivalența stilistică, expresivă* care depășește, în importanță, echivalența semantică. Echivalența în traducerea literară ar putea fi numită și *echivalența mijloacelor de expresie*. În teoria traducerii literare atunci când se traduce opera unui autor contemporan, avem de-a face cu o traducere sincronă (timpul creației și timpul recreației este același). În cazul în care se traduce un text din epoci istorice mai vechi, timpul creației și cel al recreerii nu mai este același, astfel se pun numeroase probleme macro- și microstilistice.

Popovič (1980: 192) oferă două opțiuni în traducerea textelor mai vechi: *tendința istorizantă (retentive translation)* și *tendința modernizantă (recreative translation)*. Tendința istorizantă este o arhaizare a textului, o păstrare a patinei textului. Tendința modernizantă actualizează textul, îl potrivește gustului epocii receptoare. Analiza acestor două tendințe se poate face pe trei nivele: nivelul lingvistic (lexeme), nivelul literar (rimă, strofă, metrică), nivelul social și cultural (tematic). Un text literar tradus va fi așadar (cf. Popovič, 1980) un *metatext* al operei originale, un text care discută, descrie, elucidează, analizează textul sursă, un text care este o reflectare asupra textului sursă.

Popovič (1980: 195) vorbește și de o altă tipologizare a traducerilor în funcție de timp, înlocuind sintagma temporală cu elementul cultural: *timpul cultural al traducerii* este sau nu este același cu *timpul cultural al operei originale* (un exemplu de timp cultural sincron ar fi renașterea din Dalmația și cea din Polonia, un exemplu de timp cultural asincron ar fi romantismul rusesc și romantismul englez). În afară de sincronismul sau asincronismul timpului cultural există și o a treia situație, în care un segment temporal-cultural al operei originale lipsește din cultura în care acea operă se traduce (un exemplu ar fi bilinele rusești, care

nu au cunoscut forme de manifestare în literaturile maghiară sau slovacă, prin urmare în traducere ele suferă o transformare). Cea mai mare problemă la traducerea unui text dintr-o perioadă îndepărtată în timp este nu numai că poetul și contemporanii săi sunt morți, ci că semnificația poemului în contextul său este moartă și ea, crede Bassnett (2005: 89).

Traducerea unei opere literare este mai perisabilă decât textul literar original, din acest motiv retraducerile sunt binevenite, crede Popovič (1980: 199) așa cum și traducerile intraliterare sau intralingvistice (cf. Jakobson) – adică rescrierea, re-editarea unor opere vechi într-un limbaj actualizat – își au rostul lor. Problema alterității se pune în domeniul traducerilor literare în sensul creionării unei tensiuni dintre cele două culturi (teoreticianul tensiunii dintre culturi a fost Juri Lotman). Lotman determină patru poziții esențiale ale cititorului mediu:

- (1) cititorul se concentrează asupra conținutului ca materie, adică alege argumentul în proză sau parafrază poetică;
- (2) cititorul sesizează complexitatea structurii unui text și modul în care diferitele niveluri interacționează;
- (3) cititorul extrapolează în mod deliberat un nivel al operei într-un scop specific;
- (4) cititorul descoperă elemente care nu sunt fundamentale pentru geneza textului și folosește textul în scopuri proprii (cf. Bassnett, 2005: 83).

În mod clar, în sensul traducerii, poziția (1) ar fi complet inadecvată, poziția (2) ar părea un punct de pornire ideal, în timp ce pozițiile (3) și (4) pot fi rezonabile în anumite condiții sau circumstanțe. Traducătorul este, până la urmă, mai întâi un cititor și apoi un scriitor și în procesul de lectură trebuie să ia o poziție, arată Bassnett (2005: 83).

Dintre tipurile de opoziție care pot interveni în traducere Popovič (1980: 202) amintește următoarele: folclorizare/urbanizare, protestantism/catolicism, slavofilie/occidentalism. Fiecare traducere reflectă într-o măsură sau alta tensiunea dintre cele două culturi. Această tensiune se numește în teoria comunicațională a traducerii *factorul spațial al traducerii*, iar rolul traducătorului este tocmai anihilarea, estomparea diferențelor care derivă din acest factor spațial. Factorul spațial al traducerii poate deveni problematic în traducere în cazul culturilor ce prezintă diferențe mari din punct de vedere istoric, cultural, psihosocial sau geografic, dar și în cazul culturilor care nu sunt foarte îndepărtate geografic, dar nu au o tradiție de comunicare interculturală foarte marcată (din acest motiv, de exemplu, traducerile dintre culturile albaneză și maghiară, crede Popovič poate fi dificilă). Există trei situații concrete în care aceste tensiuni se pot manifesta în procesul traducerii:

1. contextul cultural al textului sursă este mai puternic decât contextul cultural al traducerii sau contextul receptor;
2. contextul cultural receptor este mai puternic decât acela al culturii sursă;
3. tensiunile dintre cele două contexte culturale se diluează.

În traducerea literară problema echivalenței se pune în măsura în care se poate vorbi de o corelație dintre variantă și invariantă. Anton Popovič (1980: 139) afirmă că textul sursă este un prototext, iar textul tradus pe baza acestui prototext, adică textul țintă este un metatext care reproduce modelul tematic, lexical și stilistic al originalului. Varianta este, în teoria traducerii, acel segment al textului sursă care rămâne neschimbat, nealterat în procesul traducerii (numere, nume etc.). Însă conform teoriei lui Popovič, întreg textul literar tradus poate deveni o invariantă, în măsura în care textul literar tradus este o variantă formulată în limba țintă a textului sursă. Orice text sursă este prototext (invariantă), orice text țintă este metatextul prototextului, o variantă a acestuia. În traducerea literară obținerea echivalenței comunicative este cel mai important aspect, crede Popovič, dar Heltai (2010: 129) arată că echivalența este un concept aproape inoperant în traducerea literară: dacă în traducerea specializată echivalența este posibilă întrucât mediul cognitiv al receptorului din cultura sursă este practic același ca și mediul cognitiv al receptorului din cultura țintă, în cazul traducerii literare acest paralelism nu există. În traducerea literară intervin procesele deductive, sensurile asociative, aluziile, expresiile ironice, metaforice, iar acest lucru face ca textul tradus să fie cel mult un text care prezintă o similitudine optimă cu textul sursă, și nu o echivalență totală.

Deși există un corp mare de lucrări care dezbat problemele traducerii poeziei, s-a dedicat mult mai puțin timp studierii problemelor specifice ale traducerii prozei literare. Una din explicații ar putea fi statutul mai înalt pe care îl deține poezia, dar intervine și credința eronată că romanul este oarecum o structură mai simplă decât un poem și este în consecință, mai ușor de tradus. În plus, în timp ce avem un număr de declarații detaliate ale poeților-traducători cu privire la metodologie, avem mai puține afirmații ale traducătorilor în proză (Bassnett, 2005: 114).

Hilaire Belloc a stabilit șase reguli generale pentru traducătorul textelor în proză.

- (1) Traducătorul nu ar trebui să traducă cuvânt cu cuvânt sau propoziție cu propoziție, dar ar trebui să abordeze textul ca un tot unitar și să traducă pe secțiuni, întrebându-se tot timpul asupra semnificațiilor întregului.
- (2) Traducătorul ar trebui să redea idiom prin idiom dar să recurgă și la adaptările necesare (de exemplu prezentul istoric francez trebuie tradus prin timpul verbal specific narativ în limba engleză, și anume timpul trecut).
- (3) Traducătorul trebuie să redea intenția prin intenție, ținând cont de faptul că intenția vorbitorului se manifestă diferit în diferite limbi.
- (4) Traducătorul ar trebui să evite prietenii falși, acei *false friends* sau *faux amis* care pot duce la erori de traducere.
- (5) Traducătorul este sfătuit să *transmute cu îndrăzneală* adică să recurgă la modulări și transpoziții.
- (6) Traducătorul nu ar trebui să înfrumusețeze niciodată (cf. Bassnett, 2005: 120-121)

Cele șase reguli ale lui Belloc acoperă atât punctele tehnice, cât și punctele de principiu. Ordinea sa de priorități este puțin curioasă, dar cu toate acestea lista subliniază necesitatea ca traducătorul să considere textul în proză ca fiind un întreg structurat, ținând cont de exigențele stilistice și sintactice ale limbii țintă. Primul punct al lui Belloc, în care discută necesitatea ca traducătorul să-și blocheze activitatea, ridică ceea ce este poate cea mai importantă problemă pentru traducătorul în proză: dificultatea de a determina unitățile de traducere. La început trebuie să fie clar că textul, înțeles a fi într-o relație dialectică cu alte texte și situate într-un context istoric specific, este unitatea primară. Dar în timp ce traducătorul-poet poate mai ușor descompune textul principal în unități traductibile (linii, versete, strofe), traducătorul în proză are o sarcină mai complexă. Deși multe romane sunt structurate pe capitole sau secțiuni, structurarea unui text în proză nu este în nici un caz la fel de liniară cum pot indica diviziunile capitolului. Cu toate acestea, dacă traducătorul ia fiecare propoziție sau paragraf ca unitate minimă și o traduce fără să o raporteze la textul în ansamblu, acesta riscă să producă un text țintă în care sensul să fie deteriorat (Bassnett, 2005: 121).

Cazul numelor proprii rusești este doar un exemplu de problemă traductologică în cazul prozei, mai ales între sisteme lingvistice care nu sunt comparabile. Alte exemple pot fi găsite în utilizarea de către un autor ale formelor dialectale sau în special ale dispozitivelor lingvistice regionale într-o anumită regiune sau o clasă din limba sursă. În cazul traducerii literare nu se pune atât problema echivalenței, iar traducătorul trebuie să stabilească mai întâi funcția unui element lingvistic anume din textul sursă și apoi să găsească un element în sistemul limbii țintă care să fie adecvat și care redă această funcție (Bassnett, 2005: 123).

Textele literare pun o serie de probleme legate de fidelitate și adaptare, de pierdere și câștig în traducere, aspecte care frizează uneori chiar domeniul intraductibilității. Problema intraductibilității s-a pus cu prisosință în cazul traducerilor poetice. „Afirmația, cum că poezia este intraductibilă înseamnă două lucruri: că ea nu poate fi tradusă, din cauza aceluia raport infinit pe care îl stabilește între sunet și sens, și că ea nu trebuie tradusă, pentru că intraductibilitatea ei constituie însăși adevărul și valoarea ei. A spune despre un poem că este intraductibil, înseamnă, de fapt să spui, că este un poem adevărat.” (Jeanrenaud, 2006: 38 apud Ungureanu, 2013: 50) Traducerea literară presupune un proces tridimensional: un transfer lingvistic din limba A în limba B, un transfer temporal (timpul scrierii textului original și timpul traducerii), și un transfer spațial (spațiul cultural al textului original și spațiul cultural receptor al traducerii). Traducătorul nu este o entitate care există independent de epoca în care trăiește, din acest motiv se vorbește mai nou de *vizibilitatea* sau *invizibilitatea traducătorului* (cf. Venuti, 2004) chiar și în domeniul traducerilor literare. În traducerea literară persoana care traduce trebuie să rămână invizibilă, în sensul că trebuie să transmită stilul auctorial fără interferențe stilistice din partea traducătorului. Landers (2001: 91) subliniază că stilul individual și idiosincraziile scriitorilor trebuie să rămână

nealterate și traducătorul nu are dreptul să îmbunătățească originalul sau să-și impună stilul propriu în textul tradus.

În teoriile lingvistice maghiare traducerea literară (*műfordítás*) mai este numită și *comunicare bilingvă* (*kétnyelvű kommunikáció*) (cf. Heltai, 2005). *Traducerea literară* are, de fapt, cel puțin trei denumiri în limba maghiară: *irodalmi fordítás*, *műfordítás*, *kulturális transzfer*. Denumirea adusă în discuție de Heltai subliniază cât se poate de clar că în traducerea textului literar intervine, dincolo de creativitate, capacitatea interpretativă și competența traductologică, respectiv cunoștințele lingvistice ale traducătorului, și o dimensiune afectiv-comunicațională. Traducătorul trebuie să posede cunoștințe lingvistice, traductologice, de teorie literară, de poetică, dar trebuie să fie în stare să comunice prin textul tradus: să comunice mesaje, afecte, subtilități istorice sau culturale, să transmită contextul și intenția auctorială către un public cu propriile afecte, mentalități, context, cunoștințe, bagaj cultural, orizont de așteptare. „Dacă acceptăm că limbajul literar reprezintă plenitudinea, normalitatea, norma, iar limbajul vehicular, al comunicării este, prin reduccionismul său funciar, deviația, excepția de la normă, vom înțelege că, pentru traducătorul literar, știința poeticității este cel puțin la fel de importantă ca știința limbii străine din care traduce.” (Petrescu, 2000: 142)

Ioan Kohn, în schimb, afirmă că „Invarianța coordonatei pragmatico-afective a traducerii presupune [...] luarea în considerare a publicului, a modului de gândire și a conștiinței deosebite care caracterizează, din cauza condițiilor istorice, geografice, culturale etc. pe noul cititor. [...] Echivalarea mesajelor literare, invarianța comunicativo-pragmatică nu este asigurată de o traducere literală a sensurilor lexicale, ci prin afilierea analogiilor, a elementelor având aceeași funcționalitate în ansamblul contextual respectiv, unitățile de text subordonându-se intenției generale a scriitorului.” (Kohn, 1973: 98-101)

Traducerea literară nu are o teorie unică. Singurul volum demn de menționat, crede Julianna Lőrincz (2007: 21) este volumul lui Popovič, *Teoria traducerii literare* (1980)³¹. Popovič (1980: 54-55) construiește un model de cercetare asupra traducerii literare în perspectivă istorică. Modelul teoretic construit de Popovič cuprinde șase segmente principale. Așadar, o cercetare făcută în domeniul traducerii literare poate viza următoarele aspecte:

1. Lucrările pregătitoare ale istoriei traducerilor:

– pregătirea listei bibliografice a traducerilor literare prin identificarea traducerilor (incluzând traducerile în manuscris, cele apărute în volum sau în perioade, după criteriul epicilor literare, al operelor și/sau al autorilor);

31 Cu toate acestea, trebuie să spunem că au apărut și alte titluri care tratează problematica traducerii literare: Rába György, 1965. *A szép hűtlenség/Frumoasele infidele*. Budapest: Akadémiai Kiadó; Kardos László, 1966. *A műfordítás kérdéseiről/Problemele traducerii literare*. In *Közel és távol*. Szépirodalmi Kiadó; Bart István (ed). 1980. *A műfordítás ma/Traducerea literară azi*. Budapest: Gondolat Kiadó.

– întocmirea listei bibliografice a traducerilor, întocmirea unui dicționar al traducătorilor: traducătorii-scriitori și traducătorii literari care nu sunt scriitori.

2. Praxiologia traducerii, condițiile sociale și culturale ale activității traductive.

3. Evoluția metodelor și tehnicilor de traducere:

– programa traducerilor (*ars poetica* a traducerii sau principiile legate de traducere într-o epocă dată);

– evoluția istorică a metodelor de traducere în diferite epoci: poetica traducerii, procesul traducerii și rezultatul traducerii, relația dintre textul original și textul tradus.

4. Rolul traducerii literare în evoluția literaturii în contextul cultural sursă și țintă: elementele literaturii receptoare în textele literare traduse, rolul genurilor literare și relația acestora cu traducerile literare.

5. Funcțiile traducerii literare în viața literară:

– traducerea ca fapt al comunicării dintre literaturi;

– traducerea în sistemul metaliteraturii sau al culturii literare;

– traducerea în contextul sistemului literar, filosofic, cultural etc.

6. Etapele traducerii literare și tipologia acestora în comparație cu alte literaturi naționale.

Popovič (1980: 68) numește literatura națională *comunicare literară primară* (deoarece întrunește toate elementele componente ale oricărei situații comunicative: emițător/autor, mesaj/operă, receptor/cititor). Traducerea sau textul literar tradus este o *comunicare literară secundară*. Comunicarea literară primară sau literatura are următoarea schemă: autorul, textul operei originale, tradiția literară încorporată în textul original, realitatea reprezentată în textul original respectiv receptorul sau cititorul textului original. În schimb, comunicarea literară secundară sau traducerea este reprezentată astfel: traducătorul sau autorul secundar, textul tradus, tradiția literară încorporată în textul tradus, realitatea reprezentată în textul tradus, receptorul sau cititorul traducerii.

Competența traductologică în cazul traducerii literare are în vedere următoarele componente:

1. cunoașterea limbii sursă și a limbii țintă;

2. cunoașterea culturii sursă;

3. cunoașterea culturii țintă;

4. cunoștințe legate de crearea de texte literare;

5. capacitate interpretativ-creativă, care înseamnă: capacitatea de înțelegere a textului în limba sursă; capacitatea de creare a textului în limba țintă;

6. gândire creativă;

7. perseverență;

8. punctualitate și precizie;

9. capacitate de muncă;

10. stare mentală în timpul muncii traductive (Lórinč, 2007: 23).

Există mai multe nivele de interpretare a textului literar, nivele care intervin, evident, și în procesul actului traductiv.

Nivelul pretextual presupune următoarele aspecte:

- cunoașterea, în afara textului integral, a informației despre autor: date biografice, mișcarea din care face parte, epoca în care a activat, viziunea despre lume, filosofia sa socială etc.;
- examinarea titlului având valori simbolice sau aluzive (textele literare traduse sunt uneori reintitulate în traducere);
- importanța epigramelor, ordinea cuvintelor, sloganuri etc. în pre-înțelegerea textului.

Nivelul intertextual presupune:

- stabilirea unor legături între textul spre traducere și alte texte de același autor (*intertextualitatea internă*);
- stabilirea unor legături între texte de autori diferiți care tratează aceeași temă (temă, motiv, leitmotiv) (*intertextualitate externă*).

Nivelul intratextual are două dimensiuni:

- presupune *decodificarea semantică/semiotică* a conținutului textului, lucrul asupra dificultăților semantice de traducere, înțelegerea în profunzime a textului, pentru a identifica semnificația;
- oferă *analiza stilistică* (descoperirea figurilor de stil, motivația funcțiilor textuale ale figurilor care sunt utilizate, pentru a caracteriza personajele și acțiunile lor, dezvoltarea mijloacelor emoționale utilizate de autor, identificarea structurii textului din punctul de vedere al teoriei literare: intriga, punctul culminant, dez-nodământul), precum și identificarea problemelor majore stilistice în traducere.

Nivelul axiologic presupune:

- identificarea atitudinii autorului;
- identificarea atitudinii cititorului – receptorului, informat cu privire la traducător, textul citit și analizat (Guțu, 2015: 26-27).

Textele literare par traduceri *evolutive* în timp, afirmă Guțu (2015: 41), din punct de vedere diacronic, și chiar în aceeași epocă, ceea ce face ca multe texte literare să fie retraduse de mai multe ori, de mulți traducători, și totuși toate traduceri să fie valide: pentru a realiza o traducere perfectă, absolută, traducătorul trebuie să ia în considerare nivelul pretextual, intertextual, dar să ignore nivelul axiologic. În special în cazul pieselor literare destinate copiilor traducerea va fi influențată de normele morale și etice ale culturii țintă și de felul în care imaginea copilului este reprezentată în ea.

Lórincz (2007: 25) adoptă schema de criterii evaluative a traducerilor specializate elaborate de către Dróth³² și consideră că acest sistem este operațional și în privința evaluării traducerii textelor literare:

32 Dróth Júlia 2007. A forrásnyelvi szöveg témája, típusa, műfaja és a fordítási stratégia kapcsolata. In: Heltai Pál (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia*. Gödöllő: MANYE XVI. Vol. 3. 2 rész. 630-637.

1. evaluarea la nivel pragmatic: primează perspectiva funcțională, luarea în considerare a bagajului cultural al destinatarilor din cultura țintă;
2. evaluarea la nivel textual: considerarea aspectelor legate de gen, tipul de text, coeziune, registru lingvistic (lexical și gramatical) funcții retorice, ordinea tematică;
3. evaluarea la nivel sintactic: construcția propozițiilor și a frazelor, topica, acordul, ordinea propozițiilor, relațiile sintactice;
4. evaluarea la nivel lexical: sensul cuvintelor, echivalența expresiilor frazeologice, a cuvintelor străine, a terminologiei;
5. evaluarea la nivelul elementelor de suprafață: punctuație, ortografie, editare, lizibilitate, claritatea graficelor și a elementelor vizuale.

Relația dintre textul literar tradus și textul original este rezumată de către Lőrincz (2007: 24) astfel: fidelitatea traducerilor față de textul sursă diferă de la epocă la epocă, concomitent cu fluctuațiile principiilor traductologice, iar textul tradus nu trebuie privit ca o copie fidelă a textului original. În traducerea literară contează nu atât fidelitatea formală și de conținut față de textul sursă, cât mai ales funcția îndeplinită de acesta în cultura sursă și efectul produs asupra cititorilor. Lőrincz (2007: 24) crede că obiectivul principal al traducătorilor literari este să integreze textele străine traduse în orizontul cultural global.

Anne Cluysenaar, în cartea ei de stilistică literară (*Introduction to Literary Stylistics*, London: Batsford, 1976), face unele precizări importante despre traducere. Traducătorul, crede ea, nu ar trebui să se ghideze după percepțe generale atunci când stabilește ce să facă cu un text, dar ar trebui să apeleze la ochiul interior, la instinct (Cluysenaar, 1976). Din afirmațiile lui Cluysenaar despre traducerea literară derivă o abordare structuralistă a textelor literare care sunt concepute ca un set de sisteme conexe, care operează în cadrul unui set de alte sisteme printr-o dialectică complexă. Una din greșelile traducătorului literar este să se concentreze asupra unor aspecte particulare ale unui text în detrimentul altora, nesesizând acea rețea complexă de interrelaționări.

În trecut, traducătorii literari acordau prioritate traducerilor libere, adaptative, sau, din contră, practicau traducerile naturalizante, fidele sensului și atmosferei textului sursă. În zilele noastre principiul care domină traducerea literară este principiul domesticării, al autohtonizării sau al naturalizării, care presupune adaptarea textului la cerințele și așteptările cititorilor din cultura țintă sau fidele culturii țintă. Cu toate acestea, autohtonizarea poate afecta, poeticitatea sau valoarea artistică intrinsecă a operei respective.

Din cauza bidirecționalității traducerii operei literare – orientarea către cultura sursă și cultura țintă – traducerea literară este eminentemente un act intercultural. „Cu siguranța, cazul cel mai dificil de transfer intercultural este traducerea unei opere literare cu prezență culturală dublă (de exemplu, operele lui Panait Istrati – română/franceză, sau cele ale lui Salman Rushdie urdu/engleză sau *Free Life de Ha Jin* – engleză /chineză) care implică „marcatori de grefare a realului din textul

original – diglosie și biculturalism”. În astfel de cazuri, operele menționate anterior vor fi traduse într-o limbă și cultură terță, fapt ce implică tehnici și procedee specifice și complexe: utilizarea italicului, pentru a reda prezența falsă a uneia din limbi/culturi ale originalului, reperarea și adoptarea unui cod fonetic artificial, pentru transliterarea accentului uneia din cele două limbi ale originalului, cu tentativă de a păstra jocul de cuvinte utilizat în operele originale.” (Guțu 2015: 135)

Lungu-Badea (2001: 55) operează cu două concepte introduse de către J. L. Cordonnier, și anume conceptele de *empatie* și *exotopie*. În traducerea literară, empatia desemnează capacitatea traducătorului de a se identifica cu autorul, iar exotopia înseamnă poziționarea traducătorului în rolul de intermediar (nu se identifică cu autorul). Traducerea poetică reclamă un grad mare de empatie, iar în traducerea prozei, traducătorul navighează între cele două poziții. Traducerea unui text literar pornește de la înțelegerea (comprehensiunea) și interpretarea (hermeneutica) textului, etape care necesită nu doar capacități intelectuale, cognitive, lingvistice, ci și trăiri emoționale. Pe lângă coeziune (o continuitate a textului la nivel de suprafață) și coerență (continuitatea textuală la nivel ideatic, logic, adânc), transmiterea mesajului și acuratețe lingvistică, un text literar trebuie să păstreze în traducere și emoția, plăcerea estetică provocată de original. Traducerea literară este cu atât mai complexă, cu cât textele literare pot conține fragmente neliterare (rețete culinare sau scrisori, jurnale etc.) și pot pune probleme încă de la început, traducerea titlului putând fi una dintre cele mai provocatoare sarcini pentru un traductolog.

În cadrul traducerii literare un loc deosebit îl ocupă traducerea poeziei, tocmai din acest motiv se cuvine să menționăm și câteva considerații teoretice privind traducerea textelor poetice. Poezia este un tip textual complex, ea reprezintă o simbioză indestructibilă a *formei și conținutului*. Așa cum subliniază Ana Guțu (2015: 73), scopul final al traducerii literare este acela ca publicul culturii țintă să poată savura textul tradus ca și când s-ar delecta cu lectura originalului, ceea ce aduce în discuție un alt fel de echivalență, *echivalența afectivă*, care este cea care merită atenția poetului-traducător.

După Jakobson trăsăturile poeticității unui text, deci caracteristicile principale ale textului literar/poetic sunt: repetitivitate la nivel fonetic, gramatical, lexical, sunetele pot fi purtătoare de sens, paralelismul (paralelismul marcat al structurii versului: ritm, rimă, metru, aliterație, asonanță etc), ambiguitatea (efect al abundenței de semnificații), bogăția semantică etc. (apud Petrescu, 2000: 90-92). Poezia este probabil forma extremă a conciziei lingvistice, căci în textul poetic fiecare silabă contează, subliniază Landers (2001: 100).

În traducerea poeziei, idealul rămâne mereu același și mereu de neatins: obținerea aceluiași efect perlocuționar, obținerea echivalenței estetice și afective, dincolo poate de echivalența semantică *stricto sensu*. Altfel spus, obiectivul principal al traducerii poeziei este, la urma urmei, refacerea magiei poeziei, sau „transcrierea unui poem într-o altă limbă cu convingerea că așa ar fi scris-o poetul

însuși, dacă s-ar fi exprimat în limba respectivă. Traducătorul de poezie restituie cititorului și o altă dimensiune fundamentală a originalului: magia versului, forța de sugestie, vraja muzicii sale. El are pasiunea pentru cuvânt, virtuozitatea cu care știe să-l folosească pentru a reface, în alt limbaj și într-un alt spațiu cultural, experiența singulară a poetului. Traducătorul de poezie nu trebuie să-și permită să fie acuzat de faptul că a pus ceva din el în traducere. El își poate pune o legitimă întrebare: Cât de departe pot merge cu interpretarea fără a pierde sensul, sunetul sau sentimentul poeziei?” (Bantaș-Croitoru, 1999: 22-23)

Dacă în traducerea unui text în proză traducătorul este fidel conținutului, iar forma joacă un rol mai puțin important, poezia impune traducătorului numeroase constrângeri formale (cea a rimei, versificației, a ritmului). Scopul traducerii poetice este „de a *suscita cititorului limbii ținte aceleași sentimente, aceleași emoții, provocate de poezie ca și în cazul lecturii originalului*. Orice sfat practic privind soluții concrete ce vizează traducerea poeziilor își pierde aproape de tot importanța din cauza diferenței traducerii în timp și spațiu. Nu există doar o traducere, există o multitudine. Această axiomă este valabilă în special pentru traducerea poeziilor. Sau, poetul-traducător mai degrabă recompune poezia, schițată de condeii său: [...] Traducerea poeziilor întotdeauna a presupus două opțiuni, aș spune extreme: *respectarea „metaforelor” sau a jocului de sunete*. O simbioză armonioasă a acestora ar da un rezultat optimal. De aici decurge fenomenul de *pierdere și de câștig* în traducerea poeziilor.” (Guțu 2015: 73-74)

Efim Etkind (1982) propune, în volumul devenit clasic *Un art en crise. Essai de poétique de la traduction poétique* (apărut la Lausanne, L'Âge d'Homme), o tipologie a traducerilor de poezie, el vorbește de șase tipuri de traducere poetică, și anume:

- *traducerea informativă*, traducerea poeziei sub formă de proză, scopul traducerii fiind exclusiv să transmită ideile principale, generale ale textului original, fără a fi preocupat de calitățile estetice ale traducerii;

- *traducerea interpretativă*, care combină traducerea cu parafraza și analiza textului (de exemplu traducerea poemului *Corbul* de Edgar Allan Poe în franceză, traducere făcută de Charles Baudelaire sub formă de proză acompaniată de comentarii;

- *traducerea aluzivă*, traducerea poetică ce aplică rimele și metrul potrivită doar la începutul poeziei, restul fiind traduse în vers alb, fără rimă, lăsând doar posibilitatea imaginării rimei și metrului textului original;

- *traducerea aproximativă*, care sacrifică forma originală, rima și prozodia textului original, pentru a salva și transmite fidel sensul și mesajul poeziei;

- *traducerea recreativă* este o traducere care recrează ansamblul întreg, inclusiv structura originală;

- *traducerea imitativă* este un tip de traducere prin care traducătorul nu traduce de fapt un text, ci caută să se inspire și să creeze o lucrare care conține propriile idei (Etkind, 1982 apud Raková, 2014: 128-129).

André Lefevere adoptă în volumul *Seven Strategies and a Blueprint* (1975) o poziție similară cu aceea a lui Holmes (vezi subcapitolul *Apariția curentului Translation Studies și Manipulation School* și cele patru tipuri de traduceri descrise de Holmes). Lefevere are o metodă empirică și obiectivă de abordare a traducerii poetice: ia textul sursă și descrie șapte tipuri diferite de traducere poetică unde fiecare dintre ele oferă câteva posibilități și niciuna nu le exclude pe celelalte:

1. traducerea fonemică este utilizată în redarea expresiilor onomatopice. Dezavantajul traducerii fonemice este că poate anihila semnificatul;
2. traducerea literală poate transfera înțelesul semantic, dar introduce explicații adiționale și sacrifică valoarea literară a textului;
3. traducerea metrică păstrează metrica poeziei, dar distruge adeseori sensul și sintaxa;
4. traducerea în proză evită afectarea sensului, dar înlătură rezonanța poetică;
5. traducerea rimată poate cauza distorsionări de sens, deoarece lexemele cuprinse în rimă pot adeseori transmite sensuri diferite față de original, rezultatul eșuând în pedanterie sau platitudine;
6. traducerea în vers liber are un grad de precizie și de literaritate mare, dar procedează adeseori la amplificări sau omisiuni;
7. traducerea interpretativă (inclusiv versiunile și imitațiile) constă în interpretarea subiectului, oferind astfel o ușoară receptare a textului (Lefevere, 1975, apud Raková, 2014: 142-143; Bassnett, 2005: 87-88).

Esența traducerii literare este identitatea de efect „identitatea concretizării operei, în cele două versiuni ale sale”, arată Ioan Kohn (1973: 125). În acest proces de transpunere se opun două tendințe: tendința fidelă textului sursă și tendința fidelă textului țintă.

Traducerea literară sursieră păstrează culoarea locală a originalului care trebuie să transpară din textul tradus, iar pentru traducătorii literari ciblisti traducerea este un act intercultural, și nu etnocentric (cf. Munteanu, 2011: 121), în acest sens termenii *intercultural* și *etnocentric* se opun, cu toate că *intercultural* nu înseamnă întotdeauna în mod necesar opus etnicului. Să ne gândim la o traducere ciblistă a romanului *Un veac de singurătate*, care, de dragul interculturalității fără amprentă etno-culturală, ar sacrifica mult din ceea ce face din realismul magic latin-american un tip atât de special de literatură.

Traducerea unei opere literare este un proces complex, deoarece însăși lectura operei – o condiție a traducerii – este un fenomen multidimensional. Opera literară trebuie citită sintagmatic și paradigmatic, „în realitatea vie a semnificatului ei, în unicitatea structurii ei ca text metamorfozabil la infinit, generator, la infinit, de raporturi cu un cititor mereu nou, în ciuda îmbătrânirii limbii. Nici unul din modelele logico-formale propuse pentru identificarea traductemelor, a unităților traductibile în poezie sau proză, nu poate da socoteală de această unicitate care conferă unui text calitatea de poetic sau literar. Ca și în poezie, [...] în proză orice element este semnificativ și neîntâmplător, deci a-l integra într-o

unitate pre-modelată, pre-concepută, înseamnă a-l anula. De aceea traductologii poeticieni propun cu insistență fidelitatea absolută față de litera textului, cu alte cuvinte, o traducere literală [...] redarea cât mai mult o permit capacitățile asociative și sintactice ale unei limbi a sensului contextual exact al originalului. Numai aceasta este o traducere adevărată [...] numai atunci când traducătorul își propune să redea spiritul și nu simplul sens al textului, el reușește cu adevărat să traducă un autor.” (Petrescu, 2000: 136) În măsura în care romanul este considerat o formă mai joasă a literaturii decât poezia, deformările traducerii sunt mai acceptate în proză, atunci când acestea nu trec neperceptute (Berman, 2004: 288).

Literatura de specialitate abundă în studii care alcătuiesc liste cu punctele slabe sau greșelile tipice ale traducerii. Un astfel de argument în privința greșelilor comise de traducătorii literari se regăsește în ideile lui Kundera despre traducere, dezvoltate în volumul *Les Testaments Trahis* din 1993. El deplânge felul în care traducătorii încalcă metaforele, caută să îmbogățească un lexic simplu, reduc repetiția, strică ritmurile propozițiilor prin modificarea punctuației sau chiar schimbând tipografia (cf. Chesterman, 2004: 37). Într-un studiu foarte pertinent dedicat problemelor traducerii literare, Antoine Berman (2004) introduce un concept interesant în analiza și evaluarea textului literar tradus, și anume the *analytic of translation* sau *translation analytic*. El își propune să examineze pe scurt sistemul de deformare textuală care operează în fiecare traducere și o împiedică să fie o „încercare a străinului”/“*trial of the foreign*.” Berman (2004: 286) numește acest proces *translation analytic* sau *analiza traducerii*. Această analiză trebuie înțeleasă în sens cartezian, dar și în sens psihanalitic, deoarece ea incumbă o examinare detaliată a sistemului deformant și a acelor tendințe sau forțe inconștiente care determină traducerea. Analiza traducerii este, în consecință, concepută pentru a descoperi aceste forțe și să arate unde sunt practicate în text.

Analiza traducerii cunoaște două aspecte, unul pozitiv și altul negativ. Analiza negativă trebuie extinsă printr-o analiză omologă pozitivă, o analiză a operațiilor care au limitat întotdeauna deformarea, deși în mod intuitiv și nesistematic. Analiza negativă și pozitivă vor permite la rândul lor o critică a traducerilor care nu este nici simplu descriptivă și nici pur și simplu normativă. Analiza negativă este preocupată în primul rând de traducerile etnocentrice, anexioniste și traducerile hipertextuale (pastișe, imitații, adaptări, rescrieri), unde jocul forțelor deformante este exercitat liber. Fiecare traducător este expus în mod inevitabil acestui joc de forțe, chiar dacă el (sau ea) este animat de un alt scop, atenționează Berman (2004: 286-287).

Această analiză a traducerii își propune să localizeze mai multe tendințe deformante, păcate ale traducerii sau greșeli care intervin în traducerea literară. Ele formează un întreg, un sistem. Berman (2004: 288) menționează douăsprezece tendințe deformante sau capcane ale traducerii literare. Aceste tendințe deformante sau capcane există la toate traducerile legate de tradiția occidentală, deși anumite tendințe pot fi mai accentuate într-un spațiu lingvistic-cultural decât în altele.

Care sunt aceste tendințe deformante sau capcane ale traducerii din sistemul de analiză a traducerii propus de Berman? Ele sunt următoarele: 1. raționalizarea (*rationalization*); 2. clarificarea (*clarification*); 3. expansiunea (*expansion*); 4. înnobilitarea și popularizarea (*ennoblement and popularization*); 5. sărăcirea calitativă (*qualitative impoverishment*); 6. sărăcirea cantitativă (*quantitative impoverishment*); 7. distrugerea ritmurilor (*the destruction of rhythms*); 8. distrugerea rețelelor subiacente de semnificație (*the destruction of underlying networks of signification*); 9. distrugerea modelelor lingvistice (*the destruction of linguistic patternings*); 10. distrugerea rețelelor vernaculare sau exotizarea acestora (*the destruction of vernacular networks or their exoticization*); 11. distrugerea expresiilor idiomatice (*the destruction of expressions and idioms*); 12. eliminarea suprapunerii limbilor (*the effacement of the superimposition of languages*) (Berman, 2004: 288).

Raționalizarea se bazează în primul rând pe structurile sintactice ale textului original, începând cu cel mai semnificativ și schimbător element dintr-un text în proză: punctuația. Raționalizarea recompune propozițiile și succesiunea propozițiilor, crescând coerența textuală, rearanjându-le după o anumită idee de ordine discursivă. În cazul limbilor în care structura propoziției sau topica este relativ liberă, riscul apariției, în procesul traducerii, a acestei tendințe deformante de contracție raționalizantă crește. Acest lucru este vizibil, crede Berman (2004: 288) de exemplu, în ostilitatea cu care traducătorii francezi tratează fenomene precum repetiția, proliferarea subordonatelor relative și a construcțiilor participiale, propozițiile lungi sau propozițiile fără verbe – toate elemente esențiale în textele în proză.

Clarificarea este un corolar al raționalizării care privește în special nivelul clarității semnificațiilor cuvintelor, ea fiind practic o explicitare. Clarificarea pare a fi un principiu evident pentru mulți traducători care au credința că textul tradus ar trebui să fie puțin mai clar decât originalul. Desigur, precizează Berman (2004: 289) clarificarea este inerentă traducerii, în măsura în care fiecare traducere cuprinde un anumit grad de explicitare. Dar asta poate însemna două lucruri diferite: 1. explicitarea poate fi manifestarea a ceva care nu este aparent, dar ascuns sau reprimat, în original; 2. în sens negativ, explicitarea urmărește să facă „clar” ceea ce nu dorește să fie clar în original. Trecerea de la polisemie la monosemie este un mod de clarificare, iar traducerea parafrastică sau explicativă este alta, ne lămurește Antoine Berman (2004: 290).

Cea de-a treia tendință deformantă, expansiunea, înseamnă că fiecare traducere tinde să fie mai lungă decât originalul (în terminologia lui George Steiner traducerea este *inflaționistă*). Această capcană a traducerii literare este, de fapt, consecința primelor două tendințe, deoarece raționalizarea și clarificarea necesită o extindere. Berman precizează că expansiunea ca greșeală crește masa brută de text. Explicațiile suplimentare sau explicitările pot face textul mai clar, dar de fapt, obscurează propriul său mod de claritate. Expansiunea este, în plus, o extindere, o lungire care afectează fluxul și ritmul natural al textului. Expansiunea este adesea numită și supratraducere, arată Berman (2004: 290).

Înnobilarea marchează punctul culminant al traducerii clasice. În poezie, ea este numită poetizare, în proză, este mai degrabă o retorizare, un proces prin care se produc propoziții elegante, în timp ce se folosește textul sursă ca materie primă. Astfel, înnobilarea este doar o rescriere, un exercițiu stilistic bazat pe și în detrimentul originalului. Această procedură este activă în domeniul literar, dar și în științele umane, unde se urmărește producerea unor texte care sunt lizibile. Acest tip de rescriere se consideră justificată în recuperarea elementelor retorice inerente textelor în proză, pentru a le insufla o sporită eleganță retorică și un stil mai elevat. Opusul logic al înnobilării apare în pasaje judecate ca fiind prea populare: se recurge la un pseudo-argou care popularizează originalul sau la o oralitate care nu reflectă decât o confuzie între oral și vorbit (Berman, 2004: 290-291).

Sărăcirea calitativă se referă la înlocuirea termenilor, expresiilor și cifrelor din original cu termeni, expresii și figuri care nu au bogăția sonoră sau bogăția lor semnificativă sau iconică (un termen este iconic atunci când, în raport cu referentul său, acesta creează, evocă o imagine, permițând percepția asemănării) (Berman, 2004: 291). Sărăcirea calitativă înseamnă inducerea unui stil mai plat.

Sărăcirea cantitativă se referă la o pierdere lexicală sau la o pierdere a variației lexicale. Fiecare lucrare în proză prezintă o anumită proliferare de semnificații și lanțuri de semnificații. Marea proză abundă în semnificații multiple. Traducerea care nu respectă această multiplicitate va cauza o pierdere, deoarece textul tradus va conține mai puțini semnificați decât originalul. Această pierdere la nivelul texturii lexicale și semantice coexistă perfect cu o creștere a cantității sau masei brute a textului prin expansiune, prin adăugirea nejustificată a unor articole sau pronume relative explicative (Berman, 2004: 291-292).

Distrușgerea ritmurilor înseamnă o traducere deformantă ce poate afecta considerabil ritmul – de exemplu, printr-o revizuire arbitrară a punctuației (Berman, 2004: 292).

Distrușgerea rețelelor subiacente de semnificare este o altă tendință deformantă sau capcană a traducerii literare. Opera literară conține o dimensiune ascunsă, un subtext în care semnificații se conectează, formând tot felul de rețele subiacente, subtextuale, nivele de semnificare aflate dedesubtul textului manifest în sine, prezentat pentru lectură. Aceste lanțuri subiacente constituie un aspect al ritmului și procesului de semnificare a textului, ritm care se naște din reapariția obsesivă, ritmică, periodică a unor anumite cuvinte, anumite tipuri de substantive care se constituie într-o anumită rețea de semnificare sau chiar evitarea consecventă a unor cuvinte. Neglijarea acestor aspecte în traducere va conduce la distrușgerea rețelelor subiacente de semnificare (Berman, 2004: 292-293).

Distrușgerea modelelor lingvistice este o altă capcană a traducerii literare. Natura sistematică a textului depășește nivelul semnificațiilor, metaforelor, se extinde la tipul de propoziții, construcții sintactice folosite. Astfel de modele lingvistice-textuale pot include utilizarea unor anumite timpuri verbale sau recurgerea la un anumit tip de subordonare sintactică (de exemplu propozițiile cu

“because”/„pentru că” ale lui Faulkner. Este vorba de ceea ce numim în general stil (Berman, 2004: 294). Modele lingvistice sunt distruse prin omogenizare.

Distrugerea rețelelor vernaculare sau exotizarea acestora este una din tendințele deformante fundamentale, deoarece toată proza mare este înrădăcinată în limbajul vernacular. Această capcană sau tendință deformantă se manifestă prin pierderea dialectului sau exagerarea lui. Obiectivul polilogic al prozei include inevitabil o multitudinea de elemente vernaculare. Tendința spre concret din proză include aceste elemente, deoarece limba vernaculară este prin natura ei mai mult fizică, mai iconică decât limbajul cultivat. În al treilea rând, proza își propune deseori să recupereze oralitatea vernaculară, subliniază Berman (2004: 295). Distrugerea rețelelor vernaculare este astfel o vătămare foarte gravă a textului în proză (poate fi vorba despre eliminarea diminutivelor în spaniolă, portugheză, germană sau rusă; sau poate implica înlocuirea verbelor prin construcții nominale, verbe de acțiune de verbe cu substantive).

Metoda tradițională de păstrare a elementelor vernaculare este de a le exotiza. Exoticizarea poate lua două forme. În primul rând, se folosește o procedură tipografică (italice) pentru a izola ceea ce nu există în original. În al doilea rând se recurge la elemente adăugate textului, ca acesta să pară mai autentic, accentuând aspectul vernacular conform unui anumit stereotip național. Exoticizarea se poate manifesta și prin popularizare, prin încercarea de a reda un vernacular străin printr-un corespondent local (de exemplu folosind argoul parizian pentru a traduce *lunfardo*-ul din Buenos Aires, dialectul Normandiei pentru a traduce limba din Anzi). (Berman, 2004: 295).

Distrugerea expresiilor idiomatice este o altă capcană. Proza abundă în imagini, expresii, figuri, proverbe etc. care sunt cultureme specifice culturii și limbii sursă. Majoritatea transmit un sens sau o experiență care găsește cu ușurință o imagine, expresie, figură sau proverb paralel în alte limbi. Cu toate acestea, în mod paradoxal, Berman consideră că un proverb poate avea echivalentele sale în alte limbi, dar aceste echivalente nu înseamnă traducere, căci, crede el, a traduce nu înseamnă a căuta echivalențe (Berman, 2004: 295).

Eliminarea suprapunerii limbilor este un alt aspect esențial al greșelilor traducătorilor literari. Suprapunerea limbilor într-un roman implică texte surse multilingve, implică relația dintre dialect și limba comună sau coexistența, în inima unui text, a două sau mai multe *koine*. Fiecare operă literară este caracterizată de suprapuneri lingvistice, ele includ sociolecte, idiolecte, dialecte, reunind o heterologie sau o diversitate de tipuri discursive, o heteroglosie sau o diversitate a limbilor și o heterofonie sau diversitate de voci. În unele cazuri, suprapunerea limbilor este amenințată de traducere, relația de tensiune și integrare care există în original între limba vernaculară comună și dialect, sociolect, *koine* tinde să fie eliminată (Berman, 2004: 296).

Analiza traducerii schițată pe larg de către Antoine Berman trebuie distinsă cu atenție de studiul normelor lui Toury – norme literare, sociale, culturale etc. – care guvernează activitatea de traducere în fiecare societate. Aceste norme, care variază istoric, nu se referă niciodată în mod special la traducere; ele se aplică, de fapt,

oricărei practici de scriere. Analiza traducerii, în schimb, se concentrează asupra unor fenomene de deformare, asupra unor greșeli inerente traducerii ca atare. Este evident că în perioade și culturi specific aceste fenomene se suprapun sistemului de norme care guvernează scrierea. Însă tendințele deformante sunt mai degrabă anistorice într-un sens original (Berman, 2004: 296-297). Andrew Chesterman (2004: 37) analizează lista pe care Antoine Berman (1985) o alcătuiește cu păcatele comise în traducerea literară, susținând că acestea sunt de obicei prea libere, tendințele deformante ale traducerii literare fiind abordate și de către Munday (2001: 149-151).

Mostre de traducere literară româno-maghiară

1. Tipul de text: proză

Metodă de traducere: semantică

Tehnici de traducere: modulare, adaptare, omisiune + compensare, explicitare

Limba sursă	Limba țintă 1	Limba țintă 2
<i>Amintiri din copilărie</i> Și tot așa ne-a uns de câte două-trei ori pe zi cu noapte, până ce în Vinerea-Seacă ne-am trezit vindecați taftă.	<i>Gyermekkorom emlékei</i> Így kengetett be naponta kétszer-háromszor s még éjjel is, mígnem nagypénteken olyan egézségesen ébredtünk, mint a makk.	<i>Memories of my boyhood</i> She rubbed the ointment into us two or three times a day and during the night as well, so that on Good Friday we were as fit and smooth skinned as ever.

2. Tipul de text: proză

Metodă de traducere: interpretativ-comunicativă

Tehnici de traducere: modulare, adaptare, împrumut, transpoziție, echivalență

Limba sursă	Limba țintă
<i>Maitreyi</i> I-l prezentai pe Harold, care-i spusese obraznic: Încântat să vă cunosc, mr. Sen. Tipul ăsta e groaznic, reflectă Harold. Mă mir de ce-ți poartă atîta interes. Nu cumva vrea să te însoare cu fiica-sa? Ești absurd, Harold, mă revoltai eu ipocrit, roșind. Prezența lui Harold mi se păru deodată o impietate, și nu știam cum să-mi explic sentimentul acesta ciudat;	<i>Maitreyi</i> Bemutattam Haroldot, aki szemtelenül csak ennyit mondott: Örvendek, hogy megismerhetem, Sen úr Rémes ez az alak – jelentette ki Harold. Csodálom, hogy annyira törődik veled. Csak nem akarja hozzád adni a lányát? Abszurdum, Harold – háborodtam fel kép-mutatóan, és elpirultam. Harold jelenlétét hirtelen otrombának éreztem, nem tudtam, mivel magyarázzam ezt a különös érzést

3. Tipul de text: proză (literatură pentru copii)

Metodă de traducere: interpretativ-comunicativă

Tehnici de traducere: modulare, omisiune, transpoziție

Limba sursă	Limba țintă
<i>Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte</i> se scutură și el, și toate bubele și răpciuga căzură de pe dânsul și răma-se întocmai cum îl fătase mă-sa, un cal gras, trupeș și cu patru aripi	<i>A hegyitündér: román népmesék</i> csak megrázkódott, s egy szempillantásban minden ótvár és inpók eltűnt róla, s úgy állt már ott, ahogy az anyja elette,

4. Tipul de text: proză (corespondență-memorii)

Metodă de traducere: semantică

Tehnici de traducere: modulare, transpoziție, adaptare, explicare

Limba sursă	Limba țintă
<i>Törökországi levelek</i> ...Látja kéd még Sz. Péter is megijedett volna, mikor a vízben sipadoztak a lábai; hát mi bűnösök hogyne félnénk, amidőn a hajónk olyan nagy habok között fordult egyik oldaláról a másikra, mint az erdélyi nagy hegyek – némelykor azoknak a tetején mentünk el, némelykor pedig olyan nagy völgyben estünk, hogy már csak azt vártuk, hogy reánk omoljanak azok a vízhegyek; de mégis olyan emberségesek voltak, hogy többet nem adtak innunk, mintsem kellett volna. ...	<i>Scrisori din Turcia</i> Vezi Domnia Ta că până și sfântul Petre s-au spăriet când i se afundau picioarele în apă; dară-mi-te noi păcătoșii cum să nu hi avut spărietură când corabia noastră să clătina de pe o rână pe alta printre nește nahlapi cât munții cei mari den Țara Ardealului: hălăduiam ba călare pe creștetul lor, ba prăvălindu-ne în văi adânci, unde nu mai așteptam decât să să darme peste noi munții aceia de apă; au avut totuși destulă omenie a nu ne da de băut mai mult decât era trebuința.

5. Tipul de text: poezie

Metodă de traducere: semantică/fidelă

Tehnici de traducere: modulare, transpoziție, echivalență, adaptare

Limba sursă	Limba țintă	Limba țintă
<i>Sara pe deal</i> Sara pe deal buciumul/ sună cu jale./ Turmele-l urc, stele le scapără-n cale./ Apele plîng, clar izvorînd în fîntîne;/	<i>Este a dombon</i> ³³ Estefelé szólal a kürt szomorúan./ Ballag a nyáj, csillag vezérli az útban./ Rí a patak, surran a szűz vízű forrás./	<i>Este a dombon</i> Este a dombon a kürt bá- natosan szól, Bóklászó nyájak útján sok csillag ragyog./A vizek sírva fa- kadnak a kutakban;/

33 http://www.magyarulbabelben.net/works/ro/Eminescu%2C_Mihai-1850/Sara_pe_deal/hu/5447-Este_a_dombon

Limba sursă	Limba țintă	Limba țintă
<p>Sub un salcîm dragă, m-aș- teptî tu pe mine./Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară./ Ochii tăi mari caută-n frun- za cea rară./Stelele nasc umezi pe bolta senină./ Pieptul de dor, fruntea de gînduri țî-e plină./ Nourii curg, raze-a lor șiruri despi- că./ Streșine vechi casele-n lună ridică./ Scîrțîie-n vînt cumpăna de la fintînă./ Valea-i în fum, fluiere mur- mură-n stîină./Și osteniți oameni cu coasa-n spinare/ Vin de la cîmp; toaca răsu- nă mai tare./ Clopotul vechi împle cu glasul lui sara./ Sufletul meu arde-n iubire ca para./ Ah! în curînd sa- tul în vale-amuțește;/ Ah! în curînd pasu-mi spre tine grăbește:/ Lîngă salcîm sta- vom noi noaptea întreagă./ Ore întregi spune-ți-voi cît îmi ești dragă./Ne-om răzi- ma capetele-unul de altul / Și surîzînd vom adormi sub înaltul./ Vechiul salcîm. — Astfel de noapte bogată./ Cine pe ea n-ar da viața lui toată? (1885, 1 iulie)</p>	<p>Suttog a fűz, drága, te enge- met ott vársz./ Égen a hold, az arcán szent nyugalom van./ Nagy szemedet nézi a ritka falombban./ Útközik a csillag a harmatos égen./ Kebled a vágy, arcod a gond lepi mélyen./ Hold sugarán bomlik az éjjeli felleg, /Házak öreg ormai égre merednek./ Reccsen a kút gémeje a szélbe' ma- gában./ Füstben a völgy: furulya szól a sztinában./ S a kimerült földművelők a kaszával/ Hazafelé mennek: a tóka szavával/ Zendül a völgy, egyre erősbül a hang- ja./ Ég a szívem messze vi- lágít a lángja. /Ó, hamarost szunnyad az esti falucska./ Ó, hamarost hozzád visz kedvesed útja./ Fűzfa alatt töltjük el szép éjszakánkat./ Folytonosan mondom én, ó, hogy imádlak./ És a fejünk egymás keblére lehajtva Elaluszunk/ majd mo- solyogva, sóhajtva/ A fűz alatt. Ó, pazar, isteni éjjel! Ki nem adná egész életét el? Jékely Zoltán</p>	<p>Egy fűz alatt, drágám, vár- sz rám titokban./A hold az égen oly szentként és tisztán jár,/Két nagy szemed a ritka lombokon sétál./ Nedves csillagok szület- nek tiszta égen./Kebled a válytól, homlokod gondtól égnek./Felhők szállnak, holdfény szeli szét újtjukat./ Vén ereszek holdba emel- nek házakat./Szélben nyi- korog egy gémeskút ágasa/ Füstben a völgy, akolban sír a furulya/S fáradtan, hátukon kaszával, emberek/ Jönnek a mezőről; tókahang erősebb,/Öreg harang hang- ja betölti az estét./A lelke mint a pára szerelemben ég./Ah! Mindjárt a falu a völgyben elhallgat;/Ah! Mindjárt a léptem sietve feléd halad./A fűz mellett fogunk majd állni egész éjjel./S órákon át mondom, mily drága vagy nékem./ Egymásnak támasztjuk a fejünket majd./S mo- solyogva alszunk a nagy öreg fűzfa/alatt. – Ki az, ki ily csodás éjjelért/Nem áldozná fel az egész életét? Bandi András</p>

6. Tipul de text: proză

Metodă de traducere: semantică

Tehnici de traducere: modulare, transpoziție, adaptare, echivalență, explicitare

Limba sursă	Limba țintă
<p><i>Chiuleandra</i></p> <p>– Taci!... Taci!... Taci!... O prăvălise pe sofa și, cu genun- chiul drept, îi zdrobea sâni.</p>	<p><i>A tánc</i></p> <p>– Hallgass! ... Hallgass!... Hallgass! Rálökte az asszonyt a heverőre, jobb térdével a kebleit taposta.</p>

Degetele și le înfipsea în gâtul ei plin și alb, parc-ar fi vrut să înăbușe un răspuns de care se temea. Îi simțea corpul zvârcolindu-se, întocmai ca sub o îmbrățișare fierbinte, și zvârcolirea îl înfuria mai nătâng.

– Taci!... Taci!...

Repeta același cuvânt, cu același glas horcăit, forând pe nas rar, prelung. Ochii lui umflați nu vedeau totuși nimic, ca și când s-ar fi coborât peste ei un obositor văl roșu...

Într-un târziu, o atingere molatecă îi cuprinse brațele, numai câteva clipe, și apoi se topi, neputincioasă. El își dădu seama, ca prin vis, că trebuie să fie mâinile ei, încercând să se apere. Și atunci, deodată și foarte deslușit, își auzi propria voce, aspră, strâmbă, găfuită, răbufnind ca dintr-o adâncime de pivniță, îi trecu fulgerător prin gând „ce glas!” și îndată, parcă și-ar fi recăpătat brusc vederea, zări două globuri albe, sticloase, aproape ieșite din orbite, cu o finărețea de vinișoare roșii încercuind o pată rotundă albastră-viorie: ochii ei înmărmuriți într-o lucire de spaimă resemnată... Privirea îl ustura ca o mustrare nesuferită:

– Ta... a...

Vruse să strige, dar acuma sunetele i se sfărâmau în cerul gurii, hărăitoare și uscate, iar globurile albe în aceeași vreme se măreau mereu și se împreunau într-un disc cenușiu, care apoi începea să se învârtească amețitor împrejurul petei albastre nemișcate. Un simțământ greu de leșin îi înmuie brațele. I se părea că are să se prăbușească și căuta disperat un sprijin...

Ujjait belevájta telt, fehér nyakába, mintha torkára akart volna forrasztani egy választ, amelytől rettegett. Érezte, hogy a test megvonaglik, éppúgy, mint egy forró ölelésben, s ez a vonaglás még eszeveszettebb dühöt gerjesztett benne.

– Hallgass!... Hallgass!...

Egyre ezt a szót ismételte, ugyanazon a hörgő hangon, orrán át szedve, hosszan, szortyogva a levegőt. Kidülledt szeme teljesen elhomályosult, mintha nehéz vörös fátyol ereszkedett volna rá...

Nagy sokára lágy mozdulat súrolta a karját, egy pillanatig csupán, aztán reménytelenül szertefoszlott. Rájött, hogy az asszony keze volt, amint megpróbált védekezni. És akkor hirtelen és nagyon tisztán, meghallotta a saját száraz, hamis hangját: mintha pincemélyről tört volna fel, olyan fojtott volt. Átcikázott az agyán: „Micsoda hang!” – és mintha hirtelen kitisztult volna a látása: két fehér, üveges gödréből szinte teljesen kifordult szemgolyó meredt rá, zölde-ibolyaszínű foltot körülvevő finom erecskék hálózatával: az asszony tompa rémülettől fénylő szeme... A tekintet úgy szúrta, mint valami elviselhetetlen szemrehányás.

– Hallg...ga...

Kiáltani akart, de a hangok szilánkokra törtek a szápadlásán; szárazon gurgulázott, azok a fehér szemgolyók pedig egyre növekedtek, és egyetlen szürke koronggá egyesültek, amely szédítő forgásba kezdett a mozdulatlan kék folt körül. Az ájulás ólmos súlya húzta le elerőtlenedő karjait. Érezte, el fog vágódni, és kétségbeesetten kereste, mibe kapaszkodhatnék...

Traducerea specializată

Limbajul specializat și lexicul terminologic

Limbajul specializat este limbajul care se regăsește în textele specializate. Limbajele specializate, din care fac parte integrantă limbajele științifice și limbajul tehnic, sunt destinate în primul rând comunicării dintre specialiști. „Când aceștia trebuie să comunice cu audiența mai puțin specializată este necesar apelul la dicționar pentru a explica termenii din textele de specialitate.” (Petrehuș, 2016: 242) Limba specializată nu este total izolată de limba comună, ci este mai degrabă un sector, un segment al acesteia, „vectorul de transmitere a informației de specialitate.” (Petrehuș, 2016: 238)

Limbajul specializat și limba comună se află în relații strânse, limbajele specializate operând cu instrumentarul lexico-gramatical al limbii comune, dezvoltându-și, în același timp, un vocabular specializat. Spre deosebire de cuvânt, termenul aparține unui domeniu specializat. Între limba comună și limbajele specializate există o continuă mișcare bidirecțională, deoarece cuvintele se pot specializa, devenind termeni (*specializare*), iar termenii pot pătrunde în limba comună, fiind apoi utilizați de o masă largă de vorbitori (*generalizare*). „Dacă limba comună este definită, de obicei, ca totalitatea cuvintelor și îmbinărilor de cuvinte care se folosesc în mod curent, lexicului specializat îi aparțin toate elementele lexicale care sunt într-un mod sau altul, legate de o activitate specifică, de un domeniu științifico-profesional, și care sunt folosite de un grup de vorbitori în comunicarea lor scrisă sau orală, în cadrul unui domeniu al existenței sociale, profesionale și culturale. El are o sferă de întrebuințare limitată și, în consecință, este înțeles doar de un grup social strict determinat. Relațiile existente între lexicul comun și cel specializat fac posibilă deplasarea unităților lexicale dintr-un registru în celălalt. Pe de o parte, vocabularul specializat atrage, prin specializare și transfer, elemente curente ale lexicului comun, iar pe de altă parte, el împrumută altor arii lexicale termeni, care pot fi supuși unei alte specializări sau unui nou transfer metaforic. În prezent, este mai frecvent procesul invers: prin popularizarea unor noțiuni speciale, semnificații lor își pierd precizia terminologică și intră, astfel, într-un circuit mai larg.” (Ungureanu, 2013: 76)

În ceea ce privește semantica textelor de specialitate, ea include un arsenal de cuvinte cu sens specializat, numite termeni, cu niște caracteristici (monoreferențialitatea, lipsa sinonimelor, caracterul univoc, stabil și pertinent etc.) „Gradul cel mai înalt în acoperirea semantică a unităților lexicale este atins în *traducerile specializate*, numite încă terminologice. Termenul se vrea mono-semic, mono-referențial, fără sinonime (variantă ideală). Un text terminologic poate avea adesea

o traducere ideală, fără riscuri de exegeză, de condiții propice pentru aceasta. Dar nu simplifică deloc multitudinea de probleme legate de traducerea terminologică.” (Guțu, 2015: 41) Referitor la diferența dintre un cuvânt aparținând limbajului general și un termen specializat, Ana Guțu subliniază că „aparatur terminologic al oricărui domeniu referențial (DR) include ULT (Unitate Lexico-Terminologică) din ambele grupe – cu orientare denotativă și descriptivă, adică, în calitate de ULT apar nu doar cuvinte speciale, non-vehiculate în limba literară sau vorbită, ci și cuvinte și grupe de cuvinte (expresii) uzuale, cu statut funcțional terminologic.” (Guțu 2015: 93)

Vocabularele de specialitate sau terminologiile au câteva caracteristici, dintre care preponderența neologismelor, dominanța construcțiilor substantive, urmate de verbe, adjective și adverbe. Limbajele de specialitate folosesc însă gramatica limbii generale, sub toate aspectele ei: fonetic, morfologic, sintactic. „Deoarece limbajul specializat nu are particularități de structură gramaticală sau fond principal lexical diferite de ale limbii naționale, specialiștii dintr-un anumit domeniu de activitate teoretică sau practică folosesc limba literară standard, în care introduc termenii necesari pentru a denumi noțiuni proprii domeniului de activitate respectiv. Prin tehnologizarea vieții cotidiene, migrația elementelor lexicale dinspre sfera tehnico-științifică spre lexicul uzual este în creștere. Dicționarele explicative consemnează acest fenomen, incluzând termeni ce aparțin diverselor domenii specializate.” (Ungureanu, 2013: 77)

În cadrul terminologiilor se pot delimita trei straturi lexicale, trei categorii de termeni:

- *lexicul neterminologic* (adică lexemele sau cuvintele din limba comună);
- *lexicul științific general* (format din cuvintele/termenii științifici utilizați în mai multe domenii de specialitate);
- *lexicul terminologic, specializat propriu-zis* (cuvintele specializate, termenii specifici unui anumit domeniu profesional dat, de exemplu termenii medicali, termenii din meteorologie, geofizică etc.).

Lexicul neterminologic cuprinde cuvinte din limba generală care denumesc noțiuni, fenomene, proprietăți, procese, acțiuni. Exemple de cuvinte aparținând lexicului neterminologic sunt: verbe de acțiune (*a demonstra, a trata, a formula, a caracteriza, a extrage, a rezulta*) etc., substantive abstracte și de proveniență verbală (*actualitate, utilizare, formare, introduce, atragere*), adjective și adverbe cu sens apreciativ (*activ, actual, pozitiv, negativ, semnificativ*). Este vorba în general de lexeme neutre din punct de vedere stilistic, lipsite de conotații afective, estetice sau poetice. Ponderea cuvintelor aparținând lexicului neterminologic diferă într-un text cu un grad mare de specializare, destinat comunicării dintre specialiști (de exemplu un articol științific în domeniul medical) și într-un text cu un grad de specializare mai mic, destinat unui public nespecializat (de exemplu o broșură care face publicitate unui supliment alimentar). În textul destinat publicului larg numărul lexemelor neterminologice este mai mare, în timp ce în

discursul specialiștilor aceste lexeme sunt mai puțin frecvente. Cuvintele din lexicul neterminologic nu își pierd sensul sau sensurile primare atunci când sunt utilizate în contexte profesionale și dobândesc sensuri specializate.

Lexicul științific general cuprinde termeni care funcționează într-un domeniu sau în ansamblul domeniilor specializate. Aceste cuvinte pot fi monosemantice și polisemantice și desemnează, în general, fenomene, procese, unități de măsură, acțiuni din diverse domenii ale realității. Exemple de termeni din lexicul științific general sunt: *operație, fenomen, proces, sistem, hiperbolă, a absorbi, abstract, adaptare, aclimatizare, accelerație etc.* Termenii științifici generali sunt uneori numiți *termeni semitehnici*.

Lexicul terminologic cuprinde cuvintele cu sens specializat. Aceste cuvinte poartă denumirea de *termeni* sau *termeni tehnici (terminus technicus)*. Termenii care intră în acest lexic terminologic se grupează în diverse nomenclaturi și terminologii, limbaje de specialitate. Termenii corespund unor noțiuni specifice din diferite științe sau denumesc concepte științifice teoretice, fenomene, procese, instrumente etc. Termenii sunt în general monosemantici și au o semantică specială. În afară de monosemantism, termenii se caracterizează prin univocitate, precizie, claritate, economie lingvistică. Termenii sau lexemele din lexicul terminologic au o mare încărcătură de informație specializată. În dicționarele de specialitate sau generale termenii sunt marcați prin abrevieri de tipul: *astron. (astronomie), biol. (biologie), lingv. (lingvistică), med. (medicină)* etc. Elementele lexicale terminologice sunt standardizate, sunt utilizate în contexte specifice și comunică cunoștințe unui public avizat, specializat.

Termenul este considerat monosemantic, în timp ce cuvântul este, de cele mai multe ori, polisemantic. Sensul termenilor nu se modifică în funcție de context, în timp ce în cazul cuvintelor sensul semantic și sensul pragmatic poate fi diferit și cuvintele își pot modifica sensul în funcție de context. Termenii se deosebesc de cuvintele limbii comune prin faptul că au o destinație precisă și o utilizare limitată la un domeniu de cunoaștere profesional.

Articolul lui Constantin-Ioan Mladin, *Note despre raportul dintre lexicul comun și terminologiile speciale (împrumutul)* își propune să consemneze și să examineze relațiile existente între lexicul comun și cel specializat. Un fenomen al acestor relații este împrumutul datorat a două tipuri de relații: contactul direct (în cazul în care contactul are loc pe un teritoriu comun și presupune amestec de populație, conviețuire de durată variată) și contactul indirect (contactul nu presupune unitate teritorială și se explică prin fenomene de difuzare culturală sau prin relații economice și politice). „Rezultat al contactului, direct sau indirect, între idiomuri, împrumutul, procedeul extern privilegiat prin care o limbă se îmbogățește, constă în încorporarea (ca atare sau, cel mai des, cu modificări fonetico-fonologice, semantice și morfologice) a unor elemente lexicale dintr-o limbă «donatoare» într-o limbă «receptoare». Împrumutul, care poate fi considerat mecanismul cel mai comod de umplere a «lacunelor» lexicale dintr-o limbă, este

favorizat de acțiunea unor factori extralingvistici, precum vecinătatea geografică, amestecul sau conviețuirea unor populații, raporturile economice, politice ori culturale dintre diversele comunități etc.” (Mladin, 2004: 1)

Împrumuturile interlingvistice se pot clasifica în:

- împrumutul direct și împrumutul indirect (efectuat prin mijlocirea altei limbi);
- împrumutul popular și împrumutul savant (cărturăresc sau cult);
- împrumutul oral și împrumutul scris, între care în mod frecvent este posibil să apară anumite suprapuneri și unele intercondiționări (cf. Mladin, 2004: 2).

Împrumuturile sunt extrem de importante în domeniul terminologiilor, mai ales din perspectiva așa numitelor împrumuturi prin traducere (*loan translations*). Terminologizarea unui cuvânt, transformarea sa dintr-o unitate a limbii comune într-un termen al limbajului specializat se produce prin mai multe căi, traducerea fiind una dintre aceste posibilități. Cel mai frecvent utilizate tehnici de traducere din domeniul terminologiei în opinia lui Mladin (2004) sunt următoarele:

– *transpoziția* sau traducerea propriu-zisă a termenilor. „Traducerea este o cale privilegiată de către G. Ivănescu (1972). Lingvistul consideră că termenii de specialitate care nu sunt neologici într-o limbă străină de mare circulație nu ar trebui adaptați *ad litteram*, nu ar trebui împrumutați din celelalte limbi, ci ar fi preferabil să fie traduși. De exemplu, engl. *utterance* «enunț», folosit în forma *uteranță* prin anii '60 ai secolului trecut în terminologia românească, a fost părăsit pentru *enunț*. A. Martinet a substituit *utterance* cu *énoncé*. Deși ar fi putut folosi deja existentul *expresie*, lingvistica românească a înlocuit pe *énoncé* cu *enunț*. Procedul este păstrat și astăzi ca un principiu neologic important, dacă răspunde condiției de a nu falsifica sensul unității împrumutate (*i. e.*: se recomandă păstrarea formei *week-end*, ca englezism, deoarece sensul unității în limba de origine este „vacanța de la sfârșitul săptămânii”, nu „sfârșit de săptămână”.” (Mladin, 2004: 5);

– *traducerea perifrastică*, care constă în „redarea prin mai multe cuvinte a unui termen (monolexical) aloglot (*i. e.*: reflexele termenului engl. *railway* sunt *voie ferée* și *chemin de fer* – în franceză, *cale ferată* și *drum de fier* – în română). Procedul reproduce în plan bilingv unele noțiuni specifice, a căror expresie lingvistică *sui generis* nu poate fi transmisă prin utilizarea calcului sau a altor mijloace și, redând nu numai termeni simpli, ci și termeni-sintagme, produce traduceri nerecomandabile, dar inevitabile – (în terminologia juridică românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea, caracterizată printr-un vocabular sărac și instabil): *rude de jos* „descendenți”, *rude de sus* „ascendenți” *făcători de rele* „infractori”, *cauze care apără de pedeapsă sau micșorează pedeapsa* „circumstanțe atenuante” (Mladin, 2004: 5).

Relația dintre terminologie și traducere este o relație foarte subtilă, terminologia fiind în același timp și în aceeași măsură condiție preliminară a traducerii

specializate (traducerea specializată înseamnă tocmai traducerea textelor specializate construite pe terminologie), dar și un efect, un rezultat al traducerii (terminologia ia naștere, se îmbogățește datorită traducerii). Creația terminologică este, prin urmare, domeniul care conectează terminologia de traducere. „Un text specializat este extrem de recurent din punct de vedere terminologic. Există sisteme de traducere asistată, așa numitele «sisteme cu memorie de traducere», care asigură productivitatea activității de traducere, căci asigură posibilitatea echivalării automate în limba-țintă (a segmentelor «recunoscute» – căci sunt deja consemnate în «memorie»). În același timp, terminologia este un produs al traducerii căci traducerea este un loc strategic pentru neologie (crearea de noi termeni). Traducătorii sunt printre primii confrunțați cu noii termeni în limba-sursă și cu noile concepte, pentru care meseria îi constrânge să propună un echivalent (o perifrază explicativă sau un neologism). Traducătorii sunt neografi avizați, ei au o conștiință lingvistică și aptitudinea de a forma neologisme corecte. Neologismele create de traducător apar imediat într-un context real de comunicare, adică mediul care favorizează o propagare naturală a noilor termeni.” (Busuioc-Cucu, 2003: 13)

Creația terminologică implică traducerea prin adoptarea unor termeni străini prin două procedee :

1. împrumutul direct: când termenul este preluat ca atare din limba de proveniență și, eventual, adaptat (integrat fonetic, grafic, chiar gramatical) sistemului limbii de adopție: en. *dumping*, *walkman*, *play-back*, *cocktail*, *hard(soft)ware*, *web*, etc. *bull-dozer/buldozer*;

2. calcul: traducerea literală a elementelor unui termen străin: en. *Trojan horse* → rom. *cal troian*, en. *coaxial cable* → rom. *cablu coaxial*, en. *walkman* → fr. *baladeur*, en. *lunar module* → fr. *module lunaire* rom. *modul lunar*, en. *compact disk* → fr. *compact-disque* rom *compact-disc*, en. *main motor* → fr. *moteur principal* rom. *motor principal*, en. *compressed air* → fr. *air comprimé* rom. *aer comprimat* (Busuioc-Cucu, 2003: 45).

Cu toate că terminologia este definită ca fiind un domeniu caracterizat prin monosemantism și lipsa sinonimiei, există domenii profesionale și limbaje specializate care cunosc fenomenul sinonimiei. În limbajul medical existența dubletelor sau tripletelor sinonimice se explică prin coexistența variantelor de etimologie greco-latină și a variantelor în limba națională (cf. Nagy, 2016). Același fenomen este semnalat de către Ana Guțu, care a ajuns la aceeași concluzie după o cercetare privind fenomenul sinonimiei în limbajele specializate: „Tehnica, precum se știe, este domeniul referențial cel mai disciplinat, deoarece opinia savanților referitoare la monosemantism și lipsa sinonimelor în terminologii este pe larg răspândită și cunoscută. Totuși, am efectuat un studiu privind frecvența și relevanța fenomenului sinonimiei în dicționarul de internet, de informatică și telecomunicații. Acest studiu a demonstrat că, din totalitatea de 7000 de ULT (intrări lexicografiate), 3573 înregistrează sinonime, adică, ceva mai mult de jumătate din ULT figurează în dicționar.” (Guțu 2015: 103)

Apariția echivalențelor, dubletelor sau sinonimelor se datorează următorilor factori:

- augmentarea, creșterea calității stilului expunerii materialului, asigurând varietatea arsenalului de exprimare;
- economia lingvistică, care dictează înlocuirea ULT, exagerat de complexe, prin variantele existente.

Dezvoltarea non-uniformă a terminologiilor în diferite limbi catalizează apariția, într-o primă etapă, a termenilor împrumutați, iar mai apoi a celor în limba maternă. Unii termeni sinonimici, sunt menținuți în limbă, grație faptului că fiecare conține nuanțe semantice adiționale, crede Ana Guțu (2015: 103-104).

Traducerea specializată

Traducerea specializată este traducerea aplicată textelor specializate, adică a textelor din domeniile tehnice și științifice. Traducerea specializată este un subdomeniu al traducerii în sens larg, un subdomeniu care pretinde traducătorului competențe specifice, o competență metodologică, tematică și terminologică în limbajele specializate, competențe profesionale, lingvistice, de documentare traductologică (cf. Lungu-Badea, 2004 a, Staicu, 2015). Care sunt aceste competențe speciale fără de care traducerea specializată nu poate fi operațională? „Pentru traducerea textelor tehnice și științifice traducătorul trebuie să își însușească informații și cunoștințe de specialitate. Textul de specialitate trimite la o realitate obiectivă și are ca scop principal transmiterea unei informații care dă naștere, în general, unei singure interpretări, spre deosebire de textele literare, prin natura și intenția autorilor, plurivoce și/sau echivoce. Accesibilitatea redusă a limbajului textelor științifice este dată de gradul de terminologizare: traducătorul nu este la fel de familiarizat cu limbajul de specialitate al TS ca specialistul în domeniu. De aici și necesitatea documentării terminologice (referitoare la forma și echivalențele termenilor de specialitate), dar și tematice (referitoare la conținut, întrucât traducerea corectă fără înțelegerea TS este o întâmplare fericită, dar foarte rară)” (cf. Lungu-Badea, 2004 a: 8; Staicu, 2015: 296)

Pentru a înțelege mai bine detaliile și particularitățile traducerii specializate, axată pe transferul unui text specializat dintr-o limbă în alta, trebuie să clarificăm ce înțelegem prin text specializat. În textele specializate sau textele informative (cf. Reiss, 1971) accentul este pus pe echivalența denotativă, deoarece transmiterea informației este cel mai important obiectiv al acestor texte. Cerințele privind echivalența tematică, stilistică sau de gen nu ar trebui să pună probleme speciale, iar echivalența conotativă lipsește în general din comunicarea specializată. Odată ce echivalența denotativă este atinsă, echivalența pragmatică este obținută și ea.

Așadar, ce este textul specializat? Lungu-Badea (2004 a) definește textul de specialitate ca fiind un text „mai puțin centrat pe autor, este obiectiv și nu acordă atenție valorizării estetice. Conținutul său este pur referențial și respectă normele de redactare curente în limba țintă (sintaxă, elemente de relație etc.). Fără a diminua importanța analizei lingvistice și a competenței lingvistice, atragem atenția asupra dezvoltării competențelor de specialitate: traductivă, metodologică, terminologică, tematică. Traducerea se va efectua prin raportare la situațiile de comunicare imediată în care se realizează actul de vorbire. În anumite situații, traducătorul profesionist este obligat să ia legătura cu autorul textului și cu specialiștii în domeniu pentru a obține date care să îl edifice asupra sensului. Odată înțeles, acesta este reexprimat în limba clientului. Această colaborare, impusă de natura particulară a traducerii de specialitate, nu face parte din procesul de traducere propriu-zis, ci din etapa de pretraducere.” (Lungu-Badea, 2004 a: 8-9)

Ana Guțu (2015) oferă o definiție cuprinzătoare a textelor specializate: „Totalitatea textelor specializate poate fi definită ca forma, scrisă și orală, și conținutul a tot ceea ce poate fi exprimat de limbajele specializate. Desigur, definiția propusă este foarte vastă, însă prezintă un avantaj, din punctul de vedere al posibilității înglobării tuturor textelor orale și scrise, contemporane și vechi, exprimate în limbi centrale și regionale, texte elementare și înalt specializate, texte de popularizare științifică și texte didactice.” (Guțu, 2015: 95-96)

Criteriile de clasificare a textelor specializate variază în funcție de obiectivul propus: există *texte continue* și *liste* (manual și catalog), *texte simple* (rezumat, sinteză) și *complexe* (manual, monografie, teză), *texte fundamentale* (monografie, tratat) și *texte utilitare* (pașaport tehnic). „Studiul diferitor planuri de analiză lingvistică a unui ansamblu de texte specializate i-a făcut pe unii autori să elaboreze *tipologii ale textelor*. Meritul revine, cu preponderență, lingvisticii textuale generale. În lucrările lor Glaser R. (1993), Weise G. (1993), Heineman W. (2000) propun tipologii complexe sau modulare, cu un fundament cognitiv și comunicativ, axate pe diverse nivele sau parametri textuali. De exemplu, Heineman W. propune patru nivele ale textelor în general: *funcțional*, *situațional*, *conținutului semantic și formal-gramatical*.” (Guțu 2015: 95)

Conform nivelului de complexitate și funcționalitate, traducerea specializată relevă câteva tipuri de texte specializate:

- *texte științifice* – texte, articole, monografii etc.;
- *texte funcționale* – scrisori oficiale, contracte, reglementări etc.;
- *texte utilitare* – instrucțiuni tehnice sau farmaceutice, recomandări etc.;
- *texte tehnice* – se caracterizează prin specificul lor denotativ, lipsit de conotații (Ungureanu, 2013: 80).

Inspirându-se din clasificarea textelor făcută de Heineman W., Guțu (2015) propune următoarea structură nivelară a textelor tehnice:

- *nivelul funcțional* este legat de felul de a se exprima, a contacta, a informa, a dirija, a convinge. Textele tehnice pot fi monofuncționale sau

polifuncționale, fapt care implică necesitatea de a analiza ierarhia funcțiilor în text (dominante, subsidiare și complementare), dar și necesitatea de a identifica secvențele lor în text;

- *nivelul situațional* conține mai mulți parametri: context social al activităților comunicative (știință, comerț, relații internaționale etc.), locul, timpul, rolul locutorilor și relațiile între ei;
- *nivelul conținutului semantic* face referință la un subiect din text, la diverse perspective (teoretică, didactică, aplicativă etc.), la părțile-structurale textului (libere sau standardizate) și la desfășurarea tematică (secvențe descriptive, narative, argumentative sau directive);
- *nivelul formal-gramatical* conține țesutul retoric, formele lingvistice și non-lingvistice, aspectele gramaticale, resursele sintactice și lexicale (Guțu, 2015: 95-96).

Deși în comunicarea cotidiană tindem să tratăm sintagmele *text specializat*, *text tehnic* și *text științific* ca fiind sinonime perfecte, adevărul este că există o relație de hiponimie între ele, textul tehnic și textul științific fiind câte o subcategorie a textelor specializate. Există mai multe diferențieri care trebuie operate, și anume diferența dintre *text tehnic* și *text științific*. Diferențele dintre text tehnic și text științific, deși nu foarte multe, sunt totuși importante. Cu toate că au un inventar de numitoare comune, se diferențiază totuși prin câțiva parametri importanți. „Textul tehnic vizează transmiterea datelor obiective (cantitative, calitative care nu țin nici de opinii, nici de gusturi) în atenția cititorilor (utilizatorilor) și face referință la realitatea extralingvistică. E cazul să deosebim, totuși, textul tehnic de cel științific, care are menirea de a promova cunoștințe și a aduce argumente, în favoarea unei sau altei teorii. Desigur, ambele tipuri de texte trebuie să fie precise, logice, concrete și univoce, însă textul științific este purtător al unei retorici argumentate care este străină textului tehnic. [...] Textul tehnic este dens, din punct de vedere semantic și absolut neutru, din punct de vedere stilistic. Această stare de lucruri se datorează și faptului că textul tehnic, practic nu are autor, sau, acest autor, chiar dacă există (și sigur există) rămâne un mare anonim. [...] Metalimbajul textului tehnic ține de registrul neutru al limbii și este calificat drept «nivel uzual», care, de fapt, reprezintă «nivelul zero al scrisului». Textul tehnic tradus are aceeași funcție ca și originalul – a transmite aceleași informații, pentru a incita la aceleași operațiuni, acțiuni, procedee etc. Ca și textul original, cel tehnic tradus face referință imediată la realitatea obiectivă. Vom remarca existența unei deosebiri dintre binomul *text literar original* – *text literar tradus* și binomul *text original tehnic* – *text tradus tehnic*.” (Guțu 2015: 96-97)

Textul științific are diverse caracteristici, dintre acestea se remarcă particularități ale utilizării elementelor deictice, exprimarea sobră, impersonală, preferința pentru construcțiile pasive. „În textul științific există o anumită dispoziție lexicală și sintactică uzuală a materialului și un set comun de unități funcționale și instrumente formale, de exemplu, în texte legislative, utilizarea abundentă a

pronumelor nehotărâte, a formelor verbale pasive și impersonale. În textele de specialitate întâlnim mai rar fraze construite prin coordonare. Aceasta datorită particularității limbajului științific care este precis, laconic, cu caracter informativ. Frecvent, se folosesc construcții subordonatoare care conduc mai clar ideea spre cititor. În textele științifice se stabilește o altă corespondență între categoriile de persoană și număr: devine activă persoana a III-a, utilizată la numărul singular și plural; persoana I tinde să fie folosită numai la numărul plural, iar persoana a II-a devine inactivă și, dacă se utilizează, atunci numai la numărul plural. Astfel, persoana I se substituie aproape exclusiv prin formele persoanei a III-a. Se folosește diateza pasivă foarte des.” (Petrehuș, 2016: 238)

Rolul pe care genurile textuale îl au în comunicarea specializată, conform cadrului teoretic propus de Anthony Pym pentru analiza genurilor textuale, sunt:

- a. o funcție comunicativă, adeseori indicată prin verbe operative, care dau textului un scop retoric;
- b. o lungime uzuală;
- c. o macrostructură (funcții și subfuncții);
- d. un mod discursiv similar de dezvoltare a macrostructurii (narativ, descriptiv, imperativ, optativ), adeseori indicat prin utilizarea pronumelor personale;
- e. o dispunere lexicală și sintactică uzuală a materialului și un set comun de unități funcționale și instrumente formale; de exemplu, în texte legislative, utilizarea abundentă a pronumelor nehotărâte, a formelor verbale pasive și impersonale;
- f. convenții socio-pragmatice uzuale, de exemplu, structura ierarhică a formelor de adresare;
- g. elemente lexicale uzuale (apud Movileanu, 2013: 13).

Deși textul tehnic și textul specializat se află în relații ierarhice de subordonare (*tehnic* fiind subordonat termenului *specializat*), literatura de specialitate nu operează distincția dintre sintagmele *traducere tehnică* și *traducere specializată*. Tipul de traducere care se ocupă de textele specializate se numește *traducere specializată*. Așa cum arată Petrehuș (2016) „Traducerea specializată mai poate fi numită și traducere tehnică, definită de Sue Ellen și Leland Wright ca *traducerea textelor specializate, adică a textelor scrise în domeniul LSP.*” (Petrehuș, 2016: 237)

Movileanu preia ideea lui Sue Ellen și Leland Wright, tratând traducerea specializată și traducerea tehnică ca fiind una și aceeași. „Un mod de analiză și clasificare a traducerii este în funcție de domeniul textului sursă. În consecință, traducerea specializată este traducerea textelor care aparțin domeniilor specializate, non-literare, din care cele mai cunoscute sunt știința și tehnologia, economia, marketingul, dreptul, politica, medicina și mass-media. Traducerea specializată mai poate fi numită și *traducere tehnică*, definită de Sue Ellen și Leland Wright ca traducerea textelor specializate, adică a textelor scrise în domeniul LSP. Traducerea specializată poate fi diferențiată de alte forme de traducere prin

terminologie, prin caracteristici gramaticale – pentru engleză, pasive, nominalizări, persoana a treia, verbe goale, timpul prezent – prin formate caracteristice ca rapoartele tehnice, manualele de instrucțiuni, anunțuri, publicitate etc. și prin lipsa tipică de limbaj emoțional, conotații, efecte de sunet și metafore originale. Traducerea specializată este o formă de traducere ale cărei trăsături distinctive sunt date de natura specializată a textelor ce trebuie traduse. Pentru că specificul traducerii specializate rezidă în caracterul specializat al textelor traduse, prezentarea traducerii specializate este echivalentă cu prezentarea discursului specializat. Discursul specializat se caracterizează prin aspecte lingvistice: terminologie, frazeologie, stil și registru; aspecte pragmatice: tip și gen textual, funcție, public țintă; aspecte socioculturale: polisistem, norme, conotații socioculturale.” (Movileanu, 2013: 12-13)

Theresa Cabré (1999) trece în revistă particularitățile comunicării științifice și tehnice. Astfel ea vorbește de următoarele aspecte esențiale:

- textele aparținând comunicării specializate tind spre concizie, precizie și impersonalitate adică lipsa redundanței, a ambiguității în expresie și a accentelor emoțional-afective;
- predominanța substantivelor și a grupurilor nominale în cadrul vocabularului specializat, în defavoarea verbelor și a adjectivelor (numărul substantivelor și a construcțiilor nominale depășește numărul lexemelor verbale sau adjectivale);
- discursul specializat preferă formele de exprimare scrisă spre deosebire de cea orală;
- folosirea extensivă a simbolurilor și semnelor din alte sisteme semiotice (Cabré, 1999: 70-71).

Una din caracteristicile fundamentale ale traducerii specializate este faptul că se opune traducerii literare, pe care azi deja a depășit-o numeric, deși cândva masa traducerilor provenea din domeniul literar. Traducerea textelor specializate are niște caracteristici care derivă din terminologia cu care operează, dar dincolo de aspectele lexicale, un rol important revine aspectelor pragmatice. Dincolo de o complexă activitate de cercetare terminologică traducătorul textelor de specialitate se vede nevoit să identifice și să repereze semantismul termenilor doar printr-o colaborare cu profesioniști ai domeniului respectiv. În cazul traducerii textelor tehnice, Ana Guțu propune o abordare tridimensională lexicală – semantică – pragmatică (LSP). „Aceasta pare globală și necesită concertarea mai multor arii epistemologice și conceptuale, și anume: aria onomasiologică (sensul), aria semasiologică (cuvântul), aria funcțională (textul).” (Guțu 2015: 93) Pentru traducerea textului tehnico-științific este nevoie de decodare care constă în comprehensiunea nucleului semantic al noțiunilor terminologice utilizate, o decodare care poate implica apelul la specialiști.

Calitatea traducerii textului tehnic nu va fi evaluată prin indicatori de ortografie sau semantică, ci prin aspectul perlocuționar, de exemplu (cf. Guțu

2015: 97) prin timpul pe care îl va alocă un inginer/utilizator la montarea corectă a unui echipament/mecanism „În procesul traducerii textului tehnic, singura constrângere, pe care și-o asumă traducătorul este claritatea și transparența textului tehnic original, care trebuie să se proiecteze și în textul tehnic tradus. Procesul de traducere a textului tehnic se mai caracterizează printr-un grad sporit de materialitate. De exemplu, traducerea unui pașaport tehnic îl va impune pe traducător să țină cont de acțiuni, gesturi, dar și de consecutivitatea acestora, în procesul de instalare sau asamblare. Această materialitate este o trăsătură pertinentă a traducerii textului tehnic, o trăsătură ce îl deosebește de textul literar/filosofic.” (Guțu 2015: 97-98)

Traducerea specializată cuprinde diferite domenii ale activității umane: economie, științe inginerești, drept, administrație, informatică, medicină, ș.a.m.d. „Termenul tehnico-științific impune coprezența unei *noțiuni* (*semnificatul noțional* e pasibil de o definiție lexicografică ce permite utilizări figurate) și a unui *concept* (*semnificatul conceptual* reprezintă conținutul strict al unei definiții tehnico-științifice, neadmițând decât sensul propriu). Se consideră că limba română este dinamică și deschisă schimbărilor, ceea ce implică, printre altele, *o mobilitate mare a vocabularului*, mai ales în condiții extralingvistice speciale, cum sunt cele de după 1990. Introducerea unor cuvinte noi, dezvoltarea unor *sensuri necunoscute* înainte și mai ales, *migrarea* unor cuvinte din lexicul specializat spre lexicul comun determină supunerea vorbitorilor (instruiți în grade diferite) la presiuni lexicale intense și complexe. Presa scrisă și vorbită are spații rezervate în care se îmbină *specializarea profesională* (tehnico-științifică) cu tendințe de extindere dincolo de specializare. În aceste condiții, satisfacerea *nevoilor comunicării* nu se poate face fără ca cele mai diverse grupe de vorbitori să nu apeleze la dicționare de diferite tipuri (dicționare generale și dicționare speciale). Și este unanim admis *caracterul instituționalizat al reglării uzului cuvintelor de către dicționare*. În dicționare se înregistrează un *inventar lexical* sau un lexic determinat, care se impune prin formă și sens, atât în *limba comună* cât și, mai ales, în *limbajele specializate*. Rezultă *caracterul descriptiv – normativ al dicționarelor* care reflectă uzul cuvintelor, dar îl și normează. *Dicționarele* se plasează între reprezentarea generală a *sistemului lexical* (lexic comun și lexic specializat) și folosirea lui concretă (*actualizarea*) în *vorbire* sau în *texte diverse* (de limbă comună, de diverse specialități, manuale școlare și universitare sau din mass-media). Sau, altfel spus, *dicționarele* oferă o *lectură socială a sensului pentru lectori diverși*.” (Petrehuș, 2016: 241-242)

Heltai (2010: 127) arată că în comunicarea profesională, deci implicit în traducerea textelor profesionale există două fenomene care nu apar atât de pregnant în traduceri literare: explicitările și fenomenul sinonimiei. În orice proces traductiv persoana care traduce deconstruiește textul în unități mai mici (propoziții, sintagme, cuvinte etc.) pe care apoi le transpune dintr-o limbă în alta. În traducerea textelor profesionale aceste unități sunt mai mici decât în cazul textelor literare.

Etapele traducerii specializate

Activitățile premergătoare traducerii, pașii care preced munca efectivă cu textul specializat, nu se rezumă la extragerea tuturor elementelor ce țin de terminologie și verificarea echivalențelor prin consultarea dicționarelor, a bazelor de date terminologice, a textelor paralele (un corpus de texte pertinente și fiabile, cu aceeași tematică) sau prin consultarea specialiștilor, care ajută la actualizarea și dezvăluirea conținuturilor extralingvistice, a realităților la care termenii fac referință.

Lungu-Badea (2004 a) propune un *mini-ghid* al pregătirii tematicе și terminologice care precede orice tip de traducere, bazându-se sau pornind de la cele nouă criterii propuse de Jeanne Dancette (1998) pentru stabilirea dificultății unui text și dimensiunile contextuale (socială, culturală, fizică, temporală, psihologică) ale textului. „Așadar, un text este dificil dacă îi impune traducătorului-cititor să facă apel la: a) cunoștințe extralingvistice și cunoștințe legate de fenomene particulare de cultură; 2) dacă este caracterizat de o exprimare implicită, cu formulări vagi și bogată în sub-înțelesuri; de o ideologie auctorială implicită care se pretinde a fi percepută de cititor și de traducător; de structuri sintactice complexe; de dificultăți morfologice, expresii de jargon; și de un un decalaj temporal important între data producerii textului (situația sursă) și traducerea acestuia (situația țintă); dar și de slaba fiabilitate a textului (pasje șterse, greșeli de tipar/imprimare, folosirea greșită a unor termeni etc.)” (Lungu-Badea, 2004: 4)

După Guțu (2015) există câteva etape în procesul de traducere a textului tehnic, atât din punctul de vedere al dimensiunii semasiologice, cât și din acela al dimensiunii onomasiologice.

Din punctul de vedere al semasiologiei, traducătorul trebuie să:

- definească incertitudinile;
- determine nivelul comprehensiunii de care are nevoie;
- repereze și să identifice unitățile semantice și lexicoterminologice;
- întreprindă studii documentare și terminografice;
- verifice coerența comprehensiunii textului original.

Din punct de vedere onomasiologic, traducătorul trebuie să:

- determine gradul de precizie de care are nevoie destinatarul;
- găsească terminologia adecvată, pentru a transmite sensul;
- opteze pentru o formă adecvată (univocă, clară și concisă);
- controleze sensul textului tehnic tradus (coerența internă și externă) și forma acestuia (ortografia, sintaxa, terminologia).

După Cherata (2005: 1) și Ungureanu (2013: 81) pentru realizarea unei traducerii specializate de înalt nivel calitativ se parcurg următoarele etape:

1. analiza textului sursă – detectarea eventualelor lipsuri sau neconcordanțe, a deficiențelor sau neclarităților de exprimare etc.;
2. documentarea – identificarea surselor de documentare în domeniul de specialitate, a dicționarelor, bazelor de date terminologice pentru domeniul respectiv;

3. extragerea termenilor și frazeologiilor din textul sursă, împreună cu contextul lor de utilizare;
4. găsirea definițiilor termenilor extrași;
5. stabilirea echivalențelor în limba țintă;
6. traducerea propriu-zisă;
7. revizia traducerii;
8. tehnoredactarea finală a textului în limba țintă.

Traducerea textelor de specialitate presupune unele activități de documentare prealabile și de cercetare a terminologiei domeniului. Aceste operații trebuie desfășurate riguros, respectând normele care sunt deja cunoscute și acceptate, utilizând terminologia deja stabilită. Este indicat ca aceste activități să implice cooperarea cu specialiști ai domeniului, dar și consultarea unor surse de documentare. Însă dincolo de documentare, aptitudinile profesionale sau cunoștințele în domeniul respectiv par a fi cerințe *sine qua non* ale unui traducător specializat, aspect semnalat și de către Cherata (2005): „Este obligatoriu ca traducătorul unui text specializat să cunoască foarte bine domeniul/subdomeniul din care face traducerea. El trebuie, în primul rând, să înțeleagă textul pe care îl are de tradus, să identifice conceptele și să trateze în mod corespunzător termenii, atât în limba sursă cât și țintă. Pentru aceasta, el trebuie să recurgă la diverse surse documentare care să-l ajute să stabilească ierarhia domeniilor și subdomeniilor, să stabilească sistemele conceptuale, să identifice termenii și frazeologiile etc.” (Cherata, 2005: 2)

Informațiile asupra conceptelor și termenilor pot fi obținute atât din *surse scrise* (alte texte în tematica respectivă) cât și din *surse orale* (apelul la specialiști, întrebări clarificatoare adresate profesioniștilor din domeniu). Sursele scrise cuprind următoarele categorii de texte care constituie surse pertinente (cf. Cherata, 2005: 2-3):

- documente din domeniul studiat, cu difuzare largă sau restrânsă;
- baze de date terminologice, dicționare de specialitate, lucrări terminologice;
- site-uri internet;
- inventare de publicații și bibliografii;
- texte recomandate de specialiștii în domeniu;
- articole din revistele de specialitate care prezintă cele mai recente cercetări în domeniu;
- acte ale conferințelor, colocviilor și simpozioanelor;
- legi și reglementări în vigoare în domeniul vizat;
- glosare și vocabulare interne;
- manuale, broșuri, pliante;
- texte promoționale și publicitare.

Sursele orale nu sunt nimic altceva, bunăoară, decât apelul la specialiști ai domeniului – cadre universitare, cercetători sau practicieni, recunoscuți ca experți în domeniul vizat – și care pot furniza informații exacte legate de normele terminologice sau limbajul de specialitate al domeniului respectiv.

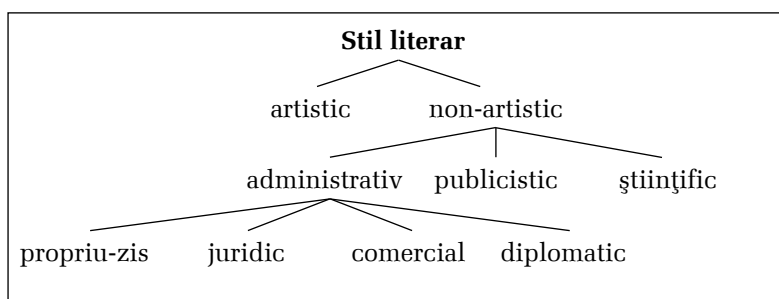
Tipuri de texte specializate și traduceri

În acest subcapitol ne propunem să prezentăm câteva limbaje de specialitate, sub aspect formal și traductologic. Vom releva acele aspecte lingvistice care au fost depistate de specialiști și prezentate în diverse studii și articole dedicate comunicării specializate sau profesionale, precum și câteva (uneori, e drept, sumare) considerații legate de particularitățile de traducere în cazul acestor limbaje. În volumul *Limbaje de specialitate* Olga Bălănescu prezintă câteva teorii privind structura configurațională a limbii, în funcție de câțiva parametri a) criteriul sociocultural b) criteriul statistic c) criteriul frecvenței d) criteriul autorității (Bălănescu, 2003: 1) Printre teoriile enumerate menționăm aceea stabilită de către Iorgu Iordan, care precizează următoarea stratificare pentru ramificația literară, aplicând criteriul sociocultural:

1. stil literar propriu-zis (artistic);
2. stil științific și tehnic;
3. stil oficial;
4. stil oratoric;
5. stil familiar (apud Bălănescu, 2003: 1).

Paula Diaconescu aplică criteriul sociocultural în determinarea configurației stilistice a limbii române, stabilind astfel următoarea schemă: *stil popular și stil cult (literar)*, după care intervine forma comunicării după care se poate face o distincție între *limbajul oral și cel scris*. Modalitatea comunicării deosebește atât în limbajul oral, cât și în cel scris *variante comune și stilate*. În funcție de mesaj distinge texte *artistice și non-artistice* iar referindu-se strict la domeniul de activitate în care limbajul respectiv este întrebuințat distinge: *stilul tehnico-științific, stilul oficial-administrativ, stilul publicistic, stilul oratoric* (apud Bălănescu, 2003: 3).

Pentru stilul literar Bălănescu operează următoarea subdiviziune:

(Bălănescu, 2003: 5)

În cadrul stilului administrativ Bălănescu (2003: 3) distinge patru subdiviziuni: stilul administrativ propriu-zis, stilul juridic, stilul comercial, stilul diplomatic.

Textele publicitare

Teza de doctorat a Evei-Marie Draganovici, *Übersetzungen audiovisueller Werbung für deutsche Konsumgüter (Traducerea textului publicitar în mediul audio-vizual din limba germană în limba română)*, subliniază caracterul special al traducerii textelor publicitare, domeniu în care primatul revine teoriilor funcționale ale traducerii: „În cazul traducerii formelor de publicitate, funcția textului din cultura țintă este cea care se află în centrul atenției, deoarece independența produsului final de cel inițial este evidentă, mai ales la acest tip de text. Pentru a transfera un mesaj care să aibă efect pe piața țintă trebuie să se țină cont de asocieri și valori specifice culturii sursă și respectiv culturii țintă, astfel încât rezultatul să nu lase impresia unei traduceri. Pentru a elabora o strategie în scopul traducerii spoturilor publicitare considerăm că teoriile care pot și trebuie luate în considerare sunt exclusiv cele funcționale (Reiss/Vermeer 1991, Holz-Mänttari 1984, Snell-Hornby 1994), cele care înțeleg scopul, ca fiind factorul dominant în luarea deciziilor, și urmăresc înlocuirea elementelor culturale din cultura sursă cu cele din cultura țintă pentru a corespunde așteptărilor receptorilor pe toate planurile: informativ, asociativ, emoțional, apelativ, păstrând funcția mesajului publicitar sursă, sau nu, în funcție de scopul traducerii în cultura țintă. Cele trei teorii nu propun găsirea unui echivalent în cultura țintă, ci înlocuirea textului sursă cu un text țintă care să corespundă așteptărilor publicului local. În această categorie se înscrie și teoria transferului de text, propus de Anthony Pym care respinge categoric compararea textului sursă cu textul țintă, analiza textului trebuind să se facă pe baza factorilor externi, iar traducerea – respectiv transferul – textului fiind comparată cu deplasarea unui produs într-un magazin. Pym privește însă transferul dintr-o perspectivă economică. Astfel, el acordă o atenție deosebită conceptului de localizare, pe care îl definește ca fiind o *adaptare interculturală a textului (cross cultural text adaptation [...])*, traducerea devenind un domeniu subordonat acesteia” (Draganovici, 2010: 7 apud Luchiancicova, 2015: 45)

Textul publicitar este dirijat deci de funcția sau funcționalitatea comunicativă, ceea ce explică corelația profundă dintre codul lingvistic și imagine (și/sau sunet). Textul publicitar este dominat de categoriile socioculturale, valorice ale unei națiuni, crede Ungureanu (2013: 50), care propune traducerea de tip autohtonizant în cadrul traducerii textelor publicitare. Ungureanu amintește de un exemplu propus de Jean-Paul Vinay, un caz în care o bancă canadiană a lansat un afiș invitând canadienii, imaginea reprezentând o mână care ține o bancnotă, cu deviza *Passport to a better living*. Din moment ce metafora pașaportului nu este curentă în franceză, s-a apelat la imaginea unor chei, care deschid toate ușile *La clef du succès*.

Conform opiniilor lui Roland Barthes (apud Ungureanu, 2013: 51), mesajul publicitar va fi trinivellar: 1. mesaj lingvistic 2. mesaj denotativ (imaginea obiectului) 3. mesaj conotativ (totalitatea asociațiilor care trezesc imaginea produsului). Daniela Rovența-Frumușani (1999: 157 apud Ungureanu, 2013: 52), delimitează principalele

structuri formale utilizate în sloganuri, procedee de care traducătorul va ține cont în cadrul conversiunii, în vederea păstrării eficacității, expresivității motto-ului original:

- la nivel semantic: polisemia *Quand on est pro, on est pro Mazda* (*pro*-abreviere pentru *professionnel* și *pro*-prepoziție). *Quand j`entends le mot trafic, je sors mon automatic* (*automatic* – reprezintă atât armă polițistă, dar și schimbătorul automat de viteze); antonimia: *Pour un effet boeuf, servez du porc*.
- la nivel logico-sintactic: transgresarea principiului non-contradicției *L`inattendu tant attendu*; intruziunea într-o formă clasică *A la recherche du teint perdu*.
- la nivel sonor: *Într-o lume nesigură, ASIROM vă asigură*. (Ungureanu, 2013: 52)

În traducerea reclamelor un element cheie este felul în care în cultura sursă emoțiile, sentimentele sunt exprimate și aduse în scenă de discursul publicitar în chestiune, respectiv de tehnicile de persuasiune aplicate. În procesul traducerii, aceste aspecte, intim legate de funcția expresivă, referențială și apelativă a limbii, pot suferi adaptări, modificări etc. în funcție de particularitățile culturii și limbii țintă. Semnificațiile implicite joacă, de asemenea, un rol fundamental. Heltai (2012) aduce un exemplu interesant în acest sens, punându-și întrebarea dacă în traducerea unei broșuri publicitare destinate prezentării Ungariei spre țările din Orientul mijlociu ar trebui sau nu păstrate elementele legate de cultura creștină a regiunii (Heltai lasă totuși întrebarea deschisă).

Textele turistice, broșurile publicitare trebuie să transmită informații și în aceeași măsură să trezească interesul și să convingă publicul să acționeze într-un sens anume (să se înscrie într-o călătorie, să achiziționeze ceva etc.). Aici prioritară devine echivalența pragmatică (actele de vorbire directive) și cea denotativă (transmiterea informației corecte). În cazul traducerii textelor publicitare din turism traducătorul poate opta pentru omiterea unor informații nerelevante din unghiul publicului sau al culturii țintă. Echivalența conotativă este, de asemenea importantă, în sensul că deși aceste texte au multe lexeme cu conotații pozitive (adjective calificative), acestea nu trebuie întotdeauna traduse fără excepție. Cel mai important lucru este obținerea efectului și rezultatului pozitiv. Și un text pragmatic precum textul publicitar poate face apel la funcția poetică a limbajului, poate conține jocuri de cuvinte, metafore, subtilități, sonorități, figuri retorice greu de transpus dintr-o limbă în alta, arată Heltai (2012: 14-15).

Mostre de traducere publicitară româno-maghiară

1. Tipul de text: text publicitar (broșură publicitară)

Metodă de traducere: literală

Tehnici de traducere: echivalență, modulare, transpoziție, implicare, explicare, traducere prin împrumut, calchiere

Limba sursă	Limba țintă 1	Limba țintă 2
<p>Az ország egyik legérdekesebb és legnagyobb sziklaszorosa és harántvölgye. Zúgó hegyi patakok, kisebb-nagyobb vízesések, meredek mészkősziklatétek, barlangok díszítik a szurdokvölgyet, amelyet 1200-1300 méter magas, impozáns sziklatétek, a Kis-Cohárd, a Csiki-bükk és az Oltárkő szegélyezik. Ezen a területen hozták létre a Békás-szoros-Nagyhagymás Nemzeti Parkot. A völgyben számos barlang van. A szoros látványossága a Pokol torka (népiesen: Pokol kapuja).</p>	<p>Reprezintă una dintre principalele atracții turistice ale țării, cu stânci abrupte, înalte de 1200-1300 de metri, cu peșteri, pâraie montane, mici cascade, toate flancate de Suhardul Mic și Suhardul Mare, Pietra Bardosului și Băta Neagră. Aici a fost înființat Parcul Național Cheile Bicazului-Hășmașu Mare, pe o întindere de 14000 ha, cu numeroase peșteri, dintre care Gura Iadului este atracția cheilor.</p>	<p>The Bicz Strait ranks among the most interesting and impressive gorges in the country. Rushing rapids, small and big waterfalls, steep limestone cliffs and caves intersperse the canyon, which is surrounded by peaks that are 1200-1300 meters high: Small Suhard, Big Suhard, Altar Stone and Black Beech. In this area lies the Cheile Bicazului- Hășmașu Mare National Park. The park has numerous caves, while the strait and its view lives on as Hell's Gorge in folklore.</p>

2. Tipul de text: text publicitar

Metodă de traducere: interpretativ-comunicativă și adaptativă

Tehnici de traducere: echivalență, modulare, transpoziție, implicare, adaptare

Limba sursă	Limba țintă
<p>Când suferi, suferi cât pentru toți la un loc. Soțul are un șef nou care vrea să facă reduceri de personal. Fiica mea nu mai primește bursă. Bunicul se simte tot mai singur. (NUME PRODUS) Pune capac durerii de cap. Acest medicament se poate elibera fără prescripție medicală. Se recomandă citirea cu atenție a prospectului sau a informațiilor de pe ambalaj. Dacă apar manifestări neplăcute, adresați-vă medicului sau farmacistului.</p>	<p>Amikor az egész család gondolja miatt szenvedsz... A férjem új főnöke személyzet-leépítést fontolgat. A lányom ösztöndíja megszűnt. Nagyapa egyre magányosabb. Kisgyermekem nem boldogul egyedül a leckéekkel. (TERMÉK NEVE) Pontot tesz a fejfájásra. Vény nélkül kapható gyógyszer. A kockázatokról és mellékhatásokról olvassa el a betegtájékoztatót vagy kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét.</p>

Textul jurnalistic

Textul jurnalistic este un tip de text cu conținut informativ cu amprentă culturală. Limbajul presei este eterogen. Dumitru Irimia (1999) consideră că particularitățile stilului publicistic derivă din:

1. funcția mesajului: informativă și persuasivă;
2. atitudinea publicistului și concepțiile ideologice, politice și morale ale acestuia;
3. profilul ziarului;
4. cultura lingvistică și estetică a jurnalistului respectiv;
5. domeniile în care sunt acreditați jurnaliștii;
6. alte însușiri, de ordin deontologic.

Comunicarea în masă, proprie fiecărei culturi, este guvernată (cf. Ungureanu, 2013: 51-52) de anumite funcții:

„1. *Funcția antena* – furnizînd societății informație, ca contestare a tradiției și creativității (cotidiane de informație, ziare satirice etc.)

2. *Funcția ampli* – amplifică și accelerează dezechilibrul social, cînd datorită presiunii mass-media anumite evenimente locale, banale sunt generalizate (cotidiene de largă difuzare, presa de scandal).

3. *Funcția focus* – selecționează informația (presa de opinie, reviste politice).

4. *Funcția prismă* – de detaliere a tendințelor generale (reviste pentru femei, de modă, tehnice etc.)

5. *Funcția ecou* – optează pentru conservarea tradiției (presă pentru copii, pentru familie, presă artistică). Vizînd atît complexitatea acestor funcții, cît și specificitatea lor individuală, fiind realizate într-un text jurnalistic pe un plan național, cum ar putea fi transpus în toată multitudinea lui și pe plan internațional? [...] În acest cadru apar și probleme de respectare a tonului și a registrului corect. Așa (Sic!) erori sunt citate de Magda Jeanrenaud, delimitate în traducerea discursului Președintelui Bush de la București, în noiembrie 2002, unde traducătorul vorbește despre militarii NATO, care merg „*șold la șold*” (pentru „umăr la umăr”), sau „*nevastă-mea Laura*” (pentru „soția Laura”). Prin urmare acest tip de traducere ține de responsabilitate, îndepărtare de etnocentrism. [...] Identitatea traducătorului impune introducerea principiului interculturalității, în construirea unei etici traductologice.” (Ungureanu, 2013: 51-52)

Dacă obiectivul traducerii literare este recrearea frumosului, scopul traducerii tehnice sau științifice este transmiterea unor date sau adevăruri obiective, textele jurnalistice, în schimb, sunt adevărate texte pragmatice, în sensul dat termenului de Delisle (1999) și Superceanu (2009). Lungu-Badea, în schimb, crede că traducerea jurnalistică sau ziaristică constituie „o literatură rapidă, actuală, tratează probleme politice, economice, culturale, sociale actuale, considerată nejustificat mai ușoară.” (Lungu-Badea, 2001: 46). Traducerea textelor jurnalistice incumbă cunoștințe legate de cultura generală, de actualitatea imediată dar

și cunoștințe specializate din diverse domenii (economie, politică, sociologie etc.). Traducerea unor texte din media trebuie să îndeplinească, de multe ori, cerințele unor texte semispecializate, dar trebuie să capteze atenția publicului și să provoace același efect asupra receptorilor. Pe lângă aspectul locuționar al discursului mediatic, aspectul ilocuționar (intenția vorbitorului sau autorului) și aspectul perlocuționar (efectul produs, rezultatul) devin extrem de importante.

Presa utilizează un limbaj bazat pe norma lingvistică general acceptată, iar limba presei ar trebui să servească drept o modalitate sau un instrument educațional, ar trebui să furnizeze un model de comportament lingvistic. Un aspect particular al sintagmei *limbajul presei* sau *limbajul media* este faptul că el acoperă un areal vast de discursuri, printre care limbajele din presa scrisă (ziare, publicații periodice etc.), publicații generale sau speciale (presa pentru femei, pentru tineret, presa de popularizare a științei etc.), presa audiovizuală, documentare. Prin urmare, sintagma *text din presă* se referă, de fapt, la o diversitate de texte (pe teme sociale, politice, economice, de stil de viață, știință și tehnică, educație etc.), și acest lucru face ca traducerea acestor tipuri de texte (în măsura în care se poate vorbi de traducerea lor), să implice traducerea a numeroase tipuri textuale, de la anchete sociale la texte culinare, de la analize economice sau politice la previziuni astrologice. În aceste texte pot fi integrate expresii din diverse stiluri și genuri.

Un alt aspect important este acela legat de genurile presei, adică tipurile de texte care apar în discursul mediatic. Genurile presei se clasifică în două mari grupe³⁴ (cf. Chișu): genuri informative și comunicative. Textele informative au ca scop difuzarea informației din diverse domenii. Aici se încadrează știrea, știrea dezvoltată, interviul, reportajul, masa rotundă, afișul publicitar, reclama, anunțul publicitar. Genurile comentative sunt articolul, documentarul, pamfletul, ancheta, cronica, nota de lectură, eseul, editorialul.

Traducerea textelor media implică mai degrabă acele publicații internaționale care apar în mai multe limbi, caz în care fenomenul localizării devine foarte important, publicațiile bilingve, traducerea unor producții audiovizuale (de genul filmelor documentare) sau traducerea unor articole selectate din cauza importanței sau al impactului social. Funcția primordială a textului mediatic este informativitatea (vezi funcțiile limbii după Jakobson), limbajul media trebuie să fie un limbaj plastic, variat, capabil să trezească interesul consumatorilor. Plasticitatea trebuie păstrată în traducere, aspect ce se revelează mai ales în traducerea titlurilor, proces care necesită rafinament și creativitate (uneori expresivitatea se obține prin formulări sau jocuri de cuvinte care reprezintă cazuri de abatere de la standard). Norma din limbajul media integrează norma limbii comune dar și pe cea a limbajului artistic. Norma scrisă reglementativă a publicisticii este ortografia și ortoepia limbii respective, modelul lingvistic

34 https://www.academia.edu/7269672/Limbajul_jurnalismului_contemporan

general acceptat în cultura lingvistică respectivă, un alt factor care poate interveni fiind etica profesională (reglementând ce *nu* poate face parte din discursul mediatic).

Publicistica preferă titlurile interesante, expresive, tendința generală fiind aceea de a evita banalitatea. În textele din categoria știrilor pot intra termeni, cuvinte dialectale, elemente de argou și jargon, structuri originale, neologisme (expresii, concepte, realizări noi din domeniul economic și politic, date și rezultate științifice care impun creații lexicale neologice), lexeme împrumutate etc. Limbajul publicistic este un motor care stă la baza dinamicii limbii contemporane, vocabularul este într-o continuă mișcare și expansiune și datorită faptului că presa reflectă realitatea înconjurătoare în complexitatea ei, adaptând și introducând expresii și sintagme noi. Stilul publicistic românesc este un stil funcțional, un stil nonartistic în care există totuși implicații stilistice, literare sau artistice. Limbajul produselor media se bazează, la urma urmei, pe cititori cu diferite abilități de stilistică, obiectivul fiind informarea cititorului mediu. Datorită acestui fapt, în norma limbajului jurnalistic trebuie să existe un raport echilibrat între expresiile uzuale și neologisme.

Traducerea textelor media din/în limba română și maghiară ar trebui să țină cont de particularitățile lingvistice ale celor două limbi. O atenție specială trebuie acordată diferențelor din domeniul limbajului administrativ (articolele cu acest subiect): lexemele care nu au corespondent exact într-una dintre cele două limbi, deoarece sistemul, instituția, metoda utilizată nu au echivalent în sistemul administrativ al celeilalte țări. În aceste cazuri, traducătorii trebuie să folosească împrumutul direct sau indirect din limba oficială. De exemplu, în Ungaria, nu există instituția *prefectului*, deci, ca echivalent în maghiară al termenului românesc *prefectură* se va utiliza împrumutul direct, *prefektúra*, iar *prefect* este tradus ca *prefektus* sau ca *főispán*, (un lexem arhaic). Probleme speciale pot fi generate de termenii care, prin omofonie, au dezvoltat un alt sens în maghiara vorbită în Transilvania, decât în limba maghiară standard din Ungaria. De exemplu în România *gimnaziul* denumește ciclul școlar dintre clasele 5-8, iar *colegiul* definește un institut de învățământ asemănător liceului, cu o organizare specială. *Colegiu* în limba maghiară standard din Ungaria, înseamnă *internat*. De asemenea, termenul românesc *colegiu* mai poate desemna un organism profesional (colegiul medicilor, al farmaciștilor etc.), termenul echivalent maghiar fiind, în acest caz *kamara*.

Expresiile românești formate prin *creație discursivă* (prin derivare sau compunere, prin asociere cu alte cuvinte identice, omonime, paronime) de tipul *mineriadă* sunt preluate ca atare în traducerea din limba română în limba maghiară, dar abrevierile (sigle sau abrevieri, de la inițialele unor partide, unor instituții etc.) impun tehnica adaptării: *Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă* se traduce prin *Országos Munkaerő-ügynökség*, *Autoritatea Națională a Vânilor* se traduce prin *Országos Vámhatóság*, iar *Serviciul Public*

Comunitar pentru Eliberarea și Evidența Pașapoartelor Simple se traduce prin *Megyei Útlevéosztály*. Există o pagină web³⁵ care cuprinde denumirile maghiare ale celor mai importante instituții din țară. Scopul este folosirea unitară, standardizată și consecventă a denumirilor instituțiilor, evitându-se astfel problemele de comunicare și folosirea mai multor denumiri quasi-sinonimice pentru același referent.

În traducerea textelor jurnalistice se utilizează frecvent tehnicile adaptării, modulării, transpoziției și ale explicitării, dar trebuie evitate barbarismele, calchierea, sensul fals și redundanța în exprimare. Calchierea sintaxei limbii române este de asemenea un fenomen de evitat, deoarece produce construcții analitice, calchiate după modelul românesc, deci incorecte în limba maghiară: de exemplu sintagma frecvent utilizată *az érdekelt személyek* (calchiat după românescul *persoanele interesate*) în loc de *az érdekeltek*; *központosított adatai* (calchiat după *date centralizate*) în loc de *összesített adatai*, *felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek* (calchiat după *persoane cu studii superioare*) în loc de sintagma sintetică *felsőfokú végzettségűek*. În limba maghiară din Transilvania fenomenul răspândirii calcului lexical și sintactic după model românesc este deja o certitudine atât în privința limbajului colocvial, cât și în limbajele de specialitate (de exemplu *Codul de procedură fiscală* folosit în varianta calchiată *Fiskális Eljárási Törvénykönyv* în loc de varianta corectă standard *adótörvénykönyv*).

Mostră de traducere jurnalistică româno-maghiară

1. Tipul de text: text media

Metodă de traducere: literală

Tehnici de traducere: modulare, calchiere, omisiune

Limba sursă	Limba țintă
<i>Calitățile dumneavoastră vă ajută să fiți promovată în această lună sau să finalizați proiecte importante. Puneți accentul pe cooperarea cu cei din jur.</i>	<i>Az érényei segíteni fogják, hogy ebben a hónapban előreléptessék vagy befejezzen fontos projektet. Helyezzen hangsúlyt a körülötte lévőekkel való szövetségre.</i>

2. Tipul de text: text media

Metodă de traducere: adaptativă

Tehnici de traducere: modulare, transpoziție, omisiune

Limba sursă	Limba țintă
<i>Cel de-al doilea aparat este un tonometru, un aparat de măsurare a tensiunii oculare care se efectuează nu prin contact direct, ci cu ajutorul unui jet de aer. (...) Nu se pot transmite infecții, iar unul dintre cele mai importante beneficii ale realizării măsurării tensiunii cu jetul de aer este faptul că pacientul nu are nevoie de anezie, înlăturând astfel neajunsurile la care erau supuși pacienții până acum.</i>	<i>A tonométerrel a szemnyomás mérése érintés nélkül, a szemre bocsátott enyhe légfuvallattal történik. (...) Nem terjednek a fertőzések, és a légfuvallattal történő szemnyomásmérés során nincs szükség érzéstelenítésre, kiküszöbölve az eddigi zavaró hiányosságokat.</i>

3. Tipul de text: text media

Metodă de traducere: interpretativ-comunicativă

Tehnici de traducere: modulare, transpoziție, calchiere, explicitare, omisiune

Limba sursă	Limba țintă
<i>Meteorologii au emis o informare de vreme rea, valabilă de sâmbătă, ora 3.00, până duminică la ora 23.00, interval în care se vor semnala averse, descărcări electrice, intensificări ale vântului și, posibil, grindină. În noaptea de vineri spre sâmbătă și pe parcursul zilei de sâmbătă, fenomenele se vor semnala în Oltenia, Muntenia, precum și în zona de munte, sâmbătă noaptea, îndeosebi în regiunile vestice, iar duminică, local, în majoritatea regiunilor. Ploile vor avea și caracter torențial, iar cantitățile de apă vor depăși local 15 – 20 l/mp și izolat 30 – 40 l/mp.</i>	<i>A hét végén esők várhatók országszerte. A meteorológusok rossz időre figyelmeztetnek, amely az egész ország területére kiterjed a hét végén. A figyelmeztetés értelmében szombat hajnali 3 órától vasárnap késő este 23 óráig elektromos kisülések által kísért záporok, zivatarok, helyenként jégesők is várhatók, és a szél is megerősödik. A péntekről szombatra virradó éjszaka és a szombati nap folyamán a jelenségek Olténiában, Munténiában és a hegyvidéken jelentkeznek, szombat éjjel főként a nyugati régiókban, vasárnap pedig, helyi jelleggel, a régiók többségében. Felhőszakadásokra is számítani lehet, a csapadék mennyisége meghaladja helyenként a 15-20 litert négyzetméterenként, és elszigetelten a 30-40 litert.</i>

Textele administrative și textele juridice

Forma de concretizare textuală a stilului administrativ o reprezintă: actele diplomatice, actele particulare cu destinație administrativă, documentele oficiale, referitoare la viața socio-economică. Textul administrativ este, din punctul de vedere al teoriei actelor de vorbire, un text performativ, adică formulează un act de limbaj care poate fi: o afirmație, o negație, o confirmare, un ordin, o interdicție etc. Rolul principal în dezvoltarea conținutului funcției de comunicare și cunoaștere, îi revine funcției referențiale și conative (Bălănescu, 2003: 6-9). „Stilul administrativ rămâne în sfera limbii literare comune, atât din perspectiva sistemului, cât și din cea a structurii formative. Singura particularitate relevantă caracterizează raportul ortografie-ortopeie [...] și este dată de frecvența ridicată a unor abrevieri specifice: a.c. (anul curent), a.m. (ante meridian), p.m. (post meridian), art. (articol), H.G. (hotărâre de Guvern), lit. (litera), S.R.L. (societate cu răspundere limitată), S.C. (societate comercială).” (Bălănescu, 2003: 12-13)

Caracteristicile lingvistice ale textelor administrative propriu-zise și administrativ-juridice sunt următoarele:

- preponderente sunt următoarele categorii morfologice: substantivul pronumele nepersonale (demonstrativ, nehotărât și relativ), prepoziția/locuțiunea prepozițională, conjuncția/locuțiunea conjuncțională;

- preponderența substantivului rezultă din caracterul accentuat denominativ al frazelor organizate binar, cu subiect și predicat dar cu subiecte multiple și cu o serie de atribute și complemente;

- frecvența foarte ridicată a substantivelor postinfiniteviale, de exemplu: În cursul *efectuării cercetării* penale... și a participiilor pasive substantivate cu ajutorul articolului hotărât (*inculpatul, reclamantul, asiguratul, debitorul, pârâtul* etc.) sau cu ajutorul articolului demonstrativ (cel vătămat, cel agresat etc.);

- absența interjecției;

- prezența mai redusă a pronumelui personal (mai ales la persoanele I și a II-a) prin neutralizarea opoziției masculin/feminin, fie că se prezintă sub formă de masculin (*inculpat, reclamant*) fie că se prezintă sub formă de feminin (*parte, persoană*);

- opoziția de număr este dominată de singular, expresie a generalului (*Învinuitul sau inculpatul are dreptul să fie asistat*);

- în flexiunea cauzală a substantivelor sau pronumelui, se impun cazurile genitiv și dativ a substantivelor și pronumelor. Dativul și genitivul sunt mărci stilistice ale textelor administrative și juridice (*În caz de reconstituire a modului în care a fost săvârșită fapta, se consemnează amănunțit și desfășurarea reconstituirii*);

- acuzativul pronumelui demonstrativ, *aceasta*, intră frecvent în propoziții condiționale șablon, în care dezvoltă apozitional, un sens neutru, corespunzător pronumelui personal;

– absența vocativului, cu excepția actelor de limbaj orale sau adrese și note scrise în varianta juridică orală și în cea administrativ oficială (în săli de judecată sau afișe destinate cetățenilor de exemplu). În aceste cazuri vocativul suplinește nominativul nearticulat singular (*inculpat*, onorată instanță!) și plural (*cetățeni*);

– când pasivul se construiește cu auxiliarul *a fi* (exprimat și neexprimat) complementul de agent este în mod frecvent absent întrucât este subînțeles în cadrul situațional sau pentru că este neidentificabil;

– predomină modurile verbale indicativ și conjunctiv, această desfășurare a flexiunii verbale reflectând exigențele de obiectivitate personală și de generalitate;

– lipsa imperativului și a prezuntivului;

– prezența ne semnificativă a condițional-optativului;

– prezența însemnată a infinitivului și participiului se constituie într-un mijloc de concentrare lingvistică;

– persoana I singular intervine în texte administrative individuale, mai precis, în formularea cererilor când intră în contradicție cu persoana a III-a a substantivului-subiect: „Subsemnatul ... declar că [...]”;

– la nivel lexical operează unicitatea semantică a cuvântului. Fie că aparțin exclusiv stilului juridico-administrativ („inculpat”, „jurisdicție”), fie că se întâlnesc și în limba comună („majoritate”, „reparare a pagubei”) cuvintele prezintă un singur sens lexical specific;

– Caracterul funcțional al diferențierilor semantice în interiorul unor serii de sinonime, aparent perfecte din perspectiva limbii comune: învinuit – inculpat; decizie – hotărâre;

– Caracterul relativ stabil al vocabularului determinat de specificitatea comunicării prin textul juridic și administrativ (Bălănescu, 2003: 9-12).

În textul administrativ coexistă mai multe straturi lexicale, care situează acest stil funcțional în parte într-un spațiu de suprapunere cu limba literară comună, în parte într-un spațiu de manifestare a unei individualități stilistice și lingvistice specifice. Terminologia juridică și administrativă se constituie într-un nucleu ale cărui componente reprezintă un cod metalingvistic specific, bazat și alcătuit din două categorii principale:

– termenii de specialitate sau termenii științifici, acele lexeme specializate care desemnează diferite categorii și instituții juridice și administrative. Termenii pot fi neologici (*credit*, *debit*, *autoritate*, *acreditație*, *culpă*), sau cuvinte mai vechi românești (*pricină*, *împricinați*, *făptuitor*);

– unitățile limbii comune, utilizate cu sens specializat termeni din limba literară comună sau din limbajul popular, dar deveniți specifici stilului juridic, printr-o serie de mutații semantice. Ei pot fi neologici (*ratifică și denunță tratate internaționale*) sau cuvinte mai vechi românești (*celor vătămați în drepturile lor, dojenirea minorului*).

Metalingvajul juridic dispune și de alte categorii lexicale, „indispensabile constituirii textului din diverse puncte de vedere: termeni supertextuali, prin care

se orientează procesul de întemeiere și împlinire a planului semantic al unui text dat: «articol», «alineat», «paragraf», «literă», «capitol»; termeni-suport cu o sferă semantică generică, aceștia se constituie într-un sprijin sintactic și semantic al termenilor categoriali definind diferite concepte juridice: «faptă», «persoană», «măsură», «infrațiune»; unități perifrastice situate la interferența nivelului lexic cu cel sintactic, devenite specifice stilului administrativ: «a se aduce la cunoștință», «punere în libertate», «aflat în stare de detenție». Masa vocabularului stilului administrativ este constituită din termeni aparținând limbii literare comune.” (Bălănescu, 2003: 12-13)

Mirela-Ioana Borchin descrie limbajul administrativ-juridic ca având o sintaxă ce se particularizează prin preponderența structurilor definițiilor și ale comenzilor: „În multe privințe stilul administrativ este similar celui juridic, deși se deosebește de acesta printr-o tendință spre precizie și spre accesibilitate, recurgând pentru aceasta la imperative sau conjunctive cu valoare de imperativ, la frazele scurte, în care predomină propozițiile principale.” (Borchin, 2001: 88). Ca sintagme nominale tipice se menționează exemple ca *grațiere*, *demitere*, *contencios*, *recurs*, *jurisdicție* etc.

Limbajul juridic este unul dintre cele mai dificile limbaje de specialitate, care solicită „efort metodic susținut, atenție și concentrare din partea profesorului atât asupra conceptelor juridice, cât și a modului de a le defini și a le contextualiza lexical. Traducerea textului juridic se află la interfața între domeniul lingvistic, cel al tehnicii traducerii și cel juridic, fiind puternic influențată de schimbări contemporane mondiale ca globalizarea, mișcare transfrontalieră a forței de muncă, piața economică unificată.” (Costin, 2012: 11)

Traducerea textelor juridice, adică transpunerea textelor legislative dintr-o limbă în alta poate pune probleme teoretice și practice deosebit de complexe, fiindcă impune o abordare comparativă interdisciplinară – juridică și lingvistică – a celor două sisteme legislative. Traducerea poate fi realizată «în litera legii» (rămânând fidelă textului din limba-sursă și, implicit, intenției legiuitorului) sau «în spiritul legii» (în funcție de destinatar și de contextul social-cultural în care va fi receptată).” (Stoichițoiu-Ichim, 2001: 19)

Costin (2012) precizează în legătură cu traducerea textelor juridice, că acest tip de traducere necesită o formare profesională specială, în cadrul căreia este necesară cunoașterea a cel puțin două lucruri: cunoștințe de limbă și cunoștințe juridice. Traducătorii textelor juridice trebuie, prin urmare, să stăpânească „cele două limbi, sistemul social, economic și cultural în care funcționează conceptul juridic și terminologia legală pe care trebuie să le transpună în/din L2, precum și diferențele între sistemele juridice respective.” (Costin, 2012: 20-21)

Limbajul juridic, deși aparent stabil conservator și foarte standardizat, cunoaște o mobilitate remarcabilă. Adriana Stoichițoiu-Ichim vorbește, în volumul *Semiotica discursului juridic*, de o adevărată dinamică a terminologiei juridice, ale cărei principale forme de manifestare sunt:

– creația terminologică sau apariția de noi termeni prin împrumut sau calchiere, pentru a desemna referenți sau reglementări recent introduse în legislația românească (instituții sau acte juridice, infracțiuni, tipuri de convenții, contracte, acorduri): *Avocatul Poporului*; *ONG (organizație non-guvernamentală)*; *ordonanță de urgență*; *crimă organizată*, *acord stand by*, *contract de leasing*, *asigurare de malpraxis*;

– împrumutul lexical sau introducerea în legislația românească a unor termeni sau sintagme menționate în dicționare anterioare anului 1990 cu referințe doar în legislația străină: *contract de engineering și contract de know-how* apar cu precizarea „contract de comerț exterior și cooperare economică internațională, nereglementat în legislația noastră”;

– extinderea semantică sau lărgirea sensului unor termeni juridici: termenul *imunitate*, definit numai în raport cu convențiile internaționale, se utilizează astăzi în sintagma *imunitate parlamentară*; termenul *piraterie*, restrâns mai demult la *pirateria aeriană și maritimă* și-a extins sfera de aplicabilitate în domeniul informaticii și al audio-vizualului);

– restrângerea semantică se observă în cazul formulei latinești *restitutio in integrum* și utilizată în prezent pentru a desemna repunerea în posesie a persoanelor deposedate de regimul comunist;

– resemantizarea sau reintroducerea în uz a unor termeni sau sintagme aparținând dreptului burghez antebelic: *concesiune*; *domeniu [public]*; *Curte de Apel/Casație/Supremă*;

– dispariția din uz a unor termeni/sintagme aparținând dreptului socialist: *cooperativizare socialistă*; *naționalizare socialistă*; *organizație socialistă de stat* (Stoichițoiu-Ichim, 2001: 7).

În traducerile juridice româno-engleze Costin (2012) identifică niște segmente care pot cauza dificultăți din cauza lipsei termenilor echivalenți (lipsă ce decurge din cauza diferenței dintre cele două sisteme juridice). Exemple de compartimente juridice, care nu au echivalent în limba română și constituie un domeniu greu de tradus sunt următoarele:

1. a) organizarea sistemului juridic în Marea Britanie și SUA: *Chancery Division – Chief Chancery Master*, *Costs Office – Senior Costs Judge*, *Bankruptcy Court – Chief Bankruptcy Registrar*, *Admiralty Court – Admiralty Registrar* (Instanțe create special de către Congresul SUA); *Magistrate judges*: se ocupă de chestiuni civile și penale, cu consimțământul părților; *U.S. Court of Military Appeals*: este cea mai înaltă Curte de Apel, care se ocupă de spețe în conformitate cu Codul Uniformei din Justiția Militară; *U.S. Tax Court*: se ocupă de spețe care survin în inadvertențe prezumtive privind taxele; *U.S. Court of Veterans’ Appeals*: se ocupă de spețe care survin la încălcarea drepturilor veteranilor;

b) Marea Britanie nu are o constituție scrisă, sistemul legal este bazat pe jurisprudență, dreptul *common*, convenții și lucrări de referință;

c) în Anglia, în sistemul juridic sunt înregistrați două categorii de avocați: avocați pledanți și avocați consultanți. După studii comune, studenții la Drept se împart în *solicitors* (avocați consultanți), care se ocupă de spețe de mai mică anvergură, pot să pledeze doar în anumite instanțe, iar uneori sunt asistenți ai avocaților pledanți; a doua categorie, a avocaților pledanți (*barristers*), prin contrast, pledează în toate instanțele, în orice tip de speță. Diferențele persistă, în afară de pregătire, la nivelul modului de asociere, a corpurilor de control etc. Și atribuțiile profesionale ale meseriei de notar public au conotații diferite în țările cu drept comun și țările cu drept civil;

2. în cazul în care există un termen în L1, care ar putea fi folosit în traducere pentru a echivala un termen din L2, dar este preferat, totuși termenul din L2 poate fi exemplificat cu termenul de *ombudsman*. În acest caz, înțelegerea conceptului se poate realiza cu ajutorul definiției sale: *Ombudsmanul European investighează plângerile privind cazuri de administrare defectuoasă în acțiunea instituțiilor și organelor Uniunii Europene*;

3. terminologia juridică în limba latină (ex. *ignorantia juris non excusat*; *lex retro non agit: quid pro quo*; *lex posterior derogat priori*). Terminologia juridică în limba latină își are rădăcinile într-o perioadă când limba latină era *lingua franca*. Este accentuată tendința de a păstra termenii juridici în limba latină, mai ales când înțelesul lor este diferit în documentele juridice din limbi diferite, față de tendința contrară de a traduce termenii în limba respectivă. În al doilea caz, pentru o echivalare perfectă, traducătorul trebuie să lucreze împreună cu un jurist, care să explice conceptul, iar apoi se caută un termen care să îl exprime cât mai complet. (Costin, 2012: 20-21)

Particularitățile textelor juridice pot fi sintetizate astfel după Stoichițoiu-Ichim (2001: 78-87):

- factorii (con)textuali care influențează receptarea sunt: organizarea ierarhică a textului și a diverselor sale subdiviziuni (articol, alineat), relațiile dintre ele, prezența unor scheme specifice de organizare textuală, modalitățile de asigurare a coeziunii și coerenței și grafica textului;

- nivelul sintactic prezintă serioase dificultăți pentru nespecialiști datorită structurii *frazei juridice*, care are o rețea de raporturi logico-sintactice complexă, enunțurile sunt uneori prea lungi, altele prea scurte;

- frazele ample care conțin o mare cantitate de informații, exprimate printr-o aglomerare de subordonate de diverse tipuri;

- enunțurile prea scurte, exprimarea prea concisă (de exemplu, construcțiile nominale sau gerunziale în locul unor propoziții sau înlocuirea subordonării cu raporturi de coordonare logico-semantică, fără instrumente de relație) sunt greu de înțeles de receptorul nespecialist, care nu stabilește corelația necesară între structura de suprafață comprimată și structura de adâncime dezvoltată;

- majoritatea construcțiilor gramaticale problematice aparțin așa-numitului stil nominal: aglomerarea de construcții nominale (*acțiune în constatarea nulității*)

absolute a unui act juridic; cauze de exonerare de răspundere contractuală; dobândirea posesiunii moștenirii);

- utilizarea frecventă a construcțiilor pasive (îndeosebi a celor cu complementul de agent neexprimat), deseori greu de înțeles;

- utilizarea termenilor strict specializați, aparținând limbajului specializat sau *jargonului* juridic-administrativ, a arhaismelor ieșite din uz, a unor formule redundante (de exemplu, *nul și neavenit*);

- folosirea gerunziului cu funcție atributivă, întrucât aceste construcții asigură concizia exprimării: *confiscarea a 32 kg de cocaină, valorând...*;

- frecvența locuțiunii conjuncționale *precum și*, utilizată în locul conjuncției *și*;

- folosirea prepoziției compuse *de către* pentru introducerea complementului de agent: *comiterea de către*;

- termenii juridici asimilați de limba literară aparțin acelor ramuri ale dreptului care au impact mai puternic în viața socială: drept civil (*asigurare, contract, colocatar, gestiune, majorat, mandatar, DDC*) și penal (*cazier judiciar, contrabandă, contumacie, premeditare*);

- frecvența mare a neologismelor (*acuzat, amnistie, anchetă, contravenție, delict, grațiere, inculpat, mandat*);

- unii termeni juridici sunt inserați în expresii cu caracter figurat (*abuz de încredere, a face apel, a se face/a fi avocatul cuiva, a avea alibi, a avea/a da câștig de cauză, a pleda o cauză*) sau intră în argou;

- Unii termeni juridic pătrund în limba comună, suferind sau nu modificări de sens, și de acolo pot deveni termeni ai altor limbaje de specialitate: *recidivist*: (persoană) care comite o recidivă/*recidivist*, în limbajul medical;

- unii termeni juridici intră în argoul infractorilor și suferă profunde modificări semantice: *a aboli* („a lovi mortal, a ucide”), *a achita* („a omorî”), *autobiografie* („cazier judiciar, antecedente penale”), *deputat* („complice”), *a se exila* („a executa o pedeapsă privativă de libertate lungă”), *genocid* („băutură spirtoasă contrafăcută”), *împroprietărit* („condamnat la închisoare”), *legist* („polițist”), *onorariu* („rezultatul unei infracțiuni pradă”), *penalistă* („prostituată de cea mai joasă speță”).

Principiul general de traducere a textelor juridice ar trebui să fie echivalența formală și funcțională, este de părere Luminița Frențiu într-un studiu din 2009 (apud Pungă, 2017: 50). Această abordare funcțional pragmatică prevede metode de traducere care sunt orientate spre traducerea sensului, cu adaptările contextuale de rigoare: metoda semantică, adaptativă, informativă sau comunicativă.

Mostră de traducere administrativ-juridică româno-maghiară

1. Tipul de text: administrativ-juridic

Metodă de traducere: literală

Tehnici de traducere: calchiere, echivalență lexicală

Limba sursă	Limba țintă
<i>Pe această cale ne cerem scuze pentru neplăcerile create și vă asigurăm că vom face toate demersurile pentru ca durata și impactul lor asupra dumneavoastră să fie minime.</i>	<i>Ezúton elnézést kérünk ezekért a kellemetlenségekért, és biztosítjuk önöket, hogy mindent megteszünk azért, hogy időtartamuk és hatásuk minimális legyen.</i>

2. Tipul de text: administrativ-juridic

Metodă de traducere: adaptativă

Tehnici de traducere: calchiere, echivalență lexicală, explicitare

Limba sursă	Limba țintă
<i>Certificat de naștere</i>	<i>Születési anyakönyvi kivonat</i>
<i>Republica Socialistă România</i>	<i>Román Szocialista Köztársaság</i>
<i>Consiliul popular al municipiului...</i>	<i>... Megyei Jogú Városi Tanács</i>
<i>Comitetul executiv</i>	<i>Végrehajtó Bizottság</i>
<i>Certificat de naștere</i>	<i>Születési anyakönyvi kivonat</i>
<i>Serie ... nr.</i>	<i>... sorozat, szám</i>
<i>Codul numeric personal</i>	<i>A gyermek személyi azonosítója</i>
<i>Numele de familie</i>	<i>A gyermek családi neve</i>
<i>Prenumele</i>	<i>A gyermek utóneve</i>
<i>Sexul</i>	<i>Neme</i>
<i>Data nașterii</i>	<i>Születési ideje</i>
<i>Anul</i>	
<i>Luna</i>	
<i>Ziua</i>	
<i>Locul nașterii copilului</i>	<i>Születési helye</i>
<i>Comuna/orașul/municipiul</i>	<i>Község/város/megyei jogú város</i>
<i>Județul</i>	<i>Megye</i>
<i>Părinții</i>	<i>A szülők</i>
<i>Numele de familie al tatălui</i>	<i>Apja családi neve</i>
<i>Prenumele tatălui</i>	<i>Apja utóneve</i>
<i>Numele de familie al mamei</i>	<i>Anyja családi neve</i>
<i>Prenumele mamei</i>	<i>Anyja utóneve</i>
<i>Locul înregistrării</i>	<i>Az anyakönyvezés helye</i>
<i>Comuna/orașul/municipiul</i>	<i>Község/város/megyei jogú város</i>

Limba sursă	Limba țintă
<i>Județul</i>	<i>Megye</i>
<i>Nașterea a fost trecută în registrul stării civile la nr. ... din anulluna ... ziua</i>	<i>A születést-án, a --- szám alatt anyakönyvezték</i>
<i>Mențiuni</i>	
<i>Eliberat astăzi..... cu nr.</i>	<i>Kiállítva a mai napon, -án. ... szám alatt</i>

3. Tipul de text: administrativ-juridic

Metodă de traducere: semantică

Tehnici de traducere: calchiere, echivalență lexicală

Limba sursă	Limba țintă
<i>Certificat constatator</i>	<i>Bizonyítvány (Közhiteles cégkivonat)</i>
<i>Informații de identificare</i>	<i>Azonosítási adatok</i>
<i>Sediul social</i>	<i>Székhely</i>
<i>Act de înmatriculare și autorizare a funcționării: Încheiere judecătorească nr.</i>	<i>Beiktatási és működési engedélyezési okirat: ... számú Bírői végzés</i>
<i>Număr de ordin din Registrul Comerțului</i>	<i>Cégbejegyzési Hivatal sorszáma</i>
<i>Stare firmă</i>	<i>A cég helyzete</i>
<i>Formă de organizare</i>	<i>Szervezési forma</i>
<i>Cod unic de înregistrare</i>	<i>Egységes cégbejegyzési adószám</i>
<i>Certificat de înregistrare</i>	<i>Bejegyzési okirat</i>
<i>Data ultimei înregistrări în Registrul comerțului</i>	<i>A Cégjegyzékbe beiktatásának utolsó dátuma</i>
<i>Constituită pentru o durată nelimitată</i>	<i>Meghatározatlan időre alapítva</i>
<i>Sediul social</i>	<i>Székhely</i>
<i>Dovadă sediu: Contract de comodat din...</i>	<i>Székhely igazolása: ...-i Haszonélvezeti szerződés</i>
<i>Data expirării sediului</i>	<i>A székhely érvényessége lejár ...-én</i>
<i>Capital social</i>	<i>Tőke</i>
<i>Capital social subscris</i>	<i>Jegyzett társadalmi tőke</i>
<i>Structura capitalului</i>	<i>A tőke összetétele</i>
<i>Număr părți sociale</i>	<i>Részvények száma</i>
<i>Valoare parte socială</i>	<i>Részvények értéke</i>

Textele comerciale

Textele comerciale sunt de multe tipuri, cele mai frecvente sunt scrisorile comerciale. Bălănescu (2003: 14) distinge următoarele tipuri de mesaje în cadrul corespondenței comerciale: corespondența cu clienții, corespondența cu furnizorii, corespondența cu angajații, corespondența cu unitățile de transport, corespondența cu instituțiile sistemului financiar, corespondența cu banca, corespondența

cu organele de justiție, corespondența cu organele ierarhic superioare, corespondența comercială a întreprinderilor particulare, note și referate privind diverse aspecte ale activității, corespondența cu partenerii externi.

Textele comerciale se apropie de stilul științific, și se supun unei norme specifice sub aspect morfologic, sintactic, frazeologic, lexical semantic și stilistico-funcțional. Aceste aspecte specifice sunt sintetizate astfel: densitate informațională, prezența sinonimiei, traductibilitate relativ standardizată infinită (numărul mare de ediții bilingve de corespondență comercială); absența fenomenului omonimiei, precizie în exprimare, caracterul oficial, claritate, concizie, caracter stereotip (asemeni stilului juridic) fiind alcătuite din numeroase unități transfrastice (scrisoare, cerere, raport, delegație etc.) (Bălănescu, 2003, 19-20).

Unele enunțuri comerciale sunt acte asertive cu valoare normativă, ceea ce deosebește limbajul comercial de limbajul juridic, care este alcătuit în totalitate din acte de limbaj asertive). Principiul cooperativ este important, predomină strategiile de politețe pozitivă și negativă: „politețea negativă aduce mecanisme de atenuare a prejudiciului astfel: *Sunteți bun să ne trimiteți un catalog cu datele ...?, Dacă aveți timp, am dori să ne trimiteți un catalog...* Enunțul poate fi construit prin mijloace specifice politeții pozitive *Întotdeauna ați lansat pe piață produse competitive. Ne-am gândit, de aceea, să contractăm de la firma dv... , In your letter of March 2nd you ask us to send you samples of our rubberised floor coverings (...) We thank you for your interest (...). Do please give the samples any test you wish. We are confident that they stay up to the roughest handling.* În cazul unui răspuns negativ evident, exprimarea directă a dezacordului poate fi evitată prin maxima tactului, înlocuind prea sentențiosul adv. de negație *nu* prin construcții ca: *Ca răspuns la cererea dv. de informații (...) v-am recomanda o politică de precauții.*” (Bălănescu, 2003: 23).

Printre caracteristicile morfologice ale textelor comerciale se numără:

– frecvența întrebuințare a substantivelor verbale: *Având în vedere sesizarea făcută de ... la, ... prețul de producție și vânzare;*

– Frecvența ridicată a substantivelor proprii (în fiecare tip de corespondență este specificat numele celui care emite și recepționează textul, precum și adresele acestora);

– trecerea unor substantive comune în rândul celor proprii, fiind ortografiate cu majusculă (*Lege, Decret, Ordin, Circulară, Raport, Registrul Comerțului, Societate Comercială*);

– prezența substantivelor în vocativ, fără desinență specifică, cu formă de nominativ, precedat de adjectiv. În discursul comercial subiectiv se folosesc, în scopul adresării, expresii de tipul: *Stimate domn, Stimate colaborator, Stimați salariați, Dragă X.* În discursul comercial obiectiv adresarea este neutră, rece, impersonală, destinatarul scrisorii își pierde numele devenind dintr-o dată: *pârat, predător, comerciant, concedent, consionar.* Receptorul mesajului poate fi numit și prin numele firmei;

– intercalarea adjectivului pronominal posesiv între substantiv și adjectivul propriu-zis: *sincerele noastre mulțumiri; recenta noastră scrisoare...; ...prompta dumneavoastră cooperare...; ...recenta noastră notificare...;*

– frecvența relativ mare a adjectivelor abstracte devenite specifice acestui limbaj: *suma corespunzătoare; autoritate competentă; modul stabilit; forță majoră; capital străin; atribuții principale; opinie personală; bilanț contabil; capital necesar;*

– frecvența numeralului cardinal propriu-zis: *Scrisoare de transport auto nr... data...;*

– preferința pentru modurile condițional-optativ (prezent și perfect) și conjunctiv în corespondența comercială subiectivă;

– folosirea frecventă a indicativului prezent cu valoare optativă (în cazul verbelor volitive): *dorim să, intenționăm să...;*

– folosirea indicativului viitor cu valoare imperativă: *personalul unității va asigura...;*

– frecvența întrebuintare a gerunziului: *rugându-vă...;*

– frecvența mare a adverbilor și locuțiunilor adverbiale predicative în corespondența comercială subiectivă (poate, sigur, desigur, în ultimă instanță, în bună măsură etc.);

– frecvența mare a calcurilor lingvistice: *eurodolar < en. Eurodollar euro-piață < en. euromarket, fr. euromarche euroobligațiune < en. euro-obligation, it. euro-obbligazione eurodevize < en. eurocurrency, fr. eurodevise eurocec < fr. eurocheque fracisă, franșiză < en. franchising, fr. franchisage, ge. Franchising (= contract care conține de către un comerciant producător (franchiseur) a dreptului de a vinde bunuri unui franchisee);*

– prezența anglicismelor, a împrumuturilor din limba engleză neadaptate fonetic: *dumping* (vânzarea în străinătate a unor produse/servicii la prețuri mai scăzute decât cele practicate pe piața internă și mondială), *antidumping* (politică comercială defensivă de contracarare a vânzării la prețuri mai scăzute), *broker* (intermediar în acțiunile de bancă, mijlocește încheierea contractelor) (Bălănescu, 2003: 27-31).

Scrisoarea de afaceri, un tip textual fundamental în cadrul textelor comerciale, are o formă fixă. Ea trebuie să respecte niște cerințe și să cuprindă în limba română:

– un antet, în care sunt menționate următoarele date: numele complet și adresa firmei eminente (Emițătorul, E), numărul de referire la înregistrarea în Registrul Comerțului (numărul de înregistrare și dată), cod fiscal, număr de cont în bancă. Tot în antet este prezentă emblema firmei emitente (E) în culorile ei specifice;

– adresa firmei către care se transmite (Receptorul, R) va fi scrisă în bloc, nu în continuare, având menționate elementele unul sub altul;

– data redactării scrisorii se va menține în partea dreaptă, sus pe pagină;

– textul scrisorii se redactează începând din partea stângă a paginii, de la același nivel. Nu este recomandat a se folosi aliniatul;

– titlul nu se subliniază (Bălănescu, 2003: 43).

În traducere se ține cont de particularitățile formale și pragmatice ale corespondenței de afaceri în limba țintă.

Corespondența comercială se deosebește de corespondența particulară, care degajează subiectivitate a ideilor prezentate, aspecte emoțional-afective, sensibilitate, familiaritate a stilului. „Corespondența comercială, dimpotrivă, cu cât este mai riguros științifică și își va demonstra ideile, cu atât mai eficientă va fi.” (Bălănescu, 2003: 44) În traducerea unor texte comerciale în limba română se vor respecta cu strictețe regulile de ortografie și de punctuație ale limbii române literare contemporane, având în vedere în special următoarele aspecte:

- abrevierile care se termină la fel ca și cuvântul se scriu fără punct (*dl, dx, dna*);
- abrevierile care se termină altfel decât cuvântul se scriu cu punct (*sept., a.m., p.m.*);
- se folosește virgula după:
- enumerări;
- apozitie (*Dl Popescu, noul nostru... vă va anunța...*);
- atributiva intercalată (*Dl Popescu, pe care l-ați întâlnit, va veni...*);
- vocativ – numele sau titlul (*veți fi de acord, domnilor, să...*);
- se folosește punct și virgulă în enumerarea unor elemente descrise pe scurt fiecare;
- se folosesc două puncte înaintea unei enumerări;
- nu se folosește semnul exclamării în scrisorile de afaceri;
- se folosesc parantezele pentru a include între ele informații suplimentare, dar nu sunt încadrate prin virgule (Bălănescu, 2003: 44).

Mostre de traducere comercială româno-maghiară

1. Tipul de text: comercial

Metodă de traducere: literală

Tehnici de traducere: echivalență, transpoziție, modulare, explicitare

Limba sursă

*Cumpără orice pachet de XXX în perioada 02-30 iunie și trimite codul unic de pe ambalaj la sms *****.*

Limba țintă

*Június 2-30. között vásárolj bármilyen XXX csomagot, és a csomagoláson található kódszámot küldd el SMS-ben a ***** telefonszámra.*

2. Tipul de text: comercial

Metodă de traducere: literală

Tehnici de traducere: echivalență, transpoziție, modulare, explicare

Limba sursă	Limba țintă
<i>Preparare apă caldă menajeră pentru 1-2 persoane, cu fixare pentru acoperiș înclinat din țiglă. Conține: colector cu 15 tuburi vidate, grup pompare ICMA 5002, controler solar TECH ST-21 și boiler termoelectric.</i>	<i>Háztartási melegvíz előállítására, 1-2 személy részére, ferde cseréptetőre szerelhető változatban. 15 vákuumsöves kollektort, ICMA 5002 szivattyúegységet, TECH ST-21 vezérlőegységet és 150 literes termoelektromos melegvíztárolót tartalmaz.</i>

Textele medicale

Limbajul medical este un tip de limbaj specializat care prezintă multe din particularitățile limbajelor științifice. Și în cadrul limbajului medical există subcategoriile în privința gradului de specializare a textului, în sensul că pe lângă discursul strict științific, destinat specialiștilor și utilizat în comunicarea spitalicească sau profesională există discursuri medicale care au ca scop comunicarea cu nespecialiștii: comunicarea dintre medic și pacient, etapele anamnezei și a comunicării diagnosticului sau a tratamentului, textele farmaceutice sau prospectele medicale care sunt utilizate deopotrivă de specialiști și utilizatorii nespecializați, articolele în tematica stilului de viață sănătos (emisiuni TV, posologii, broșuri și pliante adresate consumatorilor de către producătorii de medicamente sau rețelele de farmacii).

Codul lingvistic special al limbajului medical este caracterizat prin precizie, claritate și univocitate, ambiguitatea în exprimare putând avea, în acest domeniu extrem de particular, consecințe nefaste. Exprimarea impersonală, nemetaforică, lipsită de conotații afective sau umor, vocabularul specializat, cuprinzând un număr mare de lexeme de origine latină sau greacă precum și o gramatică cu accente particulare (*science-specific grammar*) sunt principalele calități ale stilului științific (Crystal, 1996). Gramatica textelor științifice include o frecvență ridicată a repetițiilor, a pronumelor relative și a adverbilor. Printre conjuncții și prepoziții se remarcă cele care țin de exprimarea contradicției, a concluziei sau a explicației și raționamentului logic (*and/și, although/cu toate că, though/deși, since/deoarece, as/din cauză că, despite/în ciuda, during/în timpul*). Vocabularul medical este un vocabular științific și/sau tehnic tipic, în sensul că el cuprinde un număr mare de termeni de origine latină sau greacă, multe lexeme compuse, și, în consecință multe abrevieri cerute de economia lingvistică, multe propoziții lungi, cu o structură complexă, multe construcții nominale și frecvente construcții pasive sau impersonale. În limbajul medical se remarcă, de asemenea, numărul neologismelor. Influența limbii engleze este covârșitoare, ceea ce conduce la apariția multor neologisme împrumutate sau preluate din engleză.

Ca în orice limbaj specializat, și în limbajul medical există cel puțin trei tipuri de termeni care alcătuiesc terminologia specifică:

- cuvinte aparținând vocabularului general (*general language lexical items* sau *general vocabulary terms*): *management, suprasolicitare, stres, prevenire, a acuză*;
- cuvinte aparținând unei zone de frontieră între vocabularul general și vocabularul specializat, așa-numitele cuvinte semispecializate sau semitehnice (*semi-technical terms*): *proteză, sarcină, durere, acut*;
- cuvinte specializate sau termenii tehnici cu sens înalt specializat (*terminus technicus*): *prurit, gastralgie, epigastru* etc.

Remarcăm, în cazul termenilor care provin din limba comună, capacitatea de a atrage sensuri specializate diferite în contexte diferite, și diferența de semantism în cazul inserării lor într-un text medical sau un alt text specializat: *pacientul acuză dureri* (limbaj medical) vs. *persoana acuzată* (limbaj juridic). Termenii specializați se caracterizează prin univocitate și acuratețe, și se supun cerințelor normativității și standardizării. Termenii medicali au un sens specializat și apar în glosarele sau dicționarele medicale. Termenii semi-specializați sunt adeseori cuvinte polisemice sau polisemantice. Este vorba de cuvinte care sunt folosite în uzul general al limbii, dar care, prin analogie dobândesc și semnificație sau semnificații tehnice sau specializate. Termenii semi-specializați au, prin urmare, mai multe semnificații, printre care și sensuri specializate, atunci când apar în contexte specializate (cf. Motos 2013: 9). Cuvintele aparținând vocabularului general nu-și pierd sensul original atunci când intră în contextual specializat al limbajului medical.

Din punct de vedere gramatical, lexical, semantic și stilistic, limbajul medical respectă standardele limbajului științific și se caracterizează prin: universalitate și acuratețe a exprimării, obiectivitate și lipsa emoțiilor sau a sensurilor afective, lipsa conotațiilor și precizie, monosemie și lipsa figurilor de stil. Repetițiile și elementele lexicale iterative se explică prin cerința de bază a textelor medicale: exprimarea clară și corectă, precisă, riguroasă, privată de ambiguități, confuzie în exprimare sau imprecizii în utilizarea terminologiei.

Terminologia medicală include lexeme de diverse tipuri din domeniul precum: procese patologice, boli, fenomene fiziologice, termeni din anatomie, medicație și tratament etc. Magyar (2009: 181) organizează termenii din limbajul medical în șase grupe mari:

1. termenii anatomici (*cranium, mandibulum, mamma*);
2. termenii legați de simptomatologie și sindroame (*apoplexia, fibrillation*);
3. denumirile bolilor (*influenza, typhus*);
4. denumirile materialelor medicale (*bolus armenicus, theriaca, opium*);
5. termenii legați de instrumentarul medical, dispozitive și ustensile utilizate în diversele proceduri medicale (*forceps, gastroscope*);
6. inventarul verbal referitor la activități, procese medicale sau fenomene fiziologice (*collapsus, exitus, palpatio*).

Deși teoretic limbajul medical ar trebui să fie caracterizat de monosemie, monoreferențialitate și o lipsă a seriilor sinonimice (cf. Lungu-Badea, 2004 a: 12-13), fenomenul sinonimiei este prezent în limbajul medical, în ciuda principiului de unanimitate care guvernează acest tip de discurs. În ceea ce privește prezența sinonimelor și a cupletelor de termeni din limbajul medical englez, Rosendo (2008: 243-44) explică fenomenul prin istoria limbii: în teritoriile cucerite de Imperiul Roman și hegemonia limbii latine, limbajele medicale populare au subzistat. După căderea Imperiului Roman latina a rămas *lingua franca* a comunității științifice a timpului, dar în comunicarea cu pacienții doctorii sau tămăduitorii foloseau limbajul medical popular. Din acest motiv, astăzi în engleza medicală există, de multe ori, doi termeni pentru același referent: un termen erudit, științific (de origine latină sau greacă), respectiv un termen popular (din limba vernaculară, engleză): *coagulation* (erudit) – *clotting* (popular); *cicatrization* (erudit) – *scarring* (popular); *lordosis* (erudit) – *hollow back* or *saddle back* (popular); *backalgia* or *dorsalgia* (erudit) – *back pain* (popular), *hemorrhage* (erudit) – *bleeding* (popular); *myopia* (erudit) – *shortsightedness* (popular); *pruritus* (erudit) – *itching* (popular).

Explicația rezistă și în cazul dubletelor sinonimice din celelalte limbi europene, cum ar fi româna sau maghiara. De exemplu, în limba maghiară notăm dubletele sau seriile sinonimice (erudit vs. popular): *coryza*, *hideg*, *nátha*. Același lucru se observă în cazul dubletelor cu terminația *baj/fene*: de exemplu *rákfene*, *lépfene*, *vérbaj*, *cukorbaj*. Pentru *diabet* în limba maghiară se utilizează variantele *cukorbaj* și *cukorbetegség*, iar *vérbaj* este varianta arhaică a formei *szifiliz* (*syphilis*). Atunci când se traduce un text medical, dubletele trebuie traduse urmând principiul consecvenței: termenul erudit sau științific se traduce prin termen științific, iar termenul popular se traduce prin termen popular, cele două registre nu trebuie confundate sau amestecate în traducerea textelor medicale. Alteori dubletul nu se explică prin diferențierea erudit și popular: *Röntgen-sugár* și *Röntgen-vizsgálat*, în traducere putându-se utiliza ambele forme. Diferența dintre termeni în acest caz este doar de ordin stilistic. Unii membri ai acestor serii sinonimice sunt termeni specializați, alți membri sunt termeni semispecializați sau cuvinte ale vocabularului general.

În limbajul medical apar foarte multe abrevieri. Abrevierile trebuie și ele tratate ca sinonime ale lexemelor neabreviate. În traducere însă, problemele pot apărea în cazul abrevierilor care diferă în diverse limbi: de exemplu *hematocrit* în limba engleză este prescurtat drept *hct*, în timp ce în limba maghiară este *hc*, iar în limba română este *htc*. Abrevierea GPT în limba maghiară devine ALT-TGP în limba română, iar GOT în limba maghiară devine ALT-TGO în limba română. Unitățile de măsură de asemenea diferă, și trebuie avute în vedere în traducere.

Chiar traducerea intralinguală poate deveni problematică, din cauza unei false sinonimii, dacă nu se are în vedere de exemplu ortografia specifică englezei britanice și americane. Astfel, *edema* din engleza americană se ortografiază *oedema* în *engleza britanică*; *esophagus* (A.E.) este același lucru ca și *oesophagus* (B.E.), sau cazul identității *etiology* (dintre A.E.) și *aetiology* (B.E.).

Dificultățile în traducere pot fi cauzate și de confuziile dintre sinonimele parțiale sau când trebuie ales dintre membrii dubletelor *betegség/kór; szindróma/tünetcsoport*. În limba maghiară denumirile *Cushing szindróma* și *Cushing-kór*; deși sunt aparent sinonime, desemnează două boli diferite. Termenii *betegség/kór* și *szindróma/tünetcsoport* sunt doar sinonime relative sau sinonime parțiale, din acest motiv nu se recomandă utilizarea lor alternativă în traducere.

Uneori, în traducerea textelor medicale în limba maghiară *szindróma* poate fi folosit alternativ cu *syndroma/ tünetegyüttes/ tünetcsoport* (*Turner-syndroma, Turner-tünetegyüttes, Turner-tünetcsoport*), deoarece *tünetegyüttes* și *tünetcsoport* sunt sinonime perfecte. Situația își are replica perfectă în limba engleză (*Chiari-Frommel disease, Chiari-Frommel syndrome, Frommel-Chiari syndrome, Frommel disease*), dar astăzi standardizarea pare să rezolve astfel de cazuri marcate de ambiguitate, iar varianta unanim acceptată este *Chiari-Frommel syndrome* (Bősze, 2013: 46).

Limbajul medical românesc și maghiar cunosc recentul și vastul fenomen al pătrunderii anglicismelor. În traducere se recomandă utilizarea cât mai frecventă a variantelor autohtone (în cazul în care ele există): *pacemaker/stimulator cardiac* sau *score/pontszám, up-to-date/naprakész etc.*

În practica traducerii textelor medicale, la alegerea unui termen dintr-un dublet sinonimic se vor avea în vedere, dincolo de aspectele semantice, și implicațiile pragmatice (context, intenție, publicul receptor). Termenul englez *blood pressure* (BP) are două variante în limba maghiară: *tenzió* și *vérnyomás*. Într-un prospect al unui produs farmaceutic, destinat și unui public nespecializat, se va prefera varianta mai cunoscută *vérnyomás*. Adjectivul *communicable* într-un text medical se poate traduce în *fertőző, közlékeny, közölhető*, adică *transmisibil* în limba română, și doar contextul elucidează care variantă ar fi mai potrivită. Termenul englez *contraceptive* are cel puțin trei variante de traducere în limba maghiară, alegerea depinzând, și în acest caz, de context: *fogamzásgátló szer, fogamzásgátló, óvszer*. Termenul *appendectomy* se poate traduce în limba maghiară ca *a féregnyúlvány sebészeti eltávolítása, appendektómia, az appendix sebészeti eltávolítása, féregnyúlvány kimetszése, féregnyúlvány eltávolítása, vakbélműtét, vízfogó*. Dintre aceste variante cel mai frecvent utilizate sunt *appendektómia* și *vakbélműtét*. În cazul dubletelor sau seriilor sinonimice un termen este de obicei, termenul științific, specializat, iar celălalt sau celelalte sunt variantele aparținând vocabularului general (*anemia – anémia szegényvérűség, vérszegénység; encephalitis – agyvelőgyulladás, enkefalitisz; gastritis – gasztritisz, gyomorgyulladás, gyomorhurut; hepatitis – hepatitisz, májgyulladás, osteoporosis – oszteoporózis, csontfelritkulás, csontritkulás*).

Este clar că explozia seriilor sinonimice se explică prin aceste etimologii multiple: cupletele erudit și popular respectiv termen de origine străină (latină, greacă sau mai recent engleză sau germană) și termen vernacular. Limbajul medical este un domeniu în continuă mișcare: termenul *stroke* a pătruns atât de adânc în uzul limbii maghiare, încât a înlocuit variantele vernaculare *agyvérzés, gutaités, hűdés roham, szélhűdés, szélütés*. Forma *stroke* sau mai recent *sztrók* face deja parte din vocabularul

general, migrând dinspre terminologie spre domeniul cuprinzător al vocabularului general, cunoscut și utilizat de nespecialiști și specialiști deopotrivă.

Limbajul medical pune și problema falșilor prieteni (*false friends*), care trebuie avuți în vedere în traducere: Engl. *dramatically* – Rom. *dramatic*; Engl. *murmur* – Rom. *murmur*; Engl. *insult* – Rom. *insultă* etc. (Frînculescu, 2009: 5-6).

Staicu (2015) aplică metodele de traducere menționate de Vinay și Darbelnet asupra textelor medicale, pentru a analiza frecvența și utilizarea acestor tehnici asupra limbajului medical: „principiul fundamental la care apelează traducătorii, în transpunerea contextelor și echivalarea cât mai exactă a acestora în discursul medical, este acela al procedeelelor directe de traducere. [...] Spre deosebire de traducerile literare, în traducerile medicale întâlnim mai multe similitudini semantice, chiar și formale în TS și TT, dată fiind cerința de a se păstra integral informația științifică [...]. Datorită divergențelor sistemice interlingvistice, unele nuanțe ale mesajului din textul sursă nu pot fi redade cu fidelitate prin mijloace lingvistice echivalente, proprii. În astfel de situații se impun procedeele de traducere indirectă, care cer din partea traducătorului abilitatea de a efectua o seamă de transformări traducționale prin care să ajungă la o versiune a textului tradus (TT) cât mai apropiată semantic, cu o informație completă, absolut convergentă cu cea din TS, dar cu respectarea riguroasă a normelor limbii receptoare. Deși nu poate fi vorba de o clasificare atotcuprinzătoare a acestor tipuri de transformări, datorită multitudinii de situații contextuale în care acestea se împletesc ori se completează reciproc, dintre procedeele specifice domeniului nostru de referință, le-am remarcat, cu preponderență în practica didactică cu studenții mediciști, pe următoarele: *perifraza*, *transpoziția*, *modularea*, *accentuarea*.” (Staicu, 2015: 289-290)

Perifraza este des utilizată în traducerea medicală și înseamnă traducerea unui cuvânt printr-o sintagmă sau propoziție: „De exemplu, în engleză există construcții medicale care în română nu au un echivalent perfect și atunci se recurge la perifrază, adică la o sintagmă explicativă mai amplă sau chiar la o propoziție cu ajutorul căreia se explică noțiunea respectivă. Sistemul lexical terminologic al celor două limbi prezintă multe neconcordanțe în ceea ce privește traducerea termenilor, neexistând, de cele mai multe ori, echivalențe pentru redarea aceleiași noțiuni. De exemplu, limba română folosește sintagmele *celule cu conuri*, *celule cu bastonașe* și nu doar substantivele *cones* sau *rods*, care, de altfel, în limbajul medical englezesc au un înțeles corespunzător. [...] În traducerea medicală, perifraza este des utilizată, deoarece traducătorul, din nevoia de a expune cu precizie mesajul transmis de textul sursă, îl amplifică întocmai pentru a-l decoda cât mai exact pentru vorbitorii de limbă română, așa cum se observă din varianta tradusă, care are un conținut mai bogat de structuri gramaticale comparabil cu cel al textului original.” (Staicu, 2015: 291)

Un alt procedeu des utilizat de traducerea medicală este transpoziția, adeseori în combinație cu perifraza.

Modularea este „un procedeu prin care traducătorul își construiește textul plecând de la sensul întregului enunț și nu de la sensul diferitelor componente ale

textului original. Prin modulare se redă același conținut, dar considerat din unghiuri diferite, este o „variație a comunicării prin schimbarea unghiului de vedere. Este cu precădere întâlnit în traduceri literare, în care apar mai multe transformări lexicale. La acest procedeu se recurge pentru evitarea îndepărtării prin mijloacele specifice de echivalare de care dispune limba țintă, față de substanța semantică a mesajului.” (Staicu, 2015: 294) Singurul tip de modulare întâlnit în textele medicale traduse este modularea frastică, numită și traducere antonimică. Modularea frastică sau traducerea antonimică este „un procedeu mai mult sau mai puțin complex de modificare a polarității unei structuri, respectiv restructurarea enunțului original în transpunere printr-unul având o semnificație opusă, dar cu condiția menținerii neschimbate a conținutului mesajului. În fapt acest procedeu implică și o transformare a enunțului dintr-unul afirmativ într-unul negativ, sau invers.” (Staicu, 2015: 294)

Un alt procedeu din traducerea comunicării medicale este *traducerea prin circumscriere*, numit de Staicu (2015) *accentuare*. „Accentuarea, întâlnită cu precădere în traduceri literare, presupune utilizarea unui echivalent cu o forță sugestivă mai mare, ori cu nuanțe semantice suplimentare, în măsură să precizeze cât mai bine noțiunea din original și să o redea cu mai multă intensitate. Astfel, și în traducerea medicală am întâlnit echivalențe cu o relevanță mult mai mare decât corespondentele lor din limba sursă. Trebuie, însă, specificat că nu este o metodă relevantă pentru traduceri științifice. Cu toate acestea, am întâlnit câteva exemple în corpusul de texte analizat.” (Staicu, 2015: 295) Textele medicale nu utilizează, în general, tehnica adaptării.

Mostre de traducere medicală română-engleză-maghiară

1. Tipul de text: text specializat

Metodă de traducere: fidelă

Tehnici de traducere: echivalență, modulare, transpoziție, explicitare

Limba sursă	Limba țintă
<i>Epidural anesthesia and peripheral nerve block have both provided more rapid discharge than general anesthesia in previous reports, whereas spinal anesthesia with bupivacaine has also been shown to provide discharge times comparable to general anesthesia. Recent data, however, suggest that spinal and epidural anesthesia require longer discharge times than the newer shorter-acting general anesthetic drugs (propofol and sevoflurane).</i>	<i>Korábbi kutatások szerint az epidurális anesztézia és a periférikus idegblokk gyorsabb felépülési időt biztosít, mint az általános érzéstelenítés, míg a spinális, bupivacaine-nal végzett érzéstelenítés hasonló kibocsátási időket produkált, mint az általános érzéstelenítés. Frissebb kutatások azonban kimutatták, hogy a spinális és az epidurális anesztézia hosszabb kibocsátási időt okoz mint az újabb, rövidebb hatású általános érzéstelenítésben alkalmazott készítmények (propofol és sevoflurane).</i>

2. Tipul de text: text semispecializat

Metodă de traducere: semantică

Tehnici de traducere: echivalență, modulare, transpoziție, calc (greșeală), implicare

Limba sursă	Limba țintă
<i>Ridurile și liniile fine sunt umplute din interior și sunt mult diminuate. Efectul anti-age este potențat și prin Superoxid Dismutaza care are rol de protecție atât pentru fibrele de colagen și elastină, cât și pentru acidul hialuronic. Folosit cu regularitate, produsul reduce vizibil ridurile adânci.</i>	<i>Belülről töltik fel és nagymértékben csökkentik a ráncokat és a finom vonalakat. A szuperoxid dizmutáz növeli a bőrfiatalító hatást, a kollagén és az elasztin rostok számára is. A termék rendszeres használatával láthatóan csökkentheti a ráncok mélységét.</i>

3. Tipul de text: text semispecializat

Metodă de traducere: literală

Tehnici de traducere: calchiere (textul în limba maghiară este sufocat de calcurile lexicale și sintactice din limba română, aspect care diminuează mult calitatea traducerii), echivalență, modulare, transpoziție

Limba sursă	Limba țintă
<i>Chiar dacă nu este specifică sezonului estival, trebuie reamintită și alergia alimentară, care poate să apară la orice vârstă, dar de obicei apare la vârste fragede, când sistemul imunitar și cel digestiv sunt încă în formare. Unele alergii alimentare se atenuează sau dispar odată cu trecerea timpului. Alergia alimentară apare la ingerarea unui anumit aliment sau aditiv alimentar, ca reacție la proteina ce poate fi prezentă în aliment sau aditiv alimentar respectiv. Sunt numeroase alimentele susceptibile de a declanșa o alergie, cele mai obișnuite fiind: ouă, lapte, pește, fructe de mare, alune, nuci, soia, grâu, căpșuni. Alergiile alimentare se pot manifesta prin mâncărimi, erupții cutanate, roșeața sau umflarea feței și a membrelor, senzație de umflare a gâtului, senzație de sufocare, diaree, greață, vărsături, crampe abdominale, amețeli, puls slab.</i>	<i>Még ha nem is a nyári szezonra jellemző, meg kell említeni az ételallergiát is amely bármilyen korban megjelenhet, de általában fiatal korban jelenik meg amikor az immunrendszer és az emésztőrendszer még formálódik. Néhány ételallergia csökken vagy eltűnik az idő múlásával. Egy bizonyos élelmiszer vagy adalékanyag elfogyasztásakor jelenik meg az ételallergia, válaszul egy fehérjére ami jelen lehet az illető élelmiszerben vagy adalékanyagban. Számos élelmiszer képes egy allergiát kiváltani, a legismertebbek: tojás, tej, hal, tenger gyümölcsei, mogoró, dió, szója, búza, eper. Az ételallergia viszketéssel, bőrkírással, pirossággal vagy arc és végtag dagadással, fulladás érzéssel, torok bedagadással, hasmenéssel, hányingerrel, hányással, hasi görcsökkel, szédüléssel, alacsony pulzussal jár.</i>

3. Tipul de text: text semispecializat

Metodă de traducere: semantică

Tehnici de traducere: echivalență, modulare, transpoziție

Limba sursă	Limba țintă
<p><i>Cel mai frecvent întâlnim așa-numita scolioză idiopatică, a cărei cauză este necunoscută. Această afecțiune apare cel mai adesea în timpul perioadelor de creștere rapidă a organismului. Curbarea în sens lateral a coloanei este însoțită de rotirea vertebrelor în jurul axului, ceea ce în zona toracică a coloanei duce la apariția cocoșei, iar în zona lombară a unei protruzii patologice lângă coloană. Scolioza congenitală este mai rară și apare din cauza dezvoltării greșite a corpurilor și a arcurilor vertebrale. Alte tipuri de scolioză includ curburile apărute din cauza scăderii durității corpului vertebral care apar în cursul anumitor boli cum ar fi neurofibromatoza sau boala Scheuermann, sau deformitățile apărute pe baza scăderii forței musculare. Scolioza idiopatică este prezentă la 10-15% din populație, cel mai frecvent între vârstele de 10-15 ani, preponderent la fete. Frecvent, este prezentă o scolioză funcțională, care apare pe baza slăbiciunii mușchilor spatelui.</i></p>	<p><i>Leggyakoribb az úgynevezett idiopáthiás szkoliózis, melynek pontos kiváltó okát nem ismerjük. Leggyakrabban a gyors testi növekedés idején jelentkezik. A gerinc oldalirányú elgörbülését a csigolyák tengelyük körüli elcsavarodása kíséri, mely a háti szakaszon bordapúp, az ágyéki szakaszon kóros gerinc melletti elődomborodás kialakulásához vezet. Ritkább a veleszületett (kongenitális) szkoliózis, mely a csigolyatest, csigolyaívek hibás fejlődése miatt alakul ki. Egyéb szkoliózisok között említhetjük a csigolyatest szilárdságának a csökkenése következményeként létrejött görbületeket, amelyek különböző megbetegedések kapcsán alakulnak ki, mind például a neurofibromatózis vagy a Scheuermann megbetegedés, illetve az izomerő gyengülés – bénulás-talaján kialakult deformitásokat (a gerinc tartását segítő izomzat elégtelen munkája következtében jön létre a görbület). Az ismeretlen eredetű szkoliózis gyakorisága 10-15 %, leggyakrabban 10-15 éves korban, nagyobb részben lányoknál fordul elő. Funkcionális formája igen gyakori, ami a gyenge hátizomzat talaján alakul ki.</i></p>

Textele agricole și horticole

Cercetările noastre privind limba engleză folosită în horticultură (Nagy 2011, 2013, 2014) au relevat următoarele caracteristici ale limbajului horticol:

– numărul mare al substantivelor și structurilor nominale de origine latină și folosirea simultană a denumirii științifice în limba latină și în limba vernaculară (*marigold/Calendula officinalis* L.);

– folosirea frecventă a diatezei pasive în special la descrierea etapelor unui experiment, la instrucțiunile privind folosirea unor echipamente sau substanțe sau la manipularea plantelor sau a semințelor și a materialului reproductiv (*The seedlings were removed from the foil tunnel; Further measurements were carried*

out monthly; Until recently, sweet cherry compatibility was studied mostly with traditional test crossings; Sterilized seeds were incubated on hormone-free medium);

– preferința pentru timpul prezent (Present Tense Simple) la explicarea, descrierea, caracterizarea unor plante, procedee, echipamente etc. (*Pot-grown Chrysanthemums require a more humid air in the first 3 weeks after being planted in pots; The infection starts with a small, circular and superficial brown spot on the leaf, which progressively increases; The extensive use of pesticides causes pollution of the environment*);

– preferința pentru timpul prezent perfect (Present Perfect) sau a trecutului simplu (Past Tense Simple) la descrierea unor experimente (*our experiment was carried out in the village of Bögöz in 2009; In order to determine the nutritive values, we have determined the sugar content in the juice yield (g/100g), the soluble dry matter (refraction) and titratable acidity*);

– în privința articolelor științifice notăm preferința pentru titluri lungi, complexe, descriptive construite pe concepte cheie (*The Analysis of Rooting and Growth Peculiarities of Juniper Species Propagated by Cuttings; The Effect of Different Fertilizers on the Quality of the Floral Stem and Inflorescence of Pot Grown Chrysanthemums; Relationship between flowering, fruit setting and environmental factors on consecutive clusters in greenhouse tomato*) (Nagy, 2011: 277).

Unele concluzii privitoare la limbajul horticol englez pot fi validate și în cazul limbii române sau maghiare specializate pe acest domeniu. Cunoașterea terminologiei, stăpânirea semnificațiilor este esențială nu doar pentru specialiști, ci și pentru traducătorii unor texte de specialitate. Transferul de cunoștințe, în special cel care implică și un transfer interlingvistic (traducere) implică cunoașterea terminologiei, care este o condiție *sine qua non* a comunicării profesionale. Însă dincolo de capacitatea de producere și receptare a mesajului specializat, traducerea unor astfel de texte profesionale înseamnă și o abordare a implicațiilor socio-culturale (probleme legate de specii, soiuri, culturi, procedee, tehnici, tradiții cu încărcătură specială geografică și culturală). În traducerea textelor specializate, cu atât mai mult în traducerea textelor agricole sau horticole arealul lexical acoperit este extrem de vast. Sensul denotativ, conceptual al termenilor este prioritar. Ca și în cazul textelor medicale, seriile sinonimice pot cauza probleme în traducere. Atunci când traducătorul are de-a face cu lexeme aparținând unor serii sinonimice, alegerea variantei optime implică luarea în considerare și analiza contextului, a tipului de text, a colocabilității etc. Astfel, dacă se urmărește traducerea unui lexem maghiar ca *metszeni* sau a echivalentului românesc *a elaga* în limba engleză, traducătorul trebuie să, aleagă din seria sinonimică *cut, carve, engrave, gouge, slit, section, prune (down)*, din care doar ultimul termen (*prune/pruning*) înseamnă *îndepărtarea unor părți ale plantei sau copacului*. Alegerea termenului nepotrivit poate conduce la greșeli de traducere majore, contrasens sau nonsens: elagajul (*pruning*) și tăierea (*cutting*) unui măr sau păr înseamnă lucruri cu totul diferite și schimbarea unui termen cu altul va altera profund sensul mesajului.

Textele din domeniul agriculturii sau horticulturii se apropie, din punct de vedere al vocabularului specializat, de mai multe domenii științifice conexe, aparținând științelor naturii, dar și științelor economice sau sociale chiar. István Madarász enumeră patru dificultăți fundamentale în ceea ce privește traducerea textelor agricole și, implicit, horticole: pluralitatea științifică, alegerea registrului lingvistic, retorica deschisă sau implicită, dar nu în ultimul rând falsa prezumție potrivit căreia toată lumea știe cum să abordeze comunicarea despre agricultură (Madarász, 2006: 51). Abordarea textelor agricole sau horticole poate conduce la eșec sau greșeli de traducere dacă se consideră textele ca și când nu ar fi texte eminentemente științifice sau cu implicații științifice. Una din cele mai răspândite greșeli de traducere în cazul textelor agricole sau horticole este amestecarea, combinarea sau confundarea terminologiei populare cu cea științifică. Într-o traducere profesionistă nu se acceptă traducerea unui termen științific precum *organic manure* printr-un termen popular ca *gané* sau *balegă*, în locul termenilor științifici corespunzători *szervestrágya* sau *îngrășământ organic*.

Un alt segment fundamental care se pretează la astfel de confuzii terminologice și de registru lingvistic este domeniul taxonomiilor, în special taxonomia botanică. Flora și fitonimele reprezintă una din cele mai interesante teme de cercetare lingvistică, care devine totodată, și o sursă de dificultăți dacă este vorba de traducere. „Terminologia botanică, variată atât la nivelul folosirii ei de către vorbitorii limbii-sursă, cât și la nivelul limbii-țintă, formează una dintre cele mai dificile probleme cu care se confruntă traducătorul și terminologul. Dificultatea primă o formează găsirea corespondentului celui mai cunoscut, literar, echivalent din punct de vedere științific, o dificultate cauzată de numărul mare de numiri și variante (regionale) din care trebuie extras termenul devenit literar, operație având ca punct de sprijin sintagma latină ce identifică, taxonomic, planta [...] Traducerea denumirilor nu este o acțiune simplă. Transpunerile defectuoase pun consumatorul interesat într-o mare încurcătură, iar pe specialiști, într-o căutare zadarnică în dicționarele limbii-sursă sau ale limbii țintă, spre a găsi echivalentul termenului tradus mot-a-mot” (Bălan-Mihailovici, 2011: 177).

Cunoașterea și denumirea plantelor are o istorie îndelungată. În evoluția nomenclaturii botanice putem identifica etapa botanicii antice (Hippokrates, Aristoteles, Theophostos, Dioskorides, Plinius), etapa cărților cu ierburi sau a erbariilor (secolele XV-XVII, Brunfels, Bock (Tragus), Matthioli, Lobelius, Lonicerus, Clusius, Melius (Juhász) Péter (1578), Bauhinus), respectiv etapa inaugurată de Linne (Bartha, 2009). Taxonomia linneană a fost precedată de contribuția lui Gaspar Bauhin (*Pinax theatri botanici*, 1596), care a încercat să introducă sistemul binominal în nomenclatură. Părintele sistematicii, Carl von Linné sau Linnaeus, introduce, în 1753, nomenclatura binară, în limba latină (*Species Plantarum*/1753, *Systema Naturae*/1758). Dacă introducerea taxonomiei binominale este meritul lui Carl Linné, regulile care guvernează nomenclatura botanică au de-a face, potrivit lui Gledhill (2002), și cu ideile lui A.P. de Candolle din a sa

Theorie Elementaire de la Botanique (1813). Printre aceste idei se numără obligativitatea utilizării latinei ca un fel de *lingua franca* a taxonomiei botanice, a latinizării tuturor termenilor care funcționează ca nume de plante și crearea de noi nume doar în acord cu regulile gramaticale ale latinei, dar și prioritatea numelui dat de primul cercetător. În secolul al XIX-lea latina era tot mai intens concuroasă de numeroasele limbi naționale, și pentru a se evita instaurarea unui haos terminologic, Congresul Botanic de la Viena (1905) a impus obligativitatea utilizării denumirilor latine ca denumiri științifice oficiale. Azi, unicitatea și standardizarea numelor de plante este asigurată și reglementată de coduri de nomenclatură.

Denumirea științifică (*nomen scientificum*) este cea latină, nomenclatura științifică a suferit, pe parcursul timpului, un proces de uniformizare și standardizare, din cauza necesității unei denumiri precise și stabile, universal valabile pentru plante. În același timp, se consideră nume științific și numele de plante în limbi naționale, dacă sunt îndeplinite criteriile unui proces denominativ științific, un nume corespunzându-i doar unei specii (Negru, 2010: 88). Denumirea taxonului în limba națională se numește și ea denumire științifică, doar dacă nomenclatura botanică este standardizată și elaborată, fiecărui taxon îi corespunde o singură denumire științifică. Există, pe lângă denumirea științifică în limba latină și în limba națională, așa-numitele denumiri populare ale plantelor (*folk taxonomy*), care cunosc fenomene precum sinonimia, omonimia etc. Există, prin urmare, o nomenclatură botanică internațională, o nomenclatură botanică națională și o nomenclatură botanică populară.

David Gledhill, în volumul *The names of plants*, publicat în 2002 la Cambridge University Press, subliniază paleta extrem de largă în ceea ce privește etimologia plantelor în limba engleză (engleza calchiind sau împrumutând termeni din arabă, persiană, greacă, latină, anglo-saxonă, normandă, suedeză, daneză etc.) (cf. Gledhill, 2002: 2). Dintre aceste surse noi subliniem importanța deosebită a limbii latine, deoarece mulți termeni englezești sunt adaptări ale numelui științific latinesc: *Nicotiana* (= Regina nopții) din *Nicotiana glauca*, *Zinnia* (= Cârțumărese) din *Zinnia elegans*, *Petunia* din *Petunia hybrida*, *Lobelia* din *Lobelia erinus pendula*.

Taxonomia botanică populară (*folk taxonomy*) se referă la numele popular al plantelor (*colloquial name, trivial name, country name, farmer's name*). De exemplu *Stevia rebaudiana* se numește în limba maghiară *sztévia* în context științific și *mézfü* este denumirea maghiară populară. De altfel, Linnaeus a publicat, și el, o Floră a Suediei, o colecție a numelor populare de plante din țara sa natală (*Flora Svecica*/1745); aici, el a înșirat numele populare (binominale și ele) alături de cele științifice. Primele nume date plantelor în istorie au fost denumirile populare. Numele populare au următoarele dezavantaje: au valoare regională; nu toate speciile au nume popular, uneori numele popular se adresează genului întreg (mărul, ne referim la genul *Malus*, nu la specie); specii, genuri sau familii diferite pot avea același nume popular, de exemplu *Lathyrus tuberosus* (o buruiană) și *Nigritella nigar* (o orhidee) au același nume popular românesc, *sângele voinicului* (Săvulescu, 2010).

Numele populare nu sunt standardizate sau reglementate prin documente internaționale, asemenea numelor științifice latinești sau numelor plantelor cultivate. Ortografierea numelor populare urmează regulile ortografice generale ale diferitelor limbi. Totuși, în general se recomandă scrierea lor cu caractere romane, cu inițiale mici, excepție făcând doar numele de persoane sau toponimele (*Jersey lily*). Scrierea cu litere mici se aplică și atunci, când un nume propriu se transformă în nume comun (termenul englez *camellia*)

În taxonomia botanică științifică, valabilă în comunicarea și terminologia profesională la nivel internațional, fiecare specie este denumită prin doi termeni, primul cuvânt reprezentând genul, scris cu literă mare, iar al doilea nume reprezentă epitetul specific (numele speciei), scris cu literă mică și folosit doar împreună cu numele generic: *Prunus domestica* (prunul). Numele binominal științific este întotdeauna latinesc sau transcris, transliterat în latină. Ambii termeni se scriu cu caractere cursive. Numele generic poate fi prescurtat la inițială în cazul enumerării unui șir cu același nume de gen (S. de la *Salix* în *Salix reticulata*).

După denumirea speciei se poate trece numele autorului, de obicei prescurtat (*Prunus domestica* L., sau *Fragaria vesca* L. de la numele lui Linné). Dacă, în timp, unei specii i se schimbă valoarea, ridicându-se la nivelul de gen sau coborând la nivelul de varietate, numele primului autor se trece în paranteză, iar numele autorului care a făcut noua combinație se trece în afara parantezei: *Cerasus avium* (L.) Moench. Numele autorului nu se scrie cursiv. Speciile de origine hibridă sunt notate cu semnul x (uneori +), semne care se marchează doar în scris, dar nu se citesc. La hibridii aparținând aceleiași gen, semnul x se pune între numele generic și epitetul specific, în paranteză se trec părinții: căpșunul, *Fragaria* x *ananassa* (*F. Virginiana* x *F. Chiloensis*). Aceste simboluri nu se scriu cursiv. Dacă hibridul a rezultat din două specii aparținând la genuri diferite, semnul x se pune în fața numelui generic: x *Triticosecale rimpai* (*Triticum aestivum* x *Secale cereale*)

În cazul plantelor cultivate, după denumirea speciei se trece numele cultivarului între ghilimele simple (niciodată duble), sau se marchează cu abrevierea cv. (citit ca termen întreg, nu ca prescurtare): *Malus domestica* cv. `Golden delicious`. Numele cultivarului nu se scrie cursiv, dar se folosește litera mare. Abrevierile (S., x, +, ", cv.) sunt marcate doar în scris ca forme prescurtate, termenul se citește însă întreg: 'Charlotte Armstrong' x 'Floradora'. Numele științifice în limba națională se scriu cu caractere romane și litere mici excepție fiind antroponimele sau toponimele (*Maldiva-dió*). Numele științifice în latină nu se traduc niciodată și se scriu întotdeauna cu caractere cursive. Numele științifice în limba națională sunt ortografiate conform regulilor fiecărei limbi și pot fi traduse. Epitetele subspecifice sau varietale se scriu abreviat (subsp., var., și f.), dar se citesc ca termeni întregi și se scriu cu caractere romane, nu cursive (*Sarcococca hookeriana* var. *digyna*).

Numele cultivarilor se constituie din numele generic (*Malva*) urmat de epitetul specific (*moschata*), urmat apoi de epitetul cultivar (*cultivar epithet*) pus

între ghilimele simple și scris cu majusculă, necursivat (`Pink Perfection`): *Malva moschata* `Pink Perfection`. Numele cultivarilor nu se traduc, dar se permite transliterarea (din rusă) sau transcrierea (din japoneză). În activitatea comercială se permite traducerea numelor cultivarilor, dar în acest caz ele sunt tratate ca nume de marcă (*trade designation*) și nu atât ca nume de plantă. În traducere trebuie avut în vedere că o plantă are o singură denumire științifică, și să se traducă acea denumire în mod consecvent. Niciodată nu trebuie amestecate în traducere denumirile științifice și cele populare.

În ceea ce privește ortografia numelor de plante și a produselor din plante în limba maghiară, această problemă a fost pusă și rezolvată în 1983 într-o publicație a Academiei Maghiare de Științe. În general, se recomandă scrierea cu litere mici (*ezerjő, kéknyelű, furmint, leányka, szamorodni*). Totuși, în practică situația optării pentru litere mici sau mari este cât se poate de neunitară: astfel László Grétsy recomandă scrierea toponimelor cu litere mari *Tokaji szamorodni, Egri bikavér, Dörcsei rizling, Soproni kékfrankos, Móri ezerjő* (Rác, 2003: 283-287).

În limba română, ortografia numelor de plante se supune ortografiei generale a substantivelor comune, și anume se scriu, în general, cu literă mică. Varietățile de plante, de animale, soiurile de vin, produsele alimentare se scriu, și ele, cu literă mică: cabernet, cornul-caprei (varietate de ardei), ionatan³⁶ etc.

În limba engleză, ortografierea numelor de plante nu este unanim și general valabil reglementată. Există, totuși, niște recomandări, conform cărora numele de plante, folosite în sens general sau numele generice se scriu cu litere mici (*camellias, acacias, lavender, willow*). Dacă este vorba de menționarea unor specii (substantivul este însoțit de adjectiv), se recomandă utilizarea literei mari pentru toate cuvintele, cu excepția celor care sunt unite prin liniuță de un termen precedent (*River Red Gum, English Ivy, Lemon-scented Gum*). Există și recomandări care prevăd litere mici în cazul numelor de plante, dar litera mică poate produce confuzii în recunoașterea și decuparea numelor de plante (combinații de cuvinte) dintr-un text (*In the garden there was a red flowering gum*)³⁷. Aceste recomandări vin, de obicei, din partea editorilor publicațiilor de specialitate. Toți însă cad de acord asupra faptului, că nu se utilizează, în cazul numelor de plante în limba engleză, nici ghilimele simple, nici ghilimele duble, pentru a evita confuzia cu numele cultivarilor (în cazul cărora se recomandă doar ghilimele simple, nu cele duble). Trebuie remarcat, totuși, că numele geografice care intră în componența numelor de plante se scriu întotdeauna cu majuscule (*Kentucky Coffee Tree*), precum și antroponimele care compun numele botanice (*rose* sau *Rose of Sharon*)

Termenul *cultivar* provine din *cultivated variety* (conform articolului 2 al *Codului Plantelor Cultivate cultivar* nu se traduce, totuși, ca *varietate*). Numele cultivarului sau numele soiului (*full cultivar name*) se referă la binomen (numele

36 www.ortografia.ro

37 Red Flowering Gum = *Corymbia ficifolia*

generic și numele speciei) la care se adaugă epitetul de cultivar (*cultivar epithet*). Acest epitet este termenul care se pune întotdeauna între ghilimele simple (niciodată duble) și, spre deosebire de binomen, nu se scrie cursiv. Aceste nume de soiuri sau de cultivari nu se traduc, conform recomandărilor literaturii de specialitate, totuși, în practică traducerile se operează destul de frecvent (și nu întotdeauna consecvent). Se consideră că atunci când numele soiurilor sunt traduse din motive comerciale sau de marketing, ele își pierd calitatea de nume de soi de plantă, și devin nume comerciale, nume de brand. Uneori există alte prevederi, menite să diferențieze numele de soi (*cultivar name*) de numele comercial (*trade designation*): de exemplu, Royal Horticultural Society recomandă ca numele comercial să nu se treacă între ghilimele simple și să se scrie cu litere mari și să urmeze totdeauna numele cultivarului. Același for profesional recomandă, în *Guide for horticulturists, nurserymen, gardeners and students*, netraducerea numelor de cultivari și utilizarea, în textele în limba engleză, a numelor în limba de origine, cu scopul de a asigura stabilitatea și consecvența denominativă.

Una din cele mai frecvente greșeli în traducerea textelor horticole în general, dar și în domeniul traducerii numelor de plante este confuzia termenilor științifici cu cei populari și traducerea unui nume științific printr-o variantă regională. Potrivit articolului 32 din *Codul Plantelor Cultivate*, atunci când într-un text într-o limbă oarecare apare un nume de soi provenind dintr-o altă limbă, numele de soi trebuie lăsat netradus (permițându-se, cum am mai spus, transcrierea și transliterarea). Atunci când se procedează la traducerea numelui cultivarului, acest termen tradus trebuie tratat ca denumire comercială, și nu ca nume de soi.

Mostre de traduceri agricole, horticole, silvice româno-maghiare

1. Tipul de text: text semispecializat

Metodă de traducere: literală

Tehnici de traducere: calchiere, echivalență, modulare, transpoziție, implicare, adaptare

Remarcă: greșeli în textul sursă, foarte multe greșeli în textele țintă: greșeli de morfologie (*meats, teas*), greșeli de topică sau de acord (*legaromásabb a levelek a virágzás kezdetekor, Consumed fresh, Use in food in pharmaceutical industry, Felhasználás: szirmaít ételek, iralok színezésére, Use: petals for coloring food*), lipsa subiectului, a particulei *it* (*Is grown, Is used, Is a species*), greșeli de ortografie, ortoepie (*gyógyszer ipar; junius, pappir, recommended, witch*), foarte multe calcuri care conduc la zeugmă sau solescism (*Semitardly*) etc.

Limba sursă	Limba țintă 1	Limba țintă 2
<i>Mărar. Plantă anuală erbacee de la care se folosesc frunzele și tulpinile florale la condimentarea și aromatizarea alimentelor și în industria farmaceutică.</i>	<i>Kapor. Egygyári növény. Leveleit, virágos szárát, magvait savanyúságok, saláták, ételek ízesítésére és gyógyszer iparban használják.</i>	<i>Dill. Herbaceous annual plant. Leaves and stems are used in seasoning and flavouring floral food and pharmaceutical industry.</i>
<i>Salată creată Lollo Bionda. Soi timpuriu destinat culturilor în câmp și spații protejate. Rozeta prezintă frunze crețe, crocante, fine, de culoare verde deschis, greutatea medie 250-300 g. Se consumă în stare proapătă.</i>	<i>Saláta Lollo Bionda. Korai fajta, szabadföldi és védett területen termeszthető. Dús levélrózsát, fodros ropogós világos zöld leveleket fejleszt. Súlya 250-300 g. Friss fogyasztásra alkalmas.</i>	<i>Lettuce Lollo Bionda. Early variety intended for field crops and protected areas. Rosette leaves have curly, fine crisp bright green color, average weight 250-300 g. Consumed fresh.</i>
<i>Cimbru. Plantă aromată, erbacee, cu tulpina ramificată. Înălțimea 30-50 cm. Cele mai arome frunze se recoltează la începutul înfloririi. Se utilizează în industria alimentară și farmaceutică.</i>	<i>Csombor. Egyéves, aromás, elágazó, lágyszárú 30-50 cm magas növény. A legaromásabb a levelek a virágzás kezdetekor. Felhasználás: élelmiszer és gyógyszer iparban.</i>	<i>Thyme. Herbaceous annual plant, with branched stems, height of 30-50 cm, strong trends. It is harvested when the plant began to flourish. Use in food in pharmaceutical industry.</i>
<i>Măgheran. Plantă anuală, pretențioasă la temperaturi scăzute, preferă soluri ușoare, afânate, bogate în humus, umiditate moderată. Se utilizează în industria alimentară și farmaceutică.</i>	<i>Majoránna. Egyéves növény. Alacsony hőmérsékletre érzékeny. Könnyű, laza humuszban gazdag talajt igényel, jó vízgazdálkodással. Felhasználás élelmiszer és gyógyszer iparban.</i>	<i>Marjoram. Annual plant, demanding low temperature prefers light soil, loose, humus-rich, moderate humidity. It is used in food and pharmaceutical industries.</i>
<i>Oregano. Plantă perenă cu înălțimea 50-60 cm. Florile sunt mici de culoare violacee. Plantă rezistentă la secetă. Se recoltează lăstarii cu flori în iunie-septembrie. Utilizare în industria alimentară și farmaceutică.</i>	<i>Oregano (Szurokfű). Évelő növény, 50-60 cm. magas. Virágai apró lilásbordó színűek Szárazságtűrő növény. Virágos hajtásait gyűjtjük június-szeptemberben. Felhasználás: élelmiszer és gyógyszer iparban.</i>	<i>Orgeano. Perennial plant 50-60 cm height. The flowers are small, purplish color. Drought-resistant plants. Flowering shoots are harvested in June and September. Use in food and pharmaceutical industries.</i>

Limba sursă	Limba țintă 1	Limba țintă 2
<p>Șofrănaș. Plantă anuală erbacee. Înălțimea 80-100 cm. Planta are frunze cu țepi mici, florile sunt portocalii. Utilizare: petalele pentru colorarea mâncărurilor, băuturilor și a altor preparate culinare, semințele se utilizează la fabricarea unor uleiuri valoroase și în industria farmaceutică.</p>	<p>Sáfrányos szeklice. Egyéves lágyszárú növény, magassága 80-100 cm. Levelői apró tüskések. Virágzatának színe narancssárga. Felhasználás: szírmait ételek, italok színezésére, magjából értékes olajat préselnek melyet a gyógyszeriparban is használnak.</p>	<p>Safflower. Herbaceous annual plant. Its height is of 80-100 cm. The plant has leaves with small spikes, the flowers are orange. Use: petals for coloring food, drinks and other dishes; seeds are used in manufacturing valuable oils and in the pharmaceutical industry.</p>
<p>Cimbrisor. Plantă perenă cu aspect de semiarbust, rustică cu pretenții reduse față de sol și condițiile de mediu. Se cultivă atât ca plantă legumicolă aromatică pentru industria alimentară cât și ca plantă medicinală. Se poate utiliza ca plantă decorativă.</p>	<p>Kakukkfű. Kellemes illatú élő bokrosodó félcserje, talajban nem válogató és tápanyag iránti igényei sem nagyok. Felhasználás: aromás fűszernövény és dísznövényként is.</p>	<p>Thyme. Perennial plant with semishrubs looking, countrifield, unpretentious to soil and environmental conditions. Is grown both as aromatic vegetable plant food and also as medicinal plant. Can be used also as decorative plants.</p>
<p>Mentă. Plantă perenă erbacee. Preferă solurile ușoare, permeabile, bine drenate și fertile. Se utilizează atât în stare proaspătă cât și uscată. Plantă aromatică, se folosește pentru salate, preparate din carne, ceaiuri și pentru aromatizarea băuturilor.</p>	<p>Menta. Élő lágyszárú növény. Tápanyagban gazdag, jó vízgazdálkodással rendelkező, könnyű talajokat kedveli. Használhatjuk friss vagy szárított állapotban is mint fűszernövény saláták, húskészítmények, teakeverékek készítésére és italok ízesítésére.</p>	<p>Menta. Herbal perennial plant. It prefers light, permeable soils, well drained and fertile. It is used fresh and dry. Herbal plant it is used for salads, meats, teas and for flavouring drinks.</p>
<p>Mușețel. Plantă anuală erbacee. Se cultivă pentru inflorescențe, care au o largă întrebuințare medicinală. Florile se recoltează, se usucă într-un loc umbros și se păstrează în pungi de hârtie. Utilizare: medicină, industria farmaceutică, cosmetică și ca plantă decorativă.</p>	<p>Kamilla. Egyéves lágyszárú növény. Virágzatáért termesztik melynek széleskörű gyógyhatásai vannak. A begyűjtött virágokat árnyékos helyen szárítják, papír tasakokba tárolják. Felhasználás: gyógyászat, gyógyszer és kozmetikai ipar és dísznövény.</p>	<p>Chamomile. Herbaceous annual plant. It is cultivated for its flowers which have a wide medicinal use. The flowers are harvested, dried in a shaded place and kept in paper bags. Usage: medicine, pharmaceuticals, cosmetics and as a decorative plant.</p>

Limba sursă	Limba țintă 1	Limba țintă 2
<i>Coriandru. Plantă anuală, cu tulpini ramificate la vârf, înaltă de 50-100 cm. Semințele de coriandru au o aromă picantă și conțin numeroase uleiuri eterice. Se utilizează în industria alimentară și în industria farmaceutică.</i>	<i>Koriander. Egyéves 50-100 cm magas, erőssen elágazó, lágyszárú növény. Termése: magvai erőssen aromásak, sok illóolajat tartalmaznak. Felhasználás: étel-miszer és gyogyszeripar,</i>	<i>Coriander. Annual plant with branched stems. Height 50-100 cm. Coriander seeds have a spicy aroma and contain many essential oils. Use in food and pharmaceutical industries.</i>
<i>Creson de grădină. Plantă anuală cu ritm de creștere rapid, formează tulpini ramificate cu aspect de tufă înalte de 30-60 cm. Pretențiile față de climă și sol sunt reduse. Se cultivă pentru frunzele sale care se folosesc la condimentarea unor produse din industria alimentară.</i>	<i>Kerti zsázsa. Egyéves gyorsnövekedésű fűszernövény. Elágazó szárai bokrot képeznek, melynek magassága 30-60 cm. Nem igényes a talaj, öntözés és hőmérséklet iránt. Felhasználás: levézetét használjuk ételek ízesítésére és az ételmiszeriparban.</i>	<i>Garden Cress. Annual plant with fast growing, forming bushy branched stems 30-60 cm. tall. The pretensions regarding the climate and soil are reduced. Is grown for its leaves which are used in seasoning of products and in food industry.</i>
<i>Levănțică. Plantă perenă cu creștere viguroasă cu miros plăcut caracteristic. Rezistentă la secetă, necesită locuri însorite. Se cultivă pentru florile și tulpinile care se folosesc în industria alimentară și farmaceutică.</i>	<i>Levendula. Élő aromás növény. Jellegzetesen kellemes aromája van. Napos fekvést igényel, szárazságtűrő. A virágzatot többféleképpen lehet felhasználni az ételmiszer és gyógyszer iparban.</i>	<i>Lavender. Vigorous growing perennial with a characteristic odor. It is drought resistant, need sunny places. Are grown flowers and flower stems are used in food and pharmaceutical industries.</i>
<i>Pătrunjel rădăcină-Berliner. Soi semitardiv, perioadă de vegetație 130-150 zile. Rădăcini semilunghi de culoare albă netedă, pulpă dulce, gust plăcut, se cultivă pe terenurile bine drenate, afânate. Recomandat pentru consum în stare proapătă sau păstrare. Soi productiv.</i>	<i>Petrezselyem-Berliner. Bőtermő középkeső 130-150 napos fajta. Gyökere félhosszú, sima, színe fehér, húsa kellemesen édeskés ízű. Mélyrétegű, humuszban gazdag, laza talajokat igényel. Friss fogyasztásra és tárolásra alkalmas.</i>	<i>Parsley root-Berliner. Semitardly variety. Vegetation period 130-150 days. Semilong roots, white in color, smooth, sweet pulp, pleasant taste, it is cultivated on well drained, mellow soil. It is recommended for fresh or canned consumption. Productive variety.</i>

Limba sursă	Limba țintă 1	Limba țintă 2
<i>Chimion. Plantă bienală. În primul an formează o rozetă de frunze, iar în al doilea an se dezvoltă tulpinile ramificate înalte până la 1 m. Planta are nevoie de umiditate și lumină multă mai ales în primul an de vegetație. Se utilizează în industria alimentară și în industria farmaceutică.</i>	<i>Konyhakömény. Kétéves növény. Az első évben egy levélrózsát fejleszt, a második évben egy 1 m magas elágazó szárat. Fény és nedvesség igényes főleg az első évben. Felhasználás: gyógyszeriparban és élelmiszeriparban.</i>	<i>Cumin. Biennial plant, in the first year forms a rosette of leaves and in the second year branched stems grow up till 1 m. Especially in the first year of vegetation the plant needs more moisture and light. Is used in pharmaceutical and food industry.</i>
<i>Anason. Plantă anuală aromatică erbacee, înălțimea 40-70 cm. Este o specie iubitoare de căldură și umiditate. Preferă solurile afânate bogate în humus. Se utilizează în industria farmaceutică, alimentară. Este și o plantă meliferă.</i>	<i>Ánizs. Egyéves 40-70 cm magas lágyszárú fűszernövény. Napos, húmuszban gazdag, jó táperőben lévő, laza talajokat igényel. Felhasználás: gyógyszeripar, élelmiszeripar, és jó mézelő növény.</i>	<i>Anise. Aromatic plant, herbaceous strain 40-70 cm height. Is a species which loves warmth and moisture, prefer, loose soil rich in humus. Is used in pharmaceutical and food industry. Is a nectarious plant.</i>

2. Tipul de text: specializat

Metode de traducere: semantică

Tehnici de traducere: traducerea prin echivalență, omisiunea, adaptarea

Limba sursă	Limba țintă
<i>Molidul (Picea abies) este specia cea mai valoroasă și cea mai răspândită dintre rășinoase, ocupând 1/5 din suprafața pădurilor țării, ca pondere aflându-se pe locul doi după fag. Pădurile de molid (pure, și în special cele de amestec) sunt de productivitate mare, și dau un lemn cu calități deosebite, cu multiple utilizări. Bradul (Abies alba) este o specie de rășinoase, care în stațiunile favorabile speciei realizează creșteri mari, și este foarte productivă. Laricele (Larix decidua) este specie autohtonă, specifică zonei montane, cu lemnul valoros, rezistentă la doborâturi de vânt. Se introduce ca specie de amestec în arboretele de molid, cu scopul sporirii rezistenței la doborâturi de vânt.</i>	<i>A lucfenyő (Picea abies) a fenyőfélék közül a legértékesebb és legelterjedtebb faj, az erdők 1/5-ét teszi ki, a bükk után a legelterjedtebb hazánkban. Az elegyetlen, de még inkább az elegyes lucosok nagy termelőképességű erdők, jó minőségű, ipari feldolgozásra alkalmas fát adnak. A jegenyefenyő (Abies alba) a fajnak megfelelő termőhelyen nagy termelőképességű elegyes állományokat alkot. A vörösfenyő (Larix decidua) a magas hegységek fajtája, ellenálló a széldöntésekkel szemben és jó minőségű fát ad. A lucfenyvesekbe elegy-fajnak alkalmazzák, az állomány széllal szembeni ellenállóképességének növelése céljából.</i>

După ce am trecut în revistă principalele particularități ale traducerii literare și specializate, putem nota, în concluzie, că există, pe de o parte, o echivalență la nivelul cuvântului (echivalență lexicală) și, pe de altă parte, o echivalență la nivelul textului (echivalență textuală). Din cauză că echivalența textelor specializate depinde în mare măsură de echivalența denotativă, care este asigurată de echivalența denotațiilor lexemelor, în traducerea specializată echivalența textuală depinde în mare măsură și este asigurată de echivalența lexicală. În traducerea literară sau în traducerea nespecializată (nu neapărat literară) echivalența textuală nu depinde în mod direct de echivalența lexemelor și a cuvintelor. Metoda de traducere în astfel de cazuri permite libertăți, adaptări, permite breșe în echivalența strict lexicală.

Inspirat de Komissarov (1973, Szlovo o perevogye. Moskva: Mezsdunarodnűje otnosenyija), Heltai (2012) afirmă că în textele generale și literare echivalența se realizează la nivele diferite: la nivel lexical, enunțiativ, la nivelul mesajului, a situației comunicaționale, și a intenției. Echivalența cuvintelor individuale nu este o condiție a echivalenței textuale. În cazul textelor specializate echivalența textuală se obține în mare măsură prin echivalența cuvintelor care compun textul. Absența echivalenței la nivel lexical, la nivelul termenilor poate afecta profund echivalența textuală, compromițând astfel traducerea. Traducerea specializată diferă de traducerea literară prin particularitățile obiectului muncii, construit pe un lexic special. „Una dintre particularitățile principale ale lexicului specializat constă în caracterul specific al relației existente între elementele sale componente și noțiunile sau obiectele denumite. La cuvintele din lexicul comun care denumesc obiecte și noțiuni uzuale din viața cotidiană aceste legături au un caracter mai mult sau mai puțin regulat. Ele s-au format în decursul secolelor și au fost însușite de vorbitori o dată cu învățarea limbii. În cazul cuvintelor din lexicul de specialitate predomină legăturile noționale fiind ignorat caracterul regulat al relației cuvânt – noțiune – obiect, întrucât ele (cuvintele din lexicul specializat) sunt creații elaborate, inexistente în condiții naturale; ele sunt rezultatul integrării omului în dezvoltarea naturală a limbii. Ca urmare, în comparație cu codul limbii, lexicul specializat este secundar, este elaborat artificial din elemente autohtone, create sau împrumutate. Acest caracter, secundar, în raport cu lexicul comun, este mai evident în cazul cuvintelor autohtone care și-au dezvoltat și sensuri specializate.” (Ungureanu, 2013: 76-77)

Heltai dedică studiul *Lexikai átváltási műveletek irodalmi és szakfordításban/Operațiuni de transfer lexical în traducerea literară și traducerea specializată* verificării a trei ipoteze sau întrebări: măsura în care anumite operațiuni de transfer lexical apar în cele două tipuri de traduceri; în ce măsură se poate recurge la traducerea cuvânt cu cuvânt în cele două tipuri de traduceri, respectiv dacă diferențele susțin ipoteza că traducerea literară diferă semnificativ de traducerea specializată. Rezultatele studiului arată o preponderență a utilizării tehnicii concretizării (*konkretizálás*), a transformării totale (*teljes átalakítás*) sau

a restrângerii de sens (*összevonás*) în cazul traducerii literare. În schimb, în cazul traducerii specializate predomină traducerea prin circumscriere/descriere (*jelentés felbontása*), explicitarea (*jelentés betoldása*) și modularea (*jelentés felcserélése*). Traducerea cuvânt cu cuvânt intervine mai des în traducerea specializată. În traducerea literară paleta de tehnici este mult mai diversificată comparativ cu traducerile tehnice. Observațiile sale însă nu pot fi generalizate, mai ales că modularea, de exemplu, este o tehnică frecvent utilizată în traducerea literară, asemeni transpoziției, în ciuda concluziilor lui Heltai.

Traducerea specializată reclamă, de multe ori, un *traducător specializat*, pentru simplul motiv că acest traducător lucrează cu texte ce conțin informații adresate în primul rând specialiștilor dintr-un domeniu. „Bogate în conținut noțional și cu aplicare imediată, textele de specialitate conțin numeroși termeni noi care aparțin vocabularelor tehnice, dar și termeni din viața politică și economică, termeni ce vor constitui obiectul unei cercetări documentare și, dacă este necesar, terminologice. Folosirea dicționarelor nu este, din păcate, o soluție, de aceea traducătorul apelează la specialiști pentru a avea garanția demersului traductiv. Termenii tehnici aparțin masei vocabularului, desemnează cu precizie o noțiune sau un obiect și nu sunt înlocuiți decât dacă dezvoltarea tehnică și științifică o impune. Efortul traducătorului de specialitate este uriaș și constă atât în actualizarea termenilor puțin cunoscuți, pasivi sau necunoscuți lui, dar activi pentru specialiști, cât și în păstrarea ritmului de înnoire a limbajului de specialitate, aflat în continuă schimbare, deoarece reflectă schimbarea societății și modificare realităților.” (Lungu-Badea, 2004 a: 9)

Unitatea de traducere

Unitatea de traducere este unitatea minimală a limbii care servește drept punct de plecare pentru traducere. Unitatea de traducere mai poartă denumirea de *traductem* sau chiar *translatem* (*transzléma* cf. Erdei, 1979). Unitatea de traducere este acel element microtextual dotat cu sens sau unitate lingvistică minimală care „coordonează logic cu elementul următor și care poate fi redat într-o altă limbă fără ambiguitate.” (Ungureanu, 2013: 21)

Unitatea de traducere este pentru J.P. Vinay și Jean Darbelnet sinonimă cu *unitatea de gândire* sau *unitatea lexicologică*. Unitatea de traducere este, în concepția lor, o unitate lexicală sau lexicologică în care elementele sau lexemele componente conlucrează în a exprima o singură unitate de gândire. Unitatea de traducere este deci cel mai mic segment al unui enunț în care coeziunea semnelor este astfel organizată încât ele nu trebuie traduse separat, individual, ci împreună. J. P. Vinay și Jean Darbelnet disting patru tipuri de unități de traducere, în funcție de rolul jucat în cadrul mesajului:

- unități funcționale (în care elementele componente au aceeași funcție sintactică în cele două limbi implicate în traducere): *Il habite /He lives, a deux pas/a short distance away, chez ses parents/with his parents;*

- unități semantice (în care elementele prezintă o unitate de sens): *le grand film/the main feature, prendre place/to sit*

- unități dialectice (în care elementele componente articulează, construiesc același raționament): *en effet/really;*

- unități prozodice (în care elementele componente participă la același segment de intonație a enunțului: *You dont say!, Ça alors!* (Vinay-Darbelnet, 1958: 34-37 apud Raková, 2014: 92, Basil-Munday, 2004: 138).

Basil și Munday (2004: 138) definesc unitatea de traducere drept cel mai mic segment al enunțului, ale cărei semne sunt legate astfel încât ele nu pot fi traduse în mod individual. Unitatea de traducere este acea unitate de sens, „adevărată verigă în lanțul scris sau oral care se formează datorită memoriei de control, operată asupra unei idei minimale, pe care traducătorul/interpretul o degajă simultan din text, este unitatea adecvată a traducerii.” (Guțu, 2015: 39) Rolul sensului, în procesul de traducere este determinant, căci înțelegerea are loc în momentul acțiunii lanțului sonor sau scris asupra subiectului perceput (traducător/interpret), proces însoțit de *deverbalizare*, urmată apoi de reverbalizare, concretizată sub forma textului tradus. Unitatea de traducere este definită drept acel „ansamblu a cărui parte vizibilă este constituită din echivalența perceptibilă sau identificabilă între un element al textului sursă și redarea sa în textul țintă.” (Ballard, 2011: 20)

Unitatea de traducere este, prin urmare acel segment textual minimal pe care traducătorul, în procesul stabilirii echivalențelor, îl conține, îl simte și îl tratează

ca fiind o unitate cognitivă. Unitatea de traducere poate fi un cuvânt, o sintagmă, una sau mai multe propoziții sau chiar unități mai mari (paragraf sau text întreg – în cazul traducerii poetice, de exemplu). Cu cât limbile sunt mai diferite, cu atât unitățile de traducere vor fi mai mari. Indiferent de abordarea conceptului unitate de traducere (nivelul cuvântului, al propoziției, al enunțului, al paragrafului sau al textului), în practica traducerii metoda sau strategia urmată trebuie să fie destul de flexibilă pentru a se adapta și a adapta nivelele diferite ale conceptului la condițiile dinamice, mereu schimbătoare ale textului, arată Landers (2001: 54-55).

Clifford E. Landers (2001: 55) se pronunță totuși pentru o abordare a conceptului unitate a traducerii la nivelul unității cognitive sau a unității de gândire (numită și unitate lexicologică de către Vinay și Darbelnet), care produce, de obicei, traduceri mai fluente sau mai transparente. Obiectivul traducerii care pornește de la unități de traducere ca unități de gândire este de a transfera nu ceea ce autorul textului scrie, ci ceea ce el/ea vrea să spună.

Heubert elaborează așa numitul model *de la nivel superior la nivel inferior*. „El consideră, că unitatea esențială în traducere îl constituie textul în întregime, și că textul ca un tot unitar, este ca un mozaic. La fel este indiscutabil și faptul, că trebuie să existe o corespondență între TS și TȚ, pe care K. Reiss o numește *coerență intertextuală*.” (apud Ungureanu, 2013: 44)

Dana Grasso (2003) consideră, în volumul său dedicat problemelor traducerilor româno-italiene, că traducerea înseamnă înainte de toate realizarea unei echivalențe între texte, textul fiind un tot unitar ce determină interacțiunea fiecărei părți ale sale cu întregul global. Astfel, singura soluție viabilă în procesul traducerii, care va permite redarea mesajului autorului și stabilirea echivalenței mult dorite este interacțiunea textului global cu unitatea minimală de traducere. Mare parte din traducerea unui text se realizează la nivel de cuvânt, de unitate lexică, de propoziție, de frază – mai rar la nivel de paragraf, niciodată la nivel de text, crede Peter Newmark. Traducerea efectivă se realizează în baza unor unități minimale de traducere – fie ele frază, propoziție, expresie sau lexem, cuvânt, însă traducătorul nu trebuie să piardă niciodată din vedere textul global, crede Grasso (2003), deoarece elementele componente ale textului nu sunt segmente independente, izolate de textul întreg ci, interacționează între ele, se determină reciproc. Echivalența traductivă reprezintă parametrul fundamental în virtutea căruia o traducere este considerată traducere a unui anumit text și nu o simplă transpunere. Traducătorul evaluează și analizează textul sursă (un unicum irepetabil), își alege propria strategie traductivă în baza caracteristicilor acelu text. În traducere caracteristicile textului-sursă sunt transferate textului-țintă, acesta fiind singurul mod operant și eficient de a obține echivalența traductivă.

Cuvântul este unitatea de traducere pentru Vinay and Darbelnet, E. Nida, M. Lederer, T. Cristea. Victoria Ungureanu enumeră argumente pentru și împotriva considerării cuvântului ca unitate de traducere.

– Raționamentele pro (pentru) cuvânt ca unitate a traducerii sunt:

1. cuvântul este o unitate lingvistică complexă, care poate să aibă una sau mai multe semnificații;
2. cuvintele unei limbi sunt ușor analizate cu ajutorul dicționarelor bilingve, explicative etc.;
3. există cazuri când o idee este exprimată prin mai multe cuvinte, și nu un singur cuvânt;

4. cuvintele sunt evanescente, mai ales în traduceri orale.

– Raționamentul principal împotriva cuvântului ca unitate a traducerii este faptul că nu există o transcendență ideală de la o limbă la alta, într-o limbă pot exista noțiuni care lipsesc dintr-o altă limbă (Ungureanu, 2013: 20-21).

Unitatea de traducere este în strânsă legătură cu nivelele traducerii, deoarece ele arată, practic, nivelele la care se constituie unitățile sau segmentele care sunt percepute ca fiind unitare din punct de vedere cognitiv.

Nivelele traducerii sunt:

– nivelul fonemului – unitatea minimală a limbii care are funcția de a distinge sensul cuvintelor. Traducerea nu se face la nivel de fonem, cu excepția onomatopeelor: *Oh! Tu es là... Ah! Tu eşti aici...*

– nivelul morfemului – unitatea minimală a limbii dotată cu sens, de exemplu morfemele gramaticale: sufixe, prefixe. Traducerea nu se face la nivelul morfemelor, pentru că la acest nivel se constată doar diferențele structurale și formale ale sistemului gramatical al limbilor;

– nivelul cuvântului – este nivelul unde începe traducerea. La nivelul cuvântului sunt mai ales traductibile noțiunile realității obiective, de exemplu noțiunile antropologice (relații de rudenie), fenomene meteorologice sau fizice (soare, pământ, ploaie, vânt), cunoscute și existente în toate limbile;

– nivelul sintagmei – sintagma este un grup de cuvinte, care exprimă un sens unitar: *Avoir faim, être laid à faire rater une cuvée de singes*;

– nivelul textului – adepții traducerii la nivel de text (Coșeriu, Ladmiral, Meschonnic) susțin că trebuie tradus mesajul, sensul textului în integritatea lui, ținând cont de particularitățile lingvistice și extralingvistice (Ungureanu, 2013: 20).

Etapele traducerii

Procesul de traducere este divizat, după Victoria Ungureanu (2013), în două etape: *analiza* și *sinteza*. „Procesul de traducere constă în transformarea textului original în textul din limba țintă prin procesele care au loc în memorie (analiză) și sinteză (adică reprezentare semantică într-un text specific limbii țintă). Deci, dacă etapa de analiză presupune înțelegerea cât mai adecvată a textului original, atunci etapa de sinteză presupune proiectarea acestui text spre cititor (interlocutor).” (Ungureanu, 2013: 40)

Același autor remarcă faptul că aceste două etape cuprind niște momente dintre care se remarcă: interpretarea textului inițial, producerea textului final și verificarea textului tradus și finalizat.

Interpretarea textului inițial cuprinde următoarele:

- identificarea sociopragmatică (cine se adresează cui, pentru a zice ce, în ce context și cum);
- extragerea informației pertinente și a actelor de vorbire (sens detaliat și global).

Producerea textului final adică reformularea informației pertinente și a actelor de vorbire cuprinde următoarele:

- căutarea echivalențelor lingvistice și culturale;
- compensarea omisiunilor produse.

Momentul verificării cuprinde următoarele:

- confruntarea celor două texte în vederea echivalențelor de formă, conținut și efect;
- verificarea coerenței și autenticității textului final (adică interpretabilitatea lui în contextul sociolingvistic și cultural).

Andrei Bantaș și Elena Croitoru vorbesc, la rândul lor, de aceleași etape, denumite de ei *analiză* (interpretare), *transformare* și *șlefuire*.

Când un traducător vede în fața lui un text, al cărui sens urmează a fi tradus, va răspunde la un șir de întrebări, de tipul:

- Ce? – adică înțelegerea mesajului textului, conținutul;
- De ce? – orientarea traducătorului spre intenția autorului, scopul pe care acest text îl presupune;
- Când? – timpul comunicării, atmosfera istorică, trecut, prezent sau viitor;
- Cum? – stilul în care este redat conținutul, atitudinea presupusă în textul original: satiră, ironie, grav, tragic;
- Unde? – se referă la spațiul comunicării: locul, condițiile;
- Cine? – cu referință la emițător, fondul social, psihologic, cultural specific.

Realizarea răspunsurilor la aceste întrebări va presupune apelarea la anumite etape de desfășurare și anume la cele ce țin de procesul de traducere.

Procesul de traducere implică o serie de procese psihologice legate de percepție și memorie, aspecte referitoare la receptarea, decodarea mesajului, susține Ungureanu (2013).

Susan Bassnett sugerează o abordare a procesului de traducere mai curând descriptivă, accentul pare a se fi deplasat de pe traducere ca produs, pe procesul obținerii acestui produs:

1. text sursă,
2. analiză,
3. reprezentare semantică,
4. sinteză,
5. text țintă.

Reprezentarea semantică este rezultatul unei triple analize: sintactică, semantică, pragmatică și va cuprinde:

- structura propoziției (opțiuni lexicale),
- relațiile logice în structura sintactică,
- structura tematică,
- trăsături ale registrului,
- forța ilocuțională,
- actul de vorbire (Bassnett McGuire apud Ungureanu, 2013: 41-42).

În opinia lui G. Boylan în traducerea unui text există următoarele două etape:

1. etapa comprehensiunii textului sursă,
2. etapa exprimării adecvate a contextului textului sursă în limba țintă (Boylan apud Ungureanu, 2013: 43-44).

Etapele comprehensiunii cuprind (cf. Lungu-Badea 2004 a) momentele de verbalizării și înțelegerii, iar etapa producerii textului tradus cuprinde momentul reverbalizării. Teoriile funcțional-pragmatice ale problemelor traducerii (vezi Reiss, Vermeer) vorbesc de două modalități de practică de traducere: ascendentă sau *bottom-up* și descendentă sau *top-down*.

Analiza ascendentă sau *bottom-up* are următorii pași:

1. pornește de la structurile lingvistice de suprafață,
2. urmează apoi convențiile lingvistice,
3. în final urmărește aspectele pragmatice.

Analiza ascendentă este caracteristică traducerii tradiționale, traducerea fiind în acest sens un transcodaj în care echivalențele lexicale și sintactice primează.

Analiza descendentă sau *top-down* are următorii pași:

1. pornește de la nivelul pragmatic, stabilește funcția textului țintă (documentară sau instrumentală);

2. apoi distinge elementele funcționale ale textului: cele care trebuie reproduse ca atare și cele care trebuie adaptate contextului, orizontului de așteptare și nevoilor destinatarului;

3. se iau în considerare și constrângerile tehnice privind traducerea (pe suport de hârtie, electronică, multimedia) și se ține cont de elementele deictice;

4. tipul traducerii (documentară sau intrumentală) va determina dacă din punct de vedere stilistic textul trebuie să se conformeze normelor culturii sursă sau celei din cultura țintă.

Analiza descendentă este preferată de către traducerea sau abordarea funcționalistă (Nord, 2008: 85-87, apud Raková, 2014: 190-191).

Orice text va prezenta anumite dificultăți, iar identificarea lor în prima etapă de analiză, este esențială. Andrei Bantaș identifică două tipuri de dificultăți, în funcție de tipul textului: „1. Dificultăți, a căror soluționare va necesita cunoașterea fundalului general, a întregului context cultural, cu elemente specifice țărilor respective: noțiuni specifice, titluri personale și apelative etc., unități de măsură, de greutate, nume geografice, registre speciale etc. 2. Dificultăți, care includ schimbările pe care le-a făcut individual autorul. Pentru depășirea acestor dificultăți de traducere, se recomandă analiza textului în vederea traducerii.” (Bantaș apud Ungureanu, 2013: 46)

Pe lângă decodare și transcodare traducerea mai implică interpretare, comprehensiune și explicare. „Capacitatea de înțelegere a traducătorului depinde de nivelul de cunoaștere a limbii originale, precum și de nivelul de cunoaștere a subiectului și contextului situațional, astfel încât să poată înțelege exact sensul condiționat de context. Mecanismele fundamentale pe care se bazează interpretarea sunt prezentate de două memorii: memorie formală (sau acustică) și memoria semantică. Primul tip corespunde capacității de achiziționare, stocare și memorare a formelor mentale, iar al doilea tip de memorie se referă la capacitatea unui individ de a-și aminti sensurile. Vorbind în acest context de traducerea interpretativă, putem spune, că ea este valabilă atît în cazul traducerii literare, cît și în cazul traducerii textelor tehnico-științifice. Traducătorul tehnic trebuie să cunoască bine problemele legate de ambiguitate și polisemie, el trebuie să ia în considerație beneficiarul (*the end user*).” (Ungureanu, 2013: 44)

Abordarea unui text în procesul traducerii variază în funcție de natura textelor sursă, de intențiile acestora și ale autorilor lor. În general însă, factorii care intervin în procesul unei traduceri sunt identificarea strategiei de traducere, competența lingvistică și traductivă a traducătorului și evaluarea rezultatului procesului de traducere. Un moment esențial al traducerii este identificarea strategiei sau a metodei de traducere, în funcție de finalitatea traducerii și de destinatarul acesteia. „În acest scop, traducătorul precede etapele clasice ale procesului de traducere (deverbalizare, înțelegere, reverbalizare), de o lectură integrală, urmată de o lectură de verificare, de fapt o analiză a dificultăților și problemelor de traducere. Analiza va fi completă după realizarea inventarului de termeni care vor constitui așa numitul «dicționar al traducerii» ce va fi supus validării și ameliorării specialiștilor în domeniu. «Dicționarul traducerii» conține termeni de specialitate, domeniul lor de aplicare și accepția curentă în textul sursă (TS), aspecte tipologice (descriere, analiză, introducere de notițe) orice informație care ar putea fi inserată în TȚ (textul țintă). Tipul de traducere de efectuat (produsul

finit) este stabilit în funcție de destinația, finalitatea sau *Skopos*-ul traducerii: traducere analitică, traducere rezumat, traducere înregistrată, traducere integrală. Pentru a obține un astfel de produs finit, traducătorul optează pentru una dintre strategiile următoare: a. adaptare (publicitară, teatrală, popularizare de articole științifice, de opere literare, pentru copii etc.); b. traducerea literală sau traducere cuvânt cu cuvânt (axată pe specificul limbii și culturii sursă, oarecum exotică); c. traducere interpretativă sau comunicativă, centrată pe cititorul textului țintă, care presupune anumite naturalizări, în detrimentul originalului și al limbii sursă; d. traducere semantică (fidelă sensului); e. traducere erudită sau culturală, f. traducere idiomatică (formă și conținut).” (Lungu-Badea, 2004 a: 4-7)

Victoria Ungureanu deosebește următoarele tipuri de traducători:

- interpreții (asigură interpretarea conferințelor);
- traducătorii profesioniști (care lucrează cu textele specializate în cadrul întreprinderilor sau unităților economice);
- traducătorii literari (care traduc opere literare);
- traducători universitari (care predau traducerea sau limbile, și care realizează traduceri pentru a-și menține profesionalismul la nivelul necesar) (Ungureanu, 2013: 13).

Competențele traducătorului nu sunt abilități înnăscute, ci capacități dobândite prin formare. În mod general există două principii de formare a traducătorilor:

- principiul lingvistic care constă în idea posibilității de formare a traducătorilor numai în baza studierii limbilor străine;
- principiul traducțional care presupune admiterea în școlile de interpretare a persoanelor care au primit deja cunoștințe lingvistice necesare într-o limbă străină (Școala de formare a traducătorilor și interpreților Geneva, ESIT-Paris, Institutul de traducători și interpreți din Strasbourg etc.) (Ungureanu, 2013: 13).

Un factor cheie în traducere este competența lingvistică și traductivă a traducătorului. Competența lingvistică este capacitatea generală a unui vorbitor de a se exprima într-una sau mai multe limbi și de a înțelege mesaje în aceste limbi. Cu alte cuvinte, competența lingvistică este capacitatea de a recepta și produce texte într-una sau mai multe limbi. Competența metodologică sau competența traductologică este definită drept „capacitatea traducătorului de a se documenta asupra unui subiect dat și de a asimila terminologia specifică domeniului, bazată și pe tehnica de utilizare a instrumentelor de traducere: dicționare de diferite tipuri, bănci de date, reportofoane etc. Aceste capacități și competențe sunt, în cazul traducătorului, subordonate competenței de traducere care constă în a transfera mesajul și sensul unui text redactat într-o limbă sursă A într-o limbă țintă B, respectând normele de redactare specifice codului limbii țintă. [...] Ca urmare, aprecierea competenței de traducere și de limbă ține cont de următoarele date:

- a. procesul cognitiv dintre ale cărui elemente amintim: sesizarea sensului, bagajul cognitiv, complementele cognitive, deverbalizarea, interpretarea, unitățile de traducere sau unitățile de sens;

b. procedeele de traducere sau de transfer lingvistic: adaptarea, calcul, compensarea, corespondența, echivalența, explicitarea, explicarea, implicitarea, modulația, transpoziția (inclusiv nominalizarea), transcodarea etc.;

c. tehnicile de redactare: articularea logică, concizia, constrângerile materiale, convențiile de scriitură, depersonalizarea mesajului (unde în TS apare o exprimare personalizată, de tipul *noi facem...*, în TT apare o formă impersonală *se face...*), cuvântul potrivit, parafraza, perifraza, topica și redistribuirea complementelor, reconstruirea etc.” (Lungu-Badea, 2004 a: 4-7)

Evaluarea rezultatului procesului de traducere se face în funcție de strategia de traducere aleasă dar și de tipurile de echivalențe și corespondențe stabilite. „Pentru evaluare se exploatează latura lingvistică a procesului de traducere și în acest scop sunt urmărite:

1. aspectele ce țin de lingvistica generală: accepția cuvântului, a termenului, aria semantică, aspectul, cologația, conotația, contextul, deicticele, denotația, enunțul, omografele, omofonele, omonimele, conectorii, neologismele, referentul, sensul figurat, sensul propriu;

2. aspectele de lingvistică diferențială: franțuzisme, decupare, demers, diluare, false comparative, lacune lingvistice, opțiune, servilism, structură ordinală, structură rezultativă, stilistica comparată, traductem, respectiv unitate de traducere;

3. aspectele care țin de analiza discursului și criteriile textualității: aluzie, coerență, coeziune, destinatar, mesaj, negativitatea discursului, nivel de limbă, registru de discurs, tip de text, cultorem, acceptabilitate etc.;

4. aprecierea calitativă a traducerii, bazată pe fidelitatea față de sens și/sau formă, entropie, coeziune, coerență, intenționalitate. Unele greșeli de traducere au efectul bulgărelui de zăpadă. Astfel, interferența atrage falsele asociații și franțuzismele; supratraducerea duce la adaosuri și parafraze; subtraducerea determină omisiuni ș.a.m.d. Prejudiciile aduse calității traducerii pot fi grupate în două serii de greșeli: 1. greșeli de traducere, datorate unei înțelegeri insuficiente a TS sau necunoașterii LS (adaos, franțuzisme, asociații false, sens fals, contrasens, nonsens, interferențe, omisiune, sub- și supratraducere etc.); 2. greșeli de limbă care afectează redactarea TT, prin urmare traducerea, și, implicit, receptarea acesteia de către destinatar (ambiguitate și echivoc involuntare, barbarisme, greșeli de limbă, improprietăți lexicale, pleonasm, repetiții supărătoare.” (Lungu-Badea, 2004 a: 4-7)

Toate etapele, toți pașii enumerați de Lungu-Badea mai sus înseamnă implicit că se interpretează textul sau discursul sursă din perspectiva scopului și funcției pe care produsul actului traductiv trebuie să le aibă. Însă acestea pot fi diferite de scopul și funcția textului original. De exemplu, textul unei legi emise de organul legislativ al unui stat are scop normativ, însă traducerea acestui text poate avea scop pur informativ. Nu același lucru se întâmplă cu textele UE, care reunesc cele două scopuri: formative și informative.

Care sunt elementele componente ale personalității traducătorului care, coroborate și cu abilitățile sale, fac din el/ea un bun traducător? Caracteristicile de bază pe care orice bun traducător ar trebui să le aibă sunt:

- abilitatea înțelegerii unui text într-o limbă străină,
 - cunoștințe despre subiect,
 - simț lingvistic atât în limba maternă, cât și în limba din care traduce,
 - competența de a scrie în limba țintă într-o manieră clară, dar și economică.
- Cunoștințele lingvistice și textologice esențiale implică următoarele:
- să știe cum sunt structurate afirmațiile (noțiuni de semantică);
 - să știe cum sunt sintetizate propozițiile pentru a transmite un enunț (noțiuni de sintaxă);
 - să știe cum se realizează, cu ajutorul propozițiilor, un text ce conține informații și cum este descompus un text în propoziții (noțiuni de pragmatică).

În afara competențelor lingvistice și culturale, un traducător eficient trebuie să posede un bagaj de cunoștințe în următoarele domenii ale culturii generale:

- domeniul istoric (să aibă cunoștințe legate de societate și istoria ei);
- domeniul sociocultural (să aibă cunoștințe legate de norme de comportament social);
- domeniul etnocultural (să aibă cunoștințe legate de modul de viață, tradiții, sărbători);
- domeniul semioticii (să aibă cunoștințe legate de simbolism, valori culturale specifice).³⁸

Burján (2010: 4) identifică următoarele competențe ale unui bun traducător:

- competența lingvistică (cunoașterea limbilor);
- competența terminologică (cunoașterea limbajelor de specialitate);
- competența traductologică (cunoașterea metodelor și tehnicilor de traducere);
- competența textologică (capacitatea de elaborare a textelor după principiile coerenței și coeziunii);
- competența interculturală (cunoașterea aspectelor culturale).

Traducătorul profesionist are acces la cinci tipuri de cunoaștere:

- cunoașterea textului sursă,
- cunoașterea textului țintă,
- cunoașterea tipului de text,
- cunoașterea culturilor respective,
- cunoștințe privind contrastivitatea limbilor (Bantaș-Croitoru, 1999: 24).

Competența traductologică este esențială în traducere. Ea implică și o capacitate dublă integrativă (competență lingvistică și culturală dublă) în vederea realizării traducerii. „Această corelație bilingvo-culturală a două sisteme lingvistice,

38 Marinela Doina Dorobanțu, Despre traducere și traducător, <http://www.sinuc.utilajutcb.ro/V.3.pdf>

stă la baza unei reușite traductologice comunicative. În mod general această supercompetență va conține:

1. competența gramaticală – adică de cunoaștere a regulilor de cod, inclusiv de vocabular, de formare a cuvintelor, de pronunție;

2. competența socio-lingvistică, adică cunoștințe necesare și capacitatea de a produce și înțelege enunțurile în context, statutul participanților, scopul interacțiunii lor etc.;

3. competența de discurs, capacitatea de a combina forma și sensul pentru a obține texte scrise sau orale de diferite genuri, adică de a obține texte care să păstreze forma și conținutul original;

4. competența strategică – stăpânirea strategiilor de comunicare.” (Ungureanu, 2013: 15)

L. Newson și J. Martin stabilesc trei tipuri de competență:

1. competența interlingvistică dobândită – competență în două sisteme lingvistice și cunoașterea culturilor respective;

2. competența disimulativă, care include: a) aptitudinea generării de propoziții analogice, b) aptitudinea definirii și re-creării normelor socioculturale;

3. competența transferată, ce presupune competența acumulată legată de auxiliare folosite în traducere (tehnici de traducere, dicționare etc.) (apud Ungureanu, 2013: 15).

Victoria Ungureanu (2013), la rândul ei, propune următoarea schemă de clasificare a competențelor traductologice:

- competențe interlingviculturale,
- competențe extralingviculturale,
- competențe intralingviculturale.

„Competențele intra- vor cere cunoașterea a cel puțin două sisteme lingvo-culturale, în vederea analizei și înțelegerii mesajului, care va cere prin urmare și capacități extra- (de context, situație, comportament, gesturi), în vederea interpretării lui corecte (a intenției) spre conversiunea inter- (adică intra- și extra – a unui sistem spre un alt sistem intra- și extralingvicultural). Aceasta triplă corelație: inter-, extra- și intra-, va necesita un spirit sintetico-analitic spre realizarea comunicării prin traducere.”(Ungureanu, 2013: 16)

Pe lângă competența traductologică, cea comunicativă, pragmatică și sociolingvistică, competența culturală este una din competențele cheie ale unui traducător, este de părere Tellingner (2007: 16). Ideea apare și la Bantaș-Croitoru, 1999: 24) care afirmă că traducătorul este un „mediator între două situații de comunicare interculturală” care trebuie să aibă o competență culturală obiectivă (tehnici interlingvistice dobândite) și subiectivă („în calitate de mediator, el creează atât opțiunile de traducere cât și condițiile de concretizare acestora.” (Bantaș-Croitoru, 1999: 24)

Traducerea este un proces complex care înseamnă o întâlnire profundă a traducătorului (cu toate competențele, abilitățile și cunoștințele sale) cu textul

(cu toate implicațiile semantice, morfologice, sintactice, terminologice, axiologice sau teleologice). „Traducerea de texte este un proces dificil, ce presupune muncă, aptitudini, practică, cunoștințe în domeniu și, mai ales, capacitatea de a găsi termenii potriviți în așa fel încât textul să fie interpretat cât mai clar. Cât despre traducător, acesta trebuie să fie conștient de responsabilitățile pe care și le asumă în exercitarea acestei profesii și să fie pregătit pentru situațiile dificile cu care, în mod cert, se va întâlni. În vederea realizării rolului de mediator între două limbi/culturi, traducătorul trebuie să aibă o complexitate de competențe, care doar în sumă formează competențe autentice de traducere, reliefându-se ca supercompetențe.”³⁹ Clifford E. Landers (2001: 77) vorbește nu de o simplă competență culturală a traducătorului, ci de o biculturalitate inerentă, care este diferită de bilingvism. A fi bicultural înseamnă a percepe într-un mod unic semnele, simbolurile și chiar tabuurile ambelor culturi, de a recunoaște aceste semne și la nivel inconștient, de a fi capabil să se integreze subconștientului colectiv al ambelor culturi, dar înseamnă și capacitatea de a reacționa la stimulii culturali nu doar la nivel intelectual, ci și afectiv (inclusiv acei stimuli cu care ființa umană vine în contact din copilărie, jocuri, glume, jocuri de cuvinte, versuri sau cântece pe care nimeni nu le învață la vârsta adultă, dar fac parte din arsenalul unei culturi ca și gastronomia, arhitectura sau educația).

39 Marinela Doina Dorobanțu, Despre traducere și traducător, <http://www.sinuc.utilajutcb.ro/V.3.pdf>

Evaluarea traducerii

Există două perspective ale evaluării traducerilor: *perspectiva universitară* (academică) și cea *economică* (Guțu 2015, 108). Ana Guțu postulează trei nivele de apreciere a calității, din perspectiva universitară:

- nivel lingvistic (implicarea sub-nivelelor gramatical, lexical, stilistic);
- nivel traductibil (implicarea metodologică cu analiza semantismului textual/discursiv);
- nivel științific (implicarea terminologiilor de specialitate) (Guțu 2015: 109).

Nivelul lingvistic al evaluării calității unei traduceri este parametrul esențial al evaluării universitare. „Din perspectiva lingvistică, evaluatorul universitar (EU) va ține cont, în special, de faptul că textul/discursul să fie mai întâi *corect*, din punct de vedere ortografic, gramatical, lexical și stilistic. Adică, traducerea-produs a textului/discursului original trebuie să aibă un aspect lingvistic impecabil – fără limbaj de lemn, fără greșeli gramaticale sau ortografice, fără imperfecțiuni stilistice.” (Guțu 2015: 109-111)

Nivelul traductibil nu poate fi separat complet de cel lingvistic. Nivelul traductibil al evaluării depinde de mulți factori: genul textului (literar, specializat, juridic, financiar, tehnic, publicitar etc.), publicul vizat, limbile implicate în procesul traducerii (limbă europeană – limbă exotică, limbi înrudite – neînrudite). „Pe lângă faptul că traducătorul cunoaște două limbi, el mai are nevoie de competențe extralingvistice, pentru a vorbi despre traducere ca *erudiție enciclopedică* [...]. Defectele traducerii se manifestă adesea prin:

- cunoașterea proastă a uneia din cele două limbi de lucru (sau chiar a ambelor...);
- exces de zel care conduce la supratraducere;
- cunoașterea insuficientă a domeniului științelor specifice.” (Guțu 2015, 109-111)

Georgiana Lungu-Badea consideră că evaluarea traducerii se poate realiza diferit în funcție de publicul cititor, de critica de presă, de critica universitară și de expertul editurii în probleme de traducere. Criteriile de evaluare a unei traduceri diferă la nivelul diverșilor beneficiari, de aici decurge „dificultatea armonizării definițiilor echivalenței în traducere și a adecvării textului la situația comunicării. Larose (1998) identifică patru elemente ale infrastructurii metodologiei de evaluare în traducere: 1) obiectul evaluării (transfer de sens, istoricitate, echivalențe de efect, claritate, lizibilitate etc.); 2) evaluatorul (critic, editor, cititor, traducător, revizor etc.); 3) parametri de evaluare; 4) metoda de evaluare (holistă, analitică, comparativă).” (Lungu-Badea, 2004 a: 11)

Dróth (2011) face o trecere în revistă și o analiză comparativă a sistemelor de evaluare a traducerilor aplicate în diverse universități din Ungaria, respectiv

evaluarea venită din partea sferei economice, a pieței traducerilor. Evaluarea universitară lucrează după un număr mai mare de criterii, aspectele lingvistice fiind preponderente, în timp ce evaluarea profesională este axată în primul rând pe terminologie, stil, registru. Iată modelul de evaluare a traducerilor de la Universitatea SZIE /Szent István Egyetem (cf. Dróth 2011: 21):

(1) Conținut (0–10 puncte): precizie a informațiilor, acuratețe în transmiterea mesajului (intenție auctorială, coerență, nuanțe de sens); traducerea culturemelor, traducerea termenilor, a lexemelor (2) Stil (0–3 puncte) respectarea particularităților de gen, tonalitate, adaptarea la cultura țintă, respectarea orizontului de așteptare al publicului țintă (3) Gramatică (0–5 puncte) comprehensibilitate, lizibilitate, coeziune, organizarea logică a informației (4) Cerințele pieței, competențe speciale (0–4 puncte) ortografie, ortoepie, editarea textului, redactarea textului, utilizarea tehnologiilor multimedia, autocorectura.

Obiectul traductologiei este traducerea – ca proces și ca produs. Analiza traductologică se referă, prin urmare, la studiul elementelor componente ale traducerii ca proces și ale traducerii ca produs. Traducerea înseamnă și cuprinde deopotrivă textul sursă, textul țintă și personalitatea traducătorului. Descrierea produsului traducerii, adică a produsului realizat în urma traducerii (textul tradus sau textul țintă) înseamnă analiza elementelor care compun acest text, elemente însă la care textul – ca întreg – nu se reduce. Dincolo de analiza acestor elemente intervine analiza procesului traductiv, adică identificarea diverselor procedee și tehnici utilizate, a manierei de organizare a elementelor constitutive. Traductologia este disciplina care analizează, descrie și teoretizează relația dintre elementele care compun traducerea: obiectul de tradus (textul sursă), obiectul tradus (textul țintă), subiectul care traduce (traducătorul) și operația de traducere (procesul traducerii).

Guidère (2016: 15) oferă un cadru referențial al analizei traductologiei. Obiectul de tradus sau textul sursă este primul element luat în considerare în analiza traductologică. Textul sursă poate fi de forme diverse: text scris, text oral, articol de presă, text literar (proză, poezie), text publicitar, un website ș.a.m.d. Trebuie însă avut în vedere că textul sursă nu este un dat imobil, fix, ci conform teoriei lecturilor multiple sau a pluralității sensurilor în funcție de lector, textul sursă este o construcție mobilă, dinamică, ce permite modulații interpretative și lecturi multiple, în consecință permite producerea unui număr mai mare de traduceri diferite, paralele și acceptabile. Obiectul tradus sau textul țintă depinde deci în mare măsură de tipul textului sursă, dar sunt posibile mai multe texte țintă pentru același text sursă, deopotrivă bune, valide și funcționale. Textul țintă este actualizarea personală, individuală a textului sursă.

În analiza și aprecierea textului țintă se pot fructifica mai multe teorii traductologice: lingvistice (acuratețe, corectitudine, registru, stil și coerență etc.), culturale (lexeme cu încărcătură culturală, localizare, traducere fidelă textului sursă sau textului țintă, implicații socioculturale ale traducerii), funcțional-pragmatic (dacă textul țintă reușește să împlinească cerințele legate de funcționalitate, finalitate, scop, actele de vorbire, implicații ale unor aspecte pragmatice: traducerea

elementelor deictice, așa-numitele pronume *Tu/Vous*, a formulelor de adresare, a gradelor de politețe, relații dintre participanți, traducerea sensurilor implicite etc.). În analiza textului tradus se are în vedere deopotrivă *fidelitatea și transparența traducerii*. Fidelitatea traducerii înseamnă acuratețea traducerii, gradul în care traducătorul reușește să redea textul inițial, în timp ce transparența traducerii se referă la gradul în care o traducere, în opinia unui vorbitor nativ, se conformează cu gramatica, sintaxa, expresiile lingvistice ale limbii sale materne, arată Costin (2012: 11-12).

Subiectul care traduce sau traducătorul este următorul element al analizei traductologice. Traducătorul împlinește, în actul concret al traducerii, următoarele roluri: *translator* (traducând cuvinte și propoziții), *adaptator* (traducând pentru un public anume și adaptând textul în funcție de necesitățile publicului vizat), *mediator* (traducând nu simple texte, ci traducând culturi, sau texte adânc înrădăcinate în cultură, situație în care traducătorul devine un mediator între culturi diferite care are ca scop apropierea celor două culturi), *comunicator* (menit să faciliteze dialogul între comunități îndepărtate). Cu toate că traducătorul porcede la actul traducerii și lucrează în funcție de lexicul și categoriile lingvistice de care dispune limba țintă, scopul lui este totuși acela de a împăca două planuri: interpretarea și percepția publicului din cultura sursă și interpretarea și percepția publicului din cultura țintă. Traducătorul este, pe rând, interpretul textului sursă, selecționerul sensurilor de tradus, gestionarul modului/modalităților de traducere, forul decizional în privința obiectivului și a finalității traducerii segmentelor microtextuale (el alege cuvintele în funcție de necesitățile pragmatice din diversele segmente textuale), producătorul versiunii în limba țintă, primul receptor al acestei versiuni, fiind, în același timp, și primul consumator în limba țintă. (Guidère, 2016: 15). Iată, așadar, cât de multe roluri sunt asumate paralel și consecutiv de traducător în cadrul traducerii.

Operația de traducere sau procesul traducerii constituie următorul segment al analizei traductologice. La acest nivel analiza se referă la modalitățile prin care se realizează traducerea, la principiul de traducere urmat de traducător, la metoda de traducere abordată la nivel macrotextual, la nivelul textului ca întreg (metoda adaptativă, metoda traducerii fidele, metoda traducerii culturale etc.) dar și la tehnicile și procedeele de traducere utilizate la nivel microtextual.

Traducerea implică *know-how* (capacitate de înțelegere, cunoștințe lingvistice și extralingvistice) *savoir-faire* (cunoștințe traductologice) și *savoir-être* (spirit critic și autocritic). Acești parametri sunt în strânsă corelație cu etapele traducerii: deverbalizarea, reverbalizarea, corectarea sau revizuirea. „Exactitatea unei traduceri depinde de mai mulți factori. Ea este influențată de existența unei relații adecvate între intenția comunicativă și textul țintă, adică de identificarea unei finalități, a unui *skopos*. Nu trebuie însă ignorată sau minimalizată raportarea la condițiile de producere a sensului (intenții, finalități), dar și la condițiile de recepție a sensului sau la situația traducerii (efecte și reacții dependente și de bagajul

cognitiv al receptorului, de orizontul de așteptare, complementele cognitive etc.). Pentru că forma și conținutul sunt indisociabile, în funcție de finalitatea amintită anterior, pot prevala consecutiv. Cu toate acestea, traducerea nu se limitează la a naturaliza, a adapta cu orice preț; ea își propune să satisfacă condițiile producerii sensului, să păstreze obiectivul inițial al enunțării și conținutul informativ de origine (calitativ și cantitativ) și să armonizeze – dacă este posibil – contextele extralingvistice, socioculturale ale destinatarilor sursă și țintă. Se observă, așadar, necesitatea unei evaluări din mai multe perspective. Textul tradus este apreciat la nivel textual, în plan microstructural, vizându-se atât forma expresiei, cu marca socio-istorică aferentă, cât și conținutul, cu referințele intra- și intertextuale ce îi revin; dar și la nivel peritextual, unde prejudecățile sau mentalitatea socioculturală joacă un rol esențial. Textul se înscrie într-o situație-intenție. Nici un element din text nu poate fi separat de ansamblul căruia îi aparține, fără a-i distruge organizarea formală și semantică.” (Lungu-Badea, 2004 a: 2-3)

Traducerile implică însă și o puternică dimensiune economică, pragmatică, deoarece traducerea este, nu în ultimul rând, un tip de serviciu – care face parte din peisajul economic al societății contemporane. Traducătorul este, astfel, și un prestator de servicii, calitate în care rezultatul muncii sale va fi evaluat după criterii care nu mai sunt aceleași cu cele ale evaluării universitare. „Nu va mai fi vorba despre o evaluare academică, ci despre una economică. Comanditarul nu este un profesor universitar. O simplă sarcină academică se transformă în *contract* – document de bază care trebuie semnat de traducător și de comanditar. Clauzele contractuale, ce țin de calitate, trebuie precizate:

a) Termenul de livrare a traducerii-produs:

- Data
- Force majeure

b) Prezentarea traducerii-produs:

- Imprimată
- Variantă electronică

c) Calitatea traducerii – produs:

- Revizibilă
- Difuzabilă

Înainte de a semna contractul, traducătorul trebuie să știe să își autoevalueze posibilitățile sale privind: competențele (cunoștințe lingvistice și extralingvistice) și eficacitatea (ceea ce traducătorul poate face și cum).” (Guțu 2015: 115-116)

În principiu, parametrii evaluării unui text tradus (scris sau oral) sunt prezența sau absența greșelilor semantice: greșeli (de imprecizie) de sens, de *contresens* și de *nonsens* (Guțu 2015: 118). Alte surse prezintă un set de itemi după care se face evaluarea lingvistică a traducerii, itemii luați în considerare sunt:

- corectitudinea formelor verbale (moduri, timpuri, desinențe corecte pentru acord);
- corectitudinea expresiilor nominale (articole și predeterminanți);

- construcția frazei: exprimarea subiectului, construcția corectă a complementelor și circumstanțialelor;
- alegerea cuvintelor de legătură (prepoziții, conjuncții, pronume și adverbe relative);
- exprimarea raporturilor logice: cauza, scop, condiție, consecință etc.⁴⁰

O traducere se apreciază ca fiind bună dacă este corectă (lipsită de erori și greșeli) din punct de vedere lingvistic, terminologic, lexical, pragmatic și din punctul de vedere al finalității.

Așadar, factorii care influențează traducerea sunt niște parametri foarte concreți:

- tipul de text (literar, specializat, pragmatic etc.);
- publicul țintă și nivelul informațional al acestuia (competent, avizat, neavizat, specialist sau laic);
- traducătorul și bagajul său de cunoștințe și competențe (lingvistice, culturale, traductologice, terminologice);
- cuplul de limbi din/în care se traduce (limbi ale aceleiași familii sau din familii diferite);
- cadrul referențial al celor două culturi implicate (culturi proximale, aflate la distanță);
- cadrul conceptual al termenilor (la textele specializate);
- diferența în spațiu și timp a traducerii față de producerea textului sursă sau față de alte traduceri anterioare.

În cadrul derulării procesului de traducere, se va ține cont de niște prescripții – norme, care vor regula acest proces. Chesterman formulează cele trei norme procesuale, după cum urmează:

- norma de încredere, postulează că un traducător trebuie să se comporte în așa fel, încât să manifeste loialitate pentru toate părțile implicate în activitate;
- norma de comunicare, se referă la necesitatea ca un traducător să optimizeze comunicarea, după cum o cere situația de comunicare, între toate părțile implicate. Aceasta este o normă socială, care aduce în prim-plan rolul traducătorului ca expert în comunicare și mediator cultural;
- norma de relație va îndrepta traducătorul să acționeze astfel încât să existe o relație de similitudine optimă între textul sursă și textul țintă (Dimitru, 2001: 90 apud Ungureanu, 2013: 42).

Dincolo de normele traducerii expertii au stabilit și niște reguli de aur care trebuie respectate în cadrul oricărui proces traductiv. Jean Marc Hiernard propune următoarele reguli de aur (*Les règles d`or de la traduction*), care nu sunt altceva decât un synopsis al etapelor și momentelor traducerii, coroborate cu competențele traducătorului:

40 Stratégies et techniques de traduction (Inițiere în metoda interpretativă a traducerii) https://www.9h05.com/wa_files/Strat_C3_A9gies_20et_20techniques_20de_20traduction.pdf

„1. Citiți și recitiți propozițiile care preced și care urmează, identificați locutorul real și fictiv, originea socială, sexul, epoca și limbajul adecvat. 1.2. Întrebați-vă de ce autorul a propus anume un așa enunț și nu altul. 1.3. Mobilizați-vă cunoștințele. 1.4. Identificați genul literar. 1.5. Identificați tonalitatea (neutră, lirică, tragică, ironică etc.)

2. Studiați lexicul: 2.1. Identificați sensul cuvintelor (denotativ, conotativ). 2.2. Delimitați nivelul limbii (literar, popular, vorbit). 2.3. Atenție la ortografiere, mai ales în cazul omonimelor, paronimelor, barbarismelor etc.

3. Studiați câmpul lexical: 3.1. Studiați legătura dintre cuvinte pentru a evita ambiguitățile, sau chiar contra-sensul. 3.2. Identificați figurile de stil, expresiile ideomatice. 3.3. Studiați cologațiile.

4. Apelați la dicționare: 4.1. Folosiți propriile reflecții și deducții pentru a orienta căutarea. 4.2. Analizați cuvântul care urmează a fi tradus. 4.3. Asigurați-vă de registrul ales.

5. Verificați: 5.1. Coerența și coeziunea. 5.2. Corespunderea semnificației originale celei ținte. 5.3. Păstrarea tonalității, intenționalității, individualității și eficacității textului tradus.” (apud Ungureanu, 2013: 18-19)

În loc de încheiere

Intenția, contextul lingvistic și extralingvistic, transferul cultural, echivalența, competențele, tehnicile și metodele, tipologiile textuale sunt concepte-cheie care apar în observațiile referitoare la (dificultățile de) traducere. „Traducerea este un fenomen complex, pentru că nu se realizează la nivel de limbă (în afara contextului), ci la nivel de vorbire (într-un context dat) și, mai ales, la nivel textual, la nivelul semantismului vorbirii (a limbii în context), completat de cunoștințe generale, dar, foarte important, și de contextul traducătorului și al traducerii [...]. Cuvântul, în afara contextului, are doar semnificații, sensuri virtuale [...]. Traducătorul împacă intenția culturii-sursă și cele trei intenții caracteristice procesului de enunțare, cu intenția culturii-țintă în care este transferat ansamblul intențiilor-sursă. Asupra acestora își lasă amprenta și intenția traducătorului, raportată la intenția unui cititor-țintă, de la care se așteaptă o reacție similară celei a cititorului-sursă. Pentru a efectua o traducere eficientă, traducătorii trebuie să cunoască atât limba țintă, în care se efectuează traducerea cât și limba căreia îi aparține textul respectiv; să aibă cunoștințe socioculturale și de specialitate, dacă textul este unul specializat. Un translator va trebui să facă dovada competenței sale prin modul de îmbinare a parafrizei cu traducerea cuvânt-de-cuvânt.” (Costin, 2012: 11-12)

Actul traductiv implică mai mulți factori și mai mulți actanți. Dintre actanți, traducătorul joacă probabil rolul principal, deoarece el nu este pur și simplu un producător de texte pe baza altor texte, ci un expert care are competențe speciale sau „atribuții și responsabilități precise, care își desfășoară activitatea în cooperare cu alți „actanți” implicați în actul traductiv. Traducerea textelor nu este un act pur lingvistic, ci un act complex de natură lingvistică, hermeneutică (căci textele trebuie interpretate) și semiologică (pentru că trebuie decodate semne și simboluri).” (Mohr, 2012: 108) Orice traducere este, prin esența ei, interpretare. „Dar traducerea are în vedere mai mult decât transmiterea unui mesaj, ea intenționează transmiterea nuanțelor și a circumstanțelor în care acestea devin sesizabile. Și atunci, trebuie aflată o formă de echivalent în ordinea semnificantului, ceea ce presupune existența unei *sensibilități a traducătorului* sau a ceea ce Michel Ballard numește *creativitate instinctivă*, dincolo de cunoașterea lingvistică, condiție *sine qua non* pentru conceperea traducerii [...]. Ca orice știință, traductologia întruchipează latura spirituală a necesităților practice, sistematizarea fenomenelor felurite, eterogene, ale realității traductive; ea acumulează și ordonează ceea ce există, stimulează cunoașterea, descoperă noi aspecte și ipostaze de studiu ale transferului lingvistic și cultural, precum și legile care le guvernează. În sfârșit, traductologia sondează legile traducerii, încercând să ajungă la înțelegerea lor, legi care există înaintea traductologiei și în afara oricărei intervenții a ei. În cadrul

traductologiei, ca și în cazul culturii, diferitele domenii se atrag, se resping, se înlocuiesc și se condiționează reciproc.” (Lungu-Badea, 2005: 136-137)

Pe de altă parte, examinarea comunicării culturilor nu poate fi concepută fără traducere. Traducerea, acest proces comunicativ multilingv facilitează contactul între civilizații, asigură constituirea a ceea ce se numește patrimoniu cultural universal. „O viziune retrospectivă asupra istoriei civilizației permite constatarea că traducerea în diferite epoci, în diferite colțuri ale lumii, au exercitat un rol nodal în transmiterea valorilor culturale, a științelor, a cunoașterii, în general. [...] Comunicarea interculturală este opera capitală, pe care traducătorii erudiți au realizat-o pe parcursul secolelor și a succesiunii civilizațiilor. Cercetătorii istorici au misiunea de a valorifica totalizator imensa și nepuizabila contribuție a traducătorilor, în context societal și civilizațional.” (Guțu, 2015: 150-151)

Traducerea nu este pur și simplu un transfer dintr-o limbă în alta, ci un transfer dintr-o cultură în alta, căci din fenomenul complex al traducerii fac parte integrantă cel puțin următorii factori: autorul textului sursă, textul sursă și textul țintă, traducător, societate și contextul sociocultural al producerii și acela al receptării, limba și cultura sursă, limba și cultura țintă, receptorul textului țintă. Conceptul de *transfer cultural*, elaborat de M. Espagne și M. Werner (volumul *Transferts. Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand (XVIIIe-XIXe siècle)*, apărut la Paris în 1988), pentru a studia schimbul de idei, discursuri, informații, imagini, texte, instituții, modalități de gândire sau de acțiune dintre culturile germană și franceză, a ajuns să fie larg utilizat în studiile culturale și în traductologie. „Conceptul de transfer cultural implică un schimb de idei, concepte, imagini, ș.a. între două spații culturale, [...] având o arie de cercetare amplă și care vizează toate domeniile posibile ale interculturalului. [...] Diferențe foarte mari în traducere se constată în domeniul spiritual, legat de religie, morală, credințe superstiții. O adevărată dificultate, în acest sens, a constituit-o traducerea rugăciunii *Tatăl nostru* (cu pâinea noastră cea de toate zilele) în limbile în care hrana cea de toate zilele este cu totul altceva decât pâinea (de ex. peștele la eschimoși).” (Vrabie, 2014: 240).

Dintre cele cinci forme de receptare interculturală: imitația (de exemplu imitația romanelor istorice după Walter Scott, sau imitarea unor modele literare precum pastorala franceză, emisiuni TV, talk-showuri), adaptarea culturală (în reclame, producții audiovizuale; de altfel traducerea textelor audiovizuale este un adevărat gen al traducerii literare), comentariile, receptarea productivă (re-make-urile unor filme) și transpunerea (cf. Vrabie, 2014: 241-242), traducerea pătrunde aproape în toate tipurile. Noi remarcăm totuși adaptarea culturală (vezi traducerea reclamelor, traducerea titlurilor filmelor) și transpunerea (majoritatea traducerilor tehnice și foarte multe traduceri literare, în care se urmărește fidelitatea față de conținut și formă).

Unul din miturile fondatoare ale traductologiei este mitul Turnului Babel, care vine să sublinieze relația complexă dintre traducere și sacralitate (Guidère, 2016: 20). Acest lucru devine și mai evident în acest nou turn Babel al globalizării,

în care conștientizarea importanței traducerii înseamnă implicit și creșterea interesului pentru aspectele practice și teoretice ale acesteia. Paul Ricoeur (2005: 85) vorbește chiar despre *o stare post-Babel*, datorită expansiunii traducerilor. Astăzi traducerea este legată prin multiple cordoane ombilicale de globalizare și mondializare. Recentele dezbateri în traductologie par să fi ajuns la o concluzie liniștitoare mai ales pentru cei care susțin sau par să susțină ideea imposibilității traducerii perfecte. Nu perfecțiunea este ținta principală în traducere, ci obținerea celei mai bune traduceri posibile. Ba mai mult, pare-se că se acceptă tot mai des ideea că există mai multe traduceri posibile, așa cum și teoria literaturii și hermeneutica acceptă ideea pluralității lecturilor posibile. „Oricum ar fi o traducere, sunt posibile și alte traduceri ale aceluiași text, nu mai bune sau mai rele, ci diferite, în funcție de deciziile inițiale ale traducătorului și de zonele în care se întrepătrund cele două limbi.” (Bantaș-Croitoru, 1999: 15)

Bibliografie

- Aixelá, J.F. 1995. "Specific Cultural Items and Their Translation". In Peter Jansen (ed.) *Translation and the Manipulation of Discourse*, CETRA, pp. 109-125.
- Akhmanova, O. 1966. Slovar' lingvisticheskikh terminov. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya, АХМАНОВА, О. *Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская Энциклопедия.*
- Agorni, Mirella. 2016. Tourism Across Languages and Cultures: Accessibility Through Translation. *Cultus. The Journal Of Intercultural Mediation And Communication Tourism Across Cultures Accessibility in Tourist Communication*. 2016, Issue 9, Volume 2, pp.13-27.
- Albert Sándor. 2011 a. *Milyen volt az 50-es évek „magyar” fordításelmélete?* in Bárdosi Vilmos (ed.) *Tegnapai filológiánk mai szemmel*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 9-14.
- Albert Sándor. 2011 b. „A fővényre épített ház” A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai. Budapest: Áron Kiadó. http://real-d.mtak.hu/560/4/dc_297_11_doktori_mu-5.pdf, accesat 1 februarie 2018.
- Aldea, Maria. *Subiectivitatea traducerii: Un punct de vedere in Ianua*. „Revista Philologica Romanica” Vol. 6 (2006), pp. 141–152.
- Alekseyeva, I. 2004. Vvedeniye v perevodovedeniye. Moskva: Izdatel'skiy tse-
tr «Akademiya». АЛЕКСЕЕВА, И. *Введение в переводоведение. Москва: Издательский центр «Академия».*
- Baker, Mona. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies – Implications and Applications. In M. Baker, G. Francis, & E. Tognini-Bonelli (Eds.). *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 233-250.
- Baker, Mona. 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge.
- Baker, Mona. 1992/2006, *In Other Words: A Coursebook on Translation*, 2nd ed. London and New York, Routledge.
- Baconsky Rodica – Baconsky Leon (Traducere și adaptare). 2005. *Terminologia traducerii*. Delisle, Jean, Lee-Jahnke, Hannelore, C. Cormier Monique (coord.). Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- Ballard, Michel. 2011. *Numele proprii în traducere*. Traducere integrală din limba franceză. Coordonare traducere, cuvânt înainte la ediția în limba română și note de traducere: Georgiana Lungu-Badea. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Bălănescu, Olga. 2003. *Limbaje de specialitate*, <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/olga/index.htm>, accesat 29 februarie 2012.

- Bantaş, Andrei – Croitoru, Elena. 1999. *Didactica traducerii*. Editura Teora: Bucureşti.
- Bălan-Mihailovici, Aurelia. 2011. *Despre traducerea numelor de plante în limba română*, in „Dacoromania”, serie nouă, XVI, nr. 2, Cluj-Napoca, pp. 176-177.
- Bárci Zsófia – Vanconé Kremmer Ildikó (ed). 2010. *Margó. Írások a fordításról és a kétnyelvűségéről*. Pozsony/Bratislava: Editura Ab-Art.
- Barkhudarov, L. S. 1975. *Yazyk i perevod: Voprosy obshchey i chastnoy teorii perevoda*. Moskva: Mejdunarodnie otnoshenia. *Язык и перевод*. Москва: Международные отношения/*Yazyk i perevod*:
- Bassnett, Susan. and Lefevere, André. 1998. *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bassnett, Susan. 1980/2002. *Translation Studies*. New-York: Routledge.
- Bassnett, Susan, 2005. *Translation Studies*. London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Bassnett, Susan. 2007. Why did Translation Studies take a Cultural Turn? In Kuhiwczak, Piotr and Littau, Karin (Eds.). 2007. *A Companion to Translation Studies* Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters LTD, pp. 13-23.
- Hilaire, Belloc. 1931. *On Translation*. Oxford: The Clarendon Press.
- Benkó, O. 1985. „Culturema sau despre iradiațiile mesajului receptat”. In Cultură, model, educație permanentă. Aspecte actuale ale educației permanente. Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara, pp. 5-14.
- Benkó, O. 1989. „Culturema. Punct final?”. In Elemente de teoria și practica informației și comunicării. Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara, pp.184-196.
- Berki, Tímea. 2017. *A román irodalom magyar bibliográfiája 1970-1980. Bibliografia maghiară a literaturii române-1970-1980*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Berman, Antoine. 1984. *L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*. Paris: Gallimard.
- Berman, Antoine. 1985. La traduction et la lettre: Ou l'auberge du lointain. In A. Berman (ed.) *Les Tours de Babel*. Mauvezin: Trans-Europ-Repress, pp. 35-100.
- Berman, Antoine. 2004. Translation and the trials of the foreign. Translated by Lawrence Venuti in Venuti, Lawrence (ed.). 2004. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, pp. 284-295.
- Blum-Kulka, Shoshana. 1986. Shifts of cohesion and coherence in translation. In J. House and S. Blum-Kulka (Eds.), *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Narr, pp. 17–35.
- Bősze Péter. 2013. *A magyar orvos-biológiai szakírás magyarosítás, magyarítás, fogalmazás magyarul és fordítás magyarra*, MAGYAR ORVOSI NYELV 2013, 1, 43–51. www.orvosinyelv.hu, accesat 29 februarie 2014.
- Borchin, Mirela-Ioana. 2001. *Paradigme ale comunicării: limbaje și limbi*. Timișoara: Editura Excelsior.

- Bukhonkina, A. 2002. *Tipy asimetrii kul'turem: Na materiale frantsuzkogo i russkogo iazykov. Волгоград.*
- Budagov, R. 1965. *Vvedeniye v nauku o yazyke.* Moskva: Nauka, БУДАГОВ, Р. *Введение в науку о языке.* Москва: Наука, 1965.
- Burján Monika. 2010. *Fordítástechnikák.* TÁMOP-előadás, 2010. február 5, <https://dokumen.tips › Documents>, accesat 20 februarie 2015.
- Busuioc, Ileana – Cucu, Mădălina. 2003. *Introducere in terminologie*, 2003, <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/terminologie/frameset5.htm>, accesat 2 februarie 2012.
- Cabré, Theresa, M. 2003. *Terminology. Theory, methods and applications*, in *Terminology* 9: 2 /2003, pp. 163-199.
- Cabré, Theresa, M., 1999. *Terminology. Theory, methods and applications.* In: Helmi Sonneveld, Sue Ellen Wright (eds): *Terminology and Lexicography Research and Practice* (1st ed. 1992 Barcelona, Emurics). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Catford, J. C. 1965. *A linguistic theory of translation.* London: Oxford University Press.
- Chesterman, Andrew. 1993. From 'is' to 'ought': Laws, norms and strategies in translation studies. *Target* 5 (1), pp. 1-20.
- Chesterman, Andrew. 2004. Beyond the particular. In Mauranen, Anna and Kujamäki, Pekka (eds.). 2004. *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp.33-50.
- Cherata, Sanda. 2005. *Aspecte ale activității terminologice și de documentare în traducerea de specialitate de înaltă calitate*, https://litere.uvt.ro/litere-old/vechi/documente_pdf/articole/uniterm/uniterm3_2005/scherata.pdf, accesat 10 septembrie 2017.
- Chiaro, D. 2009. Issues in Audiovisual Translation. In Munday, J. (ed.) *The Routledge Companion to Translation Studies*, London/New York: Routledge, pp. 141-165.
- Chișu, Ioan T. s.a. *Limbaul jurnalismului contemporan*. https://www.academia.edu/7269672/Limbaul_jurnalismului_contemporan, accesat 10 septembrie 2015.
- Cintas, J. D., Remael, A. 2014. *Audiovisual Translation: Subtitling*, London and New York: Routledge.
- Clopoțel, I. 1970. *Originile, dezvoltarea și desăvârșirea limbii române literare.* București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Cluysenaar, Anne. 1976. *Introduction to Literary Stylistics.* London: Batsford.
- Groparu-Spiță (Chifane), Cristina. 2011. *Traducerea literaturii pentru copii. Rezumatul tezei de doctorat*, www.arthra.ugal.ro/handle/123456789/2708, accesat 10 septembrie 2017.
- Condrea, Irina. 2001. *Comunicarea prin traducere.* Chișinău: Tehnica-Info.
- Condrea, Irina. 2006. *Traducerea din perspectivă semiotică*, Chișinău: Cartdidact.

- Cómitre Narváez, Isabel- Valverde Zambrana, José María. 2014. How to translate culture-specific items: a case study of tourist promotion campaign by Turespaña. *The Journal of Specialised Translation*, Issue 21 – January 2014, pp. 71-112.
- Cook, Vivian. 2003. *Effects of the Second Language on the First*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Cornea Paul. 1966. *De la Alexandrescu la Eminescu*. București: Editura pentru literatură.
- Costin, Alexandra Florența. 2012. *Aspecte ale însușirii limbajului juridic prin tehnica traducerii* in „Fiat Iustitia” nr. 2/2012, pp. 11-21.
- Coșeriu, Eugen. 1993. *Semn, simbol, cuvânt*. in „Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1993, tom. XXXIX, secț. 3 – lingvistică, pp. 5-22.
- Crystal, David. 1996. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dan, Ilie. 2006. *Studii de onomastică*. Iași: Editura Vasiliana.
- Dejica, D. 2013. Mapping the Translation Process: The Cultural Challenge. In H. Parlog and L. Frentiu (eds.), *Translating Across Cultures: BAS 21st Annual Conference*. Cambridge Scholars Publishing, pp. 11-28.
- Dejica, D. & G. Hansen, P. Sandrini, I. Para (eds.). 2016. *Language in the Digital Era. Challenges and Perspectives*. Warsaw/Berlin: De Gruyter Open.
- Delisle, Jean, et al. (eds.). 1999. *Translation Terminology*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Dimitriu, Rodica. 2006. *The Cultural Turn in Translation Studies*. Iași: Editura Institutul European.
- Dimitriu, Rodica. 2002. *Theories and Practice of Translation*, Iași: Institutul European.
- Djachy, Ketevan – Paresishvili, Mariam. 2014. Realia as Carriers of National and Historical Overtones Theory and Practice in Language Studies, Vol. 4, No. 1, January, pp. 8-14.
- Dobos Csilla, Kis Ádám, Lengyel Zsolt, Székely Gábor, Tóth Szergej (ed). 2005. „Mindent fordítunk és mindenki fordít”. *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben. Bicske: SZAK kiadó Kft.*
- Domokos Sámuel. 1966. *A román irodalom magyar bibliográfiája, 1831-1960*. București: Editura Irodalmi Könyvkiadó.
- Domokos Sámuel, *Magyar-román irodalmi kapcsolatok*, <http://mek.oszk.hu/01300/01370/01370.pdf>, accesat 3 martie 2016.
- Dobândă, Mihaela-Dobândă, Mihaela Miruna. 2012. *Traducerea între teorie și practică*, <http://stiintasiinginerie.ro/wp-content/uploads/2013/12/7-TRADUCEREA-%C3%8ENTRE-TEORIE-%C5%9EI-PRACTIC%C4%82.pdf>, accesat 10 septembrie 2017.

- Marinela Doina Dorobanțu, s.a. *Despre traducere și traducător*. <http://www.sinuc.utilajutcb.ro/V.3.pdf>, accesat 10 septembrie 2017.
- Dosca, Aliona. 2008. *Problematizarea echivalenței în cadrul traducerii de texte juridice (strategii și perspective)* in „Limba română” Nr. 5-6, anul XVIII., <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=451>, accesat 10 septembrie 2017.
- Dróth Júlia. (ed.). 2004. *Szaknyelv és szakfordítás: tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásából és kutatási témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar.
- Dróth Júlia. 2011. *A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. in „Fordítástudomány” XIII. (2011) 2. Szám, pp. 5-36, alknyelvport.nytud.hu/kiadvanyok/forditastudomany/FT2011-2.pdf/at.../file, accesat 1 februarie 2018.
- Eco, Umberto. 2008. *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*. Iași: Polirom.
- Etkind, Efim. 1982. *Un art en crise. Essai de poétique de la traduction poétique*. Lausanne: L'Âge d'Homme
- Erdei Gyula. 1979. *Fordításelmélet – fordításoktatás*. Budapest: Editura TIT Idegennyelv oktatási csoportja.
- Ene, Daniela. 2010. *Conceptul de echivalență în traducerea îmbinărilor stabile de cuvinte din limbile engleză și română*. in „Philologica Jassyensia”, An VI, Nr. 2 (12), 2010, pp. 199-210
www.philologica-jassyensia.ro/upload/VI_2_Ene.pdf, accesat 5 mai 2017.
- Evseev, Ivan. 1985. Proiectul unei grile valorice a textului lecturat. *Cultură, model, educație permanentă* (red. Ottó Benkő ș. a.). Timișoara: Tipografia Universității de Vest, pp. 15-32.
- Farczádi Bencze Tamás. 2011. *A reália fogalmának (lehetséges át) értelemzése Mark Twain Tom Sawyer kalandjai című regényének magyar fordításai alapján*. in Bárdosi Vilmos (ed.) *Tegnapi filológiánk mai szemmel*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 77-84.
- Farkas Jenő. 2010. *A román irodalomról magyar szemmel*. in *Bárka 2010. 3.* <http://www.barkaonline.hu/kritika/1539-roman-irodalom-magyar-szemmel>, accesat 26 aprilie 2015.
- Fedorov A. 1941. О khudozhestvennom perevode. Leningrad: OGIЗ, 1941. *ФЕДОРОВ, О художественном переводе*. Ленинград: ОГИЗ.
- Fedorov A. V. 2002. *Osnovy obshchey teorii perevoda / A.V. Fedorov. – M.: ООО Filologiya tri, 2002. – 416 s. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М.: ООО Филология три, 2002. – 416 с.* Fedorov A.V. *Fundamentals of the general theory of translation / A.V. Fedorov. – M.: LLC Philology three, 2002.*

- Finkel, A. 1962. Ob avtoperevode. В: Teoriya i kritika perevoda. Leningrad: Izd-vo Leningradskogo univer-siteta. *ФИНКЕЛЬ, А. Об автотпереводe. В: Теория и критика перевода. Ленинград: Изд-во Ленинградского универ-ситета, 1962, с. pp. 104-125.*
- Florin, S. 1993. Realia in translation. *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*, ed. by P. Zlateva. London: Routledge, pp. 122-128.
- Fontanet, Mathilde Julie Livia. 2006. *La traduction technique: le texte sous l'empire de l'extratextuel*. In D. Blampain, Ph. Thoiron et M. Van Campenhoudt. *Mots, termes et contexte*. Bruxelles (Belgique) – 8-9 et 10 septembre 2005 – Paris: Ed. des Archives contemporaines. 2006, pp. 309-316. perso.univ-lyon2.fr/~thoiron/JS%20LTT%202005/pdf/Fontanet.pdf, accesat 10 ianuarie 2018.
- Forgács E. 2004. *Reáliák és fordításuk Garaczi László műveiben*. In *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. pp. 38-56.
- France, FR, 1997. – Franzija: Lingvostranovedcheskij slovar. Pod red. L.G. Vedeninoy. Moskva: „Interdialekt+”; ICHP „AMT”.
- Frawley, W. (ed.) .1984. *Translation: Literary, Linguistic, and Philosophical Perspectives*, Newark: University of Delaware Press.
- Gak, V. G. 1998. *IAzykovye prebrazovaniia*. Moskva: IAzyki russkoj kul'tury.
- Gáldi László. 1941. *Az erdélyi magyar tudományosság és a kolozsvári egyetem hatása a román tudományra*, in Bisztray Gyula- Szabó T. Attila, Tamás Lajos (coord), *Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9463.pdf, accesat 14 aprilie 2015.
- Ghiu, Bogdan. 2015. *Totul trebuie tradus. Noua paradigmă (un manifest)*. București: Editura Cartea Românească.
- Guidère, Mathieu. 2016. *Introduction à la traductologie. Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain*, Edition de Boeck, <https://www.decitre.fr/media/pdf/feuillestage/9/7/8/2/8/0/7/3/9782807300088.pdf>, accesat 9 decembrie 2017.
- Guțu, Ana. 2015. *Eseuri traductologice. Scrieri traductologice*, Univ. Liberă Intern. din Moldova, Fac. de Litere, Inst. de Cercet. Filologice și Interculturale. Chișinău : ULIM, 2015. –, anagutu.net/files/2015/08/Eseuri_Gutu_FINAL.pdf, accesat 10 septembrie 2017.
- Grasso, Dana. 2003. *Noțiuni teoretice și aplicații practice traductologie și traducere: Română-italiană*. București: Meteor Press.
- Grimm, P. 1943. *Cele dintâi traduceri englezești din literatura românească*. Extras din Studii literare, volumul II, 1943. Sibiu: Editura Tipografia Cartea Românească din Cluj.
- Hatim, Basil – Munday, Jeremy. 2004. *Translation. An advanced resource book*. London and New York: Routledge.
- Heltai Pál. 2005. *A fordító és a nyelvi normák II*. In „Magyar Nyelvőr”. 129. évf. 1. pp. 30-58.

- Heltai Pál. 2010. *Lexikai átváltási műveletek irodalmi és szakfordításban*. In Bárci Zsófia –Vanconé Kremmer Ildikó (ed). 2010. *Margó. Írások a fordításról és a kétnyelvűségről*. Pozsony/Bratislava: Editura Ab-Art, pp. 123-148.
- Heltai Pál. 2012. *Az ekvivalencia fogalma és típusai. Az ekvivalencia kérdései mű- és szakfordításokban*, in Dróth Júlia (ed) *Szaknyelv és szakfordítás*. pp. 7-20. http://tti.gtk.szie.hu/sites/default/files/upload/page/szaknyelv_es_szakforditas_2012_final.pdf, accesat 10 septembrie 2017.
- Hermans, Theo. 1999 *Translation in Systems: Descriptive Translation and System oriented Approaches Explained*. Manchester: St Jerome.
- Honti Enikő. 2010. *A reáliák fordítása*, Miskolc. www.tdk.uni-miskolc.hu/files/20101101_211138672.pdf, accesat 10 mai 2018.
- Honti Enikő. 2011. *A reáliák fordítása* www.kodolanyi.hu/manye/2011_szombathely/kotet/37_honti.pdf, accesat 10 mai 2018.
- Ionescu, Gelu. 2004. *Orizontul traducerii*. Ediția a II-a revăzută. București: Editura Institutului Cultural Român.
- Iordan, Corina. 2017. Parcursul istoric și problematica conceptului de cuvânt realitate în traducere. *Studia Universitatis Moldaviae* 2017, nr. 10(110), pp. 59-63.
- Irimia, Dumitru. 1999. *Introducere în stilistică*. Iași: Polirom.
- Ivanishcheva, Olga. 2016. Culture phenomena: lexicographical description issues. *XLinguae Journal*. Volume 9 Issue 2. April 2016. pp. 73-89.
- Ivanov, Doina. 2013. *Theory and technique of translation. Teoria și tehnica traducerii*. București: Editura Pro Universitaria.
- Jakobson, R. 1959/ 1971. On Linguistics Aspects of Translation. *Word and Language*, vol. 2 of *Selected Writings*. The Hague: Mouton, pp. 260- 266.
- Jeanrenaud, Magda. 2006. *Universaliile traducerii*. Cuvînt înainte de Gelu Ionescu. Iași: Editura Polirom.
- Jeanrenaud, Magda. 2015. Câteva reflecții cu privire la starea traductologiei românești. *Diacronia*. 2, 2015, www.diacronia.ro/ro/journal/issue/2/A20/ro/pdf, accesat 10 decembrie 2017.
- Jensen, Kim Ebensgaard. 2008. *Translation and Translation Theory*, fall 2008 Lecture notes, week 4 (39) University of Aalborg, <http://www.hum.aau.dk/~kim/OT08/OTLN4.pdf>, accesat 10 septembrie 2017.
- Gledhill, David. 2002. *The names of plants*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ignatyeva, Olga. 2013. *Magyar reáliák fordítása udmurtra*, <https://core.ac.uk/download/pdf/51306758.pdf>, accesat 10 mai 2018.
- Ischenko, I. 2012. Difficulties while translating realia, *Вісник дніпропетровського університету імені альфреда нобеля*. Серія «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ». 2012. № 1 (3). 273.278.
- Katan, D. 1999. *Translating cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*, Manchester: St Jerome.

- Katan, D. 2009. Translation as Intercultural Communication. In Munday, J. (ed.) *The Routledge Companion to Translation Studies*, London and New York: Routledge, pp. 74-92.
- Kappanyos András. 2014. *Bajuszbögre, lefordítatlan. Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*. Teză de doctorat. real-d.mtak.hu/655/7/dc_566_12_doktori_mu.pdf, accesat 10 decembrie 2017.
- Kazakova, Tamara. 2015. *Strategies of Literary Translation*, in Journal of Siberian Federal University, Humanities & Social Sciences 12 (2015 8), pp. 2842-2847.
- Klaudy Kinga. 1997a. *Fordítás I. Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- Klaudy Kinga. 1997b. *Fordítás II. Bevezetés a fordítás gyakorlatába angol/német/ orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- Klaudy Kinga. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- Klaudy Kinga. 2003. *Languages in translation*. Budapest: Editura Scholastica.
- Klaudy Kinga. 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Editura Scholastica.
- Klaudy Kinga. 2007. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Editura Scholastica.
- Klaudy, Kinga. 2009. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába, angol-német-orosz példatárral*. Budapest: Editura Scholastica.
- Klaudy Kinga – Simigné Fenyő Sarolta. 2000. *Angol-magyar fordítástechnika*. Budapest: Nemzeti tankönyvkiadó.
- Klimkiewicz, Aurelia. 2008. *Que signifie la liberté en traduction littéraire? Entre le produit, le processus, l'activité et la réflexion critique*, in Studia Romanica Posnaniensa, adam Mickiewicz University Press, Poznan, vol. XXXV, 2008, pp. 187-198.
- Kohn, Ioan. 1973. *Virtuțile compensatoare ale limbii române în traducere*. Timișoara: Editura Facla.
- Komissarov, V. N. 1990. *Teoria Perevoda (Lingvisticheskie aspekty)*. Moskva: Visshaya Shkola.
- Komissarov, V. N. 1980. *Международные отношения*, Linguistics of translation / V.N. Commissars. – M.: International relations, 1980. – 167p. Komissarov V.N. Lingvistika perevoda/V.N. Komissarov. – M.: Mezhdunarodnyye ot-nosheniya, 1980.
- Korunets, I.V. 2001. *Theory and Practice of Translation / I.V. Korunets*. – Vinnytsia.: 2001. – Nova Knyha Publishers.
- Kuhiwczak, Piotr and Littau, Karin (eds.). 2007. *A Companion to Translation Studies*. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Kundera, Milan. 1993. *Les Testaments Trahis*. Paris: Gallimard.
- Landers, Clifford E.. 2001. *Literary Translation. A Practical Guide*. Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney: MULTILINGUAL MATTERS LTD.
- Lefevere, André. 1975. *Translating Poetry, Seven Strategies and a Blueprint*. Amsterdam: Van Gorcum.

- Lefevere, André (ed.). 1992. *Translation/History/Culture. A Sourcebook*. London and New York: Routledge.
- Lefevere, André. 1999. Composing the Other. In S. Bassnett and H. Trivedi (eds) *Postcolonial Translation: Theory and Practice*, London: Routledge. pp. 75-94.
- Lendvai Endre, *Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében*, in Dobos Csilla, Kis Ádám, Lengyel Zsolt, Székely Gábor, Tóth Szergej (ed). 2005. „Mindent fordítunk és mindenki fordít”. *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Bicske: SZAK kiadó Kft. pp. 67-77.
- Leppihalme, R. 1997. *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon / Philadelphia / Toronto / Sydney / Johannesburg: Multilingual Matters.
- Levițchi, Leon. 1994. *Manualul traducătorului de limba engleză*. București: Editura Teora.
- Luchianciovă, Mirosłava. 2015. *Aspecte teoretice contemporane privind traducerea literară*, in *Philologia* LVII; 2015 septembrie-decembrie, pp. 39-48, www.diacronia.ro/indexing/details/A23974/pdf, accesat 10 septembrie 2017.
- Lőrincz Julianna. 2007. *Azonosság és másság. A műfordítás-elmélet néhány terminológiai kérdése*. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, II. évfolyam, I. szám, (2007) pp. 21-28, www.matarka.hu/koz/ISSN.../ISSN_1788-9979_vol_2_no_1_2007_021-028.pdf, accesat 10 septembrie 2017.
- Lőrincz Julianna. 2018. *Kontrasztív nyelvészet, kontrasztív stilisztika*, Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kar.
- Lungu-Badea, Georgiana. 2001. *Despre traductologie (obiect de studiu, statut, obiective, teorii ale traducerii)*. in „Studii de cercetări lingvistice”. Editura Academiei Române, LII, nr. 1-2/2001, București, pp. 45-61.
- Lungu-Badea, Georgiana, 2004 a. *Traducerea științifică. Repere*, www.litere.uvt.ro/vechi/documente_pdf/articole/uniterm/uniterm1_2004/glungu.pdf, accesat 3 aprilie 2015.
- Lungu-Badea, Georgiana. 2004 b. *Teoria culturemelor, teoria traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Lungu-Badea, Georgiana, 2005. *Tendințe în cercetarea traductologică*. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Lungu-Badea, Georgiana. 2012. *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria și practica traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Lungu-Badea, Georgiana. 2013. *Idei și metaidei traductive românești (secolele XVI-XXI)*, Timișoara: Editura Eurostampa.
- Lungu-Badea, Georgiana. 2017. *Ipostaze ale traductologiei în România (2000-2015)*, in Lungu-Badea, Georgiana (ed), *Studii de traductologie românească. II. Încercare de cartografiere a cercetării în domeniu. In honorem magistrae Elena Ghiță*, pp. 9-44. Timișoara: Editura Universității de Vest. www.diacronia.ro/indexing/details/V4226/pdf accesat 11 ianuarie 2018.

- Maftai, Carmen. 2006. *The Challenge of Culture Specific elements*. In Popescu, Floriana (ed). *Translation studies: Retrospective and Prospective Views*. Galați: Editura Fundației Universitare „Dunărea de Jos”. pp 72-82
- Magyar László András. 2009. *Az európai orvosi nyelv története*. In Bősze Péter (ed) *A magyar orvosi nyelv története*. Budapest: Medicina Könyvkiadó. <http://www.orvosinyelv.hu>, accesat 6 martie 2012.
- Mauranen, Anna and Kujamäki, Pekka (eds.). 2004. *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mauranen, Anna. 2004. Corpora, universals and interference. In Mauranen, Anna and Kujamäki, Pekka (eds.). 2004. *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 65-82.
- Metleava, Mirosłava. 2016. *Repere conceputuale ale tendințelor teoretice de traducere fundamentate pe socio- și psiholingvistică*, in „Akademos” 4/2016, pp. 111-118.
- Mladin, Constantin-Ioan. 2004. *Note despre raportul dintre lexical comun și terminologiile speciale (împrumutul)*, https://litere.uvt.ro/litere-old/vechi/documente_pdf/aticole/uniterm/uniterm2_2004/cmladin.pdf, accesat 10 septembrie 2016.
- Mohr, Carol Alexandru. 2012. *German Translation Theories and Their Practicalness/ Teorii traductologice germane și aplicabilitatea acestora în practica traducerii*. in „Studii de Știință și Cultură”, Volumul VIII, Nr. 3, septembrie 2012.
- Molina Lucia. 2006. *El otoño del pingüino. Análisis descriptivo de la traducción de los culturemas*. Castellón de la Plana: Univ. Jaime I.
- Molina, Lucia – Hurtado Albir, Amparo. 2002. *Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach* in: *Meta*, XLVII, 4, 2002: <http://id.erudit.org/revue/meta/2002/v47/n4/008033ar.pdf> accesat 3 martie 2015.
- Moțoc, Diana. 2017. *Conceptul de „culture” în traductologia românească și spaniolă. Similitudini și discrepanțe*. in Lungu-Badea, Georgiana – Obrocea, Nadia (eds) *Studii de traductologie românească. I. Discurs traductiv, discurs metatraductiv. In honorem professoris Ileana Oancea*, pp. 152-169. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Motos, Raquel Martinez. 2013. *The role of interdisciplinarity in lexicography and lexicology*. in Balteiro, Isabel (ed.) *New approaches to specialized English lexicology and lexicography*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, pp. 3-13.
- Movileanu, Adrian-Paul. 2013. *Dinamica sensului în traducerea specializată: Studiu de caz despre grupurile nominale compacte*. Teză de doctorat, 2013, 193.231.20.119/doctorat/teza/fisier/998, accesat 10 septembrie 2017.
- Mujzer-Varga Krisztina. 2012. *A reáliák fordítása. Reáliák fordítása irodalmi szövegekben*, in Dróth Júlia (ed), *Szaknyelv és szakfordítás*, pp. 58-68. http://tti.gtk.szie.hu/sites/default/files/upload/page/szaknyelv_es_szakforditas_2012_final.pdf, accesat 10 septembrie 2017.

- Munday, Jeremy. 2001. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
- Munteanu, Petronela. 2011. *Traduction et culture*, in „Atelier de traduction”, 16, Suceava: Editura Universității din Suceava, pp. 115-125. <http://www.diacronia.ro/en/indexing/details/A5148/pdf>, accesat 11 ianuarie 2018.
- Nagórko, A..2004. Etnolingvistika i kulturemi u međujezičkom prostoru. *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (30). Zagreb. pp. 131-143.
- Nagy Imola Katalin. 2013 a. *Numele de plante. O abordare lingvistică*. in „The Proceedings of the European Integration between Tradition and Modernity Congress”. Volume Number 5, pp. 467-478. Târgu-Mureș: Editura Universității Petru Maior.
- Nagy Imola. 2013 b. *The usage and translation of plant names*. in Munteanu, Sonia- Bretan, Bianca. *Diversitate culturală și limbaje de specialitate*. pp. 119-129. Cluj: Casa Cărții de Știință.
- Nagy Imola Katalin. 2013 c. *Aspects of horticultural terminology*. in Doina, Butiurca – Imre Attila – Druta, Inga (eds). *Specialized languages and conceptualization*. pp. 189-203. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Nagy Imola Katalin. 2014 a. *English for horticulture. The professional and historical background of teaching horticultural terminology*. in Burada, Marinela – Tatu, Oana (eds). *10th Conference on British and American studies. Crossing boundaries. Approaches to the contemporary multicultural discourse*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. pp. 145-157.
- Nagy Imola Katalin. 2014 b. *English for Special Purposes: Specialized Languages and Problems of Terminology*. in „Acta Universitatis Sapientiae. Philologica”, 6, 2. pp. 261-273.
- Nagy Imola Katalin. 2015 a. *Basic concepts in translation studies: principles, methods and techniques of translation*. in *Discourse as a form of multiculturalism in literature and communication, Section: Language and discourse*, Edited by: The Alpha Institute for Multicultural Studies. Târgu-Mureș: Editura Arhipelag Press XXI. pp. 545-565.
- Nagy Imola Katalin. 2015 b. *Aspecte ale traducerii romanului Ion în limba maghiară*. in Boldea, Iulian (ed), *Debates on Globalization. Approaching National Identity through Intercultural Dialogue . The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*. Târgu-Mureș: Arhipelag XXI. pp. 251-266.
- Nagy Imola Katalin. 2015 c. *Translation in ESL classes*. in „Acta Universitatis Sapientiae, Philologica”. 7, 3 (2015). pp. 87-107.
- Nagy Imola Katalin. 2016. *The problem of synonymy in medical texts*. in „Acta Tehnica Napocensis, Diversitate culturală și plurilingvism. Series Language for Specific Purposes”. vol. 16, nr. 3, 2016, pp. 128-147.

- Nagy Imola Katalin. 2017. *The role of Hungarian culture in the development of Romanian cultural movement during the 18th and 19th centuries*. in „Journal of Romanian Literary Studies. International Romanian Humanities Journal”, 10/2017, Arhipelag XXI Press Târgu-Mures. pp. 323-334
- Nicolae, Adina Oana. 2015. Multicultural dialogue: translating culturemes. *Discourse as a form of multiculturalism in literature and communication section: language and discourse*. Tîrgu-Mures: Arhipelag xxi Press. 215-222.
- Nikandrova, T. 2014. Ekzoticheseskaya leksika russkogo proiskhozhdeniya v sochine-nii Olearia despre Muscovy: Disertația pentru gradul de candidat la științele filologice. *НИКАНДРОВА, Экзотическая лексика русского происхождения в сочинении А. Оллария о Московии: Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук*. Москва, 2014.
- Nedergaard-Larsen, B. 1993. Culture-bound problems in subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*. 1993. Volume 1, Issue 2, pp. 207-240.
- Nelyubin, L. 2003. *Tolkovyyu perevodovedcheskiy slovar'*. Moskva: Flinta + Nauka. *НЕЛЮБИН, Л. Толковый переводоведческий словарь*. Москва: Фланта + Наука, 2003.
- Neumann, Victor. 1997. *Tentația lui Homo Europaeus. Geneza ideilor moderne în Europa centrală și de sud-est*. București: Editura All.
- Newmark, Peter. 1988. *A textbook of translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International.
- Newmark, Peter. 1991. *About Translation*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters.
- Peter Newmark, *Non-literary in the Light of Literary Translation*, in *The Journal of Specialized Translation*, Issues 1, 2004,
- Nord, Christiane. 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Translated from the German by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam/ Atlanta GA: Rodopi.
- Nida, Eugene A, 1975. *Language Structure and Translation*. Stanford: Stanford University Press.
- Nida, Eugene A. 2004. *Traducerea sensurilor. Traducerea: posibilă și imposibilă*. Studiu introductiv, traducere și note de Rodica Dimitriu, Iași: Editura Institutul European.
- Oksaar, E.1988. *Kulturentheorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung*. Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht.
- Osimo, B. s.a. *Realia substitution, approximation, contextualization*. http://www.logos.it/lang/transl_en.html, accesat 10 ianuarie 2016.
- Pál, Enikő. 2014. *Influența limbii maghiare asupra limbii române. Perioada veche*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

- Pápai, Vilma. 2004. Explication A universal of translated text? In Mauranen, Anna and Kujamäki, Pekka (eds.). 2004. *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp.143-164.
- Pavlicenco, Sergiu. 2017. *Studiile despre traducere și comparatismul modern* 2017, pp. 267-278 ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/download/369/260, accesat 11 ianuarie 2018.
- Petraru, Ana-Magdalena. 2014. *Contextualizing the translation studies discourse in communist Romania*. in *The Proceedings of the International Conference "Communication, Context, Interdisciplinarity". Section: Language and Discourse*, 3. pp. 331-337. Târgu-Mureș: Petru Maior University Press. www.upm.ro/ci3/CCI-03/Lds/Lds%2003%2040.pdf accesat 10 septembrie 2016.
- Petraru, Ana Magdalena. 2016. *The Romanian discourse on translation (studies) and its challenges in the era of globalization*. in Boldea, Iulian (ed.) *Globalization and National Identity. Studies on the Strategies of Intercultural Dialogue*. pp. 361-374. Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press. <http://www.upm.ro/gidni3/?pag=GIDNI-03/vol03-Lds>, accesat 11 ianuarie 2018.
- Petrova, Roumyana. 2014. New approaches to contrastive paremiology. In Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – Varga, Melita Aleksa (eds.). *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Warsaw-Berlin: DeGruyter Open Ltd.
- Pioariu, Rodica. 2003. *Arthur Miller și Tennessee Williams in traduceri românești*. http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/philologica_2003_tom2/43.pioariu_rodica.pdf. accesat 10 septembrie 2017.
- Petrehuș, Denisa Elena. 2016. *Specialized text pitfalls and how to avoid them*. In Boldea, Iulian (ed.) *Globalization and National Identity. Studies on the Strategies of Intercultural Dialogue*. pp. 233-244. Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press. <http://www.upm.ro/gidni3/?pag=GIDNI-03/vol03-Lds> , accesat 11 ianuarie 2018.
- Petrescu, Camelia. 2000. *Traducerea între teorie și realizare poetică*. Timișoara: Editura Excelsior.
- Pišković, T. 2013. Hrvatski gramatički rod kao kulturem. *Fluminensia* (24). Rjeka: 2012, pp. 61-70.
- Popa, Mircea. 1998. *Apropieri literare și culturale româno-maghiare*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Popovič, Anton. 1970. 'The Concept of "Shift of Expression" in Translation Analysis'. In Holmes, James (ed.), *The Nature of Translation*. The Hague and Paris: Mouton.
- Popovič, Anton. 1976. *A Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Edmonton, Alberta: Department of Comparative Literature, University of Alberta.
- Popovič, Anton.1980. *A műfordítás elmélete. (A szöveg és az irodalmi metakommunikáció szempontjai)*. Bratislava: Editura Madách.

- Poyatos, Fernando. 1971. El culturema, unidad para el estudio de una cultura. *Yelmos*. 1, pp. 23-27.
- Poyatos, Fernando. 1988. *Literary Anthropology: A new interdisciplinary approach to people, signs and literature*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Poyatos, Fernando. 1994. *La comunicación no verbal. Cultura, lenguaje y conversación*. Madrid: Ediciones Istmo, Biblioteca Española de Lingüística y Filología, 1994.
- Poyatos, Fernando. 2002. *Nonverbal communication across disciplines*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pungă, Loredana. 2017. *Scurt capitol de traductologie românească recentă*. in Lungu-Badea, Georgiana-Obrocea, Nadia (eds). *Studii de traductologie românească. I. Discurs traductiv, discurs metatraductiv. In honorem professoris Ileana Oancea*, Timișoara: Editura Universității de Vest. pp. 45-64.
- Ramière, N. 2006. Reaching a Foreign Audience: Cultural Transfers in Audiovisual Translation. *The Journal of Specialised Translation*, Issue 6, July 2006, pp. 152-166.
- Raková, Zuzana. 2014. *Les théories de la traduction*. Brno: Masarykova univerzita. <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/130676/monography.pdf>, accesat 10 septembrie 2017.
- Reiss, K.; Vermeer, H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer, 1984.
- Reiss, Katharina. 2000. *Translation Criticism- The Potentials & Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Translated by Erroll F. Rhodes. Manchester: St Jerome Publishing Ltd.
- Reformatskiy, A. 1967. *Vvedeniye v yazykovedeniye*. Moskva: Prosveshcheniye., *РЕФОРМАТСКИЙ, А. Введение в языковедение*. Москва: Просвещение, 1967.
- Repin, B. 1970. *B Natsional'no-spetsificheskiye slova-realii kak osobaya chast' leksiki v perevodimom proizvedenii*. B: Teoreticheskiye i prakticheskiye voprosy prepodavaniya inostrannykh yazykov. Moskva: Nauka, 1970 РЕПИН, Б. / REPIN, B *Национально-специфические слова-реалии как особая часть лексики в переводимом произведении. В: Теоретические и практические вопросы преподавания иностранных языков*. Москва: Наука, 1970.
- Ricoeur, Paul. 2005. *Despre traducere*. Traducere și studiu introductiv de Magda Jeanrenaud. Iași: Editura Polirom.
- Robinson, D. 1997. *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. London: Routledge.
- Rosendo, Lucía Ruiz. 2008. English and Spanish Medical Languages: A Comparative Study from a Translation Point of View. *Trans. Revista De Traductología*. 12. 2008. Trans · num. 12 · 2008. ARTÍCULOS · pp. 231-246. Downloaded from www.trans.uma.es/pdf/Trans.../t12_231-246_LRuiz.pdf, accesat 10 septembrie 2017.

- Ruokonen, Minna. 2010. *Cultural and textual properties in the translation and interpretation of allusions An analysis of allusions in Dorothy L. Sayers' detective novels translated into Finnish in the 1940s and the 1980s*. Turun: Yliopisto University Of Turku Turku.
- Searle, John. 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simigné Fenyő Sarolta, 2007. Régi és új koncepciók a fordítástudományban. *Acta Hungarica – Az Ungvári Hungarológiai Központ Folyóirata*. 18. évf.: pp.171-178. (2007). 43.
- Simonescu, Dan – Buluță, Gheorghe. 1981. *Pagini din istoria cărții românești*. București: Editura Ion Creangă.
- Shuttleworth, Mark – Cowie, Moira. 2007. *Dictionary of Translation studies*. Manchester-New-York: St. Jerome Publishing.
- Snell-Hornby, Mary. 1990. *Linguistic transcoding or cultural transfer? A critique of translation theory in Germany*. in Bassnett-Susan, Andre Lefevere (eds). *Translation, history and Culture*, London: Pinter. pp. 397-416.
- Snell-Hornby, Mary. 2006. *The Turn of Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing House.
- Sobol, Aliona. 2014. *Conceptul de echivalență în teoria traducerii*. in „Revista Limba Română”, nr. 2, anul XXIV, 2014. pp. 263-271. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A20706/pdf>, accesat 10 septembrie 2017.
- Staicu, Simona Nicoleta, 2015. *Translation techniques of medical texts. A case study*. in Boldea, Iulian (ed). *Debates on Globalization. Approaching National Identity through Intercultural Dialogue. The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press. pp. 288-297.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana. 2001. *Semiotica discursului juridic*. București: Editura Universității din București.
- Sulica Szilárd. 1937. *A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére*. in „Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscosephinae. Sectio Geographico-Historica”, Tom III Fasc. I, Szeged. Ediția A. Buday et C. Kogutovicz.
- Surugiu, Oana. 2011. *Contacte literare româno-britanice: Politici de traducere în România interbelică*. http://www.philippide.ro/Metafore%20ale%20devenirii_2011/11.%20O.%20Surgiu.pdf, accesat 10 septembrie 2017.
- Superceanu, Rodica. 2009. *Translating pragmatic texts*. Timisoara: Editura Orizonturi Universitare.
- Steiner, George. 1983. *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*. Traducere de Valentin Negoită și Ștefan Avădanei. Prefață de Ștefan Avădanei. București: Editura Univers.

- Szijj Maria. 2009. *Fordítsuk-e paellának a ludaskását? Reáliák fordítása*. In *Nyelvvilág*, 8 (VIII)/2009, pp. 30-33, <https://www.uni-bge.hu/kvik/Folyoirataink/Nyelvvilag/Kotetek>, accesat 3 martie 2015.
- Tapodi Zsuzsa (ed). 2016. *Imagológiai olvasókönyv*. Cluj-Napoca: Editura Scientia.
- Tapodi Zsuzsa. 2017. *Itinerare textuale. Studii și eseuri de istoria culturii și de literatură comparată*. Iași: Editura Vasiliana.
- Ungureanu, Victoria. 2013. *Teoria traducerii*. <http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/999/1/traducere.pdf>. accesat 3 martie 2015.
- Tárnóczy Lóránt. 1966. *Fordítókalauz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Tănase, Elena Violeta. 2018. *Realia in subtitling – an intercultural encounter. Professional communication and translation studies*. 11/2018. pp. 98-104.
- Tellinger Dusán. 2005. *Az etnokulturémák szerepe a műfordításban*, www.matarka.hu/koz/.../ISSN_1219-543X_tomus_10_fas_3_2005_123-129.pdf, accesat 15 martie 2018.
- Tellinger Dusán. 2007. *A kultúra szerepe a fordításban (a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből)* In: Horváth Zita (szerk.), *Publicationes. Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, XII/1*. Miskolc. www.matarka.hu/koz/.../ISSN_1219-543X_tomus_12_fas_1_2007_015-022.pdf, accesat 15 martie 2018.
- Tomakhine, G. D. 1988. *Realii-amerikanizmi: posobie po stranovedeniu*. Moskva: Visshaya Shkola.
- Toury, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Toury, Gideon. 2004. Probabilistic explanations in translation studies. Welcome as they are, would they qualify as universals? In Mauranen, Anna and Kujamäki, Pekka (eds.). 2004. *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. pp. 15-32.
- Trifan, Manuela – Preda, Alina. 2008. *On Text Production: the Integral Relationship to Translation*. Cluj: Presa Universitară Clujeană.
- Țaran Andreici, Mața. 2018. The concept of linguistic cultureme in Translation Studies. *Buletinul Științific al Universității Politehnica Timișoara Seria Limbi moderne/Scientific Bulletin of the Politehnica University of Timișoara Transactions on Modern Languages*. Vol. 17, Issue 1/2018. 67-71.
- Venuti, Lawrence. 1998. *Strategies of translation*. in Baker, Mona. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. pp. 240- 244. London: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 2004. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London and New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence (ed.). 2004. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge.
- Vereshagin, E.M., Kostomarov, V.G. 1990. *Yazyk i kultura: lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo*. Moskva: Russki yazyk.

- Vermeer, Hans. 1992. Is translation a linguistic or a cultural process? *Ilha do Desterro*. 28. 1992, pp. 37-49.
- Vinay, Jean-Paul–Darbelnet, Jean, 1958/ 1966. *Stilistique comparée de l'anglais et du français*. Paris: Didier.
- Vinay, Jean-Paul and Darbelnet, Jean. 2004. A methodology for translation. Translated by Juan C. Sager and M.-J. Hamel. in Lawrence Venuti (ed.). 2004. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, pp. 84-93.
- Vinogradov, B. 2001. Vvedeniye v perevodovedeniye (obshchiye i leksicheskiye voprosy). Moskva: Izdatel'stvo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO. ВИНОГРАДОВ, В. *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)*. Москва: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001.
- Veszelszki Ágnes. 2011. *Neologizmusok a digilektusban, különös tekintettel a szóképzésekre*. in Bárdosi Vilmos (ed.) *Tegnap i filológiánk mai szemmel*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 157-166.
- Vlakhov Sergei – Sider Florin. 1970. *Neperevodimoye v perevode: realii (The Untranslatable in Translation: Realia)* in *Masterstvo perevoda 1969 (The craft of translation 1969)*, Moscow: Sovetskii pisatel, 432.56.
- Vlakhov, S. – Florin S. 1980. *Neperovodimoe v perevode*. Moskva: Visshaya Shkola.
- Vorob'ev, V. V. 1997. *Lingvokul'turologiia (teoriia i metody)*. Moskva: Izd-vo MGU.
- Vrabie, Diana. 2014. Traducerea ca formă a transferului cultural. *Intertext. Scientific journal*. Nr.1/2 (29/30 anul 8, Chişinău, ULIM, 2014, pp. 239-242. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Traducerea%20ca%20forma%20a%20transferului%20cultural.pdf, accesat 10 septembrie 2017.
- Weinreich, Uriel. 1953. *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.
- Wierzbicka, A..1999. *Język – unysł – kultura*. Warszawa: PWN.
- Wyszyńska, Joanna. 2017. Ideology in Translation: Polish Literature of World War II in Spanish Translations. *Translatologica, A Journal of translation, language and literature*. 2017, pp. 52- 70.

Resurse electronice

- Erorile de traducere: cuvinte care schimba istoria... 2016, <http://sagia.ro/2016/05/06/erorile-de-traducere-cuvinte-care-schimba-istoria/>
- Stratégies et techniques de traduction (Inițiere în metoda interpretativă a traducerii) https://www.9h05.com/wa_files/Strat_C3_A9gies_20et_20techniques_20de_20traduction.pdf
- Bartha Dénes, Növényrendszertan, 2009, <http://www.nyme.hu>
<https://traducatoritaliana.wordpress.com/>
www.dex-online.ro

<http://www.traduceri-traduzioni.com/ro/recomandari/metode-de-traducere.html>
www.uv.es/tronch/Tra/TranslationProcedures.pdf
www.bcu-iasi.ro/authority_files/BCU10.00004454.html
<http://convorbiri-literare.dntis.ro/PAPUCian3.html>
<http://www.traduceri-traduzioni.com/ro/recomandari/metode-de-traducere.html>
www.ortografia.ro
<http://www.translationdirectory.com/article475.html> 2011.10.31
http://www.sztanyi.ro/download/magyar_intezmenynevpek.pdf
<http://www.e-nepujas.ro/op/article/hogyan-nevelj%C3%BCnk-olvasni-szere-t%C5%91-gyerekeket>
<https://hu.wikipedia.org/wiki/Leiterjakab>
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095652765>

Resurse beletristice

- Cartianu, Ana – Johnston, R.C. 1978. *Memories of my boyhood, Stories and Tales*. Bucharest: Minerva Publishing House.
- Creangă, Ion. 1999. *Amintiri din copilărie – Gyermekkorom emlékei* (ediție bilingvă), traducere de Mária R. Berde and Jenő Kiss. Târgu-Mureș: Casa de editură Petru Maior.
- Eliade, Mircea. 2015. *Maitrey-Bengáli éjszaka*. Ford. Vallasek Júlia. Budapest: Editura Helikon Kiadó.
- Eliade, Mircea 1933. *Maitreyi*, Editura Cultura națională, România, disponibil pe pagina <http://cartevorbita.ro/>
- Ispirescu, Petre, 1955. *A hegyitündér: román népmesék*. Ford. Jékely Zoltán. Budapest: Editura Ifjúsági.
- Ispirescu, Petre, *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte* disponibil pe https://educatie.inmures.ro/fileadmin/galerii_foto/institutii/pdf/tinerete_fara_batranețe.pdf
- Mikes Kelemen. *Törökországi levelek*. disponibil pe <http://mek.oszk.hu/00800/00880/html/>
- Mikes Kelemen. 1980. *Scrisori din Turcia* Traducere de Gelu Păteanu, București: Editura Kriterion.
- Rebreanu, Liviu. 1967. *Ion*, regény. Ford. Oláh Tibor. București: Irodalmi Könyvkiadó.
- Rebreanu, Liviu. 2006. *Ion*, prefață de Lucian Pricop, tabel cronologic de Ilderim Rebreanu, București: Editura Liviu Rebreanu.

Abstract

The volume entitled *Introduction to translation studies or fundamental notions and concepts in translation theory and practice* is dedicated to a synthetic presentation of the main concepts related to the phenomenon of translation. Translation, this complex process of mediation in the multilingual universe of the globalized world, tends to become the object of study of a relatively young discipline: translation studies.

Translation studies, as a science that studies both the theory and practice of translation in all its forms (verbal, written, general, or specialized), has a strong interdisciplinary character, as evidenced by careful research on the evolutionary stages of its development. Translation studies is a discipline that does not offer, cannot offer immutable explanations, does not identify universally valid theories beyond temporal and/or spatial landmarks, but it offers interpretations, impregnated and influenced by the spatial and temporal context in which they occur. In this volume, we deal with the most important notions and concepts with which translation theorists operate. We define terms such as *translation principle*, *translation method*, *translation strategy*, *translation technique*, *translation procedure*, trying to clarify the hierarchical relationship between them. We value and, therefore, present the contributions of leading theorists in translation studies. Equivalence, this cornerstone of any translation approach, is another key point of the volume as we deal with the difficulties of translation: the translation of idioms, humour, and pragmatic aspects. The classification of texts into various types, based on different criteria, is the subject of another chapter. Closely related to the issue of text typology are the types of translations as different types of texts require different types of translation approach as well as the differences between the members of the target audience – specialized or secular – may influence the type of translation. We deal with the typology of realia and culturemes and their translation, but we also approach the translation of the literary text and study, of course, the specialized translation, the specialized language, and the terminological lexicon. We review the main features of literary and specialized translation. Intention, linguistic and extralinguistic context, cultural transfer, equivalence, skills, techniques and methods, and textual typologies are key concepts that appear in the volume entitled *Introduction to translation studies or notions and fundamental concepts in the theory and practice of translation*. The translational act involves several factors and several actors, which we try to approach and analyse in a synthetic and analytical approach.

Kivonat

A *Bevezetés a fordítástudományba. A fordítás elméletének és gyakorlatának alapfogalmi* című kötet a fordítás jelenségéhez kapcsolódó főbb fogalmak szintetikus bemutatására szolgál. A fordítástudomány egy olyan, viszonylag fiatal tudományág, amely a fordítás elméletét és gyakorlatát egyaránt tanulmányozza, annak minden megnyilvánulási formájában (verbális, írásbeli, általános vagy szakirányú). Ebből kifolyólag jelentős interdiszciplináris jellege van, amit a fejlődésének evolúciós szakaszaira vonatkozó számos kutatás is alátámaszt. A fordítástudomány olyan tudományterület, amely nem kínál, nem kínálhat állandó magyarázatokat, nem állít fel olyan általános érvényességgel bíró elméleteket, amelyek túlmutatnak a szövegek időbeli és / vagy térbeli beágyazódásán, de értelmezéseket kínál. A kötetben azokat a legfontosabb fogalmakat mutatjuk be, amelyekkel a fordításelméleti szakemberek dolgoznak. Olyan fogalmakat írunk körül és definiálunk, mint például *fordítási elv, fordítási módszer, fordítási stratégia, fordítási technika, a fordítás folyamata*, megpróbálva tisztázni a köztük lévő hierarchikus kapcsolódásokat. Az ekvivalencia, minden fordítás folyamatának a sarokköve, a kötet másik kulcsfontosságú pontja, de foglalkozunk a fordítás nehézségeivel és kihívásaival is, mint amilyen a különböző kifejezések fordítása, a humor fordítása vagy a pragmatikai vetületek, rejtett értelmek fordítása. A szövegek különféle típusokba sorolása, különböző kritériumok alapján, egy másik fejezet tárgya. A szövegtipológia kérdéséhez szorosan kapcsolódnak a fordítás típusai, mivel a különböző típusú szövegek különböző típusú fordítási megközelítést igényelnek. Foglalkozunk a reáliák és kultúrémák tipológiájával és fordításával, de bemutatjuk az irodalmi szövegek fordításának és természetesen a szakfordításnak a sarkalatos kérdéseit is. Áttekintjük tehát az irodalmi és szakfordítás főbb jellemzőit, de a nyelvi és az extralingvisztikai kontextus, a kulturális transzfer, az ekvivalencia, a fordítói készségek, a technikák és a módszerek, a szövegtipológiák is mind olyan kulcsfontosságú fogalmak, amelyek a kötetben megjelennek. A fordítás folyamata több tényezőt és szereplőt érint, kötetünkben megkíséreljük mindezeket görcső alá venni, szintetikus és analitikus megközelítésben egyaránt értelmezni és elemezni.

Despre autor

Imola Katalin NAGY este lector universitar dr. la Universitatea Sapiientia din Cluj-Napoca, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste din Târgu-Mureș (România). Și-a susținut doctoratul în filologie în 2010. A publicat studii despre lingvistică și predarea limbilor străine (*A Practical Course in English*, Editura Scientia, Cluj, 2002, *A Guidebook to Language Exams. English for Human Sciences*, Editura Scientia, Cluj, 2008, *An Introduction to the Study of Pragmatics*, Editura Scientia, Cluj, 2015, *Interferențe culturale româno-maghiare*, Editura Scientia, Cluj, 2015, *An Introduction to Lexical Semantics for Students of Translation Studies*, Editura Scientia, Cluj, 2017). Este membru al Centrului de Cercetare DAMERG. De asemenea, a participat la numeroase conferințe și sesiuni științifice naționale și internaționale (Budapesta, Cluj, Oradea, Brașov etc.).

Editura Scientia

400112 Cluj-Napoca
str. Matei Corvin nr. 4
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Pregătire pentru tipar:

Metaforma SRL

Corectură lingvistică:

Simona Dombi

Tipografie:

Elemér Könczey

Tipărit în tipografia F&F INTERNAȚIONAL SRL

în 100 exemplare
Director: Enikó Ambrus

Volumul este dedicat studenților și specialiștilor din domeniul traductologiei care doresc să se familiarizeze cu noțiunile teoretice ale fenomenului traducerii. Prezentăm în mod sintetic cele mai importante concepte operaționale cu care operează teoreticienii traductologi. Obiectivul acestei lucrări este ca aspectele teoretice și aplicative ale traductologiei să fie valorificate și dezbătute într-o carte dedicată traducerii diferitelor tipuri de texte din/în limbile română și maghiară.

ISBN 978-606-975-040-7

9 786069 750407